ZAFER TOPRAK

TÜRKİYE'DE KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE FEMİNİZM (1908-1935)

TÜRKİYE'DE KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE FEMİNİZM (1908-1935)

ZAFER TOPRAK



TARİH VAKFI YURT YAYINLARI

TARİH VAKFI

Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

© Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014

Kapak Resmi
Darülfünun'un ilk kadın (Hukuk Fakültesi) mezunları.
Zafer Toprak'ın kişisel arşivinden alınmıştır.

Yayına Hazırlayan
Tuğba Yıldırım

Kitap Tasarımı
Haluk Tuncay

Grafik Uygulama
Özlem Kelebek

Baskı
Step Ajans Matbaacılık
Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Mahmutbey-İstanbul
(0212) 446 88 46

Matbaacı Sertifika No: 12266
Yayıncı Sertifika No: 12102

Birinci Basım: Ocak 2015
İkinci Basım: Ekim 2016

ISBN 978-975-333-322-1

TÜRKİYE'DE KADIN ÖZGÜRLÜĞÜ VE FEMİNİZM (1908-1935)

ZAFER TOPRAK

Fransa'da bir Jan Dark çıktı, vatanı tehlikeden kurtardı. Bizde böyle hamiyetli bir kız acaba zuhur etmeyecek mi?[*]

Ahmed Rıza (1908)

Artık hürriyet mahdut bir zümreye tahsis edilemez ve erkeklerin mümessillerinden mürekkep bir meclis artık memleketi temsil edemez. Kanun-ı Esasî'nin bütün Osmanlılara verdiği hakkı bizlerden kimse esirgeyemez. Ümit ederim ki yeni meclisin yeni mebusları bu noktayı yakından görür ve bu sesi yakından işitirler.[**]

Sabiha Zekeriya (Sertel) (1919)

---

* Ahmed Rıza, *Vazife ve Mesuliyet*, 3. cüz: *Kadın*, Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti marifetiyle Paris'te tab' olunmuştur, 1324, s. 55-56.

** Sabiha Zekeriya, "Kadınlık Sahifesi: Kadınlar ve İntihâb", *Büyük Mecmua*, sayı 14, 30 Teşrîn-i evvel 1919, s. 219.

İÇİNDEKİLER

xiii Önsöz

1 II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm

4 Osmanlı Feminizmi ve Jön Türkler

5 Cihan Harbi ve Kadın Emeği

7 Ordu Bünyesinde Kadın İşçi Taburu

9 Nüfus Politikası ve Zorunlu Evlilik

11 Hukuk-ı Aile Kararnamesi

14 "Yeni Aile" ya da "Millî Aile"

17 Anayasal Monarşi, Özgürlükler ve İlk Osmanlı Kadın Dernekleri

18 Meşrutiyet Kadını ve Dernekler

21 Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti

25 Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyye

25 Teâlî-i Nisvân ve Halide Edip

27 Ek: *Hanımlara Mahsus Gazete*'de Yer Alan "Kızlara Dair" Özdeyişler

29 "Fikr-i İsti'nas"tan Feminizme: Osmanlı'da İktisat Dersleri

31 Selanik ve Özgürlük

34 Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti

35 Mehmed Cavid ve "Müsâvat-ı Tamme"

38 Muslihiddin Adil ve "Müsâvat-ı Tamme"

40 Batı'da Feminizm

43 Şeriat ve Kadın Hukuku

45 "Hürriyet-i Say" ve Kadın

45 Ek: Mehmed Cavid, İktisat ve Feminizm

47 Osmanlı'da Alafranga Evlenme İlânları

50 Ek: Evlenme İlânları

67 Cumhuriyet Arifesi Evlilik Üzerine Bir Anket: Görücülük Mü? Görüşücülük Mü?

69 Medenî Nikâh ve Görüşücülük

72 Ek: *Süs* Dergisinin Anketi: Görücülük Mü? Görüşücülük Mü?
74 *Süs*'ün Anketine Verilen Cevaplar
84 *Kelebek* Dergisinde Görücülük ve Görüşücülük

87 "Karıların Sâhib-kırânı" ya da Kadınların Fatihi: Jeanne d'Arc
89 Sertellerin Jeanne d'Arc'ı
92 Ahmed Midhat'ın Jeanne d'Arc'ı
95 Mehmed Murad'ın Jeanne d'Arc'ı
98 Şemseddin Sami'nin Jeanne d'Arc'ı
99 Mehmed Sedad'ın Jeanne d'Arc'ı

103 Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Müstehcen Avam Edebiyatı

113 İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar (1914-1933)
115 Frengi Folkloru ve Moral Kaygılar
117 Sosyal Hastalık: Türkiye'de Frengi
118 Mütareke İstanbul'u ve "Fuhş-i Cedid"
122 Edebiyat ve Fuhuş: Hüseyin Rahmi Örneği
123 Sokak ve Çayır Kızları
125 İstanbul'da "Dişiler Otlağı"
127 Fuhuş Mıntıkaları ve Vesikalılar
131 Zührevi Hastalıklarla Mücadele
134 İstanbul Umumhaneleri ve "Sermaye"ler
135 Gizli Fuhuş ve Metres Tutma
136 Mevzuata Göre Muayene ve Tedavi
138 Hastaneler ve Muayenehaneler
142 Ek: İstanbul'da Fuhuş Meselesi
150 Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galib'e Göre İstanbul'da Fuhşun Artış Nedenleri
151 Fahişenin Başı

153 II. Meşrutiyet Yıllarında "Hukuk-ı Nisvân" ya da Kadın Hukuku
155 Kadınların Siyasal Hakları
157 Raoul de la Grasserie ve Kadın Hakları
162 Mehmed Ata'nın Şerhi
164 Babanzade İsmail Hakkı ve Kadın Hukuku
167 Celâleddin Arif Bey ve Kadın Hukuku
173 Ek: Kadınların İntihap Hakkı

175 Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi
185 Ek: Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi
187 Kadınlığa Dair: Kadınlığın Hukuku Bahsi
189 Kadınlığa Dair: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti
192 Kadınlığa Dair: Türk Feminizmi

193 Kadınlığa Dair: Südne [Sütanne] ve Dadı Mektebi
196 Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı
199 Kadınlık Sahifesi: Kadınlar ve İntihâb
202 Kadınlık Şuunu: Pamuk Ayşe Hanım'la Mülakat

205 Arnavutköy Amerikan Kız Koleji

213 Darülfünun'a Kız Öğrencilerin Kabulü ve Gelenekçiler ile Yenilikçiler
214 Halide Nusret [Zorlutuna] ve Tesettür
215 Yükseköğrenimde Kadın
216 Ali Reşad ve Darülfünun'da Reform
218 Rıza Tevfik ve Karma Eğitim
219 Darülfünun ve Asrîlik
220 *Büyük Mecmua* ve Karma Eğitim
223 Ek: *Sebilürreşad* ve *Büyük Mecmua*
225 Halide Nusret [Zorlutuna] ve Tesettür
226 Rıza Tevfik ve Darülfünun Reformu
227 *Zafer* Gazetesine Göre Maarif Nazırı Yanılıyor!
228 *Sebilürreşad* ve Darülfünun Reformunun Akameti
232 Darülfünun'da Yenilikçi Adımlar
234 Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi
236 "Darülfünun'da Kadın" Anketi

249 Tesettürden Telebbüse: Millî Moda ve Çarşaf
251 "Millî Moda" ve Çarşaf
252 Setre ve Pantolon
254 *Empire*'den *Art Nouveau*'ya
255 Maşlah ve Yeldirme
256 Jön Türkler ve Moda
257 Ulusal Kimlik ve "Millî Moda"
258 Moda ve Feminizm
259 Ek: Zehra Hakkı ve Millî Moda
264 Yeni Moda Cereyanları Etrafında
264 Yeni Moda Cereyanları: Çarşaf Başlığı, Saç Modelleri

271 Mütareke İstanbul'unda Rus Avretler (1920-1923)
273 Sayfiye, Eğlence ve Rus Dilberler
275 Bar, Kabare, Kumarhane
276 Rus İstilası ve Direklerarası
278 Sanayi-i Nefise ve Nina
279 İstanbul Hanımefendileri ve Rus Dilberleri
281 Tombalacı Hatunlar ve Tombala ile Mücadele Derneği
281 Rus Garson Kızlar ve "Yolunacak Kazlar"
285 Ek: İstanbul'da Pastacı Rus Kız

288 Rus Kadınların İstanbul'dan Kovulması İsteniyor
288 Hanımların İstidası
291 Rus Kadınları ve Hanımların İstidası
291 İstanbul'da Rus Dilberleri
292 Rus Dilberi Matuçka!

295 Cumhuriyet Türkiyesi'nin Damat Adayları: Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?
297 Cumhuriyet'in Meslekleri
298 Gelinlik Kız Leylâ
299 Doktor Necmeddin Şükrü Bey
300 Dava Vekili Tal'at Şevki Bey
301 Diplomat Nusret Reşid ve Asker Selami Beyler
302 Tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey
303 Gazeteci Şinasi Hikmet ve Mebus Muhtar Fevzi Beyler
304 Müderris Fuad Hüsameddin Bey
305 Bankacı Ekrem Bey
306 Musikişinas Ercümend Baha Bey
307 "Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?"
308 İdeal Tip: Bankacı Bir Akraba
310 Ek: Leylâ Hanım Hangi Erkekle Evlenecek?
312 *Haftalık Mecmua*'nın Yarışması: Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?

329 Cumhuriyet'in Damat Adaylarının Dikkatine: Mes'ud Bir Yuva Kurmak İçin Nasıl Bir Kızla Evlenmeli?
331 Hukuk Öğrencisi Ulviye Perihan Hanım
332 Sosyetik Kız Feriha Şevket Hanım
333 Osmanlı Tipi Mediha Hanım
334 Moda Düşkünü Nevire Nermin
335 Bilim Kadını Bedia Nuri Hanım
336 Anadolu Kadını Nimet Hanım
336 Geleneksel İstanbul Kızı Melahat Hanım
337 İşkolik Muazzez Cevad Hanım
337 Şövalye Ruhlu Türk Erkeği
339 Ek: Mes'ud Bir Yuva Kurmak İçin Nasıl Bir Kızla Evlenmeli?
346 Anketin Ödülleri
347 Anket Sonuçları
348 Hasene Hanım Oğluna Kız Arıyor!

353 Genç Kız ve Kadın İntiharları: Dr. Cemal Zeki'nin "Delişmen, Çılgın Kızlar"ı
356 Cumhuriyet ve Toplumsal Dönüşüm
359 Doktor Cemal Zeki ve İntihar Vakaları
363 İntihar Olgusu: Toplumsal Sorun

364 Doktor Mazhar Osman ve Taaddüd-i Zevcât

367 Genç Kız ve Kadın İntiharları: "Aşk Denilen Altın Tuzak"
369 "Asrîleşme" ve "Kadın İnkılâbı"
372 Cumhuriyet ve "Monden" Aile
375 Ek: İntihar Vakaları

383 Genç Kız ve Kadın İntiharları: Sosyologların ve Psikiyatristlerin Farklı Yorumları
385 Ulus-Devlet ve Paradoksal Yapı
385 Cumhuriyet Tıbbı ve İntihar
388 Batı'da ve Türkiye'de İntihar Literatürü
392 Emile Durkheim ve İntihar
396 Necmeddin Sâdık, Max Bonnafous ve *İçtimaiyyat* Kitabı
399 Necmeddin Sâdık ve İntihar
401 Fahreddin Kerim ve İntihar
407 *Resimli Ay* ve İntihar

415 Hukuk-ı Esasiyye ve Hukuk-ı Nisvân: Léon Duguit'de Kadın Hukuku (1923)
417 Léon Bourgeois ve Solidarizm
420 Pozitivist Kamu Hukuku ve Léon Duguit
422 John Stuart Mill ve Kadın Hakları
423 Fransa Üçüncü Cumhuriyeti ve Siyasal Hukuk
426 Ek: Kadınların İntihâb Salâhiyyeti

441 Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları
454 Ek: Afet Hanım'ın Gazi'nin Huzurunda Kadın Hakları Üzerine Yaptığı Konuşma
460 Belediye Seçimleri ve Kadın

461 Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası
469 Ek: *Süs* Dergisinde Kadınlar Halk Fırkası'nın Kuruluşu
470 Şükûfe Nihal ve Kadınlar Halk Fırkası
474 Celâl Sahir, Feminizm ve Kadınlar Halk Fırkası
478 Nezihe Muhiddin Hanım'ın Beyanatı
478 Nezihe Muhittin ve Dünya Barışı
480 Kadınlar Birliği ve Lâtife Bekir

481 1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış
488 Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi
493 Kongre Kararları ve Barışın Savunusu
495 Türk Kadınlar Birliği Kapatılıyor
497 Ek: On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'ne Katılan Türk Delegeler

497 İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Bay Muhiddin Üstündağ'ın Kongre Üyelerine Hitaben Söylediği Nutuk
498 Türk Kadınlar Birliği Başkanı Bayan Lâtife Bekir Işık'ın Nutku
499 Cumhurbaşkanı Atatürk'e Çekilen Şükran Telgrafı
499 Reisicumhur Kemal Atatürk'ün Verdiği Cevap
500 Kongre Başkanı Madam Corbett Ashby'nin Nutku
501 Seyhan Saylavı [Milletvekili] Bayan Esma Nayman'ın Barış Üzerine Yaptığı Konuşma
503 Kadınlar Birliği'nin Kapatılışı
504 Dünya Kadınlar Kongresi ve Niyazi Berkes

509 **Addendum: Bizde Feminizm Bir İlim Olarak Var Mıdır?** *Sabiha Zekeriya [Sertel]*

513 Notlar

559 Dizin

ÖNSÖZ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde kadının özgürlük mücadelesi Türkiye'de toplumsal dönüşümün ana eksenini oluşturdu. 1908 Jön Türk Devrimi'yle birlikte özgürlükten eşitliğe, uluslaşmadan laikliğe, gündemdeki tüm temel dönüşümler bir anlamda kadına odaklandı. Aile yapısı ve kadın, Selanik'te *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe* dergilerinin çevresinde geliştirilen "yeni hayat"ın nirengi noktası oldu. Kadın ile erkeğin eşitliği ya da o günkü deyimle "müsâvat-ı tamme" uzun bir süre kadın-erkek, aydın kesimin gündemini oluşturdu. "Yeni hayat"ın en önemli boyutu "çekirdek aile" ve kadın yaşamına ilişkin söylemiydi. Kadın, Osmanlı'da süre gelen geleneksel yaşam biçimini bırakmalı, kafes ardından kurtulup toplumsallaşmalı, özgürlüklerini genişletmeliydi.

Anayasal monarşi ya da "Hürriyet'in İlânı", Osmanlı kadınına özgürlüğün yolunu açmış oluyordu. Bundan böyle kadının görünürlüğü Türkiye'de çağdaşlığın ya da modernitenin ölçütü olarak algılandı. Toplumsal dönüşümün gizil etmenine dönüştü. Geçmişte kadın, "aile" demekti ve bir bütünün parçasıydı. Oysa şimdi ailenin ötesinde kadının bireyselleşmesi, kendine özgü kimlik kazanması gündemdeydi. Kadın, kendi bedenine sahip çıkıyordu. Diğer bir yönüyle bireysel kimlik edinimi kadının toplumsallaşması anlamına geliyordu.

II. Meşrutiyet yıllarında kadının özgürlük mücadelesi erkek kimliğini de giderek belirlemekte gecikmedi. Kadın, kamusal alana açıldıkça toplumsal cinsiyet sorunları kent kültürünün ön planına çıktı. Kadın ve erkeğin alanları beliriyor, yüzyıllarca birey olarak kadını dışlayan, onu kendi mahremi gören erkek bundan böyle kendi kimliğini sorgulama gereği duyuyordu. Yeni bir toplumsal yapı inşa edilirken erkek, özel alanının gittikçe kuşatıldığı kaygısına kapılıyor, son kertede özgürleşen kadını denetim altına almaya yöneliyordu. "Sokak özgürlüğü" kısa sürede yadırganmış, kadın hareketi eleştirilerek olumsuz anlam içeren "karılaşma"dan söz edilir olmuştu. Bu yıllarda kadın üzerinde denetim

kurulmaya çalışılırken "bilim" dâhil her türlü yola başvuruldu. Antropolojiden yola çıkılarak toplumsal cinsiyet ırkçılığı yapıldı. İşte böyle bir ortamda kadın bedeni tartışmaların odağına yerleşti ve kadın-erkek farklılığı özel alanın iktidar kavgasını oluşturdu.

Osmanlı toplumunda kadın sorunu kuşkusuz gelişmiş, sanayileşmiş Batı ülkelerindekinden farklıydı. Uzun yıllar kafes ardında kalmış Müslüman kadının temel sorunu kamusal alana açılmaktı. Kadının özgürlüğü sokaktan, sokağa çıkmaktan, yanında aile efradı olmaksızın sokakta tek başına yürümekten geçiyordu. Bunu büyük ölçüde 1908 Jön Türk Devrimi sağladı. Batı'nın kültür normlarının ve bunun yanı sıra özgürlük anlayışının II. Meşrutiyet'te İstanbul, İzmir, Selanik, Beyrut olmak üzere liman kentlerini kuşatması, Osmanlı kadınına yeni bir kimlik kazandırdı. Basının özgürleşmesi, iletişim ve ulaşımın olanakları sonucu Avrupa'daki gelişmelerin, kadın örgütlerinin ve kadın yayın organlarının yakından izlenmesi, en azından okuryazar Osmanlı kadınının ufkunu açtı.

Öte yandan II. Meşrutiyet yıllarında kadının kazanımlarında savaşların ayrı bir rolü oldu. 1912-1913 Balkan Harbi kadına siyaseti öğretti. Savaşla birlikte başlayan uluslaşma süreci toplumsal cinsiyet ayrımı gözetmeksizin kitlelere yeni bir bilinç aşıladı. Balkan Harbi kadınları da seferber etmişti. Osmanlı toplumu ilk kez siyasî nitelikte kadın toplantılarıyla ve kadın hatiplerle tanıştı. Cihan Harbi ise beklenmedik bir biçimde kadını kamuya açık alanlarda çalışma yaşamına soktu. Dört yıl süren savaş, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de köklü dönüşümlere neden oldu. Erkek kol ve kafa gücünün cepheye sevki kadına yeni iş alanları açtı. Böylece fikir tabanlı feminist yapılanmanın ardından savaşın neden olduğu toplumsal çöküntü geleneksel iş bölümünü sorgulatmış oluyordu. Savaşın yaşam koşulları kadını sokağa savurmuş, kadın geçim derdine düşmüş, boğaz tokluğuna yaşayamadığı durumlarda fuhşa itilmişti. Bu arada savaşla birlikte seferber edilişi, savaş ertesi kadının özgürlük sorununun geniş bir çevrede kabul görmesine neden oldu. Meşrutiyet yıllarında kadın hareketi birçok erkek yandaş edinmişti. Bu gelişme, kuşkusuz toplumda gelenekçiler ile yenilikçiler arasındaki uçurumu derinleştirdi. Özel alanda laikliğe yönelik ilk atılımlar Meşrutiyet yıllarında gözlendi. 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi, Medenî Kanun'un habercisiydi.

Cumhuriyet, geleneksel hiyerarşileri alt üst ederken özel yaşam alanı da köklü sarsıntılar geçirdi. Dünya kadın hareketi, Cihan Harbi

sırasındaki etkinliği sonucu, savaş sonrası önemli kazanımlar elde etmişti. Cumhuriyet'in kentli kadını, yayın organları aracılığıyla bu gelişmeleri yakından izliyordu. Artık geleneksel kültür kodları ile gençlerin beklentileri farklıydı. On yılı aşkın savaş ortamı geriye körelen dinsel inançları, çözülen bir toplumsal yapıyı, dağılan aile ilişkilerini, yalnızlaşan ve kendi başına kalan kadını, "yeni"yi arayan genç bir nesli bırakmıştı.

1920'li yılların Türkiye'si birçok paradoksu birlikte yaşayacaktı. Kadın özgürlüğünün tabanını oluşturacak yeni bir toplumsal yapılanma gündemdeydi. Ama günün koşulları bu tür bir dönüşüme set çekiyordu. Bir yandan kadının toplumsal konumu ön plana çıkarılmak isteniyor, öte yandan ulus inşasında beşeri etmen bağlamında kadının biyolojik işlevi vurgulanıyordu. Anadolu büyük bir yıkımdan çıkmıştı. Ülke nüfusu kırılmış, ergin insanlar cephelerde telef olmuştu. Cumhuriyet'in ana sorunu beşeri sermayeydi. Nüfus yoğunluğu son derece düşüktü. Ülkede kilometre kareye 17 kişi düşüyordu. Bu koşullarda kadının doğurganlığı önem kazanıyor, fakr u zaruret içinde olan halkın yeni "yuva"lar oluşturması bekleniyordu. Öte yandan öjenik hedefler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gözetiliyordu.

Cumhuriyet, kamusal alanda taassuptan yana değildi. Ancak uzun yıllar Şeriat normlarıyla biçimlenmiş özel alan, savaşla birlikte çöküntüye uğramış ve ahlâk sorunu ivedi çözüm bekler olmuştu. Artık, geleneksel aile ilişkileri "özgür kadın" karşısında yetersiz kalıyordu. Bu koşullar altında devlet bilfiil devreye girecek, ulus-devletin inşasında kadına yeni görevler verecekti. Yarının gürbüz nesilleri kadının biyolojik kimliğiyle özdeşleştirilecekti.

Ama hiç olmazsa yasalar önünde kadına eşit bir statü sağlanabildi. Nitekim özel alan şer'i hukuktan arındırılarak kadının konumu yeniden belirlendi. Medenî Kanun bu açıdan Cumhuriyet'i taçlandıran bir yasa oldu. Kabul edildiği dönemde devrimlerin ve laik Cumhuriyet'in belkemiğini oluşturdu. Cumhuriyet'in kazanımlarıyla birlikte Türkiye, kent ekseninde yeni bir kadın tipi yaratmakta belki de savaş sonrası dünyanın en başarılı ülkesi oldu. Cumhuriyet, birçok Batı ülkesinden önce kadına seçme ve seçilme hakkı tanıyarak kadın-erkek eşitliği konusunda önemli bir atılımda bulunmuştu.

Türkiye'de ilk feminist dalga 1935 yılında son buldu. Kadının 1930'lu yıllarda seçme-seçilme hakkını elde edişi dış dünyada yankı bulmakta gecikmemişti. Nitekim 1935 Uluslararası Kadınlar

Kongresi'nin İstanbul'da toplanmasının temel gerekçelerinden biri buydu. Ancak İkinci Dünya Savaşı arifesi Anglosakson çevrelerin hâkimiyetindeki kongre Ankara'yı kaygılandırmış, Almanya ve İtalya karşısında güç durumda bırakmıştı. Bundan böyle Türkiye'de kadın hareketi otuz yıllık bir uykuya yatacaktı.

Bu kitap son otuz yılda toplumsal cinsiyet alanında yazdığım, değişik kaynaklarda, birçoğu *Tarih ve Toplum*'da ve *Toplumsal Tarih*'te yayımlanmış yirmi üç makaleden oluşuyor. Ancak kitap olarak derlenişi sırasında makaleleri gözden geçirdim, dilini düzelttim, dipnotları tamamladım, gerekli gördüğüm yerlere eklemelerde bulundum. Ayrıca dergilerin kısıtlı alanlarında yer veremediğim ve okurların ulaşmakta zorluk çekebileceğine inandığım belge niteliği taşıyan yazılara yer verdim.

Kurucuları arasında yer aldığım Tarih Vakfı yayın kuruluna verdiğim sözü yerine getirmiş olmaktan dolayı mutluyum. Bu kitabın yayıma hazırlanmasında Tuğba Yıldırım'ın özverili çabası ve uyarılarının büyük katkısı oldu. Kendisine ve kitaba son şeklini veren Tarih Vakfı çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE DEVLET, AİLE VE FEMİNİZM[1]

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nde yeni bir kadın ve aile yaşamı anlayışını gündeme getirmişti. Osmanlı toplumu bu bağlamda köklü dönüşümlere uğramıştı. Dönüşümlerin fikri temelleri 1908 İnkılâbı'nda gizliydi. "Hürriyet, müsâvat, uhuvvet" feminizmin de şiarıydı. Maddi ortam ise bu yıllarda gözlenen toplumsal ve nüfusbilimsel değişikliklerden kaynaklanıyordu. Savaşların bir diğerini izlediği ve erkek nüfusun kırıldığı bir dönemde kadının ön plana çıkması doğaldı.

Öte yandan, 19. yüzyıldan itibaren oluşan yeni bir toplumsal yapı, bu arada İstanbul, İzmir, Selanik gibi kentleşen ve kentlileşen yaşam biçimi geleneksel aile yapılarını da zorlamaya başlamıştı. Batı'nın "burjuva" yaşam biçimi ve tüketim örüntüleri Osmanlı'yı da kuşatmış, bir yandan sanayileşmenin gündeme getirdiği maddi kültür, öte yandan giderek Osmanlı'yı yörüngesine çeken "özgürlük" ve "eşitlik" ilkeleri, kadın ve aileyi Osmanlı'nın ana sorunsallarına dönüştürmüştü.

Özellikle Cihan Harbi yıllarında savaş koşullarının neden olduğu toplumsal çöküntü, devleti bilfiil aile ve kadın sorunlarıyla uğraşmaya sevk etmişti. Kadın, aile ve devlet bundan böyle bir sacayağı oluşturdu.

Tarihsel sosyolojinin ana uğraş alanlarından biri ailedir. Aile, tarih bağlamında ele alınırken toplumsal yapı ile ailenin etkileşimi göz ardı edilemez. Aile, toplumsal alanın bir parçası olarak bu yapıyı etkiler; toplumsal yapılar da keza aile yapılarında zamanla değişikliklerin oluşmasına yardımcı olur. Ancak bu karşılıklı etkileşim sürecinde ailenin toplumsal yapıyı yönlendirmesinden çok toplumsal değişim süreci ailenin oluşumunda köklü dönüşümlere neden olur. Fransız Devrimi ve benzer toplumsal dönüşümlerin oluştuğu ortamlarda aile "özel alan" olmaktan çıkmış, "kamu alanı"nda yer almıştır. Özellikle köklü dönüşümlerin yaşandığı evrelerde aile, devletin uğraş alanlarından biri olur. Siyasal yapı ve toplumsal yapı birlikteliği aileyi de, uzun dönemde de olsa, biçimler.

Her ne kadar aileyi devletin nüvesi olarak gören kuramlar tarihsel açıdan pek tutarlı görülmese de, günümüz toplumlarının ana eksenlerinden biri olan "burjuva" ailesi ve yaşam biçimi 19. yüzyılda "burjuva toplumu" diye adlandırılabilecek bir sosyo-ekonomik yapılanmanın ürünüydü. 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında birçok toplumbilimci devleti, uzviyetçi bir görüşle ailelerin toplamı olarak görmüşlerdi. Osmanlı-Türk aydınının esinlendiği solidarist (dayanışmacı) Fransız düşüncesi, aileyi farklı vurgulamış, toplumsal yapılanmada ona ayrıcalıklı bir konum vermişti. Bu nedenle aile, toplumbilimsel düşüncede temel değer odaklarından biri olarak tanımlana geldi. Özellikle buhran yıllarında aileye, siyasal güç odakları tarafından bir başka önem atfedildi. Nitekim iki dünya savaşı arasında, özellikle Kıta Avrupası'nda, aile-devlet etkileşimi ayrı bir önem kazandı. Otoriter yönetimler aileyi gündemden düşürmediler. Köklü dönüşümlerin gerçekleştiği ortamlarda toplumsal çözülmenin üstesinden gelebilmek için aile yapılarının savunulması ya da yeni yapılarda pekiştirilmesi önem kazandı. Bundan böyle özel ya da "mahrem" aile yaşamı son buldu; aile kamunun bir parçası oldu. Devlet ile aile bundan böyle geçişkenleşti, bütünleşti.

Toplumda ve siyasal yapıda kökten dönüşümlerin görüldüğü 1908 sonrası Türkiye'sinde de aile ve devlet ilişkisi önem kazandı. Gerek İttihatçılar (1908-1918) gerekse Tek Parti yöneticileri aileyle sürekli ilgilenmiş ve yeniden yapılanması doğrultusunda önemli adımlar atmış-

lardı. Her iki dönemde "içtimaiyyat"ın bu denli önem kazanması bir rastlantı değildi. 20. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'de "sosyolojizm" ve "solidarizm" atbaşı gitti. Uluslaşma sürecinde siyaset büyük ölçüde toplumbilimin güdümüne girdi. Toplumbilim ulus-devletin oluşumu için temel normları sağladı. Jön Türk ideolojisi bu tür bir yapılanma için gerekli toplumsal önkoşulları toplumbilim aracılığıyla keşfetti. Bu nedenle Ziya Gökalp'in *Türkçülüğün Esasları*, toplumbilimin bulgularından oluştu. İttihatçıların gündeme getirdikleri "yeni hayat" Osmanlı'nın değerler sisteminde ve toplumsal yapısında köklü değişiklikleri gerektirdi. Bu değişimde kadın ve aile ana ilgi odaklarıydı.

Öte yandan, 19. yüzyıldan itibaren oluşan yeni bir toplumsal yapı, bu arada İstanbul, İzmir, Selanik gibi kentleşen ve kentlileşen yaşam biçimi aile yapılarını da zorlamaya başlamıştı. Batı'nın "burjuva" yaşam biçimi ve tüketim örüntüleri Osmanlı'yı da kuşatmış, bir yandan sanayileşmenin gündeme getirdiği maddi kültür, öte yandan Osmanlı'yı yörüngesine çeken "özgürlük" ve "eşitlik" ilkeleri, kadın ve aileyi Osmanlı'nın ana sorunsallarına dönüştürmüştü. Özellikle Cihan Harbi yıllarında savaş koşullarının neden olduğu toplumsal çöküntü, devleti bilfiil aile ve kadın sorunlarıyla uğraşmaya sevk etmişti. Kadın, aile ve devlet bundan böyle bir sacayağı oluşturdu. 1908 Devrimi'nin ilk yıllarından itibaren milliyetçilikle uyum içinde yeni bir aile yapısı doğdu; pederşahi aile yapısının yerini çekirdek aile anlayışı aldı. Kadın özgürlüğü ve buna uygun bir aile yapısı, İttihatçıların deyişiyle "yeni aile" ya da "millî aile", "yeni hayat" söyleminin ana eksenlerini oluşturdu.

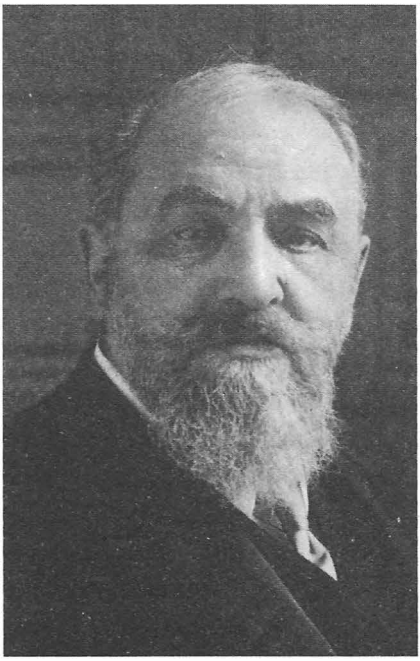
Düşünsel alanda toplumbilim, o günkü adıyla "içtimaiyyat" ayrı bir rol üstlendi. II. Meşrutiyet döneminde toplumsal grupların yapılanmalarını "içtimaiyyat" inceledi. İttihatçılar uzlaştırıcı bir toplum modeli peşindeydiler. Toplumsal yapıyı oluşturan tüm tabakaların katılımıyla uyum içerisinde bir yapı hedeflendi. Bu nedenle Durkheim'in "tesanüt" ya da *solidarité*'si ayrı bir önem kazandı. Aile, toplumbilimsel anlamda bir dayanışma gurubu olarak "tesanütçü"lerce ön plana çekildi. Dönemin belli başlı düşünürleri yazılarında kadın ve aileye sürekli yer verdiler. Türk aile tarihi, Türkiye'ye toplumbilimi getiren Ziya Gökalp'in yazılarıyla gündem oluşturdu. *Yeni Mecmua* ve *Millî Tetebbular Mecmuası*'nda çıkan yazılarında Gökalp, Türk ailesinin gelişimine geniş yer ayırdı.[2] Aynı konuları irdeleyen bir diğer toplum tarihçisi Halim Sabit'ti.[3]

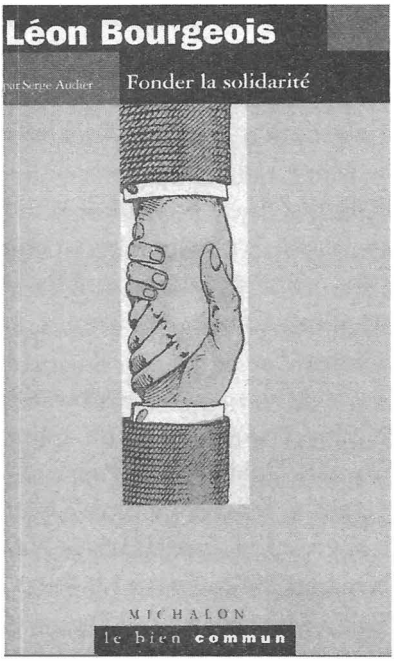
Osmanlı Feminizmi ve Jön Türkler

Feminist hareketin dünya ölçeğinde güç kazandığı 1910'lu yıllar, Türkiye'de de kadının özgürlükleri doğrultusunda önemli adımların atıldığı bir dönemdi[4] ve bu tarihlerde kadın üzerine birçok eser yayımlandı.[5] 1908 Genç Türk Devrimi'nin benimsediği "hürriyet, müsâvat, adalet, uhuvvet" ilkeleri Osmanlı'da kadın sorununu gündeme getirmiş, kadının "toplumsallaşması" ya da kadın-erkek eşitliği, o günkü dille "müsâvat-ı tamme", II. Meşrutiyet'in temel kaygılarından birini oluşturmuştu.

23 Temmuz 1908 ya da Rumî takvimle 10 Temmuz 1324, "Hürriyet'in İlânı" olarak biliniyordu. Eski nesil için 1908 inkılâbı "hürriyet"le eşanlamlı kullanılıyordu. 1908 doğumlulara doğum tarihi sorulduğunda "hürriyette doğdum" diye cevaplıyorlardı. Hürriyet sözcüğü II. Meşrutiyet'in simgesine dönüşmüştü. Gerçekleştirilen "siyasî inkılâb"ın temel şiarı "hürriyet" oldu. Ancak Genç Türkler için bu bir başlangıçtı. "Siyasî inkılâb"ı "içtimaî inkılâb"ın izlemesi kaçınılmazdı. "İçtimaî inkılâb" her şeyden önce "yeni hayat"ı gerektiriyordu. Gökalp'in Selanik'te bulunduğu sırada gündeme getirdiği "yeni hayat", meşrutiyet rejiminin izleyeceği toplumsal dönüşümleri kapsayan genel bir çerçeveydi. "Yeni hayat"ın siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel değişik boyutları vardı. Ama bunlar arasında belki de en önemlisi kadının yaşamına ilişkindi. "Yeni hayat"a göre kadın, Osmanlı'da süre gelen geleneksel yaşam biçimini bırakmalı, evinin dar çerçevesinden kurtulup dış dünyaya açılmalı, toplumsallaşmalı, özgürlüklerini genişletmeliydi.

Türkiye'de Batı'dakine benzer bir feminist hareket, II. Meşrutiyet yıllarında görüldü. Osmanlı kadını Batı'daki feminist akıma benzer bir süreci II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında başlatacaktı. Meşrutiyet yıllarında birçok kadın örgütü kurulmuştu. Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Teâlî-i Nisvân Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisaiyye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti, Osmanlı feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik girişimleriydi. Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi, gerek Balkan savaşlarında gerekse Cihan Harbi'nde cephe gerisinde büyük yararlılıklar göstermişti. Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti seferberlik nedeniyle geride yoksul kalan ailelere yardım elini uzatmıştı.





Solidarizm Léon Bourgeois'nın öncülüğünde Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisine dönüştü. II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı-Türk aydınının esinlendiği solidarist (dayanışmacı) düşünce, aileyi farklı vurgulamış, toplumsal yapılanmada ona ayrıcalıklı bir konum vermişti.

Cihan Harbi ve Kadın Emeği

Cihan Harbi, Osmanlı kadını ve ailesini yeni arayışlara sevk etmekte gecikmedi. Seferberlik, cephe gerisinde üretken insan gücünün azalmasına neden oldu. Savaş ortamı kadınların o güne kadar erkeklerin alanı olan iş sahalarına girmelerinin yolunu açtı. Evin geçiminden sorumlu erkeğini cepheye gönderince Osmanlı kadınının geçimi için iş aramaktan başka bir seçeneği kalmadı. Bu koşullarda kadının konumu ve aile yapısı toplumsal bir soruna dönüştü.

Seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri kadınlara istihdam alanı açacak, Osmanlı kadını ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar değişik iş alanlarında istihdam olanağı bulacaktı. Birçok işkolunda erkek işgücü açığı nedeniyle kadın tasavvurun ötesinde çalışma hayatına girmişti. Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkekler, kadın berberlere tı-

raş olmaya başlamışlardı. *Sabah* gazetesi yarı şaka "erkeklerimiz şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar" diyordu.[6] Bu arada resmî daireler kadın memur çalıştırmaya başlamıştı.[7] İstanbul'da, Galata rıhtımı arkasında, Mudanya gibi çevre ilçelerden mal getirip satan ve kadın ticaret erbabından oluşan bir Kadın Tüccarlar Pazarı açılmıştı. Ticarete atılacak kadınlara gerekli temel bilgiyi vermek üzere Ticaret Mekteb-i Âlisi tarafından İnâs Darülfünunu bünyesinde bir şube açılmıştı. Şubeye kısa bir sürede yüzün üzerinde başvuru olmuştu. Gösterilen rağbet üzerine mektep, ikinci bir şube açmak zorunda kalmıştı.[8]

Savaş yıllarında giderek yoksullaşan Osmanlı kadınının sorununa Harbiye Nezareti çözüm bulmaya çalıştı. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın girişimiyle, Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesi altında Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi kuruldu.[9] Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmail Hakkı, Harbiye Nezareti Mektupçusu Ali Rıza, İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz, Dava Vekili Mehmed Arif ve Dava Vekili Mehmed Salahaddin Beyler bu cemiyette görev aldılar. Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi, kadınlara istihdam alanı açmayı amaç edinmişti. Cemiyet'in nizamnamesinde "işbu cemiyetin maksadı kadınlara iş bulup kendilerini namuskârâne temin-i maişete alıştırarak himaye etmektir" deniyordu. Ve ekliyordu; "cemiyet işbu maksadını temin etmek için kadınların yapabileceği bilcümle işlere kendilerini sevk edecek ve bu suretle çalışacakları daimi surette himaye edecektir".[10] Cemiyet, İstanbul, Üsküdar ve Beyoğlu olmak üzere Payitahtı üç mıntıkaya ayırmıştı. Her mıntıkada bir veya birkaç fabrika, o günün deyişiyle "darüssınaa" açmaya karar vermişti. Bu fabrikalarda onar bin kişi istihdam edilecekti. Darüssınaalarda dantel dairesi, beyaz iş dairesi, elbise dairesi, makine ile çorap ve fanila örücülüğü dairesi, asker çamaşırları dairesi ile kostüm, tayyör ve emsali ince işler dairesi adlarıyla değişik atölyeler yer alacaktı.

Darüssınaalarda çalışmak için kadınlardan büyük bir talep gelmişti. İlk on dokuz gün içerisinde on bir bin kadar kadın başvurmuştu. Bayezid, Fatih ve Beyoğlu mıntıkalarının temizliği için Cemiyet üç yüz kuruş maaşla üç yüz "kadın nezafet-i fenniyye amelesi" istihdam ediyordu.[11] Sonraları İstanbul dışından da kadın işgücü talep edilir oldu. Bir keresinde istek üzerine İzmir'den İstanbul'a 80 kadın işçi gönderilmişti.[12]

Ordu Bünyesinde Kadın İşçi Taburu

Cemiyet aracılığıyla kadınlar gönüllü olarak bir tür askerlik görevine alındı. İstanbul'da Birinci Ordu tarafından oluşturulan Birinci Kadın İşçi Taburu, tam adıyla "Birinci Ordu-i Hümayun'a Merbut Birinci Kadın İşçi Taburu", geri hizmette kadınlara istihdam alanı açıyordu. *Vakit* gazetesi, "Kadınlarımız... Nihayet şimdi askerlik hayatına dâhil olmak üzere bulunuyorlar" diyordu. Taburun oluşturulmasında esas amaç kadınları bizzat "temin-i maişet"e alıştırmaktı. 1918'in Şubat ayında gazetelerde yer alan çağrıya göre orduda işçi kadın olarak istihdam edileceklerin 18-30 yaş arası Osmanlı uyruğu ve "güçlü kuvvetli" olması bekleniyordu. Diğer koşullar; "ehl-i namus ve iffet"ten olduğunun yerel mercilerce belgelenmesi ve "kucakta taşınır çocuğu" bulunmamasıydı.[13] İstihdam olunan kadınlar iki sınıfa ayrılmıştı. Bir kısmı maaşlı memurdu. Diğerleri nefer tahsisatlı, ücret ya da yevmiye alan işçilerdi. Taburun ilk aşamada komutası ve inzibat heyeti orduda-ki zabitlerden ve askerlerden oluşuyordu. İleride, edinilen deneyimler sonucu taburun yönetimi de kadınlara bırakılabilecekti. Taburun idare heyeti tabur kumandanı, bölüm kumandanı, hesap memuru, tabur baş kâtibesi ve kadın bölükbaşından oluşuyordu. Taburda ayrıca bir ziraat memuru ve bir de yol mühendisi yer alıyordu. Tabur bünyesinde bir revir kurulacak ve burada hastabakıcılar görevlendirilecekti.

Kadın taburuna kabul olunan kadınları İstanbul'da Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi, taşrada mahalli idare meclisleri seçiyor ve gönderiyordu. Memure kadınların görevleri erkeklerinki gibiydi. Kâtibe ve memureler de zabitân gibi nöbet tutmakla yükümlüydüler. Taburda komutları bildirmek için bölükbaşı, takım başı, onbaşı, çavuş ve başçavuş kadınlara birer düdük verilmişti. İşçi taburunda çalışanlar için sekiz saatlik işgünü benimsenmişti. Çalışanların iffet ve namusu özellikle gözetiliyordu. Tabur zabitleri, memur ve memureleri tabur kadınlarını "hiçbir suretle nezdlerine ve hanelerine" alamayacaklar ya da davet edemeyeceklerdi. Kâtibe ve memurelere de hademe, nefer veya kadın verilmeyecekti.

Tabur kadınları askerî talimlerden muaftılar. Ancak adâb-ı muaşeret, amirlerin huzurunda "idare-i kelâm ve tavır ve hareket" hususlarında düzenlenecek bir program dairesinde kışlalarda talim ve terbiye göreceklerdi. Kadınların göreve atanması, azli veya onlara gerek kalmadığında ihracı ve tardı, nihayet taltifi ordu komutanlarına aitti. Maaşlı memurelerin seçimi, tayini, terfisi ve azli ordu kumandanlığın-



"– Şehremaneti var mı, yok mu?
– Şehremaneti yok diyenler bizi görmüyorlar mı?"

Seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri, kadınlara istihdam alanı açacak; Osmanlı kadını ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında istihdam olanağı bulacaktı.

---

ca yapılacaktı. Gördüğü hizmet takdire şayan bulunan işçi kadınlara taburca takdirname verilecekti. Her bir takdirname on kuruş karşılığı kabul edilerek her ay sonunda ikramiyeye dönüştürülüyordu. Tabur kadınlarının yeldirme ve başörtüyle çektirecekleri fotoğraflar kendilerine verilecek "cüzdan"lara ya da kimlik kartlarına konacaktı. Tabur kumandanlığınca tasdik edildikten sonra mektupları askerî yazışmalar gibi posta ücretinden muaf tutulacaktı. Evli tabur kadınlarına sabah işbaşı yapmak koşuluyla haftada dört gece izin veriliyordu. İşbaşı yapamayacak derecede uzak yerde oturanlar için bu izin haftada yalnız bir gündü. Evlenenlere, alışıla gelmiş olanın dışında 20 günlük bir izin öngörülmüştü.

Tabur kâtibesinin maaşı 600, bölük kâtibelerinin 500, tabur iaşe memuresinin 600, bölükbaşının 600, takım başının 400, hastabakıcının 300, terzinin 500, işçilerin 250 kuruştu. Kıdem ve hizmete göre bu miktar arttırılabilirdi. Kadın işçi taburunun kıyafeti pelerin, manto, ceket, şalvar, başörtü, tozluk, yeldirme ve fotinden ibaretti. Bütün kadınlar "Kadın Birinci İşçi Taburu" amblemi ve kayıt numarasını taşıyan pazıbentlerini sol kollarının üst kısmında yeldirmelerine raptedeceklerdi. Memure ve kâtibelerin yakalarına sırma şeritle çevrilmiş kırmızı bir

çuha parçası dikiliydi. Bölükbaşı ve takım başılar sırma şerit ve sarı yıldız, diğer kâtibeler ve memureler beyaz yıldız takıyorlardı. Hastabakıcılar ve terzilerin yakalarında çuha etrafındaki sırma şerit yoktu. Terziler yıldız yerine beyaz madeni makas, hastabakıcılar ise beyaz madeni hilal taşıyorlardı. Bölükbaşının yakasında iki yıldız, takım başı kıdemlisi ya da yaşlısınınkinde bir yıldız vardı. Diğer kâtibelerin, kıdemsiz takım başlarının ve iaşe memurelerinin yıldız işareti yoktu. İşçi kadınlar içinde onbaşı, çavuş ve başçavuş rütbesini haiz olanlar yakalarına kırmızı çuhasız ve sırma şeritsiz sarı yıldız takıyorlardı. Onbaşıların bir, çavuşların iki, başçavuşların üç yıldızı vardı. Nefer düzeyindeki işçi kadınların yakalarında işaret yoktu.[14]

Kayıtlara göre, İstanbul dışında diğer ordu komutanlıkları bünyesinde de benzer girişimlerde bulunulmuştu. Bunlardan başarılı olanlardan biri Cemal Paşa'nınkiydi. Suriye'de Cemal Paşa'nın öncülüğünde, Dördüncü Ordu'nun bünyesinde Kadın Amele Taburları oluşturulmuştu. Bu taburlar pamuk hasadı için Çukurova yöresine sevk edilmişti. Pamuk savaş için stratejik öneme sahip bir üründü. Hasadın aksamaması gerekiyordu.

Nüfus Politikası ve Zorunlu Evlilik

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi aynı zamanda devletin ilk kez gündeme aldığı özendirici nüfus politikasını yürütmekle yükümlüydü. Aile hayatının çöküşünü önlemek amacıyla, o günkü dille "aile hayat-ı içtimaiyyesinin inhilâlden vikayesi maksadıyla", bünyesinde çalışan memur ve işçilere zorunlu evlilik ilkesi getirilmişti. Osmanlı'nın nüfusu ve Osmanlı topraklarında nüfus yoğunluğu Düvel-i Muazzama'ya oranla çok düşüktü. Batı, 18. yüzyılın ortalarından itibaren demografik bir devrim geçirmişti; yeni kıtalara göçe rağmen, Avrupa'nın nüfusu 100-110 milyon dolayından 450-460 milyona yükselmişti. 16. yüzyılda Osmanlı'nın nüfusu Avrupa'nın dörtte biriyken 20. yüzyılın başlarında bu oran yüzde 7'ye düşmüştü. Osmanlı'da hâlâ yüksek bir ölüm oranı vardı. Avrupa'da yaşam umudu 50 yılı bulmuşken Osmanlı'da 30'un altındaydı. Savaş ortamında evlilik ve doğum oranları daha da düşmüştü.

Evliliği kolaylaştırıcı girişimler daha II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında gündeme gelmişti. Dâhiliye Nezareti çeyiz (cihaz), başlık gibi adlar altında alınmakta olan mal ve paranın ödenemeyecek boyutlara ulaştığını, bu nedenle şeriata ve ahlâk normlarına aykırı olarak kız kaçır-

ma olaylarının görüldüğünü ve bunun müessif sonuçlar doğurduğunu kaydediyordu. Vilayetlere gönderilen tamimle, nüfusun artışını kolaylaştırmak, aile refahını ve saadetini temin edecek servetin israfını önlemek üzere bazı ülkelerde görüldüğü gibi evlenmeyi kolaylaştırıcı derneklerin (teshil-i izdivaç cemiyetleri) kurulmasının özendirilmesi gerektiği vurgulanıyordu.[15] Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin aldığı karar gereğince evlilik için bir yaş sınırı konmuştu. Bu sınır erkekler için 25, kadınlar içinse 20 idi. Gelin adaylarının çeyizlerinin hazırlanmasına Cemiyet bizzat yardımcı oluyordu. İşçi kadına hariçten bir erkek talip olduğu takdirde Cemiyet, zabıta aracılığıyla ya da başka yöntemlerle damat adayının huyunu suyunu araştırıyor, Cemiyet tarafından uygun görüldüğü takdirde evliliğe müsaade ediliyordu. Müstakbel damat, ailesinin maişetini temin edecek bir işte çalışmıyorsa Cemiyet, damadı uygun bir işe yerleştirmeyi de vaat ediyordu.[16] Son kertede, Cemiyet aracılığıyla istihdam edilmek evliliği zorunlu kılıyordu. Evlenme yaşını geçiren ve Cemiyet'in bulduğu adayları beğenmeyenlerin istihkaklarının yüzde 15'i alıkonuyor ve en sonunda Cemiyet'le ilişkileri kesiliyordu. Buna karşın evlenen memur ve işçilerin gündelikleri yüzde 20 arttırılıyordu. Doğan her çocuk için ücretlere ayrıca yüzde yirmişer zam öngörülüyordu.

Savaş yıllarının kaotik ortamında eş bulmak da sorun olmuştu. Kadınları Çalıştırma Cemiyeti buna çözüm bulmak, damat ve gelin adaylarını tanıştırmak için günlük gazetelerin baş sayfalarına özgeçmişlerini içeren listeler koydurtmaya başladı. Gençleri evlenmeye özendirmek amacıyla gösterişli evlenme törenleri düzenledi. Yeni evlilere ödüller dağıttı. "İzdivaç talepleri" Mart 1918'den itibaren gazetelerde hemen her gün yer aldı. *Vakit* gazetesi bu tür çöpçatanlığı "memleketimizin hayat-ı içtimaiyyesinde mühim bir tebeddülün başlangıcı" olarak yorumladı. "Kendileri için bir refik-i hayat arayan erkek ve kadınların önüne yeni bir saadet rehberi" doğduğunu kamuoyuna bildiriyordu.[17] *Yeni Mecmua*'da evlenmelerde Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin arabuluculuğuna değinen Kâzım Şinasi, "birçok suistimallerin, hatta felaketlerin önüne geçmek için ciddiyetiyle tanınmış böyle bir cemiyetin murakıb vazifesini görmesi lâzımdır" diyordu.[18]

Cemiyet'in ihdas ettiği görücülük usulüyle gerçekleşen ilk evlenme akdi 8 Mart günü Üsküdar Mahkeme-i Şer'iyyesi huzurunda icra edildi. Damat, Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi kaptanlarından İstanbullu Mehmet Hakkı Efendi'ydi. 29 yaşındaydı ve idadi tahsili gör-

müştü. Gelin adayı ise Birinci Ordu-i Hümayun Kadın Birinci İşçi Taburu'ndan tabur kâtibesi İhsan Hanım'dı ve 21 yaşındaydı. Cemiyet evlilik ikramiyesi olarak çifte 50 lira tutarında "düğün hediyesi" vermişti.[19] Bu, o gün için azımsanmayacak bir meblağdı. İkinci evliliğin damadı, Zeytinburnu Sanayi Mektebi'nden mezun ve Zeytinburnu Fabrikası dökümcü ustalarından Mustafa Efendi'ydi. Gelin ise Çapa Darüssınaası Fanila Şubesi'nde çalışan Halepli Fatma Hanım'dı. Damat 28, gelin 18 yaşındaydı. Cemiyet kendilerine düğün hediyesi olarak 25 lira vermeyi kararlaştırmıştı.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi

Tanzimat'la birlikte Batı hukukundan "iktibas" Türkiye'de çağdaş hukuk normlarına geçişi simgeliyordu. Ancak büyük ölçüde Fransa'dan alınan bu mevzuat, kamusal alana özgüydü. Özel alanı hâlâ şer'i hukuk düzenliyordu. Ancak toplumda gündeme gelen dönüşümler ve gayrimüslimlerle olan ilişkiler özel hukuk alanında da somut ihtiyaçların doğmasına neden oldu. Özel hukuk alanında o günün fıkıh hükümleri karışık ve hâkimlerin birikimleri açısından kullanışlı değildi. Yasaların Batı'da olduğu gibi kodifie edilmesi, bir düzene sokulması, Tanzimat aydınlarınca gerekli görülmüştü. Bir ara ticaret hukukunda olduğu gibi medenî hukuk alanında da köklü değişikliklere gitmek, bir Batı kanununun aynen uyarlanması düşünülmüştü. Tanzimat döneminin sadrazamlarından Âli Paşa, Fransız medenî kanununun iktibasından yanaydı. Oysa devletin teokratik niteliği, yani kısmen dine dayanması böyle bir iktibası olanaksız kılıyordu. Cevdet Paşa, bir ülkenin kanununu almanın onun ruhunu benimsemek olacağını, Osmanlı'da İslam kaynaklarından yararlanılarak daha mükemmel bir kanunun düzenlenebileceğini savunuyordu.

Nitekim İslam kaynaklarından esinlenilerek bir kanun hazırlama görevi Nazır rütbesiyle Cevdet Paşa'nın başkanlığında yedi kişilik bir komisyona verildi. Mecelle Komisyonu'nun diğer üyeleri; Danıştay üyeleri Seyfettin, Mehmed Emin, Adliye Divanı üyeleri Ahmed Hilmi, Seyyid Ahmed Hulusi, Evkaf müfettişi Seyyid Halil ve İbni Abidinzade Alâeddin'di. Komisyon 1869-1876 arası yedi yıl çalışarak Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ya da kısaca Mecelle adı altında mevzuatı ortaya koymuştu. Fransız medenî kanunundan 72 yıl sonra İslam kaynaklarına dayanılarak ilk kez bir mevzuat düzenlenmiş oluyordu. Bu, İslam hukuku açısından da önemli bir dönüm noktasıydı.

Mecelle sistemi açısından diğer Avrupa yasalarına benzer bir nitelikteydi. Kanun kitaplardan, kitaplar baplardan ve fasıllardan, fasıllar maddelerden, maddeler de fıkralardan oluşuyordu. Toplam 16 kitap, 1.851 maddeydi. Alım, kira, kefalet, havale, rehin, emanet, hibe, gasp, hacir, ikrah, şuf'a, şirket, vekâlet, ibra, ikrar, dâva, beyyinât, tahlif ve kaza kitapların kapsam alanlarıydı. Baş tarafta 100 maddeden oluşan Kavaid-i külliyye genel ilkelere ayrılmıştı. Her kitabın başında temel kavramları açıklayan bir mukaddime yer alıyordu. Bu açıdan Mecelle'de Anglo-Amerikan kanunlarına benzer bir sistem gözleniyordu. Kimi maddelerde örnekler veriliyordu. Dil bakımından güçlü bir Osmanlıcayla yazılmıştı. Maddeler yalnız birkaç fıkradan oluşuyordu. Fıkralar kısaydı. Bu açıdan İsviçre medenî kanununu anımsatıyordu.

Fransızca *code civil* karşılığı olarak "medenî kanun" tabiri, Türk hukuk dilinde ilk kez Mecelle mazbatasında yer almıştı. Ancak Mecelle tam bir medenî kanun değildi. Akitler, bazı haksız fiiller, şahıs ve eşya hukukuyla ilgili mahdut hükümler ve bazı usul hukuku (ispat vasıtaları, hâkimin vasıfları vb.) kaidelerini içeriyodu. Aile hukuku (münakâhat) fıkıh kitaplarına, miras hukuku, mülk eşya için feraiz, mirî arazi için intikal kanunları denilen hükümlere bırakılmıştı.[20]

Mecelle mevcudu koruyan, yani muhafazakâr bir mevzuattı. İslam hukukunun hanefî mezhebinden ve özellikle de *İbni Nüceym* adlı fıkıh kitabından esinlenilerek hazırlanmıştı. Diğer mezheplerden alınan kaide yoktu. Mecelle'nin alanını daraltan bir diğer husus, hâkime takdir hakkı tanımayışıydı. Hâkim hem başlangıçtaki küllî kaideleri hem de diğer maddeleri ancak fıkıh kitaplarına göre uygulayabilecekti. Başlangıçtaki maddelerin müstakilen uygulanması caiz değildi. Hâkimin yorum yaparak ihtiyaçlara uygun karar alması olanaksızdı.

II. Meşrutiyet yıllarında, toplumda hızlı dönüşümlerin yaşandığı bir evrede Mecelle'nin artık günün koşullarında yetersizliği anlaşılmıştı. Dayandığı kaynaklar kurumuş, anlamını yitirmişti. 1916 yılında Mecelle'yi Tadil Komisyonu kuruldu. Bir tadil lâyihası hazırlandı. Bu tadilatta diğer İslam mezheplerinde gündeme gelen görüşlere de yer verildi. Bu arada aile hukukunu tedvin için kurulan bir diğer komisyon Mecelle Komisyonu'ndan daha etkin çalışarak ilk kez aile hukukunu düzenleyen bir metin hazırladı. Bu metin 25 Ekim 1917 günü Hukuk-ı Aile Kararnamesi adıyla yürürlüğe kondu.[21] Kararnamede münakehât (evlenme) ve müfarekât (boşanma) konularına iki kitap ayrılmıştı. Tüm mevzuat 156 maddeden oluşuyordu. Hukuk-ı

Aile Kararnamesi'yle devlet ilk kez evlenme akdine müdahale ediyor, ilân müessesesi, aile meclisi, talâk, çok eşle evlenme, Müslüman olmayanların evlenme ve boşanmaları konularını düzenliyordu. Mevzuatta yer alan maddelerle aile hayatına açıklık getirilmişti. İslam hukukuna bağlı kalmaktan tümüyle kurtulamayan bu kararnameyle evlenme işlerine devletin karışması, yani özel alanın kısmen devlet tarafından denetlenmesi söz konusuydu. Nişanlılık hukukî bakımdan bir evlenme başlangıcı addediliyordu. Devletin "izni"yle yapılmayan evlilikler kanunca tanınmayacaktı. Kararnamenin en önemli bölümü, çok karılılık ile boşanma konularını düzenleyen maddeleriydi. Çok eşle evlilik görece daraltılmış, kocanın ikinci zevce sahibi olması ilk eşin rızasına bırakılmıştı. Talâk, yani kocanın tek taraflı ve özel şekilde boşanma, hakkına sınırlar konmuştu. Boşanma gerektiren sorunları düzenlemek için de bir aile meclisi müessesesi oluşturulmuştu. Müslüman olmayan uyrukların evlenme ve boşanma işleri de bu kararname çerçevesinde düzenlenmek istenmişti.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi üzerine yaptığı çalışmalarda Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Osmanlı'da ailenin "konak" şeklinden "yuva" tipine geçmeye başlamasıyla, yani çekirdek ailenin gündeme gelişiyle, İslam hukukuna dayanan aile mevzuatında da düzenlemeye gitme ihtiyacının doğduğunu kaydediyordu. Kadın sorununun giderek önem kazanmasıyla Osmanlı "münevverleri" seslerini duyurmuşlardı. Cihan Harbi sonlarına doğru kararname yayınlanabilmişti.[22] Ancak bu tür bir mevzuatın o tarihlerde Meclis'ten geçmesi olanaksızdı. Bunun bilincinde olan İttihatçı hükümet, bir oldubittiye getirerek kanun hükmünde kararname niteliğinde bir düzenlemeye gitmişti. Kadın hukuku açısından son derece önemli olan bu mevzuat uzun ömürlü olamadı. Cihan Harbi'nin yitirilişi ertesi İttihatçılar iktidardan düşmüştü. Kadının evlilikte durumunu düzelten bu mevzuat iki yıl geçmeden, Mütareke'den sonra Damat Ferid Kabinesi (İstanbul Hükümeti) tarafından 19 Haziran 1919 günü kaldırıldı. Tekrar eski düzene dönüldü.

Hukuk-ı Aile Kararnamesi, İstanbul Hükümeti tarafından durdurulmuşsa da savaş sonrası mandater devlet Suriye'de yürürlülükte kaldı. Hatay'da, 1939'da Türkiye'yle birleşinceye kadar uygulandı. Kararname, Suriye'de 1953 yılında yürürlükten kaldırılmış, yerini bundan ilham alarak hazırlanan 308 maddelik yeni bir mevzuata bırakmıştı. Lübnan'da ise daha uzun bir süre Müslüman halk için bu kararname uygulandı.[23]

"Yeni Aile" ya da "Millî Aile"

II. Meşrutiyet yıllarında aile sorunu "yeni hayat" diye nitelenen yeni yaşam biçiminin bir parçasıydı. Toplumdaki kökten dönüşümler aile yaşamını da kapsamına almak durumundaydı. "Yeni aile" ya da "millî aile" İttihatçıların özlemini duydukları aile biçimiydi. "Millî aile" çekirdek aileydi. Ana baba ve çocuklardan oluşuyordu. Aile ahlâkı toplumun temel dayanak noktalarından biri olarak görülüyordu. Millî aile, II. Meşrutiyet yıllarında gündeme gelen "aile buhranı"na İttihatçıların bulduğu bir çözümdü.

II. Meşrutiyet yıllarında böylece kadının yaşamında kalıcı dönüşümler izlenmişti. Kadının toplumsallaşması, toplumsal yaşamla bütünleşmesi bunlardan ilkiydi. Toplumsallaşma kadın-erkek eşitliğinin ilk adımıydı. Meşrutiyet feminizmi, düşünsel ortamı bu açıdan olumlu



1908 Devrimi'nin ilk yıllarından itibaren kadın özgürlüğü ve buna uygun bir aile yapısı, İttihatçıların deyişiyle "yeni aile" ya da "millî aile", "yeni hayat" anlayışının ana eksenlerini oluşturdu. Bu anlayışın ilk belirtileri Selanik'te yayımlanan *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda gözlemlendi. Kadın, aile ve devlet bundan böyle bir sacayağı oluşturdu.

yönde etkilemişti. Ancak toplumsallaşma sürecinde Meşrutiyet'in yarattığı maddi ortamın belirleyiciliği çok daha ön planda yer aldı. Savaşlar nedeniyle erkek nüfusun cepheye sevk edilişi istihdam alanında bir boşluk yaratmış, bu nedenle kadın nüfus kısa sürede seferber edilerek çalışma yaşamına sokulmuştu. Kadının toplumsallaşması, aile kurumunu da bir ölçüde etkilemişti. Özellikle, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde kadın-erkek ilişkilerinde geleneksel yapı çözülmeye yüz tutmuştu. Aile sorunu nüfus politikası bağlamında ele alınmış; evlilikler özendirilerek sürekli savaşların neden olduğu insan kaybı giderilmeye çalışılmıştı. Bu nedenle o döneme değin "özel" alan kapsamına giren aile "kamusallaşmış", "millî aile" ulusal normlar ışığında geliştirilmişti.

İttihatçıların önerdiği "millî aile" Batı'daki aile modelinin bir kopyası değildi. Bu noktada İttihatçılar yerel olan kültür ile beynelmilel olan medeniyeti ayırıyorlardı. Onlara göre aile yapısı, kültürün bir parçasıydı ve yerel kalmak durumundaydı. Bu nedenle millî aile, diğer ulusların aile modellerine uymak durumunda değildi. Ama yine de son kertede İttihatçıların önerdikleri Batı'nın çekirdek aile tipiydi. Dünün pederşahi geniş aile tipi günün koşullarıyla bağdaşmıyordu. Millî aile tipi, ana baba ve çocuktan oluşacaktı.

Meşrutiyet yıllarında sosyologların aileyle ilgilenmesi doğaldı. Bu dönemde "içtimaiyyat"a, sosyolojiye verilen önem aile kurumuyla ilgili birikimde de bariz bir şekilde gözleniyordu. Hemen hemen her düşünür aile üzerine yazmış, öneriler getirmişti. Bunların başında dönemin ideologu Ziya Gökalp geliyordu. Gökalp'e göre Osmanlı ailesi bir kurum olarak Tanzimat döneminin başlangıcından beri ciddi bunalımlarla karşı karşıyaydı. Avrupa'yı körü körüne taklit eden Batıcı bazı düşünürler ulusal nitelikteki kültürü görmezlikten gelmişlerdi. Gelenekten yana olanlar ise alışıla gelmiş eski aile yapısının çözülmesi ve kadın-erkek ilişkilerindeki değişiklikler sonucu oluşabilecek kaos korkusuyla her türlü farklılığa karşı çıkmışlardı. Bu nedenle Mustafa Sabri, Mehmet Akif ve Said Halim gibi gelenekçi yazarlar hem çok eşliliği hem de örtünmeyi, mahremiyeti savunmuşlardı. Gökalp'in gündeme getirdiği "millî aile" her iki görüşü de reddediyordu. Yeni Türk ailesi, Avrupa medeniyetinden devşirilen yeni kavramlarla çağdaşlaşacaktı. Ancak bu, Avrupa aile modellerinin taklidi anlamına gelmeyecekti. Gökalp ve yandaşları Türk ailesinin tüm toplumsal yapılarla birlikte kendi evrim yolunu izleyeceğine inanıyorlardı. Ulusal kimlik arayışı içinde aile, ulus-devletin nüvesi olarak görülüyordu. "Aile ahlâkı" ise ulusal dayanışmanın çimentosu olarak niteleniyordu.

İttihatçıların aileyi özel alandan çıkarıp kamu alanına sokmaları yeni yapılanmakta olan ulus-devlet konusundaki kaygılarından kaynaklanıyordu. 1908 siyasî bir devrimdi. "Yeni hayat"ı içerecek bir "içtimaî devrim" ile desteklenmediği sürece başarıya ulaşamayacaktı. İttihatçıların eşitlikçi ilkeleri ön plana çıkartan dönüşümcü söylemleri, Osmanlı feminizmine ortam hazırlıyordu. İttihatçılar, bu dönüşüm sürecini yeni bir aile modeliyle, çekirdek aileyle hızlandırmayı amaçlıyorlardı. Böyle bir ortamda "yeni aile" ya da "millî aile" önem kazanıyordu. İttihatçılar yeni yapılanmada devletin özel alana girmesini ve gelenekleri çözmesini ön koşul olarak görüyorlardı. Yeni bir aile ahlâkının "ulus-devlet" için oluşturulacak kamu ahlâkıyla uyum içerisinde olması gerekiyordu. Gökalp ve çevresinin toplumbilimsel söylemi bu toplumsal yapının kavramsal çatısını oluşturmaya yönelikti.

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nde yeni bir kadın ve aile yaşamı anlayışını gündeme getirmişti. Osmanlı toplumu bu bağlamda köklü dönüşümlere uğramıştı. Dönüşümlerin fikri temelleri 1908 İnkılâbı'nda gizliydi. "Hürriyet, müsâvat, uhuvvet" feminizmin de şiarıydı. Maddi ortam ise bu yıllarda gözlenen toplumsal ve nüfusbilimsel değişikliklerden kaynaklanıyordu. Savaşların bir diğerini izlediği ve erkek nüfusun kırıldığı bir dönemde kadının ön plana çıkması doğaldı.

ANAYASAL MONARŞİ, ÖZGÜRLÜKLER VE İLK OSMANLI KADIN DERNEKLERİ[24]

Osmanlı toplumunun köklü dönüşümlere gebe olduğu bir evrede kadınlar görünür olmuştu. Anayasal monarşinin özgürlük ortamı ve Batı'ya açılımın katkıları göz ardı edilemezdi. Dünyadaki gelişmeler artık günübirlik izleniyordu. Birçok Batı ülkesinde kadınların eşitlik mücadelesi Osmanlı topraklarında da yankı buluyordu. Özgür yayın dünyası düşüncelerin serbestçe dolaşımını sağlamış, kadınlar da kendilerini serbestçe ifade edebilmişlerdi.

Birbiri ardı sıra patlak veren savaşlar ise paradoksal olarak kadını özgürleştirici bir işlev görmüştü. Beşeri dengelerin sarsılması kadının çalışma yaşamında görev almasına yol açmıştı. Savaşa katılmış bütün ülkelerde kadın en ağır yükümlülükler altına girmişti. Bu tür çabaların mükâfatlandırılacağı inancı giderek kamuoyunda taraftar topladı.

Nitekim savaşın bitimiyle birlikte birçok ülke kadınlara siyasal haklarını vermişti. Osmanlı kadın hareketinin önünde yol uzun gözükse de Mütareke yıllarının iktidar boşluğu ve ardından reformist Cumhuriyet evresi gelişmeleri hızlandıracaktı. Bu süreçte kadın derneklerinin oynadığı rol büyüktü.

Türkiye'de Batı'dakine benzer bir feminist hareket, II. Meşrutiyet yıllarında gün ışığına çıktı. 1908 yılı, farklı amaçlara yönelik birçok dernek gibi kadın derneklerinin de doğduğu yıl oldu. "İlân-ı hürriyet" temel hak ve özgürlükleri gündeme getirmişti. Cemiyetler Kanunu (1909) Osmanlı topraklarında örgütlenme özgürlüğünü tanıyan temel yasaydı. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında kurulan sayısız dernek, dönemin liberal ortamının kanıtıydı. Tüm bu örgütler ve örgütlenmeler, Osmanlı'da II. Meşrutiyet'le birlikte sivil topluma yönelik önemli çabaların göstergeleriydi. Meşrutiyet'le birlikte ülkenin dört bir yanında dernekler pıtrak gibi açılıverdi. Bunlar arasında kadın dernekleri de yer aldı. Birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ilk kadın örgütleri hayır dernekleri olarak kuruldu.[25] Bu dernekler, kadının "toplumsallaşma"sında ve görünür olup kamu alanına açılmasında önemli bir işlev gördü. Kadın sorunu, bu dernekler aracılığıyla kamuoyunun dikkatini çekti; kadın-erkek eşitliği ya da o günkü deyişle "müsâvat-ı tamme" derneklerin toplumsal yaşama aktif katılımı sayesinde gerçekleşti.[26]

Meşrutiyet Kadını ve Dernekler

Böylece Osmanlı kadınları, Batı'daki feminist akımla uyum içerisinde feminist hareketi II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında başlattılar. Meşrutiyet yıllarında birçok kadın örgütü kuruldu.[27] Saray'dan da destek alan bu örgütlerin[28] bir kısmı hayır derneği niteliğindeydi.[29] Batı'da da ilk kadın örgütleri keza aynı görünümdeydi. Meşrutiyet kadını da Hilâl-i Ahmer için çalıştı, fakirlere el uzattı, yaralılara baktı ve askere yiyecek, giyecek temin etti. Osmanlı toplumunda da Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti,[30] Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Hey'et-i Merkeziyyesi,[31] Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti, Müdafaa-i Milliyye Osmanlı Hanımlar Heyeti,[32] bu tür dernekler arasında yer aldı. Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi, gerek Balkan Savaşlarında, gerekse Cihan Harbi'nde cephe gerisinde büyük yararlılık gösterdi. Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti seferberlik nedeniyle geride kalan yoksul ailelere yardım etti. O yıllarda Hilâl-i Ahmer, kadının toplumsal mekânı keşfinde öncü rol oynadı. Statü farkı olsa da doktor

ve hemşire, kamera karşısında ilk kez birlikte poz verdiler. Oysa aynı dönemlerde karı kocanın bile ortak fotoğraf çektirmesi geleneğe, göreneğe aykırıydı. Ender de olsa gelin fotoğraf çektirdiğinde yalnızdı. Fotoğraf mahremiyet alanına giriyordu. Bir dizi kadın derneği kadının konumunu yükseltmeye yönelikti. Keza Bursa Terakki-i İnâs Cemiyeti bunlardan biriydi.[33]

Hayır derneği niteliğindeki kadın derneklerinin yanı sıra, feminist hedefleri amaçlayan ilk dernekler yine bu yıllarda kurulmuştu. Bu dernekler kadınları eğitmeyi, onların yaşam biçimlerini, giyim kuşamlarını modernleştirmeyi, o günkü deyimle "asrîleştirmeyi", onlara iş imkânları yaratmayı, el sanatları öğretmeyi amaçlıyordu. İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Kadınları Esirgeme Derneği, Teâlî-i Nisvân Cemiyeti,[34] Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisaiyye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti; Osmanlı feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik girişimlerdi. Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti kadın dernekleri arasında en radikal olanıydı. Dernek, kadınların fabrikalarda ve kamu sektöründe uygun işlere yerleşerek ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini hedefliyordu.[35] Kadınların kamusal alana açılması güç koşullar altında oldu. Kimi erkek taifesi Meşrutiyet'in ilk günlerinden itibaren buna karşı koymuştu. Birçok kez kadınlar tacize uğramışlardı. Hürriyet ile "âdât-ı İslamiyye"nin bağdaşması zaman alıyordu. Gedikpaşa'da iki kadının yanlarında bir zabit olduğu hâlde "baldırı çıplak bir güruh" tarafından arabadan indirilerek çarşaflarının yırtıldığı, kadınlara uzatılan bu eller kırılmayacak olursa bundan birçok sakınca doğacağı *Kadın* gazetesinin sütunlarında yer alıyordu.[36]

II. Meşrutiyet döneminin ilk kadın cemiyeti diye bilinen Cemiyet-i İmdadiyye, devrin ünlü kadın yazarı, Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım (1864-1924) tarafından kuruldu.[37] Fatma Aliye, Fransızcadan çevirdiklerini "Bir Kadın" imzasıyla yayımlıyor, yazarlığın yanı sıra sosyal hizmetlerde de bulunuyordu.[38] Nitekim 1897 Yunan Savaşı'nda askerlere giyecek sağlamak için büyük çaba sarf edecekti. *Tercüman-ı Hakikat*'te yer alan cephedeki askerlere yardım konusu, Osmanlı hanımları arasında büyük ilgi uyandırdı. Fatma Aliye Hanım'ın çabalarını Refet Paşa'nın kızı Nuhbe ve Paris Sefiri Münir Paşa'nın eşi Cemile Hanım da destekledi. Bu destekten güç alan Fatma Aliye Hanım, böylece 1908'de ilk kadın yardımlaşma derneğini kurmuş oluyordu. Cemiyet-i İmdadiyye, Rumeli'de çarpışan askerlere kışlık giyecek sağlıyor, toplanan giyim eşyalarını cephelere sevk ediyordu.



CONFÉRENCE A SALONIQUE SUR LES DROITS DE LA FEMME

DAMES TURQUES ET EUROPÉENNES ASSISTANT A CETTE CONFÉRENCE

II. Meşrutiyet devri kadın hareketinin ses getiren kenti Selanik'ti. Bu kentte üç kadın derneği öncü işlevi görmüştü. Bunlar; Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi, Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti ve Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyyesi'ydi.

1908'de kurulan bir başka dernek ise Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti'ydi. Yayımladıkları "askerlere yardım beyannamesi"nin tarihinden anlaşıldığına göre aynı yıl İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi faaliyete geçmişti.

II. Meşrutiyet kadın hareketinin ses getiren kenti Selanik'ti. Bu kentte üç kadın derneği öncü işlevi görmüştü. Bunlar; Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi, Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti ve Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyyesi'ydi. 1908 yılında Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi din ve mezhep ayırımı[39] gözetmeksizin tüm Osmanlı kadınlarına kapılarını açtı. Üye kadınların her ay belli bir miktar aidat ödemeleri bekleniyordu. İsteyen hanımlar, ihtiyacı olanlara dağıtılmak üzere aynî bağışta da bulunabilecekti. Bu eşyalardan "Şefkat Pazarı" kurulması düşünülüyordu. Havlu, ipek peştamal, kadife bohça, ipek mendil, gümüş zarf, masa örtüsü, altın saat, duvar süsü, gümüş kaşık türü eşyalar bu pazarda satılacaktı.[40] Cemiyet'in yayın organı, Meşrutiyet'in ilk kadın dergilerinden biri

olan *Kadın*'dı.[41] *Kadın*, 26 Kasım 1908 günü yayın hayatına girdi. Mustafa İbrahim'in imtiyaz sahipliğinde ve Enis Avni'nin müdürlüğünde Selanik'te yayımlanıyordu. Dergi, 21 Aralık 1908 günkü sayısında dernekle ilgili şu satırlara yer veriyordu:

> Fukarayı infâk [nafaka sağlama], acezeyi himaye, dul ve yoksulları sahâbet [sahip çıkma] gibi bir vazife-i kudsiyye-i vicdaniyye karşısında yorulmayan bir cehd-i kavi-i insaniyetperverâne ile çalışan, didinen bu hayırperver Şefkat Cemiyeti şu üç-beş gün zarfında beş-on ocağın refah ve saadetini temin eylemiş, mini mini evlatçığı alçılar içinde muzdarip ve giryan, kocası 15 seneden beri istibdad-ı pençe-i menhûs [uğursuz istibdat pençesi] altında olan biçare bir kadının kolundan kaldırmış, bir diğerini kurtarmış, bir başkasına kol uzatmıştır.[42]

Kadın dergisi daha ilk sayısında kadın-erkek eşitliğinin gereğini vurguluyor, insanları mutlu kılmanın yolunu, sivil toplum kuruluşları diye nitelenen dernekler aracılığıyla arıyordu. Yaşlı gözler, yanık yürekler, cılız bedenler, aç mideler, cahil dimağlar azaltılabildiği oranda insanlık yücelirdi. Hapishaneleri dolu, okulları boş, fakiri işsiz olan ülkeler harap olmaya mahkûmdu. Sefalet azaltılmadıkça tüm eğitim girişimleri, tüm çabalar boşa giderdi. Hemcinslerimizin mutluluğunu ve kaderini paylaşmak en doğal duyguydu.[43] Bu tür bir hizmetin en doğal yolu insanları bir araya getirecek derneklerdi. O güne değin bu tür dernekler kurulamamışsa bunun müsebbibi "istibdat"tı. İki kişi bir araya gelip konuşamıyordu, bu nedenle de bir üçüncüye yardım edilemiyordu.[44] Şefkat Yurdu işte bu tür bir boşluğu gidermeyi amaçlıyordu.

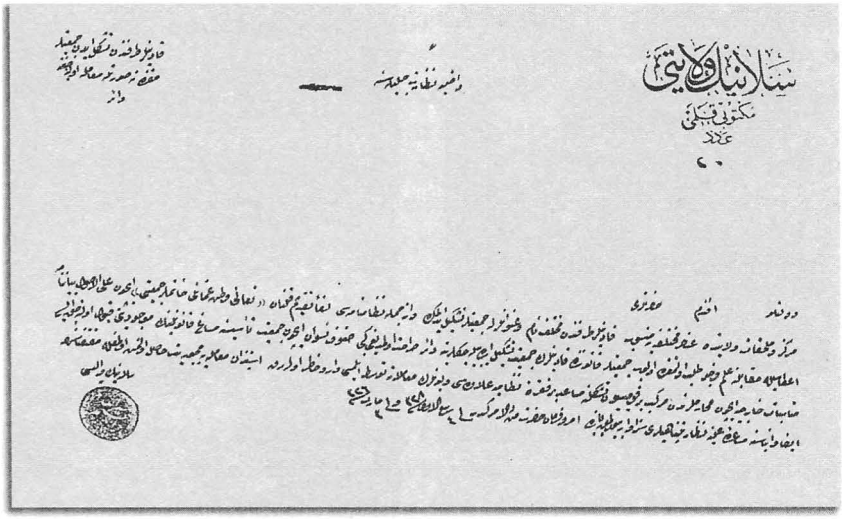
Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti

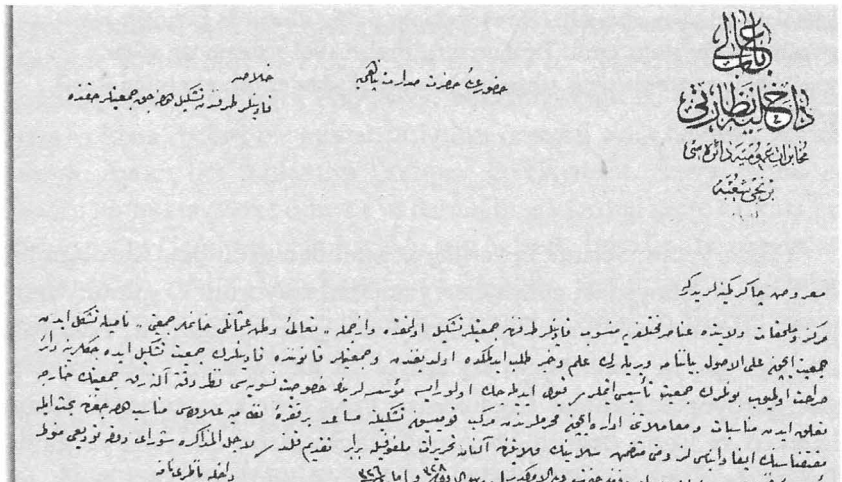
Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin delaletiyle 17 Aralık 1908 günü kurulmuştu. Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Beşinci Kulübü, derneği yakından denetliyor, "nezaret ve muavenet" ediyordu. Diğer yörelerde de İttihat ve Terakki kulüpleri, Cemiyet'in şubelerine yol göstereceklerdi. Teâlî-i Vatan, Osmanlı'da kurulan ilk kadın derneklerinden biri olmasına karşın kurucuları Selanikli erkeklerdi.[45] Bu yıllarda kadınların örgütlenmesinde erkeklerin girişimlerine sık sık rastlanıyordu. Nitekim ileriki yıllarda Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi'ni de erkekler kuracaklardı.[46]

Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin amacı "hayrât ve hasenâta hizmet ve delâlet etmek"ti. Kadınların seferber edilip iane toplanması hedefleniyordu.[47] Donanmanın güçlendirilmesi dönemin temel sorunlarından biriydi. Bu nedenle toplanacak ianenin yüzde ellisi "Nevzad-ı Vatan" adı verilecek bir savaş gemisinin alımına hasredilecekti. Yüzde otuz beşiyle ise vatanın gerekli köşelerinde doğumevleri (velâdethâne) açılacak; yetim ve fukara kızlarını meslek sahibi yapmak ve ülkede üretimi özendirmek için atölyeler ya da fabrikalar kurulacaktı. Geri kalan ise Hilâl-i Ahmer'e ve deprem, su baskını, salgın hastalık gibi afetlere ayrılacaktı. Dernek ayrıca cinsiyet ve mezhep ayrımı gözetmeksizin fakr u zaruret içinde olan herkese el uzatacaktı.

Teâlî-i Vatan, Osmanlı kadın cemiyetleri arasında öncü bir role sahipti.[48] Selanik dışında, özellikle İstanbul'da şubeleri vardı.[49] Bu şubeler çoğu kez aydın, uyanık kadınların kendi meskenlerini ya da işyerlerini dernek şubesine dönüştürmeleri sonucu gerçekleşiyordu. Makriköy (bugünkü Bakırköy) şubesi, "Şehremaneti Evzân Memuru Sadullah Bey'in haremi Halide Hanımefendi'nin haneleri"ni mesken edinmişti. Laleli şubesi ise Darülmuallimat Sokağı'nda Hanımlar Terzihanesi'nde açılmış ve reiseliğine terzihane müdiresi Saime Hanımefendi seçilmişti.[50] Teâlî-i Vatan yöre kadınlarını üye kaydetmesinin yanı sıra, uzak diyarlardan da üyeliğe başvuranları bünyesine alıyordu. İzmir'den üyelik talebinde bulunan Evliyazade Naciye Hanım'a dernek kurucusu Nesime Yusuf Hanım bizzat cevap vermişti.

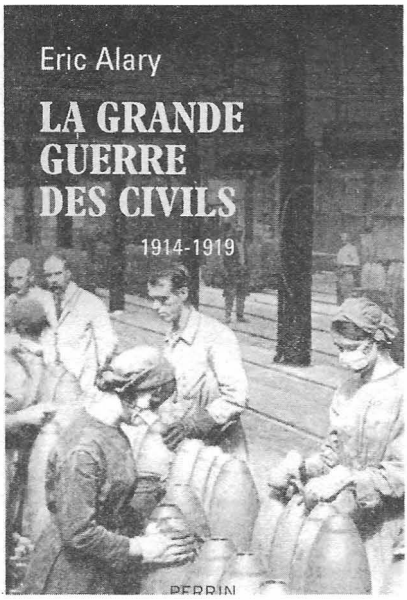
Dernek, kadın kesiminin olduğu kadar erkeklerin de takdirini kazanmıştı. Dönemin "terakki", "medeniyet" "vatan" sözcükleri "nisvân"la bütünleşmiş, "Teâlî-i Vatan" Meşrutiyet söyleminin bir parçasını oluşturmuştu.[51] Meşrutiyet döneminde kadın hareketinin tüm bu yazışmaları, "vatan" muhabbetinin kadın sorunuyla bütünlendiğinin kanıtıydı.[52] Derneğin yayın organı ünlü *Hanımlara Mahsus Gazete*'ydi. Bu haftalık gazete, Meşrutiyet yıllarında "Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin naşir-i efkâr"ı olarak İstanbul'da çıkıyordu.[53] Sorumlu müdürü Fatma Şadiye Hanım'dı. Dergide "menâfi-i vatana ve terakkiyyat-ı nisvâniyye"ye, yani vatan menfaati ve kadının ilerlemesi üzerine yazılar yer alacaktı. Dernek, Cemiyetler Kanunu çıktıktan sonra ruhsat için Selanik Valiliği'ne başvurmuş ve 1910 Mayıs'ında "kâffe-i teşebbüsâtı vatan-ı mukaddes-i Osmanî ve terakkî ve tekâmül-i nisvânî için musîb ve muvâfik olduğu" gerekçesiyle resmen tasdik görmüşü.





Teâlî-i Vatan, Cemiyetler Kanunu çıktıktan sonra ruhsat için Selanik Valiliği'ne başvurmuş ve 1910 Mayıs'ında "kâffe-i teşebbüsâtı vatan-ı mukkades-i Osmanî ve terakkî ve tekâmül-i nisvânî için musîb ve muvafik olduğu" gerekçesiyle resmen tasdik görmüşü.





Seferberlik nedeniyle erkelerin askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri kadınlara istihdam alanı açtı. Savaşa katılmış bütün ülkelerde kadın en ağır yükümlülükler altına girdi. Ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahası ister istemez kadını ev ekonomisinin dışına çekti.

Teâlî-i Vatan, Selanik'in varlıklı kesiminden kadınların kurduğu bir dernekti ve dünyadaki gelişmeleri yakından izliyordu. O günün "burjuva" normları dâhilinde ilişkilerini düzenliyordu. İlginçtir, Fransızca erkekler için ne denli önem arz ediyor ve Batı'ya açılan pencere işlevini görüyorsa, kadınlar İngilizceden yana tavır koyuyorlardı. Kadın hareketi ve kadın özgürlüğü sorunu Anglosakson dünyada yaygındı. Fransa'da ve diğer Latin ülkelerinde, Katolikliğin etkisi olsa gerek, feminizm yeterince yankı uyandırmamıştı. Feminist hareket o günlerde özellikle Amerika ve İngiltere'de aktifti. Feminist hareket içinde Anglosakson gelenek, İngilizcenin tercih görmesine neden oluyordu. Osmanlı feministlerinin yüzü İngiltere'ye dönüktü. Çoğu Osmanlı feministi Anglosakson bir eğitimden geçmişti ve İngilizceye aşinaydı. Osmanlı'daki Amerikan kız mektepleri de Fransız mekteplerine oranla kadın kimliğini daha bir vurguluyordu. Halide Edip bunların en tipik örneğiydi.

Kısaca Osmanlı kadınları İngiliz feministleriyle yazışıyorlardı. Keza Teâlî-i Vatan da İngiltere'yle temas hâlindeydi. Kral Edward'ın ölümü üzerine İngiltere Kralı ve ana Kraliçe Alexandra'ya çekilen telgraf, bizzat Hariciye Nazırı Sör Edvard Gray tarafından krala takdim edilmiş ve İngiltere Hariciye Nezareti Müsteşarı Louis Malle, Saray'ın "ihtisasât-ı minnetdârane"sini telgrafla Nesime Yusuf Hanım'a bildirmişi.[54] Teâlî-i Vatan özellikle genç kızların çağdaş topluma ayak uyduracak şekilde yetiştirilmesini önemsiyordu. *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yer alan özdeyişler bunun somut kanıtlarıydı.[55]

Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyye

1908 yılında Selanik'te kurulan bir başka kadın derneği Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyye'ydi.[56] Eğitim konusunda halka yardımcı olmak, okullara hizmet etmek ve muhtaç kimselere el uzatmak amacıyla kurulan derneğin reisesi Abdülkerim Paşa'nın kerimesi Zekiye Hanım'dı.[57] Cemiyet, hastanelere ve kışlalara dikiş dikti. Şefkat Pazarı'ndan elde edilen gelirle Nişantaşı'nda Millî İnâs Mektebi'ni kurdu. 18 Aralık 1908 günü bir sergi açtı.[58] Derneğe gelir sağlamak için kadınların yaptığı elişleri için piyango düzenledi;[59] çekilişte kazananların adları dergide yayımlandı ve elde edilen parayla bir ticarethane kurulması kararlaştırıldı. Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyye'nin iki tür üyesi vardı. Aza-yı idare, belirli bir miktar duhuliye ücretini aylık ödemek zorundaydı. Ayrıca her toplantıya katılması gerekiyordu. Aza-yı fahrîsi ise belirli bir miktar ücret ödüyor ve derneğin gösterdiği işlere katkıda bulunuyordu. Cemiyetin fahrî azalığı için Selanik dışından, İstanbul'dan, Edirne'den, hatta Manchester'dan kadınlar başvurmuştu. Cemiyet her hafta pazartesi günleri merhum Osman Efendi'nin haremi Emine Hanım'ın evinde toplanıyordu.

Teâlî-i Nisvân ve Halide Edip

Meşrutiyet'in ilk kadın derneklerinden bir diğeri Teâlî-i Nisvân'dı. Bu dernek, ünlü kadın yazar Halide Edip'in öncülüğünde 17 Aralık 1908'de kurulmuştu. Teâlî-i Nisvân, Teâlî-i Vatan gibi, kadınların seçme-seçilme haklarını savunan İngiltere'deki süfrajet kadın hareketiyle yakın temastaydı.[60] Hayır işlerinden çok, kadınların eğitim, bilgi, görgü düzeyini yükseltmeyi amaçlayan Teâlî-i Nisvân'ın amacı; "Bizde Hareket-i Nisvân" adlı yazıda şu satırlarla özetleniyordu: "Hususât ve âdât-ı milliyyemizin halelden masun kalmasına riayet edilmek şartıyla, kadınlarımızda seviye-i irfânın i'tilasına hizmet etmektir". Bir

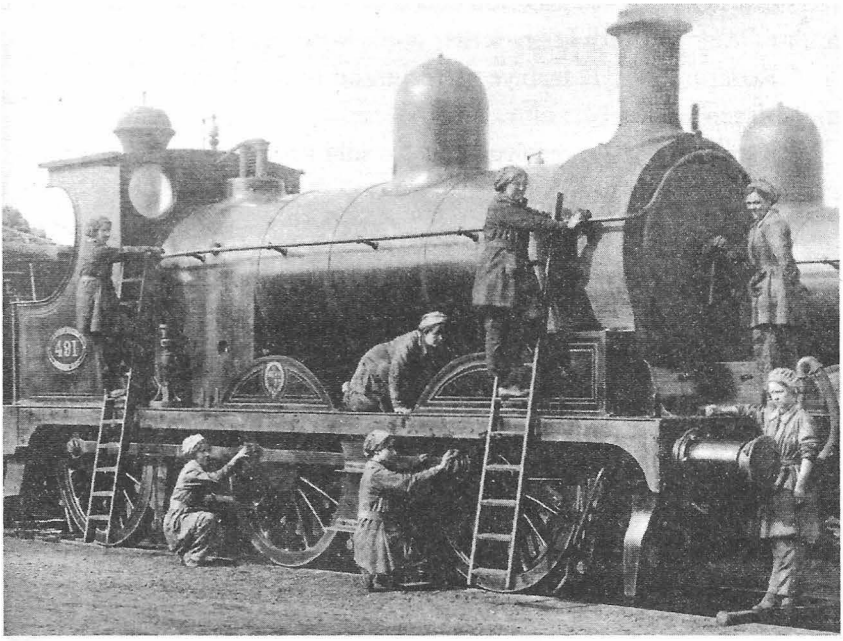
diğer deyişle, Osmanlı geleneklerinden ve âdetlerinden ayrılmaksızın kadının eğitimine öncelik veriliyordu. Cemiyet, İngiltere'de kurulmuş olan Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti'yle uyum içerisinde faaliyetlerini sürdürmeyi amaçlıyordu. Bu nedenle İngilizce bilmek üyelik koşulu olarak konmuştu. Teâlî-i Nisvân Cemiyeti dil kursları açtı, konferanslar verdi, çeviriler yapmayı gündemine aldı. Cemiyet, düzenlediği konferanslarda birçok kadın ve erkeği bir araya getirdi. Oluşturulan kamusal alan böylece her iki cinsin de birlikte bulunmalarını sağladı. Öte yandan Cemiyet tarafından açılan okuma yazma kursları genç kız ve kadınların gelişimine katkıda bulundu. Cemiyet'e üyelik için Türkçe okuryazar olmak ve İngilizce derslerine devam etmek gerekiyordu. Üyelerinin eğitimine ayrı bir önem veriyordu.[61] Ancak etkinliği uzun sürmedi. Cihan Harbi yıllarında varlığını yitirmişti.

1914 ertesi savaş ortamında Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti kadın dernekleri arasında en ses getireniydi. Dernek, kadınların fabrikalarda ve kamu sektöründe uygun işlere yerleşerek ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini amaçlıyordu.[62] Ancak yine savaş ortamında kurulan Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi kadınlara istihdam alanı açmayı amaçlayan dönemin en faal derneği oldu.[63]

***

Kadın hareketi bağlamında II. Meşrutiyet önemli bir dönüm noktasıydı. Osmanlı toplumunun köklü dönüşümlere gebe olduğu bir evrede kadınlar görünür olmuştu. Anayasal monarşinin özgürlük ortamı ve Batı'ya açılımının da kadın hareketine katkıları göz ardı edilemezdi. Dünyadaki gelişmeler artık yakından izleniyordu. Birçok Batı ülkesinde kadınların eşitlik mücadelesi Osmanlı topraklarında da yankı buluyordu. Özgür yayın dünyası düşüncelerin serbestçe dolaşımını sağlamıştı. II. Meşrutiyet yıllarında sayıları gitgide artan hayır kurumlarının mensupları çoğunlukla ev kadınlarıydı. Kocalarının izniyle bu tür uğraşlara girişmiş, sokağa çıkmışlardı.

Oysa Cihan Harbi, kadına farklı bir ortam hazırlayacaktı. Seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri kadınlara istihdam alanı açacak, kadın geçim derdine düşecekti. Savaşa katılmış bütün ülkelerde kadın en ağır yükümlülükler altına girmişti. Erkeğin silah kuşanması ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında kadını ister istemez ev ekonomisinin dışına çekti. Kadın iş yerinde, sokakta, kamusal mekânda çalışmaya başladı. Daha doğrusu çalıştırıldı. Savaş ortamı paradoksal olarak



kadını özgürleştirici bir işlev görmüştü. Beşeri dengelerin sarsılması, kadının görünür olmasına yol açmıştı.

Kadınların savaş yükünü omuzlamaları, ülkenin kaderini belirlemekte etkin bir konum kazanmaları, çabalarının er geç mükâfatlandırılacağı inancını doğurdu. Bu tür bir beklenti kamuoyunda da taraftar topladı. Nitekim savaşın bitimiyle birlikte birçok ülke, kadınlara siyasal haklarını vermişti. Osmanlı kadın hareketinin önünde yol uzun gözükse de Mütareke yıllarının iktidar boşluğu ve ardından reformist Cumhuriyet evresi, kadın hakları konusunda gelişmeleri hızlandıracaktı.

EK

Hanımlara Mahsus Gazete'de Yer Alan "Kızlara Dair" Özdeyişler[64]

* Her nerede kızların hakkıyla talim ve terbiyesine fevkalade ehemmiyet verilmeye başlanmış ise orası terakkiyyat-ı hakikiyyeye mazhar olmuş demektir.

* Zulmet-i cehaleti ve onun bâis olduğu felaketi imha ve izaleye en muktedir, en kuvvetli vasıta tenvir etmiş kız dimağlarıdır.

* Kızların layıkıyla terbiye ve tealimine itina tekemmüle en kestirme tarikten vusulü bâis olur.

* Kızların talim ve terbiyesi erkeklerinki kadar uzun zamana muhtaç değildir.

* Kızlar fezâil-i ahlâkiyyenin en büyük hâmi ve muhafızı kendileri olduğunu bilirlerse bundan pek büyük netâic-i hasene husule gelir.

* Dünyanın en bedbaht mahalli, kızları cahil kalan memlekettir.

* Talim ve terbiye-i benât [kızların talim ve terbiyesi] bir millet ve devletin kuvvet ve şevketini tezyid ve hatta devamını temin eyler.

* Kızlar bir vatanın maddî ve manevî en kıymetdar servet ve sâmânıdır [zenginliğidir]. Fakat kıymeti takdir olunmak gerektir.

* Bunca bedai-i tabiiyye içinde en bedi' olan şey kızlardır. Bunların tekâmülüne ehemmiyet vermemek küfrân-ı ni'mettir [nankörlüktür].

* Kızlara fezâil-i ahlâkiyye kadar yakışır hiçbir süs yoktur. Hem de bu süs melâhat-ı vechiyyeden [yüz güzelliğinden] mahrum kızları hakiki surette güzelleştirir.

* Malumât-ı medeniyyeden behredâr olan [payına düşüne alan] bir kız mücessem-i saadet ve bahtiyarîdir. Bunun aksi de yine mücessem-i belâ ve felakettir.

* Gülizâr-ı vatanın münevverü'l-efkâr bir kızı binlerce saadete rehber olur.

* Kızların vatana ait vazifeleri pek büyüktür. Bu hakikati umum bilmeli ve anlamalıdır.

* Kızlarımıza tâlimi lâzım gelen şeylerin tayini hususunda ne kadar tehir edersek tekâmülde de o kadar gecikeceğimize hiç şüphe etmeyelim.

* Biz kızlarımızı evvela gıda-i hakiki-i malumâtla besler isek sonra onlar da bütün evlâd-ı vatanın niam-ı bi-nihayeye [sınırsız nimetlerine] mazhariyetine vasıta olurlar.

* Vatan muhabbetinin, hüsn-i ittifak ve ittihadın kızlarda uyanması saadetin en büyüğüne nail olmak, ikbâlin devre-i âlâsına çıkmak demektir.

* Efkârı tenvir edilen kızlar vatanın selâmetine erkeklerden ziyade say ederler.

* Saadeti mi arıyoruz; öyle ise evvela kızlarımızı servet-i malumâtla mes'ud edelim.

"FİKR-İ İSTİ'NAS"TAN FEMİNİZME: OSMANLI'DA İKTİSAT DERSLERİ[65]

Selanik, Osmanlı'nın dış dünyaya açılan belki de en önemli liman kentiydi. Bu nedenle Payitaht'a oranla daha "liberal"di. "Hürriyet" bu kente daha bir yakışıyordu. İşte bu kentin Hukuk Mektebi, Dersaadet'tekine oranla özgürlüklere ayrı bir yer veriyordu. Göz gezdirildiğinde ders kitaplarının, özellikle hukuk kitaplarının "serbestî" ya da "hürriyet" sözcüklerinin inhisarında olduğu görülüyordu. Ünlü hukukçu Muslihiddin Adil, Selanik Hukuk Mektebi'nin müdürüydü. *İktisat Dersleri* adlı kitabı, ilginçtir, feminizme bu denli geniş yer veren bir eserdi.

İş bölümü, Adam Smith'ten beri iktisadın temel uğraş alanlarından biriydi. Muslihiddin Adil'e göre, kadın ile erkek arasındaki geleneksel iş bölümü kulağa hoş gelse de artık çağın gerçekleriyle bağdaşmıyordu. Geleneksel beklenti; erkeğin dışarıda çalışması, kazanması, ailenin maişetini temin etmesi, kadının ise evi çekip çevirmesi, kitapta yer alan terimiyle "hayat-ı beytiyyeyi idare" etmesiydi.

Muslihiddin Adil doğal gözüken bu iş bölümüne karşı çıkıyor, çağdaş toplumlarda bu tür bir anlayışın artık anlamını yitirdiğini söylüyordu. İlkel koşullarda yaşayan toplumlarda bile kadınların hane haricinde birçok iş gördükleri biliniyordu. Uygar dünyadaysa kadın, çalışma hayatına aynen erkek gibi iştirak etmek zorundaydı.

Osmanlı döneminde basılmış kitap ve risalelerin başlıklarından içeriğini kestirmek güçtür. Ayrıca günümüz bilgi tasnifleriyle bağdaşmayan veriler sık sık okurun karşısına çıkar. Bir başka deyişle Osmanlı kitap ve risaleleri sürprizlerle doludur. Kimi kez başlık, içerikle bağdaşmaz ya da gizil anlamlar içerir; okur alışılmadık sözcüklerle cezbedilmeye çalışılır. Yazarın günlük kaygıları ya da dönemin gündemi her nasılsa satır aralarına sıkışıp kalır. Kitabın ya da risalenin sayfalarını çevirmedikçe bu karmaşık evrene girilemez. *Hayat-ı Düvel*'in bir maliye ders kitabı olduğu ancak içindekilerden ya da o günkü deyişle "münderecât"ından anlaşılabilir. Afiyet sözcüğünün Osmanlıca anlamı bilinmiyorsa *Nevsâl-i Afiyet* başlığı okur için muammadır. Oysa bu başlığı taşıyan dört cilt, tıp yıllıklarıdır. *Vazife-i Temdin*'in Fransızca *mission civilisatrice* olduğu kitabın bütününe vakıf olundukça idrak edilebilir. *Fenn-i İdare* yönetim bilimi değil, ekonominin ta kendisidir. Bugün öjenizm diye bildiğimiz terimin karşılığı "ıslâh-ı ırk"tır. "Daire-i belediye taraftarları" Fransa'da, 1870'te kızıl komünistlerin ya da *communart*'larının adıdır. Turizm endüstrisineyse "ecânib sınaatı" denir.

Osmanlı yüzünü Batı'ya çevirdikçe, Batı yazınından çevirilere giriştikçe kavramsal kurguları doğrultusunda sözcük üretmek zorunda kaldı. Bugün kullandığımız sözcüklerin oturması, üzerinde karar kılınması, kimi kez yüzyılın üzerinde bir süre gerektirdi. Örnek vermek gerekirse; 19. yüzyılda çok sık kullanılan, Karl Marx'ın üzerine ciltler yazdığı *Mehrwerth*, Fransızcada *plus-value*, İngilizcede *surplus value* farklı kurguların ardından günümüzdeki artı-değer ya da artık-değer şeklini aldı. 20. yüzyılın ikinci yarısına ulaşılana değin artı-değer, Osmanlıcadan günümüz Türkçesine defaatle şekil değiştirdi. "Tezâyüd-i kıyem" (Tekin Alp), "kıymet-i zâide" (Hasan Rıza), "zâid-i kıymet" (Şükrü Kaya), "kıymet-i munzama" (Yusuf Akçura), "tezâyüd-i kıymet" (Mehmed Cavid), "fazla kıymet" (Necmeddin Sadak, Mehmed Vehbi, Z. F. Fındıkoğlu, Mehmed Cavid, Ahmed Cevdet), "kıymet fazlası" (Haydar Rıfat), "fazla temettü" (Ziya Gökalp), "fazla-i temettü" (Necmeddin Sadak), "artık-kıymet" (Gülten Kazgan), "artık-değer" (Rasih Nuri İleri, A. Onural, Mehmet Selik),

"artı-değer" (Alaattin Bilgi, Erdoğan Başar); terkibin bugüne kadar ne denli engebeli bir süreçten geçtiğini kanıtlıyor. Bu dönüşüm dilin evrimi sonucu olduğu kadar yazarın kurgulamasıyla da bağlantılıydı. Tuhaflıklar, sürprizler belirli bir düşünce yapısının ürünüydü. Her başkalığın kendi dönemine göre anlamı vardı.

Selanik ve Özgürlük

Meşrutiyet'in ilk yıllarında özgürlük sorununun enikonu tartışıldığı ana kent Selanik'ti. Selanik Hukuk Mektebi, İttihat ve Terakki'nin bu yöredeki etkinliği sonucu özgürlüklere geniş yer veriyordu. Esad Efendi'nin *Hükûmet-i Meşruta*[66] başlıklı genel okuyuculara yönelik risalesi bir kenara bırakılırsa, Osmanlı Devleti'nde ilk anayasa ders kitabı Selanik'te, 1908'de yayımlandı.[67] Müderris Sermed Efendi'nin "Selanik Mekteb-i Hukuk birinci ve ikinci senelerinde takrir ettikleri notların mecmuası" başlıklı eseri taşbaskı, toplam 141 sayfaydı. Kitabın hemen hemen tümü hürriyetlere ayrılmıştı. "Hürriyet-i içtima" kitabın dokuzuncu bölümünü oluşturuyordu. Sermed Efendi'ye göre cemiyetler, "milletin kuvvetlerinden biri ve hey'et-i içtimaiyyenin mahsul-i hürriyeti"ydi. Sanat, edebiyat, hayır, iane, iktisat, ahlâk, mezhep cemiyetlerin uğraş alanlarıydı. Bu tür amaçlara yönelik dernekler, devletin izlediği politikaya açıklık getiriyorlar ve bu nedenle devlet üzerinde büyük etkide bulunuyorlardı. Bir başka deyişle çıkar ya da baskı grubu işlevi görüyorlardı.[68] Dernek kurma özgürlüğü anayasayla kurulan yönetimin esaslarındandı. Oysa istibdat döneminde dernek, devlet için tehlike addedilirdi. Müstebit yönetim her türlü toplantıdan ürküp çekinmiş, üç-beş kişinin bir yerde toplanmasını engellemişti.[69]

Meşrutiyet'le birlikte Selanik, kadın sorununa en duyarlı Osmanlı kenti olarak belirdi. "Hürriyet'in İlânı" bu kentte kadınlar için derin bir anlam ifade ediyordu. Kozmopolit bir kent oluşu nedeniyle birçok kadın zaten sokaktaydı. Ama bu kez Müslüman kadın da dört duvar arasından çıkmış, kamusal alanda boy göstermeye başlamıştı. Ancak her özgürlüğün bir bedeli vardı. Sokağa çıkan Müslüman kadın zaman zaman saldırıya uğruyor, sokakta yalnız başına dolaşırken çarşafı yırtılıyordu. Zabıta, bu tür saldırılara seyirci kalmanın ötesinde pek bir şey yapamıyordu. Selanik'in yayın organlarında kadınlar buna tepki göstermekte gecikmedi. Edirne Valisi'nin eşi Emine Semiye,[70] Selanik'te çıkan *Bahçe* dergisine "Selanikli hürriyetperver vatandaşlarıma" başlıklı bir yazı gönderecek ve âlicenaplıkta, cömertlikte dünya

âlem bilinen Türkler arasında da öfkelerini biçare İslam kadınlarından çıkaran "yılanlar"a rastlandığını kaydedecekti. Bir örtünme aracı olan çarşaflar yırtılıyor, paralanıyor, peçeler altındaki "âfi çehreler", masum yüzler tırmalanıyor, masum çocuklar didikleniyordu. Yazık ki ulu orta mekânlarında bu tür vakalara rastlanıyordu. Üzülecek nokta ise kimi kez beş yüz erkeğin saldırısına maruz kalmış olan iki-üç hanımın düştükleri feci durum karşısında oradaki zabıta memuru seyirci kalıyor, Osmanlı'nın "hür vatandaşlar"ını kurtarmak için pek geç müdahalede bulunuyordu. Hürriyet demek "aceze-i nisvân"ı, aciz kadınları ezmek miydi! Bunu böyle tefsir eden gericilere, "irticaiyyûn"a hadlerini bildirmek için Kasımpaşalı sopalı kadınlar bile yeterken hamiyetli vatandaşların İslam kadınlarına ait sorunları bu denli görmezlikten gelmeleri insan havsalasının alamayacağı bir davranıştı.

Emine Semiye Hanım'a göre, millet efradının yarısı, hatta yarıdan fazlası kadındı. Şeriat kadın için de geçerli değil miydi! Hürriyetin nimetlerinden yararlanmak kadının da hakkıydı. "Hukuk-ı nisvân"ın korunması için ulemanın, "hür olmak saadetine lâyık olmayan" o irticaiyyûna, gerici güruhuna, gerekirse cebren, kuvvet kullanarak dersini vermesi gerekirdi. Kadınları kahır içinde yaşatmak isteyen irticaiyyûn, hangi yetkiyle Cenâb-ı Hakk'ın bahşettiği, peygamberimizin getirdiği "hukuk-ı nisvân"dan, "hayat-ı beşeriyyedeki hakk-ı iştirakî"den, yani insanlığın bir parçası olma hakkından kadınları mahrum bırakmak istiyordu! Cenâb-ı Hakk uygarlıktan yanaydı. Medenî kavimleri daha bahtiyar yaşatıyordu. Kadının bu ilahi merhametten, bu yüce şefkatten nasibini alması doğaldı. Bu "asr-ı terakkî"de, bu gelişme, ilerleme çağında medeniyetin ne olduğunu Osmanlı kadınları "cahil erkekler"den ziyade idrak edebilecek güçteydi. Nitekim Hürriyet'in İlânı'ndan beri erkekler arasında "zükûr-ı irticaiyyûn"a, yani gerici erkeklere rastlanmasına karşın, kadınlar arasında medeniyet karşıtı herhangi bir tavrın ortaya çıkmaması ve hürriyetperverân erkek ricalimizden evvel onların zulüm ve hakarete duçar olmaları bu bilincin bir ifadesiydi. Mademki Osmanlı akvamının yarısından fazlasını oluşturan kadınlar medeniyete gönülden bağlıydılar, hürriyetten yana hamiyetli vatandaşlarımızın onları himaye etmeleri vicdani vazifeleriydi. Çünkü Osmanlı kadınları da hürriyet ve medeniyetten paylarına düşeni almak istiyorlardı. Kutsal din kaidelerinin kadınlara bahşettiği hukuku göz ardı etmeksizin kız çocuklarının eğitimine özen gösterilmesi kaçınılmazdı. Osmanlı kadını da hayata atılmalı, "ufak tâcire" ya



Muslihiddin Adil'e göre kadın haklarının en önde geleni olan "tahsil"e ya da eğitime Osmanlı ülkesinde gereği gibi önem verilmemişti. Kadının "dimağı", fikir düzeyi ihmal edile edile "seviye-i irfânı" lâyık olduğu düzeyden uzak, genellikle pek ilkel kalmıştı.

---

da "vâize" olabilmeliydi. Kadınlarımız çarşı pazarda erkeklerle çene çalarak günaha gireceklerine "tâcire"lerle, yani kadın ticaret erbaplarıyla alışveriş etmeleri daha uygun olurdu. Nitekim "Haticet'ül-Kübra validemiz bir tâcire değil miydi?!"[71]

Emine Semiye'nin üç sayı art arda çıkan bu yazı dizisi, Meşrutiyet'in daha ilk aylarında kadın hukukuna kadınlar tarafından nasıl sahip çıkıldığının somut kanıtıydı. "Hürriyet", "hür kardaşlarımız", "nimet-i hürriyet", "irticaiyyûn", "asr-ı terakkî", "medeniyyet", "ahrâr-ı ümmet", "vatandaş" artık günlük dilde kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı yazınına girmişti. "Hukuk-ı nisvân", kadınlar için bu yeni sözcüklerin en anlamlısıydı. Ve Meşrutiyet yıllarında kat edeceği uzun, ince bir yol vardı.

Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti

Meşrutiyet'in başlangıç yıllarının ilk "cemiyet-i nisvân"larından, hatta en güçlüsü Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'ydi. Selanik'te kurulmuştu ve kısa sürede İstanbul'da da örgütlenmişti. Uzun yıllardan beri bilinegelen *Hanımlara Mahsus Gazete*, Meşrutiyet'te artık "Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin naşir-i efkârı"ydı. Osmanlı'da ilk kadın hakları konferansı da Selanik'te verilmişti. 1908 Devrimi ertesi Hercule Diamantopoulo'nun İskenderiye'de yayımlanan *24 Juillet 1908 – Le Réveil de la Turquie – Études et croquis historique* (Alexandrie; Typo-Lithographie Centrale I. Della Rocca) adlı kitabının 68.-69. sayfaları arasında yer alan fotoğrafin alt yazısı, "Selanik'te Kadın Hakları Konferansı – Konferansta hazır bulunan Türk ve Avrupalı kadınlar"dı. Oysa bırakınız kadın hakları üzerine bir konferansın toplanması, o tarihlerde insanların bir araya gelip kamusal alanlarda toplantı düzenlemeleri dahi Osmanlı için son derece alışılmadık bir olguydu. Kitapta ayrıca "La Turquie nouvelle" başlıklı bölümün alt başlığı olarak "Türk kadınların asalet ve eseri" (La Nobless et l'œuvre des dames turques) yer alıyordu. Selanik, Osmanlı'da feminizmin ilk yeşerdiği kentti.

Hanımlara Mahsus Gazete "nisvân-ı İslam"a, yani Müslüman kadınlara seslenen ilk gazeteydi. İlk sayısında, Pakize Seni imzalı bir mektupta basın özgürlüğünün, "matbuat hürriyet-i tamme"nin önemi vurgulanıyordu. Osmanlı kadını böylece görüşlerini ortaya koyacak, "efkâr-ı nisvânın terakkiyyat ve tekâmülâtına" aracı olacak bir yayın organına kavuşmuştu.[72] Keza aynı mektupta toplumsal cinsiyet sorunu, "feminizm, anti-feminizm meselesi" olarak kaydediliyordu. Teâlî-i Nisvân derneğini kısa süre sonra "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi" izlemişti.[73] Selanik'in "hamiyetperver" Müslüman kadınları bir araya gelerek "Şefkat" adıyla bir hayır cemiyeti kurmaya karar vermişlerdi. Yine bu kentte çıkan *Kadın* gazetesinin verdiği habere göre Osmanlı "milleti" adına atılan bu önemli adım Selanik toplumsal yaşamı için inkâr kabul etmez bir "şeref"ti. Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi "kavmiyet ve mezhep", bir başka deyişle etnik ya da dinsel ayrım gözetmeksizin sırf Osmanlı kadınlarından oluşacaktı. Cemiyet, tüm diğer hayır cemiyetleri gibi üyelerinden para toplayacak, satılmak ya da muhtaçlara dağıtılmak üzere hanımların aynî bağışlarını kabul edecekti. *Kadın* gazetesi "hayırperver" derneklerin önemine dikkat çekiyor, Londra'da her kesiminde yüzlerce hayır derneğinin bulunduğunu

yazıyordu. Ve bu cemiyetlerin çoğunluğu ülkenin saygın ve "kibar" kadınları tarafından yönetiliyordu. Gazete, Selanik'te kurulmakta olan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyyesi'nin kentin büyük bir eksiğini gidereceğini söylüyor, kurucuları tebrik ediyordu.

Selanik, Osmanlı'nın dış dünyaya açılan belki de en önemli liman kentiydi. Bu nedenle Payitaht'a oranla daha "liberal"di. "Hürriyet" bu kente daha bir yakışıyordu. İşte bu kentin Hukuk Mektebi de Dersaadet'tekine oranla özgürlüklere ayrı bir yer veriyordu. Göz gezdirildiğinde ders kitaplarının, özellikle hukuk kitaplarının "serbestî" ya da "hürriyet" konularının geniş yer kapladığı görülüyordu. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasa ders kitabının Selanik'te yayımlanışı da bir tesadüf olamazdı.[74] Sermed Efendi'nin *Hukuk-ı Esasiyye*'si, Selanik Mekteb-i Hukuk'taki birinci ve ikinci senelerinde takrir ettiği notlardı. Taşbaskı bu kitabın hatırı sayılır bir kısmı özgürlüklere ayrılmıştı: Hürriyet-i umumiyye, hakk-ı müsâvat [eşitlik], hürriyet-i şahsiyye [can ve mal güvencesi], hürriyet-i efkâr [fikir özgürlüğü], arzuhal i'tâ'sı hakkı [dilekçe hakkı], hürriyet-i mezâhib [inanç özgürlüğü], hürriyet-i tedris [eğitim hakkı], hürriyet-i matbuat [basın özgürlüğü], hürriyet-i içtima [toplantı özgürlüğü], hürriyet-i iştirak [örgütlenme özgürlüğü], hürriyet-i mesaî [çalışma özgürlüğü], ticaret ve say, hürriyet-i tasarruf. Tüm bu özgürlükler, 1908 tarihli bu kitabın bölümleriydi.[75]

Mehmed Cavid ve "Müsâvat-ı Tamme"

Özgürlüklerle ilgili literatür Osmanlı'da 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren temel hukuk kitaplarında yer almaya başlamıştı. Ancak "müsâvat-ı tamme" ya da kadınların özgürlük sorunlarının, ilginçtir, hukuk kitaplarından çok iktisat kitaplarında tartışıldığı görülüyordu. Bu konuda zihniyetin 1908 ile birlikte ne denli değiştiğini göstermek için 1908 öncesi ve sonrası iki iktisat kitabında "feminizm" konularına göz gezdirmek yeterliydi. Bunlardan ilki, ünlü Maliye Nazırı Mehmed Cavid Bey'in Meşrutiyet öncesi yazdığı *İlm-i İktisat* adlı kitabı,[76] diğeriyse Muslihiddin Adil'in 1912'de yayımlanan *İktisat Dersleri*.

Mehmed Cavid, Selanikliydi ve masondu. Mülkiye'de okumuş aydın bir Osmanlı olmasına karşın feminizm konusunda görüşleri muhafazakârdı. Onun için kadının biyolojik işlevi önce geliyordu. Neslin sürdürülmesinden kadın sorumluydu. Kadın, çocuk doğurmalı ve büyütmeliydi. İş hayatına katılması bu açıdan sakıncalıydı. Feminizm için bulunan ilk sözcük "fikr-i isti'naiyye" idi. Bunu Mehmed

Cavid kullanıyordu. Onun için bunun anlamı kadınların erkekler gibi her türlü "mesâlik-i sınaiyye, ilmiyye, siyasiyye ve idariyyeye" kabul edilmeleriydi. Mehmed Cavid, kadının erkek gibi her türlü işte istihdam edilmesini, çalıştırılmasını sakıncalı görüyordu. Bu sorun henüz Osmanlı'da gündeme gelmemişti. Ama Mehmed Cavid yine de kendi görüşünü gündeme getirmeyi gerekli görüyordu. Kadının her türlü işte çalıştırılması, onun doğurganlığını olumsuz etkileyecekti.

Oysa Avrupa'da sırf erkeklere mahsus olan birçok işte kadınlar da çalışmaya başlamıştı. Özellikle Anglosakson ülkelerinde bu durum yaygın bir nitelik kazanmıştı. Ancak Mehmed Cavid için bu durum norm dışıydı. Esas olan erkeğin ve kadının ayrı ayrı görevlerle yükümlü olmalarıydı. Bu tür bir iş bölümü eski zamanlardan beri vardı ve değişmesi çok uzun bir süre gerektirirdi. Bir anda bu tür köklü dönüşümler olamazdı. Ama yine de eğitim, posta, telgraf, telefon, demiryolu idarehanelerinde ve bankalarda istihdam edilen kadınların sayıları giderek artıyordu. Kadınlar yargı kesiminde, mahkemelerde bile çalışır olmuşlardı. Bu özellikle evde kalmış kadınlar için anlamlıydı. Kendilerine uygun bir eş bulamayan kadınlar bağımsız bir meslek sahibi olarak kendilerini avutuyorlardı.

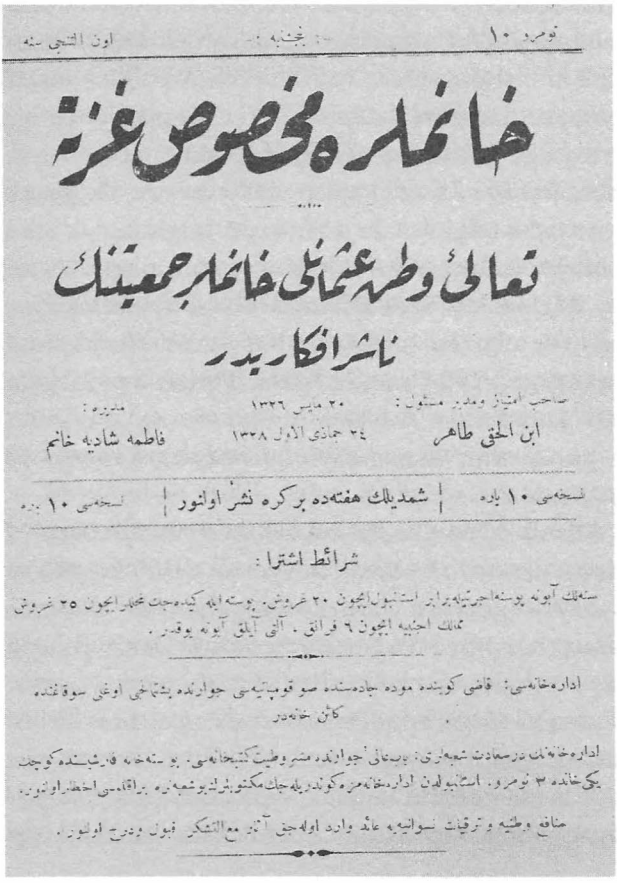
Nüfus sorunu iktisadın önemli konuları arasında yer alıyordu. Mehmed Cavid'e göre kadınların erkeklere özgü işleri görmeleri nüfus açısından sakıncalıydı. Feminizm geliştikçe evlilik ve doğurganlık oranlarının düşmesi doğaldı. Kendi emeğiyle kazanç elde eden bir kadının evliliği düşünmesi beklenemezdi. Evlense bile çocuk doğurmak istemezdi. Zira bu durum karşısında işine düzenli gidemezdi. Kendini çocuğa bakmakla yükümlü görürdü. Bu nedenle kadın; evinin reisi olmalı, erkeklerin iş alanlarına bulaşmamalıydı.

Oysa Avrupa ve Amerika'daki gelişmeler pek iç açıcı değildi. Kadın hukukunun genişletilmesi, kadına özgürlük tanınması Avrupa'da çoğu ülkelerde benimsenmiş bir hususta. Bazı ülkeler bunu gereksiz yere abartıyordu. Her hâlükârda feminizm gelişir ve yaygınlaşırsa birçok açıdan uygarlık için bir tehlike oluştururdu. Aile müessesesi çöker; kadınlar analık vasıflarını yitirirlerdi. Böylece doğumlar azalırdı. Bu açıdan Mehmed Cavid, Avrupa ülkelerindeki yasama organlarını eleştiriyor ve kadınların geçimlerini sağlamak için çalışma koşullarını kolaylaştırarak onların "her hususta erkeklere benzemeleri"ne izin vermemeleri gerektiğini vurguluyordu.

Nüfus sorunu Osmanlı için Batı'dakine oranla önceliği olan bir sorundu. Avrupa 18. yüzyılın ortalarından itibaren bir tür nüfus devrimi

yaşarken Osmanlı yüzyıllardır yerinde sayıyordu. Bunun temel nedenlerinden birisi yaşam umudunun kısalığıydı. Sağlık koşullarının ve beslenmenin yetersizliği, eğitimsizlik, bebek ölüm oranı dâhil, ölüm oranının sürekli yüksek seyretmesine neden oluyordu. Doğurganlığın yüksek olmasına rağmen hayatta kalan çocuk sayısı sınırlı kalıyordu. Buna bir de çalışma hayatına atılıp kadının doğurganlığının düşüş göstermesi eklenirse Osmanlı'nın hayatını idame ettirmesi gerçekten olanaksızlaşırdı. Bu nedenle Osmanlı'nın geleceği kadının doğurganlığına bağlıydı. Osmanlı beşeri sermayesinin kaynağı kadındı.

İşin paradoksal yönü Mehmed Cavid'in Jön Türk olarak savunduğu fikirlerin uzantısının kadın özgürlüğü oluşuydu. 1908 ile birlikte feminizm yeni bir veçhe kazanıyordu. "Müsâvat-ı tamme" fikri toplumda giderek revaç buluyor, kadına biyolojik işlevi ötesinde farklı bir


نومرو ۱۰ — اون التنجی سنه

خانملره مخصوص غزته

تعالی وطن عثمانلی خانملر جمعیتنك

ناشر افکاریدر

صاحب امتیاز ومدیر مسئول: ابن الحق طاهر — ۲۰ مایس ۱۳۲۶ / ۲۴ جمادی الاول ۱۳۲۸ — مدیره: فاطمه شادیه خانم

نسخه‌سی ۱۰ پاره | شمدیلك هفته‌ده بر کره نشر اولنور | نسخه‌سی ۱۰ پاره

شرائط اشترا:

سنه‌لك آبونه پوسته اجرتیله برابر استانبول ایچون ۲۰ غروش. پوسته ایله کیدمجك محللر ایچون ۲۵ غروش
ممالك اجنبیه ایچون ۶ فرانك. آلتی آیلق آبونه یوقدر.

اداره‌خانه‌سی: قاضی کویندہ موده جاده‌سنده صو قوپوسی جوارنده پشتاخی اوغلی سوقاغنده کائن خانه‌در

اداره‌خانه‌نك درسعادت شعبه‌لری: پوستانی جوارنده منیر وحیت کتبخانه‌سی. یوسنجه فارشنده کوچك یکخانده ۳ نومرو. استانبولدن اداره‌خانه‌مزه کوندریله‌جك مکتوبلرك بوشعبه‌یه براقلمه‌سی اخطار اولنور.

منافع وطنیه و ترقیات نسوانیه عائد وارد اولهجق آثار مع التشکر قبول ونشر اولنور.

Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti, Selanik'te kurulmuştu ve kısa sürede İstanbul'da da örgütlenmişti. *Hanımlara Mahsus Gazete*, cemiyetin "naşir-i efkâr"ı olarak İstanbul'da çıkıyordu. Sorumlu müdürü Fatma Şadiye Hanım'dı.

gözle bakılmaya başlanıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk programında üyeliği kadın-erkek her iki kesime de açık tutuyordu. Cemiyet, bünyesinde kadınlar şubesi açmıştı. 1908 Devrimi, bundan böyle bağdaştırılması güç iki hususu bir araya getirmişti. Bir yanda nüfus sorunu gündemdeydi. Bu husus kadının biyolojik konumuyla bağlantılıydı. Kadın kimliği ve doğurganlığı aileyle özdeşleştiriliyordu. Öte yandan özgürlüğü vurgulanan kadın bireyselleştiriliyor, kadın ile aile arasına bir mesafe koyuyordu.

Muslihiddin Adil ve "Müsâvat-ı Tamme"

Cavid Bey'in kadın konusundaki mutaassıp görüşlerine karşın Muslihiddin Adil, kadın özgürlüğüne önem veren bir Osmanlı aydınıydı. Feminizm sorununu gündeme getiren dönemin diğer iktisat kitabını Muslihiddin Adil kaleme almıştı. Hukukçu olmasına rağmen Selanik Hukuk Mektebi'nde okutulmak üzere *İktisat Dersleri*'ni yayımlamıştı.[77] Muslihiddin Adil, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e intikal eden çok yönlü bilim insanları arasında yer alıyordu. Darülfünun İdare Hukuku profesörü olarak ünlenen Muslihiddin Adil, Meşrutiyet aydınlarına özgü çoğulcu bir kimliğe sahipti. II. Meşrutiyet'te bir aralık maarif müsteşarlığı yapacaktı. Hukukçu, iktisatçı ve aynı zamanda sosyologdu. *Hukuk-ı İdare* kitaplarının[78] yanı sıra, ilkokullar ve ortaokullar için yurttaşlık bilgisi ya da vatandaşlık bilgisinin ilk şekli olan *Malûmât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye*[79] kitabını yayımlamıştı. *Alman Hayat-ı İrfaniyyesi*, *Malumât-ı Hukukiyye*, *Malûmat-ı İktisadiyye*, *Müsahebât-ı Ahlâkiyye* ve benzeri birçok kitabın yazarı Muslihiddin Adil'di.[80] Cihan Harbi ertesi, 1921 yılında İtalya, Torino'da toplanan uluslararası sosyoloji kongresine katılarak savaş sonrası dünyanın gidişatı hakkındaki görüşlerini, *Beynelmilel İçtimaiyyat Kongresi ve İntibalarım*[81] adlı eserinde derlemişti.[82]

İktisat Dersleri, Selanik'te basılmıştı. Selanik her yönüyle Batı'ya entegre olmuş bir liman kentiydi. Osmanlı'nın *fin de siècle*'i Selanik'te yaşanıyordu. 20. yüzyıla girerken birçok Batı kaynaklı düşünce Selanik'te uygun ortam bulmuş, bu kentte yeşermişti. Deniz yoluyla bir yandan Marsilya'ya ve İtalyan liman kentlerine bağlanıyor, öte yandan demiryoluyla Viyana'ya ulaşıyordu. Değişik etnik unsurların birlikteliğinden kaynaklanan çoğulcu bir yapısı vardı. Jön Türk Devrimi'nin Selanik'ten başlaması da bir rastlantı değildi. Türk ulus kimliğine yönelik *civic* bir anlayış, Osmanlı sosyalizmi, Osmanlı kadın hareketi hep

bu kentin ürünleriydi. Selanik Hukuk Mektebi, II. Meşrutiyet'i en iyi özümseyen yüksek okuldu.

Feminizm üzerine derinliği olan ilk metinlere de yine Selanik'te rastlanıyordu. Ama ilginç olan, bu bilgilerin iktisat eğitimine yönelik ders kitabının sayfaları arasında yer almasıydı. Selanik Mekteb-i Hukuk Müdürü ve İlın-i İktisat ve Hukuk-ı İdare Muallimi Muslihiddin Adil Bey'in hukuk öğrencileri için yazdığı ve Selanik'te Zaman Matbaası'nda 1912'de yayımlanan *İktisat Dersleri*,[83] bir dizi iktisadi düşünce akımını sayarken bunların arasında feminizme de yer veriyordu. Feminizm bahsi, kitabın dipnotlarından da anlaşılacağı gibi konuya vakıf bir kişinin kaleminden çıkmaktaydı. *La femme et le droit*, *Le droit de la femme*, *La femme devant la science contemporaine*, *La condition sociale des femmes*; Muslihiddin Adil'in bu konuyu yazmak için başvurduğu Fransızca kaynakların başlıklarıydı. Bir iktisat kitabında bu denli zengin "feminist" kaynağa gönderme yapılması alışılmadık bir tarzdı. Üstelik o tarihlerde bu tür bilgi aktarımlarında genellikle kaynak gösterilmezdi.

Muslihiddin Adil feminizm konusunu iktisadın ana bölümlerinden biri addedilen "iş bölümü", o günkü adıyla "taksim-i amel" üst başlığı altında ele alıyordu. İş bölümü, iktisadın ve toplumbilimin temalarından biriydi. *Toplumsal İş Bölümü*, Emile Durkheim'in ünlü eserinin başlığıydı. Kadın-erkek arasındaki iş bölümüyse feminizmin hareket noktasıydı. İlginçtir; ilk kez ve belki de son kez, bir iktisat kitabında feminist söylemin gündemindeki ana sorunlardan biri "akademik" bağlamda işleniyordu. Muslihiddin Adil'in kadın sorunu üzerine satırları toplumsal cinsiyet üzerine Meşrutiyet'te derinliği olan en kapsamlı yazılardan biri oldu. Kitapta Batı ülkeleriyle Osmanlı kadın hukuku, o günkü deyişle "hukuk-ı nisvân" açısından karşılaştırılıyor ve feminizmin genel bir değerlendirmesi yapılıyordu.

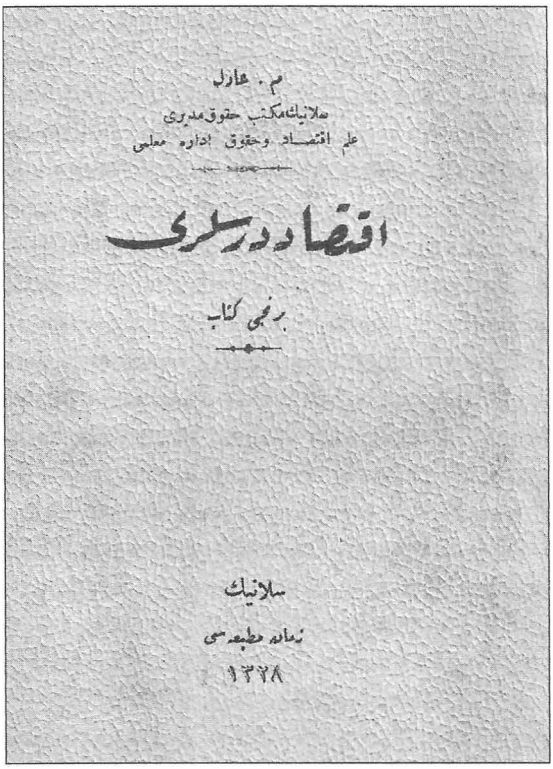
Muslihiddin Adil'e göre, kadın ile erkek arasındaki geleneksel iş bölümü kuramsal açıdan kulağa hoş gelse de artık çağın gerçekleriyle bağdaşmıyordu. Geleneksel beklenti; erkeğin dışarıda çalışması, kazanması, ailenin maişetini temin etmesi, kadının ise evi çekip çevirmesi, kitapta yer alan terimle "hayat-ı beytiyyeyi idare" etmesiydi. Bu arada hatırlatalım, o yıllarda erkek öğrenciler okullarda "ilm-i iktisat" okurken kızlara "iktisad-ı beytiyye", yani "ev ekonomisi" öğrenmek düşüyordu. Geleneklere göre bu karşılıklı görevler aileden beklenen saadetin doğuşu için yeterliydi. Muslihiddin Adil'e göre doğal gözüken bu iş bölümü, çağdaş toplumlarda artık anlamını yitirmişti. İlkel

koşullarda yaşayan toplumlarda bile kadınların hane haricinde birçok iş gördükleri biliniyordu. Uygar dünyadaysa kadın, çalışma hayatına aynen erkek gibi iştirak etmek zorundaydı. Maişet derdi bunu gerektiriyordu. Hayatta her kadının sırtını verebileceği bir kocası, bir kardeşi yoktu. Dullara, yetimlere, evli olup da kocasının yeterince kazancı olmadığı için ev idare edemeyen kadınlara sık sık rastlanıyordu. Kadın namusuyla yaşamak için çalışmaya, iş hayatına ve ticarete atılmaya muhtaçtı. Böyle olmazsa onlar için sefalet ve felaket kaçınılmazdı. Osmanlı'da belki henüz bu durum vahamet kesbetmemişti, ama yakın bir gelecekte bu sorunlarla karşılaşılacaktı.

Batı'da Feminizm

Avrupa'da ve Amerika'da kadın, erkek gibi her türlü üretim faaliyetini omuzluyordu. Fabrikada, ticarette, sanatta kadın işgücü, erkekle aynı ortamı paylaşıyordu. Hukuk alanında, basında, tıpta, posta, telgraf ve telefon idarelerinde kadınlar önemli bir yer işgal ediyordu. Feminizm son yıllarda, ileri Batı ülkelerinde kadınlara birçok hak sağlamıştı. Fransa'da ticaret mahkemelerine üye seçme hakkı kadın tüccarlara da verilmişti. Felemenk'te kadınların da bu tür kurumlara üye olabilmeleri 1896 kanunuyla onaylanmıştı. İngiltere, Amerika, Almanya, Fransa, Norveç, Felemenk ve diğer bazı ülkelerde kadın, meslek ve sanayi müfettişliğine atanabiliyordu. İngiltere ve Amerika'da ticaret ve sanayi encümenlerine üye olabiliyorlardı. Amerika'da kadın; belediye, okul, dinî müessese, kilise seçimlerine katılıyordu. Ve 24 Mayıs 1907'de feminizm en büyük zaferini kazanmış, Finlandiya parlamentosuna on kadın milletvekili seçilmişti. Bu, dünyada bir ilkti. Tüm bu gelişmeler feminizmin toplumsal yaşamın her safhasına nüfuz etmesi sonucu doğmuştu.

Muslihiddin Adil, feminizmden kadınların da erkekler gibi "mesâlik-i ilmiyyeye ve sınaiyyeye, ve siyasiyyeye dâhil olabilmeleri, her ikisinin aynı hukuk ve vezâife haiz olmaları"nı anlıyordu.[84] Feminizm, özgürlükle eş anlamlıydı. Feminizmin tarihi, hürriyetin tarihinin ikiziydi. Kadın, Fransız Devrimi ertesi bu yolda mücadeleye girişmiş, özellikle son yarım yüzyılda feminizm fikri Batı'da geniş yankı uyandırmıştı. Feminizm, iki "cins-i beşer"in eşitliğini istemekte ve kadının yalnız özgürlüğünün değil, ahlâkının yükseltilmesini, "teâlî-i ahlâk"ı da gündeme almaktaydı. "Feminizm, tarik-i hayatta kadının, erkeğin yanı başında yürümesini, bir mevcudiyet-i müstakileye



Feminizm üzerine derinliği olan ilk metinlere Selanik'te rastlanıyordu. İlginç olan, bu bilgilerin Selanik Hukuk Mektebi Müdürü Muslihiddin Adil Bey'in hukuk öğrencileri için yazmış olduğu İktisad Dersleri adlı ders kitabının sayfaları arasında yer almasıydı.

mâlikiyyetini, indelhace erkekten hiçbir muavenet ve himaye görmeksizin temin-i hayat eylemesini ister"di. Bugünkü Türkçeyle feminizm, kadının bağımsız kimliğiyle yaşam kavgasında erkekle eşit koşulları paylaşmasını, erkeğin yardımı ya da koruması olmaksızın maişetini temin etmesini öngörüyordu.

Muslihiddin Adil okurlarını bir konuda uyarmaktan da geri kalmıyordu. O günün koşullarında erkek, kadına oranla üstün konumdaydı. Ancak bu üstünlüğün cinsiyetle, fizyolojik ya da doğal nedenlerle bir ilişkisi yoktu; üstünlüğün geri planında eğitim vardı. Bedenen ve fikren eğitimden, "terbiye-i bedeniyye ve fikriyye"den yoksun oluşu, kadını bugünkü konumuna mahkûm etmişti. "Nisvâna da erkeklerin tâbi olduğu usul-i terbiyye tatbik edilirse, saha-i fen ve san'atta onların da bizim gibi asâr-ı muvaffakiyet göstereceklerine şüphe edilemez"di. Benzer koşullarda her ikisi de eşit olacaktı. Kadını, erkeğin altında, "dûnunda" addetmek doğru değildi. "Erkekleri mümtaz, kadınları ze-

lil ve hakir addeden bir cemiyet, istikbâlde daima bu adem-i müsâvatın kurbanı olan miskinler yetiştirir"di.

Muslihiddin Adil'e göre aşılacak uzun bir yol vardı. Feministlerin yakındıkları husus, özellikle hukuk alanındaki eşitsizlikti. "Hukuk-ı nisvân" er ya da geç elde edilecekti. Fransız medenî kanunu kadın için kendi evlâd ve ahfâdından başka kimse için vasiyet ve velayet kabul etmiyordu. Evli bir kadın taşınmaz malını dilediğince tasarruf edemiyordu. Kocasının izni olmaksızın ticarete atılamaz, mahkeme huzurunda hukukunu savunamazdı. Fransa'da kanunen kadın kocasına tâbiydi. Koca yer değiştirirse ya da seyahat ederse eşi onun peşinden gitmek zorundaydı. Kadın konusunda Belçika, Felemenk, İspanya ve İtalya kanunları da Fransız kanununa benziyordu. Yalnız İspanya'da kadının, kocasını denizaşırı yolculukta izleme zorunluluğu yoktu. Ve bu takdirde mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabiliyordu.

İtalyan kadını, kocasının izni olmadıkça ticarete atılamazdı. 1881 tarihinden itibaren İsviçre'de de kadın, kocasının izniyle ticaret yapabiliyordu. Ancak İsviçre'nin her kantonunda farklı bir uygulama vardı. Cenevre kantonu 1895'ten itibaren kadının kendi malı, mülkü üzerinde tasarruf hakkını kabul etmişti. Almanya'da "hukuk-ı nisvân" bir ölçüde sağlanmıştı. Nikâh sırasında kadının tasarruf hukukuna açıklık getirilmişti. Nikâh sözleşmesi hükümlerince bir "serbestî" bahşedilmiş ve bu kayda geçirilmişti. Kadın malını istediği gibi tasarruf edebiliyordu. Dilediği ticari işlemi gerçekleştirebiliyordu. Ticaretten doğacak geliri tümüyle kendisinindi. Avusturya'da kadın, malının mülkünün hukukuna sahipti. İsveç'te 1734 tarihli kanun gereğince evli olmayan kadın vesayet altındaydı; 1889 kanunu, bu durumun reşit olma yaşı olan yirmi bire kadar geçerli olacağını tasrih etmişti. İsveç'te de evli kadın malını mülkünü istediği gibi tasarruf hakkına sahipti. Danimarka'da evlenmemiş kadın vesayet altında kaldığı gibi evli olanlar da kocalarının velayetindeydi. Norveç'te "hukuk-ı nisvân" büyük ölçüde gerçekleşmişti. Norveçli kadın tasarruf hakkına sahip olduğu gibi son zamanlarda çıkarılan bir kanuna göre eşi hamileyken ya da eşini çocuklarıyla birlikte sefalet içerisinde bırakarak evi terk eden erkek için para, hapis ve hatta kürek cezaları öngörülmüştü. Norveç yasaları böylece ananın hukukunu güvence altına almıştı. Rusya'da evli olan ya da olmayan her kadın "hukuk-ı medeniyye ve tasarrufiyye"sine sahipti.

İngiltere'de ise kadın 1830'dan itibaren tasarruf hakkı alanında kazanımlar elde etmişti. Verdiği mücadele sonucu 1884 tarihli kanunla

kadının tasarruf hakkı tümüyle güvence altına alınmıştı. Bundan böyle İngiliz kadını, malına mülküne sahip çıkabiliyordu. Ticaret ya da veraset yoluyla veya 200 İngiliz lirasına kadar vasiyet yoluyla sahip olduğu serveti istediği şekilde tasarruf edebiliyordu. Erkekler gibi ticarette "hukuk-ı ticariyye"si vardı. Amerika mevzuatı da İngiliz mevzuatını yakından izliyordu.

Şeriat ve Kadın Hukuku

Muslihiddin Adil, Batı'da kadının konumuyla ilgili yukarıda belirtilen "manzara-i umumiyye"yi çizdikten sonra Osmanlı'ya dönüyor ve kadının hukuk önünde konumunu belirliyordu. Muslihiddin Adil'e göre şeriat hükümleri ve kanunlar, kadının "hukuk-ı tasarrufiyye"sini kati surette benimsemişti. İslamiyette tasarruf hakkı doğuşundan beri vardı; Batı'da olduğu gibi bir dizi tartışmalar sonucu parlamentolarca bahşedilmemişti. Diğer konularda da Osmanlı kadınının hukuku Avrupa kadınınınkine oranla daha ileri düzeydeydi. Ancak hakların en önde geleni olan "tahsil"e ya da eğitime Osmanlı ülkesinde gereği gibi önem verilmemişti. Kadının "dimağı", fikir düzeyi ihmal edile edile "seviye-i irfânı" lâyık olduğu düzeyden uzak, genellikle pek ilkel bir seviyede kalmıştı. Cehalet erkekler kadar, belki daha da beter, kadınlar için de zararlıydı. Bir toplumun çöküşünün nedenlerinden biri kadının bilgiden yoksun oluşuydu. Yükselmek, ilerlemek, saadete kavuşmak isteyen bir toplum, kadının eğitimine önem vermek zorundaydı. Yaşamda selamet ve saadetin temini için kadınlara ileri düzeyde bir tahsil öngörülmeliydi. Kadınının mükemmel bir eş, bir anne olmasını isteyen bir millet, onun eğitimini gözetmeliydi; "irfan-ı inâs"ı yükseltmek zorundaydı. Bilim ve fende, özellikle güzel sanatlarda kimi kez kadın, erkeğin göremediği, gösteremediği düzeyi, beceriyi yakalayabilirdi. Kısaca kadının eğitimini ihmal etmek kadar büyük bir toplumsal noksan olamazdı. Millî saadet, kadının "kemâlât"ında, bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğunda aranmalıydı.

Bu gözlemlerinden sonra, Muslihiddin Adil, feminizmin haksız bir fikir hareketi olmadığı sonucuna varıyordu. Ancak yine de yukarıda belirtilen paradoksal sorunu gündeme getirmeden edemiyordu. Muslihiddin Adil'e göre, bu fikri geliştirirken ülkenin nüfus açısından durumunun da göz önünde bulundurulması gerekiyordu. Feminizm geliştikçe kadının aileye sıcak bakmadığı görülüyordu. Kadın özgürlüğü doğurganlıkla ters orantılıydı. Oysa doğumlarda düşüş, bir ülke için



Mehmed Cavid'in, feminizme bulduğu Osmanlıca karşılık "mesele-i isti'naiyye" idi. Çağdaş uygarlığın doğurduğu en önemli sorulardan biri feminizmdi. Kadınların erkekler gibi her türlü "mesâlik-i sınaiyye, ilmiyye, siyasiyye ve idariyye"ye kabul edilmeleriydi.

siyasî açıdan sakınca yaratacaktı. Bu nedenle "hukuk-ı nisvân"ı onaylamakla birlikte, aile kurumuna sahip çıkmak, kadının yaşam koşullarını iyileştirerek aile kurmalarını da sağlamak gerekliydi. Kadının konumu Avrupa'dakine benzer olmamakla beraber, Osmanlı topraklarında da sefil aileler vardı. Yarın, Osmanlı sanayileşip fabrikalar, madenler işlemeye başlayınca "amele sefaletleri" bu ülkede de baş gösterecekti. Binaenaleyh şimdiden, toplum gerekli önlemleri almalı, kadının olası bir sefalete düşmesi önlenmeliydi. Bu mukaddes bir görevdi.

"Hürriyet-i Say" ve Kadın

Muslihiddin Adil'e göre, kimi çevreler kadının fabrikada çalıştırılmasına karşı çıkıyordu. Erkeğin evin maişetini temin ettiği gerekçesiyle kadının "aşiyâne-i aile" dışında çalışması onaylanmıyordu. Kadını eve kapatmak çalışma özgürlüğüyle, "hürriyet-i say" ile bağdaştırılamazdı. Kadın, emeğiyle erkeğe omuz vermezse bundan hem kendisi hem de toplum müteessir olacaktı. Öte yandan kadın açısından çalışmak, geçimini sağlamak kaçınılmazdı. Meşru bir emek ve faaliyetle maişetini kazanmak kadının doğal hakkıydı. Osmanlı topraklarında kadına yönelik, özellikle fakr u zaruret içinde olan kadın için makul ve meşru maişet yolları vardı. Muallimelik, muharrirelik, mürebbiyelik, el işçiliği, terzilik, dantelacılık türü mesleklerde kadınların çalışmalarını kim yadırgayabilirdi ki! Çalışan bir kadın uygarlık adına takdire lâyıktı.

Tüm bu görüşler erkek egemen Osmanlı toplumu için devrimci sayılabilecek nitelikteydi. Osmanlı kadın hareketinde birçok erkek söz sahibi olmuştu. Muslihiddin Adil de onlardan biriydi. İttihat ve Terakki, cemiyet olarak özellikle bu alanda yoğun çaba göstermişti. Kadın-erkek eşitliği Aydınlanma'nın bir sonucuydu. Aydınlanma'nın ise okuryazarlıkla, dışa açılmayla, zihniyet değişikliğiyle yakın bağı vardı. O dönemde kadınlar için eğitim olanakları daha yeni yeni gündeme geliyordu. Bu nedenle Meşrutiyet feminizmini üstlenen kadın sayısı ilk evrede sınırlıydı. Ama yine de Türkiye feminizm tarihinde Meşrutiyet kadınlarının göz ardı edilemeyecek bir yükü omuzladıkları görülecekti.

—•—

EK

Mehmed Cavid, İktisat ve Feminizm[85]

Mesele-i isti'naiyye –Feminisme– Medeniyyet-i hâzıranın tevlid eylediği mesail-i mühimmeden biri de mesele-i isti'naiyye yani kadınların erkekler gibi her nev'i mesâlik-i sınaiyye, ilmiyye, siyasiyye ve idariyyeye kabul edilmeleridir. Bu meselenin bize taalluku olmamakla beraber kadınların her nev'i sanayi'e kabul edilmeleri mikdar-ı tevellüdâta bittabi tesir edeceğinden burada bundan da bahs eylemek iktiza eder.

Filhakika Avrupa'da, bugüne kadar sırf erkeklere mahsus olan birçok sanayi'e kadınlar da dâhil oluyorlar. Bilhassa Anglosakson ırkına mensup olan memleketlerde bu hâl fevkalade tevessü' eylemiştir. Lâkin bunlar ahvâl-i umumiyyeden madud olamayıp yine cemiyette

esas erkeğin ve kadının ayrı ayrı vazifelerle muvazzaf ve mükellef olmasıdır. Pek eski vakitlerden beri müesses olan bu usulün tebdili için pek çok zaman geçmek iktiza eder; bu tebeddül, kaffeten [bütünüyle] tebeddülât-ı esâsiyye gibi, bir anda vuku' bulamaz. Mamafih maarif, posta, telgraf, telefon, şimendifer idarelerinde ve bankalarda müstahdem kadınların miktarı gittikçe tekessür eylemektedir. Kadınlar umur-ı adliyyede dahi istihdam olunmaktadırlar. Kendilerine muvafik bir zevc bulamayan kadınları, müstakil bir meslek sahibi olmak fikri celb ve iğfal ediyor. Fakat kadınların, erkeklere mahsus işleri görmeleri nüfus nokta-ı nazarından dâî'-i mahâzirdir [sakıncalıdır].

Fikr-i isti'nas terakki ettikçe izdivacât ve tevellüdâtın miktarı azalmak tabiidir. San'atı sayesinde kazandığı şeyle geçinebilen bir kadın, bilhassa bu san'atın icrası hane haricinde bulunmağa ve büyük bir intizama mütevakkıf olursa, teehhülü [evliliği] o kadar düşünmez. Teehhül etse bile çocuğu olmasını istemez. Zira bu takdirde işine muntazaman devam edemez.

Kadınların hukukunu tevsi' eylemek lâzım geldiği Avrupa'da ekseriyetçe kabul edilmiş bir meseledir. Lâkin bunu bazıları pek ziyade i'zam etmektedirler. Her hâlde fikr-i isti'nas terakki ve taammüm ederse birçok nokta-ı nazarlardan medeniyyet için bir tehlike teşkil eder. Kadınlar aile teşkil etmeği istemezler. Analıktan korkarlar. Bu suretle tevellüdât azalır. Binaenaleyh Avrupa kanunşinâsâtı bu dakikayı nazar-ı mütalaaya alarak kadınlara medâr-ı maişetlerini kazanmak için lâzım gelen vesâiti teshil eylemekle beraber bunların her hususta erkeklere benzemelerine müsaade etmemelidirler.

OSMANLI'DA ALAFRANGA EVLENME İLÂNLARI[86]

"Sanayi-i nefiseden madûd olan [sayılan] resim ile iştigal eder on sekiz yaşında bir gencim.

Ben kendime münasip ve sinni benden bir veya iki yaş dûn [küçük] olan bir hanım kız ile teşrik-i hayat etmek arzusundayım. Âtide beyan edeceğim şerâit ile peder veya validenin nezdinde velîm ile cemiyetimizin icrasını teklif ediyorum.

Şimdi ben de itiraf ediyorum ki; âti-üz-zikr [aşağıda] beyan edeceğim şerâite belki herkes gülecektir. Ama tabiattan bahsedilemez. Benim tabiatımı ve beyan edeceğim şerâiti kabul edecek olan herhangi bir hanım *Malumat* ile bir fıkra derç ettirsinler.

Şerâitim:

1. Fransızca tekellüm edecek [konuşacak] ve mikdar-ı kâfi edebiyata aşina olacak. (Çünkü mâ-aile Fransızcayı açık surette tekellüm ederiz.)

2. Emlak varidatımız kesir olduğundan varidat istemem.

3. Giymiş olduğum üç adet elbisenin her birini haftada iki defa ütüleyecek.

4. Huyum titiz olduğundan kullandığım beyaz gömlekleri kendi kolalayacak.

5. Benim hususi kabineme girdiği zaman yağlıboya nisvân tablolarına bakıp da bilahare kıskançlık etmeyecek. Eğer icap ederse kendisine dahi resim talim ettiririm.

6. Resim ile iştigal etmek günâhtır diye benim mesleğime itiraz etmeyecek.

7. İsterse namaz kılar; her cuma gecesi Kuran-ı Azim-üş Şan tilâvet eder [okur]. Ben buna memnun olurum.

Tedbir benden, arzu zevce-i meşru'am olacak hanımdan, takdir Cenâb-ı Hakk'tan."

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Türkiyesi'nden Cumhuriyet Türkiyesi'ne geçişi simgeliyordu. Meşrutiyet feminizmi, Cumhuriyet'in kadın haklarının biçimlenişinde bir açılım evresiydi. Bu yıllarda geleneksel aile yapısı ve evlilik anlayışı sorgulanır olmuştu. Nitekim Selanik'te yayımlanmakta olan *Yeni Felsefe Mecmuası*, Durkheim'in yaptığı tasniften yola çıkarak Osmanlı toplumunda "patolojik" olguların başında aile kurumuna özgü âdetleri sayıyordu. Evlilikle ilgili âdetler ıslah edilmeliydi. Düğünlerde ve çeyiz oluştururken gereksiz yere aşırı masrafa giriliyordu. Evli çiftin sırtındaki bir başka yük, akrabaya hediyelik "bohça" düzülmesiydi. Bir diğer "patolojik" olgu ise evlenen kızın, kalabalık da olsa, erkeğin ailesinin hanesinde oturma zorunluluğuydu. Ve nihayet, kız çocuklar arasında öncelik gözetilmesi, büyükler evlenmeden küçüklerin evlendirilmemesiydi. Ziya Gökalp ve yakın çevresinin gündeme getirdikleri "yeni hayat" anlayışı aileye yeni bir veçhe kazandırmaya yönelikti. Aile, "patolojik" ortamdan kurtarılmalı, "normal" yapıya kavuşturmalıydı.[87]

Böylece sosyoloji biliminin Osmanlı'ya girmesiyle geçmişte özel alan olarak görülen aile artık kamusal alana da taşınmış oluyordu. Eş bulmak, aile kurmak, iyi bir evlilik bundan böyle günlük gazete ve dergilerin günlük konularıydı. Şartlar da bunu zorluyordu. İstanbul gibi 19. yüzyılda nüfusu üçe katlanan bir kentte göçle gelmiş insan sayısı hızla artmıştı. Geleneksel mahalle yapıları çözülmeye yüz tutmuştu. Görücülüğün giderek terk edildiği bir evrede dengi dengine eş bulma güçleşmişti. Öte yandan, ortalama yaşam umudunun 30 dolayında olduğu bir ülkede birçok kişi orta yaşlara varmadan dul kalıyordu. İkinci, hatta üçüncü kez evlilik kaçınılmaz oluyordu.

Bu tür koşullar altında, yazılı kültürün de geliştiği bir ortamda, Batı'da olduğu gibi evlilik kurumuna yayın organları aracılık etmeye başladılar. Çöpçatanlık, Batı'da yayımlanan dergilerde epey yaygındı. Osmanlı'da da bu tür bir yöntemin denenmesi gecikmedi. Meşrutiyet yıllarında bu hizmeti verecek olan yayın organı, dönemin dergilerinden *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia* idi. *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, kadın ve aile sorunlarına öncelik veren bir dergiydi. Batı'daki uygu-

lamalardan esinlenerek Osmanlı topraklarında da benzer bir çaba içerisine girdi. Dergi "İlâncılık ve İzdivaç İlânları" başlıklı makalesinde ilâncılığın salt taşınır ve taşınmaz mallara özgü olmadığını, Avrupa'da zengin aile kızlarının bile evlenmek için bu yolu seçtiklerini söylüyordu. Artık müstakbel gelin-güvey adaylarının gelirlerini, yeteneklerini, yaşlarını, evlenmeyi düşündükleri kişilerin karakterlerini, meslek durumlarını ve kazançlarını içeren ilânlara her gün rastlanmaktaydı. Zira dergiye göre, evlenmenin en kolay ve yine en doğru yolu buydu. Türkiye'deyse evlilik tesadüfe bağlıydı. Düğünde, nikâhta rastlantı sonucu kız beğenilirdi. Ancak bu tür ortamlarda kızlar koca bulurdu. Diğer bir yöntemse kapı kapı dolaşmak, görücüye çıkmaktı. Külfetli ve zaman alan bu yöntemin ise artık modası geçmişti. 20. yüzyılda artık Orta Çağ'a özgü yöntemlerle aile kurulamazdı. Öncelikle karşı tarafın "seviyesini, seciyesini" ve gelirini öğrenmeli ve böylece evlenme şartları ortaya konmalıydı. Avrupa'da milyonerler bile ilânla evleniyorlardı. Türkiye'de neden olmasındı.[88]

Musavver Ma'lûmât-ı Nafia'da yer alan ilânlar, Osmanlı yazılı kültürü açısından ayrı bir önem arz ediyordu. Bu ilânlar okuryazar halktan insanlara aitti. Kişisel vasıflarını ya da eşlerinden bekledikleri nitelikleri basit bir dille aktarma çabası içerisinde olan bu insanlar genellikle en içten duygularını halkın diliyle aktarıyorlardı. Özel alana özgü bir konuda kalem oynatmak kolay olmasa gerekti. *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia* da bu konuda ciddi bir gayret gösteriyor, mahremiyeti gözetiyordu. İlân verenlerin adreslerini gizli tutuyor ve beğeni durumunda taraflara iletiyordu. Dergi, II. Meşrutiyet yıllarında bu tür ilânların yer aldığı belki de tek yayın organıydı. Balkan Harbi'yle birlikte Osmanlı toplumu çözülmeye yüz tutmuş, göçler sonucu insanlar yalnızlaşmış, değer normları değişmişti. Bu arada toplumsal değerler eş arayışında da anlam kazanıyordu. Evlilik için sevginin yanı sıra kahramanlık, cesaret, vatanperverlik gibi vasıflar aranır olmuştu. Bu tür değerlerin ötesinde, ilginçtir, artık "asalet" de Osmanlı için anlam taşıyordu. Ama her şeyden önce maddi koşullar belirleyiciydi. Akar sahibi olmak tercih sebepleri arasında yer alıyordu. Ne de olsa geçim derdi Meşrutiyet yıllarında ayyuka çıkmıştı.

EK

Evlenme İlânları

Aşağıda yer alan evlenme ilânları bir dönemin "zihniyet"ini yansıtması açısından önemlidir. *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*'nın "izdivaç ilânları" son döneminde klasik Osmanlı toplum dokusunun ve aile yapısının köklü bir biçimde değişmekte olduğunu göstermektedir.

***

İzdivaç ilânları hakkında mühim bir ihtar:

1- İzdivaç ilânlarını risalelere derç ettirecek kar'i ve kar'ielerimizin adreslerini vâzıhen beyan etmeleri ve izahat-ı lâzime vermeleri*

2- İzdivaç ilânlarının derci için idarehanemize mektupla beş kuruşluk posta pulu göndermeleri.

3- İzdivaç ilânlarıyla beraber resimlerini derç ettirecek kar'ilerimizin on kuruşluk posta pulu ile fotoğraflarını irsal etmeleri rica olunur.

4- İzdivaç arzu edip de fakr [yoksulluk] hâllerine binaen ilân için ücret î'tâ' edemeyenlerin varakaları zükur olsun inâs olsun meccanen derç edilecektir.[89]

* Bu adreslerden arzu edenlerinki, aynen neşr edilmeyerek idarehânede hıfz olunur.

***

Ben fakirim. Gönlüm gayet kibardır. Memuriyet kat'iyyen istemem. Sinnim [yaşım] yirmi beştir. Yaşıma göre bir kız veya dul kadınla izdivaç etmeye karar verdim. Elimden her şey gelir. En ziyade merakım ticarete... Alacağım hanımın yüz, yüz elli lirası bulunmak şarttır. Bu para ile ticaret etmek ve muvakkat bir zaman için kendisiyle beraber gezmek isterim. Halim olsun, terbiyeli olsun, güzel olsun... Bu paraları yiyip bilahare terk edeceğim hatıra gelirse de kefil göstermeye hazırım. Ben gencim, yakışıklıyım, fakat kendimi satmıyorum. En ziyade ehemmiyet verdiğim namus ve iffet, hüsn-i ahlâktır.

Mim. Nun. Te.[90]

***

Zevcim vefat etti. Yirmi yaşında hiç kimsesizim. Bir hanem ile bir de oğlum var. Her tarafa giderim. Mahiyye [aylık] üç dört yüz kuruş kazancı olan namuskâr bir erkekle mes'ud bir aile teşkil edebilirim.

İzmir'de: Sad[91]

***

Kırk yaşındayım. On sene evvel zevcim vefat etti. İki çocuğum var. Biri kız on bir yaşında diğeri oğlan on üç yaşında... Pederimin bıraktığı dükkânlar ayda beş yüz kuruş getiriyor. Bununla temin-i maişet etmekteyim. Elliden dûn [aşağı] olmamak ve bin kuruştan yukarı varidatı olmak şartlarıyla izdivaç etmek isterim.

Üsküdar'da Doğancılar: Ha. Nun.[92]

***

Elli yaşında bin kuruş maaşlı bir mütekaidim. İstanbul'da kimsem yok. Müddet-i hayatımda hiç evlenmedim. Yaş ilerledikçe yalnız yaşamak mümkün olamıyor ve vaktiyle aile kurmadığıma müteessirim. Artık Allah'ın bana inayet edeceği ömrü mes'udane yaşamak emelindeyim. Tabiatım iyidir. Yalnız bir merakım vardır; temizlik, her şeyde intizam olmalı. Talih yardım ederse izdivaç edeceğim.

Fatih'te: Re. Hüsnü[93]

***

Dokuz yaşından beri zalim, müstebid bir kadın, sahte bir validenin işkenceleri altında eziliyorum. On sekiz yaşındayım. Rüşdî derecesinde tahsilim var. Ev idaresini, yemek pişirmeyi, nakış, dikiş bilirim. Yalnız hayatımı kurtarmak için beni mes'ud edecek bir penâh-ı saadet [saadet sığınağı] arıyorum.

Selimiye'de: Fe.[94]

***

On sekiz yaşında okur, yazar, çalgıdan başka dikiş, nakış gibi kadınlığa ait işleri bilirim. Validem yoktur. Mahiyye iki yüz kuruş raddesinde irad getiren emlâkım vardır. Teşkil-i aileye heveskâr fakat namuskâr ciddi bir genç ile izdivaç etmek arzusundayım.

Tophane: Mim.[95]

***

Oldukça servet sahibi bir adamım. Kırk beş yaşındayım. Fakat sıhhat ve nezafete fevkalade merakımdan pek zinde ve kuvvetli bir vücuda sahibim. İki çocuğum var. İki bine yakın maaşlı bir memurum. Halime münasip bir hanım ile izdivaç etmek istiyorum. Parada gözüm yoktur. Kafamı dinlemek isterim.

Be. Ayın.[96]

***

Ben fakir esnaftan bir adamım. Ayda iki yüz kuruş kazanırım. Okumak, yazmak bilmem. Ben kendime göre bir kadın ile izdivaç etmek istiyorum.

Bayezid'de: Vav. Ye.[97]

***

Orta hâlli bir aileyiz... Ailemizin namı büyük ise de bugün dairemiz o kadar büyük değildir. Mesârife iştirak etmek şartıyla yanımıza damat alabiliriz. Kızımızın sinni on yedidir. Tahsil ve terbiyesine pek ziyade itina olunmuştur. Musikîye aşinadır.

Kaf. Kaf.[98]

***

On dokuz yaşındayım. Bir buçuk yaşında bir kızım var. Beni geçindirebilecek derecelerde bir adamla yaşlı da olsa izdivaca talibim.

Nun...[99]

***

Selimiye'den: Fe. Hanım'a,

Adresinizi mazrufen Yeni Pöstahane'ye ve Adil Bey namına post restant bırakınız!

Ayın.[100]

***

Âlî bir mektepten şehadetnameye ve bugün matlub derecede varidata malikim. Âtiyyen varidatımın tezayüd edeceği bedihidir. Sinnim yirmi dörttür. Bazı mülahazata binaen dul ve çocuksuz olmak şartıyla sinni yirmi ve yirmi beş raddelerinde bazı evsafı haiz olacak bir kadınla izdivaç etmek emelindeyim. Bu şerâit tahtında mes'ud bir aile teşkil etmek emelindeyim.

Ayasofya: Ayın. Vehbi.[101]

***

Valide ve pederden mahrum henüz yirmi altı yaşında kimsesiz bir gencim. 300 kuruş maaşla müemmen istikbâli parlak bir memurum. Mahiyye lâkal üç yüz kuruş varidat sahibesi bir refika-i hayat arıyorum. Tabiatım gayet güzeldir. Ve mes'ud bir aile teşkil edeceğime eminim!

Şişli'de Lam. Gayın.[102]

***


مصور
معلومات
نافعه
نومرو ۲۱
۳ تموز ۱۳۳۰

مصور
معلومات
نافعه
نومرو - ۱۵ -
نو نسخه ده :
علاوه من:
رسملرمز :

İstanbul gibi 19. yüzyılda nüfusu üçe katlanan bir kentte göçle gelmiş insan sayısı hızla artmıştı. Geleneksel mahalle yapıları çözülmeye yüz tutmuştu. Görücülüğün giderek terk edildiği bir evrede dengi dengine eş bulma güçleşmişti. *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*'nın "izdivaç ilânları" klasik Osmanlı aile yapısının köklü bir biçimde değişmekte olduğunu gösteriyordu.

Sinnim on dokuz. Kimsesizim. Mahiyye iki bin kuruş varidatım var. Mektepliyim. İki ay sonra sekiz yüz kuruş maaşla mektepten çıkacağımdan şerâit-i âtiyye ile izdivaç etmek istiyorum.

1- Sinni on dört on beş olmalıdır.

2- Rüşdî veya idadîden ba-şahadetname çıkmış olmalıdır.

3- Musikîye aşina olmalıdır.

Beylerbeyi: Mim.[103]

***

Acizleri yirmi beş yaşındayım. Kimsem yoktur. Kendim san'at sahibiyim. Okuryazarım. Beni damad ve evlad olarak arzu eden olursa aşağıdaki adrese müracaat buyursun.

Adres: Valide Cami-i Şerifi civarında mütekaidinden Bakkal İbrahim Efendi'den sual olunacak.[104]

***

Amasyalıyım. Pederim Amasya'nın eşrafından idi. Altı sene evvel vefat etti. Valide ve kardeşlerim vardır. İdadî derecesinde tahsil gördüm. Yirmi iki yaşındayım. Pederden kalma iki çiftliğimiz var. On beş aileyi fevkalade idare edecek derecede büyüktür. Senede dört yüz liralık mahsul alıyoruz. Çiftliğimiz kasabaya biri sekiz saat diğeri iki buçuk saat mesafededir. Çiftliğimizde Avrupa makineleri olmadığı için pek çok istifade olunmuyor. Namuskâr, faziletkâr bir aile teşkil etmek istiyorum. Aşağıdaki adrese müracaat buyuranlar daha ziyade tafsilat alabilirler.

Amasyalı Karakadızade İbrahim Edhem

Adres: Dersaadet'te Kumkapı civarında Lala Hasan Paşa Mahallesi'nde Havuzlu Mescid-i Şerif'te müezzin Asım Efendi vasıtasıyla İbrahim Edhem.[105]

***

Gazetenizin dokuz numaralı nüshasında talib-i izdivaç sütunundaki "Be. Ayın." imzalı mektup sahibi beyle tarafımdan bilvekile görüşmek üzere mufassal adresinin yakın akrabamdan bervech-i âtî adrese mazrufen irsal buyrulması temenni olunur.

Eyüpsultan: Sin.

Aksaray'da tramvay makasında Çukur Kahve'de mülazım Ali Rıza Bey[106]

***

On sene evvel Erbaa kazasından bir Çerkes kızı aldım. Evladım olmadığı için tekrar evlenmek istiyorum. Kırk, kırk iki yaşlarındayım. 800 kuruş ma'zuliyyet maaşı alıyorum. Yanımdaki refikam 25, 26 yaşlarındadır.

Sultanahmet civarında Füruzağa Mahallesi'nde 8 numaralı hanede müstecir Mekteb-i Mülkiye-i Şahane 309 senesi mezunlarından Sofyalı Emin Şükrü[107]

***

Ecnebî idadîsinde tahsil gördüm. Muamelât-ı ticariyye ve hesabiyeye aşinayım. Üç bin lira kadar emlâke sahibim. Sinnim yirmi dört. Tamü's-sıhha ve uzun boyluyum. Müstakilen gayet nazik ve para kazanılır bir işteyim. İstikbalim de parlaktır.

İzdivaç etmek istediğim kız mademki refika-i hayatım olacaktır, mademki müştereken bir aile teşkil edeceğiz, benim kadar servete malik terbiyeli ve namuslu olması ve okuyup yazması şarttır. Birkaç nevi musikîye aşina olduğumdan musikî bilip bilmemesinin ehemmiyeti yoktur. Yalnız ecnebî lisanlardan bir veya ikisine vakıf ve iyi bir aileye mensup olanlar tercih olunur.

Adres: Galata Avusturya Postanesi'nde 139 numara kutu Ayın. Ha.[108]

***

Taşrada bulunan biraderimden birinin nezdinde validem olmakla beraber buraca ailem müsinn [yaşlı] pederimden ibarettir. Mekteb-i âliyyeden mezuneyim. Sinnim otuzdur. Musikîden maada umur-ı beytiyye [ev işleri], el işlerinin hemen cümlesine aşinayım. Altı odadan mürekkep bir hane, 150 lira kıymetinde bir arsa ile 400 kuruş maaşım var. Tabiatım halimdir. Hayata ve haneme şedid bir muhabbetim olduğundan namusperver, orta halli, orta yaşlı bir zat ile teşrik-i hayat ederek ilelebed mes'udâne yaşamak arzusundayım.

Adres: Ayın. Sin.

Altı Mermer'de Külhan Sokağı'nda merhum Mektubcu Bey harem inin 14 numaralı hanesi[109]

***

Saadet-i aile için zenginlik kâfi değildir. Belki hüsn-i imtizaç ister. Çalışkanım. On dokuz yaşındayım. Kimsenin çirkinliğimi iddia etmemesine nazaran yakışıklıyım. Yegâne kusurum fakirliktir. Bu noksanı da refika-i müstakbelem ikmal ederse mes'ud bir aile teşkil ederiz.

Nur-ı Osmaniyye'de İkbal Palas'ta Hasan.[110]

***

Ben otuz yedi yaşındayım. Ayda iki bin sekiz yüz kuruş varidatım var. *Malumât*'ın 10 Nisan tarihli nüshasında münderiç ilân sahibesine talibim. "Orta halliyiz, ailemizin namı büyük ise de dairemiz o kadar büyük değildir. Mesârife iştirak etmek şartıyla yanımıza damat alabi-

liriz. Kızımızın sinni on yedidir. Tahsil ve terbiyesine pek ziyade itina olunmuştur. Musikîye de aşinadır" deniyordu. Müşeyyid-i ezeliyyede [kaderimde] mukadder ise kararım pek kat'idir.

Elif. Kaf.

Adresinizi iş'ar buyurduğunuz takdirde suret-i mahsusede taraf-ı âlînize bildirilecektir.[111]

***

Ben müdür familyası idim. İki sene evvel zevcim vefat etti. Otuz yaşındayım. Çocuğum yoktur. Burada mekâtib-i âliyyede birine müdâvim bir biraderim ile oturmaktayım. Risalenizde iki bin kuruş maaşlı iki çocuğa sahib kırk beş yaşında bir zatın izdivaç etmek arzusunda olduğunu okudum. Bazı şerâit dâhilinde mes'ud bir aile teşkil edebilirim.

Adres idarehanemizde mahfuzdur.

Selimiye'de He. Re.[112]

***

Henüz yirmi iki yaşındayım. Tahsilim iyidir. Memur değilim. Ebeveynim sayesinde idarem temin edilmiştir. Alafrangayı severim. Her ne kadar hadîd-ül-mizâc [sert tabiatlı, asabi] isem de refika-i müstakbelimin saadetini temin edeceğimden eminim. Refika-i müstakbelimin sinninin [yaşının] on sekizden fazla olmaması ve mâhiyye [aylık] 10 lira varidatı olması lâzımdır. Bu şerâit dâhilinde izdivaç etmek isterim.

İsmail Hakkı (Adres mahfuzdur)[113]

***

Ben bir genç avukatım. Yirmi üç yaşındayım. Şimdilik ayda beş lira kazanıyorum. Tabiatım iyidir. Son derece zeki olduğuma itikâd-ı tammım vardır. İstikbâlde büyük bir avukat olacağıma şüphe yok. Fakat hayatta kendime istinadgâh-ı saadet arıyorum.

(Adres mahfuzdur) Be. Lam.[114]

***

Ben bir mekteb-i âlî talebesiyim. Gayet nazik bir meslek sahibiyim. İstikbâlim pek parlaktır. Bir sene sonra mektepten bâşehadetname 1000 kuruş maaşla çıkacağım. Tabiatım gayet sakindir. Terakkîperverim. Sanayi-i nefiseden bilhassa şiir ile musikîyi pek çok



بو نسخه ده :

علاوه من

رسملرمز

٤٠ پارا

نومرو ١٧



نومرو ـ ١٨ ـ

بو نسخه ده :

علاوه من:

٤٠ پارا

Musavver Ma'lûmât-ı Nafia dergisi bir aralık *Beni Okuyunuz* başlığı ile çıktı. Bir olasılık sansüre takılmıştı. İçerik hemen hemen aynıydı. Bu sayılarda da evlilik ilânları yer aldı.

---

severim. Mal mülkün nazarımda ehemmiyeti yoktur. Yalnız hüsn-i ahlâk sahibi olması lâzımdır.

Adres: Aksaray Postahanesi müvezzilerinden Selanikli Mustafa Efendi'ye müracaat.[115]

***

Henüz yirmi iki yaşındayım. Dünyada Allah'tan başka kimsem yoktur. 600 kuruş maaşla Vilayet Meclis-i İdaresi'ndeyim. Oldukça zengin, asil bir aileye evlat olmak istiyorum. İçkim yok. Tabiatım biraz kıskançtır. Fakat ailemin idaresini temin için biraz muavenet isterim. Yalnız başıma mâhiyye mesârifim maaşımla mütekâbildir.

Adres: Edirne'de Balıkpazarı'nda Tüccar Otlu karşısında Dülbentçi Artin Efendi vasıtasıyla Meclis-i İdare-i Vilayet ketebesinden Mehmed Tevfik.[116]

***

Peder ve validem merhumdur. Sinnim yirmidir. Henüz bir iş ile meşgul değilim. Mücedded [yeni] bir hanem var. Bostancı'da istasyon karîbinde [yakınında] iki bin lira kıymetinde bir arsaya malikim. Bostancı'da bir dükkân yaptırıyorum. Ticareti severim. İki yüz elli lira sermaye ile bir bakkaliye ticarethanesi açıyorum. Namuskârâne bir aile teşkil etmek isterim. İzdivaç edeceğim kızın sinni on altıdan dûn [aşağı] on sekizden efzûn [fazla] olmasın. El, dikiş işlerinde gayet mahir olduğu gibi biraz musikîye aşina olsun.

Adres: Bostancı'da hayriye tüccarı Cemal Bey vasıtasıyla,
Elif. Mim.[117]

***

Yaşım yirmi beştir. Müvezzilikle meşgulüm. Makinistlik ile iştigal ederim. Hâl-i hazırda üç yüz elliden nihayet dört yüz elli kuruşa kadar ticaret ederim. İleride daha ziyade kazanırım. Mükemmel okuryazarım. Fransızca da bilirim. Ahlâkım pek iyidir. Son derece musikîye aşinayım.

Adres: Bostancı'da posta müvezzi'i Cemil Bey vasıtasıyla İç Erenköy'de müvezzi M. R.[118]

***

Yirmi iki yaşındayım. Zevcim iki sene evvel vefat etti. Validem ve hemşiremden başka kimsem yoktur. İdadî derecesinde tahsilim vardır. Mâhiyye dört yüz kuruşu mütecaviz varidatım vardır. Ulûm ve fünûna [ilimlere ve fenlere] pek ziyade merakım ve iştiyâkım [özlemim] olduğundan zevc-i müstakbelemin mekteb-i âlî mezunu olmasını isterim.

Adres: Adapazarı Ayın. Bedia[119]

***

Dört mâh [ay] mukaddem Bulgaristan'dan buraya geldim. Devlet-i Âliyye tabiyetine girdim. Peder ve validem olmadığı gibi hiç kimsem de yoktur. Sinnim yirmi yedidir ve çalışkanım. San'atım saraçlıktır. Okuryazarım. Evlatlığa yahut damatlığa kabulümü arzu buyuranlar daha ziyade izahat almak üzere zîrdeki [aşağıdaki] adrese müracaat buyursunlar.

Adres: Babıâli Caddesi'nde Doktor İbrahim Bey Apartmanı'nda 8 numaralı odada mukim Gayın. Re.[120]

***

Evlenecek bir oğlum var. Sinni on dokuzdur. Oğlumun izdivacına yalnız validesi razı olmuyorsa da gerek ben gerek hemşiresi evlendirmek azmindeyiz. Oğlumun hüsn-i ahlâkı vardır. Herhangi bir ailenin kızını vereceği şüphesizdir. Kızın mümkün mertebe tahsili varsa zengin olmasa da kabul ederiz.

Elhamdülillah ailemizi besleyecek servetim var. Bilhassa yedi ineğim var ki bu inekler ailemin maişetini temin için kâfidir. Ak akça kara gün için olduğundan sıkıntı durumlarında bizi iaşe eder.

Büyükada'da Sütçü Gayın. Mim.[121]

***

İki arkadaşız. Pek yakın zamanda 900 kuruş maaşla memur olacağız. Mesleğimiz aynı olmakla beraber şerefli ve parlaktır. İstikbalde terakki edeceğimiz memul-i kavidir [çok olasıdır].

Asil aileye mensubuz. Sinnimiz on dokuzu tecavüz etmektedir. Şerâit-i âtiyye ile mesut bir aile teşkil etmek niyetindeyiz:

1. İki hemşire yahut iki samimi refika olmakla beraber dul olmamaları.

2. Sahibi servet ve derece-i kâfiyede tahsili haiz olunmaları.

3. Lisan ve musikîye aşina olmaları matlub ise de olmasalar da mani teşkil etmez.

4. Yalnız, en ziyade haiz-i ehemmiyet olan nokta asil aileye mensup olunmalarıyla beraber erbâb-ı iffetten olmaları.

5. Arzu buyrulduğu takdirde mektup ile adresimize müracaat olunarak malumât-ı lâzıme alınabilir.

(Adres mahfuzdur) Re. Mim.[122]

***

Sinnim yirmi birdir. Mesleğim celil ve âlîdir. Şıklığı severim. Züppelikten nefret ettiğim gibi zamanımız gençlerinin ifratperestâne tavırlarına daima hiddetlenirim.

Şiiri, musikîyi, edebiyatı severim. Bu muhabbetim meftuniyet [tutkunluk] derecesindedir. Kendim biraz da kuvve-i kalemiyyeye mâlikim. Yalnız bir kusurum vardır. O da sâhib-i servet olmamaklığımdır ki, sefahattan huvef [korkma] ve nefretime rağmen teehhülüme [evliliğime] mani-i yegâne olmaktadır. Benim ile teehhüle talip olacak hanımefendide aradığım şerâit:

– Mâhiyye lâakal 20 lira bir iradı olmalıdır.

– Benim kadar cesur, istihkâr-ı hayat [hayatı hor görme] edecek kadar metânetli olmalıdır.

– Tahsili mükemmel olmak. Benim kadar yahut benden biraz aşağı tenâsüb-i vücuda mâlik olmalı.

Aynı zamanda ilâna derc edemeyeceğim bir şartı kabul etmelidir. Şu suretle benim ile teşrik-i hayat ve mesaî edecek hanımefendi kendisine yüzde yüz teminatlı bir vaad-i saadet eyleyen bir zevce mâlik olacaktır.

Ma'lûmât'ta mahfuz adresime müracaat buyrulması. Elif. Te.[123]

***

Sanayi-i nefiseden madûd olan [sayılan] resim ile iştigal eder on sekiz yaşında bir gencim.

Ben kendime münasip ve sinni benden bir veya iki yaş dûn [aşağı] olan bir hanım kız ile teşrik-i hayat etmek arzusundayım. Âtide beyan edeceğim şerâit ile peder veya validenin nezdinde velîm ile cemiyetimizin icrasını teklif ediyorum.

Şimdi ben de itiraf ediyorum ki; âti-üz-zikr beyan edeceğim şerâite belki herkes gülecektir. Ama tabiattan bahsedilemez. Benim tabiatımı ve beyan edeceğim şerâiti kabul edecek olan herhangi bir hanım *Malumat* ile bir fikra derç ettirsinler.





Şerâitim:

1. Fransızca tekellüm edecek ve mikdar-ı kâfi edebiyata aşina olacak. (Çünkü mâ-aile Fransızcayı açık surette tekellüm ederiz.)

2. Emlak varidatımız kesir olduğundan varidat istemem.

3. Giymiş olduğum üç adet elbisenin her birini haftada iki defa ütüleyecek.

4. Huyum titiz olduğundan kullandığım beyaz gömlekleri kendi kolalayacak.

5. Benim hususi kabineme girdiği zaman yağlıboya nisvân tablolarına bakıp da bilahare kıskançlık etmeyecek. Eğer icap ederse kendisine dahi resim talim ettiririm.

6. Resim ile iştigal etmek günâhtır diye benim mesleğime itiraz etmeyecek.

7. İsterse namaz kılar; her cuma gecesi Kuran-ı Azim-üş Şan tilâvet eder [okur]. Ben buna memnun olurum.

"Tedbir benden, arzu zevce-i meşru'am olacak hanımdan, takdir Cenâb-ı Hakk'tan."

(Adres mahfuzdur)[124]

***

Sinnim yirmi yedi olup asil ve kibar bir aileye mensubum. Birkaç sene mukaddem peder ve validem vefat ettiler. Yalnız bir biraderim ile bir hemşirem olup her ikisi de ayrı ayrı birer aile teşkil etmişlerdir. Memâlik-i ecnebiyyede senevî beş yüz lira irad-ı safiyyeye malikim. Şimdiye kadar hiç izdivaç etmedim. Burada teehhül edip ailem ile beraber memâlik-i ecnebiyyede ikamet etmek istiyorum. On altı yaşında mütenasib, afife, asil bir aileye mensup bir hanım kız ile izdivaç edeceğim. Fakir dahi olsa beis yoktur. Ancak zevcine itaatkâr ve mütenasip olması lâzımdır.

Ud veya piyano çalmasını biraz da Fransızca bilmesini isterim.

Adres mahfuzdur. Mim. Hı. Sad.[125]

***

Yirmi beş yaşındayım. Sadelikten pek hoşlanırım. Serbest düşünür bir adamım. Şiir ve san'atımdan perestişkârıyım. Fikrimin perestîdesi ilim ve fendir. Beşeriyete hâkim bütün kayıtlar kuvvetler en metin kahhâr [kahredici] tanınanları bile bence şayan-ı istihfaftır. Bir hanım kız ile izdivaç etmek istiyorum.

1- Tahsil görmüş ve ruhen asil (nisbeten değil) olmalı.

2- Ruhen, hissen, fikren, hiçbir ayrılığımız olmamalı. Ve bunun için teehhülden evvel tarafeynin ahlâkı ve mizacına vukuf-ı tam lâzımdır.

3- Her zaman her yerde bana refakat edebilmeli. İstanbul'a bağlı kalmamalı.

4- Yaş on dokuzdan aşağı yirmi birden yukarı olmamalı.

Zengin veya fakir olmasının ehemmiyeti yoktur. Henüz mektepte ise tahsilini ve yaşını ikmal için azamî bir sene bekleyebilirim. Maaşım yedi yüz kuruştur. Artacaktır. *Ma'lumât*'taki adresime müracaat buyrulması.

Adres mahfuzdur. Tı. Fe. Ayın.[126]

***

Sinnim yirmi bir olup makine ve elektrik motor mütehassıslarındanım. Biraz İngilizce bilirim. Şimdi mesut, bu vatana hâdim, hakkıyla namuskâr, fedakâr bir aile teşkili emniyyesinde [emelinde] bulunuyorum. Tabiatım mülayimdir. Tenâsüb-i endâma malikim.

Zevce-i müstakbelem, sarışın, oldukça tenâsüb-i endâma malik, güzel olup okuyup yazması, musikîye aşina olması şarttır. Sinni yirmi dördü geçmemelidir. Mâhiyye on lira varidatı bulunmalı. Şimdiki hâlde mevcut varidatım müstakil bir aile teşkiline mani olduğundan iç güveysi girmeyi tercih ederim.

Kadıköyü'nde Hünkâr emanetinde Kaleli bakkal efendiden sual olunabilir.

Adres mahfuzdur.[127]

***

Sinnim yirmi beştir. Memur değilim. Ticaretle meşgulüm. İki bin lira raddesinde emlakim vardır. İşret istimal etmem [İçki içmem]. Mâhiyye iki bin kuruş iradım vardır. Okuyup yazmak bilirim. Ticarete vukufum mükemmeldir. Biraz Fransızcaya aşinayım. İzdivaç etmek fikrindeyim. Refika-i hayatım olacak hanım şu şerâiti haiz olmalıdır. Evvela 17 yaşlarında olmalı. Sâniyyen İstanbul'da mükemmel bir konağıyla lâakal 500 lira kadar nakdî mevcud olmalı. Sâlisen melâhat-ı vechiyyeye [yüz güzelliğine] malik olmalı. Usul-i musikîyeye, Fransızcaya aşina olmalı. Namus-ı iffetle müştehir [tanınmış] ve alafrangaya pek de heveskâr olmamalı. Tâlibe olanların *Ma'lûmât*'ta mahfuz adrese müracaatları.

Kef. Mim.[128]

***

Uzun boylu, yakışıklı, gözlük istimal eder on dokuz yaşında bir gencim. İstanbulluyum. İki yüz lira nakdimle beraber bir ev ve bir dükkânım vardı. Fransızca, İngilizce, Arapça lisanlarını tekellüm eder ve yazarım. Tabiatım çok güzel hüsn-i imtizac edebilir [uyum sağlar]. San'at sahibiyim. Validem filan hiç kimsem yoktur. Benimle izdivaç edecek hanımın okuyup yazması, ud yahud keman bilmesi lâzımdır. Fukaraya hürmetkâr ve müşfik olması da lâbüddür [lazımdır].

İzdivaca talib olacak hanımın adresime müracaat buyurması.

Adres mahfuzdur.[129]

***

Yirminci asr-ı medeniyyette şu attığınız hatve-i terakkiden [ileri adımdan] dolayı sizi tebrik ederim. Ben de hayat-ı aileye girmek istiyorum. Eğer Cenâb-ı Hakk takdir etmiş ise sevgili vatanım güzel Rumeli için feda-i can edecek mert, kahraman bir evlat anası olmak emel ve gayesiyle izdivaç edeceğim.

Pederim şu son muharebede sefil düşmana teslim olmayarak dilirâne [yiğitçesine], namuskârane bir surette müdafaayı müteakip kendi gibi namuskâr, bahadır, on altı arkadaşıyla birlikte şehit oldu. Zavallı biraderimi Balkanlı caniler diri diri ateşte yaktılar. Zavallı validem bu mesâib-i hayatiyyeye [hayat felaketlerine] dayanamayarak birdenbire üfül etti [öldü].

Pederim gaile-i harpten mukaddem İzmir'e giderek en büyük bir bankaya namıma olarak 3000 lira teslim etmiş idi. Başımıza gelen şu mesâib üzerine büyük teyzemin kerimesinin nezdinde bulunuyordum. Sinnim yirmi ikidir. Biraz ud çalarım. Zevcimin otuz yaşlarında iş güç sahibi olmasını arzu ederim. Sahib-i dirayet olup bir aileyi iaşeye kâfi iktidarı bulunmasını da isterim.

Sad. Kef.[130]

***

Yirmi sekiz yaşında bir kadınım. Zevcim üç sene mukaddem vefat etti. İzdivaç etmek istiyorum. Ayda 10 lira pederimden, 24 lira çiftliklerimden alırım. İstikbali parlak bir genç ile teşrik-i hayat etmek istiyorum. Şerâitimi yazıyorum.

1. Hiç evlenmemiş olmak.

2. Şiir ve musikîyi sevmek. Asabî olmamak. Tenâsüb-i endamı olmak.





3. İstikbali parlak olmak.
4. Para lâzım değil, gönlü kibar olmalı.
5. Bir ailenin bir erkeği olacağından idare-i beytiyyeye vakıf olmak.
6. İşret istimal etmemiş bulunmak [alkol kullanmamak].
7. Tahsil-i âlâ görmüş olmak. Otuz yaşından ziyade olmamak.

Bu şerâite haiz olanların *Ma'lûmât*'ta adresleriyle beraber beyân-ı efkâr etmelerini isterim.

Şişli: Şın. Şın.[131]

***

Bâkireyim. Sinnim 19'dur. Teehhüle karar verdim. Mâhiyye iradım 20 liradır. Bir validemden başka kimsem yoktur. Fenn-i tabâhata [yemek pişirme sanatına] vukufum olmakla beraber aşçım vardır. Ailem asil olduğu gibi kendim de pek mükemmel bir tahsile mâlikim. Evkâtım [vakitlerim] millî bir içtima'ın esaslarını tesis etmek mütalaa ve tetebbu'uyla mürur eder [geçer]. Zevcimin şık ve güzel olmasını arzu edersem de "züppe" olmasını istemem. Zevc-i müstakbelemin evsâf-ı âtiyyeyi haiz olmasını arzu ederim:

1. Zevcim olacak adam, yirmi ila otuz arasında olmalı, gayet mert bir tabiatta yaratılmış bulunmalıdır.

2. Hiçbir şeyden yılmamalı, ve en tatlı meşgalesi silah ile oynamak olmalıdır.

3. Namus-ı şahsî, namus-ı ailesi, namus-ı millîsi için feda-yı canda bir dakika bile tereddüt etmemelidir.

4. Vücudunun lâakal beş yerinde kurşun yarası nişanı bulunmalıdır.

5. Nişane-i şehamet [cesaret, yiğitlik] olmak üzere kol, bacak gibi azadan mahrum olursa daha muhterem ve mübecceldir [saygıya değer].

6. Hissi, duygusu, daima fedakârlık ve cengâverliğe dair olmalıdır.

İşbu evsâfı haiz olan ile kat'iyyen teehhül edeceğim gibi kendisine bir cariye gibi tabi' olacağım. Talip olanların *Ma'lûmât* gazetesi vasıtasıyla adresime bildirmelidir.

(Mim. Re.) İmza mahfuzdur.[132]

***

Yirmi iki numaralı *Ma'lûmât* gazetesinin izdivaç ilânı kısmında (Mim. Re.) hanıma:

1. Sinnim yirmi ikidir. Gayet mert tabiatlıyım.

2. Hiçbir şeyden yılmam. En tatlı meşgalem silahla oynamaktır.

3. Namus-ı şahsî, namus-ı millî, aile namusu için feda-i can etmekte bir dakika tereddüt etmem.

4. Bacağımda sağ ve sol tarafımda cem'an dört yaram vardır. Âzam maatteessüf eksik değildir.

5. Hayatım daima fedakârlık, cengâverlikle mecbuldur [yaratılmıştır].

6. Bir validem, bir pederim var. İradım bir maaştan başka bir şey yok. Valide ve pederime kendim bakmağa mecburum.

Şerâit-i marûfem kabul buyrulduğu takdirde *Ma'lûmât*'ta mahfuz adresime lütfen müracaat buyurunuz. Kat'iyyen sizin gibi asil, necip kalpli bir hanım kız ile teehhül etmek arzusundayım.

(Adres mahfuzdur)[133]

***

Ma'lûmât gazetesinin yirmi iki numaralı (Mim. Re.) adres sahibine;

Zeminin adem-i müsaadesine binaen izdivaç hakkındaki düşüncelerimi teşrih edemeyeceğim [açıklayamayacağım]. Şu kadar var ki: Ber-matlub-ı hayriyye isâl eden mütemekkin zihniyetlerimi [edindiğim vasıfları] bildirmek isterim. Şöyle ki:

1. Şiir ve musikîye olan incizâbım [cazibem] dolayısıyla hassas, hukukla şedit alâkam münasebetiyle cidâlci [kavgacı] ve mütefekkirim.

2. Tabiatım sakin, rikkatim seri-ül-tesirdir. Hele hissiyyat-ı vataniyyeme hiçbir kuvvet galebe edemez. Hususiyle Balkan muharebesinin bütün safahat-ı elîmesine gönüllü olarak iştirak etmem müthiş bir yılmaz olduğuma kâfi vâfidir [bol bol yeter]. Taraftar-ı harp olmak beş kurşun yemek için değil, belki bir kurşunla beş kişi devirmek içindir.

3. Ailem asil olmakla beraber asaletin meksub [elde edilmiş] olduğuna kâni yalan bir perdelik olduğu için bir afet diye telakki ederim.

4. Ailem zengindir. Fakat ailemin zenginliğini kâfi görmem. Seri-üz-zevâldir [çabuk geçer]. Çünkü bir hayat-ı muazzezin feyyaz serveti ancak kendinin mücehhez bir dimağ ile kaimdir.

5. Kendimi bu vadide sevk-i fikir etmeye cesaret veren kuvvetlerin yegânesi belki tenâsübüm teşkil eder zannındayım. Sinnim yirmi üç olmakla beraber kudret-i telebbüse [iyi giyinmeye] malik zarif bir genç olduğuma kâni'im.

6. Mekteb-i Hukuk'un huruç [bitirme] sınıf imtihanlarını verdiğim için teehhüle kararım katidir.

Şerâitim kabul buyrulduğu takdirde muzah [açık] adresimin muhterem *Ma'lûmât*'tan aranılması matlubdur [istenilir].

(İmza mahfuzdur) Be. Cim.[134]

CUMHURİYET ARİFESİ EVLİLİK ÜZERİNE BİR ANKET: GÖRÜCÜLÜK MÜ? GÖRÜŞÜCÜLÜK MÜ?[135]

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçerken geleneksel görücülük usulü birçok çevrede yadırganmaya başlanmıştı. Kadın-erkek eşitliği ya da "müsâvat-ı tamme" tartışmaları giderek mevzi kazanan "içtimaî inkılâb"ın, toplumsal devrimin ana eksenini oluşturmuştu. Kadın ile erkeğin görüşerek evlenmeleri Osmanlı toplumunun gündemine girmişti.

Cumhuriyet'in ilk yılları bu kazanımların pekiştirildiği bir dönem oldu. Medenî Kanun, Hukuk-ı Aile Kararnamesi'yle başlayan özel alanı düzenleme çabalarına köklü bir çözüm getirdi. Bundan böyle medenî nikâh zorunluydu. Bu konudaki mevzuat düzenlendi. Görücülük, hiç olmazsa "asrîleşen" kent yaşamında önemini yitirdi. Müstakbel karı kocanın evlilik öncesi birbirini tanımaları çağın gereği olarak görüldü. "Görüşücülük" bundan böyle "görücülük" usulünün yerini alacaktı.

Böylece Batı görmüş çevrelerde, ya da *Süs* dergisinin deyişiyle "bazı Frenk terbiyesi almış aileler"de, "görüşücülük usulü" benimsenmiş, genç kıza ya da kadına, evlenmeden önce müstakbel eşini tanıma olanağı sağlanmıştı. Bundan böyle genç kız ya da erkek, yaşamını paylaşacağı kişinin "ahlâkını, âdetlerini, seviye-i fikriyyesini" anlama fırsatı bulacaktı.

Osmanlı'da 20. yüzyıla kadar köklü ananelerden biri "görücülük"tü. Çoğu kez yuva kuran eşler birbirlerini koltuk merasiminde görür, nikâh kıyılıp da düğün yapıldıktan sonra emrivaki olarak eşler yekdiğeriyle karşılaşırlardı. Bu aşamada kadere rızadan başka çare görülmez ve "nikâhta keramet" aranarak "çöpçatan böyle çatmış" denilip kabullenilirdi. Kadınlar arasında "görücülük" öyküleri, sohbet ortamlarında ana konulardan birini oluştururdu. Genç kızlar on beş yaşından sonra her gün görücüye çıkmak için hazır beklerlerdi ya da bekletilirlerdi. Kız görmeye gidecek kadınlar da kendilerini geline beğendirmek için her türlü yapmacık tavırları talim ederlerdi. Oğlunu evlendirecek bir anne, hanımnine, hala, teyze, hemşire, yenge, ailenin bütün kadın efradı kafile hâlinde kapı kapı dolaşır, oğullarına uygun gelin ararlardı. Çoğu kez yan semtlerde kapı çalınır, o mahallede evlenecek çağda kızı olanlar aranıp soruşturulurdu. Kızın güzelliği, ahlâkı öğrenilir; yemek pişirmesini, çamaşır yıkamasını, ortalık süpürmesini, hatta ud çalmasını bilip bilmediği üzerine bilgi toplanırdı. İlk tahkikat olumlu sonuç verince görücü çıkarılacağı haber edilir, "kahve içmeye" müstakbel gelin adayının evine gidilirdi.

Bu arada gelin adayı iyice tembihlenirdi. Kahve getirirken ağzını büzmemeye dikkat etmeliydi. Kahveleri verdikten sonra oturmayıp kapı önünde dikilmesi gerekirdi. Kendisine otur denildiğinde iskemleye büzülmesi söylenirdi. Bu arada görücüye çıkan kız ecel terleri döker, kendini beğendirmek için pozdan poza girer, kimi kez trajikomik bir ortam yaratırdı. Görücü kadın taifesi kahveyi ağır ağır içer, laf arasında belli etmeden göz ucuyla gelin adayını süzerdi. Fincanlar alınırken görücülerden biri yalandan fenalık geçirir, bu arada gelin adayından koşa koşa su getirmesi istenirdi. Tabii bu yapmacık sahnenin amacı, gelin adayının topallayıp topallamadığını görmekti. Ağzının kokup kokmadığını anlamak için ise gelin adayı yanaklarından öpülür ve bu esnada alt dudağı yavaşça aşağı çekilerek dişlerin düzgünlüğüne ve temizliğine göz atılırdı. Ardından üşütüp soğuk alacağı gerekçesiyle gelin adayının göğsü kapatılır, böylece taşkın memelerin bezden yapılmış olup olmadığına göz atılırdı.

Kekeme olup olmadığı konusunda bir fikir edinmek için ise damat adayının fotoğrafi gösterilerek gelin adayının beğenip beğenmediği sorulur, bu vesileyle genç kız konuşturulurdu. Nihayet gülerken ağzının biçiminin bozulup bozulmadığına bakılır, konuşurkenki sesinin tonu incelenir, el öperken parmaklarında, avuç içinde nasır aranırdı. Ve nihayet "Ayol sen karanfil tırnaklı imişsin, hâlbuki bize gül tırnaklı demişlerdi. Maşallah renkleri de ne kadar güzel" diye tırnakların güzelliği ve parmakların düzgünlüğü incelenirdi.

Ardından pazarlığa oturulur, yüz görümlülüğünün değeri, nikâhın, gıybetin miktarı açıklığa kovuşturulurdu. Bu arada oğlanın vereceği çeyizde anlaşılırdı. Tek taraflı onay yeterliydi. Kız kaderine razı olmak zorundaydı. Anasının yaptığı tarifle oğlanın kızı almaya razı olup olmadığı sorulur, her iki ebeveyn anlaştıktan sonra söz kesilir, nişan takılırdı. Gelin adayının müstakbel eşini görmesi gerekmezdi. Geleneğe göre "kızı kendi hâline bırakırsan ya davulcuya, ya zurnacıya varır"dı. İşin ilginç yönü, o dönemin yazınına göre bu tür emrivakilerle oluşan ailelerin çoğu zaman "saadet"le sonuçlandığı iddia edilirdi.

Eğer kız beğenilmezse ya da pahada anlaşılamazsa fatura hemen gelin adayına çıkarılırdı. Mahallede dedikodu çıkar; kızın ağzının leş gibi koktuğu, kazma dişli veya çok konuşkan anlamında dilinin faraş gibi olduğu hemen yayılırdı. Beğenilirse de genç kızı benzer bir kahır beklerdi. Görücü gelmeden önce oğlanla parkta işi pişirdiği, görücünün göstermelik eve geldiği, "Allah'ın emrine şeytan karıştırıldığı" söylentisi alıp başını giderdi. Hatta gelin adayının hamile olduğu, vadesi gelince kabahatini nasıl saklayacağı sorgulanırdı. Aslı astarı olmayan bu dedikodular günlük yaşamın bir parçasıydı. Bu evrelerden geçen genç kız, evlenip çoluk çocuğa kavuştuktan sonra o da bu sohbetlere uyum sağlardı. Kendisine yapılanı misliyle çıkarma çabası içerisine girerdi.

Medenî Nikâh ve Görüşücülük

Kadın-erkek eşitliği ya da "müsâvat-ı tamme" tartışmaları Meşrutiyet yıllarında giderek mevzi kazanan "içtimaî inkılâb"ın, toplumsal devrimin ana eksenini oluşturmuştu. Cumhuriyet'in ilk yılları bu kazanımların pekiştirildiği bir dönem oldu. Medenî Kanun, Hukuk-ı Aile Kararnamesi'yle başlayan özel alanı düzenleme çabalarına köklü bir çözüm getirdi. Bundan böyle medeni nikâh zorunluydu. Bu konudaki mevzuat düzenlendi. Görücülük, hiç olmazsa "asrîleşen" kent yaşamında önemini yitirdi. Müstakbel karı kocanın evlilik öncesi birbirini

tanımaları çağın gereği olarak görüldü. "Görüşücülük" bundan böyle "görücülük" usulünün yerini alacaktı. Ailelerin nezaretinde gelin ve güvey adayları karşı karşıya gelecek, hatta gözden kaybolmamak koşuluyla baş başa da kalabileceklerdi.

Aile yaşamı Cumhuriyet'le birlikte böylece farklı bir yapılanma sürecine giriyordu. Kent yaşamı anonimdi. Bundan böyle "kaçgöç" yoktu. Cihan Harbi var olan yapıyı çökertmiş, kadını görünür kılmıştı. Mütareke yıllarında kadın çok daha özgürdü. Bu arada savaşın tek galibi Amerika idi. Avrupa, savaştan büyük bir çöküntüyle çıkmış, dört yıllık savaşın yıkıntılarının üstesinden gelebilmek için Amerika'nın sermaye piyasasına başvurmuştu. Yirmili yıllarda Amerikan kültürü hızla yayıldı. Yeni bir tüketim toplumu doğuyordu. Avrupa gençliği zaman yitirmeksizin Amerika'daki akranlarını taklide koyuldu. Giyim kuşam değişti, içki, sigara, caz müziği rağbet gördü. Black Bottom, Çarliston, Foxtrot dans mekânlarının tercihi oldu. Kadınlar Amerika'da doğan yeni kadın tipine özendiler. *Flapper* diye adlandırılan saçı kısa kesilmiş, kısa etekli, seksüel ilişkileri mahremlikten çıkaran özgür kadın tipi Avrupa'ya, oradan Türkiye'ye ulaştı. Okumuş insanlar arasında kadın-erkek eşitliği hoşgörüyle karşılanmaya başlandı. Özgürlükten yana olan bu ortamın değer normlarını da etkilemesi bekleniyordu. Eğitim kurumlarının kadına kapılarını açması, kadına bir başka güven duygusu aşıladı. Ancak yönetim bu konuda bir çaba sarf etse de toplumda kültür normlarının kısa sürede dönüşüm geçirmesi iyimser bir yaklaşımdı. Bu konudaki beklentiler basında sık sık test edilir oldu.

"Bütün validelere, hemşirelere, muallime ve mürebbiyelere, genç kızlarınıza ve hanımlarınıza soruyoruz: Görücülükle mi, görüşücülükle mi evlenmeye taraftarsınız?" Cumhuriyet arifesi yayına giren "haftalık edebî hanım mecmuası" *Süs* okurlarına bu soruyu soruyordu. Sedat Simavi'nin *İnci*'nin ardından, 1920'lerin kadın sorunlarını ilk gündeme getiren magazin dergilerinden biri *Süs*'tü. Bu tür bir "izdivaç anketi"ne gerek duyuşu, II. Meşrutiyet'in kadın dünyasında izlenen gelişmelerin bir sonucuydu. Genç kızlar bundan böyle görücüye çıkacaklar mıydı? Yoksa kendi iradeleri doğrultusunda mı müstakbel eşlerini seçeceklerdi?

II. Meşrutiyet'le birlikte geleneksel görücülük usulü birçok çevrede yadırganmaya başlanmış, kadınla erkeğin görüşerek evlenmeleri giderek Osmanlı toplumunun gündemine girmişti. Batı görmüş çevrelerde ya da *Süs*'ün deyişiyle "bazı Frenk terbiyesi almış aileler"de "görüşücülük



"Zevcenizi intihâb ederken annenizi görücü gönderirseniz istikbâlinizi bu ihtiyar ellere teslim etmiş olursunuz."
Osmanlı'da 20. yüzyıla kadar eşler birbirini çoğu kez söz kesildikten sonra görürdü. Kadere rızadan başka çare görülmez ve "nikâhta keramet" aranır, "çöpçatan böyle çatmış" denilip kabullenilirdi. Kadınlar arasında "görücülük" öyküleri, sohbet ortamlarının ana konularından birini oluştururdu.

---

usulü" benimsenmiş, kadına evlenmeden önce müstakbel eşini tanıma olanağı tanınmıştı. Böylece genç kız ya da erkek, yaşamını paylaşacağı kişinin "ahlâkını, âdetlerini, seviye-i fikriyyesini" anlama fırsatı elde etmişti. *Süs*, Frenk terbiyesine göre bu tür tanışmaların salonlarda, parklarda, bahçelerde, sayfiyelerde gerçekleştiğini kaydediyordu. Müstakbel ikili bu mekânlar için randevulaşıyor, birlikte geziyordu. *Süs* dergisi okurlarına, evlenecek kişilerin bu tür ilişkilerde bulunmalarının uygun düşüp düşmeyeceğini soruyordu. Öte yandan müstakbel eşlerin mektuplaşmaları, kitap teati etmeleri doğru olur muydu? Bu, *Süs*'ün öğrenmek istediği diğer bir hususdu. Aşk mektuplarını içeren kitapçıklar, dönemin "çok satan"ları arasına girmişti. İlân-ı aşk üslup gerektiriyordu.

Süs, görücülüğün ve görüşücülüğün yanı sıra üçüncü bir seçeneği de araştırıyor, her iki tarzı uzlaştırabilecek ya da yepyeni bir çözüme götürecek önerileri okurlarından bekliyordu. Böylece "görücülük ve görüşücülükle evlenmek meselesi hakkında Türk kadınlığının nasıl düşündüğü ve ne istediği *Süs*'ün sütunlarında meydana çıkmış olacaktı".

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kamuoyu oluşturmaya yönelik önemli bir çaba vardı. Dergiler sürekli anket düzenliyor, tirajlarını artıracak şekilde halkın tercihini sayfalarına taşıyordu. *Süs* bunlardan biriydi. Ayrıca belirli konularda adı sanı bilinen kişilerin görüşlerine de başvuruluyordu. Nitekim görüşücülük üzerine *Süs* dergisi, başta edebiyatçılar olmak üzere değişik çevrelerin görüşlerini almıştı. Ayrıca okuyucularından gelen mektuplara da sayfalarında yer veriyordu. Son kertede alınan cevaplar bir dönemin zihniyetine açıklık kazandırıyordu.

Görücülükten görüşücülüğe geçiş, Cihan Harbi ertesi Türkiye'de kadının kazanımları arasında yer aldı. "Modernite" arayışı içinde olan "monden" aileler arasında gözlemlense de görüşücülük, zamanla aile güdümündeki genç kıza göreli bir özgürlük alanı tanıdı. Dönemin birçok yazarının gözlemleri de bu doğrultudaydı. Görüşücülük özgürlüğe atılmış bir adımdı.

—•—

EK

Süs Dergisinin Anketi: Görücülük Mü? Görüşücülük Mü?[136]

Bütün validelere, hemşirelere, muallime ve mürebbiyelere, genç kızlarımıza ve hanımlarımıza soruyoruz: Görücülükle mi, görüşücülükle mi evlenmeye taraftarsınız?

Türk hanımlığının bir tanecik mecmuası, bir tanecik müdâfi'i *Süs* memleketimizde kadın meselesinin en canlı muammaları etrafında uyandırmak istediği harekete bu mühim izdivaç anketiyle başlıyor.

Hanımefendiler,

Sizden hem şahsınızın, hem de memleketinizin saadetine ait bir mesele için fikir istiyoruz. Eminiz ki bu mesele, sizi her zaman her yerde, her vesile ile düşündürmüştür. Eminiz ki soracağımız suallere verilecek cevaplarınız, esasen evvelce zihninizde hazırlanmıştır; çünkü bu görücülükle evlenme âdeti, fikrinizi bugüne kadar, birçok defalar işgal etmiştir.

Bugün, bu mesele etrafında, size üç sual soracağız. Bize ister hakikî, ister iğreti bir imza ile cevap veriniz. Sizi diğer hemşirelerinizin düşündüklerinden de haberdar etmek için idarehanemize gelen cevapları bu sütunlarda neşr eyleyeceğiz. Hem bu suallerimize memleketimizin tanınmış, sevilmiş simalarından da cevap alacağız.

Böylece:

Bu mühim ve canlı "görücülükle evlenmek" meselesi hakkında bütün Türk hanımlığının ne düşündüğü ve ne istediği bu sütunlarda anlaşılacaktır.

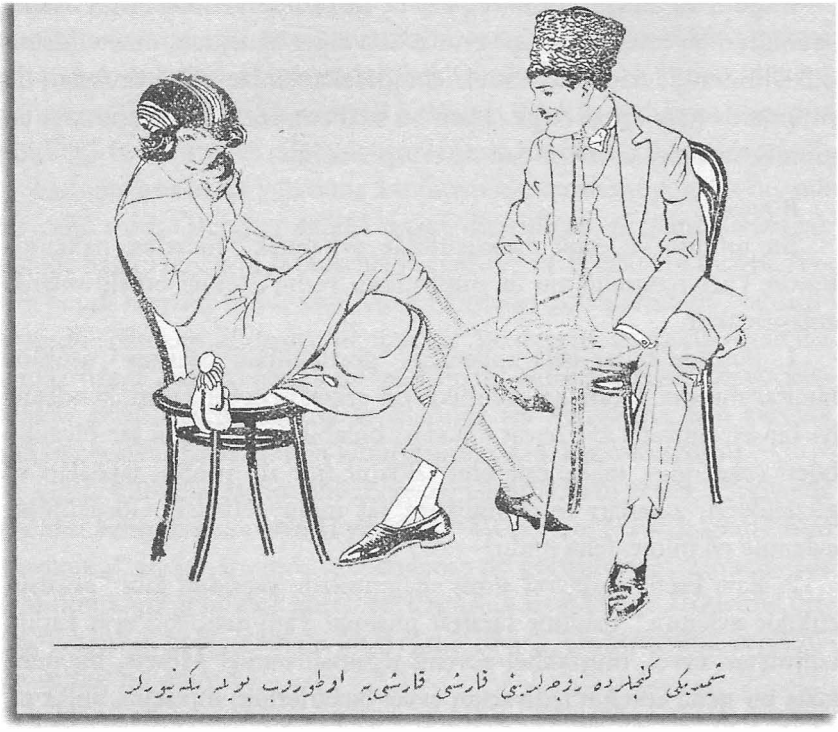
1. Bugüne kadar hâlâ kullanılan "görücülükle evlenme" usulüne taraftar mısınız? Acaba görücülükle bir erkek veya bir kadın, kendisine iyi bir eş, muvafık bir hayat arkadaşı bulabilir mi? Yoksa bir piyango bileti çeker gibi, talihe esir olur, aldanır mı? Bu usulün faydaları ve güzellikleri, zararları ve çirkinlikleri var mıdır? Hülasa: Görücülükle evlenme iyi midir, fena mıdır?

2. Bazı Frenk terbiyesi almış ailelerimizde yapıldığı gibi "görüşücülükle evlenme" usulüne taraftar mısınız? Yani genç kız veya kadın, izdivaçtan evvel, müstakbel zevcini tanımalı mıdır? Mesela, bir genç kızla bir genç erkeğin izdivaçtan evvel birbirlerinin mizacını, ahlâkını, âdetlerini, seviye-i fikriyyesini anlamak için bir salonda tanışmaları lâzım mıdır? Yahut, böyle bir salon yoksa, parklarda, bahçelerde, sayfiyelerde, birbirlerine randevu vererek o gün yalnız başına gezmeye çıkmaları, yalnız başına dolaşmaları muvafık mıdır? Aralarında kitap ve mektup teati etmeleri münasip midir? Acaba, bu "görüşücülükle evlenme" usulüne taraftar mısınız?

3. Yukarıdaki usullerden hiçbirine taraftar değilseniz, iyi bir zevce intihâb edebilmek için ayrı ve yepyeni bir usul düşünebiliyor musunuz? Yahut, yukarıki iki usulün birbirine karıştırılması mümkün olduğuna kâni misiniz?

Hanımefendiler,

Bize cevap göndermeye tereddüt etmeyiniz. Biz sizden makale değil, samimi düşüncenizi istiyoruz; binaenaleyh fikirlerinizi açıkça yazmaktan korkmayınız. En güzel yazılar, samimî olanlardır. Bizce en makbulleri de bunlardır. Yoksa maksadımız şairâne edebiyat satırları derç etmek değildir. Yazı yazmaya en az alışmış kâri'lerimiz [okurlarımız] bile, yanlış yapmaktan korkmayarak, fikirlerini bize bildirsinler. Biz üsluba değil, beyan edilecek fikre ehemmiyet vereceğiz. Cevapları gelecek nüshadan itibaren derç edeceğiz, Bu suretle:



"Şimdiki gençler de zevcelerini karşı karşıya oturup böyle beğeniyorlar."
II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçerken geleneksel görücülük usulü birçok çevrede yadırganmaya başlanmıştı. Kadın-erkek eşitliği ya da "müsâvat-ı tamme" tartışmaları giderek mevzi kazanan "içtimaî inkılâb"ın, toplumsal devrimin ana eksenini oluşturmuştu.

Görücülük ve görüşücülükle evlenmek meselesi hakkında Türk kadınlığının nasıl düşündüğü ve ne istediği *Süs*'ün sütunlarında meydana çıkmış olacaktır.

Cevaplar, yarından itibaren gönderilebilir.

***

Süs'ün Anketine Verilen Cevaplar

Reşad Nuri: Parklarda, mesirelerde, fazla tenha mahallerde olmamak ve ahbaplığı ileri götürmemek şartıyla görüşücülüğe taraftarım.

Falih Rıfkı: Zannederim ki bu suali sormak için lâakal on beş sene geciktiniz. Görücülük harem efsanelerine karıştı ve artık masal veya vodvil meraklılarının tecessüsünü cezbedebilir.

Fazıl Ahmed: Hiçbir suretlisine taraftar değilim azizim!

Hamdullah Suphi: İzdivaçta tavassuta ihtiyaç olmadığını düşünüyorum. Evleneceklerin kendi gözleri, mütemmem [eksiksiz] güzelliği, farkı, şekli diğer gözlerden daha iyi fark eder.

Yakup Kadri: Tabii görüşme ile... Fakat, resmî, sathî değil, tam, uzun ve samimi bir görüşme ile...

Hüseyin Cahid: Görücülük ile mi, görüşücülük ile mi? Ne çapraşık kelimeler. Tıpkı medlûlleri [anlamları] gibi. Neticesi evlenmeğe çıkacak olduktan sonra hepsi bir. Hangi tarik ile evlenirsek evlenelim, emin olunuz ki cereyan-ı vakıa değişmeyecektir! Mamafih görücü tarikiyle evlenmeyi bundan sonra tavsiye etmek pek tuhaf olur. Zaman, bizim nasihatlerimizi hiçe sayarak teceddüt işini sonuna doğru götürüyor. O yapacağını bizden iyi yapıyor. Tavsiye şeklinde olmayıp tercih şeklinde olsa bile görücülük usulünün hiç beğenilecek bir tarafını göremiyorum. Fakat görüşücülük usulünden bir fayda çıkabilmesi için de görüşmek yolunu bilmek lâzım. Bunu da pek göremiyorum!

Yusuf Ziya: "Nikâhta keramet"e inananlardan olmadığım için, annemin zevkine güvenerek saadetimi imam efendinin mucizesinden bekleyemem!

Hüseyin Rahmi: Görüşe görüşe olduğu hâlde tam on sene dayak yedim. Ya görücülükle olsa idi acaba şimdi ne yapardım ve kim bilir nerelerde idim.

Mahmud Esad: Görücülükle de olsa görüşücülükle de olsa işin sonu mutlak hır gür olmayacak mı? Benden paso!

Server Safa: 1. Görücülüğe şiddetle aleyhtarım. 2. Görüşücülüğe taraftarım. Zaten usul kendi kendine, yavaş yavaş revaç buluyor. Vakıa bu usulün mahzurları da çok var, fakat hangi inkılâb mahzurdan sâlimdir?

Şükûfe Nihal: İptidaî terbiyemiz kati bir vahdet ve inzibat altına alınmadıkça ne görücülükle ne de görüşücülükle!...

Acıbadem İnâs Sultanisi Müdiresi Samiye: 1. Görücülüğün bazı mahzurları olduğuna kâni'im. 2. Görüşücülüğün mahzurları daha çoktur. Bu yüzden mahvolmuş genç kızlar biliyorum. 3. Benim fikrim, evvela aileler arasında iyice bir muvafakat hâsıl olduktan sonra, bir nişan merasimiyle namzetleri tanıştırmak ve onları ebeveynin nezaretinden uzak bulundurmamaktır.

Latife Bekir: Görüşücülükle evlenmek ancak ebeveynin rey ve intihâbıyla vaki olursa muvâfiktır. Sırf hevâî hevesâta kapılarak yapılan izdivaçlar netice itibariyle içtimaiyyatımıza şiddetle, ehemiyyetle zararlar, vahametler vermektedir. Birbirini hiç tanımadan tamamıyla görücülük usulüne tabi izdivaçlar da netice itibariyle ayniyle muzır ve mühliktir [tehlikelidir]. Bu iki tarzın arasında mutedil ve mantıkî bir üçüncü usul vaz' ederek teehhüllere müfit bir şekil vermekle en ehemmiyetli bir mesele-i içtimaiyyemiz hâl edilmiş olur. Bu da fikrimce: İzdivaçlarda valide ve pederin rey ve intihâbına müracaattan sonra yekdiğerinin ahvâl-i ruhiyye, temayülât-ı ahlâkiyyeleri üzerinde tetkikat ve tetebbuatta bulunmak üzere serbest olacak kadar kızlarımızın ciddi ve metin bir terbiye ve tahsile mâlik olmaları ile temin edilmelidir.

Muhassene Salih Hanım: Ne görücülük ne de görüşerek vuku' bulan izdivaçlarda emin bir saadet tasavvur olunabilir. Her iki ihtimalde de en büyük âmil, gayr-i kabil-i tağyir [değiştirilemez] olan mukadderattır. Mamafih izdivaç maksadıyla olmayıp da tesadüfen tanışanlar, yekdiğerlerini tamamıyla anladıktan sonra evlenenler meyanında belki saadet ihtimali daha çoktur.

Faika İsmail: Görücülük bugün için pek eskimiş bir âdettir. Görüşücülükte ifrata kaçmamak şartıyla izdivaca taraftarım. Fakat bu nev'i izdivaçlar müspet netice verebilmesi için tarafeynin ciddi ve metin terbiye almış olmaları, hislerinden ziyade fikirleriyle hareket etmeleri icap eder zannındayım.

Ali Sami: Görücülükle mi! Allah göstermesin. Görüşücülükle... Bunu anlarım. Fakat bu hususta dikkat edilecek mühim bir cihet görürüm: Terbiye!

Fatma A[yın].: İzdivaç daha ziyade hususi bir meseledir. Tatbik olunacak usul namzetlerin, terbiye-i fikriyye, metânet-i ruhiyye ve seciyelerine göre değişir. Ona umumi bir şekil verilemez kanaatimdeyim.

Seniye Sadık: Ebeveynin refakati ile ara sıra tekrar eden aile ziyaretlerinde, bir salonda gençler velilerinin nezareti altında pekâlâ görüşüp birbirlerini yakından tanıyabilirler. Ve hatta müteaddit ailelerden mürekkep heyetlerin birlikte tenezzühler yapmaları, bu suretle samimileşen gençlerin birbirinin mahiyet-i hakikiyyelerine vakıf olmaları daima mümkün ve lâzımdır.

Fatma Nilüfer: Ben görücülükle evlenmeyi görüşücülükle evlenmeye tercih edenlerdenim. İslamiyet, din-i mübeyyin, şer-i şerif de bunu âmirdir. Hiçbir vakit parklarda, bahçelerde, dans salonlarında,

suarelerde âşıkdaşlık ile, gönül verme ile evlenmede aile hayatı yoktur ve olamaz diyorum; çünkü muvakkattir.

Sadiye Melahat: Evlenme çağına gelen herhangi erkek veya kadın almak istediği bir kadına veya erkeğe kendisiyle teşrik-i hayat etmek arzusunda olduğunu bir mektupla bildirmeli, ve bu dileğini kabul ettiği takdirde nerede görüşebileceğini sormalıdır. Bunların görüşecekleri yerler de öyle parklar, bahçeler, sayfiyeler olmayıp kendi haneleri olmalıdır. Bu ilk mülakat hüsn-i suretle neticelendiği takdirde birkaç defa daha tekrar etmeli. İyice anlaştıktan sonra kati karar vermeli ve bu mülakatlar da saf ve nezih olmalıdır.

Halid Tevfik: Görücülük evvela ihtiyarlar arasında olmalı, görüşücülük de görücülerin nazar-ı murakabesinde gençlere terk olunmalıdır.

Hatonzade Mehmed Ali: Darüşşafaka'da talebe iken Hoca Halis Efendi rahmetullah-ı âliyye, "Kelâm-ı Kebarek" nesâihini havi bir kitap getirmiş, tercüme ediyordu. Orada şu ibare gelmiş idi: La hayr fihn / Labend münihn. Yani "kadınlarda hayır yoktur, ne çare ki onlardan bir tane lâzımdır" dedi. Filvaki lâzım olan hayırlı bir taneyi bulmak için tam dokuz defa evlendim. Allah Hoca'ya gani gani rahmet eylesin, her şeyin netâicini kestirme söylerdi.

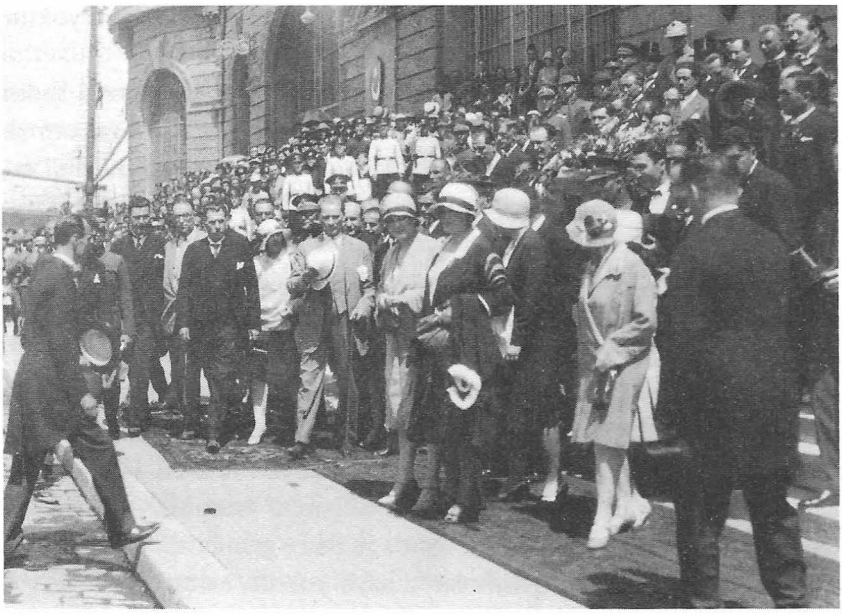
Kadızade [Elif] Hakkı: Her iki taraf yekdiğerinin asaletve ahlâkından emin olmak şartıyla mesut izdivaç ebeveyn veya akraba huzuruyla vaki olacak görüşücülük izdivaçlarıdır.

Fatma Fuad: Görücülük, asrî zihniyetle telifi mümkün olmayan bir masal. Görüşücülük ise... Asrîliği, asrın tekâmülünü mefkûre yüksekliğinde aramıyor. Elbise ve ayakkabı modalarını istical ile tatbik etmekte ve Fransızcanın yıpranmış birkaç kelimesini Türkçe bir cümle arasına sokarak konuşmakta bulan asrîler için âdeta oynanıp usanılan bir çocuk oyuncağı... Binaenaleyh: Hayatın bu mühim meselesi için şimdilik muayyen bir program göstermek mümkün değil; ebeveynin dikkati elzem!

Avni: Görüşücülük usulü birçok mahzurlarına rağmen hadd-ı itidâli muhafaza etmek şartıyla, belki mesut bir aile yuvası teşkil edebilir.

Nimet [Vav.]: İlk terbiyemizi güzel alırsak nasıl izdivaç etmenin doğru olduğunu kendimiz buluruz. Aksi takdirde bugünlerde cereyan eden her vakayi'e bir nazar...

Selma Kenan: Evlenmek için en iyi usul benim fikrimce tarafeyn birbirini görüp tanımalı, fakat bu görüşme ve tanışma asla park, sayfiye, bahçe gibi randevu yerlerinde değil umumi bir salonda



1920'li yıllarda Amerikan kültürü hızla yayıldı. Yeni bir tüketim toplumu oluşuyordu. Kadınlar, Amerika'da doğan yeni kadın tipine özendiler. *Flapper* diye adlandırılan saçı kısa kesilmiş, kısa etekli özgür kadın tipi Avrupa'ya, oradan Türkiye'ye ulaştı.

---

olmalıdır. Bittabi daha sonra birbirlerinin ahlâk ve fikirleri, mizaçları, seviye-i fikriyyelerini öğrenir, ba'de [bundan sonra] evlenirler. Fakat yalnız başına randevu vermek veya kitap ve mektup teati etmek doğru değildir.

Melek Saadeddin: 1- Bir kadın iyi bir yuva kurmak istiyorsa izdivaçtan evvel müstakil zevcini görmesi lâzımdır. 2- Mizacını, ahlâkını, seviye-i fikriyyesini anlamak isterse ne bir salonda bulunmak ne de yalnız gezmek lâzımdır. Onun gözlerini bir defa görsün kâfidir.

Mihriban: Benim fikrimce en iyi usul ailenin samimi bir dostu, iyi bir arkadaşın biraderi, veyahut akraba velhasıl aile efradıyla samimi görüşür bir genç... Aylarca hatta senelerce birbirlerine karşı en ufak bir sevmek, sevilmek, sevdirmek ve beğendirmek hissi uyandırmadan gayet tabii bir surette ailevî mecâlislerde her vesile ve musahabe ile birbirinin mizacını, ahlâkını, âdetlerini, seviye-i fikriyyelerini anladıkça gayr-i ihtiyari mukabil hürmet ve muhabbet hissi doğmalı.



Cumhuriyet'le birlikte kadın modası köklü dönüşüme uğradı. Önce "Rus başı" moda oldu. Ardından Batı tarzı şapkalar rağbet gördü. 1930'lu yıllara gelindiğinde en azından kent ortamında baş açılmıştı. Etekler ise ayak bileğinden diz altına yükselmişti.

Tiraje Tevfik: Görücülük ve görüşücülük! İkisinin de düşünülebilecek olursa ayrı ayrı mahzurları olduğuna nazaran ruhen anlaşabilmek şartıyla görüşücülükle evlenmeye taraftarım.

Nun. Mim.: Bana ait olacak en küçük bir şeyi bile görmeden almaya gönlüm razı olmaz. Bunun için görücü ile evlenmeye katlanan bir gençle hayatımı birleştirmekten muhterizim [çekinirim]. Görüşmek ve tanışmak usulü de beni düşündürüyor.

Bizde salon hayatını ciddiyetle takip eden hangi muhitlerdir? Bunu hiç bulamıyorum!..

Bu tereddütlerle açıkça söyleyeyim. Mesut bir yuva, "müsterih ve müsmir bir hayat" hazırlamak için mezkûr çarelerden ümit alamıyorum. Daha ziyade tesadüfe bağlanmayı tercih ediyorum. Talihim der geçerim! Yahut talihimiz...

Haliç – Mim. Sin.: Seviye-i içtimaiyyesi henüz yükselememiş, sözde kibar salonlarında ihanet, riya, adilik hevesini teneffüs ederek veyahut

tenha köşelerde, parklarda fikir adamından ziyade, kalp sahibi olarak anlaşmakta ne fayda var?

Şu hâlde ikisi de menfûr [nefret edilen]! Bu izdivaç döneminde ne zamana kadar, neyi bekleyerek, hangi ümitle yaşamalı? Bu ikisinden başka terbiyevî, ciddi bir yol keşfedilmeyecek mi?

Fuad Şükrü: Görücülük! Bugünün değil, mefkûresi yüksek insanların mantığıyla gayr-i kabil-i telif bir keyfiyet... Görüşücülük! Terbiye noksanlığı hüsn-i idare edilmediğinden çok kere neticesi fena... Hayatî olan izdivaç meselesini bu iki usulden birini intihâbıyla değil, çok ehemmiyet vermekle nazar-ı dikkate almalıdır. Bu da başından geçeceklerin istidat ve terbiyelerine göre düşüneceği bir meseledir.

Zehra Ziya – Erenköy: Her iki aile bir parça taassuptan sıyrılarak, biraz medeni olup evlatlarının saadetleri için onları birbirleriyle görüştürmeli ve sohbet hududu dâhilinde onların hasbihâllerine müsaade etmelidirler. Bu şerâit tahtında izdivaç hem daha samimi, hem daha doğru olmakla beraber ileride maalesef her ailede olduğu gibi tevellüdü tabii olan adi dedikodulara çirkin bahanelere hâil [engel] olur zannındayım.

Kaniye Süleyman: Erkeklerimizin geçici hevesâta mağlup olmayarak meseleyi ciddiyetle teemmül etmeleri ve masum kızlarımızı birkaç aylık visâlden [sevgiliye kavuşma] sonra bedbaht etmeyecek kadar terbiye-i medeniyyeyi haiz olmaları lâzım gelir kanaatindeyim...

Semahat: Görücülük vasıtasıyla görüşülmek suretiyle evlenmenin doğru olacağı mütalaasındayım. Ortada Müslümanlık meselesi olduğu için bunun çizdiği huduttan çıkamayacağımızı nazar-ı dikkate alalım. Zamana göre her şeyin tebdiline cevaz-ı şer'î varsa da yine dinî ve aynı zamanda millileşmiş olan âdetlerin hududunu tecavüz hiç de musîb [uygun] olamaz.

Refika Eşraf:

1- Görücülüğü garip buluyorum. Kayınvalidenin gelinini beğenmesi, kız babasının damadını sevmesi ile husule gelen izdivaçlar, zevc ve zevce arasında ekseri his ve zevk yoksulluğuna sebebiyet veriyor.

2- Görüşücülük çok defa ince düşünemeyen gençleri felakete sürüklüyor. Gizli yerlerdeki mülakatlara şiddetle aleyhtarım.

3- Ne görücülük ne görüşücülük. Bence resmen istemeden evvel bütün inceliğini bütün harekâtını tetkik etmeli.

Candan: Bence en zararsız, en nezih ve faydalı tarz: Hem görücülük –evleneceklerle beraber, hem de görüşücülük– yine hep beraber... Acaba mesut olunur mu? Allah'ın bileceği şey!

Darü'n-nisa: Ciddi bir terbiye tahtında yetişmiş bir genç kız için ebeveyn nezareti altında görüşerek evlenmede hiçbir mahzur yoktur. Yalnız görüşmeyi bir eğlence değil, vazife telakki edip ehemmiyet vererek anlaşmak doğru olur.

Nesrin Rıza: Bahsimize göre eski ve yeni izdivaç usulleri (görücülük, görüşücülük) diye ayırmağa mecbur olduğumuz evlenme usullerinden birincisinin gözü kapalı talih ve tesadüfe bağlı olduğu için sakim ve gayr-i muvafik olduğunu kabul ediyorum. Fakat iki izdivaç usulünde de bugünkü seviyemize nazaran mahzur daha çok. Her ikisini telif etmek –izdivaç edecekler sîn-i reşide vasıl olmak şartıyla– bittabi daha muvafik. Her şeyden evvel kadınlığı şimdiki bulunduğu bedbaht vaziyetten kurtarmalıdır.

Şirket-i Hayriyye süvarilerinden Mehmed Süreyya: Aile terbiyesi hududu haricine çıkmamak şatıyla fikren ve irfânen müteâlî [üstün] eşhâsın görüşerek izdivaçlarında hâlen bir mahzur-ı içtimaî mülahaza edemiyorum.

Reşide Sabri: Evvela, öteden beri âdetimiz olduğu üzere görüşücülük yapmalı, ve bilahare tarafeynin kız evinin nezareti tahtında görüşülmeli, mümkün mertebe yekdiğerinin ahlâkını anladıktan sonra evlenmeye muvafakat etmelidir.

Hadiye Rezzan: Benim fikrimce evlenmek ne görücülükle, ne de görüşücülükle olmalıdır. Bir kızı görüp beğenen bir erkek habersizce kızı takip etmeli. Tabii girdiği yer neresi ise oradaki komşulardan ahvalini sorup öğrenmeli, sonra eğer tabiatı muvafik ise gelip ebeveyninden istemeli. Tabidir ki o zaman görüşmek icap eder... Fakat ne parkta, ne sayfiyede, ne salonlarda randevu vermek bence hiç iyi bir şey değildir. Görüşmek isteyen erkek ve kadın daima ebeveynin göreceği bir yerde tanışmalıdırlar.

Meşkûre Nevzad: İzdivaç hakkında rehber ittihazına ve tercihe şayan bir şey var ise o da "görüşücülük" usulüdür. Lâkin sinema ve tiyatrolarda, çaylarda görüşmekle mektup ve kitap mübadelesi gibi gülünç şeyler ile değil. Sualde olduğu gibi yepyeni ve bambaşka bir tarzda...

Evet; rehber-i izdivaç olarak bu usulün kabul ve ıslahı ne kadar elzem ise, bunu etrafiyla tatbik ederek muvaffak olacak hanımların adedi de o nispette az ve mahduttur. Şu hâlde...

İntihâb olunacak zevcin ciddiyet-i tabii ve fezâil-i ahlâkiyyeye malik ve cemiyet-i beşeriyyeye müfit bir uzuv olması lâzım geldiğini müdrik ve iltizamkâr [tarafgir] bir tesirin tahakkümüne hiçbir zaman boyun







Müstakbel eşlerin mektuplaşmaları, kitap teati etmeleri doğru olur muydu? Bu dönemin magazin dergisi *Süs*'ün öğrenmek istediği diğer bir husus da buydu. Aşk mektuplarını içeren kitapçıklar, dönemin "çok satan"ları arasına girmişti. İlân-ı aşk, üslup gerektiriyordu.

---

eğmeyen bir kadınlık tasavvur etmeli ki; izdivaç için imtizacın, imtizaç için dahi, tarafeynin maddi ve manevî mutabakatını tefrik ve tayin iktidarı bulunsun ve asla zevâhire aldanmasın!..

Der-i yetim:

1- Tarafeynden hiçbiri emtia misillu sipariş kabul edemez. Binaenaleyh "görücülük" nefret edilecek bir usuldür.

2- İzdivaç, pek hassas ve hayati bir meseledir. Neticede tarafeynden birinin adem-i muvafakatı, diğerinin kati izmihlâline sebebiyet verebilir ve --cemiyetin kıymet hükümleri de buna inzimam ettiği takdirde– kati bir inhizâmı [hezimete uğramayı] da mucip olur. Bunun için "görüşücülük" pek muzır ve mühlik [helâk eden] bir usuldür.

3- En iyi ve en ideal izdivaç... İzdivaçtır.

Remide Ali – Bayezid: Bence müdebbir bir genç kız veya erkek, kendi arzusuna göre bir zevc veya zevcenin sokaktaki hareketlerini uzaktan kendileri tetkik edebilirler. Bir salonda bir iki defa tanışsalar karşısındakilerin ne evsafa malik olduklarını kalbî, ruhî, ahlâkî mizaç ve tabiatlarını gözleri ile okuyarak anlayabilirler. Bu da fevkalade dirayete ve kabiliyete mütevakkıftır.

Nadire Ziya – Fatih: İzdivaç için en eslem [selametli] çare görücülük ile görüşücülüğün bir araya getirilmesidir: Ailemizce malum bir ailenin hasletleri ailemizce memduh [övülecek] ferdiyle –ki görücülüğe temas eder– görüşerek bütün tabâyi'ni [tabiatlarını] hissiyata kapılmaksızın kontrol ederek kanaat hâsıl olduktan sonra vaki olacak izdivaç saadet-bahş olur kanaatindeyim. Yoksa her iki şekil ekseriya mucib-i bedbahtîdir.

Feyhan Muhtar: Görüşücülüğün külliyyen aleyhindeyim. Çünkü ekseriyetle suiistimale uğruyor ve kadınlığın en büyük şerefi olan iffetin idamesi, muhafazası kabil olmuyor. Daha görüşmeler başlamadan tepişmeler vücut buluyor. Kendisiyle evvelden tanışmayarak evlendiğim merhum zevcimle on beş sene mes'udâne yaşadım. Şimdiki rezaletlerin en büyük âmili görüşmelerdir.

Mehvize Enver: Ben suallerinizin ikisini de birleştirerek tatbik etmenin daha müfit olacağına ve bundan daha pekiyi neticeler çıkacağına kani'im. Fikrimi aşağıdaki satırlarımla mümkün mertebe izaha çalışıyorum:

Görücülük... Bunu izaha hacet yok... Tanımadığımız veyahut tanıdığımız bir iki hanım size bir bey veyahut kendi oğulları için görmeye, beğenmeye gelirler. Evvela onların karşısında büyük mağazaların camlarında duran "model"ler gibi duracaksınız ki ben buna kat'iyyen ve şiddetle muarızım. Bu hususta benim düşüncem: Evlenecek hanım da dâhil olduğu hâlde gelen görücü hanımlarla mâ-aile [ailece] görüşülür, anlaşılır. Şerâit kabul edilirse gıyaben prezante edilen gençle tanışmak ve anlaşmak kalır. Fakat nerede tanışmak?...

Bence bir salonun, veya bir parkın ve bir çayın birbirinden farkları yoktur. Maksat anlaşmak ve tanışmak değil mi? Nerede olursa olsun... Bunu uzatmağa da taraftar değilim. Azamî bir hafta on gün... On gün zannederim ki bir genç hanımla bir beyin tanışabilmeleri için epeyce müsait bir zamandır.

Ve bu sonraki anlaşmak neticesi ya onları birbirine rapteder veyahut birer bonsuvarla [bonsoir] ayrılmaya mecbur eder.

İşte ben "görücülükle" başlayıp "görüşücülükle" nihayet bulan izdivaçlarda muvaffakiyet ve saadet ümit edenlerdenim efendim.

***



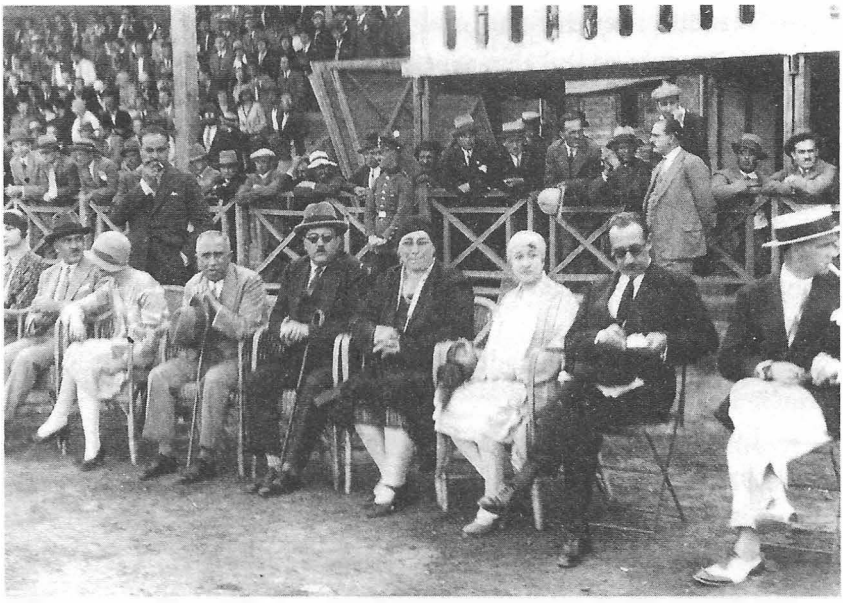
Cumhuriyet'le birlikte kadın ve erkek aynı kamusal mekânları paylaşmaya başladı. Özellikle spor etkinliklerinde kadınlar görünür olmuştu. Etekler kısalmış, göçmen Rus kadınları örnek alınarak saçları kısmen örten "Rus başı" bağlanmıştı.

Kelebek Dergisinde Görücülük ve Görüşücülük[137]

Refikamızdan sevimli bir hanım mecmuası "Görücülük mü, görüşücülük mü" diye ortaya çapraşık bir mesele çıkardı. Zaten bu âlemde kadınlığa müteallik ne varsa hem şık, hem çapraşıktır. Ben dikkat ettim, bir kadın ortaya bir söz atar yedi mahalleyi birbirine katar.

Göreceksiniz Kadınlar Halk Fırkası da yakında başımıza ne işler çıkaracaktır. Bunların bilmem kaç maddelik kasıtları varmış. Müdafaa-i Hukuk Fırkası'nın dokuz umdesine karşı kasıtlar.

Geçende tramvayda giderken firka hanımları arasında cereyan eden mükâlemeye kulak verip anladım. Hanımların kasd-ı evveli [ilk niyeti] saltanat-ı milliyyede erkek hükümetini devirip yerine kadın hükûmetini ikame etmek. Kasd-ı sânî Türkiye dâhilinde lavanta, pudra, ipekli kumaş ve sair müzeyyenât fabrikaları tesis edilinceye kadar ziynet eşyasının gümrükten bilâ-resim geçmesine müsaade etmek. Kasd-ı sâlis



Kadın seyircilerin rağbet gösterdiği spor etkinlikleri arasında at yarışlarının ayrı bir yeri vardı. Devlet ricalinin yanı sıra, kentin seçkin kadınları da at yarışlarında sık sık boy gösteriyorlardı. Görselliğin önemsendiği bir evrede kamusal alanda zarafet önem kazanmıştı.

---

hürriyet-i mutlaka-i nisvânı taht-ı temine almak için erkekleri kafese koymak.

Anlıyor musunuz? Erkekleri kafese koymak! Bunun o kadar şümullü manası vardır ki... Hemen cenâb-ı hafiz-ı kâinat cümlemizi kadın ve şeytan şerrinden muhafaza buyursun!

Kasd-ı rabı' erkekleri ekalliyette bırakmak için kadınların beşte dört kız doğurmak çare-i fenniyyesini bulmak.

Fakat bu kasıt tereddüd ve teşeddüd-i ârâya uğramış. İlm-i hesapta kuvvetli aza hanımlardan biri demiş ki:

— İyi ama hemşireler bu hesapça bir erkeğe dört kadın düşüyor.

Reise cevap vermiş:

— Malum. Bir erkeğin dört kadınla izdivacına çâr- nâçâr [çaresizce] katlanmak mecburiyet-i elime karşısında kalacağız. Fakat...

Reise sözünü ikmal edememiş; mecliste bir kıyamettir kopmuş:

— Taaddüd-i zevcâta lanet olsun. Tevhid isteriz.

— Üçü menkûha [nikâhlı] olmasın; metres olsun.

— Hayır hayır ben iştirake tahammül edemem; mal yalnız benim olmalı.

— Hem bakalım bu işin çare-i fenniyyesi var mı?

— Sen ne dersin ebe hanım?

— Beşaret-i hamlden evvel [hamile kalmadan önce] eğer yastığın altına hurûs [horoz] ibiği konursa çocuk erkek, hanımeli yaprağı konursa...

— Bunlar kocakarı itikadı. Meclisimiz asrîdir. Buraya bâtıl itikat girmez. Fennî konuşalım.

— Evvel emirde erkeklerin fenn-i kıbâle [çocuk doğurma sanatı] tahsil etmelerine mani olmalı.

— On sekizinci kasıdda bu var. Fenn-i kıbâle [doğum bilgisi] yerine fenn-i tabâhat [yemek pişirme sanatı] tahsil edecekler.

Reis gürültüyü durdurmuş; demiş ki:

— Hanımlar! Soğukkanla muhakeme edelim. Kadınlar maalesef erkeklerin her musibetine tahammül etmek için dünyaya gelmişlerdir. Bırakalım dört kadın alsınlar. Her birimiz başlarına bir bela kesiliriz, ta ki kadınlar Hazret-i Meryem anamız gibi vaz'-ı haml mucizesine mazhar olsun.

— Azadan bir mu'tekide [i'tikadlı kadın]: — Ah hani o günler! Hiçbirimizin onlara ihtiyacı kalmaz.

— Asrî bir hanım — Es posibl kö [Est-ce possible que!] [Bu mümkün mü!]; bu mucize bir hakikat olabilsin!

— Neden olmasın. Vakıa meclisimize batıl itikat girmez ama bizim göğsümüzü şişiren imanımız vardır. Cenâb-ı Kadir-i Mutlaktan niyaz edelim. Bir nefha [üfürük] yahut bir yudum su ihsan ederse...

Evet ihsan ederse ne görücülük kalır ne görüşücülük!

"KARILARIN SÂHİB-KIRÂNI" YA DA KADINLARIN FATİHİ: JEANNE D'ARC[138]

Fransız ulusal kimliğinin oluşumunda Jeanne d'Arc'ın ayrı bir yeri vardı. Yüzyıl Savaşları sırasında işgalci İngilizlere karşı verilen mücadelede ülkesini savunmuş ve ünü Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Fransız Katolik azizesiydi. İngilizlere esir düştükten sonra gaipten sesler duyan bir kâfir olduğu öne sürülerek 19 yaşında Rouen'da diri diri yakılmıştı. Ölümünden 490 yıl sonra öldürme kararını veren aynı kilise tarafından azize ilân edilmişti. Jeanne d'Arc bugün Fransa'nın en önemli azizelerinden ve kutsal ikonlarındandır.

Osmanlı, Fransa tarihine ilgi duyduğu aşamada kaçınılmaz olarak Jeanne d'Arc'ı da tanımıştı. Romantik çağda, ulus kimliklerinin giderek yükseldiği bir evrede Jeanne d'Arc iki noktada önem arz ediyordu. Bunlardan biri, vatanı kurtarmak için kişinin hayatını feda etmesiydi. Osmanlı'da Tanzimat sonrası "vatan", "hanedan"ın yerini almaktaydı. Diğeri, iş bölümünün bariz olduğu Osmanlı toplumunda kadının erkeği alt edercesine kılıç kuşanması ve cesaret simgesine dönüşmesiydi.

Osmanlı literatüründe Jeanne d'Arc'a yapılan gönderme, bu topraklarda "müsâvat-ı tamme"nin, kadın-erkek eşitliği kavgasının ilk habercisiydi.

Opera dünyası 2013 yılını Giuseppe Verdi'ye ayırdı. 200. doğum yıldönümü dünyanın dört bir yanında onun bestelediği eserlerle kutlandı. İstanbul Devlet Opera ve Balesi de bu etkinliklere katıldı ve ünlü bestecinin 200. doğum yıldönümü nedeniyle Jeanne d'Arc, Türkçesiyle Jan Dark, İtalyancasıyla Giovanna d'Arco operasını Kadıköy'deki Süreyya gösteri mekânında sahneye koydu. İtalyan şef Gianluca Bianchi'nin yönettiği eserin Türkiye'deki bu ilk gösterimi büyük bir beğeni kazandı. Alman yazar Friedrich Schiller'in *Die Jungfrau von Orleans* adlı oyunundan esinlenerek Temistocle Solera'nın kaleme aldığı libretto, bir prolog ve üç sahneden oluşuyor. İlk kez 1845'te Milano'da Teatro alla Scala'da seyirci karşısına çıkmış. Bestecinin erken dönem yapıtlarından biri olan Giovanna d'Arco'nun en önemli özelliklerinden biri mebzul miktarda koro için yazılmış parçalar içermesi. Eserde yer alan kimi aryalar opera severlerin kulaklarında yer etmiş. Bunlardan biri ilk perdedeki "Sempre all'alba ed alla sera".

Jeanne d'Arc, 15. yüzyılda Yüzyıl Savaşları boyunca İngiltere'ye karşı ülkesi Fransa'yı savunmuş ve ünü zamanla Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Fransız Katolik azize. 12 yaşındayken St. Catherine, St. Margaret ve St. Micheal'in ruhları ile önsezi yoluyla iletişime geçtiği ve tanrının ondan Fransa'yı kurtarmasını istediği rivayet olunuyor. 16 yaşında Fransız ordusuna katılıyor ve İngilizlere esir düşüyor. Gaipten sesler duyan bir kâfir olduğu gerekçesiyle 19 yaşındayken Rouen kentinde kilise kendisini ölüme mahkûm ediyor ve 30 Mayıs 1431 günü diri diri yakılıyor. Ölümünden 490 yıl sonra aynı kilise tarafından azize ilân ediliyor. 19. yüzyıldan beri adı "Fransız ulusunun anası" (*mère de la nation française*) diye anılıyor. 10 Temmuz 1920 günü yayınlanan bir kanunla Fransa parlamentosu mayıs ayının ikinci pazar gününü onun adına ulusal bayram ilân etmiş. Katolik kilisesi ise yakıldığı 30 Mayıs'ı Jeanne d'Arc'ı anma günü olarak belirlemiş.

İlginç olan, dönemin tüm mahkeme kayıtlarının bu kadar yıldan sonra Fransız arşivlerinde saklanmış oluşu. Yaşadığı tarihteki diğer kişilerle kıyaslandığında, hakkında en çok şey bilinen kişilerden biri. Bugün Fransa'nın en önemli azizelerinden ve kutsal ikonlarından olan Jeanne d'Arc'ın hayatı tarih kitaplarında, edebiyatta ve sinemada yo-

ğun şekilde konu edilmiş. Sinema'da ilk Jeanne d'Arc filmi 1899 tarihli. "The Passion of Joan of Arc" (1928), "Joan of Arc" (1948), "Giovanna d'Arco al rogo" (1954), "Procès de Jeanne d'Arc" (1962), "Jeanne" (1994), "The Messenger: The Story of Joan of Arc" (1999); o günden bugüne çevrilen belli başlı Jeanne d'Arc filmleri.

Jeanne d'Arc, bugün Fransa'nın ulusal kimliğinin bir parçası. Ülkenin dört bir yanını onun heykelleri süslüyor. Türkiye ise Jeanne d'Arc'ı 19. yüzyıldan itibaren Fransızcadan aktarılan tarih kitapları sayesinde tanıyor. Öte yandan bir kadın kahraman oluşu ona farklı bir açıdan bakılmasına neden oluyor.

Sertellerin Jeanne d'Arc'ı

Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Resimli Ay* dergisinin Ocak 1930 tarihli sayısında[139] "Dünyanın En Büyük 10 Kadını" yer almıştı. Bu on ünlü şahsiyet arasında Jeanne d'Arc'a da yer veriliyordu. Okuryazarlığı bile olmayan köylü kızı Jeanne d'Arc, İngiltere Kralı Sekizinci Henry'nin kızı Kraliçe Elizabeth, Florence Nightingale, Çarlık Rusyası İmparatoriçesi Katerina, Marguerite de Valois, Semiramis, İspanya Kraliçesi İzabella, Kleopatra, Bizans İmparatoru Jüstiyen'in eşi Teodora ve Truvalı Helen'le birlikte kadın şöhretler arasında sayılıyordu. Bunun temel nedeni Jeanne d'Arc'ın "vatan muhabbeti"ydi.

Resimli Ay, söze "Büyük adam, büyük kadın kime derler?" diye başlıyordu. Bu konuda görüşler kişiden kişiye değişiyordu. Feministlere göre en büyük kadın, kadınların özgürlüğü için mücadele eden Susan B. Anthony'ydi. Amerika'da zencilere göre, zencilerin özgürlüğü için mücadele eden Harriet Beecher en büyük kadındı. Edebiyatta, bilimde yükselmiş birçok kadının yanında, "tarih"in on kadını gölgede kalabilirdi. Tüm bu isimler zamanla unutulabilirdi. Ama tarihte nam salmış kadınların yeri başkaydı. Kırmızı saçlı, sivri burunlu, dişlek, İngiltere Kralı Sekizinci Henry'nin ikinci kızı Elizabeth'i kimse unutmuyordu. Ablası Kraliçe Mary tarafından kıskançlık nedeniyle bir kaleye kapatılan, Mary'nin ölümünden sonra tahta geçen Elizabeth edebiyata meraklı bir kadındı. Kraliçeliği sırasında Shakespeare, İngiliz edebiyatında yeni bir çığır açmıştı. Onun sayesinde Drake ile Rabizh, dünyada büyük keşiflere adlarını yazdırmışlardı. Bununla beraber Elizabeth; zalim, kalpsiz, mağrur, duyarsız, merhamet bilmez bir kadın olarak tarihe geçecekti.

Resimli Ay'ın ikinci sırasında Florence Nightingale yer alıyordu. Ünü, Kırım Savaşı sırasında savaş meydanında açtığı hastaneden kay-

naklanıyordu. Florence Nightingale yaşamını yaralı askerlere vakfetmiş ve bu uğurda savaş meydanında hayatını vermişti. "Büyük kadınlar"ın bir diğeri Rusya İmparatoriçesi Katerina'ydı. Rusya "deli" Petro'nun istibdadı altında inlerken, Katerina başa geçmiş, Rusya'yı Avrupa ülkeleri arasında seçkin bir konuma kavuşturmuştu. Rusya'nın çağdaş bir görünüm kazanmasında büyük bir rol oynamıştı. O zamanlar kadınlar uzun saçlarıyla övünürken Katerina alagarson saçlarıyla ve kısa elbisesiyle iki yüzyıl önce Cihan Harbi sonrasının modasını yakalamıştı.

Marguerite de Valois'nın en büyük özelliği zayıfları gözetmesiydi. Kocası Henri'nin Fransa'da tahta geçmesinde başrol oynamış, tıpkı Kraliçe Elizabeth ve Katerina gibi ülkesinin gelişimine büyük katkıda bulunmuştu. Semiramis, *Resimli Ay*'ın seçkisi arasında yer alan bir başka kadın kahramandı. Erkekleri ve ülkesini yönetmekte büyük bir kabiliyet göstermiş, Büyük İskender'e karşı direnebilmişti. İspanya Kraliçesi İzabella ise Amerika'nın keşfinde mühim bir rol oynamıştı. O olmasaydı Kolomb okyanuslara açılamayacaktı. Mısır'da saltanat süren bir Yunan ailesinin dilber kızı Kleopatra ise zekâsıyla ünlüydü. Roma İmparatorluğu'nun dünyayı sarstığı bir evrede ünlü komutan Mark Antony'yi baştan çıkarmış, onun Octavius karşısında yenilgisine neden olmuştu. Bu yenilgi üzerine kendisini zehirlemiş, Antony de onun intiharını işitince kılıcıyla kendi canına kıymıştı. Bizans veliahdı Jüstinyen'in âşık olduğu Teodora bir başka ünlü kadındı. Kocasını avucunun içine aldığı gibi dünyaya da hükmetmişti. *Resimli Ay*'ın unutmadığı bir başka kadın kahraman Truvalı Helen'di. Kendi ihtirası yüzünden binlerce geminin batırılmasına, insanların ölümüne, Truva Savaşı'nın on yıl sürmesine neden olmuştu.

Florence Nightingale dışında, her biri devlet yönetmiş ya da ülke yönetimine ağırlıklarını koymuş bu kadınlar arasında farklı olan Jeanne d'Arc'tı. Jeanne d'Arc köylü bir kızdı. Bir akşam kehanet sonucu aldığı bir emirle kendini orduların kumandanı ilân etmiş, Yüzyıl Savaşları'nda Fransız askerlerine cesaret vererek İngilizlerin muhasara ettiği şehrini kurtarmıştı. Ama bütün bu yaptıkları karşılığında ülkesinde ihanete uğramış, İngilizlere satılmış, İngilizler de onu ateşte cayır cayır yakmışlardı.

İlginçtir, *Resimli Ay*, bu on kadının ismini saysa da, derginin yöneticileri, yani Serteller, son kertede bu on kadına burun kıvıracak ve makalenin sonunda kendi tercihlerine yer vereceklerdi: Madam Curie gibi bilim kadınları ya da Ellen Key gibi feministler dururken bu sayılan on kadına "büyük" demenin "günah" olacağını söyleyeceklerdi.



Fransa'nın en önemli azizelerinden ve kutsal ikonlarından biri olan Jeanne d'Arc'ın Fransız ulusal kimliğinin oluşumunda ayrı bir yeri vardı. Yüzyıl Savaşları sırasında işgalci İngilizlere karşı verilen mücadelede ülkesini savunmuş ve ünü Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Fransız Katolik azizesiydi.

Resimli Ay'ın seçtikleri bir kenara, Osmanlı literatüründe kadın kahramanlar arasında Jeanne d'Arc'ın ayrı bir yeri vardı. Fransız ulusal kimliğinin simgesi olan Jeanne d'Arc, Osmanlı yayın dünyasında 19. yüzyılın son çeyreğinde görüldü. Tanzimat sonrası Osmanlı giderek dünya tarihine ilgi duymuştu. *Tarih-i Umumî* bundan böyle Osmanlı vakanüvislerine bir alternatif oluşturuyordu. Mülkiye, Harbiye, Tıbbiye gibi okullarda Osmanlı tarihinin yanı sıra dünya tarihine de ver verilmeye başlanmıştı. Ahmed Midhat'ın *Kırkanbar*'ın ilavesi olarak yayımladığı Avrupa tarihi, Said Paşa'nın (Diyarbekirli) dokuz ciltlik *Mir'at ül-İber*'i, (Mizancı) Mehmed Murad'ın *Tarih-i Umumi*'si bu alanda öncü sayılabilecek yayınlardı. Ali Reşad, Ahmed Refik, Meş-

rutiyet yıllarında dışa açılan bir tarih anlayışını daha da önemsediler. Vatan sözcüğünün keşfedildiği ve ulus kimliğine yönelik ilk arayışların yer aldığı bu tarihlerde, Fransa tarihinin ayrıcalıklı bir konumu vardı. Bu nedenle Jeanne d'Arc'ın gündeme gelmesi kaçınılmazdı. Fransa tarihinde Fransız ulusunu birleştirici bir etmen olarak Jeanne d'Arc önemli bir yere sahipti.

Osmanlı matbuatında kadın kahraman Jeanne d'Arc'ın algılanış biçimi ve Türkçenin bu metinlerdeki evrimini gözlemleyebilmek için Osmanlı yazınını taradık. Dört Osmanlı yazarının Jeanne d'Arc'a odaklandığını gördük. Bunlar, Osmanlı'nın son yarım yüzyılına ait yazarlardı. Dili ve yazarlarının Fransa tarihini algılayış biçimi açısından her bir Jeanne d'Arc, kendine özgü özellikler içeriyordu. Bunlardan ilki Ahmed Midhat'ın yazdığı Avrupa tarihinin bir parçası olan *Fransa* adlı kitaptı. İkincisi Mizancı Murad'ın *Tarih-i Umumi*'sinde yer alan Jeanne d'Arc'tı. Jeanne d'Arc'a yer veren diğer bir eser Şemseddin Sami'nin *Kamusü'l-Âlâm*'ıydı. Ve nihayet Cihan Harbi yıllarında Mehmed Sedad, *En Müstesna Tablolarla Müzeyyendir: Jeanne d'Arc*'ı yayımlamıştı.

Ahmed Midhat'ın Jeanne d'Arc'ı[140]

Ahmed Midhat Efendi'nin Fransa'nın kadın idolüne uygun gördüğü lakap "Karıların Sâhib-kırânı"ydı. Sâhib-kırân için Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ında "her zaman başarılı, üstünlük kazanan hükümdar" tanımı veriliyor. Diran Kelekyan'ın *Kâmus-ı Fransevî*'si ise yenilmez, muzaffer hükümdar anlamına gelen bu terimin Timurlenk'e ve ilk Osmanlı padişahlarına verilen bir unvan olduğunu kaydediyor. Redhouse'un *Lexicon*'u ise kralara verilen unvan tanımıyla yetiniyor. İşte Ahmed Midhat Efendi'nin Jeanne d'Arc için uygun gördüğü unvan hükümdarlar için kullanılan bir terim. Ahmed Midhat, kadın yerine "karı"yı kullanmakta bir beis görmüyor ve Jeanne d'Arc için en uygun tanım olarak "Karıların Sâhib-kırânı"nı kullanıyordu. Bir başka deyişle Ahmed Midhat için Jeanne d'Arc "Kadınların Fatihi"ydi.

Ahmed Midhat'ın *Kırkanbar*'ın ilavesi olarak yayımladığı *Tarih Gözü*, bir tür "zeyl-i külliyat"tı. Bu dizide Avrupa'nın belli başlı ülkelerinin tarihçeleri yer alıyordu. Fransa da bunlardan biriydi. Kitabın yayın yılı 1292'ydi. 1292'nin hicri olduğu düşünülürse bu tarih miladi 1875-1876'ya tekabül ediyordu. Kanun-ı Esasî'ye giden yolda

Osmanlıcada ilk kez Fransa tarihi bu denli ayrıntılı yazılmıştı. Namık Kemal'le birlikte artık "vatan" sözcüğü yer etmişti. "Tahlîs-i vatan" ya da vatanı kurtarmak bundan böyle Osmanlı'nın gündemine girmişti. Jeanne d'Arc işte bu açıdan önemliydi. Fransa'nın ulusal kimliğinin yapılanmasında yadsınamaz yeri Osmanlı aydınının Jeanne d'Arc'a odaklanmasına neden olmuştu. Burada ilginç olan husus, bir kadının "vatan muhabbeti"nde öncü kimlik olarak görülmesiydi. Kadının eve kapatıldığı Osmanlı toplumunda, ülkesi için kendini feda eden bir kadından söz edilmesi hayal edilmesi güç bir hususdu.

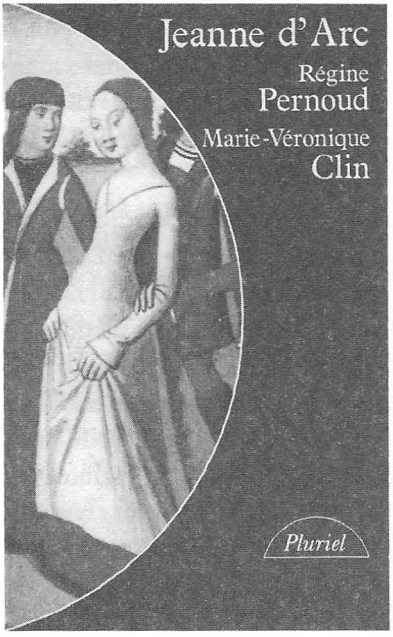
Jeanne d'Arc'ın öyküsünü o günün Osmanlıcasından, Batı kaynaklı bilgilerden derlenmiş şekilde, Ahmed Midhat'ın kaleminden okuyalım. Ahmed Midhat, Osmanlı vakanüvislerinden farklı bir üslupla geniş bir okuyucu kitlesine sesleniyor, kimi zaman yeni sözcük üretmek zorunda kalıyordu.

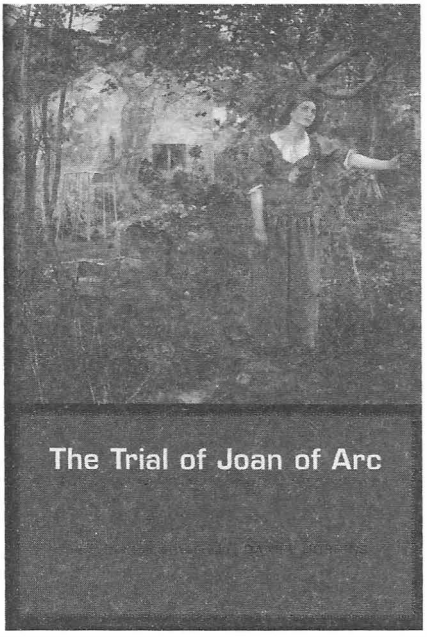
> Yedinci Şarl Fransa'nın cenup taraflarında ilân-ı hükümet eyledikten sonra memleketi ecnebîler elinde bulunmak gibi bir rezalet içinde yaşamaktan ise ölmeyi ve fakat boşu boşuna ölmeyip hiç olmazsa yine tahlîs-i vatan uğrunda ölmeyi göze aldırarak tedarik edebilmiş olduğu cüz'i bir ordu ile İngilizlerin üzerine hareket etmiş idi. Loire Nehri üzerinde İngilizlerin bazı küçük fırkalarını vurup mağlup eyledikçe gayreti artmış ve gayreti arttıkça kuvve-i askeriyyesi çoğalmış olduğundan gayretini bayağı büyültmüş olduğu bir zamanda dairesine bir biçare kız gelip "Fransa'yı İngilizlerin elinden kurtarmağa min-ind-illâh [Allah tarafından] memurum" diyince mabeyinciler filanlar biçarenin cinnetine hükmederek kendisini tard eylemişlerdi. Hâlbuki kız davasından dönmeyip dört beş defa def' edildikten sonra Şarl'ın huzuruna çıkmağa muvaffak oldu ve davasını orada dahi tekrar eyledi.
>
> Bu kız henüz on sekiz yaşında bir şey olup 1410 tarih-i milâdisinde Rumezmi nam mahalde bir fakir köylünün sulbünden imiş ve Jan Dark tesmiye olunmakta bulunmuştu. Rivayete göre bir gece rüyasında Hazret-i Meryem'i görüp taraf-ı müşârinileyhadan Fransa'yı tahlîse memur olmuş imiş. Kral Şarl'ın böyle bir metin kızdan bu kadar büyük bir davayı işitince hayret kalıp kız her ne kadar ordusunun kumandasını kendisine vermesini teklifte ısrar etmiş idiyse de Şarl bir tecrübe olmak üzere Jan'a yalnız beş on nefer asker verip İngilizler üzerine saldırttı. Hâlbuki bu kadar hakaretle gönderilen Jan Dark koca bir İngiliz taburunu bozmak gibi bir galibiyetle gelince bu kızın gerçekten Hazret-i Meryem tarafından Fransa'yı tahlîse memur olduğuna orduca emniyet gelerek bir büyücek fırkaya kumandan nasb edildi.

O zaman Şarl-ı Sâbi'nin [Yedinci Şarl'ın] elinde bulunan mevki'in en mühimi Orlean olup İngilizler bir büyük ordu ile onu dahi taht-ı muhasaraya almışlar idi ki Orlean elden gittikten sonra artık Fransız kralı için Fransa'da durmayıp başını alarak bir tarafa kaçmaktan başka çare kalmamıştı. İmdi Jan Dark'ın memuriyet-i maneviyyesi bilumum neferâta varıncaya kadar herkesi tehevvüre götürmüş [coşturmuş] olduğundan miladın 1429 senesi Mayıs'ının sekizinci günü İngilizlerin o azim ordusu bir kızın kumandası altında bulunan küçük bir fırka-i askeriyyeyle öyle bir bozuluş bozuldu ki her Fransız neferi beş altı İngiliz'i esir eylemişti.

Bu vakıa-i azimeden sonra gerek Jan Dark'a gerek krala ve gerek bilumum orduya gerçekten bir kuvvet-i kalb [cesaret] gelerek artık her taraftan İngilizler üzerine hücuma başlandı. Her hücumda dahi galebe ve nusret Jan Dark tarafında kalır idi. Hatta kral henüz kilise tarafından takdis edilerek resmen kral tanınmış olmadığı hâlde 1429 senesi Temmuz'unun on yedisinde Jan Dark'ın vasıtasıyla Pati nam mahalde bu resm [işaret] dahi icra olundu.

Ondan sonra Jan Dark işinden çekilmek istemişti. Lâkin bu kere dahi kral kendisini bırakmayıp ellerine sarılarak... ve öperek... biraz daha orduda kalmasını rica eylemiş idi. Jan Dark yine kaldı. Ve 1430 senesinde Kompiyen eyaletinde bulunan İngilizler üzerine yürüyüp düşmanı yine





bozdu ise de nasılsa yakayı İngilizlerin eline vermiş ve hâlbuki İngilizler tarafından biçarenin sihirbazlığı hükmedilmiş olduğundan 1431 senesi Mayıs'ının otuzuncu günü biçare kızcağız Ruan şehrinde diri diri ateşlerde yakılmıştır.

Bu kızın iffet ve istikametine diyanet ve takvasına ve alelhusus en cerî' ü cesur [gözü pek] bir erkekten ziyade silahşorluğa ve cesaretine söz olmayıp ba'del-fatiha familyası azasına asilzadelik rütbesi verildi ve mensub olduğu köy kâffe-i tekâlif-i mîriyyeden müstesna tutuldu. Kendisinin kurtarmış olduğu Orlean şehrinde dahi kendi namına bir büyük alamet rekz edildi.

Mehmed Murad'ın Jeanne d'Arc'ı[141]

Jeanne d'Arc'a Ahmed Midhat'tan sonra Mizancı Mehmed Murad'ın *Tarih-i Umumi*'sinin dördüncü cildinde rastlanacaktı. Ayırdığı sayfa sayısından Mehmed Murad'ın daha güvenilir kaynaklardan yararlandığına hükmetmek mümkündü. Bu metinde on iki yıl içerisinde bilginin ne denli derinleştiği görülüyordu. Mizancı Murad, Jeanne d'Arc'ını şöyle tanımlıyordu:

Jan Dark Lorain kıtası dâhilinde bulunan Tul nahiyesine tâbi Domremi karyesinde tevellüd etmiştir. Pederi fakir bir köylü idi. Jan Dark daha küçüklüğünde edeb ve selâbet-i diniyyesiyle herkesin muhabbetini kazanmış idi ve akran ve emsali gibi oyunlara müptela olmayıp vaktini ya pederinin koyunlarını güderek, yahud kilisede ibadet ederek imrar eder idi. Jan'ın zihni kendi daha çocuk olduğu hâlde daima birtakım evham ve hayalât ile memlû [dolu] bulunur idi ve kimse kendisine aklı yerinde bir kız nazarıyla bakmaz idi. Büyüdükçe kendisinde mevcut olan işbu hâller daha ziyadeleşmiştir.

Jan'ın bulunduğu devirde Fransa'da emsali görülmemiş karışıklıklar mevcud idi. Seller gibi kan dökülmekte idi ve yas ve mateme dûçar olmamış bir familya görülmüyor idi. Düşman ise Fransa'nın kısm-ı azamını fethettikten sonra bakiyesini dahi heman istila etmekte idi. Herkesin ağzından muharebenin dehşetinden ve Fransa'nın bulunduğu hâl-i yeis iştimalinden [kaplamasından] başka bir lakırdı işitilmiyor idi. Tab'an müteessir bulunan Jan Dark'a bu ahval pek ziyade dokunmakta idi. Kırda bir ağacın altında oturmuş ve evham ve hayalâtına dalmış olduğu hâlde saatler geçirir idi. Kuvve-i fikriyyesi tasavvurâta o derecede hasr olunur idi ki bazen kendisini kaybederek güya Hazret-i Meryem ile melekler gelip kendisini Fransa'yı halâs için muharebeye gitmeye teşvik ettiklerini görür ve nesâyih [öğütler] talimatını işitir idi. Mütedeyyin

olan Jan Dark bunlara itikad ederek âdeta kendisinin Fransa'yı düşman elinden kurtarmak için men taraf-ı Allah [Allah adına] memur olduğuna şüphe etmemeye başlamıştı.

Pederi Jan'ın neşesizliğinden ve zihin meşguliyetinden dolayı telaş ederek onu kocaya vermeye kıyam etmiş ise de kızı bu keyfiyetten haberdar olunca pederinin hanesini terk ve amcası yanına firar ederek kendisinin Dofen Şarl nezdine götürülmesini istirham eylemiştir. Amcası dahi muvafakat ettiğinden Jan İngiltere askerinin taht-ı istilasında bulunan memleketleri hayli tehlikelere uğradıktan sonra mürur ederek Dofen Şarl nezdine varabilmiştir. Bir köylü kızın lakırdılarına ibtida kimse ehemmiyet vermemiş ve herkes dahi Jan ile eğlenmeye başlamış ise de Jan güya Dofen Şarl'a mahsus birtakım sırlara vakıf olduğunu gösterince cümleye şaşkınlık gelmiştir.

Artık Jan Dark fevkalade kuvvete malik olduğunda kimsenin şüphesi kalmamış; fakat kimi buna kuvve-i kudsiyye-i ruhaniyye, kimi de kuvve-i şeytaniyye-i sihriyye demiştir. Hatta bu meseleyi hâl için papazlardan mürekkep bir komisyon teşkil olunup Jan Dark artık ariz ve amik istintaka dûçar edilmiştir. Lâkin papazların Jan tarafından verilen cevaplara hiçbir diyecekleri kalmamış olduğundan Dofen Şarl dahi Jan Dark'a bir sancak ve bir firka asker vererek onu Orlean'ın imdadına memur eylemiştir.

Jan Dark şövalyelere mahsus zırhlar giyerek at üzerinde ve firkanın önünde olduğu hâlde bir elinde sancak ve diğerinde haç tutarak düşmana karşı muharebeye gitmiştir ve bir iki ufak muharebeden sonra muzafferen Orlean şehrine dâhil olarak şehr-i mezkûru İngilizlerin elinden kurtarmıştır.

Jan Dark'ın şöhreti artık afaka yayılmıştır. Fransızlar Jan'a kuvve-i kudsiyyeye malik bir mebus-ı ilahî nazarıyla bakarak gayret ve şecaatlerini tezyid etmişler ve kendilerine muzafferiyyet ümitleriyle emniyet gelmiştir. İngilizler ise Jan Dark'ın iblis memuru olduğuna zahib olarak havf ve telaş içinde idiler ve meydan-ı muharebede Jan Dark'ı görünce dehşete dûçar olarak firar ederler idi. Velhasıl İngilizler Orlean pişgâhında duramamışlar ve muhasarayı ref' ederek çekilmişlerdir.

Bu defa Fransa'da herkes Jan Dark'ın maiyetinde askerlik etmeyi kendisi için büyük bir şeref addederek silaha sarılmıştır.

Jan Dark daima kendisinin iki işin ifasıyla mükellef olduğunu söyler idi. Bunlardan biri Orlean'ın kurtarılması, diğeri dahi Dofen Şarl'a âdet-i kadime üzre Fransa krallarının hülûs ettikleri Reims şehrinde taç giydirilmesi idi.

Bunlardan biri kemâl-i şan ile husule getirilmiş idi. İkincisi ise pek müşkül idi. Zira Orlean ile Reims arasında vaki kıt'alar düşman elinde idi. Fakat Jan Dark birkaç muzafferiyyetten sonra buna dahi muvaffak olmuştur.

Artık Jan Dark'ın işi bitmiş idi –yani mükellef olduğunu beyan ettiği iki vazife ifa edilmiş idi. Binaenaleyh Jan peder ve validesi yanına avdet için Kral'dan ruhsat istemiş ise de nail-i meram olamamıştır. Jan Dark bundan sonra kendisinden bir faide memul olmadığını beyan ve iddia ederek talebinde ısrar etmiştir. Fakat yine semere hâsıl olamadığından Jan dahi zaruri ordugâhta kalmıştır. Filhakika kendisinin haber verdiği gibi Jan'ın fi-mâba'd [bundan böyle] hiçbir hizmeti görülmemiştir.

Jan, Kral Yedinci Şarl'ın arzusu üzerine Paris'i muhasara etmiş ve muhasara esnasında cerihadâr olmuş ise de bir faide hâsıl edilememiştir. Ba'de Jan İngilizler ile müttefikleri bulunan Burgonlar tarafından tazyik olunmakta olan Kompiyen şehrinin imdadına giderek bir gün kaleden çıkıp düşmanla harp ettikten sonra kaleye avdet eden askerin hatt-ı ric'atini muhafaza için geride kalmış iken, birdenbire kalenin kapısı kapanıp yalnızca dışarıda bırakılmış ve bu veçhile Burgonların eline esir düşmüştür.

Burgonlar Jan Dark'ı İngilizlere satmışlar ve İngilizler mahsusen teşkil olunan muhakeme huzurunda onu iblis ile münasebette bulunmasıyla itham etmişlerdir. Muhâkeme dahi bunu tasdik ile ihrâk olunmasına karar verilmiştir. Jan Dark Fransa'da vaki Ruan şehri meydanında İngilizler tarafından ihrâk binnâr edilmiştir [ateşte yakılmıştır].

Hîn-i muhakemede İngilizler Jan'ı itham için bir vesile bulmaktan aciz kaldıklarından münasebetsiz sualler ile onu şaşırtmağa çalışmışlar ise de daima Jan'dan itiraz kabul etmez cevap almışlardır. Mesela "seni aleyhlerine memur eden Allah İngilizleri kendisine düşman mı addeder" demeleri üzerine "Allah'ın muhabbetiyle nefretinden bahsetmek haddim değildir. Fakat İngilizlerin yakın vakitte Fransa'dan tard olunacaklarına asla şüphem yoktur" demiştir. Jan Dark ihrâk olunmasına karar verildiği vakit "Ah bu ne büyük haksızlık, ben sizi cenâb-ı hakka şikâyet edeceğim" demiştir. Jan Dark'tan bu kadar hizmet görmüş olan Yedinci Şarl, Jan'ı taht-ı esaretten kurtarmak için hiçbir teşebbüste bulunmamış ve güya Jan'ın vücudunu dahi unutmuştur.

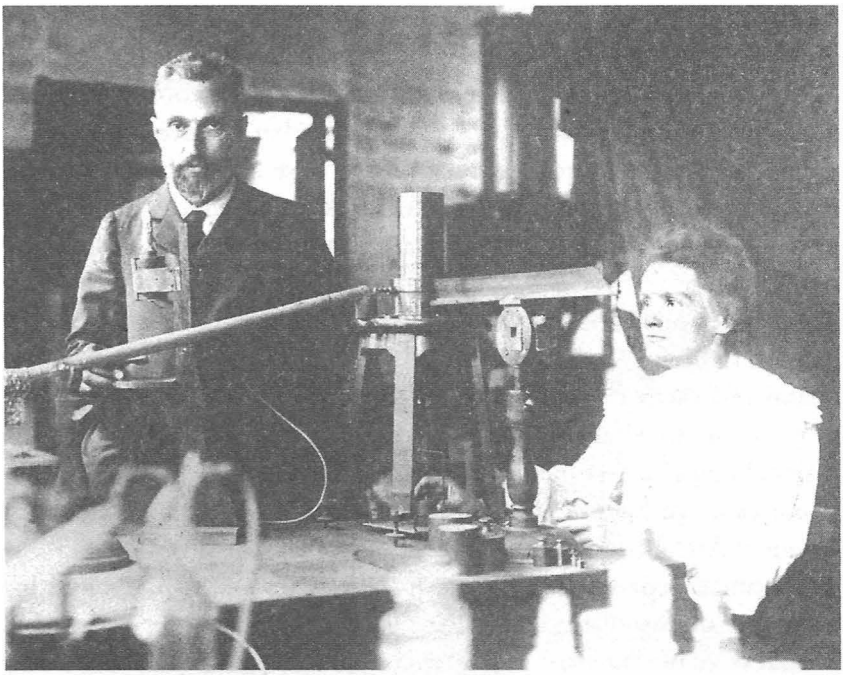
Arras Kongresi – Jan Dark'ın Fransa'ya ettiği hizmet ihrâk olmasıyla bitmemiştir. Jan müddet-i ömründe Orlean'ı kurtarmış ve Şarl'ı Reims'e götürmüş idi. Hâlbuki Jan Dark'ın İngilizler tarafından barbarâne ihrâk olunması Fransa'nın külliyen halâsını mucib olmuştur.

Fransızlar şöyle dursun, bütün âlem dahi bir ağızdan İngilizlerin Jan Dark hakkında izhar ettikleri muameleyi takbih etmekte idi. İngilizlerin müttefikleri bulunan bazı Fransa derebeyleri dahi artık İngiltere'yi iltizamdan tedib ederek Şarl tarafına geçmişlerdir. Bunun üzerine musâlaha [barış] için her taraftan tavassut vaki olarak Arras şehrinde büyük bir kongre içtima etmiştir.

Şemseddin Sami'nin Jeanne d'Arc'ı[142]

19. yüzyılın sonlarına doğru yazılan Şemseddin Sami'nin Jeanne d'Arc'ı ansiklopedik olmasına karşın epey ayrıntılıydı. Jeanne d'Arc'ın öyküsünü 19. yüzyıla kadar getiriyordu. Şemseddin Sami'nin Jeanne d'Arc'ı şu satırları içeriyordu:

Fransalı meşhure bir kahraman kızı olup, 1409 tarihinde Vakloze karibinde vaki Domremi karyesinde doğmuştur. Jan Dark isminde bir köylünün kızı olup, kendisi dahi 18 yaşına dek çobanlık etmiş; ve bu sinde [yaşta] iken, Fransa'nın dâhilî tefrikalara düşmesiyle, İngiliz askeri tarafından zabt olunmakta olup, haraba yüz tutmuş olduğunu görerek ve Fransızların itikadâtına göre, birtakım harikulade müşahedeler ve hâtifler [gaibden gelen sesler] tarafından vatanını bu varta-i helâkten tahlise sevk olunarak, köyünden huruçla, bin türlü müşkülat içinde Turne'ye gelip, Şiton köşkünde ikamet etmekte bulunan Kral Yedinci Şarl'ı birçok mevâniden sonra, görmekte muvaffak olabilmiş; ve kendisine hâtifden bir vazife tebliğ edilmiş olduğuna kralı kandırıp, kendisine kemâl-i ihtirazla birtakım asker verilmiş idi. Bu cüz'i askerle İngilizlerin taht-ı muhasarasında bulunan ve Fransa için derece-i ehemmiyeti derkâr olan Orlean'ı 1424'te tahlis etmiş idi. Bu veçhile askerin emniyetini celbedip, heyecanlarını mucip olduktan sonra, Kral Şarl'ı düşmanların elinde bulunan bir memleketin içinden Reims'e sevk, ve yolu üzerinde bulunan birçok yerleri zabt etmiş, ve o vakit vazifesini ikmal etmiş zannıyla çekilmek istemiş ise de, kralın ibrâmı [ısrarı] üzerine kalıp, 1430'da Paris önünde bir mağlubiyete uğradıktan sonra, Burginyonlarla İngilizlerin muhasarası tahtında bulunan Kompiyen'in üzerine hücum etmiş ise de, bu muharebede Burginyonların eline esir düşüp, bunlar tarafından İngilizlere teslim edilmiş; ve İngilizler tarafından kendisine sihirbaz muamelesi olarak Buve piskoposunun hükmüyle 1431 Mayıs'ının 30'unda Ruan'da hayyen [canlı olarak] ihrâk olunmuştur. Fransızlar ismini tazim edip, karyesi her vergiden afv olunmuş; ve Papa Üçüncü Kalikset 1456'da takdis etmiştir. Orlean şehrinde beher sene Mayıs'ın sekizinde nâmına bir mutantan cenaze alayı icra olunur. 1820



Pierre ve Marie Curie.
Serteller, dergileri *Resimli Ay*'da Batı literatüründen esinlenerek "on büyük kadın"a yer vermişlerse de gönülleri farklı kadınlardan yanaydı. Madam Curie (solda) gibi bilim kadınları dururken, bu sayılan on kadına "büyük" demeyi uygun bulmuyorlardı.

---

tarihinde karyesinde hanesinin arsasında bir heykel rakz edilmiş olduğu gibi, Orlean'da dahi 1845'te heykeli yapılmıştır. Hikâyesi birçok üdebâ' [yazarlar] tarafından nesren ve nâzımen yazılmış, facia suretine dahi konmuştur.

Mehmed Sedad'ın Jeanne d'Arc'ı[143]

Osmanlı'nın son Jeanne d'Arc'ını yazan Mehmed Sedad, *Kamusü'l Âlâm*'da Şemseddin Sami Bey'in Jeanne d'Arc hakkında verdiği açıklamaları yetersiz bulacak ve ayrıntılı bir Jeanne d'Arc kaleme alacaktı. Yirmi dört sayfalık bir risale olarak Cihan Harbi yıllarında 1915'te İtimat Kütüphanesi tarafından yayımlanan Mehmed Sedad'ın Jeanne d'Arc'ı bu konuda Osmanlı'nın başvuracağı en kapsamlı kaynak olacaktı. Kitap "en mutena tablolarla müzeyyen", yani resimliydi. Kapak

resmi "Jan Dark'ın İngilizler tarafından Ruan şehrinde 1431 tarih-i milâdisinde ihrâk binnâr edilmesi", yani yakılışıydı. Yazdığı önsözde Mehmed Sedad, kitabın içeriğini şu satırlarla açıklıyordu: "Vatanın saadet ve selametini temin için feda-i can eden hamiyetli kahraman erkeklere meydan okurcasına ibraz-ı hamiyet ve fedakârî eden ve hatta cayır cayır ateşte yakıldığı zaman vatanını kurtaracağı için şu işkenceyi nefsine eğlence ittihaz eden Jan Dark ismindeki harikanın tercüme-i hâli".

Mehmed Sedad özellikle Cihan Harbi'nin sürdüğü sırada Osmanlıların bu risaleden öğrenecekleri çok şey olduğu kanısındaydı. Özellikle "hamiyet-i vatan ve, ya harb ya ölüm avazelerini ağızlardan eksik etmeyenlerin" bu kitabı dikkatle okumalarını tavsiye ediyordu. On sekiz yaşındaki bir kızı aziz mertebesine yükselten hassenin "hamiyet", yani ulusal onur ve haysiyet olduğunu kaydediyor, Osmanlı erkeklerinin Jeanne d'Arc'ı örnek almalarını tavsiye ediyordu.

Mehmed Sedad'a göre Jeanne d'Arc ateşte yakılmıştı, vücudu bir avuç küle dönüşmüştü; ama ünü ilelebet ağızlarda takdir ve sitayişle dolaşacak ve bir "mevki-i muhterem" işgal edecekti. Vatan sevgisi boş laflarla kanıtlanamazdı. Bilfiil vatan için insanın canını feda edebilmesi gerekirdi. "Vatan muhabbeti o uğurda cisim ve hayatını feda etmekle fiilen ispat edilmiş olur"du. Oysa son zamanlarda bu sevgi, kâğıt üzerinde ya da lafta kalıyor, konferans salonlarında hatiplerin vatan sevgisi üzerine "teorileriyle" ifadesini buluyordu. Bu laf-ı güzafa en iyi yanıt Jeanne d'Arc'ın yaşam öyküsüydü. Mehmed Sedad'ın risalesi şu tespitle başlıyordu: "Tarih-i medeniyyette şu nakline mübaşeret ettiğimiz Jan Dark derecesinde ve hamiyet-i mücesseme bir kahraman ne erkekte ne de kadında görülmemiş olduğunu ikrar ve itiraf etmeliyiz". Ve yazar kinayeli bir biçimde şu satırlara yer veriyordu: "Binâberin: Evliya-yı umurun [iş başında bulunanların] ve kılıcıyla vatan ve milletine hizmet arzusunda bulunan ümera-i askeriyyemizin şu risale muhteviyatı takdir ve tahsinlerini mucib olacağına şüphemiz yoktur". Risalenin en "dramatik" sahnelerinden biri olan yargılanma evresi şöyleydi:

> Zavallı Jan Dark'ın muhakemesi garip olduğu kadar feci bir tarzda cereyan etti. Jan Dark esna-i isticvâbında [sorgulaması sırasında] korkmayarak taraf-ı ilahîden vatanını kurtarmaya memur edildiğini anlatmış ve idam hükmüne dûçar olacağını bile bile asla dûçar-ı yas ve fütur [keder] olmayıp hükkâmı dûçar-ı nehb [korkutacak] ve hayret edecek cevaplar itasından çekinmemiştir.

Verdiği cevablardan Jan'ın lehine olanları Despot Kuşot zabt ettirmeyip muzır olanlarını tahrir ettirdiğinin farkına varınca kemal-i cüret ve metânetle reise:


ژان دارق

محرری:
محمد سداد

برهانلهء تاریخیهیی تمثیل ایدن بوکتبك اثر مشهور مورخینك تاریخلرینه بالمراجعه تلخیص وتحریر ایدلمشدر .

ناشری:
اعتاد کتبخانهسی صاحبی
سید طاهر

شمس مطبعهسی
۱۳۳۱

ژان دارقك انکلیزلر طرفندن روئن شهرنده ۱۴۳۱ تاریخ میلادیسنده احراق بالنار ایدلمسی

"Vatanın saadet ve selametini temin için feda-i can eden hamiyetli kahraman erkeklere meydan okurcasına ibraz-ı hamiyet ve fedakârî eden ve hatta cayır cayır ateşte yakıldığı zaman vatanını kurtaracağı için şu işkenceyi nefsine eğlence ittihaz eden Jan Dark ismindeki harikanın tercümc-i hâli." Mehmed Sedad, *Jan Dark*, İstanbul: İtimat Kütüphanesi, 1331.

— Bana bak Papaz! Senin adavetine kurban olacağını anlıyorum. Lâkin davamın istinâfını en büyük cinayetlerin hâkim-i azâmı olan ahkâmü'l-hâkimin hazretlerine [tanrıya] havale ederim. Lehte olanları yazdırmayıp aleyhte bulunanları yazdırmakta olmanız da ne ayarda bir mahlûk olduğuna delalet eder!

dedi.

Jan Dark'a fena sözler söyletmek için o derecede dolambaçlı sualler irad ederler idi ki burada tavzihini zail görürüz [açıklanmasını gereksiz görürüz].

***

Fransız ulusal kimliğinin oluşumunda Jeanne d'Arc'ın ayrı bir yeri vardı. Yüzyıl Savaşları sırasında işgalci İngilizlere karşı verilen mücadelede ülkesini savunmuş ve ünü Fransa'nın dört bir yanına yayılmış bir Katolik azizesiydi. İngilizlere esir düştükten sonra gaipten sesler duyan bir kâfir olduğu öne sürülerek 19 yaşında Rouen'da diri diri yakılmıştı. Ölümünden 490 yıl sonra öldürme kararını veren aynı kilise tarafından azize ilân edilmişti. Jeanne d'Arc bugün Fransa'nın en önemli azizelerinden ve kutsal ikonlarındandır.

Osmanlı, Fransa tarihine ilgi duyduğu aşamada kaçınılmaz olarak Jeanne d'Arc'ı da tanımıştı. Romantik çağda, ulus kimliklerinin giderek yükseldiği bir evrede Jeanne d'Arc iki noktada önem arz ediyordu. Bunlardan biri, vatanı kurtarmak için kişinin hayatını feda etmesiydi. Osmanlı'da Tanzimat sonrası "vatan", "hanedan"ın yerini almaktaydı. Diğeri, iş bölümünün bariz olduğu Osmanlı toplumunda kadının erkeği alt edercesine kılıç kuşanması ve cesaret simgesine dönüşmesiydi.

Osmanlı literatüründe Jeanne d'Arc'a yapılan gönderme, bu topraklarda "müsâvat-ı tamme"nin, kadın-erkek eşitliği kavgasının ilk habercisiydi.[144]

MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E MÜSTEHCEN AVAM EDEBİYATI[145]

Edebiyat tarihimiz açısından marjinal bir nitelik taşıyan, sayıları yüzleri aşan 1910'lu ve 1920'li yılların avam edebiyatı ürünleri zamanla toplumsal ve beşeri bilimler için temel tarihsel kaynak işlevi gördü. Osmanlı toplumundaki çözülme ve Cumhuriyet'in ilk neslinin karşılaştığı toplumsal sorunlar bu öykülerin ve romanların ana temalarıydı. Geleneksel Osmanlı ailesinden, konaktan, yalıdan, köşkten Şişli'ye, Nişantaşı'na, apartmanlara, yazlıklara, Cumhuriyet'in yaşam biçimi, bu eserlerde geniş yer tuttu. Son dönem Osmanlı ve ilk dönem Cumhuriyet'in gece hayatı, eğlence yerleri, zarafet, güzellik, şıklık normları, alafranga giyim kuşam, sofra adabı ve muaşeret, bu eserlerde ayrıntılarıyla sergilendi.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e müstehcen avam edebiyatı toplumsal bir dönüşümü simgeliyordu. Bu tür edebiyatta içerik biçime baskın çıkıyor, bilinçaltına itilmiş özlemler satır aralarında ifadesini buluyordu.

Müstehcenlik özgürlüğün bir tür dışa vurumuydu. Fındıkçı Nigar'ıyla, Cilveli Rana'sıyla, Kahpe Feride'siyle, Pamuk Müjgan'ıyla ve nihayet Fırlama Tevfik'iyle müstehcen edebiyat, kaotik evreye özgü bir türdü. Bizim geçiş dönemi edebiyatımızdı; kanon edebiyata bir başkaldırıydı. Gerçek "millî roman"ımızdı.

Kadın, tutku ve sevgi Batı'ya dönük edebiyatımızın, Servet-i Fünûn ya da Edebiyat-ı Cedide ortamının ana temalarıydı. Bundan böyle edebiyatımızda kadın kahramanlar, Batı'dakine benzer bir biçimde özgürlükten yana ağırlıklarını koyuyorlardı. Her ne kadar Tanzimat edebiyatımızda Ahmed Midhat, Namık Kemal, Samipaşazade Sezai gibi yazarlar kadını öne çıkarmış, kadın haklarına zaman zaman sütunlarında yer vermişlerse de Servet-i Fünûn bu alanda daha baskın çıkmıştı. Erkeğe başkaldıran, tutkun erkeği kendine ram eden kadın artık roman kahramanıydı. Edebiyatımızda kadın, Servet-i Fünûn'la saygınlık kazanmış, birey olarak toplumsal yaşamda yerini almıştı. Duygularıyla, düşünceleriyle tüm kişilikleriyle somut kadın tipleri edebiyatımızda ilk kez Servet-i Fünûn romanında görülecekti.

II. Meşrutiyet'le birlikte kadının kazanımları önemli ölçüde gerçek yaşama yansıdı. Hürriyet'in İlânı'yla (1908) birlikte kadın sorunu geniş bir kesimce tartışılmaya başlandı. Batı'daki feminist gelişmelere benzer bir biçimde kadın hak ve özgürlükleri tüm meşrutiyet yıllarının gündemini işgal etti. Kadın bundan böyle anayasal düzenin bir parçasıydı. Gazete ve dergiler kadın sayfalarına yer veriyor; kadın dergileri çıkıyor; kadın sorunu ve feminizm üzerine düzinelerce kitap ve risale yayımlanıyordu. Kadın dernekleri bilfiil Osmanlı kadınını aktif olmaya sevk etmişti. Kadınlar, Hilâl-i Ahmer'de erkeklerle birlikte aynı mekânı paylaşacaklardı. Kamu görevleri kadınlara açılacak, kadınlar askere alınarak geri hizmetlerde görev yapacaklardı.

Ancak bazı çevrelerde tüm bu gelişmeler kadının mahremiyetine büyük bir darbe olarak yorumlanır oldu. Kadının toplumsallaşması Batı özentisi olarak değerlendirildi. Moda, süs, ziynet; kıt kanaat geçinen Osmanlı ailesini "monden" kılarken aile bütçesine de önemli bir yük getirmişti. *Türk Kadınlığının Tereddîsi Yahut Karılaşmak*[146] o yıllarda bu tür sorunlara değinen kitaplardan biriydi. Nihayet, art arda savaşların neden olduğu yoksulluk, sefalet, toplumsal bunalım ve çöküntü kısa sürede kadını "meta"laştırdı. Önceleri bir tür Osmanlı'ya özgü müstehcen edebiyatta görülen aşk, ihtiras, şehvet vb. temalar, Cihan Harbi yıllarında bilfiil fuhşun yaygınlaşmasıyla farklı bir boyut kazandı. Nitekim İttihat ve Terakki giderek vahim bir soruna dönüşen

fuhşu denetleyebilme kaygısıyla son derece liberal bir genelev mevzuatı çıkarma gereği duydu.

II. Meşrutiyet'le birlikte başlayan müstehcen neşriyat Mütareke ve Cumhuriyet'in ilk döneminde de etkinliğini sürdürdü. Geniş bir okur kitlesi bulan bu "avam edebiyatı" dönemin modasına uygun olarak "millî roman" tanımlamasıyla okurlara sunuldu. Çoğu kez bir ya da iki formalık bu öykü-roman karışımı eserler cüretli kapak resimleriyle, poşete girmeksizin okura ulaştı. Her hafta bir roman ilkesiyle 1970'li ve 1980'li yılların Türkiye'sindeki "beyaz" ya da "pembe" dizileri hatırlatan bu eserler, içerik açısından o günün kıstaslarıyla "porno" sayılıyordu. Müstehcen avam edebiyatı 1920'li yılların sonuna değin devam etti. Hızlı toplumsal-kültürel dönüşümlerin gündemde olduğu bir ortamda müstehcene pek dokunulmadı. Ayrıca Cumhuriyet'i kuran kadroları çözüm gerektiren çok daha ivedi sorunlar bekliyordu. Edebiyatla ilgilenecek vakitleri yoktu.

1927'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayı, bu açıdan bir dönüm noktası oldu. Cumhuriyet düzeninin kuruluşunda önemli bir yol kat edilmişti. Rejim görece oturmuş, kültürel sorunlara eğilme vakti gelmişti. Bu arada müstehcenle ilgilenmek gerekecekti. "Millî roman" adı altında yaşamın "en kirli ve en entrikalı" evrelerini dile getiren "edebiyat"a engel olunacaktı. Nitekim Refik Sıdkı, *İnkılâblar Muvacehesinde Türk İnkılâbı*[147] adlı eserinde yana yakıla "millî edebiyat"ın olmayışından yakınıyordu. Türk edebiyatı bir çölü andırıyordu. Ülkenin üzerine "millî duygulardan uzak" bir aşk edebiyatı çökmüştü. Şairler hep aynı teraneyi okuyorlardı. Vatanî hislerden, millî duygulardan uzak bir aşk edebiyatı tutturulmuş gidiyordu. Bu şiirlerde hasta bir ruh inletisi vardı. Mısraları bir "Âşık Kerem" bedbahtlığı örtüyordu. İstanbul Darülfünunu'nda Türk Edebiyatı Tarihi müderrisi Köprülüzade Fuad, bir yazısında bu acıklı hâle temas ediyor; "Meş'um Mütareke devresinde memleket müstevlîlerin korkunç ve zalim esareti altında inlerken edebî mecmualarda sütun sütun Sadabat şarkıları neşrolunurdu. Bugün hür ve müstakil yaşadığımız topraklar üstünde yeni bir hayat yaratmak istediğimiz bir esnada, şiirlerimiz bedbin ve tamamıyla marazi bir hâl ile malûl... Hayatla bu kadar alakasını kesmiş bir edebiyat sahte ve marazi değildir de nedir?" diye soruyordu. Bu engeller bir an önce ortadan kaldırılmalıydı.

Düz yazıda da durum farksızdı. Roman sahasında "millî hayat"ı tasvir eden eser sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. Müstehcen neş-

riyat almış başını gidiyordu. Son zamanlarda "millî roman" diye yeni yetme bir dizi yazarın ortaya koyduğu eserler, "millî hayat"ı hiçbir şekilde yansıtmıyordu ve konuları ufak tefek değişikliklerle hep aynıydı. Edebî değeri olmayan bu "sözde" romanlarda hayatın en kirli ve en entrikalı safhaları anlatılıyordu. Unutmamak gerekirdi ki hayat



"Lamba odanın içini hafif bir surette aydınlatıyordu. Bir iki saniye sonra onun mini mini memelerini öpüyordum. Artık karyoladaki tatlı dakikalarla yaşıyordum. Odanın içerisi derin bir sükûnete gark olmuştu. Onun sinirleri gevşemiş, biraz evvelki o iri siyah gözleri küçülüyordu. Başı dönmüş, kendini kaybetmiş, karyolanın içinde kıvranıyordu. Şimdi odanın içerisinde karyolanın hafif gıcırtısından ve derinden gelen bir kadın sesinden; Aman! .. Aman! .. diye inlediğinden başka bir şey duyulmuyordu." S(in). Hidayet, *Karyolada Tatlı Dakikalar*, İstanbul: Zarafet Matbaası, 1328.

hiçbir zaman romanlardaki gibi acı ve iğrenç değildi. Ahlâk üzerinde yapabileceği tahribatın haddi hesabı yoktu. Özellikle cahil tabakanın maneviyatı üzerinde çok kötü etkileri olacaktı. Bu nedenle bu tür "macera ve dehşet edebiyatı" ailelerin haremine sokulmamalıydı. "Türk inkılâbı"nın doğal gidişatı bunu gerektiriyordu.

Tiyatro eserlerinde de durum farklı değildi. "Yeni hayat"ın değişik safhalarını canlandıracak piyesler, idealizmi ortaya koyacak eserler yoktu. Fransızların fuhuş ve zina içerikli piyesleri adapte ediliyor, sahneye konuyordu. Konuları biteviye aile geçimsizliklerinin, bayağı aşk öykülerinin, karı koca ihanetlerinin ötesine geçmiyordu. Bu fuhuş ve zina piyeslerinin fesatlıklarına değinen dönemin Şair-i Azâm'ı Abdülhak Hamid, eğitim düzeyleri yüksek oluşu nedeniyle bu tür piyeslerin Avrupa halkları üzerinde etkisinin olmadığını söylüyordu. O nedenle Batı'da gülüp geçilen eserler Türkiye'de "ahlâksızlık dersleri"ne dönüşüyordu. Şair-i Azâm, gençler için artık "millî hayat"ı tasvir edecek, insanlara ideal aşılayacak eserlere gerek duyulduğunu söylüyordu. Ülke "inkılâbın idealleri"ni tasvir edebilecek eserlere muhtaçtı.

Aile reislerine seslenen tek yazar Refik Sıdkı değildi. II. Meşrutiyet döneminden beri benzer kaygılar ortaya konuyordu. Refik Sıdkı'dan tam on altı yıl önce, 1911'de, Mim. Sin. rumuzlu bir yazarımız *Alafranga Bir Hanım*[148] adlı "ahlâk-ı nisvâniyyeyi musavver" romanını "aile reislerine ithaf" etmişti. Gündemde yine aynı sorun vardı: Batı taklitçiliğiyle yozlaşan bir yaşamın neden olduğu çöküntüyü vurgulayan yazar, Osmanlı kadınının yozlaşmasını şu satırlarla eleştiriyordu:

> Fakat bir milletin teâlîsi, milliyetin terakkisi ve ona olan muhabbet ve fedakârlıkla kâbil olabilip bizde ise milliyet maalesef bir tarafa bırakılarak milel-i garbiyye medeniyetine itbâ' etmek [bağımlı olmak] modası pek ziyade ilerlemiş ve illet hükmüne giren şu moda erkeklerimizin müsamahaları ve Avrupa kadınlarına ibtilâ'ları [düşkünlükleri] yüzünden umumiyetle kadınlarımıza da sirayet etmiş ve herkesçe malum olan birçok semtler Ulah mahalleri hâlini almış ve Fransız kadınlarının ahlâk ve adâbı bizimkiler tarafından düstur-ı layetegayyer [değişmez ilke] ittihazla bundan mütevellid israf ve moda ve süs ve ziynet gibi birtakım mesârif-i fevkalâde nice hanelerin sönmesini ve servet-i umumiyyemizi ihlâl etmiştir [halel getirmiştir].

Ancak aile reislerine yapılan tüm bu uyarılara rağmen müstehcen avam edebiyatı elden ele dolaşıyor, geniş bir okur kitlesi oluşturuyordu. Meşrutiyet yıllarında siyasî bir sansür olmasına karşın "müstehcen" li-

teratüre pek ilişilmedi. Yayınevleri bu tür eserlere "üryan" kapak hazırlamakta bir beis görmediler. *Karyolada Tatlı Dakikalarım*, *Gıcırtılar*, *Bir Dakikalık Bekâret*, *Düğün Gecesi Sağır Güveyin Muaşşakası*, *Bir Bâkirenin Gebeliği*, *Aşk Entrikaları*, *Kanlı Zifaf*, *Hâdiye Boşandıktan Sonra*, *Zifaf Gecesi-Harem Ağasının Muaşşakası*; bu dönemde yayımlanan sayısız müstehcen kitaptan birkaç örnekti. Müstehcen edebiyat, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkinliğini sürdürdü ve okur kitlesini giderek genişletti. *Kudurtan Geceler*, *Baştan Çıkan Halime*, *Günahsız Fahişe*, *Çapkın Kız*, *Şadiye Boşandıktan Sonra*, *Fahişenin Azabı*, *Kadın Delisi Bir Softanın Defteri*, *Günahkâr Kadınlar*, *Açılmadan Solanlar*, *İkisi de Gebe*, *Orta Malı*, *Sokak ve Çayır Kızları*, *Sevişenler*; bu yıllarda yayımlanan "facia-i aşk" serilerinin ilginç örnekleriydi.

Bu tür sayısız öykünün ve romanın şüphesiz edebî değeri yoktu. Ama talep ortadaydı. Boğaz tokluğuna yaşayan, çoğu kez geçim derdine düşen o dönemin yazarları müstear adla da olsa bu tür öyküler yazmak zorundaydılar. Satışlar yükseldikçe kısa bir sürede kaleme alınan ve yayımlanan bu öyküler, yazarının haftalık rızkını temin ediyordu. Yayıncı, okuru yitirmemek için her hafta bir kitapçık yayımlamak zorundaydı. Bu nedenle birçok öykü birbirinin tekrarıydı. *Binbir Buse* dizisi okurlara şu satırlarla tanıtılıyordu: "Tam ismiyle müsemma şen, şuh ve çapkın bir hikâye külliyatıdır. Her perşembe günü, otuz iki sahifelik küçük bir kitap hâlinde neşrolunur".[149]

Ancak bu dönemde yazılan aşk-ihtiras öyküleri ve romanları arasında görece nitelikli olanları da vardı. Mehmed Rauf, Selahaddin Enis, Selami İzzet, Burhan Cahit nispeten daha edebî ürünler verdiler. Selahaddin Enis'in *Zaniyeler*'i bunlardan biriydi.[150] *Sara*, *Bataklık Çiçeği*, *Cehennem Yolcuları*'nı da kaleme alan Selahaddin Enis, *Zaniyeler*'de Cihan Harbi yıllarının toplumsal çöküntüsünü çarpıcı bir üslupla ele alıyordu. Giriş kısmında yer alan tanıtım yazısında belirtildiği gibi, eserde "Harb-i Umumî" devrinin yüz kızartıcı "bütün rezâil ve mesâvisi [rezalet ve kötülükleri], yüksek tabakaların bedmest [sarhoş] ve hayâsız âlemleri en kuvvetli hatlarla" tasvir edilmişti.[151]

Bu arada müstehcenliği "porno"ya vardırmayan, benzer sorunlara eğilen yazarlar da yok değildi. Hüseyin Rahmi'nin *Hakka Sığındık*, *Billur Kalp*, *Tebessüm-i Elem*, *Gönül Bir Yeldeğirmenidir*, *Toraman*, *Cehennemlik*, *Muhabbet Tılsımı*; Cihan Harbi'nin neden olduğu yoksulluk ortamında baştan çıkan kadınlara, savaş zenginleriyle yoksul halk arasındaki çelişkiye, savaş sonucu çalışmak zorunda kalan kadının türlü





Selahaddin Enis (Atabeyoğlu, 1892-1942), *Zaniyeler*'de Cihan Harbi yıllarının toplumsal çöküntüsünü çarpıcı bir üslupla ele alıyordu. Bu eserin girişinde yer alan tanıtım yazısında belirtildiği gibi, "Harb-i Umumî" devrinin yüz kızartıcı "bütün rezâil ve mesâvisi [rezalet ve kötülükleri], yüksek tabakaların bedmest [sarhoş] ve hayâsız âlemleri en kuvvetli hatlarla" tasvir edilmişti. Aynı yıllarda Selahaddin Enis'in yayımladığı diğer bir kitap *Sara* başlığını taşıyordu.

---

yollardan tuzağa düşürülmesine, konaklarda baş gösteren gayrimeşru ilişkilere, servet ve çıkar kaygısına dayanan evliliklere, cinsi kudurganlık ve sapıklıklara yer veriyordu. Cevdet Kudret, *Hüseyin Rahmi Gürpınar* adlı biyografik eserinde İstibdat devrinde toplum hayatındaki çözülüşün "hürriyet, müsâvat, adalet" parolasıyla açılan Meşrutiyet devrinde de sürüp gittiğini, o parolanın sadece bir yaldızdan ibaret olduğunu, bilgisizliğin, boş inançların ve toplum hayatındaki çözülüşün elinde tutsak olan halkın tıpkı İstibdat devrinde olduğu gibi, yine aldatıldığını vurguluyordu.

Cevdet Kudret, Hüseyin Rahmi'nin bir yandan bu kötülüklerin nedenine eğildiğini, öte yandan sınıfsal farklılığı, güçlü ile zayıf, hâkim ile mahkûm arasındaki çatışmayı işlediğini söylüyordu.[152] Özellikle Cihan

Harbi yıllarında maddi ve manevi bütün değerlerin alt üst oluşu bu farkı büsbütün derinleştirmiş, hayatta yüksek bir örnek göremeyen insanlar, manevi bir boşluk içinde ahlâkça çökmeye başlamışlardı. Bundan böyle Hüseyin Rahmi'nin ilk romanlarında görülen züppe tipi, yerini ahlâksız zamparaya bırakmıştı. Hüseyin Rahmi, *Ben Deli Miyim?*, *Kokotlar Mektebi*, *Utanmaz Adam* gibi son birkaç büyük eserini; bu ahlâk çöküntüsünün gittikçe bireysel olmaktan çıkıp toplumda yaygın bir hâl almaya başlamasına, hayat kavgasında tek ölçünün çıkar, tek amacın da haz elde etmek olduğunu ilke edinen ve başarı kazanmak için ahlâksızca yaşamayı bir zorunluluk ve kural hâlinde gören insanların didişmesine hasrediyordu.

Cumhuriyet'in ilânı arifesi ve ertesi gündeme gelen müstehcen avam edebiyatı bir anlamda dönemin sorunlarını yansıtıyordu. Nitekim unutulup giden, edebiyat tarihimiz açısından marjinal bir nitelik taşıyan, sayıları yüzleri aşan 1910'lu ve 1920'li yılların avam edebiyatı ürünleri, toplumsal ve beşeri bilimler açısından bugün önemi yadsınamayacak bir tarihsel kaynağa dönüştü. Son dönem Osmanlı toplumundaki çözülme ve Cumhuriyet'in ilk neslinin karşılaştığı toplumsal sorunlar bu öykülerin ve romanların ana temalarıydı. Bu eserler sayesinde geleneksel Osmanlı ailesinden, konaktan, yalıdan, köşkten Şişli'ye, Nişantaşı'na, apartmanlara, yazlıklara kadar Cumhuriyet'in yaşam biçiminin izlerini sürmek mümkün olabiliyordu. Son dönem Osmanlı ve ilk dönem Cumhuriyet'in gece hayatı, eğlence yerleri, zarafet, güzellik, şıklık normları, alafranga giyim kuşam, sofra adabı ve muaşeret, bu eserlerde ayrıntılarıyla yer alıyordu.

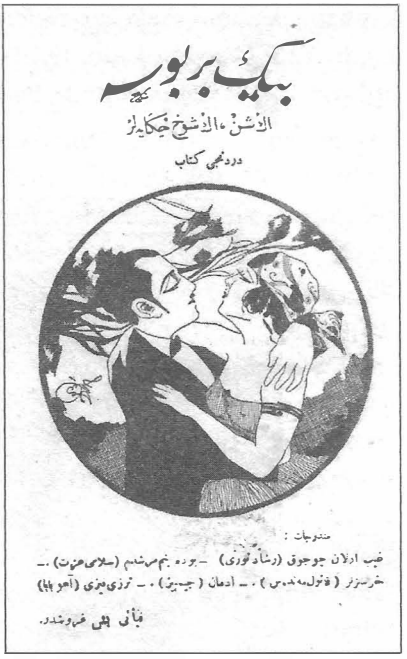
Müstehcen avam edebiyatı, yazar ile okur arasındaki çok daha sıkı bir diyalogun ürünüydü. Kadın-erkek ilişkilerinde nesillerin özlemleri bu tür eserlerin yazılmasında temel etmen olmuştu. Eserin başarısı satış hasılatıyla orantılıydı. Yazar okura tabiydi; beklentiler doğrultusunda ürün veriyordu. Diğer bir deyişle, yazarı yönlendiren geniş okur kitlesinin özlemleriydi. Uzun yıllar baskı altında tutulan kadın-erkek ilişkileri Meşrutiyet'in özgürlük ortamında serbestçe ifade edilebilir olmuştu. Servet-i Fünûn'un romantik ilişki bağları, Meşrutiyet nesli için yeterince gerçekçi değildi. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı bireyselleşiyordu. Kendini birey olarak algılıyordu. Siyasete giriyor, başkaldırıyor, savaşıyordu. Vatanı için cepheden cepheye koşuyordu. Artık her iki toplumsal cinsiyet gün be gün ölümle burun burunaydı. Meşrutiyet sonrası kadın-erkek ilişkileri de bu bağlamda biçimlendi.

Osmanlı kadını-erkeği gazetelere ilân vererek evlenmekte beis görmedi. Yeni Osmanlı kadın tipi bedeninin bilincindeydi. Peçe, yaşmak atılıyor; çarşaf kisvesi altında Paris moda evlerinin, o günkü terimiyle



"Saime, o zavallı kız, kendisinin felakete doğru sürüklenmek istenildiğini anlıyorsa da harekete geçmişti; onu men etmek kabil olamıyordu. Bilerek idama mahkûm olanlar gibi ağır adımlarla karyolaya doğru ilerledi. Karyoladan iki kuvvetli el açılmış onu sabırsızlıkla bekliyordu. Karyolaya yaklaştığı zaman âni bir süratle onu kolları arasına alan gençten uzaklaşmak istediyse de vakit geçmiş, ateş saçağı sarmış bulunuyordu. Çarnaçar teslim oldu. O da karyolaya uzandı. [...] Birkaç dakika sonra odanın sükûnetini ihlâl eden enînler ve onu takip eden şiddetli teneffüslerden başka bir şey işitilmiyordu. Yarım saat sonra Saime'den o saf bekâret uçmuş, bir daha avdet etmemek üzere uçmuştu..." S(in). Hidayet, *Bir Dakikalık Bekâret*, İstanbul: Zarafet Matbaası, 1330.





Cumhuriyet dönemi müstehcen avam edebiyatı arasında yer alan *Binbir Buse - En Şen, En Şuh Hikâyeler* dizisi okurlara şu satırlarla tanıtılıyordu: "Tam ismiyle müsemma şen, şuh ve çapkın bir hikâye külliyatıdır. Her perşembe günü, otuz iki sahifelik küçük bir kitap hâlinde neşrolunur".

"modistra"larının hatları izleniyordu. Fani dünya bundan böyle yaşamaya değerdi. Ölümle burun buruna gelindiği bir dönemin ardından geleneğe dönüş olanaksızdı.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e müstehcen avam edebiyatı bir toplumsal dönüşümü simgeliyordu. Bu tür edebiyatta içerik biçime baskın çıkıyordu. Bilinçaltına itilmiş özlemler satır aralarında ifadesini buluyordu. Müstehcenlik özgürlüğün bir tür dışa vurumuydu. Fındıkçı Nigar'ıyla, Cilveli Rana'sıyla, Kahpe Feride'siyle, Pamuk Müjgan'ıyla ve nihayet Fırlama Tevfik'iyle müstehcen edebiyat, kaotik bir evreye özgü edebiyattı. Bizim geçiş dönemi edebiyatımızdı; kanon edebiyata bir başkaldırıydı. Gerçek "millî roman"ımızdı.

İSTANBUL'DA FUHUŞ VE ZÜHREVİ HASTALIKLAR (1914-1933)[153]

Cihan Harbi yıllarında İstanbul servet ile fakr u zaruretin, sefahat ile sefaletin buluştuğu, kaynaştığı bir mekândı. Kent, yeni bir Pompei'in habercisiydi. Mütareke döneminde İstanbul'un işgali bu çarpıklığı daha da belirginleştirdi. İşgal kuvvetlerince harcanan para sefahat hayatını besledi. Kent her geçen gün yozlaştı. Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore*'si böyle bir kentten esinlenecekti. Ahmed Rasim ise *Fuhş-i Atîk* adlı eserinde Cihan Harbi'yle birlikte gündeme gelen "yeni fuhuş"u şu satırlarla ifade ediyordu:

"Eski fuhuş çöktü. Fakat, güya çirkefe atılmış bir taş gibi bütün pislikleri etrafa serpildi. Eskiden birkaç mahalleye sıkışıp kalmış olan içtimaî rezillik yılan gibi kovuktan kovuğa sokularak evden eve tünel açtı; yeni fuhuş başladı. Yeni rezalet yerleri açıldı, çoğaldı. Muhtelif semtlere saldırarak dallı budaklı bir şekil aldı. Bilhassa İslam içtimaî terbiyesini yaraladı. Ondan sonra türlü şenaatleriyle ne mal olduğu anlaşıldı. Umumî Harp, onu seferber hâline koydu. Bu büyük hercümerç esnasında idi ki aile rabıtaları, hürmetleri, takayyütleri gevşedi. Zaruret, sefalet, açlık, kimsesizlik dertleri şiddet peyda ettikçe bu dert dört tarafa saldırdı."[154]

Sağlık sorunlarının kendine özgü bir tarihi var. Tıbbın sosyal içerikli tarihi her geçen gün gelişiyor. Bu alanda son çeyrek yüzyılda tarih yazımı epey yol kat etmişe benziyor. Tarihsel epidemiyoloji, medikal antropoloji, etno-tıp, psikotarih vb. tarihçiliğin alanını alabildiğine genişletti. Sağlık kavramı ve politikası ile bununla bağlantılı meslekler ve bilgi havuzu, hastalık, terapötik ve hastane tarihleri son yıllarda tarih, ekonomi, sosyoloji, hukuk, felsefe ve edebiyat alanlarının ortak uğraşı sayılabilir.

Bu makalenin omurgasını İstanbul'da fuhuş ve frengi oluşturuyor. Frengi dünün AIDS'i. Çağın vebası AIDS'in zuhur edişine kadar zührevi hastalıklarda frengi tahtını korumuşsa da insan belleği AIDS ertesi frengiyi çabuk unutmuşa benziyor. Oysa vebadan farklı olarak frengi ya da sifilis, tarihsel olduğu kadar güncel önemini koruyor. 19. yüzyıl frengi için önemli bir dönüm noktası olmuş. Küreselleşme frengiyi dört bir yana saçmış. Nüfus hareketleriyle birlikte frengi de kıtadan kıtaya sıçramış. Savaşlar, seferberlik, buharlı ulaşım araçları, kentleşme, sanayileşme frenginin de hızlı yayılmasına neden olmuş.

Batı'da frenginin dünü üzerine geniş bir yazın oluşmuş durumda. Hatta 19. yüzyıldan itibaren bu konuda kapsamlı kaynakça çalışmaları bulunuyor. J. K. Proksch'un *Die Litteratur über die venerischen Krankheiten* (Bonn, 1889) adlı çalışması, zührevi hastalıklar üzerine yazılmış uluslararası nitelikte ilk kaynaklardan biri. Aynı yazar 1889-1899 arası için bir de ek çıkarmış. Keza yüzyıla yönelik Fransızca bir kaynak denemesini Wald-Lasowski yapmış: *Syphilis: Essai sur la littérature française du XIXème siècle* (Gallimard, 1982).

Frengi üzerine yazılanlar yaklaşık son beş yüz yıllık dönemi kapsıyor. Aynı zamanda kültürel bir olguya dönüşen frengiyle mücadele, bilim ile hastalık arasında bir savaş olmanın ötesinde toplumsal bir gerçek. Kimileri frengiyi günahkârlara karşı tanrının bir cezası olarak değerlendiriyor. Tanrı verisi frengi algısı ile hastalığı tedaviye çalışanların çabası arasındaki kavga yüzyıllarca sürüp gitmiş. Bu tür kalıntılar bugün bile gözlemleniyor. Seksüel ahlâk telakkilerinde büyük dönüşümlere rağmen frengi utanç verici bir hastalık olarak biline gelmiş.

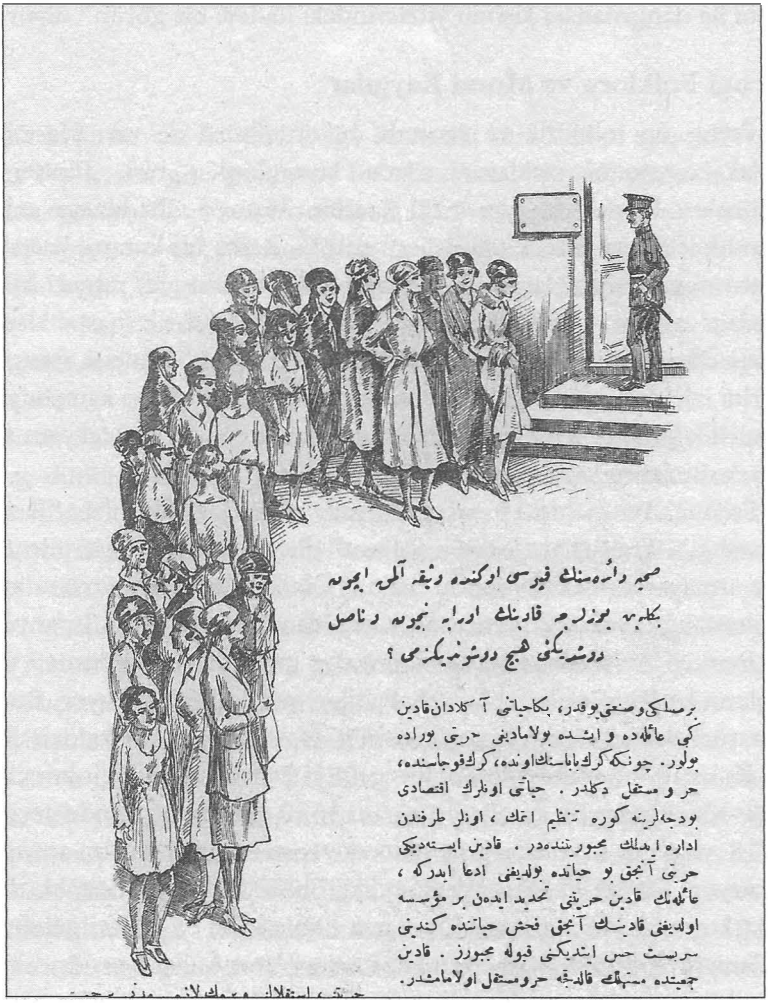
Claude Quétel, *Le Mal de Naples: histoire de la syphilis*[155] adlı eserinde, "şüpheniz varsa kliniğe gelen ve Bordet-Wassermann testi isteyen bir hasta ile danışmadaki kişinin yüzlerindeki ifadeyi bir görün" diyor.

Frengi Folkloru ve Moral Kaygılar

Frenginin folklorik ve ezoterik bir literatürü de var. Hastalığın patlak vermesini açıklayan sözde kuramlardan biri, Jüpiter ile Satürn'ün Dünya'yla aynı çizgi üzerine düşmesi. Bu hizaya gelme, insanlık için son derece tehlike arz ediyor. Başka bir kuram, hastalıkla mikro-organizmalar arasında bir bağ kurarak frengiyi taşıyıcı küçük kurtlara yoruyor. Kısaca frengi zamanla enigmatik hastalıklardan birine dönüşmüş. Günümüzde kimi doktor ve tıp öğrencisi, frenginin seyrini izlemek için kendilerine bulaştırıyor. AIDS'e karşı kampanyayla paralellik kurarak AIDS mücadelesini frengi tarihinin güncel yansıması olarak niteleyen yazarlar var.

Frengi, Avrupa'da 16. yüzyılda yaygınlaşıyor. İtalyanlar, "Fransız Hastalığı", Fransızlar "Napoli Salgını" diye "suç"u birbirlerinin üzerine atmaya başlıyorlar. Japon halkı, "Çin Ülseri" diye nitelendirdiği bu hastalığın seksüel perhizden kaynaklandığını sanıyor. İspanyollar ise frengiyi Avrupalıların Yeni Dünya'ya götürdükleri öldürücü mikropların bedeli olarak oradan ithal edilen mikroplarla açıklıyor. Bunun literatürdeki adı "Amerikan Teorisi". Hastalığın Amerika'dan Kristof Kolomb'un avanesiyle birlikte geldiği ileri sürülüyor bu kuramda. Sifilis sözcüğüyse ilk kez Pracastor'un 1530 tarihli bir şiirinde geçiyor.

18. yüzyılda moral kaygılar giderek yerini medikal çözüm arayışlara bırakıyor. Dinsel ya da başka nitelikli ahlâk bir yana, hastalık diğer yana konuyor. Frengi hastalık olarak algılanıyor ve tedavi çarelerine başlanıyor. Uzun dönem cıva tedavi aracı olarak kullanıyor. Ancak 19. yüzyılda cıvaya güven giderek azalıyor. Şarlatanlarca kullanılan "frengi aşısı"nı takmayan hastalık tüm toplum katmanlarında yayılıyor. Frengi korkusu 20. yüzyılın ilk yarısında, özellikle iki savaş arası doruk noktasına ulaşıyor. Frengi artık her yerde. Frengiye karşı propaganda yaşamın bir parçası. Broşür, afiş, radyo, tiyatro, sinema halkı uyarmaktan çok ürkütüyor. Edebiyat tüm bir neslin "büyük korku"sunu yansıtıyor; Julian Green, kızkardeşi Eleonore'un frengiden söz eden *Bubu de Montparnasse*'ı okurken eldiven giymekte ısrar ettiğini yazıyor. Tıpla ahlâkın bu denli bütünleştiği bir başka dönem yok gibi. Bu, bir noktada bilimin frengi karşısında çözümsüzlüğünden kaynaklanıyor.



صحیه دائره‌سنك قیوسی اوكنده وثیقه آلمق ایچون
بكلیه بوزلرجه قادینلك اوراده نیچون وناصل
دوشدیكنی هیچ دوشونمیكزمی ؟

برصاحبی وصنعتی بوقدر، یكاحیاتی آ كلادان قادین
كی عائله‌ده و ایشده بولامادیغی حریتی بوراده
بولور. چونكه كرك باباسنك اوندە، كرك قوجاسنده،
حر و مستقل دكلدر . حیاتی اونلرك اقتصادی
بودجه‌لرینه كوره تنظیم اتمك ، اونلر طرفندن
اداره ایدلمك مجبورینده‌در . قادین ایسته‌دیكی
حریتی آنجق بو حیاتده بولدیغنی ادعا ایدركه ،
عائله‌نك قادین حریتنی تحدید ایده‌ن بر مؤسسه
اولدیغنی قادینك آنجق فحش حیاتنده كندینی
سربست حس ایتدیكنی قبوله مجبورز . قادین
جمعیتده ممتلكه قادینه حر ومستقل اولامامشدر.

"Kadınlığı pazarda mal gibi satılan kadınlar, bugünkü içtimaî hayatımızın en büyük derdini teşkil ederler. Bu kadınların söylediklerini dinleseniz, ellerinizi yüzünüze kapayıp bir an için insanlığınızdan utanırsınız. Sıhhiye dairesinin kapısı önünde vesika almak için bekleyen yüzlerce kadının oraya niçin ve nasıl düştüğünü hiç düşündünüz mü?" Sabiha Zekeriya, "Kadınlık Satılamaz", *Sevimli Ay*, cilt 3, sayı 11, Kânûn-ı sânî 1926, s. 24-25.

Sosyal Hastalık: Türkiye'de Frengi

20. yüzyılla birlikte frengi Türkiye'de de önemli bir sorun. Son dönem Osmanlı'sında frengi, veremle birlikte toplumsal hastalıklardan biri olarak tarihe geçiyor.[156] Cihan Harbi yıllarında Babıâli, Batı'ya parmak ısırtacak düzeyde liberal bir "umumhane mevzuatı" kabul ediyor. Frengiye karşı önlem uzun zaman ahlâk sorunu olarak kalıyor. Bu "terör" ortamı, II. Dünya Savaşı ertesi son buluyor. Antibiyotik büyük bir devrim yaratıyor. Korku sona eriyor; birkaç doz penisilin frengiyi tatsız bir anıya indirgeyebiliyor. Oysa frengi sinsi sinsi varlığını sürdürüyor. 1960'lı yıllarda frenginin tekrar hortlaması antibiyotiğin insanlığa getirdiği rehavetten kaynaklanıyor.

AIDS'in ölüm kalım meselesine karşın frengi eski ürkütücülüğünü yitirmiş durumda; AIDS'le mücadele frengiyi unutturmuşa benziyor. Oysa frengi sürüp gidiyor. Günümüzde, ABD'de erken frengi teşhisi yılda 100.000 dolayında. Tedavi görmeyen kalıntı vakaların ise en az 350.000 olduğu tahmin ediliyor.[157] Kısaca, frenginin geride kalan renkli, beş yüzyıllık bir tarihi var. Mitosla tıbbın karışımı bir öykü bu. Kimi zaman korkunç, kimi zaman gülünç... Frengi üzerine binlerce kitap yazılmış. Tıbbın belki de en geniş alanı. Hastalıklar arasında frengi en toplumsal olanı. Kültürel boyutu başka hiçbir hastalıkta bu denli kapsamlı değil. Öte yandan insan topluluklarında yaşayan en dirençli hastalık. "Biz frengiyi sevmesek de frengi bizi seviyor" diyor Claude Quétel.

Türkiye'ye odaklanmadan önce bir hususu hatırlatalım. Bugün seks işçisi diye tanımlanan bir emekçi kesimi, dünün kaynaklarında değişik şekillerde; fahişe, sermaye, hayat kadını, umumhane kadını, genelev kadını gibi terimlerle ifade ediliyordu. Tarihsel bağlamını yitirmeme kaygısıyla biz de bu makalede terimi günümüz etik kaygılarını gözetmeksizin kullanıyoruz. Bu terimleri kullanmamız, günümüzde seks işçisi olarak çalışan emekçilere saygısızlık olarak algılanmamalı.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş evresinde siyasal gelişmelerin yanı sıra fuhuş, içki, kokain ve kumar, Türkiye'de toplumsal çöküntünün temel göstergeleri olarak belirdi. Türkçe roman ve öyküde bu dört unsurun en etkin bir biçimde işlendiği dönem Cihan Harbi ve Mütareke yılları oldu. Refik Halit'ten Peyami Safa'ya geniş bir yazar yelpazesinin bu konulara eğilmesi rastlantı değildi. Osmanlı toplumu Cihan Harbi'yle birlikte çöküntüye uğramış, tüm değer normları savaşla birlikte alt üst olmuştu. Cumhuriyet Türkiyesi'nin Osmanlı'ya

siyasal çözüm getirirken toplumsal bunalımın üstesinden gelecek yeni değerler arayışına girmesi doğaldı.

Cihan Harbi'nin İstanbul'u servet ve sefaleti birlikte yaşadı. Savaş enflasyonunun neden olduğu spekülatif girişimler, geleneksel Osmanlı gelir bölüşümünü olağan dışı çarpıttı. Kısa sürede "yeni zengin" bir katmanın doğmasına neden oldu. Halk dilinde "harp tüccarı", "spekülasyon erbâbı", "331, 332, 333 zengini" ya da "muhtekir" diye bilinen savaş zengini, İstanbul'un yaşamına yepyeni bir boyut getirdi. İstanbul'un geniş bir kesiti yoksullaşırken eğlence düşkünlüğü, alkol, kumar, kadın ticareti, hatta "zehir" ya da kokain giderek yaygınlaştı. Bundan böyle İstanbul servet ile fakr u zaruretin, sefahat ile sefaletin buluştuğu, kaynaştığı bir kente dönüştü. Osmanlı'nın payitahtı yeni bir Pompei'in habercisiydi. Mütareke döneminde İstanbul'un işgali bu çarpıklığı daha da belirginleştirdi. İşgal kuvvetlerince harcanan para sefahat hayatını besler oldu. Kent her geçen gün yozlaştı. Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore*'sini böyle bir kentten esinlenerek yazacaktı.

Mütareke İstanbul'u ve "Fuhş-i Cedid"

Mütareke İstanbul'u etnik çeşni açısından son derece zengindi. İngiliz üniformalı Sih subayı, Senegalli Fransız çavuşu, İtalyan jandarması, Yunan Efsun askeri ırk yelpazesini olabildiğince genişletmişti. Tüm kozmopolitliğiyle İstanbul, işgal kuvvetlerinin yanı sıra, iki yüz bine yakın göçmen Rusu misafir etmek durumunda kaldı. Ekim Devrimi ertesi kapağı İstanbul'a atan Beyaz Ruslar kentin gece hayatına renk katmışlardı. Her türlü "varyete" Rus kızlarındaydı. Wrangel ordusunun kalıntıları İstanbul'a "pavyon"u, "gece kulübü"nü getirdi. Tombalacı Rus kızları kahvehane, kahvehane dolaşarak Osmanlı erkeklerine şans dağıttılar.

İstanbul'da fuhuş böyle bir ortamda ivme kazandı. Resmî zabıta kayıtlarına göre, Mütareke yıllarında İstanbul'da "vesikalı" 2.125 fahişe çalışıyordu. Yine aynı kayıtlara göre "vesikasız" iş tutan 979 hayat kadını vardı. Bunların dışında bu mesleği zaman zaman icra eden binin üzerinde kadın, polis müdüriyetince biliniyordu. 1920 yılında İstanbul işgal gördü. İşgal yıllarında Sıhhiye Heyeti'nin verilerine göre ise İstanbul'da vesikalı 2.171 hayat kadını icra-i sanat ediyordu. Bunların 1.367'si Hıristiyan ve Musevi, 804'ü Müslümandı. Beyoğlu'nda 770, Galata'da 643, İstanbul'un Eminönü cihetinde 135, Kadıköy ve Üsküdar'da 177 vesikalı hayat kadını vardı. Ayrıca İstanbul'da mıntıka-

sı belirsiz 446 vesikalı hayat kadını bulunmaktaydı. Sıhhiye Heyeti'ne göre İstanbul'da fahişe sayısı her geçen gün artmaktaydı. Galata'da çalışanların çoğunluğu Rumdu. Bunların bir kısmı Yunan pasaportu taşıyordu. Rumların ardından sayı olarak Ruslar geliyordu. Ancak Rus fahişelerin sayısı büyük bir olasılıkla resmî kayıtların üzerindeydi. Sonuç olarak, geçimini fuhuşla idame ettiren 4.500 ila 5.000 dolayında kadın İstanbul'da seks ticaretinin metasıydı. O tarihlerde İstanbul'un nüfusunun 700.000 dolayına düşmüş olduğu düşünülürse bu sayıların hiç de azımsanacak düzeyde olmadığı görülür.

Vesikalılar arasında, beklenilenin tersine, Müslüman kadınlar başta geliyordu. Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galib Bey'in resmî kayıtlardan aktardığı bilgilere göre, mezhebi ve tabiiyeti "Müslim" olan 774 fahişe vardı. Gayrimüslim Osmanlı kadınları arasında 691 Rum, 194 Ermeni ve 124 Musevi vesikayla çalışıyordu. Mustafa Galib, işgal yıllarında geçim için fuhuştan başka çözüm bulamayan Müslüman kadının "düşüşünü" şu satırlarla yansıtıyordu:

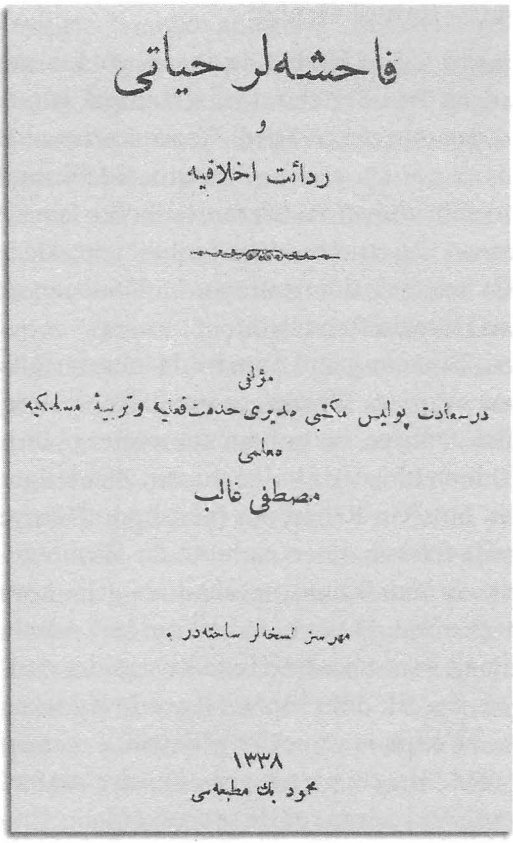
> Kelimenin bütün kudret-i manasıyla Payitaht birçok servetlerini menâbi-i gayr-i meşruaya [gayrimeşru kaynaklara] tahsis edip sarf ederken diğer taraftan zaruret-i hayatın kurbanları nazar-ı dikkati câlib bir surette tekessür ve tezayüd ediyor. Ve bu netice-i vahîmeden memleketin mukadderat-ı emn [güvenliği] ve asâyişi suret-i münîfede [büyük ölçüde] müteessir olmakla beraber bilhassa İstanbul ahâlî-i müslimesi bir gayyâ-i müsibete [müsibet kuyusuna] doğru yuvarlanıp gidiyor. Bittabi bunun esbâb-ı muhtelifesi vardır. Zaruret ve ihtiyaç akla vârid olan delâil-i kaviyyeden olmakla beraber memleket muhitinin ahlâken tefessuh-ı tamme uğraması da en esaslı müessirlerden biridir. Emrâz-ı ahlâkiyyenin memleketin bünye-i içtimaiyyesi üzerinde ika' ettiği muhrib [harab eden] tesirleri düşünürken evvela vârid-i hâtır olacak keyfiyyet fuhuş mesele-i müzminesidir.[158]

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde yabancılar fuhuş dâhil her türlü serbest mesleği icra edebiliyorlardı. "Ecnebî fahişe" kapitülasyonların güvencesi altındaydı. Bu nedenle, diğer alanlarda olduğu gibi, dünyanın bu en eski mesleğinde de Osmanlı topraklarında yabancı "sermaye" bulunması doğaldı. Yabancı vesikalı fahişeler arasında Rus kadınları başta geliyordu. Çöken Çarlık Rusyası'ndan Osmanlı, resmî kayıtlara göre 171 fahişe devralmıştı. Rus kadınlarını Yunan, Avusturyalı, Romen ve İtalyan kadınları izliyordu. Bunların adedi sırasıyla

90, 23, 21 ve 12'ydi. Ayrıca İstanbul umumhanelerinde 5 Fransız, 5 Sırp, 5 Bulgar, 3 Alman, 2 Polonyalı ya da Leh, 2 Arap, 1 Yugoslav, 1 Amerikan ve 1 İranlı fahişe çalışıyordu. Tahmin edilebileceği gibi, bu denli çeşnili bir piyasada zührevi hastalıkların zuhur etmesi kaçınılmazdı. Zabıta kayıtlarına göre "sermaye" olarak çalışan 12-13 yaşlarındaki kızların önemli bir kısmında "emrâz-ı zühreviyye" ya da zührevi hastalık görülmüştü.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında fuhuşla ilgili en özgün kitabı Ahmed Rasim yazmıştı. O'nun deyişiyle yakın zamanda "fuhş-i atîk" ya da "eski fuhuş" çökmüş, yerini "fuhş-i cedid", yani "yeni fuhuş"a bırakmıştı. "Tam hususî", "yarı hususî", "kapatma-mantenot", "sermaye", "sokak" ve "mezarlık" Ahmed Rasim'in fuhş-i atîk "sermaye" türleri için yaptığı tasnifti. Eski fuhuş, çirkefe atılmış bir taş gibi çökerken bütün pisliklerini etrafa serpmişti. Eskiden birkaç mahalleye sıkışıp kalmış olan bu "içtimaî rezillik" yılan gibi kovuktan kovuğa sokularak evden eve tünel açmış; yeni fuhşa ortam hazırlamıştı. Yeni "rezalet" yerleri açılmış, çoğalmıştı. Değişik semtlere saldırarak dallı budaklı bir şekil almış, bilhassa Müslüman kesime sirayet etmişti. Kısaca İslam "içtimaî terbiyesi" yara almıştı. *Fuhş-i Atîk* adlı anı kitabında Meşrutiyet öncesi Osmanlı toplumsal yaşamından ilginç kesitler sunan Ahmed Rasim, fuhşun yayılmasını, "fuhş-i cedid"in ortaya çıkışını Cihan Harbi'ne bağlıyordu. Bu büyük hercümerç sırasında aile erkeği cepheye sevk edilmişti; sefalet, yoksulluk, açlık, kimsesizlik aile bağlarını çözmüştü. Geçim derdi, Osmanlı kadınını günlük rızkını sokakta aramaya sevk etmişti. Fuhuş aile yuvasına girmiş, dört bir yana saldırmıştı. Ahmed Rasim'in deyişiyle fuhuş birkaç yılda "görenek" olup çıkmıştı.[159]

Cumhuriyet'in ilânı ertesi fahişe istatiklerinde düşüş görüldü. 1925 yılında Zabıta sicillerinde kayıtlı fahişe sayısı 2.153 olarak gözüküyordu.[160] Bunlardan 917'si İstanbullu ve 1.236'sı taşralıydı ve 899'unun yaşları yirminin altındaydı. İstanbul Emrâz-ı Zühreviyye Müdüriyeti'nde ise 500 fahişe kayıtlıydı. Bunlardan 250'si Rum, 150'si Musevi, 100'ü Müslümandı. 410'u şehirli, 90'ı köylüydü. 101'inin okuma yazması vardı. 146'sı kimsesizdi ve iğfal edilerek fuhşa düşürülmüştü. Yine aynı kayıtlara göre 196'sı zaruret ve sefalet nedeniyle, 158'i kendi arzusuyla fahişeliğe başlamıştı. 346'sının ebeveyninin her ikisi, 93'ünün ebeveyninden biri fuhşa başladığı sırada ölmüştü. 61'inin ebeveyni sağdı. 313'ü evlilikten önce, 45'i boşandıktan sonra, 137'si kocası öldükten sonra fahişe olmuştu. 7'si


فاحشه‌لر حیاتی
و
ردائت اخلاقیه
مؤلفی
درسعادت پولیس مکتبی مدیری خدمت فنیه و تربیهٔ مسلکیه
معلمی
مصطفی غالب
مهرسز نسخه‌لر ساخته‌در .
۱۳۳۸
محمود بك مطبعه‌سی

Mütareke yıllarında İstanbul'da vesikalılar arasında Müslüman kadınlar başta geliyordu. Mustafa Galib Bey'in resmî kayıtlardan aktardığı bilgilere göre, mezhebi ve tabiiyeti "Müslim" olan 774 fahişe vardı. Mustafa Galib (Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Hizmet-i Fi'liyye ve Terbiye-i Meslekiyye Muallimi), *Fahişeler Hayatı ve Redaet-i Ahlâkiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1338.

---

hâlen evliydi. 261'inin çocuğu vardı. 176'sının evlilikle, 295'inin kendi rızasıyla, 30'unun ise cebren bikri izale olunmuştu. 160'ı mesleğe girmeden önce hizmetçi, besleme veya evlatlıktı. 10'u tövbekâr olup tekrar fuhşa başlamıştı. 500 fahişenin geldikleri yörelere göre dökümü şöyleydi: 181 İstanbul, 12 İzmir, 5 Mudanya, 10 Bursa, 4 Bandırma, 7 Mürefte, 8 Silivri, 2 İzmit, 3 Yalova, 4 Darıca, 3 Erdek, 3 Çanakkale, 4 Marmara sahilleri, 3 Dedeağaç, 8 Selanik, 7 Edirne, 4 Kırkkilise, 4 Çatalca, 3 Çorlu, 9 Kastamonu, 2 Bolu, 4 Konya, 4 Geyve, 2 Erzurum, 3 Van-Bitlis, 2 Niğde, 4 Trabzon, 5 Karadeniz sahilleri, 5 Beyrut ve havalisi, 3 Şam, 2 Halep, 3 Sakızadası, 3 Ege Denizi adaları, 3 Adana, 3 Adapazarı, 3 Bağdat, 7 Atina, 2 Bakü, 2 Batum, 2 Kırım, 6 Kalas, 8 Romanya, 14 Odessa, 84 değişik Rus şehirlerinden, 17 Avusturyalı, 3 İtalyan, 2 Üsküp.

Edebiyat ve Fuhuş: Hüseyin Rahmi Örneği

Türk edebiyatında gerçekçilik Cihan Harbi'nde önemli yol kat etti. Tarihte hayalle gerçeğin bu denli örtüştüğü bir dönemi bulmak güçtü. Çoğu öykü ve roman gerçek yaşamın ta kendisiydi. Yazarın yaratıcılığı günlük pratikle perçinlenmiş ve gerçeği yansıtır olmuştu. Edebî yapıt sanki bir belgeseldi. Bu dönemin roman ve öyküsü tarihçiler için de ilham kaynağı oldu. Kurgulanan olayların bu denli tarihsel gerçekle iç içeliği edebî eseri bir anlamda belgesele dönüştürüyordu. Dönemin en güçlü gözlemcilerden biri ise Hüseyin Rahmi'ydi.

Ayşe Sünbüle'nin validesi, hanenin gelini Dürriye Hanım bir gün ortadan kaybolmuştu. Birkaç ay sonra Dürriye otomobiller, ipekler, samurlar içinde çıkıp gelecekti. Dürriye, bir bulgurcuya metres olmuştu. Savaş yıllarında spekülatörlerin bir adı da bulgurcuydu. Zira bulgur o yıllarda bulunmaz metaydı. Hüseyin Rahmi'nin öyküsünde Dürriye Hanım, Cihan Harbi yıllarında sefalete düşen namuslu bir ailenin geliniydi. Kayınpeder dilenmek zorunda kalmış, en sonunda gelin kötü yola düşerek aileye kol kanat germişti. Hüseyin Rahmi'nin kara mizahı savaş yıllarını tüm gerçekçiliği ile yansıtıyordu. Hasta kayınpeder önüne konan kocaman tepsiye ve yiyecek dolu kaplara hayretle bakarken gözleri yaşarıyordu. Öyle ya, bu kaptaki yemekler gelininin iş tutması sayesinde pişiyordu. Kısaca ailede satacak bir tek gelin Dürriye'nin bedeni kalmıştı. Öyküde kayınvalide, kocasına şöyle sesleniyordu:

> Ağlama... Ağlama kimsede merhamet kalmadı. Üç dört saat dilendin, eline yetmiş para koydular. Bir tiyatro şanosu üstünde göbek atsaydın yedi yüz kuruş kazanırdın. Halkı eğlendirmeli, aldatmalı, ziyana, günaha sokmalı ki ceplerin dolsun. Efendi âhir zaman oldu, âhir zaman... Şimdi günah işlemeden kimsenin karnı doymuyor.. Gazetecisi, bakkalı, çakkalı, tüccarı, bulgurcusu hep öyle yapmadılar mı? Neler vaat ettiler, bak sonra bizi ne hâle getirdiler.. Onlar alyon oldular biz dilenci.. Herkes nesi para ederse onu satıyor.[161]

Dönemin birçok yazarı, zaruret ve ihtiyacı fuhşa yataklık eden, onu körükleyen belli başlı neden olarak sayıyordu. Ancak maddi nedenlerin yanı sıra, başka saiklere de dikkati çekenler vardı. Ahlâk çöküntüsü bunların başında geliyordu. Aslında ahlâk bunalımı da savaşın neden olduğu yoksulluğun sonucuydu. Mustafa Galib, "memleket muhitinin ahlâken tefessüh-i tamma uğraması"nı fuhşun en belli başlı nedenlerden biri olarak görüyordu. Ahlâk çöküntüsü, ya da Mustafa Galib'in

deyişiyle "emrâz-ı ahlâkiyye" ülkenin toplumsal yapısı üzerinde yıkıcı etkilerde bulunmuştu. Cihan Harbi toplumun değer yargılarını yıpratmış, ahlâk çöküntüsüne neden olmuştu. Mustafa Galib, "Harb-i Umumî'nin intaç ettiği ahlâkşiken tesirât ruh-ı beşer üzerindeki hassasiyet-i asliyyeyi mahvederek bünye-i ahlâkıyyeyi tüyleri ürpertecek bir surette ezmektedir" diyordu. Özellikle İstanbul'un Müslüman ahâlisi bir "gayya-i müsibet"e doğru yuvarlanıp gitmekteydi. Payitaht birçok servetini gayrimeşru kaynaklara tahsis edip sarf ederken öte yanda "zaruret-i hayat"ın kurbanları nazar-ı dikkati celbedecek surette artmaktaydı. Bu olumsuz gelişmenin birçok nedeni vardı. Zaruret ve ihtiyaç başta gelen nedenlerdi. Bunun yanı sıra "memleket muhitinin ahlâken tefessüh-i tamma uğraması", çürümesi, kokuşması belli başlı nedenler arasındaydı. Ahlâk çöküşünün ülkenin toplumsal bünyesi üzerinde yaptığı en tahripkâr tesir fuhuş sorunuydu.

Mustafa Galib'e göre, memleketimizin ana ve kızları son derece hüzünlü bir ruhsal dönüşüm, kendi deyişiyle "hüznâver bir istihâle-i ruhiyye" karşısında bulunmaktaydılar. Ancak savaşın neden olduğu çöküntünün yanı sıra, Meşrutiyet ortamının neden olduğu kadına tanınan göreli özgürlük de "çöküntü"nün kaynağını oluşturan etmenler arasında görülüyordu. Bu görüş daha Meşrutiyet'in erken döneminde *Volkan* gazetesinde gündeme getirilmişti. Gazeteye göre kadınların evlerindeki işleri bırakarak sokağa çıkmaları, tiyatroya gitmeleri yozlaşmanın nedeniydi. *Volkan*'a göre bunu doğru bulacak insaf sahibi bir kadın tasavvur edilemezdi. Öyle iken giderek "bu yola sapan" kadınlar çoğalmaktaydı. İşin garibi, hatta feci yönü, böylelerine kocaları hiç ses çıkarmıyordu. İstanbul kadınlarının bu konuda, tiyatronun adını dahi bilmeyen Anadolu nene ve bacılarından ibret alıp kendilerine gelmeleri gerekiyordu. Yoksa durum vahimdi. Bu tiyatro düşkünü hanımların evleri de birer "lu'biyyat" yerine dönüşür, sonunda çatıları da başlarına yıkılırdı.[162] "Lu'biyyat" çoğu kez olumsuz anlamda eğlence mekânı için kullanılıyordu.

Sokak ve Çayır Kızları

Durum, Cihan Harbi yıllarında daha da vahamet kazanmıştı. Gençliği fuhşa sevk eden nedenler arasında Mustafa Galib, gösteri sanatlarını belirtiyordu. Tiyatrolar ve sinemalar "muhitimiz zihniyetinin hazmedemeyeceği derecede açık film ve mevzuları" gündeme getiriyordu. Sinema ve tiyatro kanı kaynayan "bâkir dimağlar" üzerinde şehveti ve

Namusla Açlık Mes'elesi, Cihan Harbi'nin hazin bir öyküsüydü. Hanenin gelini Dürriye bir gün ortadan kayboldu. Birkaç ay sonra otomobiller, ipekler, samurlar içinde çıkıp geldi. Dürriye savaş spekülatörü bir bulgurcuya metres olmuştu. Böylece aileye kol kanat gerebilmiş, kayınpederini sokakta dilenmekten kurtarmıştı.



duyguyu tutuşturucu etki yapıyordu. Öte yandan, "asrî mefkûre" adı altında, "hürriyet-i tamme"yi tanıma gerekçesiyle kadının her türlü toplulukta serbestçe boy göstermesinin hoş görülmesi, fuhşu özendiren diğer bir etmendi. Nihayet, sokaklarda bilhassa geceleri gelip geçene musallat olan fahişeler "ahlâk-ı mahalliyye ve sıhhat-ı umumiyye namına muzır mikroplar"dı. Mustafa Galib, geleceğin anneleri olacak kızlara, özellikle dört duvar dışına çıkan "mektep kızları"na sahip çıkılması gerektiğini vurguluyordu. Osmanlı kızları, gerek sokakta gerekse okullarda sürekli nezaret altında bulundurulmalıydı. Zira okula gitmek için sokağa çıkan, tramvaya, vapura binen genç kızlar erkeklerin savletinden kendilerini kurtarmakta güçlük çekmekteydiler. Ayrıca genç kızları fuhşa sevk eden, yaşını başını almış birtakım aracı, "mutavassıt" kadınların mevcudiyeti de bilinen bir gerçekti. Bunlarla zabıta mücadele etmeliydi.

Fuhuş sözcüğü, Meşrutiyet yıllarında gayrimeşru ilişki anlamına geliyordu. Para mukabili bedenin metalaşması fuhşun ancak çeşitlerinden biriydi. Cumhuriyet'e yaklaştıkça, "gönül eğlendiren" kadın sayısında da önemli bir artış görüldü. Kadının toplumsallaşması, birey olarak kendini algılaması, özgürleşmesi birçok kişi nezdinde yukarıdaki anlamıyla fuhşun nedenleri arasında addedildi. Osmanlı feminizmi ya da "kadınlık inkılâbı" sık sık eleştiriye uğradı. Daha doğrusu kadının sokağa çıkması erkek "habitus"unca bir türlü hazmedilemiyordu. Kadının kendine özgü giyimi, kuşamı, makyajı yadırganıyor, bu tür davranışların, "kadınlık inkılâbı" neyse, ona ters düştüğü söyleniyordu. "Kadınlık inkılâbı" erkekler için soyut bir kavramdı. Kadınlar tarafından anlaşılamadığı vurgulanırken, aslında kadının toplumsallaşmasının erkeklerce bir türlü kabullenilemediği anlaşılıyordu. Doğmakta olan feminizmi eleştiren Safaeddin Rıza, *Sokak ve Çayır Kızları* adlı eserinde "harsî ve millî inkılâblarımızla adım atan içtimaî ve asrî inkılâblarımız arasında kadınlık inkılâbı maalesef hazmedilememiş; lâyıkıyla anlaşılamamıştır" diyordu. Kadınlık inkılâbını "şeklî ve bedenî" değil, "ilmî ve ruhî" olarak görmek istediğini kaydeden Safaeddin Rıza, kadınlarımızın ve kızlarımızın inkılâbı, asrîliği tırnak parlatmak, dudak boyamak, dans etmek olarak gördüklerini söylüyordu. Bir Fransız arkadaşı Safaeddin Rıza'ya "belki bütün kadınlarınız namuslu ve ağırbaşlıdırlar; fakat maalesef namuslu kadınlar gibi giyinmiyorlar" demişti. Cumhuriyet kadınının sapmış olduğu yol uçuruma çıkıyordu; "çok korkunç, çok derindi".[163]

İstanbul'da "Dişiler Otlağı"

Aslında kadının toplumsallaşması, sokağa çıkması, Meşrutiyet Devrimi'yle birlikte gündeme gelmiş, ilk aşamada birçok erkek bundan yana tavır koymuştu.[164] Ancak kısa bir süre sonra kadın sorunu ve kadının karşılaştığı "çöküntü", erkek camiası içinde yoğun bir biçimde tartışılmaya başlandı. Türk Yurdu Kütüphanesi'nin yayımladığı Selahaddin Asım'ın *Türk Kadınlığının Tereddîsi Yahut Karılaşmak* adlı kitabı, bu çöküntünün nedenlerine değinen ilginç çalışmalardan biriydi. Meşrutiyet'in reformist, Türkçü kesimi, kadının toplumsal bir kimlik kazanmasından ve özgürleşmesinden yanaydı. Feminizm ile milliyetçilik aynı platformu paylaşmıştı. Eğer kadın çöküntüye uğruyorsa, Selahaddin Asım'ın deyimiyle "karılaşıyorsa" bunun nedeni toplumdaki kaçgöçtü: Kadının toplumsal yaşamdan dışlandığı, kadının ve er-

keğin mekânlarının ayrıştırıldığı, kadın ve erkeğin aynı işi göremediği bir ortamda her iki cinsiyetin de birbirine birer cinsel meta olarak yaklaşması kaçınılmazdı.[165] Selahaddin Asım, bu duyguyu "hayvanî" bir güdüye benzeterek, İstanbul'un bütün çayırlarını; Kuşdili, Yoğurtçu, Haydarpaşa, Çırpıcı, Beykoz, Küçüksu Deresi ve Kağıthane çayırlarını baştan başa birer "dişiler otlağı"na benzetiyordu. Buraları başka bir tabir ya da ıstılahla tanımlamak olanaksızdı. Bu mekânlarda ne doğal bir "bedâat" [güzellik] ne de yapay bir "letâfet" vardı. Çoğu çayırda ve özellikle bunların "kraliçe"si olan Kuşdili'nde ve ona mücavir çayırlarda, jeolojik mevkileri gereği boğucu bir havasızlıktan, kavurucu bir sıcaktan başka bir şey olmadığı için günün ortasında orada pineklemek "dişiler otlağında karı avlamaktan, şehvet çiçekleri toplamaktan" başka bir hevese atfedilemezdi.[166]

Kaçgöç nedeniyle günlük kent yaşamında erkek ve kadın aynı mekânı paylaşamıyordu. Ancak "dişiler otlağı" bu işlevi görüyordu: "İçtimaî hayatta kadın görmek, fikrî ve medenî olarak kadınla çalışmak kabil olmadığı için oraya mütekabilen [karşılıklı olarak] dişi bulmak, erkek hayvana kavuşmak ihtiyacından başka bir hisle gidilmez"di. Bu nedenle bu yerler birer "marazî mesire"ydi. Selahaddin Asım çayır "filir"leri ya da flörtleriyle ilgili gözlemlerini şu satırlarla ifade ediyordu:

> Çayırlarda genç kızlar, genç kadınlar, yaşlı anneler, ihtiyar nineler tabii bir tasnif ile mütemadiyyen bir "resm-i geçid" icra ederler: Evvela birkaç aşığa filir [flört] yapan, ötekine berikine kıpırdayan, eskimiş dostlara yılışan, namzet sevgililerin bir işarete müheyyâ [amede] veya küçük bir kâğıt bırakacak gibi duran ellerine daima bakan, güneşten ziyade muhabbetin sâyesini [gölgeliğini] yapan şemsiyelerin altında bazen mendillerle, bazen de bizzat otlarla iltifat ve meftuniyet "ışmar"ları [işaretleri] gönderen genç kızlar ve genç kadınlar; sonra, bazen bunlara refakat ederek, gülüp teşvik eyleyerek, bazen de hoşlanarak kendi tatlı ve geçmiş günlerini, hatıralarını yâd ile mütelezziz olmağa [zevk almaya] çalışan, ve onların arasında "belki ben de sıra iltifatına nail olabilirim" ümit ve tesellisiyle o gençlerin hareketlerine iştirak eden, mütemâdî kırıtıp sırıtmalarla "piyasa" eden, henüz pek geçkin olmamış çirkince kadınlar; daha sonra, ekseriya bunların nev'inden olup ara sıra piyasada görünmek üzere her akşam kendi kızlarını süsleyip kukla ederek oralara koşmak için bu hareketlerini vicdanlarına karşı "kızlarını ve hemşirelerini beğendirip koca bulmak" suretinde tevil ile kendilerini müteselli kılan

[teselli bulan] genççe anneler, büyük ablalar; ki bu hâlde çayırlar aynı zamanda eski zamanın meselâ Babil ve Asurî ve Keldanîlerinin izdivaç şehirleri hâlini de hiç olmazsa yalancıktan almış olurlar.

Fuhuş Mıntıkaları ve Vesikalılar

Cihan Harbi ve Mütareke yıllarında İstanbul'un Beyoğlu yakasında belli başlı üç umumhane mıntıkası vardı: Beyoğlu'nda Abanoz ve Zibah mıntıkaları ile Galata mıntıkası. Abanoz mıntıkası Abanoz, Kasıcı, Lale, Fıçıcu ve Karnavula Sokaklarını; Zibah mıntıkası Zibah, Küçük Zibah, Paşabakkal ve Ananik Sokaklarını kapsıyordu. Galata mıntıkası ise Zürafa, Beyzade, Şerbethane, Karaoğlan, Badem, Şeftali, Oğlak ve Bülbül Sokaklarından oluşuyordu. Abanoz mıntıkası Zibah'a oranla üç kat daha genişti. Bunların en büyüğüyse Galata'ydı. Galata, Abanoz ve Zibah'ın toplamından daha büyüktü. Anadolu yakasında da iki mıntıka bulunuyordu. Üsküdar'da Bülbülderesi'nde ufak bir mıntıka vardı. Kadıköy'de de altı hanelik bir mıntıka oluşmuştu. Bunların dördü Rızapaşa, diğer ikisi Yeldeğirmeni ve Moda'da Orta Sokak'taydı.

Bunların dışında Kasımpaşa'da düşük gelirli Müslümanların gittiği evler, Şişli'deyse yüksek gelirlilerin devam ettiği "buluşma mahalleri" vardı. Beyoğlu'nda, on yedi pansiyon kayıtlarda umumhane olarak geçiyordu. Bunların çoğunun sahibi Rumdu. Ermeniler ve İtalyanlar da pansiyon işletiyorlardı. Buraları "rendez-vous" evi gibi çalışıyordu. Kızların çoğu sanatlarını icra etmek üzere belirli saatlerde buralara uğruyorlardı. İstanbul'un değişik semtlerinde gizli fuhuş için müşteri kabul eden yirmi, yirmi beş otel bulunuyordu. Ve nihayet kentte 231 konsomatrisin çalıştığı 58 bar vardı. Bunların yirmi üçü Beyoğlu'nda, yirmi dördü Galata'da, on biri Tophane'deydi. Kadıköy ve Moda'da bazı lokantalar da fuhuş için aracı işlevi görüyordu. Buralarda, Kadıköy muayenehanesine fahişe olarak kayıtlı mülteci Rus kızları çalışıyordu. Bu kızlar da her ay muayeneye tabi tutuluyorlardı. Genellikle Galata ve Beyoğlu'ndaki umumhaneler Hıristiyan ve Musevilere, Üsküdar ve Kadıköy'dekiler Müslümanlara aitti.

Şişli'deki "buluşma mahalleri" ya da "rendez-vous" evleri bir yana bırakılırsa en gözde haneler Abanoz Sokağı'ndaydı. Zibah mıntıkasında olanlarsa son derece kötü koşullardaydı. Galata'da en iyi evler Şerbethane Sokağı'ndaydı. Ancak Galata'nın hanelerinin büyük çoğunluğu pislik yuvasıydı. Bu nedenle Galata mıntıkası İngiliz, Fransız ve İtalyan İşgal Kuvvetleri komutanlıkları tarafından askerlerine yasak bölge

ilân edilmişti. Galata'da Müslüman kadın çalışmıyordu. Beyoğlu'nda büyük çoğunluk Hıristiyan ve Musevi olmasına karşın bazı Müslüman hanelere de rastlanıyordu. Anadolu yakasındaki evlerdeyse gayrimüslime pek rastlanmıyordu. Bu evlerin Beyoğlu ve Galata'dakilere oranla daha temiz oldukları söyleniyordu. Kadıköy ve Moda'dakiler Üsküdar'dakilere oranla daha düzenli, tertipliydi.

Ahmed Rasim yaptığı eski ve yeni fuhuş tasniflerinin yanı sıra, fuhşun mekânını en iyi tanımlayan yazarlardan biriydi. Ahmed Rasim'e göre, Kemeraltı, Kömürcü Sokağı, Yüksek Kaldırım, Kuledibi, Kalyoncu Kulluğu, Çiçekçi, Yenişehir Ovası, köprünün diğer yakasındaki Yenicami civarı "şırfıntı takımı"nı yüze çıkarmıştı. Şehrin surları dışında, Üsküdar'ın tepelerinde, Haydarpaşa'ya doğru sarkan serviliklerde "mezarlık orospusu" diye adlandırılan meslek erbâbı çok eski zamanlardan beri icra-i san'at eyliyordu. Ancak Galata-Pera'dan önce nam salmış olan semt Aksaray'dı. Şekerci Sokağı'ndaki Kaymak, Hürmüz gibi fuhuşhaneler ve bunlardan az çok bağımsız çalışan "koltuklar", Çapa çeşmesi bükünteleri arasındaki Acem, Bahri ve maiyeti örgütlü bir yapıyı andırıyordu. "Kaymak tabağı" lâkabıyla tanınan, fevkalâde şişman bir kadın ile Hürmüz, Hâlet, Fıtnat, Kambur Esma, Bahri, Kalfa Hanım fuhşa nezaret eden belli başlı "sermayedar"lardı.

Yüzyıl başlarında İstanbul'un umumhanelerini tasvir eden bir başka yazar Sermet Muhtar Alus'tu. Alus'a göre daha sonra Karaköy Palas olan Karaköy hamamının arkasında, o günkü adıyla Sidikli Sokak'ta bazı umumhaneler, bir çift tayın ekmeğine bile zampara kabul ediyordu.[167] Beyzade, Şeftali, Karaoğlan ve Zürafa Sokakları daha o dönemlerde ün salmıştı. Ekserisinde "gaga dilli Leh karıları" gelene geçene "Bana bak efendi, gel bugda!", zencilere "Mercan mercan, ikimiz bir can!" diye tebelleş oluyorlardı. Kemeraltı'nın, Yüksekkaldırım'a paralel dar yokuşundaki "sermaye"leri ise yerli "koriça"lar, "dudu"lar, "boliça"lardı.

Çoğu yosma "Karşı" diye bilinen köprünün Galata yakasının malıydı. O günlerde "grado" tabiriyle ifade edilen fuhuş mekânları sınıflara ayrılıyordu. Galata'nın yan sokaklarındakiler, Yüksekkaldırım'ınkiler, Beyoğlu'nunkiler farklı kesimlere hitap ediyordu. Galata'da bulunanlar, "ayaktakımı harcı"ydı. Yüksekkaldırım'dakiler az buçuk farklıydı. Beyoğlu'nun "sermaye"leri daha üstün ve harcıâlemdiler. Mesleğin icra edildiği belli başlı sokaklar vardı: Tünel meydanından Cadde-i Kebir boylanırken solda Timoni, az ilerisinde Venedik, Derviş, eski



Cihan Harbi'yle birlikte ailenin erkeği cepheye sevk edilince geride kalanları sefalet, açlık, yoksulluk, kimsesizlik bekliyordu. Geçim derdi, kimi Osmanlı kadınını günlük rızkını umumhanelerde aramaya sevk etmişti. "Kaymak tabağı" lâkabıyla tanınan, fevkalâde şişman bir kadın fuhşa nezaret eden belli başlı "sermayedar"lardan biriydi.

Konkordiya Tiyatrosu'nun –şimdiki Saint Antuan Kilisesi'nin– ötesinde Çiçekçi, Boğazkesen'e inen Yeniçarşı boyu, Kalyoncu Kulluğu, Hamalbaşı, Tarlabaşı civarında dahi gene zabıtaya kayıtlı umumhaneler mevcuttu. Bu yerlerin bedelleri de kalitesine ve kalınan süreye göre değişiyordu: Hoşbeşin "avaîdi" ya da bedeli bir beyaz mecidiye, 30 kuruştu; gece kalıp sabahlamak 1 lira, kimi kez 1,5 liraydı.[168]

Eskiden pek candan, kafadar, içtikleri su ayrı gitmeyen arkadaşlar birbirlerine birader, ihvan, kardeşim diye hitap eder; sonraları olduğu gibi azizim, monşer, dostum sözünü kullanmazlardı. Vaktiyle dost kelimesi sarf edilince, gönül kaptıran, arada bir buluşulan kadına, kısacası Beyoğlu'nda peylenen yosmaya yorulurdu. "Dost tutma" tabiri, umumhane "sermaye"lerinden birine bağlanışa, onu haftada bir gece yoklayışa, sair zaman tazenin başkalarıyla "aksatası"na ya da "muhabbet"ine göz yumuşa denirdi. Böyleleri Sermet Muhtar Alus'a

göre "paralı", "sevdalı", "belalı" olmak üzere üç başlık altında tasnif görürdü. Paralı olanlar; çoğunlukla evli, aklı fikri çapkınlıkta, kesesi dolu, fakat kart, çehre züğürdüydü. Paralının, eli bonkör olanın bir adı da "enayi" idi. Para babası, dostuna her gelişte koltuk altında yiyecek, içecek, giyecek paketleri dolu gelirdi. Evdekilere kasa kasa bira ısmarlama, geçen satıcılardan yaş yemiş, kuru yemiş, limonata, dondurma, topik, poğaça, gözleme, turşu, salep alma âdettendi. Sevdalı kısmı toy, delikanlılık çağına henüz girmiş gençlerdi. "Kişi refikinden azar", "üzüm üzüme baka baka kararır" darb-ı mesellerindeki gibi bazı akranlarına uyarak bu yollara yeni "kanat alıştırmış" bu gençler, henüz bir baltaya sap olamadıkları için parasız tayfasıydı. Bunlara "cebi kokoz" denirdi. Çok genç yaşta, "kız gibi parlak, yalubuk tüysüzler"in de piyasada yeri olduğu kaydediliyordu. Nihayet bu coğrafyanın bir de "belâlı takım"ı vardı. Bunlar omuzdaşlıkta fiyakalı, kabadayılıkta namlı, vücudunun her tarafı bıçaktan hacamatlı, zaptiye kapısının sicilinde "sabıka-i mükerrere ashâbından" diye kayıtlı bıçkınlardı. Ancak bunların bazıları "şövalye" ruhluydu. O nedenle de bu mekânlarda tutunabilmişlerdi.

"Dost tutma"nın şartı şurtu, usul ve erkânı, raconları hiç değişmezdi: Her şeyden önce "sofra vermek" âdettendi. Erkek, canciğer ahbaplarına, kadınlara, kapı yoldaşlarına, evin mamasına, icabında "sermaye" isteyen veya veren bazı komşulara bol içkili ve mezeli, çeşit çeşit yemekli, çalgılı, sazlı sözlü mükemmel ziyafet çekerdi. O gece ev "komple" olmuş gibi kapı kapamaca kapanır, gelen müşterilerden kimse içeri alınmazdı. Salona masa kurulur; uşak yakındaki kahveye koşturulup Loncalı kemanî, udî, kanunî, hanendeden üç-beş kişilik saz takımı veya klarnetçi, lavtacı, zurnacı, çifte nâracı getirtilirdi. Hep birlikte âlem sürüp gider; gazeller, şarkılar, maniler, türküler tutturulur; sağdan soldan çalgıcılara Osmanlı parası çeyrekler, bakır yüzlükler, ikilikler fırlatılırdı. Bu tür bir ortamda çoğu Roman olan çalgı erbabı coştukça coşardı.

Genelevlerde çalışan hayat kadınları genellikle 19 ila 22 yaşları arasındaydılar. 25 yaşın üzerinde hayat kadını enderdi. Ancak Üsküdar'da çalışan 36 yaşında bir hayat kadınına rastlanmıştı. Beyoğlu'ndaki barlarda 13 yaşından itibaren fuhşa sürüklenmiş vesikasız kadınların çalıştırıldığı sık sık görülüyordu. Nitekim Şişli Emrâz-ı Zühreviyye Hastanesi'nde tedavi gören 14 yaşında genç kızlar vardı.

İşgal yıllarında umumhanelerin denetimini bilfiil işgal askerî polisi üstlenmişti. Gece 22'de tüm hanelerin kapanması gerekiyordu. Bu sıkı denetimden birçok umumhane sahibi şikâyetçiydi. İşlerin tam açıldığı sırada dükkân kapatmak zorunda kaldıklarından yakınıyorlardı. İşgal yıllarında Abanoz Sokağı'ndaki bazı evlerin uyuşturucu pazarladığı duyulmuştu. Kokain müşterileri genellikle Amerikalı denizcilerdi. Beyoğlu barlarının müdavimleri işgal kuvvetleri askerleriydi. Tophane barlarının müşterileriyse Amerikalı ve İngiliz asker ve denizcileriydi.

Bar, kafe ya da lokantalarda çalışan hayat kadınlarının genellikle civarda bir özel odaları bulunurdu. Müşteriyi oraya götürüyorlardı. Galata'daki bar kadınlarıysa çoğu kez yakındaki fuhuşhanelerden geliyorlardı. Müşterilerini de umumhanelere çekerlerdi. Mütareke yıllarında bar, kafe ve lokantalar birçok yoksul kız için fuhşa başlangıç noktası oldu. Umumhanede çalıştıktan sonra şarkıcı ya da göbek dansözü olarak bar ya da pavyonlarda çalışıyorlardı. Müşterilerini de buralardan temin ediyorlardı. İşgal yıllarında umumhane vizite ücretleri 15 kuruştan başlıyor, 5 liraya kadar yükseliyordu. 15 kuruşluklar Galata'daki en paçoz yerlerdi. 5 liralık olan yer, Beyoğlu'nda "Yankee House" adlı mekândı. "Rendez-vous" evi diye bilinen buluşma mahallerinde vizitenin daha da yükseldiği görülüyordu. Şişli'de zengin Müslümanların uğrak yeri olan bir buluşma mahallinde vizite ücreti bir ara 10 liraya kadar çıkmıştı.[169]

Zührevi Hastalıklarla Mücadele

Osmanlı ülkesinde hükümetin murakabesi altında ilk umumhaneler 19. yüzyılın ikinci yarısında, giderek mondenleşen Galata ve Pera'da açılmıştı.[170] Kırım Harbi ertesi Avrupalıların Osmanlı payitahtında yoğun iskânı sonucu "âlüftegân"ın sürekli sağlık denetiminde bulundurulması, hükümetçe ve belediyece uygun bulunmuştu. Ancak alınacak önlemlerin "hürriyet-i şahsiyye"yi sınırlayacağı gerekçe gösterilerek kapitülasyonlara aykırı olduğu ileri sürülmüş ve bir süre güçlükle karşılaşılmıştı.

Osmanlı'da zührevi hastalıklarla mücadele 19. yüzyılın son çeyreğinde başlamıştı. Gerek Kırım Harbi (1854-1856) sırasında gerekse ertesinde İstanbul'a çok sayıda yabancı gelmişti. Her talep kendi arzını yaratmakta gecikmiyordu. Galata ve Beyoğlu'nda peşi sıra genelevler açıldı. Bir süre genelevlerin faaliyetine göz yumuldu. Fakat zührevi hastalıkların artması sonucu genelevlerdeki kadınların Altıncı Daire'nin



استانبول

امراض جلديه و افرنجيه جمعيتى

مجموعه سى

١٣٣٧

هر آيك اون بشنده نشر اولنور طقوز مجموعه در

هيئت تحريريه :

دوقتور مناهم خودادا - شكرى محمد - اميل اورفانيديس

معلم على رضا - خلوصى بهجت

مندرجات :

فرانكيناك تداوى عموميسى . . . . . معلم على رضا

جمعيتك سنة دوريه اعمالى حقنده .

مقتبسات . . . . . دوقتور خلوصى بهجت

. . . . . شكون

امراض زهريه دن محفظه (فرانسزجه) . . دوقتور شكرى محمد

مدير مسئول :

دوقتور عمر عبد الرحمن

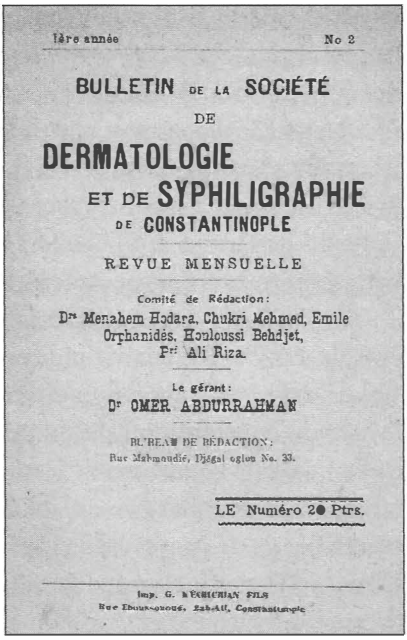
ادارهخانه :

نمونه جادهسنده قبالى فرونده

نومرو ٣٣

نسخهسى ٢٠ غروش

قيمت مخصوصى



1ère année No 2

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ

DE

DERMATOLOGIE

ET DE SYPHILIGRAPHIE

DE CONSTANTINOPLE

REVUE MENSUELLE

Comité de Rédaction :

Dr Menahem Hodara, Chukri Mehmed, Emile Orphanidès, Houloussi Behdjet, Pr Ali Riza.

Le gérant :

Dr OMER ABDURRAHMAN

BUREAU DE RÉDACTION :

Rue Mahmoudié, Djâgal oglou No. 33.

LE Numéro 20 Ptrs.

Imp. G. KÉCHICHIAN FILS

Rue Eboussaoud, Stamboul, Constantinople

İstanbul Emrâz-ı Cildiyye ve Efrenciyye Cemiyeti Mecmuası, 1338, cild 1, sayı 2, 15 Mayıs 1337. Her ayın on beşinde neşr olunur tıbbî mecmuadır. Muallim Ali Rıza, "Frenginin tedavi-i umumiyyesi", Doktor Şükrü Mehmed, "Emrâz-ı zühreviyyeden tahaffuz çareleri".

---

nezareti altında muayene ve tedavileri kararlaştırıldı. Bu bölge tabiplerinden Michel, Altıncı Daire Belediye Reisi Mösyö Black nezdinde girişimde bulunmuş ve Cemiyet-i Tıbbiyye-i Mülkiyye üyelerinden Doktor Handanyan Agop Bey'in de katılımıyla bu dairede bir tıbbî heyetin oluşturulmasına ve bir hastane açılmasına karar verilmişti. Ardından genelevler ve zührevi hastalıklarla ilgili ilk mevzuat Altıncı Daire bünyesinde kabul edilmişti. "Altıncı Daire-i Belediye dâhilinde bulunan bazı hususî hanelerin hidemât-ı sıhhiyyesine dair talimatname"[171] ve "Frengiye karşı beyanname-i sıhhî"[172] fuhuş ve frengi sorununa çözüm getirmeye yönelik düzenlemelerdi. Şubat 1884'te Şura-i Devlet'ten geçirilen talimatnameyle Altıncı Daire bölgesindeki genelev kadınlarının belediyece kontrol edilmelerine izin verildi. Bölge dâhilindeki genelevler talimatname gereğince belediye memurları, hekimleri ve çavuşları tarafından teftiş edilmeye başlandı. "Sermaye" kadınların mu-

ayene ve tedavileri için gerekli olan para genelevlerden toplanıyordu. Genelevler dört sınıfa ayrılmıştı. Buralardaki kadınlardan genelevlerin sınıflarına göre, ayda sırasıyla 3 mecidiye (60 kuruş), 1 lira, 1,5 lira, 2 lira tahsil edilmek suretiyle muayene ve tedavi giderleri sağlandı. Ancak talimatname hükümlerinin yalnız Altıncı Daire'de uygulanması ve diğer dairelerdeki genelev kadınlarının hiçbir kayıt ve kontrole tabi tutulmaması yüzünden bu denetim yeterince etkin olamadı. Birçok genelev kadını diğer belediye dairelerine yerleşerek serbestçe fuhuş imkânı buldu.

Genelev kadınlarının muayene ve tedavisi için Altıncı Daire mıntıkasında kurulmuş olan zührevi hastalıklar hastanesi 1909 yılında Müessesât-ı Hayriyye ve Sıhhiye müdüriyetine devredildiyse de genelevlerin denetimi yine eskisi gibi Altıncı Daire-i Belediye zabıtasınca sürdürüldü. Dersaadet Teşkilat-ı Belediyesi hakkındaki 30 Aralık 1910 tarihli kanun-ı muvakkatın altıncı maddesiyle İstanbul belediye zabıtasına ait vazifeler polise devredildi ve bu işlere ait denetim de doğrudan doğruya polisçe yapılmaya başlandı.[173]

Harb-i Umumî yıllarında her ülkede olduğu gibi Osmanlı'da da durum giderek vahamet kesbetti. İttihatçı hükümet bu konuda ivedi önlemlerin alınması gerektiğini gördü. 18 Ekim 1915 günlü Emrâz-ı Zühreviyyenin Men'-i Sirayeti Hakkında Nizamname'yle[174] zührevi hastalıkların yayılmasını önlemek üzere özel bir teşkilat kuruldu. Bu teşkilat İstanbul'da Polis Müdüriyet-i Umumiyyesi'ne, taşradaysa mahallî mülkî makamlara bağlandı. Ayrıca teşkilatın çalışma tarzı ve görevleri bir talimatnameyle belirlendi. Bu mevzuatla birlikte, Osmanlı tarihinde ilk kez fahişe ve fuhuş mahalleri hakkında ayrıntılı hükümlere yer verilmiş olunuyordu. Hayat kadınlarının sınıflandırması yapıldı; fuhuş yerlerinin işletme kuralları belirlendi. Her şeyden önce "fahişe"ye tanım getirildi. Mevzuata göre fahişe, "menfaat mukabili veya itiyadî bir suretle kendisini başkalarının zevklerine hasretmeyi sanat ittihaz ederek müteaddit erkeklerle münasebette bulunan kadın"dı. Bu tür iki ya da daha fazla kadının gerek toplu olarak gerekse ayrı ayrı odalarda teker teker oturdukları ya da fuhuş yapmak için muvakkaten toplandıkları yerlere "umumhane" dendi. Ayrıca pansiyon adı altında her odası kâr ve zararı kendilerine ait olmak üzere ayrı ayrı bir ya da birçok fahişeye kiraya verilen haneler de umumhane addedildi. Bunun dışında "buluşma mahalli" adı altında sahibi ya da kiracısı tarafından hayat kadınlarına fuhuş yapmak ve buluşmak için tahsis edilen yerler vardı: Bunlar dilimize Fransızcadan geçen "randevu" (*rendez-vous*) evleriydi.

İstanbul Umumhaneleri ve "Sermaye"ler

İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar mıntıkalarında Polis Umum Müdürlüğü, taşradaysa yerel en yüksek zabıta memurluğu tarafından ayrılan mahallerin dışında umumhane işletmek yasaktı. Umumhane kapsamına alınan pansiyonlar namus sahibi ailelerin oturdukları hanelerin yanı başında ya da karşılarında açılamazdı. Nitekim halk ağzında "sürtük" denilen fahişe, umumhanelerin bulunduğu mıntıkaların dışında oturamazdı. Hayat kadını umumhane, pansiyon ve buluşma mahalleri dışında yerlerde müşteri kabul edemezdi. Bu "sermaye"lerin behemehâl bir umumhane ya da pansiyonda kayıtlı ve bir hüviyet varakası almış olmaları gerekirdi. Umumhane sahibi; "sermaye"nin isim, şöhret, yaş, yöre ve uyruğunu, daha önce nerelerde bulunduğunu saptayarak nizamnameye uygun bir beyanname doldururdu. Beyannamenin, "sermaye"nin umumhaneye alınmasından itibaren 24 saat içinde iki fotoğrafiyla birlikte bağlı bulunduğu polis merkezine verilmesi gerekiyordu. Evrak incelendikten sonra muayenehane ya da doktor tarafından gerekli sağlık kontrolü yapılırdı. Çalışacak kadına İstanbul'da Polis Müdürlüğü, taşrada yerel en yüksek polis amirliği tarafından fotoğraflı birer hüviyet varakası verilirdi. Hüviyet varakasının "sermaye"nin icra-i sanat ettiği odada gözle görülecek bir yere asılması gerekiyordu. Sokaktaysa kimliğini, yani hüviyet varakasını yanında taşımakla yükümlüydü.

Fahişe, sokak ve caddelerde müşteri aramak üzere dolaşamaz ve yollarda durarak bekleyemezdi. Fahişelerin sokakta ve umumi yerlerde halkı rahatsız edecek derecede laf atmaları, sarkıntılıkta bulunmaları ve fuhuş yapmak maksadıyla müşteri davet etmeleri yasaktı. Çalışacak "sermaye"nin 18 yaşın üzerinde olması gerekiyordu. Velisinin rızası olsa dahi 18 yaşını doldurmayan, umumhane ve buluşma yerlerine "sermaye" olarak kabul edilemezdi. 18 yaşında reşit olsa dahi 20 yaşından aşağı olan kadın velisi başvurduğu takdirde derhâl ailesine teslim ediliyordu. Buna aykırı hareket eden umumhane, pansiyon ve buluşma yerleri iki yıl kapatılacaktı. Zührevi hastalıklara tutularak tedavi altına alınmış olan kadınların tamamen iyileştiklerine dair hüviyet varakalarına kayıt düşülmedikçe umumhane, pansiyon ve buluşma yerlerine alınmaları yasaktı. "Sermaye", evine dönmek ya da diğer bir umumhaneye geçmek veya diğer bir mahalle gitmek konusunda serbestti. Umumhanede kalmasını temin için "sermaye"nin borca sokulması ya da diğer umumhanecilere satılması yasaktı. Hanesini terk ya da baş-

ka tarafa nakletmek isteyen "sermaye" önce polise başvurarak "nakl-i mahâl vesikası" alacak ve ondan sonra umumhaneden ayrılacaktı. Haber vermeksizin kaybolan "sermaye"yi umumhane sahibi 24 saat içinde polise bildirmek zorundaydı.

Mevzuat gereği, umumhaneler dört sınıfa, pansiyon diye bilinenler ise iki sınıfa ayrılıyordu. Umumhane ve pansiyon sahipleri ruhsat almak için başvurduklarında hangi sınıfa dâhil olacaklarını dilekçelerinde bildiriyorlardı. Buluşma mahallerinin dereceleri yoktu. Umumhaneler için kasaba, muhit ve sınıflarına göre mıntıkalar saptanmıştı. İstanbul'da üçüncü ve dördüncü sınıflar için ayrı ayrı, birinci ve ikinci sınıflar için aynı mıntıkada ayrılacak sokaklarda umumhane açılabilecekti. Pansiyonların sınıflara ayrımında binanın içinde bulunan eşyalar ve banyo kıstastı. Bu arada ev sahibinin durumu ve hüviyeti göz önünde bulunduruluyordu. Pansiyonlar ve birinci sınıf umumhanelerde dinlenme için bir salon, nispeten düzgün bir muayenehane odası ve birkaç banyo bulunması gerekiyordu. İkinci sınıf umumhanelerde "sermaye"lerin hanede muayene edilmeleri hâlinde bir muayenehane ve en az bir banyo olacaktı.

Umumhane ve buluşma yerinin bir tek kapısı olacaktı. Umumhanelerin birinci kat odalarının sokağa bakan pencerelerinin alt tarafına sabit panjur konacaktı. Birinci ve ikinci sınıf umumhanelerde, pansiyonlarda ve buluşma yerlerinde müşterilerin kolayca kullanabilecekleri bir telefon bulundurulması zorunluydu. Umumhanecilerin ve "sermaye"lerin kapı ve birinci kat pencerelerinde oturmaları ve müşteri çekmek için gelip geçene laf atmaları yasaktı. Görünüşünden 18 yaşından aşağı olduğu anlaşılan ya da resmî üniformalı okul öğrencileri umumhanelere ve buluşma yerlerine alınmayacaktı. Umumhane ya da buluşma yerlerinde her türlü kumar oynatılması ve esrar içilmesi yasaktı. Ancak umumhaneci veya buluşma yeri sahibi müşteriye içki servisi yapabilirdi. Bunun için içki ruhsatı alması gerekiyordu. Umumhane ve pansiyonda çalgı çalınması da serbestti. Fakat halkın huzur ve rahatı kaçırılacak şekilde gürültü ve "şamata" olursa ya da gece yarısından sonra çalınan çalgı dışarıdan işitilirse çalgı âlemi polisçe menedilebiliyordu.

Gizli Fuhuş ve Metres Tutma

Mevzuata göre fuhşu sanat ittihaz eden bütün kadınlar belirli aralıklarla muayeneden geçeceklerdi. Tek bir erkekle ilişki kurarak "metres" hayatı yaşayan kadın için kayıt düşülmesiyle yetiniliyordu. Metres

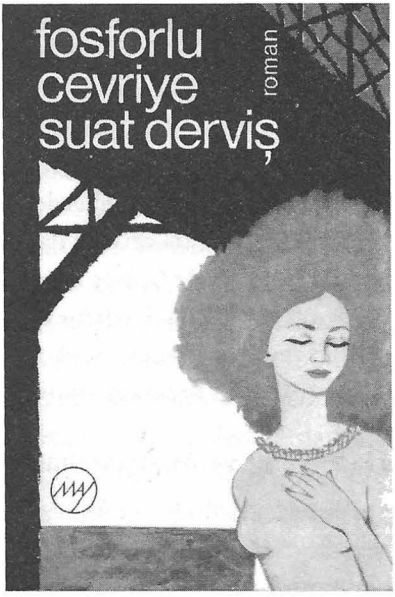
eğer birden fazla şahısla temas ederse fahişeler hakkındaki hükümlere tabi tutuluyordu. Bulaşıcı hastalıkların sirayetinin önlenmesi için alınan önlemlere, hastane ve muayenehane masraflarına yardım olmak üzere genelevlerden derecelerine göre aylık ücret alınıyordu. Buluşma mahalli sahipleri ya da kiracıları da ayda 10 lira ücret vermekle yükümlüydüler. Keza fahişeler de her ay birer lira ödeyeceklerdi. Umumhaneler, pansiyonlar, buluşma yerleri ve fahişelerin sağlık durumları ve idari işleriyle ilgilenmek üzere İstanbul Polis Umum Müdürlüğü'nde bir ahlâk zabıtası şubesi kurulacaktı. Ayrıca Sıhhiye Heyeti oluşturulacaktı.

Genelevlerin tahkiki ve gizli fuhuş yapılan yerlerin meydana çıkarılması için ayrıca sivil memurlar görevlendirilmişti. Sivil memur, gizli fuhşu önlemekle yükümlüydü. Genç kızları, çocukları ve namuslu kadınları iğfal ederek fuhşa teşvik edenler hakkında tahkikat yapıyordu. Gizli fuhuş mahallerini, kimlerin teşebbüs ya da yardımıyla gizli fuhuş yapıldığını bildiriyordu. Genelev, pansiyon ve buluşma yerlerinde kayda geçmemiş fahişeye rastladığında gerekli mercilere uyarıda bulunuyordu. Mevzuata göre, İstanbul'da Polis Umum Müdürü'nün reisliği altında idari kısım müdürü, başhekim ve muayene doktorundan oluşan bir komisyon kurulacaktı. Taşrada bu komisyon en yüksek zabıta ve sıhhiye memurlarından ve muayene doktorundan, muayene doktoru olmayan yerlerde belediye doktorundan oluşuyordu. Sıhhiye Heyeti muayenehane, umumhane ve pansiyonlarla, fahişelik eden kadınları nezareti ve teftişi altında bulunduracaktı. Bulaşıcı hastalıklara yakalananları muayeneye yollayacak, nedenlerini araştıracaktı.

Mevzuata Göre Muayene ve Tedavi

Cihan Harbi yıllarında İstanbul'da altı muayenehane açıldı. Her muayenehanenin mıntıkası belirlendi. Mıntıkada bulunan hanelerle genelev kadınlarının isimlerini taşıyan birer defter hazırlandı. Mevzuat, zührevi hastalıkların tedavisi için İstanbul'da Şehremaneti, taşradaysa belediye daireleri tarafından hastane açılmasını öngörmüştü. Gerekli görüldüğünde bazı mevcut hastanelerde bir ya da birkaç koğuş zührevi hastalıklara ayrılacaktı. Tedavi altına alınan hastalardan yatacakları hastanenin sınıfına göre günde 10 ile 20 kuruş arası tedavi ücreti alınacaktı. Bulaşıcı hastalık nedeniyle başvuran kadının hastaneye kabulü zorunluydu. Hasta tamamen iyileşmeden ve sirayet tehlikesi geçmeden her ne sebeple olursa olsun taburcu edilemezdi. Tedavi gören





Ahmed Rasim, *Fuhş-i Atîk* başlıklı eserinde fuhşun yayılmasını, "fuhş-i cedid"in ortaya çıkışını Cihan Harbi'ne bağlıyordu. Bu büyük hercümerç aile bağlarını çözmüştü. Fuhuş aile yuvasına girmiş, dört bir yana saldırmıştı. Türk romanında "düşen" kadını en güçlü bir biçimde ifade eden ise Suat Derviş'ti. *Fosforlu Cevriye*, küçük yaştan beri dilenci çocuk, köprü altı çocuğu, sokak süprüntüsü, en adî fahişe, sürtük olarak görülmüştü.

---

kadınların hüviyet cüzdanlarına hastane doktoru tarafından tamamen iyileştiğine dair kayıt düşülmesi gerekiyordu. Fahişeler, umumhane ve pansiyonların ayrıldıkları sınıflara göre üç, dört ya da beş günde bir muayeneye tabi tutuluyorlardı. Muayeneden önce ya da muayene sırasında kızlara terbiye dairesinde ve iyilikle muamele edilmesi talimatname gereğiydi.

Zührevi hastalıklara tutulmuş olan kadınları müşteriye çıkardıkları takdirde umumhane ve pansiyon sahip ve kiracıları, Ceza Kanunu gereğince takibata uğrayacaktı. Dava sona erinceye kadar umumhane ya da pansiyon kapatılacaktı. Özel bir hastanede ya da evde oturup bulundukları yerde tedavi olmayı isteyen genelev kadınlarına izin verilebiliyordu. Ancak bunlar, yetkili doktordan muayene sonucu tedavi olduklarına dair ruhsat almadıkça tekrar mesleğe dönemezlerdi. Aksi takdirde kolluk kuvveti zoruyla tekrar hastaneye sevk edileceklerdi.

Aykırı hareket eden yabancı uyrukluysa hudut dışı edilecekti. Cihan Harbi yıllarında artık kapitülasyonlar kalkmıştı. O nedenle yabancı uyruklu genelev kadınları da Osmanlı meslektaşları gibi aynı mevzuata tabi oluyorlardı. Öte yandan özel hastanede tedavi olanları, umumhane ya da pansiyon sahibi gerekli merciye bildirmek zorundaydı. Sıhhiye memurlarının, hanelerde bulunan kadınlarla hane sahibinden ve umumhane dışında oturup da muayeneye tabi kadınlardan "vizite" adı altında ücret ya da hediye alması yasaktı. Umumhane ya da pansiyonda hasta olanları tedavi edemezdi. Muayeneye gelmedikleri anlaşılanlar cebren muayenehaneye sevk edilecekti. Muayene olan kızların defterlerine "zührevi hastalığı yoktur; tam sıhhatlidir" ibaresi düşülüyordu.

Hastaneler ve Muayenehaneler

Emrâz-ı Zühreviyye mevzuatıyla kurulan Sıhhiye Heyeti'nin merkezi Beyoğlu'ndaydı. Beyoğlu, Zibah, Galata, İstanbul ve Kadıköy'de birer muayenehane açılmıştı. Galata'dakinde günde yüz, yüz elli fahişenin muayene edildiği görülüyordu. Ayrıca, Galata, İstanbul, Kadıköy, Beşiktaş, Üsküdar ve Yeniköy'de birer bakım merkezi vardı. Cihan Harbi öncesi zührevi hastalıklar için Haseki Hastanesi'nde 40 yatak ayrılmıştı. Emrâz-ı Zühreviyye Nizamnamesi ertesi Harbiye Nazırı Enver Paşa, Yüksekkaldırım'da, Alageyik Sokağı kavşağında bir Emrâz-ı Zühreviyye Hastanesi açmıştı.[175] Hastane karşısındaki ünlü yüksek kahvehanenin gedikli müşterileri Galata, Yüksekkaldırım, Kuledibi külhanı, kabadayıları ve tulumbacılarıydı. Bu bıçkın takımı, umumhane olan çevre evler ile Alagayik Sokağı umumhanelerindeki "sermaye"lerin belalılarıydı. Sabahtan akşama kadar kahvehanede oturup evleri gözetler, dostunun aldığı müşterilerin çetelesini tutarak, külhanî argosuyla "markacılık" yaparlardı. Gece olunca ona göre dostundan paylarını isterlerdi.

Galata Hastanesi bu ortama uzun süre dayanamadı. 1917'de Şişli'deki Bulgar Erkek Mektebi toplam 600 yataklı, dört koğuştan oluşan bir Zührevi Hastalıklar Hastanesi'ne dönüştürüldü. Gonore (belsoğukluğu), frengi, frengi çıbanı gibi zührevi vakalar 14 günden 4 aya kadar hastaneye yatırılıyordu. Frengide dış belirtiler tedavi edildikten sonra hasta taburcu ediliyordu. Ancak her hafta Sıhhiye Heyeti muayenehanelerine kontrole gelmeleri ve bakım merkezlerinde tedavilerini sürdürmeleri isteniyordu.

***

II. Meşrutiyet'te kadın sorununun önemli bir yönü fuhuştu. Bu soruna eğilen Selahaddin Asım, Osmanlı ailesinin kurtuluşunu fuhşun devlet denetimi altında umumhanelerde sınırlanmasında görüyordu. Ona göre "İslam ve Türk kadınları için ayrı ve resmî umumhaneler açmak" zorunluydu. "Çünkü böyle yapılırsa ailelerimiz hiç olmazsa içtimaî maskeler altında birer fuhuş ailesi olmaktan kurtulurlar"dı.

Öte yandan, giderek yaygınlaşan zührevi hastalıklar bu resmî umumhaneler aracılığıyla denetlenebilecekti. Savaş öncesi belsoğukluğu, frengi, şankr, uyuz, kırkayak, karnebit ve benzeri zührevi hastalıklar son derece sınırlıyken 1914 ertesi birdenbire artmıştı. İstanbul'un yanı sıra, Anadolu da zührevi hastalıkların tehdidi altındaydı. Özellikle seferberlik nedeniyle nüfus hareketlilik kazanmış, uzak diyarlardan dönen asker, birçok zührevi hastalığı köyüne, kasabasına sokmuştu. Zührevi hastalıkların denetimi amacıyla çıkarılan 1915 tarihli nizamname ve talimatname son derece liberal bir mevzuattı. Zührevi hastalıkların izini sürmek ve yakalananları başkalarına bulaştırmadan tedavi altına almak temel amaçtı.

Millî Mücadele ertesi Cumhuriyet'le birlikte hükümetler fuhşa farklı bir açıdan yaklaştı. Savaşlar artık sona ermişti. Fuhuş eskiye oranla daha etkin bir biçimde denetim altına alınabilirdi. 1915 mevzuatı yasaklayıcı olmaktan çok düzenleyiciydi. Son kertede bu nedenle yetersiz kalmış, beklenen toplumsal, ahlâkî ve sıhhî sonuçları doğurmamıştı. Cumhuriyet rejimi düzenleyici mevzuatı bırakmaktan yanaydı; fuhşu ceza tehdidi altında kesin bir surette men eden yeni bir mevzuat çıkarılmalıydı. Bu yıllarda tüm dünyada benzer gelişmeler izlenmekteydi. Fuhşun kaldırılması amacıyla uluslararası bir federasyon oluşturulmuştu. Hükümetler nezdinde girişimde bulunan federasyon birçok ülkede umumhanelerin kapatılmasını sağlamıştı. Federasyonun sürekli çalışmaları sonucu Milletler Cemiyeti bünyesinde zührevi hastalıklara karşı mücadele ile kadın ve çocuk ticaretinin yasaklanmasını amaçlayan bir komite kurulmuştu. Fuhşun tamamen kaldırılmasından yana olanların ve Milletler Cemiyeti'ndeki komitenin girişimiyle geniş bir propaganda kampanyası açıldı. Bu kampanya Türkiye'de de etkisini göstermekte gecikmedi. 1920'li yılların sonlarına doğru, dünya buhranıyla birlikte Türkiye yeni arayışlar içerisine girdi. 1929 sonrası benimsenen devletçilik, iktisadi düsturların yanı sıra toplumsal sorunlara da eğildi. Buhran, ahlâk sorununu da gündeme getirdi. Bundan böyle devlet aile ahlâkını gözetecekti. "Türk kanı ve seciyesi"nin sağlığı ve





Solda: *Sıhhiyye Mecmuası* - Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyyesi tarafından neşrolunur. İstanbul emrâz-ı zühreviyye mücadelesi tarihçesi - İhsa'iyyat - Emrâz-ı zühreviyye hastanesi tarihçesi - Yeni frengi ilacı.

Sağda: Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane muallim muavinlerinden ve Cemiyet-i Tıbbiyye-i Şahane azasından Operatör Doktor Rıza Nur'un *Emrâz-ı Zühreviyyeden Tahaffuz - Belsoğukluğuna ve Frengiye Yakalanmamak Çaresi* (İstanbul: Matbaa-i İhsan, 1323) adlı eserinde yer alan "frengili peder ve maderden doğmuş frengili çocuk".

---

sağlamlığının sağlanması, millî bünyenin her türlü tehlike, hastalık ve sarsıntılardan korunması devletin yeni görevleri arasında sayıldı. Cumhuriyet yönetimi için fuhuş, milletin toplumsal bünyesini, hatta varlığını tehdit etmekteydi. Fuhşun önlenmesi, sağlıklı-gürbüz nesiller için bir ön şarttı. Öjenik politikalar Cumhuriyet'le birlikte giderek önem kazandı.

Bu amaçla hükümet "nizamî fuhuş"un kaldırılmasına çalışan uluslararası federasyonun "umumî evlerin tamamıyla menedilmesi" görüşünü benimseyerek 12 Nisan 1930 günlü "Fuhuşla Mücadele" hakkındaki tamimi yayınladı. Valiliklere gönderilen bu tamimde Türkiye'nin

hiçbir yerinde yeniden umumhane açılmasına izin verilmeyeceği bildiriliyordu.[176] Mevcut umumhaneler diğer bir umumhaneden ya da yeniden bir kadını "sermaye" olarak alamıyordu. Sayıları her geçen gün azalacak olan umumhanelerde içki içmek ve çalgı çalmak yasaklandı. Yabancılardan fahişelik yapanlar, fuhşa aracı olanlar ve umumhane işletenler sınır dışı edildiler. Keza müzikhol, bar, kafeşantan gibi yerlerde çalışan yabancı artistler, uygunsuz davrandıkları takdirde aynı işleme tabi tutuldular. Tamim ertesi, fahişeler sıkı bir gözetim altına alındı. Birçok kez fahişe avına çıkıldı; gelişigüzel evler basıldı.[177] Mesken masuniyetine tecavüz edildi. Gizlilik ve ketumiyete yeterince dikkat edilmez oldu. Haysiyet ve namus masuniyeti rencide oldu.[178] Bu gelişmeler karşısında hükümet geri dönüş yapmak zorunda kaldı. Fuhşun tamamıyla kaldırılıp yasaklanması girişimi 1933 tarihli Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi'yle geri bırakıldı.[179] Tekrar denetim altında "nizamî fuhuş"a dönüldü.

İstanbul da bu gelişmelerden nasibini aldı. Ama yine de fuhuş görece kontrol altındaydı. Özellikle 1950'lerden sonra İstanbul'a yoğun göç nedeniyle fuhuş alabildiğine arttı. Zamanla çevreye olan olumsuz etkisi nedeniyle birçok "resmî" umumhane kapatıldı: 1954'te Büyük Zibah'ı 1964'te Abanoz Sokağı'ndaki genelevler izledi. Kimi kez, 1968'de olduğu gibi fuhşa ortam sağlayan oteller topyekûn kapatıldı. 1981'de Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü yayınlandı. Genelevlerin birbiri peşi sıra kapatılması "sermaye"lerin bir kısmının sokağa dökülmesine neden oldu. İstanbul'un çapkın delikanlısı geceleri Tarlabaşı'nda Ağacami'nin köşesinde, Galatasaray'da ve İngiliz Kosolosluğu'nun arkasında bu kez açık pazarla karşılaştı. Gizli randevu evlerini gezginci hayat kadınları, onları da telekızlar izledi.

Mütareke yıllarının ardından Cumhuriyet'in ileri evresinde de Türk romanı "düşen" kadını sürekli işledi. Bunu en güçlü bir biçimde ifade eden Suat Derviş olmuştu. *Fosforlu Cevriye*, kadın edebiyatının başköşesinde yer aldı. Romanın "kahramanı" Cevriye, hayatta kendisinin başka türlü olabileceğini, başka türlü telakki edilebileceğini, bir erkeğin kendisiyle sırf en basit hayvanî zevkleri tatminin dışında bir ilişki kurabileceğini düşünmemişti. Küçük yaştan beri dilenci çocuk, köprü altı çocuğu, sokak süprüntüsü, en adî fahişe, sürtük telakki edilmişti. Şehvanî hırslarını tatmin etmek isteyen isimsiz, hatta çehresiz insanlar kendisine yanaşır ve tanışma karanlık bir sokak köşesinde başlar, karan-

lık bir yangın yerinde biterdi. Ya da bir dizi memur kendisine hakaret eder, karakoldan karakola, zührevi hastalık muayenelerine, müdüriyetlere götürüp dururdu. Onun lakabı "Fosforlu Cevriye" idi. Karakolda fosforluydu; sokakta, meyhanede, yangın yerinde, Ahırkapı mağaralarında, Tekfur Sarayı harabelerinde, Çeşme meydanında, her yerde "Fosforlu Cevriye" diye anılır ve öyle muamele görürdü.[180]

—•—

EK

İstanbul'da Fuhuş Meselesi*

Mecmuamız bir müddetten beri hükümeti ve efkâr-ı umumiyyeyi işgal eden fuhuş meselesi hakkında haftalardan beri tetkikat yaptırmış ve mühim birçok hakikatler öğrenmiştir.

Harb-i Umumî ortalarına kadar İstanbul'da tabii mecrasında yürüyen ve daha ziyade gayr-i müslimlere inhisar eden fuhuş, harbin bilhassa orta ve aşağı tabakalarına fakr u zarureti en elim şerait tahtında tahmile başlamasıyla birden artmağa ve İslam ailelerine de sirayetle istilaya başlamıştı. Harpten sonra kısmen zaruretin şiddetlenmesi ve kısmen yaşayış ve ahlâk telakkilerinin bilhassa İslam ailelerinde süratle değişip asrîlik ismi verilen hududu çok lastikli yeni bir yola girmemesi ve sayılamayacak kadar çoğalan içtimaî ihtiyaçların iktisadî vesaitle temininin gayr-i kâbil bir hâl alışı, fuhşun artmasında pek mühim bir âmil oldu. Mütareke senelerinde vesikasız icra-i fuhuş eden, bilhassa yüksek tabakaya mensup, kadın pek çoktu.

Hükümet-i Cumhuriyye'nin İstanbul'da teessüsünden sonra bu iş de tabii mecrasına girmeye başladı. Gayr-i kanunî fuhşun önüne geçebilmek üzere İstanbul'un her semtinde umumhaneler açılmasına müsaade olundu, ve fuhşu vasıta-i taayyüş [geçim vasıtası] ittihaz eden kadınlar ele geçtikçe vesikaya tabi tutularak icra-i fuhuşta serbest bırakıldı. İşte bu sıralarda İstanbul'daki fahişe adedi 1.000'i geçiyordu. İstanbul'dan gerek Türk ve gerek ecnebî kıtaat-ı askeriyyenin çekilmesiyle şehrin fahişeye olan içtimaî ihtiyacı da azaldı. Hükümet umumhaneler âleminde bu suretle husule gelen işsizlikten de istifade ederek bunları bu dağınık hâlden kurtarıp köprünün Galata cihetinde topladı. Kadıköy ve Üsküdar'daki umumhaneler tamamıyla kapandı. Feridiye'de bir İslam umumhane mahallesi tesis olundu. Beyoğlu'nun memerr-i âmm [herkesin geçtiği] olan sokakları fuhuştan temizlenerek

umumhaneler Abanoz ve havalisinde toplandı. İstanbul'un her tarafına ve bilhassa Beyoğlu, Şişli, Kadıköy, Moda, Tarabya, Bebek gibi zengin ve gezme semtlerinde fevkalade çoğalmış olan randevu evleri ve gizli fahişelerle ciddi bir mücadeleye başlandı. Randevu evi olduğu sabit olan her ev kapatılmaya ve fuhuş cürm-i meşhudu yakalanan her kadın muayeneye gönderilmeye ve fuhşu san'at ittihaz ettiği tahakkuk edenlere vesika verilmeye başlandı.

Vesika Kimlere Verilir?

Vesika verme muamelesi iki suretle icra olunur. Birisi bizzat kadının talep etmesi suretiyledir. Kadın fakr u zaruret içinde bulunduğundan ve başka suretle hayatını kazanamadığından bahisle icra-i fuhuş etmek üzere zabıta-i ahlâkiyye müdüriyetinden müsaade ve vesika talep eder. Buna evvela, bu işten vazgeçmesi, hayatını başka suretle temin etmesi hususunda nasâyih-i lâzimede bulunulur; ikna edilemediği takdirde bir hüviyet varakası ita olunarak Emrâz-ı Zühreviyye Müdüriyeti'ne gönderilir. Emrâz-ı Zühreviyye Müdüriyeti bu kadını kaydederek eline muayene vesikası verir ve her hafta muayeneye tabi tutar.

Diğeri de fuhşu san'at ittihaz ettiği tebeyyün eden kadınlara, ekseriya arzularına rağmen, vesika verilmesidir. Yalnız, bir kadına vesika verilebilmesi içi on sekiz yaşını ikmal etmiş olması şarttır.

İstanbul'da Ne Kadar Fahişe Vardır?

İstanbul'da elyevm mukayyet (vesikalı) 860 kadar fahişe vardır. Bu adet 1927 bidayetinde 793, 1926 bidayetinde 869 idi. Görülüyor ki İstanbul'da vesikalı fahişe yekûnu vasatî olarak 850 kadardır. Fuhşun İstanbul'da en ziyade arttığı Mütareke senelerinde bile bu adet 1.000'i pek az tecavüz etmiştir.

İstanbul'un istihlâsından [kurtuluşundan] sonra bu adet bilhassa Mübadele'ye tabi Rum fahişelerin gitmesi dolayısıyla tedricen azalmıştır. Yalnız şunu esefle kaydedelim ki şehrimizde vesikasız, gizli icra-i fuhuş eden epeyce kadın vardır. Mamafih, bunların da adedi polisin şedit takibi sayesinde ve hayata atılır atılmaz yakalandıkları müthiş hastalıkların verdiği korku sebebiyle azamî bir tahminle 500'ü geçmemektedir. Mukayyet ve gayr-i mukayyet fahişelerin ekserisini gayrimüslimler teşkil eder. Mukayyet fahişeler beş sınıfa ayrılmaktadır.

Birinci sınıf, Beyoğlu'nda Bayram Sokağı'nda, ikinci sınıf, Beyoğlu'nda Feridiye'de ve Abanoz'da, üçüncü sınıf Galata'da,

umumhane mahallesinde; sonra mekânsızlar ki, bunlar erkeğin tayin ettiği yerde, ve nihayet sürtükler vardır ki bunlar da harabelerde ve yangın yerlerinde icra-i san'at ederler.

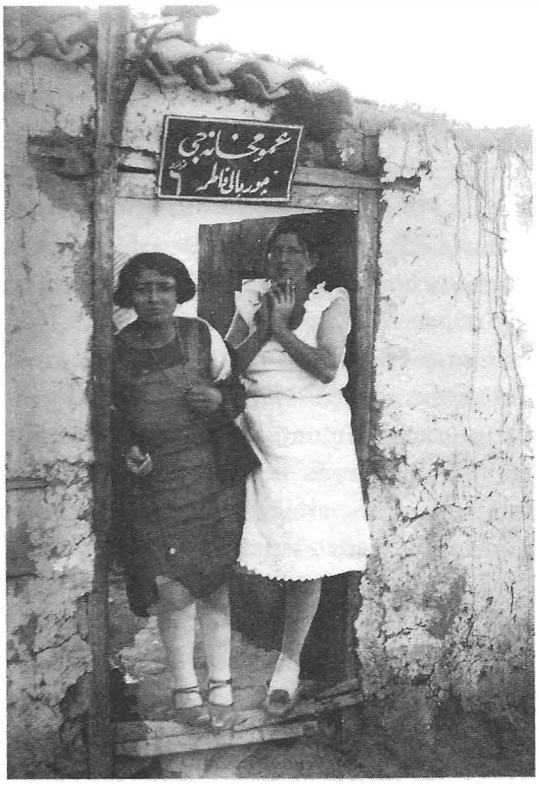
İstanbul'da Kaç Umumhane, Kaç Türlü Fahişe Var?

Şehrimizde cem'an 110 umumhane vardır. Bunun 52'si Beyoğlu mıntıkasında İslam ve Hıristiyan, 58'i Galata mıntıkasında kâmilen Hıristiyan'dır. Beyoğlu mıntıkasındakilerin nısfi [yarısı] kadarı Feridiye'de olup kâmilen İslam'dır. Bayram Sokağı'nda olan birinci sınıf umumhanelerle Abanoz ve Feridiye'de bulunan ikinci sınıf umumhaneler arasında bariz bir fark yoktur. Yalnız, Bayram Sokağı daha sessizdir. Pencerelerde ve kapılarda sermayeler görülmez ve müşteri davet etmez, kabul salonları biraz daha temiz ve süslü, sermayeler müşteriye çıktıkları zaman daha az sıyırıktır.

İkinci sınıf umumhanelerde sermayelerin sıyırıklığı çok fazladır. Bunlar her yabancı ile tamamıyla laubali konuşur, kendilerini peşkeş çeker ve hatta pazarlık eder. Üçüncü sınıftaki sıyırıklık ise her türlü tasavvurun fevkindedir. Bunlar en bi-edebâne [edepsiz] şeyleri büyük bir tabiilik ve lakaydî ile söylerler, bağırırlar. Bunlar diğer iki sınıf gibi yalnız evlerde değil ekseriyetle dükkânlarda, yer odalarında icra-i san'at ederler. Bazıları münferiden ufak bir dükkânda oturur ve icra-i san'at eylerler. Makalenin başında resmini derc ettiğimiz böyle bir dükkânın müste'cirleridir. Bu dükkân ancak iki buçuk metre derinliğinde ve üç metre arzında olup bir tarafında üstü kırmızı dokuma örtülü bir karyola ve diğer tarafında eski bir sedir bulunur. Dükkânın süfliyyeti yürekleri yaralayacak derecededir. Dükkânın kepenkleri üç kısımdan müteşekkil olup kapalı tarafına karyola, orta kısmına gece pazarlığına mahsus bilet gişesini andıran ufak bir pencere ve aynı zamanda kapı vazifesini gören diğer kısmına da minder tesadüf eder. Bu kapının sol kısmında büyücek bir pencere vardır ki kadın gündüzleri buraya oturarak kendini teşhir eder.

Randevu evlerinde sermayelerin müşteriye çıkması biraz daha samimi ve kibarâne olmakla beraber bu evler de esas itibariyle birinci sınıf umumhanelerden az farklıdır.

Bütün umumhanelerde hayat son derece sefilânedir. Sermayeler fena giyinirler, mangalla ısınmış odalarda otururlar, soğuk ve ekseriya pis odalarda ve yataklarda yatarlar, yemek zamanları gayr-i muntazam ve yedikleri gayr-i mugaddî [besleyici olmayan] ve pek basittir.



Mütareke yıllarında İstanbul'da "vesikalı" 2.125 fahişe çalışıyordu. "Vesikasız" iş tutanların sayısı ise 979'du. Bunların dışında bu mesleği zaman zaman icra eden 1.000'in üzerinde kadın biliniyordu. Sonuç olarak, geçimini fuhuşla idame ettiren 4.500 ila 5.000 dolayında kadın seks ticaretinin metasıydı.

Aralarında peynir, limonata, pilav ve ekmekten fazla bir şey yiyenler pek azdır.

Erkekler Umumhane Açamaz

Her umumhanenin bir sâhib-i imtiyazı vardır. Buna meslek lisanında (anne) denir. Anne tabirinden anlaşılacağı veçhile bu sâhib-i imtiyaz bir kadın olmak mecburiyetindedir. Erkekler umumhane açamaz. Umumhane açmak isteyen kadın, polis müdüriyetinden müsaade alarak umumhane mahallesinde bir ev tutar, tefriş eder ve sermaye toplayarak evi işletmeğe başlar. Anne ile sermayeler arasında iki türlü şifahi mukavele akdolunur. Birisinde sermaye aldığı paranın hepsini anneye verir ve buna mukabil bütün ihtiyacâtı anne tarafından temin olunur ki, bu ekseriyeti teşkil eder. İkinci şekilde de sermaye aldığı paranın nısfını kendine alıkoyarak mütebakisini anneye verir; bu hâlde şahsına müteallik bütün masârif –yiyecek dâhil– kendisine aittir.

Sermayelerin bu şekli tercih etmemelerinin sebebi müşteri olmadığı zaman aç kalmak tehlikesidir.

Annelik, fuhuş hayatında muvaffak olmuş bir sermayenin çıkabileceği en yüksek mertebedir. Bunlar ekseriyetle yaşlı da değildir; vasati yaşları 30-35'tir. Umumiyetle sermayelikten yetişirler. Ekseriya güzelce ve oldukça paralıdırlar. Polis Müdüriyeti ev sahibi olmasına müsaade etmek için fahişenin sicilini tetkik eder; ev sahibi olacak bir fahişenin son üç sene zarfında hırsızlık ve saire gibi hiçbir cürüm işlememiş olması şarttır.

Umumhanede ikinci mühim şahsiyet evin müdiresidir. Buna da meslek lisanında, gayrimüslim evlerde (direktör), Müslim evlerde (teyze) tabir olunur. Bunların vazifesi umumî surette evin idaresine bakmak, kâhyalığını yapmaktır. Bunlar da sermayelikten yetişiler. Ekseriya çirkin ve yaşlıdırlar. Hemen hemen boğaz tokluğuna çalışırlar. Mamafih genç, güzel ve iyi giyinmişine de tesadüf edilebilir.

Kaç Yaşında Fahişe Olabilirler?

Sermayeler çok mütenevvi bir zümre teşkil ederler. Mamafih, umumî ruhî vasıfları aptallık, hissizlik, lakaydîlik ve yüzsüzlüktür. Umumiyetle gençtirler. Güzellerine az tesadüf olunur. Fahişelikte en makbul yaş 18 ile 23 arasıdır. On sekizden aşağısı kanunen memnu olmakla beraber bazı gizli evlerde 13 yaşına kadar bulunur. Azamî yaş nadiren 28'i geçer. Bundan altı yedi sene kadar evvel Amerikalı içtimaiyyat profesörü Johnson İstanbul'da 36 yaşında bir fahişeye tesadüf ettiğini zikreder. Umumiyet üzere 28-30'dan fazla yaşlısına ender tesadüf olunur. Bunlar birbirini (abla) diye çağırırlar.

Sermayeler umumiyetle fakir ve nadiren orta tabakadan yetişir. Bunlar arasında garson, hizmetçi ve ufak cürümlerle hapse girmiş kadınlar ekseriyeti teşkil eder; babası ölmüş üvey evlatlara tesadüf de şayan-ı dikkattir.

Fahişelerin Hususî Hayatı

Sermayelerin hususî hayatları çok enteresandır. Buların alelumum müşterilerle temasları para kazanmak için bir meşgale-i yevmiyyeden ibarettir. Bunların asıl hayatları bunun haricindeki safhalardır. Ekserisinin bir dostu, bir sevdalısı, ve bir de belalısı vardır. Dostla sermaye arasında mütekabil ve hakiki bir aşk hâkimdir. Dost, sermayenin kocası mevki'indedir. Aralarında büyük bir samimiyet caridir. Bazen

pek büyük fedakârlıklara da tesadüf olunur. Sermaye onu haftada bir akşam ekseriya muayene ve hamam günü olan Salı akşamı kabul eder ve bu günde müşteriye çıkmaz. Dost ekseriya İstanbul'un tipik külhanbeyi tabakasına mensuptur. Sermayenin her müşkülüne koşar ve hastalığına bakar.

Sevdalı güzel sermayelerde olur. Bu sermayeye tutulmuş mahdut akıllı ve bol paralı, ekseriya Anadolulu, bir esnaftır. Sevdalının muayyen faaliyet haricindeki kazancını bu zavallı temin eder; bu yüzden zengin olan sermayeler az değildir. Sermayeden ekseriya fena muamele görür. Mamafih bu ondan fazla para koparmak için bir manevradan başka bir şey değildir; yoksa sermaye hissen ona da sair müşterilere olduğu kadar lakayddır.

Belalı da sevdalının aksidir. Aralarında bir aşk olmadığı hâlde ekseriya eski münasebetlere istinaden sermayeye balta olur, ondan para sızdırır, bazen de onu müdafaa eder. Belalının en büyük tehdidi ustura ile sermayenin yüzünü kesmektir.

Sermayenin hayatında son bir safha da metresliktir. Umumhanenin bağlı bir müşterisi bazen bir sermayeyi beğenerek umumhaneden çıkarır ve ona bir ev açar. Mamafih, bu hayat ekseriya ya erkeğin çabuk bıkması, veya sermayenin ev hayatına alışamaması sebebiyle azamî yedi sekiz aydan fazla sürmez.

Sermayeler İhtiyarlayınca Ne Yaparlar?

Bir fahişenin 18'den nihayet 28-30 yaşına kadar icra-i san'at ettiği düşünülürse bilahare ne yaptığı cây-i tetkiktir. Bunların paralı, güzel, ve zeki olanları ev sahibi, parasız ve çirkin olmakla beraber beceriklileri teyze, bu meziyetlerin hiçbirisine malik olmayanları da dilenci olurlar. Bilhassa, bunların hastalık dolayısıyla icra-i san'at edemeyecek bir hâle gelenleri dilenmeye mahkûmdur.

Fuhuş esas itibariyle bir cürüm, aile adedini azaltmakta ciddi bir âmil, cenin ve nevzat öldürmekte esaslı bir sebep olmakla beraber fuhşun en büyük mazarratı efrenci hastalıkların sirayetinde mühim bir vasıta olmasındadır. Efrenci hastalıklar denince hatıra en iğrenç ve tehlikeli iki hastalık gelir; frengi ve belsoğukluğu. Frengiyi hastalıklı bir insanla cinsî temasta bulunarak almak ne kadar kolaysa, vaktiyle tedavi ettirilmediği takdirde insanın bütün damarlarına ve uzviyetine yayılan mikrobunu da tamamıyla vücuttan def'i, o kadar güçtür. Vücutta kalan mikrop cinnet ve felce kadar en vahim neticeleri

tevlid ettiği gibi hastanın bütün ahfâdına da kendisine ilelebet lanet okutturacak bir miras olarak kalır. Bununla beraber, frenginin tedaviye derhâl başlandığı takdirde, tamamıyla ve süratle şifası kâbil, tedaviye geç başlandığı takdirde de uzun ve daimi tedavi ile gayr-i sâri bir hâle getirilmesi, hatta şifası bile mümkün olabilir. Belsoğukluğu halkça çok



"Beyoğlu ve Kadıköy sokakları yeni düşmüş Türk kızlarıyla doldu. Bunlar temiz ve mütevazı ailelerin saf kızlarıdır. Onları oralara düşüren müteaddit sebepler vardır. Bunlar arasında görülen, süs, şıklık ihtiyacı da ehemmiyetli bir rol oynamaktan hâli değildir." Ahmed Va'id, "Bizde Kızlar Nasıl Düşerler?", *Resimli Ay*, sene 1, sayı 8, Eylül 1340, s. 29-31.

defa mühimsenmemekle beraber, frengi kadar, bazı ahvâlde ondan daha fazla tehlikelidir. Mamafih bu da tamamıyla kâbil-i tedavidir; yalnız bunda da, frengide olduğu gibi, tedaviye sebatla devam etmek elzemdir. Belsoğukluğu mikrobu insanı kör ve gayr-i kâbil-i şifa bir akamete mahkûm edebilir.

Hastalıklarla Mücadele İçin Ne Yaparlar?

Hükümetlerin fuhşu sıkı bir kayıt ve kontrol altına almakla istihdaf ettikleri en mühim nokta bu müthiş hastalıkların sirayetine mani olmaktır. Bu sebepledir ki, İstanbul Şehremaneti Sıhhiye Müdüriyeti'nin de başlıca meşgalesini emrâz-ı zühreviyye ile mücadele teşkil eder. İstanbul Emrâz-ı Zühreviyye Müdüriyeti'nin faaliyeti hakikaten şayan-ı şükran neticeler vermektedir. Bu müdüriyet dispanser, hastane ve sair teşkilatıyla zührevi hastalıkların zâhire ihracını, hastaların tedaviye devamını, ve hastalıkların tamamıyla şifasını temine gayret eder. Bu müdüriyetin dispanser ve hastanesinde her türlü muayene ve tedavi en son, en sıhhi ve temiz usullerle, herkes için tamamıyla meccanî [ücretsiz] ve mahremdir.

Polis zabıta-i ahlâkiyye teşkilatınca cürm-i meşhutla fuhşu sabit olan her kadın berây-i muayene bu müdüriyete sevk olunur. Burada muayenesi icra edilerek hastalığı tebeyyün ederse tedaviye tabi tutulur ve kendisine fuhşun fenalıkları hakkında nasâyih-i lâzimede bulunularak bu yoldan vazgeçmesi telkin olunur. Cürm-i meşhudu tekrar ederek müteaddit defalar muayeneye sevk olunan ve bu suretle fuhşu vasıta-i maişet ittihaz ettiği sübut olan kadına müdüriyetçe vesika verilerek sair mukayyet fahişeler gibi haftalık muayeneye tabi tutulur. Hasta ve sâlim [sağlam] bilumum fahişeler her hafta muayyen günlerde muayeneye gelmek mecburiyetindedirler. Muayeneleri neticesi hakkında hüviyet varakalarına şerh verilir. Ve hastalıkları sâri devirde bulunanlar hastaneye sevk olunarak hastalık gayr-i sâri bir hâle girinceye kadar burada alıkonulur, ve keyfiyet yine hüviyet varakalarına derc olunur. Öyle ki, umumhaneye giden bir adam temasta bulunacağı sermayenin hüviyet varakasını talep ederek onun sıhhati hakkında kat'i bir fikir edinebilir. Bu suretle muayeneye tabi umumhanelerden sınıflarına göre mâhiyye [ayda] ufak bir ücret alınır. Şehri terk edecek olan fahişeler müdüriyete haber vermek mecburiyetindedir. Bunlardan hasta olanlar bilhassa sıkı surette takip edilerek gittikleri mahallin dispanserinde tedaviye devam etmeleri temin olunur.

İstanbul dispanserinde tedavi edilen hastaların adedi, emrâz-ı zühreviyye teşkilatının ilk ciddi faaliyete başladığı millî hükümetin bidayet-i teşekkülü senelerinde binlere baliğ olmakta idi. Fakat, bu teşkilatın şayan-ı teşekkür takip ve ihtimamı karşısında bu adet süratle azalmaktadır. Fahişeler arasında sâri frenginin azalması bilhassa şayan-ı dikkat bir fark arz etmektedir. 1335'te 1.150'yi geçen sâri frengilerin adedi elyevm 40'tan aşağı düşmüştür. İstanbul Emrâz-ı Zühreviyye Hastanesi'nde taht-ı tedaviye alınan umum hastaların adedi de 1926'da 1.347'den 1927'de 901'e inmiştir.

Yalnız teessüfle zikre şayandır ki, İstanbul'da emrâz-ı zühreviyyede mukayyet olmaksızın icra-i fuhuş eden kadınlar vardır; ve bunlar, bittabi muayeneye tabi tutulmadıkları cihetle ekseriyle sâri hastalıklarla malûldürler. Bu sebeple, mukayyet umumhanelerde hastalık yakalamak tehlikesi hemen yüzde bir kadar ender olduğu hâlde randevu evlerinde bu ihtimal yüzde yetmiş, seksene kadar çıkabilir. Hükümetin randevu evleriyle mücadelesi her ne kadar şayan-ı şükran bir derecede ise de bu sahada en büyük vazife sıhhatini düşünerek bu evlere gitmemek suretiyle halkımıza teveccüh eder.

* "İstanbul'da Fuhuş Meselesi - Mecmuamızın İçtimaî Tetkiki", *Resimli Ay*, cilt 5, sayı 1, Mart 1928, s. 21-23.

***

Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galib'e Göre İstanbul'da Fuhşun Artış Nedenleri[181]

Kelimenin bütün kudret-i manasıyla payitaht birçok servetlerini menâbi-i gayr-i meşruaya tahsis edip sarf ederken diğer taraftan zaruret-i hayatın kurbanları nazar-ı dikkati câlib bir surette tekessür ve tezâyüd ediyor. (...) Bilhassa İstanbul ahalî-i müslimesi bir gayya-i musîbete doğru yuvarlanıp gidiyor. Bittabi bunun esbâb-ı muhtelifesi vardır. Zaruret ve ihtiyaç akla vârid olan delâil-i kaviyyeden olmakla beraber memleket muhitinin ahlâken tefessüh-i tamma uğraması en esaslı müessirlerden biridir. Emrâz-ı ahlâkiyyenin memleketin bünye-i içtimaiyyesi üzerine ika' ettiği muhrib tesirleri düşünürken evvela vârid-i hâtır olacak keyfiyet fuhuş mesele-i müzminesidir.

(...)

Memleketimizin ana ve kızları son derece hüzn-âver bir istihâle-i ruhiyye karşısında bulunmaktadır. Harb-i Umumî'nin intac ettiği

ahlâk-şiken tesirât ruh-i beşer üzerindeki hassasiyyet-i asliyyeyi mahvederek bünye-i ahlâkiyyeyi tüyleri ürpertecek bir surette ezmektedir.

Gençleri fuhşa sevk eden esbâb ve avâmil nazar-ı teemmüle alındığı zaman evvela vârid-i hâtır olacak müessirât, tiyatrolar ve sinemaların muhitimiz zihniyetinin hazmedemeyeceği derecede açık film ve mevzuları ve bunların zaten müstenid-i iştigal bâkir dimağlar üzerinde ika' edegeldikleri bâhı (şehveti) ve hissiyyatı tutuşturucu tesirât ve bir de asrî mefkure namıyla telkib olan ve kadına fitreten haiz bulunduğu hürriyet-i tammeyi ita manasına alınarak her içtima'a serbestçe duhûllerine mesağ verilmesi vârid-i hâtır olmaktadır.

(...)

Memleketimizin müstakbel valideleri olacak mektep kızları hariçte ve mektep dâhilinde nezaret-i daime altında bulundurulmalıdır. Mektebe gelmek için hanesiden çıkan bir kız gerek vapurda, tramvayda ve sokakta birtakım gençlerin savletinden kendilerini kurtaramadıkları gibi, kızlarımızı sefalet âlemine sevk edici birtakım mutavassıt kadınların mevcudiyetine karşı zabıta tarafından yapılan tedâbir-i mania-i mukteziyye teşdid edilmelidir.

Sokaklarda bilhassa geceleri mürûr u ubûru (gelip geçişi) işgal edebilecek bir tarzda gelip geçene musallat olan birtakım fahişeler de ahlâk-ı mahalliyye ve sıhhat-ı umumiyye namına muzır mikroplardır.

***

Fahişenin Başı[182]

Okuduğum zaman ağlamaklı oldum. Yevmi gazetelerden biri yazıyordu. İstanbul'da elinde vesika ile sanat yapan fahişeler içinde elli yaşında kartnemler olduğu gibi henüz on üç yaşında kuzular da varmış. E bu işe siz ne buyurursunuz?

Elli üç yaşında artık iki, üç gelinlik kız anası olacak yaşta bir kadın tam belini dayayıp dinleneceği ahir vaktinde boğazını doyurmak, açlıktan ölmemek için vücudunu kiraya veriyor. Sonra ötede daha kemikleri sertleşmemiş bir körpecik kuzu, belki de sokakta kalıp dilenmekten bıkarak, o iç bademi gibi nazlı canını hoyrat kolların keyfine bırakıyor. Gel de sefalet denen, yolsuzluk denen, ihtiyaç denen o başlar belasına küfretme!

Eski kafada bir adama bu ihtiyacı kabul ettirmek ne kadar güçtür. O fuhuş dendi mi mutlaka kadının veya erkeğin nefs-i amadeye söz geçiremeyip nikâhsız, mikahsız muamelede bulunduğunu hatırına

getirir. Kendisi kadın alır. Bir zaman zevkini çıkarır, sonra kirli bir mandal gibi yakadan atar. Zavallı kadın genç yaşında ne yapacak? Eski kocasının bir müddetçik nafaka diye verdiği üç, beş kuruşla ekmek mi yiyecek katık mı? Kadınları bu hâle sevk eden erkeklerdir. Çünkü bir defa kadınlarımızı şimdiye kadar hayata karıştırmamışız, evde kafesler arkasına kapatmışız. Kadınlarımız ne alışveriş etmesini, ne insanlarla konuşmasını, hatta ne de yürümesini bilirler. İstanbul hanımları için söylemiyorum, bütün memleket kadınlığı için söylüyorum. Bugün bir Frenk kadını bir erkek kadar hayata alışkındır. Çünkü umumi hayatın içinde yetişmiştir. Kocasız da kalsa hayatını kurtaracak çareler, işler bulur. Fakat gelgelelim bizim kadınlarımız kapalı kalmıştır, görgüsüzdürler. Maazallah önlerine hazır yemek gelmedi mi aç kalırlar. Tahammül ve sabır bir dereceye kadardır. Ondan sonra şeref, namus her şey her şey zayıflar. Bizim mutaassıplarımız pirinci iyi ayıklamadı, kapıdan çöpçüye göründü diye eline boş kâğıdını verip kadını kapı dışarı etmesini bilirler. Hatta bunu yaptıktan sonra: "Ayağının ipini çözdüm!" diye övünür ve ertesi günü bir başkasını alırlar. Fakat iş öyle değildir. Kadının da zevki, kadının da emeli arzusu, kalbi ve duygusu vardır. Kadın hırs bastıracak, keyif getirecek, saçı süpürge edip ağamın hoşuna gidecek mal ve mahluk değildir. O da bizim gibi bir insandır. Bir erkek aç kalınca veyahud ahlâkı bozulunca hırsızlık ediyor, dolandırıcılık ediyor, rüşvet alıyor. Yani âlemin ayıpladığı, kanunun cezalandırdığı birçok şeyleri yapıyor.

Kadın da aynı hâle gelince, bunlar yapıyor da kendi vücudunu, güzelliğini ortaya döküyor... Buna karşı köpürmeye, kızıp hiddetlenmeye kimin hakkı vardır. Lâzımsa sefalete düşen kadınları fuhşa düşürmemeye çalışalım! Buna vaaz, nasihat, kanun, kitap, falaka on para etmez. İşte böyle elli yaşında bir kadın nine, on üç yaşında bir süt kuzusu bile o çirkefe, o çamura düşer! Kabahat onlarda mı?

II. MEŞRUTİYET YILLARINDA "HUKUK-I NİSVÂN" YA DA KADIN HUKUKU[183]

Kadınların siyasete katılımı Avrupa siyasî çevrelerinde farklı yorumlara neden olmuştu. Muhafazakârlara göre feminizmin galebesi kıyametin habercisi olacaktı. Kıyamet gününü mümkün olduğu kadar ertelemek için kadını "tezyinat"la, süsle oyalamak gerekiyordu. Moda kadının neyine yetmiyordu ki!

Zamanla muhafazakârların bir kısmı kamusal alanın bazı kesimlerinde kadınların katılımını kabullendi. Kilise meclislerinde, hayır kurumlarında, belediye meclislerinde kadın bulunabilecekti. Ancak siyasetin tepe noktasında onları görmek düşünülemezdi. En ileri düşüncede olan kesim ise evdeki yükümlülüklerini aksatmamak ve bilfiil aday olup seçilmemek koşuluyla kadına sınırlı seçme hakkı verilmesinden yanaydı. Ancak bu durumda bile kadının öncelikle siyasî terbiye görmesi gerekiyordu.

Demokrat ve ileri kanatta olan siyasal örgütler ise kadınlara siyasal hakların tanınmaması için iki neden gösteriyorlardı. İlki işçiler arasında revaçtaydı. Kadın işçilere erkeklerden çok daha düşük ücret veriliyor ve bu durum ücretlerin genel düzeyini düşürüyordu. Öte yandan çalışan kadın evin rızkını sağlamada erkeğe yardımcı oluyor ve hanenin refahı artıyorsa da kadının gelir elde etmesi hanede güç dengelerini değiştiriyordu. Evin reisi erkek güç yitiriyor, kadın eskisi gibi kocasının karşısında el pençe divan durmuyordu.

Diğer neden ise demokrat çevrelerde yaygındı. Kadın ruhban sınıfın etkisi altındaydı. Kilise özellikle kadınlar üzerinde etkindi. Genellikle mütedeyyindi ve erkeğin serbest düşüncelerini paylaşmıyordu. Kadına oy hakkı tanınırsa siyasal dengeler muhafazakârlar lehine bozulacaktı. Erkeklere tanınmış olan ve kadınları dışlayan genel oy, son kertede kilisenin gücünü sınırlıyordu.

II. Meşrutiyet yıllarının gündeme getirdiği özgürlük ortamında tartışmaya açılan sorunlardan biri yurttaşlık kavramıydı. Anayasal monarşi, seçim gerektiriyordu ve bu seçimlere kimler katılacaktı? Yurttaş ile seçmen arasında ne tür bir ilişki olacaktı? Yurttaşlar topluluğu kimlerden oluşacaktı? Anayasacılardan çözüm beklenen sorunların başında bu geliyordu.

Her ülke yurttaşlarını, "millet"i oluşturan bireyler topluluğunu kendi tarihsel evrimi sonucu belirliyordu. Anayasal düzene geçen ülkelerde doğrudan ya da temsil edilerek iktidarı belirleyen yurttaşlar topluluğu siyasal gücü oluşturuyordu. Ya da bu siyasal güç, monarşilerde olduğu gibi tek bir kişinin uhdesinde toplanabiliyordu. 20. yüzyılla birlikte hemen hemen tüm uygar ülkelerde vatandaşların siyasal gücü tanınmaya başlanmıştı. Genel seçimlere ve genel oy hakkına doğru bir eğilim gözleniyordu. Ancak bu aşamada seçmenler kimlerden oluşacaktı? Genel seçmen topluluğu sırf erkeklerden mi oluşacaktı, yoksa her iki toplumsal cinsiyeti de kapsayacak mıydı? Fransa'da 1848'den beri genel seçim ilkesi benimsenmişti. Ama bu sırf erkeklerin oy kullanması anlamına geliyordu.

Başlangıç evresinde, kimi ülkelerde yurttaşlar topluluğunun, yani oy veren kesimin siyasal işlevleri bilfiil üstlenmesi ya da en azından yasama ve yargı işlevlerini doğrudan yönlendirmesi söz konusuydu. Bu Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ne uygun bir anlayıştı. Diğer bir dizi ülkedeyse yurttaşlar topluluğu sadece seçmenlik işlevini görenleri kapsıyor; seçme hakkı olmayan, yurttaşlar topluluğuna dâhil olmuyordu. Yurttaşlar topluluğu temsilciler meclisini ya da bir devlet reisini seçiyor, yönetimi belirliyordu. Bu seçenekte yurttaşlar topluluğu aynı zamanda seçmen topluluğu olarak niteleniyordu.

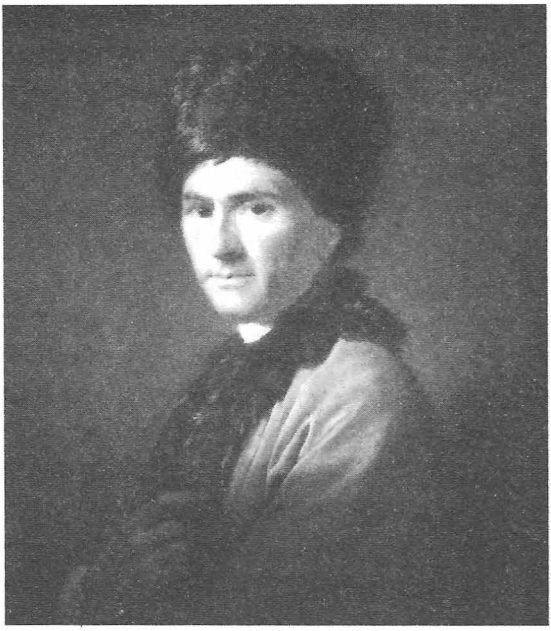
Seçme ve seçilme hukuku bağlamında kilit terim millet egemenliğiydi. Rousseau'nun gündeme getirdiği bu kavram, Fransız Devrimi sırasında 1789 tarihli Haklar Beyannamesi'nde yer almıştı. Millet egemenliği başlangıçta milletin tüm bireylerinin yurttaşlar topluluğuna mensup olmasını öngörmüştü. Ama Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında bu anlayış sorgulanmış, millete mensup birey olmanın seçmen olma hakkını verip vermediği yoğun bir şekilde tartışılmıştı. Rousseau'dan

kaynaklanan millet egemenliği, özünde onu oluşturan bireylerin ötesinde bir kimliğe sahipti. Egemenlik ayrı ayrı bireylere değil, millete aitti. Bireyler tek başlarına egemenlik ve siyasal güç talebinde bulunamazlardı. Millî iradenin en etkin bir biçimde oluşmasını sağlayacak olan yasa koyucu bu iradeyi ifade edecek kişileri de belirlemekle yükümlüydü. Belirlenen kişiler ise seçmenlerdi; seçmen topluluğunu oluşturuyor ve seçme görevini üstleniyorlardı. Bu görev anayasaca belirlenecek ve millî iradenin oluşumunu sağlayacaktı.

Seçmen topluluğu için seçmek bir haktı, seçim onlar için aynı zamanda bir işlev ya da görevdi. Fransız anayasal normlarına göre, ayrı bir kişiliği olan millette (*nation-personne*) seçmen hem bir hakka hem de bir göreve ya da işleve sahip addolunuyordu. Seçmeyle sonuçlanan hak, yurttaşın niteliğiyle yakından bağlantılıydı. Seçmen olabilmek için millete mensup olmanın dışında pozitif yasanın belirlediği başka niteliklere de sahip olmak gerekiyordu. Bir bireye verilen bu görev ya da işlev bireyin yurttaş olma niteliğiyle bağlantılıydı; oy kullanma diye nitelenebilecek kamusal bir görevi yerine getirebilme yeteneğine sahip olmayı gerektiriyordu.

Kadınların Siyasal Hakları

20. yüzyılın başlarında ülkelerin büyük çoğunluğu kadınlara bu hakkı tanımamıştı. Bir diğer deyişle kadın milletin bireyiydi, ama henüz yurttaşı olamamıştı. Seçim, kamusal alana özgü bir olguydu. Oysa kadına kamusal alan kapalıydı. Geçmişten gelen bir dizi geleneksel inançlar doğrultusunda kadının mekânı dört duvar arası eviydi, görevi ev ekonomisini yürütmekti; kamusal yaşamda yeri yoktu. Romalılar döneminden kaynaklanan bu batıl inanç Hıristiyanlıkça da benimsenmişti. Bu tür ayrımcı anlayış o sıralarda hâlâ, özellikle Latin ülkelerinde revaç buluyordu. Anayasa hukukçuları 20. yüzyılın başında bile bu konuda farklı görüşlere sahiptiler. Ünlü anayasacı Adhémar Esmein[184] (1848-1913) kadının seçmen olamayışını doğal yasalara, tarihin derinliklerinden gelen her iki toplumsal cinsiyet arasındaki iş bölümüne bağlıyordu. Esmein'a göre kadınlara oy hakkı tanımak onlardan askerlik görevi beklemek kadar saçmaydı. Oysa diğer ünlü bir anayasacı Léon Duguit (1859-1928) farklı düşünüyordu. Ona göre oy hakkından mahrum bırakmak için kadınların fizik ve entelektüel kapasitelerinin siyasal işlevler üstlenmelerine elverişsiz olduğunu kanıtlamak gerekiyordu. Oysa kadınları dışlayanların bu tür bir kanıtı yoktu. Tarihin



Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'ne göre millet egemenliği, özünde onu oluşturan bireylerin ötesinde bir kimliğe sahipti. Egemenlik ayrı ayrı bireylere değil, millete aitti. Bireyler tek başlarına egemenlik ve siyasal güç talebinde bulunamazlardı.

derinliklerinde, kadının hanesini çekip çevirdiği, kamusal ekonomiyle bağlantısının olmadığı bir evrede belki bu anlamlı olabilirdi. Ama 20. yüzyılda durum çok farklıydı. Kadın atölyelerde, fabrikalarda, büyük mağazalarda, her türlü kamu hizmetinde bilfiil çalışıyordu. Ülke ekonomisinde kadın eli değmeyen herhangi bir uğraş kalmamıştı. Kadın vergi veriyordu. Askere gitmese bile ülkenin beşeri sermayesini doğuruyordu ve yetiştiriyordu. Yakında kadınlar, erkekler gibi sendikalarda bir araya gelecekler, kendilerini siyasetin ortasında bulacaklardı. Léon Duguit'ye göre, kadınları siyasetten dışlamak anlamsızdı; çağdaş toplumlar kadınların siyasal işlevleri yüklenmelerini gerekli kılıyordu.

Léon Duguit, Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi anayasacıları için ayrı bir önem arz ediyordu. Zira onun yazdığı anayasa kitabı, II. Meşrutiyet'ten itibaren hazırlanan Hukuk-ı Esasiyye kitapları için temel başvuru kaynağı oldu. Nitekim Cumhuriyet'in ilân edildiği yıl Toulon Üniversitesi'nden doktora almış olan Menemenlizade Edhem

Bey, Léon Duguit'nin anayasa kitabını, *Hukuk-ı Esasiyye* başlığı altında iki cilt olarak Türkçeye çevirmişti.[185] Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti neşriyatı olarak çıkan bu kitap Atatürk'ün de okuduğu ve yararlandığı bir eserdi. Kitapta yer alan Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı (*Le suffrage des femmes*) Osmanlı ve Cumhuriyet anayasacıları tarafından dikkatle okunmuştu. Nitekim Türkiye'de seçme-seçilme hakkı tanınana kadar kadınlar ve siyasal haklar birçok Osmanlı ve Cumhuriyet anayasa kitabında ayrı bir bölüm olarak işlenmişti.

Léon Duguit'nin kitabı 1923'te çevrilmişti. Ama onun *Hukuk-ı Esasiyye* kitabının Fransızcası Osmanlı anayasa hukukçularınca hatmedilmişti. Öte yandan *Hukuk-ı Esasiyye*'nin yayımlanmasından on yıl önce Fransızcadan Türkçeye kazandırılan bir başka çeviri, kadınların siyasal hakları konusunda Osmanlıları uyarmıştı. Yazarı Raoul de la Grasserie'ydi.[186] Eser seçim sistemleri üzerineydi. Başlığı şöyleydi: *Usul-i İntihâb – Milel-i muhtelifede cari olan intihâb usulünün mukayesesiyle tedkikât-ı ilmiyye ve siyasiyyeyi hâvidir (Memâlik-i Osmaniyye'deki usul-i intihâb dahi gösterilmiştir)*.[187] Çevirmeni Islahat-ı Maliyye Komisyonu üyelerinden Mehmed Ata'ydı. Çeviride kendisine oğlu Doktor Galib Naima yardım etmişti.[188] Bu çevirinin 18 sayfası "Kadınlıktan Dolayı Adem-i Ehliyyet" başlığını taşıyordu.

Raoul de la Grasserie ve Kadın Hakları

"Kadınlıktan Dolayı Adem-i Ehliyyet" başlıklı bölümde, kadınların hemen hemen bütün ülkelerde seçme-seçilme hakkından mahrum bırakılmakta olduğu, ancak bazı ülkelerde toprak sahibi ya da derebeylik malikanesine sahip kadınlara seçmek ya da temsil edilmek hakkı verildiği kaydediliyordu. Orta Çağ'a özgü bu tür kadın haklarının ileride vergi verme koşuluyla yerel yönetimlerde de geçerlilik kazandığı görülüyordu. Nitekim Fransa, Belçika, Lüksemburg, İtalya ve Rusya'da bu tür uygulamalar görülmüştü. Ama yine de ülkeden ülkeye fark ediyordu. Fransa'da kadınlar yerel seçimlerde ne bizzat ne de vekilleri aracılığıyla oy kullanabiliyorlardı; fakat kadının verdiği vergi, kocası hesabına ve ona ek bir seçme hakkı olarak yansıyordu. Ayrıca Fransa'da dul kadın, ödediği vergiden doğan hakkını, sınırlı bir düzeyde aile fertlerinden birine devredebiliyordu. İtalya'da 1882 mevzuatı gereği kadınlara vekâleten Ulusal Meclis'e katılma hakkı tanınmıştı. Ama bu vekâlet ancak çocuklu ve dul kadınlar için geçerliydi. Mehmed Ata'nın çevirisine göre kadınlar için seçme-seçilme hakkının genişletilmesinde en ileri ülke İngiltere'ydi.

Raoul de la Grasserie'ye göre, artık ne derebeylik malikânesi, ne seçme-seçilmeye hak tanıyan vergi, ne de yerel yerleşim yerlerinde iktisadi faaliyet, kadınların siyasal hakları için anlam taşıyordu. Yeryüzü beşeri sermayesinin yarısını oluşturan kadınları siyasî haklardan mahrum bırakmak anlamını yitirmişti. Geçmişte, bir zamanlar evli kadının oyunu kocası aracılığıyla kullanması kabul görmüştü. Oysa kadının çıkarı kocasının değilse bile, genel olarak erkeklerin çıkarlarına ters düşebilirdi. Bu durumda kocası aracılığıyla oy kullanması anlamsızlaşıyordu. Ayrıca kadın evli değilse oyunu kullanamıyordu.

Kadınların siyasal haklarına muhalif olanlar hemen her siyasal partide görülüyordu. Muhafazakârların ve ilericilerin kadınlara siyasal hak tanımama konusunda kendilerine özgü gerekçeleri vardı. Özellikle muhafazakâr parti mensupları bu katılıma şiddetle karşı koyuyorlardı. "Uyuyan kediyi uyandırmamalı", muhafazakârların temel umdesiydi. Kadınlar siyasal haklara sahip olurlarsa hemen konutlarında da "mutlakiyet" talep edeceklerdi. Bu durumda aile kurumu çökerdi. Öte yandan kadın kamusal alana açılınca ahlâk sorunları doğardı. Raoul de la Grasserie bu görüşü de anlamsız buluyordu. Kadınlar eskiden de kamusal alanda varlık göstermişlerdi. Toplumda kaçgöç kalktığında bilakis ahlâk daha da pekişmişti.

Muhafazakârların bir kısmı tolerans gösterip kamusal alanın bazı kesimlerinde kadınların iştirakini kabul ediyorlardı. Mesela kilise meclislerinde, hayır kurumlarında, görüşmeleri alenî olmayan belediye meclislerinde kadınlar bulunabilecekti. Ancak siyasetin tepe noktasında kadınları görmek düşünülemezdi. En ileri düşüncede olan kesim evdeki işleri aksatmamak ve bilfiil aday olup seçilmemek koşuluyla kadınlara sınırlı seçme hakkı verilmesinden yana gözüküyordu. Ancak bu durumda bile kadının öncelikle siyasî terbiye görmesi gerekiyordu. Ve bu uzun bir zaman alacaktı.

Öte yandan muhafazakârlara göre kadınlara siyasal haklar parça parça verilmeliydi. Feminizmin galebesi kıyametin habercisi olacaktı. Muhafazakârlar kopacaksa da kıyametin kendi zamanlarında olmamasına özen gösteriyorlardı. Kıyamet gününü mümkün olduğu kadar ertelemek için kadınları "tezyinat"la, süsle oyalamak gerekiyordu. Moda kadının neyine yetmiyordu ki!

İleri kanatta olan diğer siyasal örgütlerse kadınlara siyasal hakların tanınmaması için biri maddi, diğeri düşünsel iki nedeni gerekçe gösteriyorlardı. Maddi neden işçiler arasında revaçtaydı. Kadın işçi-

lere erkeklerden çok daha düşük ücret veriliyordu. Bu da ücretlerin genel düzeyini düşürüyordu. Her ne kadar çalışan kadın evin rızkını sağlamada erkeğe yardımcı oluyor ve hanenin refahı artıyorsa da kadının gelir elde etmesi evde güç dengelerini değiştirebilirdi. Kadın eskisi gibi kocasının karşısında el pençe divan durmayabilir, evin reisi erkek güç yitirebilirdi. Düşünsel olan diğer nedense genel olarak demokrat çevrelerde yaygındı. Kilisenin kadınlar üzerinde büyük etkisi vardı. Ruhban sınıfın kadınları yönlendirdiği varsayılıyordu. Kadın genellikle mütedeyyindi ve erkeğin serbest düşüncelerini paylaşmıyordu. Kadına oy hakkı tanımak siyasal dengeleri muhafazakârlar lehine bozmak anlamına geliyordu. Erkeklere tanınmış olan ve kadınları dışlayan genel oy, kilisenin gücünü sınırlamaya yarıyordu.

Kimi çevre ise bu tür bir sınırlamayı "dinsizliğe doğru" bir gidiş sayıyordu. Kadına siyasal hak tanımaktan yana olan çevreler erkeklerin bu meylini kadınlarla düzeltmekten yanaydı. Ancak bu demokratların hesabına gelmiyordu. Demokratları alt etmek için kadın oyu kullanmak muhafazakârlar tarafından da sakıncalı bulunuyordu. Kimse kadınlara güvenmiyordu. Kadın sebatsız, kararsızdı. Siyasal haklarını edinince kadın, ansızın yenilikçi kampa geçebilirdi. Nitekim kimi kez kadın çok cüretkâr olabiliyor, ahlâk kaideleri hususunda erkeği bile yarı yolda bırakabiliyordu.

Kimi kadın hakkı savunucuları, kadınların küçük yaştaki çocuklar gibi seçimlere sokulmamasını anlamsız buluyorlardı. Kadınların çocuklardan daha gelişmiş bir mantığı vardı. Bu nedenle yarım ya da dörtte bir oy sahibi olmaları gerekmez miydi? Ama her şey bir yana, kadın beşeriyetin bir parçasıydı; kanunlar onlar için de geçerliydi. Bu nedenle onlar kadar hukuka sahip olmaları gerekirdi.

Kadınların siyasal haklarına karşı olanlar son kertede "bilim"i devreye sokuyorlardı. Antropologlar, bu arada hekimler, kadının dimağını, beynini ölçmeye koyulmuşlardı. Dr. Theodor von Bischoff,[189] erkek ile kadın beyni okkaya vurulunca aralarında ortalama yüzde on oranında bir fark bulmuştu. Kadının beyni erkeğinkinden daha küçüktü. Ama bu ölçümü anlamlı bulmayanlar da vardı. Kadın beyni daha hafif olabilirdi, ama cüssesine oranla çapı ve kıvrımları daha fazlaydı. Bu açıdan kadın, erkeğe üstün bile sayılabilirdi.

Kadın aleyhtarlığının diğer bir boyutu evli kadınlara dönüktü. Evli kadının oy kullanması aile içinde dengeleri bozacaktı. Kadın siyasal bağımsızlığını elde edince aile reisinin hâkimiyeti haleldar olacaktı.

Bu nedenle Edmond Villey siyasal hakların evlenme öncesi kızlara ve dul kadınlara verilmesinden yanaydı. Bu anlayış ise doğumların artışını özendiren pronatalist görüşlere ters düşüyordu. Evlilik müessesesini sorgulatabilirdi ve bu açıdan kabul görmesi zordu. Bu arada kadınların reglleri, hamilelikleri ve loğusalıkları da oy vermelerine engel nedenler arasında sayılıyordu. Ve nihayet şunu da itiraf etmek gerekiyor, diyordu Raoul de la Grasserie, kadınlar da o güne kadar seçme-seçilme hakkı konusunda pek talepkâr davranmamışlardı.

Böylece Raoul de la Grasserie, kadınlara siyasal hak tanınmamasına odaklanan tezleri teker teker saydıktan sonra kişisel görüşlerine yer veriyordu. Raoul de la Grasserie'ye göre burada ele alınması gereken belli başlı meseleler şunlardı: İlki kadınların seçimlere katılım talebi haklı görülebilir miydi? İkincisi kadınların siyasete katılımı toplum için yararlı olabilir miydi? Bir diğeri kadınların genel seçimlere katılımı her alana teşmil edilmeli miydi? Dördüncüsü kadınlara seçilme hakkı da verilmeli miydi? Ve sonuncusu kadınlar için ayrı bir meclisin açılması uygun düşer miydi? Bu soruları cevaplamak için feminizmi en geniş şekilde kuşatmak gerekiyordu. Her ne kadar kitabın ana konusu bunlar değilse de esas noktalarda Raoul de la Grasserie görüşlerini açıklamaktan geri kalmıyordu.

Her şeyden önce kadınların seçimlere katılmaları haklı bir talepti. Cahil ve sarhoş bir erkeğe tanınan hak neden yüksek bir zekâya sahip kusursuz bir kadından esirgeniyordu! Seçim kanunu genel nitelikte bir düzenlemeydi. Bu, tüm vatandaşların bundan yararlanmalarını gerektiriyordu. Kadınlar; tercihlerini pekâlâ dile getirebilirlerdi, oylarını bilerek kullanırlardı, belki erkeklere oranla ahlâka uygun bir tercih ortaya koyabilirlerdi. Kadınların seçimlere katılımı ve parlamentodaki etkinlikleri sonucu çıkarılan yasalarla Yeni Zelanda'da alkolizm ortadan kalkmıştı. Kadınlar erkeklere oranla daha muhafazakâr görülebilirdi, ancak toplumsal konumları yükseldikçe asla "mürteci" konumuna düşmezlerdi.

Kadınların seçimlere katılımı toplum için de yararlı olacaktı. Zira kadın, erkeğin siyasî eğilimlerindeki çarpıklıkları düzeltirdi. Kadınlar seçilince parlamentoya zarafet gelirdi. Daha da ötesi kadınlar her zaman barıştan yanaydılar. Kadınlar sayesinde parlamentolarda barış anlayışı hükümran olacaktı. Ayrıca kamu harcamalarında daha tasarrufkâr bir tavır alacaklardı. Vakıa kadınların kişisel harcamalarında müsrif görüntüleriyle kamu işlerinde tasarrufa riayetkâr olacaklarına pek inanıl-

mıyordu. Ancak birçok kadın varlık sahibi değildi ve evli olmayanlar iktisadı önemsiyorlardı. Bu nedenle bütçeye de çeki düzen verebilirlerdi. Son olarak kadının erkeği tamamladığı, onun "mütemmim"i olduğu çok sık söyleniyordu. Bu anlayış siyasî hayata da uygulanmalıydı: Kadınlara siyasal hakları tanınarak siyasette ahengin oluşumuna hizmet edilmiş olunurdu.

Görüldüğü gibi kadınlara siyasal hakların tanınması yalnız kendi cinsleri için değil, en geniş anlamıyla toplumsal çıkar açısından da gerekliydi. Bu görüşe karşı ortaya konan itirazlar eski ve batıl fikirlerdi. Feminizmin tezleri bu açılardan anlamlıydı. Vakıa feminizmin geçmişi pek kısaydı ya da hiç yoktu. Fakat bu önemsizdi. Birçok toplumsal yenilik böyle olmuştu. Artık cesur bir adım atmak için yüzyıl beklemenin zamanı değildi.

Kimi çevrelerde kadınların siyasal özgürlüklerini elde etmeleri sonucu kadınlıktan doğan doğal hassalarını kaybetmesinden korkuluyordu. Oysa olan olmuştu. Kadınlar zaten tuvaletleriyle, takılarıyla, ziynetleriyle, giyim kuşamlarıyla özgür olmuşlardı. Bu tür "özgürlük" ahlâk açısından daha sakıncalı olabilirdi. Bundan başka kadın, sırf gösterişten ibaret ve uygulama alanı olmayan eğitimle de "özgür" kılınmıştı. Bu koşullarda kadına seçme-seçilme hakkı tanınmamasının bir anlamı kalmıyordu.

Acaba kademeli bir şekilde hareket ederek kadınlara önceleri hayır ve din işlerinde, sonra nahiye, daha sonra eyalet işlerinde ve en sonra hükümet işlerinde seçme-seçilme hakkı vermek; bu suretle gerekli işlerde, bazı memuriyetlerde, sonra diğerlerinde deneyim kazanmalarını sağlamak; nihayet bütün bu evrelerde siyasî hakları önce evli olmayan kadınlara, sonra evli kadınlara teşmil etmek daha doğru olmaz mıydı? Raoul de la Grasserie'ye göre buna gerek yoktu. Kadın kamu gücünü, kanun gücünü seçmen sıfatıyla bilfiil yaşayacak, menfaatini ve hukukunu tanıyabilecekti. Bundan ötesi bir aldatmaca olurdu; kadınların erkeklerin tabiiyetinde yaşamlarını sürdürmeleri anlamına gelirdi. Bunun gibi siyasal haklardan yalnız bekâr kadınları yararlandırmak, çok daha etkin olabilecek kimi evli kadınları mağdur etmek demekti.

Peki, kadınlara seçme hakkının yanı sıra seçilme hakkı da verilmeli miydi? Raoul de la Grasserie'ye göre feminizm fikirlerinin savunulduğu ülkelerde en cesur kadınlar bile işi bu raddeye vardırmıyorlardı. İngiltere'de, Amerika'da kadınların üst siyasal organlara seçilmeleri engelleniyordu. Ancak küçük meclislerde, eyalet meclislerinde kadın-

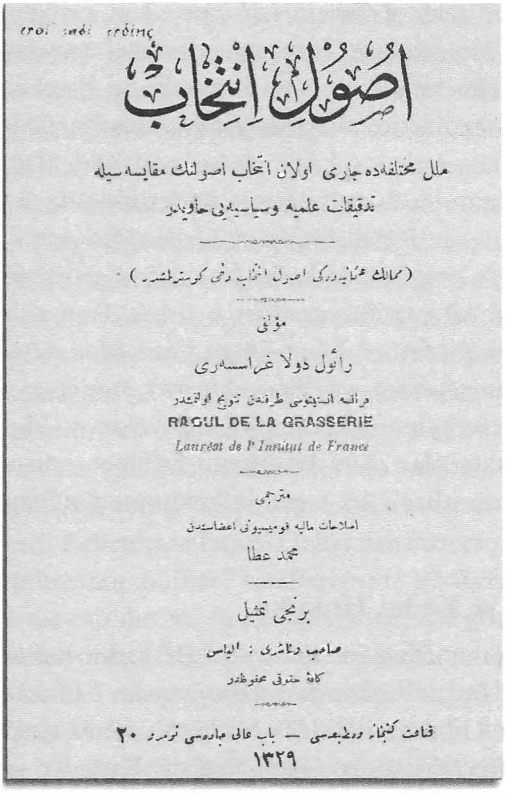
lara seçilme hakkı verilmişti. Yerel meclislerden ulusal parlamentoya uzanmak için cesur adımlara ihtiyaç vardı. Kadınlar bu adımları atacaklar mıydı? Raoul de la Grasserie, bu adımların da atılmasından yanaydı. O gün için yadırganacak bir şey yarın doğal karşılanacaktı. Toplumsal olayların gidişatı böyleydi. Bu fikirler başta hayal gibi görülse de insan zamanla bunun gerçeğin ta kendisi olduğunu görecekti. Nitekim haremden ilk çıkan ve topluma karışan kadına âdeta erkek gözüyle bakılmıştı. Kadın kimliği zamanla kabullenilmişti.

Raoul de la Grasserie için daha da önemli bir sorun, kadınlar mebus olurlarsa oturacakları yerdi. Erkek mebusların yanında mı, yoksa ayrı bir yerde mi oturacaklardı? Vakıa birçok ortamda, salonlarda erkek ile kadın ayrı ayrı oturmuyorlarsa da Millet Meclisi'nde erkek-kadın birlikte oturmaları edebe aykırı görülebilirdi. Daha da ötesi Meclis'te erkek ve kadın mebuslar arasında duygusal ilişki oluşabilecek ve bu ülkenin selameti için sakınca oluşturacaktı. Bundan başka karma mecliste herkesin bireysel hassaları ya da kimlikleri (havâss-ı şahsiyyesi) kaybolacaktı. Bu nedenle kadınlar için ayrı bir meclis oluşturabilirlerdi. Böylece kadın, davranışlarıyla ve kararlarıyla erkek unsuruna örnek olabilirdi. Hatta Meclis-i Ayan'ın, senatoların yerini alacak kadın meclisi, erkek meclisiyle birlikte "büyük bir hükümet meclisi"nin oluşmasını sağlayabilirdi.

Raoul de la Grasserie, bu görüşleriyle geleceği örten perdenin bir ucunu kaldırma cesareti gösterdiğini söylüyordu. İnsanlığın yarısını genel oydan mahrum etmek adil bir tutum olamazdı. Kadınların yanı sıra, azınlıklara ve diğer bazı zümrelere oy hakkı tanınmayarak 20. yüzyıl başında milletin ancak sekizde ya da onda biri temsil edilmiş sayılıyordu.

Mehmed Ata'nın Şerhi

O dönemde birçok çeviride olduğu gibi, çevirmen kitaba bir şerh eklemeyi ihmal etmiyordu. Mehmed Ata da buna girişecekti. Mehmed Ata'nın şerhi, İslam hukukuyla ilgiliydi ve İslam hukukunda kadının durumunu ele alıyordu.[190] Ona göre İslamda "hukuk-ı nisvân", Avrupa mevzuatından birçok açıdan daha ileriydi. İslamda kadının malı, mülkü, emlaki erkeğinkinden ayrıydı. Erkeğin üzerine kayıtlı değildi. Kocanın, karısının emvali üzerinde herhangi bir hakkı yoktu. Kadın mal varlığını istediği gibi yönetir, alır satar, evli olduğu kocası aleyhine bile dava açabilirdi. Şahadetleri de bakiydi. Mescid-i hilafette, bulunan


اصول انتخاب

ملل مختلفه‌ده جاری اولان انتخاب اصولنك مقایسه سیله
تدقیقات علمیه وسیاسیه‌یی حاویدر

(ممالك عثمانیه‌ده‌کی اصول انتخاب وفق کوسترلمشدر)

مؤلفی

رائول دولا غراسسه‌ری

فرانسه انستیتوسی طرفندن تتویج اولنمشدر

RAOUL DE LA GRASSERIE

Lauréat de l'Institut de France

مترجمی

املاحات مالیه قومیسیونی اعضاسندن

محمد عطا

برنجی تمثیل

صاحب ومناشری : الیاس

کافهٔ حقوق محفوظدر

قاعت کتبخانه ووطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سی نومرو ۲۰

۱۳۲۹

Raoul de la Grasserie'ye göre kadınların seçimlere katılmaları haklı bir talepti. Cahil ve sarhoş bir erkeğe tanınan hak neden yüksek bir zekâya sahip kusursuz bir kadından esirgeniyordu! Kadının seçimlere katılımı toplum için de yararlı olacaktı. Zira kadın, erkeğin siyasî eğilimlerindeki çarpıklıkları düzeltirdi. Ayrıca kadın parlamentoya zarafet getirirdi.

—

herkes kamu meseleleri tartışılırken görüş belirtebilirdi; orada kadınların da söz hakkı vardı. İslamda kadınların örtülü olması onların dışarıda her türlü işle uğraşmalarına mani değildi. Geçmişte binlerce öğrenciye ders veren "efâzıl-ı nisvân", yani kadın bilginler görülmüştü. Henüz Osmanlı'da kadınların seçimlere katılımı gündeme gelmediyse de ayrı meclislerde bulunmak koşuluyla kadınların da seçilme hakkına sahip olabilmeleri gerekiyordu. Mehmed Ata'ya göre kadın barış sembolüydü. Kadınların parlamentolarda oy sahibi olmaları sayesinde savaşlar ortadan kalkacaktı. Ancak her türlü seçime katılmak için "ehliyyet-i maneviyye", yani bilgi şartı aranmalıydı. Yoksa büsbütün cahil bir kadını seçimlere sokmak fayda getirmezdi. Bu anlayış erkekler için de geçerliydi. Bu nedenle sorunun Osmanlı ülkesinde ciddiyetle ele alınabilmesi ve kadınların lehine çözüm üretilebilmesi için her şeyden önce kadının "seviye-i irfan"ının, bilgi düzeyinin yükseltilmesi gerekiyordu.

Mehmed Ata'nın bu görüşleri o dönem için epey ileri sayılabilirdi. Raoul de la Grasserie'nin kitabını Türkçeye çevirmesi anayasal düzende, genel anlamda seçim hukukunun yanı sıra, kadın hareketi için de anlamlıydı. Ancak o tarihlerde anayasa hocalarımızı özellikle kadın hukuku bağlamında ikna etmek o kadar da kolay değildi. Dönemin iki önemli hukuk bilgini bu konuda görüş serdetmişlerdi. Bu iki ünlü hukuk bilgini Babanzade İsmail Hakkı ve Celâleddin Arif'ti. Her ikisi de *Hukuk-ı Esasiyye* kitaplarında kadın hukukuna geniş yer vermişti. Her ikisi de hukuk kitaplarını yazarken o sırada Fransa'da Bordeaux Üniversitesi hukuk profesörü Léon Duguit'nin *Manuel de droit constitutionnel: Théorie générale de l'Etat. Libertés publiques – Organisation politique* adlı eserinden esinlenerek Mülkiye'de ve Hukuk Mektebi'nde okutulmakta olan ders kitaplarını kaleme almıştı. Léon Duguit'nin eserleri uzun yıllar Türk kamu hukukunun yönelimlerini belirleyecekti.

Babanzade İsmail Hakkı ve Kadın Hukuku

Babanzade İsmail Hakkı'nın *Hukuk-ı Esasiyye*'sinde kadın hukukuna yönelik seçim sorunu üç alt bölümde inceleniyordu: "Efrâd-ı Millet ve İntihabât" (Bölüm 41), "İntihâb Hak Mıdır, Vazife Midir?" (Bölüm 42), "İntihâb Vazife Olduğuna Göre Netâici: Kadınlar ve İntihâb" (Bölüm 43).[191]

Kadının siyasal hakları konusunda temel felsefi sorun seçimin bir hak mı, yoksa bir görev mi olduğuydu. Burada önemli olan yukarıda belirtildiği gibi yurttaşlar topluluğunun kimlerden oluşacağıydı. Léon Duguit'nin hak ve vazife için kullandığı Fransızca terimler *droit* ve *fonction* idi. Kendi başına toplumsal bir gerçek olan millette, seçmenin hem seçme hakkı olmalıydı, hem de bu işle görevlendirilmesi gerekiyordu. Bireyin seçmen olabilmesi için hak sahibi olması yeterli değildi; seçmen, pozitif yasanın (*loi positive*) belirlediği niteliklere de sahip olmalıydı. İşte bu anlayış Babanzade İsmail Hakkı'da da hâkimdi. "İhtihâb bir hak mıdır, yoksa bir vazife ve memuriyet midir (*fonction*)?" sorusuna verilecek cevap kadınların siyasal konumunu belirliyordu. O sıralarda hukuk terimleri yeni yeni oluştuğu için birçok kez türetilen terimin yanına Fransızcasının da konması ihmal edilmiyordu. Léon Duguit'nin *fonction* terimi Osmanlıcaya "vazife" ya da "memuriyet" olarak çevrilmişti.

Sorunun çözümünde temel referans noktası Rousseau'nun egemenlik kuramıydı. Millî egemenliğin kabulüyle milleti oluşturan bi-

reylerin her biri ayrı ayrı genel iktidarı, "kuvve-i umumiyye"yi belirlemekte yetkili olamıyordu. Babanzade İsmail Hakkı'ya göre "böyle bir zaruret-i akliyye ve mantıka" düşünülemezdi. Milletin bireylerinin toplamı özel bir egemenliği, millî egemenliği oluştururdu ve bu egemenlik, bireylerin haiz olduğu egemenlikten ayrı bir şeydi. Bu bağlamda bireyin millî egemenlikte hiçbir payı yoktu. Zira millî egemenlik bireylerin egemenliğinin basit bir toplamı değildi. Kanun koyucu, millî egemenliği oluştururken milletin millî iradesi (*volonté nationale*) açısından en uygun olan koşulları ve bu iradeyi oluşturacak kimseleri belirlemekle mükellefti. Seçilecek bu kişilere seçmen, o günkü terimle "intihâbcı" adı veriliyordu. Böylece seçme işlevi bir tür "vazife" ya da "memuriyet" oluyordu. Anayasa tarafından belirlenmiş olan bu "memuriyet" milletin arzusunu yansıtmaktan başka bir şey değildi. Kısaca millî egemenlik kaidesinden çıkarsanacak mantıkî sonuç bundan ibaretti. Babanzade İsmail Hakkı daha sonra tam eşitlikten yana olanların, "müsâvat-ı müfrite" taraftarlarının görüşlerine yer veriyordu. Özellikle Rousseau'nun ve de Montesquieu'nün görüşlerini ayrıntılı bir biçimde tartışıyordu. Böylece ortaya oy kullanan *citoyen actif* ve bundan yoksun olan *citoyen passif* çıkıyordu. Bu bağlamda kadınlar *citoyen passif* kategorisine giriyordu. Tabii bu tasnife "müsâvat-ı tamme", tam eşitlik taraftarı olan feministler ve sosyalistler karşı çıkıyorlardı.

Babanzade İsmail Hakkı kadınlara siyasal hak tanınmasının aleyhindeydi. Gerekçelerine kitabında geniş yer veriyordu. Bu gerekçeler fizyolojik olduğu kadar siyasal yetenekle de bağlantılıydı. Fizyolojiye kendi alanı dışında kaldığı için girmeyen yazar, ikinci hususta sözünü esirgemiyordu. Kadın her ne kadar erkekler oranında ve hatta bazı alanlarda, mesela çocuk büyütme, eğitme, hayır işleri, ev yönetimi gibi hususlarda erkekten üstün bir konumdaysa da diğer birçok ağır işte, mesela vatan savunmasında erkekten geri kalıyordu. Nimet, külfete göre olmalıydı. Askerlik hizmetinde gördüğü zahmet ve külfet nedeniyle erkek ayrıcalıklı bir konumdaydı. Akıl ve zekâ açısından erkek ortalaması ile kadınınkini karşılaştırmak için güvenilir istatistikler yoktu. Bu nedenle erkeklerin daha âkil oldukları iddiası, kadınlar ve kadın taraftarlarınca tepkiyle karşılanıyordu. Bu husus bir kenara bırakılabilirdi. Ama kadınların özellikleri nedeniyle ülke savunmasına yönelik görevlerde erkekler oranında katkıda bulunamayacakları bir gerçekti.

Babanzade İsmail Hakkı'ya göre kadınla erkeği bu tür karşılaştırmalara tabi tutarak iki karşıt güç gibi göstermektense kadın ve erkek arasında insanî görevler açısından bir iş bölümü olduğunu iddia etmek

ve her iki tarafa isabet eden görevlerin yüceliğini ve topluma katkısını vurgulamak daha anlamlı olurdu. Bu tür bir anlayış her iki tarafın yaratılış yapılarına ve izzet-i nefsine daha uygundu. Hilkat, erkeğe ve kadına ayrı yol çizmiş, görevler yüklemişti. Böylece her ikisi de ortak saadete aynı oranda hizmet etmiş oluyordu. Ne erkeğin kendisinin üstlendiği zahmetli işlerden şikâyet ederek "ben de kadın gibi 'istirahat' etmek isterim" demeye, ne de kadının "ben de erkek gibi kılıç kuşanacağım ve erkek gibi siyasete ve hükümet işlerine karışacağım" demeye hakkı vardı. Çok eski zamanlardan beri devlet işleri ve siyaset erkeğin, ev işleri ve çocuk bakımıysa kadının ihtisası olarak kabul görmüştü. Bu iki toplumsal cinsiyet arasında doğal bir iş bölümü vardı. Uygarlık bu iş bölümü üzerine kuruluydu.

Babanzade İsmail Hakkı bu görüşlere de itiraz geldiğini belirtiyor ve "Kadınlar da erkek kadar iyi idare olunmak salâhiyyetine malik değil midirler?" sorusunu soruyordu. Kadın "cins-i zayıf" olmak hasebiyle ezilmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu nedenle daha fazla yetkilerle donatılmalarını gerektirmez miydi? Babanzade İsmail Hakkı bu tür bir soruyu anlamsız buluyordu. Nispeten zayıf olma sonucu daha fazla salâhiyyet ve ülke yönetiminde daha etkin katılım gerekçesi kabul edilirse çocukları başa geçirmek, ülke yönetimini onların eline vermek de son derece meşru olurdu.

Öte yandan eşitlikten yana olanlar hukukun diğer alanlarında erkek derecesinde ehilken siyaset hukukunda ve bu nedenlerle seçimlerde kadının niye aynı oranda ehil olmadığını sorguluyorlardı. Babanzade İsmail Hakkı'ya göre bunun cevabı pek basitti: Çünkü kadın vatanın savunulması hususunda aynı külfete katlanmıyordu. Hatta vergi verme hususunda dahi erkeğin gerisindeydi. Nitekim İngiltere'de erkeklerin seçimlere katılımı için az çok kira ya da vergi vermek koşulu vardı. Aynı koşullarda kadınlara da hak tanınsa bu haktan pek az kadın yararlanacaktı. Zira İngiltere'de kadın maişetçe erkeğe tabi ve ona bağımlıydı.

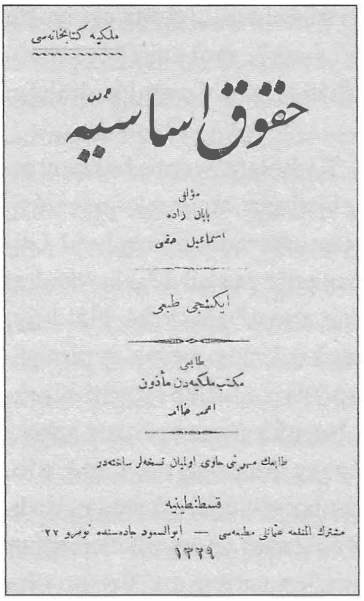
Kadınlar aleyhine gösterilen gerekçelerden bir diğeri eğitimlerinin yetersiz oluşuydu. Peki, bu engeli kaldırmak mümkün değil miydi? Kadınları eğittikten sonra onlara siyasal haklar vermek doğru olmaz mıydı? Evet, kadınları eğitmek, onları terbiye etmek mümkündü. Fakat Babanzade İsmail Hakkı için kadının tabiat ve hilkatini değiştirmek olanaksızdı. Hatta kadının tabiat ve hilkatini değiştirmek mümkün olsa dahi bunu yapmamak gerekiyordu. Çünkü kadın, kadınlık hassesini kaybedince insanlık bundan büyük zarar görür, felakete uğramış

sayılırdı. O nedenle kadın; yine evin ziyneti kalmalı, iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir mürebbiye, iyi bir "sahabetü'l-beyt", yani evin koruyucusu olmalıydı. Bütün bunlar "mâ-bih-il-iftihâr-ı nisvân", yani kadınlığın kendisiyle övünüleceği vasıflardı.

Bir sonraki soru kadının seçilmesiydi. Kadınlara seçme hakkını tanımanın ardından kaçınılmaz olarak mebusluğa seçilmek gelecekti. Kadın-erkek karışık bir Mebusan Meclisi tasavvur edilebilir miydi? Görüşmeler ne hâl alırdı? Sonuç olarak Babanzade İsmail Hakkı "kadını çirkinleştirmek isterseniz siyasiyyat âlemine atınız" diyordu. Hâl böyleyken bazı ülkelerde kadınların seçimlere katılımına cevaz verilmişti. Bu daha çok Anglosakson ırkına mensup olan ülkelerde görülüyordu. Bağımsızlık ve özgürlük hareketleri bu ırka mensup olan erkekler kadar kadınlarda da gözleniyordu. Kuzey Amerika'da, Colorado, Wyoming, Idaho, Utah eyaletlerinde kadınlar seçimlere katılıyorlardı. Babanzade İsmail Hakkı kadınlara siyasal haklarını veren ülkeleri teker teker saydıktan sonra bu ülkelerdeki gelişmeleri veriyordu. Ve son olarak seçimlere katılma hakkı olmayan diğer toplum katmanlarına değiniyordu. Bunlar; çocuklar, az çok ikametgâh sahibi olmayanlar, cünha ve cinayetle mahkûm olanlar ve son olarak asker ve bazı memurlardı.

Celâleddin Arif Bey ve Kadın Hukuku

Celâleddin Arif Bey, Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde okuttuğu *Hukuk-ı Esasiyye* kitabının ilk iki baskısında kadın hukukuna yer vermemişti. Ama Cihan Harbi yıllarında yapılan üçüncü baskıda kadın hukuku geniş yer tutuyordu.[192] Aynen Babanzade İsmail Hakkı gibi Celâleddin Arif Bey de Léon Duguit'den esinleniyor ve onun çizdiği yoldan gidiyordu. 1789 Fransız Devrimi ile Millî Meclis, Rousseau'nun millî egemenlik kavramını benimsemişse de ayrıntıda Rousseau'dan ayrılarak daha "mantıkî" bir esasta karar kılmıştı. Millî egemenlikten söz edildiğinde burada söz konusu olan seçmenin iradesi değil, milletin iradesiydi. Seçmen, milletin iradesini ortaya koyacak bir "memur"du ve milletin bütün bireyleri bu sıfatla seçme hakkına sahip olamazlardı. Celâleddin Arif Bey de Babanzade İsmail Hakkı gibi "vazife-i intihâb"ı, seçmenlik görevini gerekçe olarak kullanıyordu. Bu görevi yerine getirmek için bireyde bazı nitelikler aranıyordu ve bunu kanun koyucu belirlemişti. İhtilal sonrası Fransa'sı Millet Meclisi'nde bu çok tartışılmış ve sonunda seçmen olma bir hak değil, daha doğrusu hak olmanın yanı sıra görev olarak tanımlanmıştı.


ملکیه کتابخانه‌سی

حقوق اساسیه

مؤلفی
بابان زاده
اسماعیل حقی

ایکنجی طبعی

طابعی
مکتب ملکیه‌دن مأذون
احمد طائر

طابعك مهرینی حاوی اولیان نسخه‌لر ساخته‌در

قسطنطنیه
مشترك المنفعه عثمانی مطبعه‌سی — ابوالسعود جاده‌سنده نومرو ۲۷
۱۳۲۹


دونمه

اداره‌خانه‌سی :
باب‌عالی جاده‌سنده دونمای
عثمانی مساوت طیه جمیق
مرکز عمومیه‌سنده .
تلفونه نومروسی : ٤٢

امور اداره و تحریریه ایچون
دائرهٔ جمیعتده‌کی بجوعه
هیئته مراجعت اولنیلیدر
تلفراف اداره‌سی :
استانبول دونما بجوعه‌سی

سنه ٥ — نومرو ١٩ ده ٤٤ ٤٣ ٤٢ شمه‌لك آیده بدوقه نقد اولنور اپلول، تشرین اول — ١٣٢٩

بابان زاده مرحوم اسماعیل حقی بك

Babanzade İsmail Hakkı'nın 1913'te yayımlanan *Hukuk-ı Esasiyye* adlı eserinde kadın hukukuna yönelik seçim sorunu üç alt bölümde inceleniyordu: "Efrâd-ı Millet ve İntihabât", "İntihâb Hak Mıdır, Vazife Midir?", "İntihâb Vazife Olduğuna Göre Netâici: Kadınlar ve İntihâb". Babanzade İsmail Hakkı, "kadını çirkinleştirmek isterseniz siyasiyyat âlemine atınız" diyordu.

Kadınların siyasal hakları sırf düşünürler arasında tartışılmıyordu. İngiltere'de süfrajet hareketinde olduğu gibi sokağa da yansımıştı. Kadınların safında yer alan yazarlar, bu durumun tarihin derinliklerinden gelen bir toplumsal konumdan kaynaklandığını ileri sürüyorlardı. Eski zamanlarda kadın yalnız ev işi görüyor, ev dışı hayatın akışına seyirci kalıyordu. Bu anlayış Roma İmparatorluğu aracılığıyla Hıristiyan dünyasınca da benimsenmişti. Oysa artık bu görüşler geçerli değildi. Romalılardan tevarüs edilen bu fikirler daha çok Latin ırkına mensup Katolik ülkelerde revaç buluyordu. Nüfusu Protestan olan Anglosakson ırkına mensup olan ülkelerdeyse kabul görmüyordu. Celâleddin Arif Bey de aynen Babanzade İsmail Hakkı gibi bu durumun keyfi olmadığını, doğa kanunu olarak algılanması gerektiğini söylüyordu. İki cins arasında bir iş bölümü vardı. Bu "kanun" insaniyet kadar değilse

bile uygarlık kadar eskiydi. Kadınlardan askerlik hizmeti görmeleri ne kadar abes ise seçimlere katılmalarını beklemek de o denli anlamsızdı.

Kadınların seçme ve seçilme hakları yazar kesimi arasında birbirine zıt tezlerin kanıtlanmasına dönüşmüştü. Bedensel yapıları açısından erkek ile kadının bir ölçüde eşit oldukları düşünülebilirse de bu konuda eldeki bilgi birikimi bizleri sonuca götürmeyecekti. Kadınların kafaları muayene edilmiş ve beyinlerinin ağırlıkları ölçülmüştü. Aynen Babanzade İsmail Hakkı gibi Celâleddin Arif de Bischoff'a atıfta bulunuyordu. Kadın ile erkek beyni arasında erkeklerin lehine ortalama yüzde on bir fark vardı. Kadının beyni erkeğe oranla daha hafifti. Ama bu tür bir görüşe karşı tavır koyan bir diğer görüş, ağırlığı daha hafif olsa da kadın beyninin doku üstünlüğü olduğunu ileri sürüyordu. Bu da kadın beyninin erkeğe oranla daha üstün olduğunun kanıtı olabilirdi.

Sorunu "bilim" çözemeyince iş, kadının siyasî yeteneğine kalıyordu. Kadınları bu konuda bir kalemde dışlamak doğru olmazdı. Mesele açıklığa kavuşturulmalıydı. Kadınların erkekler kadar insanlığa katkıda bulundukları inkâr edilmiyordu. Ev idaresi, çocuk doğurma, emzirme, büyütme, terbiye etmenin yanı sıra, kadının hayır işlerinde topluma büyük katkıda bulunduğu gözden ırak tutulamazdı. Bundan da öte birçok ülkede kadın; ülke ekonomisinde, hayatın değişik alanlarında, tezgâhlarda, fabrikalarda, büyük mağazalarda, kamu hizmetlerinde, hatta laboratuarlarda çaba sarf ediyordu. İktisadi hayatın her bir çarkında kadın görünür olmuştu ve toplumun gelişimine katkıda bulunuyordu. Kadın vergi veriyor, vatan savunmasına bilfiil katılıp silah kuşanmasa da eli silah tutanları dünyaya getiriyor, büyütüyor ve terbiye ediyordu. Demek ki kadın da erkek gibi "vazife-i vataniyye"sini yerine getiriyordu. Ama bu seçme ve seçilme hakkı için yeterli görülmüyordu. Evet, kadın da vatan hizmeti görüyorsa erkeklere nefsini feda eylemek gibi bir görev kadına da düşüyordu. Bu görev kutsaldı ve toplumsal yararı çok yüksekti. Bu nedenle siyasal haklar bağlamında kadın ve erkek arasında bir fark olmalıydı.

Celâleddin Arif Bey'in kadın hukuku alanındaki her satırı Babanzade İsmail Hakkı'nınkileri anımsatıyordu: "Kadınlar da erkekler gibi kendilerini sevk ve idare eden alakadar oldukları umur-ı idareye iştirak eylemek salâhiyyetine malik değil midir? Bahusus kadınlar cins-i zayıf olduklarından ezilmek tehlikesine maruz kalmalı mıdırlar? Ezilmemek için kadınlara daha vasi salâhiyyet verilmek icap eylemez mi?" Tüm bu sorular, Babanzade Hakkı'nın *Hukuk-ı Esasiyye* kitabında da yer

almıştı. Ve verilen cevaplar da aynıydı: Kadınlara zayıf oldukları için hak tanınırsa, büluğ çağına gelmemiş, rüştünü ispat etmemiş çocuklara, hatta emzikteki bebeklere bile aynı hakkın tanınması gerekiyordu.

Kadınların parlamentoya girmeleri sonucu savaşların ortadan kalkacağı tezine karşı ise Celâleddin Arif'in cevapları daha ayrıntılıydı. Savaş kaçınılmazdı; bir doğa kanunu, bir "kanun-ı tabii" idi. Kadınların parlamentoya girmeleri doğa kanunlarını değiştirmezdi. Eğer işlerin yönetimi kadınların eline verilirse savaşlar hakikaten ortadan kalkar mı sorusuna Celâleddin Bey, "hiç zannetmem" diyordu. Eğer bütün kadınlar barış taraftarı olsaydı tarihte devlet gücünü ellerinde tutan kraliçeler, imparatoriçeler zamanında bu denli kanlı savaşlara rastlanmazdı. Marie de Médicis zamanında Fransa'da Protestanlar katliama uğramaz, İngiltere'de Kraliçe Mary Tudor zamanında Protestanlar hakkında tarihe kayıt düşülen zulüm meydana gelmez, İkinci Katerina ile Mari Terez zamanında Polonya paylaşılmaz ve bu denli kanlı muharebeler yaşanmazdı. Keza Kraliçe Victoria kişisel nüfusunu kullanıp Transvaal Savaşlarını yaptırmazdı.

Tüm bu gerekçeleri ortaya koyduktan sonra Celâleddin Arif Bey, Mehmed Ata'nın Raoul de la Grasserie'den yaptığı çeviriye, onun şerhine gönderme yapıyor ve kadın konusunda İslam hukukunun müspet yönlerini tekrarlıyordu. Ama bir noktada Mehmed Ata'yı eleştirmekten geri kalmıyordu. Celâleddin Arif Bey'e göre İslam, "hiçbir veçhile kadınların mesâil-i ammeye iştiraklerine cevaz vermemişti". Yani dışarıda çalışmasını onaylamamıştı. Bir hadis-i nebevî vardı ki Müslümanların ona boyun eğmesi zorunluydu. Hazreti Muhammed'in buyruğu şöyleydi: " Umurunuz beyninizde şura ile rüyet olunacak olursa yeryüzünde yaşamak ölmekten evlâ'dır, umurunuz nisvâna müfevvez olacak olur ise yerin altına girmek yaşamaktan evlâ'dır". Bugünkü dille buyruk şu anlama geliyordu: "İşlerini birbirinize danışarak yürütürseniz yeryüzünde yaşamak ölmeye tercih edilir, ama işlerinizi kadınlara ihale ederseniz ölmek yaşamaktan evla"dır. Celâleddin Arif'e göre, İslam açısından bu "nâs-ı kat'iyye" karşısında kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması düşünülemezdi.

Celâleddin Arif Bey, kadınların eğitimi konusunda da Babanzade İsmail Hakkı'nın görüşlerini paylaşıyordu. Kadınlar terbiye edilebilir, yükseltilebilirdi. Fakat tabiat ve hilkatleri değişmezdi. Çünkü kadının tabiat ve hilkati değişecek olursa kadınlıktan çıkardı. Kadın, kadınlık hassasını yitirince beşeriyet büyük bir felakete duçar olurdu. Vakıa

birçok kadın tabiatlı erkekler olduğu gibi, erkek tabiatlı zeki, akıllı, uyanık, anlayışlı, kavrayışlı, kimi zaman zorba ve tahakküm edebilen kadınlar da vardı. Bu sıfatı haiz bulunan kadınları seçip kadın tabiatında bulunan erkeklerin yerine ikame edebilmek mümkün olsaydı, buna diyecek olmazdı. Fakat bu da mümkün olmayan bir temenniydi. Bu nedenle Celâleddin Arif'e göre, kadın iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir mürebbiye, velhasıl evin ziyneti olarak kalmalı ve siyasete bulaşmamalıydı. Bu sayede beşeriyet mihverinde gereği gibi dönebilirdi.

Celâleddin Arif, kadın hukuku konusunda bu olumsuz tavrını ortaya koyduktan sonra Batı'da kadın hukukunun gelişimine yer veriyordu. Bu alanda ilk ciddi atılım, İngiltere Avam Kamarası'nda John Stuart Mill'in ünlü söyleviyle gerçekleşmişti. John Stuart Mill, "Artık kadınları, çocuklar, bunaklar ve mecnunlar arasına koymamalıyız" diyordu. Ama onun da sınırlamaları vardı. Oy kullanma hakkını emlak sahibi, evli olmayan ve kendi namlarına vergi veren kadınlara inhisar ettirmekten yanaydı. Protestan mezhebindeki Anglosaksonların yaşadığı ülkelerde John Stuart Mill'in görüşleri revaç bulacaktı. Kadınlara siyasî hakları verilecekti. Cihan Harbi öncesi İngiltere'deki ünlü süfrajet gösterileri de John Stuart Mill'in gündeme getirdiği esaslar doğrultusundaydı.

21 Temmuz 1906'da Çarlık Rusya dönemi Finlandiya'sında genel oylama kabul görmüş ve böylece yirmi dört yaşına gelen kadın-erkek bütün Finlandiyalılar genel seçimlere katılma hakkını elde etmişlerdi. Cinsiyet farkı gözetmeksizin her seçmen mebus olabiliyordu. 1907 yılında Meclis'e seçilen kadın sayısı on sekizdi. 1908'de bu sayı yirmi beşe çıkacaktı. Seçilenlerin yarısı evli ve çocuk sahibiydi. Celâleddin Arif, bunun ardından ABD'ye geçiyor ve bu ülkede Wyoming, Colorado, Utah, Idaho olmak üzere dört eyalette kadınların seçimlere katılma haklarının olduğunu kaydediyordu. Keza Avustralya'da da Victoria ve Yeni Zelanda dışındaki tüm eyaletlerde kadınlar siyasal haklarına kavuşmuşlardı.

Son olarak Celâleddin Arif, Büyük Britanya ve Fransa'ya geniş yer ayırıyordu. Burada verdiği bilgiler de Léon Duguit'nin kitabından aktarılıyordu. Bölümün sonunda Fransız feminizmi ile İngilizlerinkini karşılaştırıyor ve Fransa'da feminizm hareketinin İngiltere'de gözlenenden epey geri olduğunu söylüyordu. Bunun nedeni, Fransa'da hâlâ kadınların görevleriyle ilgili eski Romalılardan ve Hıristiyanlıktan kalma ilkelerin geçerli oluşuydu. Bunun yanı sıra, kadınların siyasal hak-

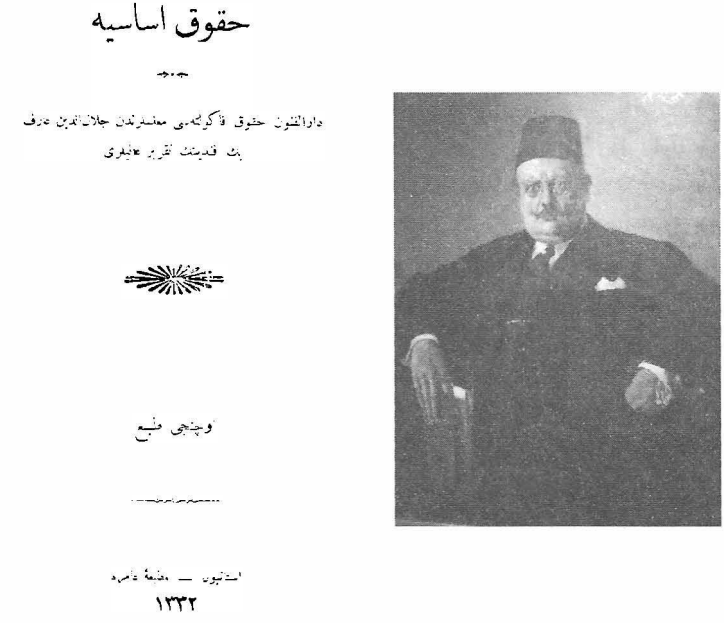
larının gecikmesine neden olarak Fransa'da feminist hareketin başında karizmatik bir liderin olmaması ve yönetimde olan demokrat partilerin kadınların kilisenin etkisinde kalarak iktidarları soldan sağa doğru çekecekleri endişesi gösteriliyordu.

***

Meşrutiyet yıllarında Osmanlı topraklarında gündeme gelen feminist hareket kadının siyasal haklarını kapsamıyordu. Bu, en azından Mütareke yıllarına kadar böyleydi. "Müsâvat-ı tamme" ya da tam eşitlik, kadının toplumsal alanda erkekle eşit bir konumda olması anlamına geliyordu. Bu alanda hatırı sayılır gelişmeler de olmuştu. Hukuk-ı Aile Nizamnamesi bu tür bir anlayışın sonucuydu. Kadının siyasal hak talebi Mütareke yıllarında *Büyük Mecmua*'da, Sabiha Zekeriya'nın (Sertel) yazılarıyla gündeme geldi. Kadının özellikle Cihan Harbi yıllarında görünür olması, savaş yükünü omuzlaması Türkiye'de de kadın algısını değiştirdi.

Kadın hukuku alanında önemli atılımlar Cumhuriyet'le birlikte güç kazandı.[193] Bu evrede hukuk literatürü bağlamında temel referans Léon Duguit'nin *Hukuk-ı Esasiyye* kitabıydı. Léon Duguit, o sırada Bordeaux Üniversitesi'nin hukuk fakültesi dekanıydı. İki ciltlik anayasa kitabının ilk cildi daha Cumhuriyet'in kurulduğu yıl Telif ve Tercüme Heyeti'nce onaylanmış ve Menemenlizade Edhem Bey tarafından Türkçeye çevrilmişti. Kitabın ikinci cildi bir yıl sonra, 1924'te çıkmıştı. Bu eser, bir anayasa kitabı olmanın ötesinde hukuk felsefesini de kapsıyordu. Ağırlıklı olarak "devlet kuramı"nı ele alıyordu. Aynı yıl, aynı çevirmen, Duguit'nin Columbia Üniversitesi'nde verdiği dersleri *Hâkimiyet ve Hürriyet* başlığı altında Türkçeye kazandırdı.

Türkiye'de hukuk felsefesi alanında sosyolojik pozitivizmin temsilcisi uzun süre Léon Duguit oldu.[194] Osmanlı aydını, Léon Duguit'yle daha Meşrutiyet'in ilk yıllarında tanışmıştı. Mehmed Münir'in (Ertegün) çevirdiği *Fransa'da Hürriyet-i Matbuat ve Matbuat Nizamnameleri* 1910 yılında yayımlamıştı.[195] 1930'lu yıllarda Siyasal Bilgiler Okulu, Devletler Umumî Hukuku ve Siyasî Muhabere Profesörü Dr. Etem Menemencioğlu, Léon Duguit'nin *Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri* adlı kitabını yayımlayacaktı.[196] Léon Duguit'nin etkisi çok partili dönemde bile sürmüştü. Duguit'nin ölümünden çeyrek asır sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörü Süheyp Derbil, *Kamu Hukuku Dersleri*'ni Türkçeye çevirecekti.[197]


حقوق اساسیه

دارالفنون حقوق فاکولته‌سی معلملرندن جلال‌الدین عارف
بك طرفندن تقریر طابلوری

وچنجی طبع

استانبول — مطبعهٔ عامره
۱۳۳۲

Celâleddin Arif'in 1916'da yayımlanan *Hukuk-ı Esasiyye* adlı eserine göre, kadınlara seçim hakkı tanınırsa, çocuklar kadınlardan daha zayıf oldukları için, buluğ çağına gelmemiş, rüştünü ispat etmemiş çocuklara, hatta emzikteki bebeklere bile aynı hakkın tanınması gerekiyordu.

Atatürk'ün de kadın hukuku reformları sırasında başvurduğu temel kaynak Léon Duguit'ydi. Nitekim kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması doğrultusunda adım atarken Cumhuriyet'in devlet ricalini bilgilendirmek için düzenlediği toplantıda manevi kızı Afet Hanım'a, "Türk kadınının intihap hakkına dair mühim bir konferans" verdirtecekti. Afet Hanım'ın konuşması Léon Duguit'den esinlenmişti. Konuşmasının bazı kısımları satır satır Duguit'nin *Hukuk-ı Esasiyye* kitabından aktarılmıştı.

EK

Kadınların İntihap Hakkı[198]

Hayli zamandan beri birçok memleketler kadınların intihap etmek ve intihap olunmak hakkını tasdik ettikleri halde Fransa ve Latin mem-

leketlerinden bazıları bu hakkı kadınlara vermekte tereddüt etmektedirler.

Siyasî bakımdan kadınların intihap hakkından mahrum edilmesini meşru gösterecek mantıkî bir sebep mevcut değildir. Bu tereddüt ancak eski bir devir ictimaî haletini zihinlerde musirren [direnerek] devam etmesine atfedilebilir; bu devirde ev idaresi kadınlara hasredilmiş bulunduğundan bunların siyasî işlerden uzak bulundurulmaları mülâhazası hâkim idi. Bu mülâhaza Roma âleminin Hıristiyanlık âlemine intikal etmiş olan telâkkisine bağlı bulunmaktadır.

Bu yolda bir telâkki bugünkü cemiyetlerimizin ahlâkî ve iktisadî durumuna tekabül edememektedir. Esmein'ın fikrine göre: "kadınların siyasî hayattan uzak tutulması pek de indî değildir. Bu tabiî bir kanundan, beşeriyet kadar değilse bile her halde medeniyet kadar eski olan iki cins arasında iş bölümü esasından mütehassıl bulunmaktadır. Kadınlar için siyasî intihap hakkını istemek onları askerî mükellefiyetlere tâbi tutmak derecesinde akla mugayir bulunmaktadır. (Esasiye Hukuku, 7 inci tabı, 1921, sahife 364)."

Biz iki cins arasında iş bölümünü inkâr etmiyoruz; bu iş bölümü zarurîdir; hattâ Esmein bunun beşeriyet kadar eski olduğunu da pek haklı olarak beyan edebilirdi. Lâkin bu düşünce, ne erkeklere ne kadınlara ifasına cinslerinin mâni olduğu hiçbir fonksiyonu tevdi etmemek lâzım geldiği neticesine isâl eder [getirir]. O halde kadının bedenî ve fikrî teşekkülünün onu siyasî fonksiyonlara ehliyetsiz kıldığını ispat etmek zarureti hâsıl olur. Şurası muhakkaktır ki, hiç kimse bunu ispat edecek bir delil ileri sürememiştir. Faaliyeti aile ocağı işlerine münhasır kaldığı ve iktisadî hayata iştirak etmediği müddetçe kadının siyasî ehliyetsizliği anlaşılabilirdi. Halbuki bugün vaziyet tamamıyla değişmiştir. İstenilsin, istenilmesin, bilhassa harpten sonra, kadın iktisadî ve siyasî hayata gittikçe artan bir faaliyetle iştirak etmektedir; bugün kadın tezgâhlarda, fabrikalarda, büyük mağazalarda, bankalarda, bilumum amme hizmetlerinde çalışmaktadır. Bugün kadının iştirak etmediği iktisadî hayat mekanizmasının hiçbir çarkı yoktur. Harp esnasında amme hizmetlerinin işlemesine ve iktisadî hayatın devamına kadınlar yardım etmiştir. Diğer taraftan, kadınlar vergi vermektedirler; her ne kadar askerlik yapmıyorlarsa da memlekete çocuk yetiştirmektedirler. Binaenaleyh, bu hususta kadınları amme hayatından uzak tutmak için hiçbir sebep yoktur.

SABİHA (ZEKERİYA) SERTEL VE TÜRK FEMİNİZMİ[199]

Mütareke yıllarında toplumsal ve siyasal yönüyle kadın sorununa eğilen dergi *Büyük Mecmua*'ydı. Dergi çağdaşlaştırıcı misyonuyla Cumhuriyet'in bir anlamda habercisiydi. Birçok kez sansürün gazabına uğramış, zaman zaman sütun boşluklarıyla, hatta boş sayfalarla çıkmıştı.

Büyük Mecmua'da işlenen konular arasında feminizm öncelikliydi. "Türk feminizmi" terimi ilk kez bu dergide boy gösterdi. Sözcüsü ise yazı yaşamına ilk adımlarını atan Sabiha Zekeriya (Sertel) idi. Mehmet Zekeriya (Sertel) ile evli olan Sabiha Zekeriya daha ilk sayıdan itibaren kadın sorununu ele alacaktı. Sekizinci sayısından itibaren ise derginin müdür ve imtiyaz sahibi olacaktı. Böylece Sabiha Zekeriya, Türkiye'de basın sektöründe meslek sahibi öncü kadınlardan biri konumuna yükselecekti.

Derginin hemen her sayısında, kadın (ve erkek) yazarların kadının toplumsal konumu ve kadın hakları üzerine görüşleri, dünyada kadın hareketiyle ilgili haberler, yorumlar yer alıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki reform girişiminde ele alınacak birçok konu *Büyük Mecmua*'da öngörülmüştü. Kadının kamusal alana çıkmasıyla birlikte gündeme gelen toplumsal sorunlardan siyasal haklara, taassuptan aşırı "asrîleşme"ye kadar değişik konulardaki yazılarıyla Sabiha Zekeriya, Türkiye'de kadın çalışmaları için önemli bir birikim oluşturacaktı.

Abdullah Cevdet'in Cağaloğlu'ndaki İçtihad Evi, Cihan Harbi ertesi, 1919 yılında 17 sayı *Büyük Mecmua* adlı dergiyi yayımladı. Çarşamba günleri çıkan "edebî ve ilmî haftalık mecmua"nın müdür ve imtiyaz sahibi M. Zekeriya (Sertel) idi. Savaşta yenilen Osmanlı'nın düş kırıklığını gidermeyi amaçlayan ve gençliğe yönelen *Büyük Mecmua*, iki dünya savaşı arası oluşacak ulusal kimliğin öncü yayın organlarından biri oldu. Okuyucularına seslenirken "Var olan ve yaşamak hakkına malik bulunan bir millet ne kadar büyük felaketlere maruz kalırsa kalsın, onu kimse öldüremez" diyordu. Sorun bu tür bir ulusal kimliğe sahip olup olmamaktaydı. Eğer bu topraklarda yaşayan insanlar "millet" olarak varsa bedbinliğe, kötümserliğe zaten yer yoktu. Yok, millet olarak varlık gösteremiyorsa o zaman herkese düşen görev, millet olmaya çalışmak ve millet olarak yaşayabilmek için ne noksansa onu yapmaktı. "Oturup elbirliğiyle çalışmak ve milletin hars itibariyle yükselmesini ve hakiki bir millet olmasını temine gayret etmek", ilk sayıda, "*Büyük Mecmua*'nın Gayesi" başlıklı yazıda yer alan satırlardı. *Büyük Mecmua*, "Memleket ve millet en felaketli dakikalarını geçirirken bu dünyada yaşamıyormuş gibi Lale Devri'ne yakışan hafifmeşrepliklerle" sayfalarını doldurmayacaktı. Bu nedenle ilk sayısını "mefkûre"ye, diğer bir deyişle ülküye ayırmıştı. Ülkü ise çağdaş bağlamda bir milliyetçiliğe yönelik "Türkçülük"tü. Dergiye göre Türkçülük, "gönülleri maziden alan millî bir cereyan"dı. Mensupları arasında yalnız İttihatçılar değil, belki daha fazla bitaraflar, hatta Hürriyet ve İtilafçılar vardı. İttihad'ın şiddetli takibatına uğrayan eski "Millî Meşrutiyet Fırkası", İttihatçıların dar ve emperyalist "İttihad-ı anasır" siyasetine karşı "liberal milliyetperverlik"i kendilerine ilke edinmişlerdi. "Türkçülük Türkün maddi ve manevi varlığını kuvvetlendirmeğe çalışan ve bugüne kadar da harsî sahadan ayrılmayan millî bir hareketti." Bu satırlar milliyetçiliğe, II. Meşrutiyet yıllarındaki hâkim görüşe oranla yeni bir yorum getiriyordu. Bir başka deyişle dergi liberal bir milliyetçilik anlayışıyla yola çıkıyordu. Bir anlamda Cumhuriyet'in milliyetçilik anlayışına açılan bir kapı niteliği taşıyordu.

Büyük Mecmua'nın amacı yeni doğacak Türkiye'yi "asrî cemiyet" ya da çağdaş toplum olarak kurgulamaktı. "Bugün her milletin ga-

yesi asrî bir cemiyet hâline gelmektir: Çünkü, bu asırda hürriyetiyle, istiklâliyle, şerefiyle yaşayabilecek cemiyetler, ancak asrî milletlerdir" satırları, *Büyük Mecmua*'da yer alıyordu. Derginin hedefi, Abdullah Cevdet'inki gibi Batı'ydı. Çağdaşlaşma bir anlamda batılılaşma anlamına geliyordu. Laik bir çizgiyi savunan *Büyük Mecmua*, toplumun din, dil, ahlâk, hukuk, eğitim, bilim, sanat ve müzik gibi alanlarda yozlaştığını, bütün bu unsurların devlet ve milletin ayakta kalması ve toplumun çağdaşlaşması için artık tamamen yetersiz kaldığını vurguluyor, gündemi "Yeni Türkiye" şiarı altında belirliyordu.

Büyük Mecmua'nın çağdaşlaştırıcı misyonu Cumhuriyet'in bir anlamda habercisiydi. Dergi, 7 Mart – 25 Aralık 1919 arasında, dönem itibariyle güç koşullar altında yayımlanmıştı. Bu nedenle birçok kez sansürün gazabına uğramış, zaman zaman sütun boşluklarıyla, hatta boş sayfalarla çıkmıştı. *Büyük Mecmua*'nın dikkati çeken birçok konusu arasında feminizm öncelikliydi. Feminizm, II. Meşrutiyet yıllarında yol kat etmiş bir fikir hareketiydi. Ama ilk kez "Türk feminizmi" adı altında bu dergide boy gösteriyordu. "Türk feminizmi"nin sözcüsü ise yazı yaşamına daha ilk adımlarını atan Sabiha Zekeriya (Sertel) idi. Mehmet Zekeriya (Sertel) ile evli olan Sabiha Zekeriya daha ilk sayıdan itibaren kadın sorununu ele alıyordu. Sekizinci sayısından itibaren ise derginin müdür ve imtiyaz sahibi olacaktı. Bundan böyle Sabiha Zekeriya basın sektöründe meslek sahibi öncü kadınlardan biri konumuna yükselecekti.

Derginin hemen her sayısında, kadın (ve erkek) yazarların kadının toplumsal konumu ve kadın hakları üzerine görüşleri, dünyada kadın hareketiyle ilgili haberler, yorumlar yer alıyordu. Sabiha Zekeriya'nın yanı sıra, Halide Edip'in (Adıvar) yazılarına da yer verilmişti. Dergide kadın yazarlara birçok çağdaşlaşma yanlısı erkek yazar arka çıkmıştı. Mehmet Zekeriya, Galip Ata, Tekin Alp, İsmail Hakkı yazılarıyla katkıda bulunmuşlardı.

Sabiha Zekeriya, Türk kadının barış ve savaş yıllarında gösterdiği büyük gayret ve fedakârlıkla toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ortaya koyduğunu ve onun her konuda Türk erkeğiyle eşit haklara sahip olması gerektiğini vurguluyordu. Kadınların kamusal alanın her köşesine girebilmeleri, kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları gerektiğini söylüyordu. 1908'de "Hürriyet'in İlânı" ile gündeme gelen "müsâvat-ı tamme" ya da "tam eşitlik" anlayışı artık toplumda yer etmeye başlıyor, Cumhuriyet'in atılımları için ortam oluşuyordu.

Sabiha Zekeriya'nın derginin ilk sayısında yer alan yazısının başlığı "Türk Kadınlığının Terakkisi"ydi. Sabiha Zekeriya'ya göre Cihan Harbi toplumsal yapıları dönüşüme uğratmıştı. Tüm dikkatlerin cephelere çevrildiği bir evrede kadınlık âleminde köklü değişiklikler yaşanmıştı. Şöyle yazıyordu Sabiha Zekeriya: "[K]adınlık âleminde elli senede vücuda gelemeyecek olan bir tekâmül, seri bir tebeddül görüldü. Denebilir ki harpten en ziyade müstefit olan kadınlık âlemidir". O güne kadar yalnız gazete sayfalarında yer alan kadının konumu, hakları ve görevleri, Cihan Harbi'nde az çok netlik kazanmıştı. Kadın iş hayatına girmiş, ticarethanelerde, fabrikalarda çalışmaya başlamıştı. Maddi, manevi her türlü engele karşı göğüs germiş, mücadele edebilecek bir güce ve kafaya sahip olduğunu kanıtlamıştı. Dişçi mektebinde, Darülfünun'da, bakteriyolojihanede çalışan kadınlar, buna güzel bir kanıt oluşturuyorlardı. Ayrıca Hilâl-i Ahmer (Kızılay) bünyesindeki çabaları, hastanelerde, hatta cephelerdeki fedakârlıkları ülkede kadının ne denli sorumluluk üstlenebileceğini göstermişti. Nihayet kadınlar "fikrî hayat"a da katılmışlar, yazıp çizmişlerdi. Halide Edip, Müfide Ferid, Şükûfe Nihal, kadın yazarlara birkaç örnekti.

Kadının kamusal alana açılması dış görünümünü de etkilemiş, giyim kuşamının köklü değişikliğe uğramasına neden olmuştu. "Türk kadını hem yeni hayatına uygun olmak, hem de bütün zarafeti üzerinde toplamak üzere öyle güzel bir telebbüs [giyinme] tarzına sahip olmuştur ki" gerek yerli Hıristiyanlar, gerek yabancı kadınlar, "zevk-i selim" dairesinde giyinmek hususunda Türk halkına hayran kalmışlardı. Bu satırlar, o günün "millî moda"sının ne denli güçlü bir çizgide ilerlediğinin kanıtlarıydı. Ancak "telebbüs" ile "tesettür" ya da "giyinme" ile "örtünme" kavgası o günün gazetelerinde geniş yer tutuyordu. "Telebbüs" tarzını beğenmeyerek kadınların bu tür giyinişlerinin ananeye ve dinî âdetlere ters düştüğünü söyleyen kimi çevreler "telebbüs" yanlılarınca "kara tehlike" olarak görülmüşlerdi. "Tesettür"ün öncüleri *Sebilürreşad* ve *Tasvir-i Efkâr* olmuştu. "Tesettür"ü savunanlar arasında Darülfünun müdür-i umumisi ya da rektörü Babanzade Naim Bey birçok yazı kaleme almış, hükümetin "telebbüs"e müdahale etmesini istemişti. Sabiha Zekeriya ise "memlekette kara tehlikenin tahakkuku gayesini takip eden bu zümrenin neşriyat ve telkinâtı artık tesir yapmaktan çok uzaktır" diyordu: " Çünkü hayatta geçmiş fikirler terakki etmiş, ve tesettür bir din meselesi olmaktan ziyade bir sanat meselesi olmuştu". Sabiha Zekeriya, 1917'de yürürlüğe giren Hukuk-ı Aile



Kadının kamusal alana açılması dış görünümünü de etkilemiş, giyim kuşamının da köklü değişikliğe uğramasına neden olmuştu. Ancak "telebbüs" ile "tesettür" ya da "giyinme" ile "örtünme" kavgası o günün gazetelerinde geniş yer tutuyordu. "Telebbüs" tarzını beğenmeyerek kadınların bu tür giyinişlerinin ananeye ve dinî âdetlere ters düştüğünü söyleyen kimi çevreler "telebbüs" yanlılarınca "kara tehlike" olarak görülmüşlerdi.

Kararnamesi'ni kadın dünyasında gerçekleşen dönüşümün bir başka kanıtı olarak görüyordu. Düne kadar ailede aşağı konumda olan ve erkeğin karşısında hiçbir hakka sahip olmayan kadın, bu kararnameyle "az çok müsavî" bir konuma gelmişti. Kadınlık hukuku itibariyle bu mevzuat fevkalade memnuniyetle karşılanacak bir hadiseydi.

Sabiha Zekeriya ikinci yazısını kadın hukukuna ayırmıştı. Bu yazıda "Kadınlığın Hukuku Bahsi" başlığıyla seçme seçilme hakkına değiniyordu. Sabiha Zekeriya'ya göre Feminizm "son ilmî cereyanlar" arasında yer alıyordu. Hollanda, Danimarka, Finlandiya, Amerika gibi

birçok ülke kadınlara "hakk-ı intihâb", yani seçme-seçilme hakkı vermişti. Son olarak da 1918'de İngiltere'de kadınlar siyasal hayata katılarak "intihâb hakkı"nı elde etmişler, seçimlerde bir kadın mebusu parlamentoya göndermişlerdi. Almanya'da da kadınlar "hakk-ı rey ve intihâb"ı elde etmişlerdi. Kadınların bu ülkede 38 mebus çıkardıklarını hatırlatan Sabiha Zekeriya, "süfrajet" hareketinin başarıya ulaşmasında savaşın büyük etkisi olduğunu vurguluyordu. Alman kadınlığının savaşta gösterdiği maddi ve manevi çaba, onlara meclisin kapısını açmıştı. Demokrat kimliğiyle övünen Fransa'daysa savaştaki bütün yararlılıklarına karşın bu hak kendilerinden esirgenmişti.

"Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti", Sabiha Zekeriya'nın üçüncü yazısıydı. Hilâl-i Ahmer, Kızılay'ın o günkü adıydı. Yazıda, Hilâl-i Ahmer'de görev alan kadınların ne denli vatan sevgisiyle ülkelerine hizmet ettikleri vurgulanmıştı. Cemiyet, Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde kurulmuştu. Balkan Harbi'nde, ardından Cihan Harbi'nde "Türklüğün iftihar edeceği bu mukaddes ve büyük ruhlu" kadınlar canla, başla çalışmışlar, yaralılara sargı ve giyecek yetiştirmek amacıyla imalathane kurmuşlar, yüz binlerce parça çamaşır üretmişlerdi. Besim Ömer Paşa tarafından Cemiyet merkezinde açılan dershanede bilimsel yöntemlerle hastabakıcılık eğitimi verilmişti. Keza dernek bünyesinde yer alan kadınlar yaralıların yanı sıra, göçmenlere, yetim çocuklarına, zabit ailelerine, düşkün her kesime el uzatmış ve savaşın neden olduğu sefalet ve yoksulluğu olanaklar ölçüsünde gidermeye çalışmışlardı. Hilâl-i Ahmer hanımları, "bu yüksek ve ulvî ana ruhunu" yalnız kendi askerlerine değil, düşmanlarına da aynı şefkat ve aynı rikkatle göstermişlerdi.

Sabiha Zekeriya dördüncü yazısına "Türk Feminizmi" başlığını vermişti. Savaşla birlikte feminizmin yükseldiğini, kadınların toplumsal konumlarının güçlendiğini ve böylece haklarını elde ettiklerini vurgulayan yazar, kadın haklarının günün Türkiye'sinde Batı'daki boyutlarıyla gerçekleşmesinin bir tür ütopya olacağını kaydetmişti. Ama Türkiye'de "yeni hayat" adı verilen bir hedef vardı. Çağdaş uluslaın kat ettikleri evrelerden Türkler de ruhlarına ve benliklerine uygun bir şekilde geçeceklerdi. Batı'da bu noktaya eğitimle, okullarda, üniversitelerde sürekli telkinle varılmıştı. Oysa Türkiye'de okullar ideal aşılamaya, "mefkûre" vermeye elverişli değildi. Eğitimde kadın-erkek eşitliği henüz kurulamamıştı. Türkiye'de kadın haklarının elde edilişi uzun bir süre gerektirecekti. Birçok muhalif çevreyle baş edilmesi gerekecekti. Kısa bir süre önce Sıhhiye Cemiyeti, kadınların fakülteye,

dişçi mekteplerine girmelerine karşı çıkmıştı. Sabiha Sertel eğitimde fırsat eşitliğinin olmamasının kadınlar için de, ülke için de elim sonuçlar doğurduğunu söylüyordu. Bu engellerin üstesinden gelmek, kadınlık kadar ülkeyi ve gençliği de ilgilendiriyordu. "Asrî hayatı yaratmak" için "kadınlık meselesi"ni ve özellikle o gün için en önemli konu olan "müsavî tahsil meselesi"ni ciddi bir şekilde düşünmek artık kaçınılmazdı.

Eğitimde eşitlik sorununu bir sonraki yazısında "Kız Darülfünunu Meselesi" başlığıyla ele alan Sabiha Zekeriya, o günlerin gündemini oluşturan "Darülfünun'da kadınlarla erkeklerin müşterek ders takibi meselesi"nde taassuba savaş açıyordu. "Asrîleşmeyi" yegâne kurtuluş yolu olarak gören Sabiha Zekeriya, asrîleşmek ve "harsen yükselmek" için gerekli araçların en önemlisi ve belki de ilki olarak Darülfünun'u görüyordu. Bazı çevrelerin Darülfünun'u eski medrese şekline sokmak istediklerini, "yeni hayat"ı skolastik görüşlerle engellemeye çalıştıklarını, klerikalizmin can çekiştiği bir asırda, hayatın gereklerine göz kapayıp Orta Çağ düşüncesiyle ve taassupla bu "mefkûre ve hars ocağı"na haremi getirmeyi amaçladıklarını kaydeden Sabiha Zekeriya; kadın ile erkeği bir karagöz perdesiyle ayırmanın gülünç olmaktan başka bir sonuç vermeyeceğini, çağdaş ahlâk anlayışının kadının tesettürünü değil, ismet ve nezahetini gerektirdiğini, bunun ise bir başörtüsü, bir çarşaf veya dershaneleri ayırmakla mümkün olamayacağını söylüyordu.

Çalışan kadının karşılaştığı sorunlar ve çözümler, Sabiha Zekeriya'nın altıncı yazısının konusu oldu. "Südne (sütanne) ve Dadı Mektebi" başlığı altında, kadının kamusal alana açılımı ve çalışmasıyla anne-bebek-çocuk ilişkisinin geçirdiği dönüşümleri ele alıyordu. Bu arada zevk ve eğlence düşkünü, moda tutkunu kadınların gebelik esnasında yanlış tutumlarına dikkat çekiyordu. Doğum yapacak birçok kadının son aylara kadar yüksek ökçeli iskarpinlerle gezdiklerini, bunun bir cinayet olduğunu, yüksek ökçeler yüzünden doğan çocukların büyük bir çoğunluğunun teşekkülatının noksan olduğunu ileri sürüyordu. Bu yazıda Sabiha Zekeriya, bir anlamda aşırı "asrîleşme"yi eleştiriyordu. Evet, kadın "serbesti"sine, özgürlüğüne sahipti; ancak toplumu ilgilendiren sorunlarda ve toplumsal açıdan sakıncalı olan durumlarda hareketinden de sorumluydu. Geleceğin sağlıklı nesillerini kadınlar yetiştirecekti.

Sabiha Zekeriya kadınları "ev kadını", "meslek kadını" ve "dünya kadını" (*femme du monde*) olmak üzere üçe ayırıyordu. Türkiye'de bu üç tür kadını ayrıştırmak son derece güçtü. Özellikle üçüncü tür

kadının giderek birçok "monden" ailelerde taklit edilmesi toplum için günden güne derinleşen bir yaraydı. Kendi yaşam tarzı nedeniyle sakat doğan bir çocuktan annesinin vicdanen Allah'ına ve toplumuna karşı sorumlu olduğunu söyleyen Sabiha Zekeriya, anne olacak bir kadının bütün zevk ve eğlencelere veda etmesi gerektiğini, yaşamını çocuğuna vakfetmek zorunda olduğunu kaydediyordu. Oysa bazı kadınlar eğlencesini çocuğuna tercih etmiş, çocuk cahil sütannelerin, dadıların yetersiz bakımında, kötü beslenme koşullarında büyütülmüş, topluma "maddi, manevi, dimağı, ruhu bozuk insan kuklası" yetiştirilmişti. Yüksek ökçelerin yanı sıra, kadının affedilmez bir başka kusuru, şıklık için dekolte tuvaletlerini terk edememesi sonucu "sancılı, sısıka ve kansız" çocuk doğumlarına neden olmasıydı. Sabiha Zekeriya, bilgisizlikten kaynaklanan bu tür sakıncalar için ülkede doğumevleri (velâdethane) ve emzirme evleri (irzâhane) öneriyordu. Bu tür evlerin diğer bir yararı çalışan kadınlara müsait bir ortam yaratmasıydı. Genel kanı, kadının dışarıda çalışmaya başlamasıyla ülke nüfusunun olumsuz etkileneceği doğrultusundaydı. Ancak diğer medeni ülkelerde olduğu gibi doğumevleri ve emzirme evleriyle buna çözüm bulunabilecekti. Amele sınıfına mensup bir kadın çocuğunu velâdethanede doğurduktan ve irzâhanede büyüttükten sonra artık çocuk doğurmaktan çekinmesine gerek kalmazdı.

Sabiha Zekeriya'nın yazıları mantıksal bir süreci izliyordu. Nitekim bir sonraki yazısı "Kadınlara Çalışma Hakkı" başlığını taşıyordu. Savaşın geleneksel toplumsal yapıları çökerttiğini, erkeğini cepheye sevk eden kadının çalışmak zorunda kaldığını, sefaletle karşı karşıya kalan insanın tırnağıyla toprağı kazıyarak geçimini teminden başka çözüm bulamayacağını yazıyordu. Nitekim Türkiye'de de Harbiye'de, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nde, Müdafaa-i Milliyye'de, benzer birçok kuruluşta kadın iş bulmuş, geçimini sağlamıştı. Ancak savaş sonrası terhis olan erkek nüfus, işlerine geri dönmüş ve yerlerine çalıştırılan birçok kadın işsiz kalmıştı. Böylece kadınların çalışma hakları fiilen ellerinden alınmış oluyordu. Sabiha Zekeriya feminizmin de desteğiyle kadınların çalışma yaşamında daha faal olmaları gereğini şu satırlarla vurguluyordu:

> Feminizm hareketleri cihanın her tarafında seri adımlarla yürürken ve bugün burada da bu ihtiyacı duyan büyük bir kadınlık ekseriyeti ve kuvveti varken mantıksız ve modası geçmiş nazariye ve faraziyelere dayanarak yapılacak muhalefet, şedid yağmurların sürükleyip getirdiği taşkın

nehirlere kargıdan yapılan sedlerin muhalefeti kadar çürük ve kuvvetsizdir. Bugün artık bu memleketteki boşlukları doldurmak için doktor, avukat, çiftçi, sanatkâr, daktilograf, fotoğrafçı, tüccar, her sanat ve fen şubesinde ihtisas kesbetmiş kadınlara ihtiyaç var. Artık kuru muhalefet ve taassupla geçirecek saniyelerimiz tükendi. Müspet ve ciddi icraat karşısında daha çabuk düşünmek, daha seri iş görmek ve yarının ihtiyaçlarını keşfetmek mecburiyeti karşısındayız.

Sabiha Zekeriya kadının sosyal konumu ile siyasal hakları arasında yakın bir bağ kuruyor, bu alanda en önemli adımın kadına seçme ve seçilme hakkı tanınarak atılacağını söylüyordu. II. Meşrutiyet yıllarında kadın hareketi siyasal haklar konusunda çok az talepte bulunmuştu. Öncelik birey olarak kadın-erkek eşitliğiydi. Oysa eşitlik çabası siyasal eksende gerçekleştirilmeksizin bir yere varılamazdı. Kadınların siyasî hakları Sabiha Zekeriya'nın "Kadınlar ve İntihâb" başlıklı yazısında yer almıştı:

> Düne kadar Türk feminizmi ne olabilir? diye düşündüğüm zaman kadının intihâbâta iştirakini tasavvur bile etmiyordum. Henüz erkeklerimizin bile rüştlerini ispat edemedikleri bir meseleye Türk kadınını da karıştırmağı muvafik görmüyordum. Türk feminizmi, Türk kadınını bütün haklarını istirdada lâyık bir mevkiye çıkarmaktan ibaret olmalıdır diyordum. Fakat bugün memleketin mukadderâtı mevzu olduğu şu sırada kadının niçin bu haktan mahrum edildiğini düşündüğüm zaman, mantikî bir mazeret bulamıyorum. Türk kadını bu vatana erkekleri kadar, bilhassa bazı anâsırı kadar merbût [bağlı] değil midir. Erkeğe bu hakkı veren sebepleri araştırırken onları kadının fevkine çıkaran bir sebep bulamıyorum.

Sabiha Zekeriya'nın buraya kadar kaydettiklerimizin dışında iki yazısı daha *Büyük Mecmua*'da yer aldı. Bunlardan biri ilişikte tam metnini verdiğimiz "Pamuk Ayşe Hanım'la Mülakat"tı. Diğeri ise kadınların Darülfünun'da erkeklerle birlikte derslere girmeleri nedeniyle *Büyük Mecmua*'nın yaptığı anketle ilgili yazıydı.

Büyük Mecmua'da kadın sorununa eğilen, bazıları imzasız, birçok başka yazı yer aldı. Bunlar da büyük bir olasılıkla Sabiha Zekeriya tarafından yazılmıştı. "Tesettür Meselesi", "Fransa'da Kadınların İntihâb Hakkı", "İngiltere'de İlk Kadın Mebus", "Amerika Kadınları Doktor Olabileceklerini İspat Ettiler", "Almanya'da Kadınların Hukuku", "Kadınlığa Hürmet", "Türk Kadın Dershanesi", "Saç Tuvaleti", "Ge-



Sabiha Sertel basın sektöründe yargılanan ilk kadın oldu. 1929 yılında dergide yayımladığı "Savulun Geliyorum" başlıklı yazısı nedeniyle mahkemeye sevk edildi. Yazının ağır bir üslupla yazılmış olduğu, bununla beraber kötü bir niyet olmadığı gerekçesiyle beraatine karar verildi.

lin Tuvaleti" ve benzer yazılar imzasız olarak yayımlandı. İmzalı yazılar arasında Galip Ata'nın "Hanımların Tıp Tahsili" en ilginçlerden biriydi. Sabiha Zekeriya dışında derginin bir diğer kadın yazarı Halide Edip'ti: "Türk Kadınları Hakkında", "Tarihin Köşe Başında", "Haftanın Zihniyetleri" ve "Ruslar, Türkler" başlıklı yazıları bu dergide yayımlanmıştı.

Sabiha Zekeriya (Sertel), *Büyük Mecmua*'da kendi deyimiyle "Türk feminizmi"ne öncülük etmiş bir kadın olarak toplumsal cinsiyet tarihimizde yer aldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki reform girişiminde gündemi oluşturacak birçok konu Cihan Harbi ertesi *Büyük Mecmua*'da tartışılmıştı. Kadının kamusal alana çıkmasıyla birlikte gündeme gelen toplumsal sorunlardan siyasal haklara, taassuptan aşırı "asrîleşme"ye kadar değişik konulara giren bu yazılar, Türkiye'de kadın çalışmaları için önemli bir birikim oluşturuyordu.[200]

EK

Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi[201]

Harbin ilânını müteakip bütün içtimaî müesseselerde tedrici bir tevakkuf görüldü. Bütün millet kuvvetini bir noktaya cem' ederek diğer sahalara bakmağa vakit bulamadı. Yalnız kadınlık burada bir istisna teşkil etti. Her tarafta görülen beta'ete, tevakkufa rağmen kadınlık âleminde elli senede vücuda gelemeyecek olan bir tekâmül, seri bir tebeddül görüldü. Denebilir ki harpten en ziyade müstefit olan kadınlık âlemidir... Bu zamana kadar yalnız gazete sahifelerinde yer bulan kadın hakkı, kadın vazifesi, Umumî Harp'te az çok hakiki bir şekil almış, şe'nî bir hayata mazhar olmuştur. Kadınlık, eski zihniyette olmayan birçok yenilikler, ve tahavvüller göstermişlerdir. Mesela kadınlar devâire, ticarethanelere, fabrikalara girmişler, maddî, manevî hayatta her türlü mesaiye göğüs germişler, onların da hayatta mücadeleye elverişli bir kavli ve dimağı olduğunu ispat etmişlerdir. Dişçi mekteplerinde, Darülfünun'da, bakteriyolojihanede çalışan hanımlar da buna güzel bir delildir. Bundan başka Hilâl-i Ahmer'in unutulmaz icraatı; hanımların hastanelerde, imalathanelerde, hatta harp cephelerinde gösterdikleri faaliyet ve şefkat bu memlekette de hakkında hürmet etmek lâzım gelen bir kadınlık olduğunu göstermeğe kâfidir. Sonra kadınlar fikrî hayata da erkekler kadar iştirak etmişler, bu şube-i hayata iştirak iktidarına mâlik olduklarını göstermişlerdir.

Son ayların fikrî hayatına bakınca görüyoruz ki kadınlık bu sahada da büyük bir mevki kazanmıştır. Filhakika son intişar eden eserleri gözden geçirdiğimiz zaman en çoğunun kadın eserleri olduğunu görüyoruz. Yalnız son ay zarfında biri Halide Edip, diğeri Müfide Ferid, üçüncüsü Şükûfe Nihal Hanımlara ait olmak üzere üç kadın eseri intişar etmiştir. Şüphesiz bu, şükran ile kayda şayan bir hadisedir.

Kadınlığın hayata fazla girmesi, onun eski hayat tarzını da değiştirdiği için telebbüs ve tesettür tarzında da büyük bir terakki meşhuddur. Türk kadını hem yeni hayatına uygun olmak, hem de bütün zarafeti üzerinde toplamak üzere öyle güzel bir telebbüs tarzına sahip olmuştur ki... Gerek yerli Hıristiyanlar, gerek ecnebî kadınları zevk-i selim dairesinde giyinmek hususunda Türk halkının hayranıdır. Mamafih bizde bu telebbüs tarzını beğenmeyerek kadınlarımızın sanatkârâne giyinişlerini ananeye ve dinî âdetlere münâfi görenler de yok değildir. Hatta son zamanda *Tasvir-i Efkâr* bu fikir etrafında birçok makaleler yazmış, ve tesettür lehinde propagandalar yapmıştır.

Ahiren Darülfünun müdür-i umumisi olan Naim Bey de sıkı bir tesettür lehinde ve hatta hükümetin tesettür işine müdahalesi lüzumu hakkında bir silsile-i makalât neşr eylemiştir. Fakat memlekette kara tehlikenin tahakkuku gayesini takip eden bu zümrenin neşriyat ve telkinâtı artık tesir yapmaktan çok uzaktır. Çünkü hayat geçmiş, fikirler terakki etmiş, ve tesettür bir din meselesi olmaktan ziyade bir sanat meselesi olmuştur. Hele hükümetin tesettür işine müdahalesi zamanı çoktan geçmiş ve bu tecrübenin akamete mahkûm olduğu şimdiye kadar olan emsaliyle sabit olmuştur. Hatta *Tasvir-i Efkâr*'ın tesettür etrafında vuku' bulan irticakârâne neşriyatını birçok kadın mahfillerinin protestoya teşebbüs ettiklerini haber aldık. Bu protesto *Tasvir-i Efkâr* refikimize eski zihniyetin öldüğünü ispat için en güzel bir delil olacaktır.

Son senelerde kadınlık hayatında hâsıl olan terakki ve tekâmülün diğer bir tecellisi de Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin neşrinde görülür. Düne kadar ailede dûn mevkide tutulan, ve erkeğin karşısında hiçbir hakka sahip tanınmayan kadın, bu kararname ile, az çok müsavi bir vaziyete getiriliyor. Kadınlık hukuku itibariyle bu kanun fevkalade memnuniyetle karşılanacak bir hadisedir. Hâlbuki son zamanlarda irtica elinin buraya da yetiştiğini ve kanunun tadiline teşebbüs olunduğunu haber alıyoruz. Kanun, tatbikat itibariyle bazı tadilâta muhtaç olabilir. Fakat bu ihtiyaç kanunun ruhunu da tebdil etmeyi istilzam etmez. Ümit edelim ki kanunu tebdil etmek isteyenler yalnız kanunun amelî olan cihetlerine temas ederek ruhuna dokunmasınlar.

Kadınlığın terakkisinden bahsederken bazı ateşîn ruhlu karilerim diyebilirler ki: "Bizde kadınlıkta terakkiden bahsediyorsunuz. Dünya herkese hakkını verirken, bütün cihanda kadınlar intihâb etmek ve edilmek hakkını ihraz ederken, bize ailede müsâvatı bile çok gören bir mahiyette terakki var denebilir mi? Böyle münferit düşünen karilerim biraz haksızdırlar. Her muhit, kendi umumî terakkisiyle mütenasip bir surette kadınlara hak verir. Biz de memleketin umumî terakkisiyle ve bilhassa kadınlığın fikrî ve hissî terakkisiyle mütenasip bir surette hakkımızı isteyelim. Mamafih her gün biraz daha lâyık olduğumuz mevkiyi istemekten kat'iyyen geri durmamalıdır. Hem de hak bahsi uzundur. İster misiniz onu gelecek musahabeye bırakalım?

Sabiha Zekeriya

***

Kadınlığa Dair: Kadınlığın Hukuku Bahsi[202]

Son ilmi cereyanlar arasında şayan-ı dikkat bir surette ilerleyenlerden biri de feminizm cereyanıdır. Hollanda, Danimarka, Finlandiya ve Amerika'da on iki hükümet kadınlarına hakk-ı intihâb verdiği gibi son 1918'de de İngiltere kadınlara siyasî hayatta iştirak ve intihâb hakkını vermiştir. Süfrajetlerin uzun mücadelelerden sonra gayelerine vusullerine harbin de pek büyük bir tesiri olmuştur. Son intihâbda kadınlar rey verdiği gibi kadınlardan bir de mebus intihâb edilebilmiştir. Sonra Almanya'da bir ay evvel yapılan intihâbâtta kadınların hakk-ı rey ve intihâba mazhar olduklarını ve 38 mebus çıkardıklarını görüyoruz ki bu Alman kadınlığının harpte gösterdiği maddî ve manevî gayret ve say'ın bihaklan kazandığı bir semereden başka bir şey değildir. Kadınlık cereyanının bu kadar kuvvetle her tarafta hâkim olduğu bir zamanda Fransız kadınları da harpte gösterdikleri faaliyetin semeresini iktitaf emeliyle hakk-ı intihâb istediler. Fakat demokratik geçinen Fransız hükümeti bu hakkı reddetti. Burada sebep olan vaziyeti göstermek için Madam Barat Boralı tarafından "Je sais tout" da tertip edilen bir anketten bir iki numune iktitâfi [gösterme] faideden hâli değildir.

Burada en salâhiyyetdâr şahısların verdiği cevaplar, daha henüz Fransız zihniyetinin bunu hazmedemediğini gösterir. Fransızlar ekseriyetle kadının yuvadan çıkıp siyasî hayata girmesini cemiyetin ve ailenin muvazenesi itibariyle doğru bulmuyor, cemiyetteki kuvvetin böyle ikiye ayrılmasını ailenin büsbütün mahvına, Fransız nüfuzunun zevâline, milletin mutazarrır olmasına da mühim bir âmil olarak gösteriyorlar. Bu cevaplardan birini aynen alıyorum.

Meşhur tarihçi ve içtimaiyyatçı Barthelemy diyor ki:

"Ben zannetmiyorum ki, şimdiye kadar erkeklere has olan mesaiye kadınların iştirak etmesi keyfiyetini umumî ve şâmil bir şekle koymak mümkün olsun. Harp, muvakkat ve istisnaî bir tedbir olmak üzere buna meydan vermiştir. Hâlbuki bu işlere atılan birçok kadınlar, şimdi evlerine dönmek istiyorlar. Hâlbuki, diğer bazıları, ezcümle fabrikada çalışanlar, fazla kazançlarını muhafaza etmek ve erkeklerin istibdadından kurtulmuş olmak için harbin devamını arzu ediyorlar. Fakat şe'niyyetin kuvveti, vaziyeti tayin edecektir... Yalnız kanun, harpten sonra kadınları himaye etmelidir."

"Feminizmin, intihâb-ı hakk itası suretiyle zarar tevlid edip edemeyeceğine gelince: Demokrasiye has olan bazı siyasî tehlikelerin, kadının intihâb hakkına mâlik olmasıyla daha ziyade vahamet kesbedeceğine aklım ermiyor. Çünkü zaten daima, rey veren erkeğin arkasında bir ka-

dın telkini vardır. Hâlbuki kadının bu siyasî rolünü, ona intihâb hakkı vermek suretiyle taknîn etmek [kanunlaştırmak] tehlikelidir. Çünkü aile içine siyasî bir *dualisme* sokmak demektir. Bu siyasî *dualisme* bir ihtilaf vuku'unda aileyi bozabilir. Diğer taraftan kadınların iştirak edeceği bir millet meclisi, kadınları alakadar eden meseleleri daha amelî surette halledebilecek midir? Ben zannetmiyorum."

"Üçüncü sual olarak feminizmin Fransız nesline mani olmak itibariyle millî bir tehlike olup olmadığı soruluyor; bence bu sual bîlüzûmdur [gereksizdir]. Çünkü o kadar vahimdir."

Diyor. Diğer rey verenlerin hemen hepsi yuvanın yıkılmasına sebep olacağı bahanesiyle feminizmin şedit birer muhalifi kesiliyorlar. Bu Fransız kadınları için büyük bir sükût hâlidir. Fakat şüphe yok feminizm cereyanı Fransa'da da büyüyecek, fakat daha pek çok mukavemet ve mücadelelere ihtiyaç gösterecektir. Yalnız Fransızlar bugünden 21 yaşını mütecaviz dul ve evli kadınların belediye meclislerine, meclis-i idarelere, ve meclis-i umumiyyelere intihâb etmek ve edilmek hakkını tasdik etmek lüzumunu hissetmişler ve bu hakların tanınmasını temin için Meclis-i Mebusan'a bir de layiha vermişlerdir.

Diğer taraftan Fransız kadın cemiyetleri ittihad ederek, bütün siyasî haklarının istirdadı için sulh konferansına müracaata karar vermişlerdir. Şu kadar ki yukarıdaki cevap şimdiki Fransız zihniyetinin en bariz bir aynasıdır.

Ahlâkın, ailenin her yerden ziyade dejenere olduğu Fransa'da aile bağlantısı bu kadar kuvvetle istinad edilen bir rabıta olursa bizim memleket için daha içtimaî muvazeneyi tesis edecek hiçbir kuvvetimiz yokken en mühim, en canlı bir ahenk tesis eden ailenin bozulması ne vahim, ne tehlikeli bir harekettir. Son inkılâblar, hususiyle harp, kadını evinden çıkardı. Fakat muvakkat bir surette hayata sokarken aileyi ve ailenin mukaddes ve muhterem tanınan hukukunu, bağlantısını çözdü, daha zayıf olan ahlâk ve namus akidelerini de, birtakım yanlış zihniyetler ve yanlış anlamalar dolayısıyla zihniyetimize ve hayatımıza uymayan bir şekilde değiştirdi.

Bugün kadınlık etrafında münakaşa edilecek bahsin en mühimi aile meselesidir. Çünkü içtimaî muvazenemizi temin eden, bu yegâne kuvvet, maatteessüf eski mukaddes mahiyetini, ve hatta şeklini bile kaybetmek üzeredir.

Sabiha Zekeriya

***

Kadınlığa Dair: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti[203]

Mevcut müesseselerimiz içinde en ziyade hürmetle anılmaya lâyık şüphe yok ki Hilâl-i Ahmer'dir. Bu zavallı vatan son cidâlini yaparken, bu öksüz ve himayesiz memleket hayatını, namusunu, istiklâlini muhafaza için öz evlatlarını harp cephelerinde feda ederken, karşısında ona hami olarak Hilâl-i Ahmer'i samimi teselliyatkâr olarak da vatanın şefkatli kızlarını, Hilâl-i Ahmer'in muhterem ve yüksek ruhlu kadınlarını bulmuştur.

Harp cephelerinde vatanî vazifelerini ifadan mahrum olan Hilâl-i Ahmer'in muhterem hanımları da borçlarını vücutlarıyla, mallarıyla, şefkatleriyle ödemişler, vatanın hayat ve mematına lakayd, hissiz bir kadınlık kitlesi değil, vatanın bağrından koparıp topraklara, denizlere, göklere kurban verdiği ferdlerin anası, kardeşi, şefkatli kızları olduklarını ispat etmişlerdir.

Türklüğün iftihar edeceği bu mukaddes ve büyük ruhlu kadınları ve onların icraatını, faaliyetlerini muazzez karielerime anlatmak ve bu memlekette de öteden beri iddia edilen lakayd kadınlığa mukabil vatanın sinesinden ayrılan her ferdi içi titreyen bir ana ruhu olduğunu göstermek istiyorum. Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti 30 Kânûn-ı evvel 1912 tarihinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti reis-i fahrisi ve Hanımlar Hey'et-i Merkeziyyesi müşavir-i fennîsi Müderris Besim Ömer Paşa'nın vesatat ve dalaletiyle teşekkül etmiştir.

Yüz kişiden ibaret olan aza-yı müessise otuz kişilik bir merkez-i umumî intihâb etmiş bunlar da aralarında on iki hanımı tefrikle bir hey'et-i idare teşkil etmişlerdir. Az bir zaman zarfında hamiyetli hanımlarımızın gayretleriyle azaları oldukça tekessür etmiş ve her tarafta muamelâtı teshil için şubeler açmak ihtiyacı hâsıl olmuştur. Cemiyetin ilk ve semeredâr faaliyetlerine Balkan Harbi bir ibtidâ' [başlangıç] olmuştur. Bu Harpte merkez-i umumî yaralılara sargı ve giyecek yetiştirmek emeliyle daire-i merkeziyyelerini âdeta imalathane hâline koymuş ve yüz binlerce parça çamaşır imâline muvaffak olmuştur. Hilâl-i Ahmer bu dost muaveneti yalnız yaralılara değil, muhacirlere, eytâm-ı şühedaya, zabitân ailelerine, ve ihtiyacı sabit olan her yere süratle uzatmış ve Harbin tezyid ettiği sefalet ve yoksulluğu mümkün mertebe izaleye muvaffak olmuştur.

Balkan Harbi'nde cephelerden mağlup ve münhezim, aç susuz, perişan, oluk oluk akan yaralılar, yine kendilerine ilk me'vâ [sığınacak yer] olarak Hilâl-i Ahmer-i, yaralarını derin bir şefkat ve merhamet-

le saran Hilâl-i Ahmer'in temiz ve mukaddes kadınlarını bulmuştur. Vatanlarını, sevgililerini, mallarını, hatta namuslarını düşmanlara terk edip gelen zavallı muhacirler de bu şefkat yuvamıza sığınmış, ilk vatandaş teselli ve himayesini buradan görmüştür.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti faaliyet sahasını mütemadiyen tevsi etmiş, 1330'da Edirne, Adana, Erzurum, Kudüs-i Şerif, Kastamonu ve sair şehirlerde merkeze merbut müteaddit şubeler tesis etmiştir.



Sabiha Sertel, gazeteciliğe eşiyle birlikte haftalık *Büyük Mecmua* dergisini çıkartarak başladı. 1924-1931 yılları arasında yine birlikte *Resimli Ay* dergisini yayımladılar. Cevat Şakir'in bir yazısı nedeniyle eşinin Sinop'ta kalebentliğe mahkûm edilmesi üzerine üç yıl dergiyi tek başına yönetti.

Bunu takip eden bu felaketli harpte hanımların gösterdiği faaliyet ve ulu şefkat milletin dimağında ne silinmez bir hiss-i şükran, ne ödenmez bir hiss-i minnet bırakmıştır.

Hilâl-i Ahmer hanımları, bu yüksek ve ulvî ana ruhunu yalnız kendi askerlerine değil, düşmanlarına da aynı şefkat aynı rikkatle icradan çekinmemiştir. Harb-i Umumî'nin ibtidasında –ilân-ı harpten evvel– Fransa, Avusturya, Rusya, İngiltere, Belçika sefaretlerine müracaatla, hanımlar merkezinin çamaşır dikme, ve sair hususatta muavenete amade olduğunu bildirmiş ve gönderilen çamaşırları büyük bir şevk ve gayretle dikip göndermeyi de vazife bilmişlerdir. Sonra hanımların bu lâyuadd [sayısız] faaliyetlerinden biri de harp cephelerinde düşman tarafından neşredilen mesmûm [zehirli] gazlara karşı zavallı Mehmetçikleri muhafaza için ilk defa burunluk ve kulaklık dikmeyi onların düşünmüş olmalarıdır.

Ayrıca Müderris Doktor Besim Ömer Paşa tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hanımlar merkezi dairesinde küşad edilen dershanede tahsil eden hastabakıcılar fennî bir tarzda yaralılarımızı tedavi etmişlerdir.

Bundan başka bu defa Hilâl-i Ahmer tarafından talebimize bir muavenette bulunabilmek emeliyle Avrupa'ya giden hemşirelerden Safiye Hüseyin Hanım Çanakkale'de Anafartalar'a gitmiş, Reşit Paşa Hilâl-i Ahmer vapurunda hastabakıcılık vazifesini derin bir vecd ve aşkla ifa etmiş, vatanın bedbaht çocukları hiç olmazsa yuvalarından uzak ölürken yine yuvalarını saran bir ana elinin temasını duymuştur. Diğer Hilâl-i Ahmer hemşiresi de Münire İsmail Hakkı Hanımefendidir ki bu hanımefendi de Balkan Harbi'nde ve bu harpte fedakârane hasta bakıcılıkta bulunmuştur. Hülasa Hilâl-i Ahmer hanımları bu harpte mallarıyla, vücutlarıyla, kalpleriyle, şefkatleriyle en yüksek ve takdise lâyık fedakârlıkları icradan çekinmemiş, hizmetin ruhlarımıza verdiği ye's arasında onların bu azimkâr, şefkat ve merhamete istinat eden mukaddes mefkûreleri, ilahi vecd ve imanları bize bir teselli, kalplerimizi ızdıraplar arasında bir parça ısıtan ve sevindiren ne yüksek bir teselli oldu... Bugün mağlubiyetin verdisi ye's ile başımız yerlerde sürünürken kalplerimizi şişiren ye'sle karışık bir sevinç veren iki tesellimiz var: Ta Kafkas dağlarında, Arabistan'ın kızgın çöllerinde Anafartalar'da Galiçya'da namusuyla döğüşen muazzez şehitlerimiz, bir de; vatanın öz evlatlarını ölürken ve yaşarken bir ana ruhuyla bakan, onları seven Hilâl-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer'in büyük ruhlu yüksek imanlı kadınları!...

İşte bedbaht vatanın zavallı çocuklarına bu teselliyi verebilmek, ve ebediyyete karışan vatan çocuklarına şefkat ve merhametimizi bütün inceliği, bütün yüksekliği ve ulviyyetiyle verebilmek şerefi muhterem hanımlar size, yalnız size aittir.

Sabiha Zekeriya

***

Kadınlığa Dair: Türk Feminizmi[204]

Harp bize, yeni açılan devirde hürriyetiyle istiklâliyle yaşayabilecek milletlerin ancak asrî milletler olduğunu gösterdi... Ve bu netice her milletin irfan hayatında; harsında, medeniyetinde, içtimaî hayatında ciddi tahavvüller, ve terakkiler doğurdu. Düne kadar hayalî olarak tasavvur edilen feminizm meselesi şe'nî bir hayata mazhar oldu.

Her millet muhitinin terakkisi, zihniyeti ve hayatıyla mütenasip bir şekilde kadınlarına hak ve mevki verdi. Düne kadar harp cephelerinde yüksek bir hiss-i şefkatle çalışan vücutlara bugün lâyık oldukları hakkı vermeyi çok görmediler. Bize gelince şüphe yok ki kadının hakkı meselesi Garb'daki şekliyle bizde mevzubahis olamaz. Bugün zihniyetimize, hayatımıza uymayan haklar ve mevkiler istemek *utopie*'ler arkasında koşmaktan başka bir şey değildir. Bugün hayatın aldığı şekil karşısında bizde de teessüs edecek yeni telakkiler, yeni düşünceler ve yeni hayatlar var. Zaman bize artık eski akideler eski zihniyetlerle yürünemeyeceğini acı bir şekilde gösterdi. Bu yeni hayatta kadının rolü ne olacak? İhtiyacın doğurduğu bir mecburiyetle kadın hayata girdi. Fakat her şube-i fende, her şube-i san'atta mahdut bir dereceye yükselebilecek bir malumatla girdi.

Kadınlık hayatı için bunun da teşekküre lâyık bir terakki olduğuna şüphe yok; fakat yarın için kâfi değil... Yeni hayatta daha muvaffakiyetli adımlar atabilmek için yarının ihtiyaçlarına, terakkilerine göre hazırlanmak icap eder. Asrî milletlerin geçtiği merhalelerden biz de ruhumuza ve benliğimize uyan şekilde geçmeye mecburuz. Bugün Garb'da kadının muvaffakiyetini şüphe yok ki mektepleri, darülfünunları hazırladı... Sarsılmaz bir imanla bağlandıkları mefkûreler buradan aldıkları kuvvetle tenemmüv [gelişip büyüme] ve inkişaf etti... Fakat bizim için bu neticeye erişmek pek uzun. Mekteplerimiz evvela mefkûreyi vermeye elverişli değil. Sonra bu kadar mesaiye rağmen daha henüz erkek ve kadın tahsilinde müsâvat yok. Geçende Sıhhiye Cemiyeti kadınların

fakülteye, dişçi mekteplerine girmesini reddetti ve tahsilin mütevâzin [denk] olmaması kadınlar için ve memleket için bu elim neticeyi doğurdu. Bu mani'in izalesi kadınlık kadar memleketi de ve gençliği de alakadar eder. Harsa kuvvet vermek, asrî hayatı yaratmak gayeleri arkasında koşan gençlik, bu ne harsa ne de asrî telakkilere uymayan düşünceler karşısında kadınlık meselesini ve bilhassa şimdilik en mühim olan müsavî tahsil meselesini daha ciddi bir şekilde düşünmeye mecburuz.

Mademki kadınlığın fikrî hayata girmesine tahsildeki müsâvatsızlık sebep olarak gösteriliyor, bunun halli o kadar müşkül olmasa gerek.

Programlar aynı olduktan sonra tatbiki neden kâbil olmuyor? Eğer muallimelerin ehliyetsizliği mevzu bahis ise, pek çok mekteplerde tatbik edildiği üzere fen ve sanat dersleri erkeklere tahmil edilebilir; eğer kızların son sınıfı itmama lüzum görmeden çekilmesi ise, bunun için de aileleri tenvir etmek maarifin, gençliğin, ve münevver kadınlığın borcudur. Maatteessüf bizde kadınlığın hakkını, yeni hayattaki rolünü tetkik edecek, tetebbu edecek, memlekette kadınlık hayatıyla doğrudan doğruya alakadar olacak bir kadınlık sınıfı yok. Hatta kadınlık daha bir fikir etrafında, bir mefkûre etrafında toplanmadığından bizde şuurlu bir şekilde feminizm cereyanı bile var denilemez. Yalnız yükselmek isteyen dağınık bir kadınlık zümresi var, o kadar.

İstihsali uğrunda ferdî her menfaatten tecerrütle sırf cemiyet için çalışan, daima aynı fikir, aynı gaye etrafında toplanan bir kadınlık ekseriyeti teşekkül ettiği gün bizde feminizm cereyanı uyanacak ve hayattan aldığı kanaatlerle azim ve mücâhede yolunda birçok taraftarlar bulacak birçok muhaliflerle çarpışarak yürüyecektir... Bugünkü bu tevakkuf maatteessüf mahzâ [ancak] mefkûresizlikten, müşterek heyecanlara, ve düşüncelere malik olmamamızdan ileri geliyor. Bu cereyan uyandıktan sonra bizde ne şekilde tecelli edebilir... Bu ilmin halledeceği bir meseleden ziyade zamanın ve ihtiyacın halledeceği bir meseledir.

Sabiha Zekeriya

***

Kadınlığa Dair: Südne [Sütanne] ve Dadı Mektebi[205]

Her hususta geri olan muhitimizde en ziyade ihmal edilen zavallı çocuklarımızdır. Daha rahm-i madere [ana rahmine] düştükleri günden başlayan bir ihmal bütün hayatlarında elim neticeler tevlid edip durur. Evvela teessüfe şayan bir hakikattir ki gebelik esnasında kendini sıhhî havâide göre bakan kadınlarımız küçük bir ekalliyet teşkil edi-

yorlar. Kadınlarımızın bir kısmı zevk ve eğlencelerini, biraz da moda meclûbiyyetlerini [tutkunluklarını] feda edememek yüzünden daha ilk devirde birçok fena şartlar dâhilinde çocuğun tamamıyla nema bulmasına mani oluyorlar. Bunun en birinci misali olarak vaz'-ı haml edecek birçok kadınların son aylarına kadar yüksek ökçeli iskarpinlerle gezdiklerini söyleyeceğim. Bu bence bir ana sıfatıyla cinayettir. Geçende muhterem bir doktor yüksek ökçeler yüzünden son zamanda doğan çocukların büyük bir kısmının teşekkülâtı noksan olduğunu söylüyordu. Bu bütün memleket için düşünülmeye lâyık bir noktadır.

Kadın ya ev kadını, ya meslek kadını, yahut da dünya kadını (*femme du monde*) olur. Bizim memlekette bu üç nevi kadın birbirine karışıyor. Hele bu üçüncü nev'in yaşayışı aileler arasında taklit edilmesi, cemiyet için günden güne derinleşen müthiş bir yara oluyor. Hususî hayatında herkes serbesttir. Fakat cemiyeti alakadar ve zararını mucip olan meselelerde serbestîsine malik olmakla beraber hareketinden mesuldür. Su-i tagaddîye [kötü beslenmeye] uğramış bir çocuğun anası vicdanına, Allah'ına ve cemiyetine karşı mesuldür. Ben kadını ana mevkisinde bu vazife ve mesuliyetle müşterek görüyorum. Zevkine meclûb [tutkun] olan bir kadın anne olamaz. Anne olan bir kadın şahsına ait bütün zevk ve eğlencelere veda etmek, hayatını çocuğuna vakfetmek mecburiyetindedir. Hâlbuki bir kısım kadınlar eğlencesini çocuğuna tercih eder, çocuk cahil südnelerin, dadıların pis terbiyesinde, bozuk bir tagaddî ile büyür, cemiyete maddî, manevî, dimağı, ruhu bozuk insan kuklası yetiştirir. Yüksek ökçelerden mağda hanımlarımızın diğer affedilmez bir kusurları da şıklık için zengin dekolte tuvaletlerini terk edememeleridir. Neticede çocuklarının sancılı, sıska ve kansız doğmalarına sebep olurlar. Ne olursa olsun çocuğunun ızdırabından müteessir olmayacak bir anne tasavvur edemiyorum. Bunu tasavvur etmek bile sıhhatte bir çocuğu büyütmekle hasta bir çocuğu büyütmek şüphesiz ki bir değildir. İkincisi kadın için daha ziyade ızdırabı, yorgunluğu mucip olur ve eğlencelerine daha büyük bir mani olur.

Gebelik esnasında ittibâ' edilecek [tabi olunacak] daha pek çok sıhhî şerâit var ki bugün maatteessüf birçok kadınlarımızca meçhuldür bile... Avam tabakasındaki kadınlara gelince, bunların cahâleti, zaruretin tevlid ettiği birçok manialara inzimam edince artık bunlardan bu ihtimamı beklemek fazla olur.

Netice olarak memleketimizde hiçbir sınıfta çocukların lâyıki veçhile bakılmadıkları tezahür eder. Buna en faydalı bir tedbir olmak üzere

memleketimizde müteaddit velâdethane [doğum evi] ve irzâ'haneler [emzirme odaları] tesis edilmesi icap ettiğini zannediyorum. Memleketimizde eksik olan medenî müesseseler arasında en ziyade göze çarpacaklardan biri de bu müesseselere mâlik olamamaklığımızdır. Hiç olmazsa kadın o zamana kadar geçen bakımsızlıktan sonra bu en tehlikeli devrinde gerek kendi ve gerek yavrusu için emin bir melce bulur. Bu, yalnız kadınlara değil, cemiyete, memlekete, en faydalı bir müessesedir.

İkinci bir sebep olarak da kadınların hayata girmesi meselesi var. Hayatını kazanmak mecburiyetinde olan kadın evvela çocuk yetiştirmekten çekinir. Çünkü çocuk onun çalışmasına mani ve açlığa sebeptir. Kadının çalışması hayatın icaplarından olduğuna göre, bunu, memlekete müfit bir şekle sokmak, tevlid edebileceği muzır neticeleri derpiş ederek esbâb ve neticelerini bulduktan sonra bunlara setler yapmak içtimaiyyatçıların, tatbik etmek de hükümetin, millî ve içtimaî müesseselerin borcudur.

Kadının hayata girmesi memleketin nüfusu nokta-ı nazarında mühim bir meseledir. Fakat bunu diğer medenî memleketlerde olduğu gibi hem kadın, hem çocuk, hem de memleket için faydalı bir şekle sokmak gayet basittir. Muntazam bir velâdethaneye mâlik olduktan sonra yine sıhhî kavâide mâlik bir irzâ'haneye mâlikiyyet en büyük ihtiyaçlarımızdandır.

Amele sınıfına mensup bir kadın çocuğunu velâdethanede doğurduktan sonra ve irzâ'hanede büyüttükten sonra çocuktan artık çekinmez. Çocuk onun faaliyetine mani olmaktan başka büyümesi için birçok fedakârlıklara ihtiyaç gösterir ki muayyen olan bir bütçeye bu derin bir rahne olur. Fakat millî bir müessesede çocuğunu emeksiz, parasız büyütebildikten sonra bu artık mühim bir sarsıntı yapmaz.

Bundan sonra, mektep tahsili gelir ki artık çocuk mani olmak vaziyetinden çıkmıştır. Burada bir sual varit olabilir: Fakat çocuğun böyle tamamıyla yuvadan uzak yaşaması aileyi, ve aile bağlantısını bozmaz mı?

Hay hay, ben buna bütün mevcudiyetimle muarızım. En güzel mürebbiye, en iyi rehber ana, en sıcak ve doğru terbiye ocağı yuvadır. Fakat cahil bir ananın elinde bütün sıhhî ve fennî şerâitten uzak, talihin sevkine bağlı büyüyen çocukla anası ne derece meşguldür?... Taşlar üzerinde toprak, sırça ve çamur yiyerek büyüyen çocukları anası mı yoksa Allah mı büyütüyor?... Bu meselenin fecaatini anlamak için bir

iki saat bir çocuk doktoruyla konuşmak, bizim gördüğümüz münferit vakalar yanında onların müşahedelerinin ne elim, ne acı safhalara şahit olduğunu anlamak için kifayet eder. Vatanın çocuklarını seven her fert bu müesseselerin bir an evvel tesisini bütün ruhuyla temenni eder.

Velâdethanelerde, irzâ'hanelerde, yuvalarda, hatta evlerde büyüyecek çocukların, dinî, içtimaî, millî bir terbiye alabilmek için mektepte tahsil görmüş, nispeten yükselmiş, südne, dadı ve mürebbiyelere ihtiyaç var. Bunun için ayrıca mektepler açmak, südnelere fennî çocuk büyütme, dadılara çocuğun sıhhî terbiyesiyle ruhî terbiyesini, mürebbiyelere daha yüksek bir tahsil ile çocuğun ruhiyyatı, dinî, bedîî, içtimaî, millî terbiyesini öğretmek zarurî bir iştir. Garb'da her gün bu müesseseler tezayüt ederken, bizim numune olarak daha bir tanesine sahip olamamaklığımız ne elim bir mahrumiyet!.. Her yerden ziyade bizim yurdun çocukları anasız, himayesiz, talihin sevkiyle büyür. Bizim memleketin çocukları sıhhat ve kuvvetten mahrum oldukları gibi dinî, millî, her türlü terbiyeden de mahrumdur. Bu sebeple bu zavallı vatanın çocukları bütün cihan çocukları yanında bedbahttır. Onları biraz mesut edebilmek, bu memlekete yapılacak iyiliklerin en iyisidir. Yarının insanı bugünün benzi solmuş, gözleri hadîkasından [yuvasından] firlamış, çürük dişleriyle bir parça vesika ekmeğini kemiren çocuktur... Yalnız bunu görmek düşünmek için kifayet eder.

Sabiha Zekeriya

***

Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı[206]

Harp, tahribkâr eliyle milletin iktisadî ve içtimaî her müessesesini, her unsurunu mahvetti. Makineler, fabrikalar durdu, istihsal vasıtaları tükendi, mevadd-ı ibtidaiyye bitti, çalışan kollar kırıldı, zaten zayıf olan ve mahrumiyetin arkasında, bir de hudut boylarında dağ başlarında unutulup tarihe karışan zavallı şehitlerin aç, kimsesiz, sefil, terk ettikleri bir sürü himayesiz, bakımsız, kadın ve çocuk ordusu kaldı. Vatanın felaketi karşısında kalbi sızlayan her Türk bu meseleyi biraz daha şefik ve ulvî bir hisle düşünmeye mecburdur. Bugün artık kadın yuvada saadet ve şefkat kanadını açmış, ocağına ve memleketine sükûn ve ulviyyet dağıtacak vaziyetten çıkmış bulunuyor. Bugün kadın pamuk elleriyle toprağı sürecek, makine işleyecek, hayatını tırnağıyla toprağı kazıyarak çıkaracaktır. Zaten kadının hayata girmesinin yegâne





Cihan Harbi ertesi Türkiye'de kadının konumunun giderek güçlenmesi basında geniş yer almaya başladı. Özellikle mizah dergileri kadının kazanımlarını kabullenmekte zorluk çekiyordu. Sedat Simavi'nin *Kadınlar Saltanatı* adlı albümü bu tür bir zihniyetin ürünüydü.
Sağda: "Bırakın cins-i lâtif mebus olsun, nâzır olsun..."

---

saiki harp ve sefalet değildir. Feminizm cereyanı da içtimaî maiyetine tabi olarak yürüyor. Eskiden ipek şalvarı sırma kılabdanıyla [gümüş-bakır karışımı tel] şehnişînlerde [pencere çıkması] saz çalan kadını, konaklarda bir erkeğin zevkine tabi raks eden yüzlerce cariyeyi, hayat kapısından kovdu. Konaklar boşaldı, yaşamanın şekli değişti, bugün artık erkeğin say'ine dayanan tek kadın bile hayata çok görülüyor.

Ailede iktisadi bir tevazün [denge] husule getirmek, sonra kadını da bir fert, yani cemiyetin bir uzvu olarak tanımak için onu bu menfi vaziyetinden çıkarıp müspet bir hayata sokmak lâzım. Felaketten felakete sürüklenen bu memleket, artık lüzumsuz milyonlarca müstehlike değil, müstahsil kuvvetlere muhtaçtır. Bu sebeplerle salonlarda yüksek tuvaletleriyle son gelen katalogların taklitten başka işi olmayan hayat mankenleri de bu memleket için lüzumsuz birtakım möbleden başka bir şey değildir. Hayatın ve zamanın ihtiyaçları karşısında kadın yüksek ve hakiki bir varlık göstermek, maddî, dimağî, zihnî, ne türlü olursa olsun bu memlekete mukayyet olmak mecburiyetindedir.

Fakat, kadının hayata girmesindeki bu kat'i mecburiyetleri, cemiyet henüz daha lâyıki veçhile düşünmüyor. Bu vasıtasızlık kadının sükûtunda feci bir amil oluyor. Harbin tevlid ettiği bu felaket daha muzır ve şümullü bir şekilde devam edip gidiyor. Çünkü kadın, kocasını, oğlunu, kardeşini, babasını, harpte kaybetti. Cemiyet ona faaliyet hayatını açmadıkça, zihnî faaliyetini, manevî terbiyesini yükseltecek alî mekteplerden onu uzak tuttukça bu çirkin neticeden ictinab müşküldür.

Bugün mahdum birkaç ticarethane ve hastanede çalışan kadınlar bugünkü sefalet ordusunun yüzde kaçını teşkil ediyor? Diğerleri için istihsal vasıtaları tamamen mefkud [yok], daireler kapalı, alî mektepler kapalı, fabrikalar kapalı, hayatlarını kazanmak için mümkün olan her yol kapalıdır.

Harp esnasında lüzumunda, Harbiye'de, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nde, Müdafaa-i Milliyye'de, sair birçok müesseselerde çalışan kadınlar da harbin hitamıyla beraber sokaklara atıldı.

Bu "antifeministe" bir hareket olarak telakki edilemez. Bu, daha ziyade mevcut unsurdan istifade edip menabî-i istihsaliyyeyi çoğaltmayı bilmemekten ileri gelen bir harekettir. Tehlikeli olan muhalefet yalnız klerikal kuvvetin muhalefetidir. Yoksa Türk cemiyeti, Müslüman dini, kadınların hürriyet ve hakkını sair memleketlerden evvel ve ziyade kabul etmiş bir cemiyet ve dindir. Klerikallerin ilmî hiçbir mahiyeti haiz olmayan muhalefetleri, zamanın ve hayat icaplarının yanında kırılmaya mecburdur. Bugün kadını düştüğü sefalet ve mezelletten [itibarsızlıktan] kurtarmak isteyenler varsa lûtfen ona iktisadî ve içtimaî hayatın kapılarını açsınlar, midelerini ve dimağlarını doyursunlar, işte o vakit Türk kadınının fazilet ve ulviyyete perestiş eden [bağlanan] o yüksek vakarını, hiçbir şeye değişmedikleri izzet-i nefslerini tanıyacaklardır.

Bir cemiyette kadının büyük haklara malik olması içtimaî ve iktisadî faaliyetlere iştirak etmesiyle kâbildir. Bu iştirakin tabii olan neticeleri kendi kendine hâsıl olacaktır. Mesela kadın iktisadî hayata girince bu hayatın bir neticesi olan sosyalizm cereyanlarına uyacak her amele gibi çalışma saatlerinin tahdidini, yevmiyesinin erkeklerle müsavî olmasını ve sair iktisadi haklarını tabiatıyla arayacaktır.

Demokrasi cereyanları ilerledikçe kadın yine fazla haklara malik olacak. Sınıf farkını kaldıran bu cereyandan kadınlar pek çok istifade edeceklerdir.

İçtimaî faaliyetlere iştirakin neticesinde de nikâh, talak, veraset, şahadet gibi aile ve cemiyetteki mevki ve haklarını da istemek salâhiyyetini

elde edeceklerdir. Bunlar yeni hayatın icapları ve neticeleridir. Artık bu hayatı olduğu gibi kabul etmek mecburiyetindeyiz. Çünkü hayatı bize değil, kendimizi hayata uyduracağız.

Feminizm hareketleri cihanın her tarafında seri adımlarla yürürken ve bugün burada da bu ihtiyacı duyan büyük bir kadınlık ekseriyeti ve kuvveti varken mantıksız ve modası geçmiş nazariye ve faraziyelere dayanarak yapılacak muhalefet, şedid yağmurların sürükleyip getirdiği taşkın nehirlere kargıdan yapılan sedlerin muhalefeti kadar çürük ve kuvvetsizdir. Bugün artık bu memleketteki boşlukları doldurmak için doktor, avukat, çiftçi, sanatkâr, daktilograf, fotoğrafçı, tüccar, her sanat ve fen şubesinde ihtisas kesbetmiş kadınlara ihtiyaç var. Artık kuru muhalefet ve taassupla geçirecek saniyelerimiz tükendi, müspet ve ciddi icraat karşısında daha çabuk düşünmek, daha seri iş görmek, ve yarının ihtiyaçlarını keşfetmek mecburiyeti karşısındayız.

Sabiha Zekeriya

***

Kadınlık Sahifesi: Kadınlar ve İntihâb[207]

"Biz de bu vatanın evladı, bu memleketin hayatı, istiklâli için en ağır fedakârlıklara katlanan, yavrularını canından koparıp hudutlarda kurban veren analarız. Hiç olmazsa ölen çocuklarımızın namına bizim de söyleyecek sözlerimiz vardır. Evlatlarımızın kanını asırlardan beri emen bu toprağa herkesten ziyade merbutuz. Vatana karşı olan kayıtsızlıklarını ilân eden anâsırı musirren [ısrarla] intihâbâta iştirake davet ederken bizleri ihmal etmek hem günah, hem cinayettir."

Uzun dedikodulardan sonra nihayet intihâbâta başlanabildi. Bütün memleket intihâbât gürültüleriyle dolu. Her taraf beş-on senelik siyasî tecrübenin, acı, elim bir felaketin verdiği heyecanla mebuslarını intihâbla meşgul. Herkesin kalbinde memleketimize ait son kararı imzalayacak olan mümessillere karşı bir tecessüs, bir heyecan var. Fakat erkek kadar, belki onlardan fazla bu vatana merbut ve âşık olan kadınlar bu heyecanı canlı şekilde yaşayamamak, memlekete ait düşünce ve fikirlerini bu topraklara verdikleri milyonlarca kurbanlar namına olsun söyleyememek bedbahtlığında bulunuyorlar.

Düne kadar Türk feminizmi ne olabilir? diye düşündüğüm zaman kadının intihâbâta iştirakini tasavvur bile etmiyordum. Henüz erkeklerimizin bile rüştlerini ispat edemedikleri bir meseleye Türk kadınını da

karıştırmağı muvafik görmüyordum. Türk feminizmi, Türk kadınını bütün haklarını istirdâda lâyık bir mevkiye çıkarmaktan ibaret olmalıdır diyordum.

Fakat bugün memleketin mukadderâtı mevzu olduğu şu sırada kadının niçin bu haktan mahrum edildiğini düşündüğüm zaman, mantikî bir mazeret bulamıyorum. Türk kadını, bu vatana erkekleri kadar, bilhassa bazı anâsırı kadar merbut değil midir? Erkeğe bu hakkı veren sebepleri araştırırken onları kadının fevkine çıkaran bir sebep bulamıyorum. Bu sebepleri birer birer tahlil edelim:

1- Kadınlar intihâbâta dâhil değillerdi. Binnetice memleketin mukadderât ve hayatiyle alakadar meselelere karışmak hakkını haiz olamazlardı. Avrupa'da olduğu gibi bizde de kadınların önüne atılan ilk itiraz budur. Hâlbuki bugün bu davayı gütmek mümkün müdür. Avrupa kadınları harp esnasında hayatta gösterdikleri muvaffakiyetle bu davanın butlanını ispat ettiler ve intihâb hakkını kazanmağa muvaffak oldular. Bizde de aynı hâl vâki olmadı mı? Bizde de harbe giden erkeğin yerini kadın doldurmadı mı?

Dört harp senesinde erkeksiz kalan Anadolu'da tarlaları kim sürdü, bize ve orduya erzakını kim hazırladı? Ticarethanelerde ve fabrikalarda ve dairelerde boş kalan yerleri kadınlar doldurmadı mı? Ve bu vazifelerini muvaffakiyetle ifa etmediler mi?

Şu hâlde Avrupa'da kadın ne yaptıysa Türkiye'de de Türk kadını harbin omuzlarına yüklediği vazifeyi ifadan çekinmedi. O hâlde birisine verilen bir haktan diğerini mahrum etmek doğru olur mu?

2- Kadınlar liyâkatsizdir. Siyasî meselelere karışacak derecede rüştlerini ispat etmemişlerdir diyorlar. Bunu söyleyenlerin bir defa da erkekleri göz önüne getirmelerini rica ederim. Türkiye'de intihâb hakkı ve siyasî hukuk, istimâl ile öğrenilen bir şey gibidir. Meşrutiyet ilân edildiği günden beri on sene geçtiği hâlde erkeklerimiz bu rüşd-i siyasîye sahip olduklarını ispat edebilmişler midir? Şu hâlde böyle erkekler için de varit bir sebeple kadınları intihâb hakkından mahrum etmek hodkâmlıktan başka bir şeyle tefsir edilemez. Erkeklere şunu da ihtar etmek isterim ki memlekette siyasî hakkını idrak ve istihsal için mücâhede eden münevver bir kadınlık sınıfı vardır ve onlar da erkek arkadaşları da bu siyasî mücadelede muvaffak olmak için kâfi derecede mücehhezdirler.

3- Fakat bunların fevkinde efendiler, bizim intihâb hakkından istifademiz için öne süreceğimiz kuvvetli sebepler var. Kadınları memle-

ketin mukadderatına ait bir meselede lakayd bırakmak, onları vatandaş hukukundan mahrum etmek demektir. Hâlbuki biz de bu vatanın evladı, bu memleketin hayatı için en ağır fedakârlıklara katlanan, yavrularını canından koparıp hudutlarda kurban veren analarız. Hiç olmazsa şehit olan çocuklarımız namına bizim de söyleyecek sözümüz vardır. Evlatlarımızın kanını asırlardan beri emen bu toprağa biz herkesten ziyade merbutuz. Vatana karşı olan kayıtsızlıkları alenen ilân eden unsurları intihâb haklarını istimâle musirren davet ederken bizleri ihmal etmek hem günah, hem bir cinayettir. Bu sevgili memleket için bizim de tasavvur ettiğimiz rehâ [kurtuluş] yolları, bu bedbaht ülkenin mukadderatı mevzubahis olacak mecliste bizim de düşündüğümüz halâs çareleri vardır. Hülasa bizim de söyleyecek sözümüz, müdafaa edecek davamız vardır. Bu mahrumiyetin ne kadar elim ve acı olduğunu bizim kadar hissedemezsiniz.

4- Memleketin nüfusunun nısfından [yarısından] fazlasını kadınlar teşkil ediyor. Hakkını ve vazifesini bilen bir memleketin hayat ve mukadderatından erkekler kadar hak ve mevki sahibi olan bu kadınlık ekseriyetinin hayatta kendisini müdafaa eden vekillere ihtiyacı vardır. Erkekler daima kanunlar yapıcı vaziyette bulundukça, kadınlara karşı kuvvet ve tagallübe [zorbalığa] müstenit kanunlar yapıyorlar. Hâlbuki Türk kadını, artık erkeklerin bu müstebidâne kanunlarına esir olmak mecburiyetinden kurtulacak kadar yükselmiştir. Binaenaleyh Meclis'te söz söyleyen erkeğin yanında kendi hukukunu müdafaa eden bir de kadın görmek istiyor. Geçen senelerde Meclis'te kadın mebuslar olsa idi, Hukuk-ı Aile Kararnamesi kadınların seyahati meselesi mevzubahis olduğu zaman bizi müdafaa edecek vekiller bulunabilecekti.

Bugün hayat yeni bir şekil alıyor. Bu yeni hayatta kadınların hakları, vazifeleri, mevkileri yeni bir şekilde tecelli edecek. Yeni toplanacak meclis, içtimaî, iktisadî, ilmî, siyasî birçok yeni ihtiyaçlara devalar bulmak mecburiyetinde kalacak. Bu devalar aranırken kadınlığın ihtiyaçlarını kim müdafaa edecek?

Memleket medenî kemalinde, harsî ve hatta siyasî tekâmülünde yine kadınları bir tarafa bırakarak mı yürüyecek? Memleketin ekseriyetini teşkil eden nüfusu, daima vazifesiz, haksız, mevkisiz bir kitle gibi vatana ait işlerde lakayd mı göreceğiz?

Artık hürriyet mahdut bir zümreye tahsis edilemez ve erkeklerin mümessillerinden mürekkep bir meclis artık memleketi temsil edemez. Kanun-ı Esasî'nin bütün Osmanlılara verdiği hakkı bizlerden kimse


رسملی آی

نومرو : ۱۱ — ۲۳ | کانون اول ۱۳۴۱ | جلد : ۲

تورکیا جمهوریتی قادینه وجوجوق استقبالی لغو ایتملیدر

Sabiha Sertel, *Resimli Ay* dergisindeki yazılarında toplumun yoksul katmanlarının sorunlarını ele aldı, işçi sınıfının haklarını savundu, sosyal ve politik düzeni eleştiren yazılara yer verdi. *Resimli Ay*'ın Aralık 1925 tarihli manşeti: "Türkiye Cumhuriyeti kadın ve çocuk esaretini lağvetmelidir".

---

esirgeyemez. Ümit ederim ki yeni meclisin yeni mebusları bu noktayı yakından görür ve bu sesi yakından işitirler.

Sabiha Zekeriya

***

Kadınlık Şuunu: Pamuk Ayşe Hanım'la Mülakat[208]

Kadınların hayata girmesi, hakk-ı reye malik olması gerek muhalif gerek taraftar mahâfilde birçok münakaşalara, dedikodulara sebep oluyor. Her iki taraf da kendi mantık ve zihniyetine göre kendince doğru hükümler veriyor. Biz davamızın kadınlar hususiyle eski kadınlar ara-

sında ne suretle telakki edildiği tecessüsüne mukavemet edemeyerek seksen yaşında görmüş geçirmiş bir hanımın hissiyatına müracaat etmeyi münasip gördük. Bize sinnine [yaşına] göre pek hürriyetperverâne muhakemeler yürüten Pamuk Ayşe Hanım seksen yaşında oldukça zayıf fakat zinde, kendi tabirince feleğin çarkından bin türlü imtihanlarla geçmiş bir hanımdır. Romatizmadan muzdarip olduğu için dizlerini kanepeden sarkıtmış, gözlüklerinin arkasından küçük fakat yorgun gözleriyle âdeta güçlükle görüyor gibiydi. Beyaz üzerine lacivert pullu entarisi, beyaz hırkası, beyaz ipek saçlarını saran sarı yemenisiyle samimi ve mülayim bir kadın gibi görünüyordu. Fakat suallerimiz en derin noktalarına dokunmuş olacak ki o yumuşak ve munis gözlerin altında asabi ve heyecanlı ruhunu göstermekten kendini men edemedi. Kendisine ilk sual olarak:

— Kadınların hayata girmesini, yeni ticarethanelere, dairelere girmesini doğru buluyor musunuz?

Gözlüklerini kulaklarının arkasına iyice yerleştirdi, beni müdekkik bir nazarla süzdükten sonra:

— Girdikleri zaman kimseye sormadılar, şimdi bu sormadan ne çıkar? Hem şimdi hanımların girmesi farz oldu... Onların girmediği yerde çember dönmüyor.

— Tıbbiyeye girmelerini, erkeklerle beraber okumalarını muvafik buluyor musunuz?

— Nereye girmediler ki oraya girmesinler. Hastanelere gittiler. Yüzlerce erkeğin arasında fırıldak gibi döndüler. Hastaları ellediler, güllediler. Olacak olanlar hepsi oldu. Artık doktor niye olmasınlar.

— Bu işi becerebileceklerini zannediyor musunuz?

— Erkeklerden iyi becerirler. Kadınların elleri çeviktir. Kadınların eli her işe yatar. Zaten doktorluk göz boyamaktan başka bir şey değil. Ne sihirdir ne keramet, el çabukluğu marifet.

— Siz olsanız, kızınızı aynı sınıfta erkeklerle okumak üzere gönderir misiniz?

— Hay, hay erkek yalnız orada mı var... Çayırlarda, mesirelerde, kol kola geziyorlar da, bir sınıfta yan yana oturmuşlar ne çıkar?

— Ya avukat olmalarını nasıl buluyorsunuz?

— Avukat mı? Onlar ezelden avukat... Alaydan yetişme... Yalancılık değil mi işi zaten?

— Bu sözünüzü hiç kabul edemem efendim. Hanımlar yalan söyler mi?

— Kırkta bir defa söylemezler... Ama gücenme kızım, erkekler alıştırdı. Hanım bu sevkle alıştım. Sen de bu yolda alış dediler.

— Ya kadınların mebus olması için ne düşünüyorsunuz?

— Bunu düşünmeye ne hacet... Hanginiz çocuğunuza bakıyorsunuz... Bugün sinema, yarın tiyatro, öbür gün futbol... Kalfa çocuğuma iyi bak... Bunu güzel bilirsiniz...

— Sizce hangi kadınlar mebus olmalı?

— Harpte en çok şehit veren analar.

Sonra, suale meydan vermedi,

— Doktor, mebus, avukat... Daha bilmem ne? Daha kadın olmayı öğrenemediniz, mebus olacağınız da ne olacak... Fakat kabahat sizde değil. Erkeklerin. Bizimkiler olmalıydı da siz erkek ne demek o zaman anlardınız. Ama kızım sözlerime gücenme, aklıma gençliğim geldi de sinirlendim... Olunuz yavrum, doktor da, avukat da, ne isterseniz olun, yalnız ihtiyar olmayınız.

S(abiha) Z(ekeriya)

ARNAVUTKÖY AMERİKAN KIZ KOLEJİ[209]

II. Meşrutiyet, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin tarihinde dönüm noktası oldu. Kolej'e Müslüman kızların alınması teşvik gördü. 1910 yılında Osmanlı Türk kadınları için özel sınıflar açıldı. Çoğu anne olan bu kadınlara tercüman aracılığıyla yemek pişirme, çocuk bakımı, Osmanlı tarihi, kulüp kurma ve İngilizce dersleri verildi.

Cihan Harbi öncesi Kız Koleji iki alana açılmayı düşünüyordu. Bunlardan biri eğitim okulu ya da enstitüsü, diğeri sağlık okuluydu. Ancak her iki proje de Osmanlı'nın savaşa girişiyle rafa kaldırılmıştı. Savaş ertesi 1919'da sağlık okulu için girişimlere başlandı ve Dr. Alde R. Hoover okulu kurmakla görevlendirildi. Sağlık Mektebi'nde 19 öğrenciyle tıp eğitimi başladı. Bu arada 1920 sonbaharında İstanbul'daki Amerikan vatandaşları ve donanma personeli için bir hastane kurulmuştu. Amerikan Hastanesi, Sağlık Mektebi ile birlikte bir hastabakıcı okulu açtı. Ancak Cumhuriyet'in kuruluşu ertesi, Kolej'in mütevelli heyeti mali yönden Sağlık Mektebi'ni sürdürecek gücü olmadığını açıkladı. Öte yandan kapitülasyonları kaldıran Cumhuriyet hükümeti sağlık eğitimini de ulusal eğitim alanı içine aldı. Bu nedenle Sağlık Okulu, Nisan 1924'te kapılarını kapadı.

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji, feminizmin yeşerdiği ve ilk kadın entelektüellerin yetiştiği bir kurum oldu. Standart kolej eğitimi çatısı altında kadınlar ile erkeklerin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliği vurgulandı. Kadının ev işinde yoğunlaşmasının onun aklını ve ruhunu güdükleştirdiği, öğrencilerin ödevlerinde sık sık gündeme geldi. Yurt dışına gitme ve orada öğrenim görme özlemi, genç kızlara mekân ve düşünce özgürlüğü kazandırdı. Cumhuriyet'le birlikte Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunu doktor, eczacı, öğretmen, birçok meslekten kadın toplumda aktif görev aldı. Mezunları arasında geniş bir siyasal bilinç yelpazesi oluştu. Milliyetçi Halide Edip'ten sosyalist Behice Boran'a, birçok kadın önder yetiştirdi. Türk tiyatrosuna değerli sanatçılar kazandırdı. Türk edebiyatına kalıcı isimler bıraktı.

Adını kurucularından Amerikalı tüccar Christopher Rhinelander Robert'tan alan Robert Kolej, Kırım Savaşı'nın neden olduğu Osmanlı'nın dış dünyaya açılmasının bir ürünüydü. Savaş ertesi imzalanan Paris Antlaşması, Osmanlı'yı bir bakıma Avrupa'nın bir parçası olarak kabul ediyordu. Bir başka deyişle Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyonu Paris Antlaşması'yla başlıyordu. Amerikalı tüccar C.R. Robert misyoner ve eğitimci Dr. Cyrus Hamlin'le 1855'te İstanbul'da tanıştı ve birlikte bu kentte bir Amerikan koleji kurmaya karar verdiler. C.R. Robert'ın koyduğu 2.000 sterlin ile işe başlandı. Dr. Hamlin, koleji geçici olarak önce Amerikan Misyonerler Heyeti'nin (American Missionary Board) Bebek'te 1798'de yapılmış ilahiyat okulunun binasında, 16 Eylül 1863'te 6 öğretmen ve dört öğrenciyle açtı. O sırada konut olarak kullanılan binada, Kırım Savaşı esnasında Osmanlı'ya yardım etmek maksadıyla İstanbul'a gelen Amerikalı misyonerler oturuyordu. Dr. Cyrus Hamlin'in girişimi sonucu bina, okula tahsis edilmişti; ancak bakımsız oluşu nedeniyle C.R. Robert'ın sağladığı parayla tamir gördü. Kütüphane kurmak için 2.500 dolar ayrıldı. Harvard College 200 kitaplık bir bağışta bulundu. Bu arada okula bir isim bulmak gerekiyordu. C.R. Robert'ın itirazına rağmen Hamlin, Robert College adını önerdi ve okul bundan böyle Robert Kolej olarak biline geldi.

Robert Kolej'in kurucusu Cyrus Hamlin zamanla erkek öğrenci eğitiminin yanı sıra, kız öğrencilerin de okutulabileceği bir okul gereği duydu. C.R. Robert öneriyi Congregational Kilisesi Kadın Misyon Heyeti'ne (Woman's Board Missions) götürdü. Heyet okulu kurarak başına Julia Rappleye'i geçirdi. Okul 1871 yılında Sultan Abdülaziz'in iradesiyle Yenikapı'da kiralık bir konutta açıldı. İngilizce ilk adı Home School for Girls at Constantinople idi. İlk yıl, altı yaşında üç öğrencisi oldu. 1973'te anaokulu düzeyinde öğrenci sayısı 40'a yükseldi. 1876'da kendisine hibe edilen ve Bowker Building diye bilinen Üsküdar Selâmsız'da üç katlı bir binaya taşındı. Burada Üsküdar Kız Rüştiyesi olarak öğrenime başladı.

Julia Rappleye'in 1875'te istifası üzerine Clara Catherine Pond Williams müdürlük görevini devraldı. Bu arada William Chapin, 20.000 dolara Barton Hall adı verilen ikinci binayı yaptırdı. Okul 1890'da



Arnavutköy Amerikan Kız Koleji, feminizmin yeşerdiği ve ilk kadın entelektüellerin yetiştiği bir kurum oldu. Standart kolej eğitimi çatısı altında kadınlar ile erkeklerin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliği vurgulandı.

Massachusetts Eyalet yasaları altında kolej olarak örgütlendi. Kolejin İngilizce iki adı vardı: American College for Girls ve Constantinople Woman's College. Kız Koleji'ne Yunanistan, Arnavutluk, Dicle-Fırat yöresi, Mısır, Suriye, Rusya, Romanya ve Bulgaristan gibi geniş bir coğrafyadan öğrenci geliyordu. Williams'ın emekliliği ertesi okul bir süre Cyrus Hamlin'in kızı Clara Hamlin ve Mary Mills Patrick'in ortak yönetiminde kaldı. 1889'da Clara Hamlin'in evlenmesi üzerine Mary Mills Patrick yönetimi tek başına üstlendi ve 1924 yılına kadar müdire olarak kaldı.

Kolej ilk mezununu 1891 yılında verdi. Mezuniyet töreninde II. Abdülhamid'in bir temsilcisi de bulundu. Miss Patrick fen derslerine ayrı bir önem veriyordu. 1894'e gelindiğinde okul üç bakalorya verir durumdaydı. Bunlar; klasik diller, edebiyat ve fen alanlarıydı. Bu arada 1893'te Şikago'da açılan bir sergide kolej öğrencileri bronz madalya aldılar. 1903'te Türkiye'ye gelen Amerikalı zengin bir kadın olan Boutiller ve yakınları okula 62.000 dolar bağışta bulundular.

Aralık 1905'te sınıfların bulunduğu Barton Hall yandı. Fen laboratuarları, jimnastikhane, toplantı salonu ve yatakhane de bu binadaydı. Yangına rağmen hazırlık okulunun ilk üç sınıfı kapatılarak eğitime devam edilebildi. Miss Patrick, okulu tekrar kurmakta kararlıydı. 1908 Jön Türk Devrimi yabancıların taşınmaz mal edinmeleri üzerine konan sınırlamaları kaldırarak Miss Patrick'in işini kolaylaştırdı. Miss Patrick önceleri okulu genişletmek için Üsküdar'da komşu araziyi satın almak istiyordu. Ancak fazla fiyat istenmesi ve Barton Hall'un yanması kolejin başka yere taşınmasına neden oldu. 1907 yılında Arnavutköy ile Kuruçeşme arasındaki tepenin boğaza bakan yamacında bulunan 54 dönümlük arazi Paris'te oturan bir Ermeni ailesinden 57.400 dolara satın alındı.

II. Meşrutiyet, Kız Koleji'nin tarihinde dönüm noktası oldu. Kolej'e Müslüman kızların alınması teşvik gördü. 1910 yılında Osmanlı Türk kadınları için özel sınıflar açıldı. Çoğu anne olan bu kadınlara tercüman aracılığıyla yemek pişirme, çocuk bakımı, Osmanlı tarihi, kulüp kurma ve İngilizce dersleri verildi. Osmanlı hükümeti beş kızın bu kolejde okuması için maddi yardımda bulundu. Bu kızları seçme görevi kolejin 1901 mezunu olan Halide Edip Adıvar'a verilmişti.

1910'da Arnavutköy'de komşu arazi olan Osmanlı'nın Paris elçilerinden Kostaki Musurus Paşa'nın Musurus Konağı da satın alındı. 16 Kasım 1910 günü Arnavutköy'de hazırlık sınıfları ve bina inşaatı için irade yayınlandı. Bu tarihte Arnavutköy sırtlarındaki inşaat başladı. 1914 yılında, savaş başlarken Kolej; yapımları tamamlanan beş katlı, giriş kapısı iyon stilinde sütunlarla süslü Gould Hall, dört katlı Sarah Lindley Mitchel Hall, dört katlı Henry Woods Hall, dört katlı Russel Sage Hall adlı dört binaya taşındı. 1922 yılında William Bingham tarafından Bingham Hall yaptırıldı.

Kız Koleji giderek eğitim düzeyini yükseltti. Bir süre B.A.'in yanı sıra M.A. (yüksek lisans) derecesi verdi. Cihan Harbi sırasında kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen Kız Koleji'ne dokunulmadı. Milliyetçiliğin güçlendiği bir ortamda Kolej, diplomalarını Latincenin yanı sıra Türkçe de hazırlamaya başladı. 1917'de Amerika'nın savaşa girişi ertesi Osmanlı topraklarındaki birçok Amerikan okulu faaliyetlerini sürdürdü. Kız Koleji de bu evrede açık kaldı.

Cihan Harbi öncesi Kız Koleji iki alana açılmayı düşünüyordu. Bunlardan biri eğitim okulu ya da enstitüsü, diğeri sağlık okuluydu. Ancak her iki proje Osmanlı'nın savaşa girişiyle rafa kaldırılmıştı. Savaş

ertesi 1919'da sağlık okulu için girişimlere başlandı ve Dr. Alde R. Hoover okulu kurmakla görevlendirildi. Okul binası ve teçhizat için 100.000 dolar ayrılmıştı. Yakın Doğu Yardım Örgütü (The Near East Relief) ve Amerikan Kızılhaç'ı okulun kuruluşuna yardımcı olacak-



Edip Bey ve kızı Halide.
1901'de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden yedi kız lisans derecesi aldı. Bunlardan üçü Ermeni, diğer üçü ise sırasıyla İngiliz, Avusturyalı, Bulgar ve sonuncusu Halide Edip'ti. Sarayın bir görevlisi olan Edip Bey, kızı Halide'yi küçük yaşta okula kaydettirmişti. Ancak Abdülhamid, Kolej'de Müslüman bir kız öğrencinin okumasını hoş karşılamamıştı. Bu nedenle bir süre sonra Halide okuldan alındı. Bu sırada artık İngilizce konuşup yazabiliyordu. Evdeyken okul kütüphanesinden aldığı *The Mother in the Home* (*Evdeki Anne*) adlı kitabı Türkçeye çevirmiş ve kitap, asker eşlerince ilgiyle karşılanmıştı. Bu durum Abdülhamid'in hoşuna gitti. Halide Edip, 1899'da okula döndü ve ilk Müslüman Türk öğrencisi olarak 1901'de okulu bitirdi.

tı. Bu arada 1920 sonbaharında İstanbul'daki Amerikan vatandaşları ve donanma personeli için bir hastane kurulmuştu. Üç deniz subayı cerrah ve bir ABD Halk Sağlığı Servisi doktoru bu hastanede göreve getirildi. Kurulan Sağlık Mektebi 19 öğrenciyle tıp eğitimine başladı. Bu arada Amerikan Hastanesi ve Sağlık Mektebi birlikte bir hastabakıcı okulu açtı. Ancak Cumhuriyet'in kuruluşu ertesi, 1924 yılında Kolej'in mütevelli heyeti mali yönden Sağlık Mektebi'ni sürdürecek gücü olmadığını açıkladı. Öte yandan kapitülasyonları kaldıran Cumhuriyet hükümeti sağlık eğitimini de ulusal eğitim alanı içine aldı. Bu nedenle Sağlık Okulu, Nisan 1924'te kapılarını kapadı.

Cumhuriyet hükümetleri başlangıçta ülkedeki Amerikan okullarına sıcak bakmıyordu. Bu okullar değişik etnik unsurlara kültürel kimlik kazandırıyor ve kültürel düzeyde de olsa yerel milliyetçilikleri özendiriyordu. Nitekim Kız Koleji mezunu olan Kyrias kardeşler, Arnavut milliyetçiliğinin olgunlaşmasına yol açan kültürel çevrenin oluşmasında başı çekmişlerdi. Keza Bulgar, Ermeni ve Arap milliyetçilikleri için de aynı şey söylenebilirdi. Amerikan okulları bu tür milliyetçilikleri doğrudan özendirmese de ders programlarında yerel dillerin, edebiyat ve kültürün öğretilmesi, Batı Avrupa siyasal düşüncesinin işlenmesi etnik ulusal bilincin oluşmasında önemli katkılarda bulunuyordu. Kolejlerin entelektüel çevresi, etno-milliyetçi düşüncelerin gelişmesi için uygun bir ortam sağlıyordu. Amerikan eğitiminin öğrenciye kimlik kazandırması, siyasal nitelikli milliyetçilik hareketlerini de tetikliyordu. Bu gelişmeleri yakından izleyen İttihatçı ve Kemalist kadrolar, Millî Mücadele ertesi yabancı okulların bir kısmını kapattılar; kalanları da sıkı denetim altına aldılar. İngilizce eğitim vermek üzere 1928'de, Ankara'da Maarif Koleji açıldı.

Cumhuriyet'le birlikte Maarif Vekâleti, Kız Koleji'nin diğer yabancı okullar gibi Türk millî eğitiminin gerekleri doğrultusunda yeniden örgütlenmesini istedi. Lozan Antlaşması gereği yüksek öğretim ulusal nitelikteki kuruluşlara hasredildi. Bu nedenle Kız Koleji'nin M.A. verme yetkisi kaldırıldı. Bundan böyle bir orta öğretim kurumuna dönüşen Kolej'in eğitim ve ders programı, ders kitapları ve öğretmen kadrosu bakanlığın onayını gerektiriyordu. Türk dili eğitimi Cumhuriyet'le birlikte iki saatten beş saate yükseltildi. Ayrıca ikişer saat Türkçe coğrafya ve tarih dersi kondu. Ticaret eğitimi, ev ekonomisi ve kültürfizik ağırlık kazandı. Kolej'in birçok öğrencisinin mezuniyet sonrası tıp eğitimi görme eğilimi nedeniyle fen derslerine rağbet arttı.



Arnavutköy Amerikan Kız Koleji, Robert Kolej gibi geniş bir coğrafyadan öğrenci çekiyordu. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda hâlâ bir Balkan ülkesiydi. Bu nedenle Balkan ülkelerinden birçok kız Kolej'e geliyordu. Bunun yanı sıra, başta Çarlık Rusyası olmak üzere Karadeniz'in çevre ülkelerinde de Kız Koleji ün salmıştı. Farklı ülkelerden gelen öğrenciler Kız Koleji'ne uluslararası bir kimlik kazandırıyordu.

Kolej'in programında, Osmanlı döneminde İngilizcenin yanı sıra Yunanca, Latince, Ermenice, Bulgarca, Fransızca ve İtalyanca dersleri de vardı. Genellikle bu diller klasik biçimiyle öğretiliyor ve klasik edebiyata ağırlık veriliyordu. Türkçe en azından Cihan Harbi yıllarına kadar seçmeli ders olarak kaldı. Farklı etnik kökenden gelen öğrenciler okuldan Türkçe bilmeksizin mezun olabiliyorlardı. Ankara hükümeti Millî Mücadele ertesinde, yerli veya yabancı ayrımı gözetilmeksizin ülkedeki tüm okulların Türkçe derslerine yer vermelerini şart koştu. Vernaküler dil olarak görülen Ermenice, Rumca ve Bulgarca okulun ders programlarından kaldırıldı. Bu dil dersleri Lozan gereği ancak azınlık okullarında okutulabilecekti.

Cumhuriyet'le birlikte Kız Koleji'nin yaşadığı başka bir bunalım, okula alınacak Türk öğrencilerle ilgiliydi. Cumhuriyet hükümeti 1926 yazında yirmi beş Türk öğrencinin ücretsiz okutulmasını talep etti.

Mütevelli heyeti, okulun standartlarını tutturmaları koşuluyla on öğrenci almayı kabul etti. Ancak soruna yıl sonuna doğru çözüm bulundu; Kolej, hükümetin girişimini okula verdiği önemin bir kanıtı olarak yorumladı ve isteği kabul etti. Böylece Cumhuriyet döneminde Müslüman Türk öğrenci sayısı arttı. 1912-1913 öğretim yılında 266 öğrenciden 50'si Müslümandı; bu sayı, 1925-1926 öğretim yılında toplam 434 öğrencinin 156'sı oldu.

Kız Koleji'nin feminizmin yeşerdiği ve ilk kadın entelektüellerin yetiştiği bir kurum olması nedeniyle Türkiye'de kadın çalışmaları açısından ayrı bir yeri oldu. Standart kolej eğitimi çatısı altında kadınlar ile erkeklerin toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitliği vurgulandı. Kadının salt ev işinde yoğunlaşmasının onun aklını ve ruhunu güdükleştirdiği, öğrencilerin ödevlerinde sık sık gündeme geldi. Yurt dışına gitme ve orada öğrenim görme özlemi, genç kızlara mekân ve düşünce özgürlüğü kazandırdı. Cumhuriyet'le birlikte Kız Koleji mezunu doktor, eczacı, öğretmen, birçok meslekten kadın toplumda aktif görev aldı. Mezunları arasında geniş bir siyasal bilinç yelpazesi oluştu. Milliyetçi Halide Edip'ten sosyalist Behice Boran'a değin birçok kadın önder yetiştirdi. Türk tiyatrosuna değerli sanatçılar kazandırdı. Türk edebiyatına kalıcı isimler bıraktı.

Bugünkü kız-erkek karma Amerikan Robert Lisesi yüz yılı aşkın bir süre, bir erkek koleji olarak biline geldi. Önce İstanbul Amerikan Koleji adı altında Amerikan Kız Koleji'ni de kapsayacak bir yapıya dönüştü ve ardından 1971'de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji ile Robert Kolej birleşerek karma eğitime geçtiler. Okulun adı Özel İstanbul Amerikan Robert Lisesi oldu.[210]

DARÜLFÜNUN'A KIZ ÖĞRENCİLERİN KABULÜ VE GELENEKÇİLER İLE YENİLİKÇİLER[211]

"Ana yurdun en feci felaketlerle kıvranıp parçalandığı şu zamanda bir kısım hanımlarımızın hicâb-aver [utanılacak] kıyafetlerini görüp de kadınlık namına isyan etmemem mümkün değil. İzmir'in esir ve muzdarip ufuklarından ağlayarak gelen rüzgâr, İstanbul sokaklarında sürmeli gözlere, boyalı dudaklara, şen kadın kahkahalarına tesadüf ediyor. Bu ne elim, ne zelil şey!... Din-i İslam ahlâk ve fazilet dinidir. Onu ihmal etmekle namusu da ahlâkı da ihmal etmiş olduk, ve tabiatıyla düştük... Haydi aziz hemşireler, daldığınız gaflet uykusundan artık uyanın. On üç asırlık saltanat, ümidini sizin temiz, sizin ateşli ruhlarınızdan bekler!"

Halide Nusret Kâzımî [Zorlutuna][212]

"Garb'ın her noktasında kadınlar hayatta, müspet bir varlık gösterirken bizim daima menfi cihette kalmamız, kadınlığın, dolayısıyla milletin ve hükümetin asrî tekâmülünü rahnedâr eder. Cemiyet-i Akvâm asrî milletleri topluyor. Biz daha Darülfünun'umuzu asra lâyık şekle sokmadıktan, hâlâ kadınla erkeği hayatta, cemiyette, yuvada ayırdıktan sonra ne salâhiyyetle asrî bir millet olduğumuzu iddia edecek ve bu mevkiye nasıl istihkak kesb [hak] edeceğiz? Bugünden ziyade yarının meselesi olan Darülfünun tevhidini [karma eğitimini] liberal düşüncelere mâlik olan Maarif Nazırımızın ehemmiyetle nazar-ı dikkate alacağına şüphe etmiyorum. Bugün göz önünde tutulacak bir hakikat var: Harsen [kültürel açıdan] yükselen milletler, asrın ve hayatın yeni icaplarını kabul eden milletlerdir ki ancak bunlar millî istiklâl ve mevcudiyetlerine hâkim olacaklardır."

Sabiha Zekeriya [Sertel][213]

II. Meşrutiyet yıllarında yenilikçiler ile gelenekçiler arasındaki ana tartışma konularından biri "tesettür-i nisvân meselesi", yani kadının örtünmesiydi.[214] Meşrutiyet yıllarında kadın özgürlüğünün temel göstergesi giyim kuşama dönüşmüştü. 1908'in "hürriyet" ve "müsâvat" anlayışı kadının sokağa çıkmasına, görünür olmasına neden olmuştu. Tesettür "ilân-ı hürriyet"ten itibaren yayın organlarının vazgeçilmez konusuydu.[215] Gelenekçi kesim adına konuşan *Sebilürreşad* ülkenin mukaddesatına, dinine başkaldıranların ana hedeflerinin tesettür olduğunu yazıyordu.[216] Asrîlik gereği tesettür kaldırılarak toplumsal yaşamda kargaşa yaratılacak ve "içtimaî inkılâb" gerçekleştirilecekti. O sıralarda yenilikçilerin ise hedef tahtalarında aile yapısı yer alıyordu. "Yeni aile" ya da "millî aile" ile çağdaş bağlamda çekirdek aile ihdas edilmek isteniyordu. *Sebilürreşad*, buna karşı çıkıyor, bir sürü "münâfık"ın "suret-i haktan" görünerek aile yapısında "inkılâb"ı benimsediğini ve böylece millî varlığı fuhuş vadisine attığını kaydediyordu.

Halide Nusret [Zorlutuna] ve Tesettür

Osmanlı kadınları arasında tesettürden yana olanlar yok değildi. *Sebilürreşad*'ın safında yer alan Müslüman kadınların başında Halide Nusret [Zorlutuna] geliyordu. O sırada İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Dergide üzüntüsünü dile getiren Halide Nusret, tutsak düşmüş İzmir'den gelen iniltili rüzgârların İstanbul sokaklarında sürmeli gözlere, boyalı dudaklara, şen kadın kahkahalarına karıştığını kaydederek felaket günlerinde "bir kısım hanımlarımızın hicâb-âver [utanılacak] kıyafetlerini görüp de kadınlık namına isyan etmemek mümkün değil!" diyordu. "Bu ne elim, ne zelil!.." şeydi. Halide Nusret, bu durumun müsebbibi olarak büyük ölçüde erkekleri görüyordu. Düşmüş her kadın kadar, onu düşüren erkeği de telin etmek gerekiyordu. Ahlâk çöküntüsüne boyalı dudakları ve gözleri terennüm eden şairler, şuh meşrep kızları zımnen alkışlayan gazeteciler neden oluyordu. Felaketin bu derecesi karşısında artık sefil arzular susmalıydı. "Hâlâ o yolda, o sefahat vadisinde ve ihtiras vadisinde, sükûtta devam etmek kadar dünyada zelil ve feci' hiçbir şey olmaz"dı.

Halide Nusret, İslam dininin ahlâk ve fazilet dini olduğunu, onu ihmal ederek namusun da, ahlâkın da ihmal edildiğini, dine lakayt kalınarak ülkenin yıkıntıya sevkedildiğini, ayaklar altına alındığını söylüyordu. Ancak ümütsizliğe düşülecek zaman değildi. Son yılların lekesi üzerine bir perde çekerek geleceğe yönelmek gerekiyordu. Halide Nusret yazısını şu satırlarla bitiriyordu: "Haydi aziz hemşireler, daldığınız gaflet uykusundan artık uyanın. On üç asırlık saltanat, ümidini sizin temiz, sizin ateşli ruhlarınızdan bekler!"

Tesettüre karşı savaşta ise İttihat ve Terakki'nin yarı resmî yayın organı *Yeni Mecmua* başı çekiyordu. Dergi, İslamda tesettür olmadığını, bunun Rumlardan Müslümanlara geçmiş bir âdet olduğunu savunuyordu. Bu görüşe Abdullah Cevdet'in *İçtihad* dergisi de katılmıştı. Özellikle Cihan Harbi yıllarında o güne kadar üstlenmedikleri bir dizi "erkek" işine koşulması kadını farklı bir ortama sokmuş, bundan giyim kuşamı da etkilenmişti.

Yükseköğrenimde Kadın

Tesettür tartışması sürerken gelenekçilerle yenilikçileri karşı karşıya getiren diğer bir sorun kadınların yükseköğrenimiydi. Osmanlı Devleti'nde 1914'te kız öğrenciler için bir İnâs Darülfünunu kurulmuştu.[217] İnâs Darülfünunu, üniversite adını taşıyorsa da verilen eğitim, o dönemde "sultanî" diye nitelenen lise düzeyindeydi. İttihat ve Terakki hükümeti İnâs Darülfünunu'nu yetersiz buluyor, kadınlara erkeklerin düzeyinde eğitim olanağı sağlamayı hedefliyordu. Nitekim İttihatçı Maarif Vekili Dr. Nazım bu konuda kararlıydı. Kadınların erkekler gibi Darülfünun'a devam etmelerini istiyordu. Ancak savaşın hüsranla sonuçlanması ve İttihatçıların iktidardan düşüşü, bu girişimi sonuçsuz bıraktı.

İttihatçılar iktidardan düştükten sonra, Damat Ferid Paşa hükümetinde Ali Kemal kısa bir süre Maarif Nezareti'nin başına geçmişti. O da Darülfünun'da bir reform yapmaktan yanaydı. Bu reform girişimi kısmen Darülfünun'da görevli İttihat ve Terakki'nin politikalarını benimseyen müderris ve müderris muavinlerine yol vermekti. Bu amaçla bir komisyon kurulmuş ve bu komisyona bizzat kendisi başkanlık etmişti. Reform ya da o günkü deyimiyle ıslahata edebiyat şubesinden başlanacaktı. Nitekim başta Ziya Gökalp olmak üzere yirmi dolayında müderris ve müderris muavininin görevlerine son verilmişti.

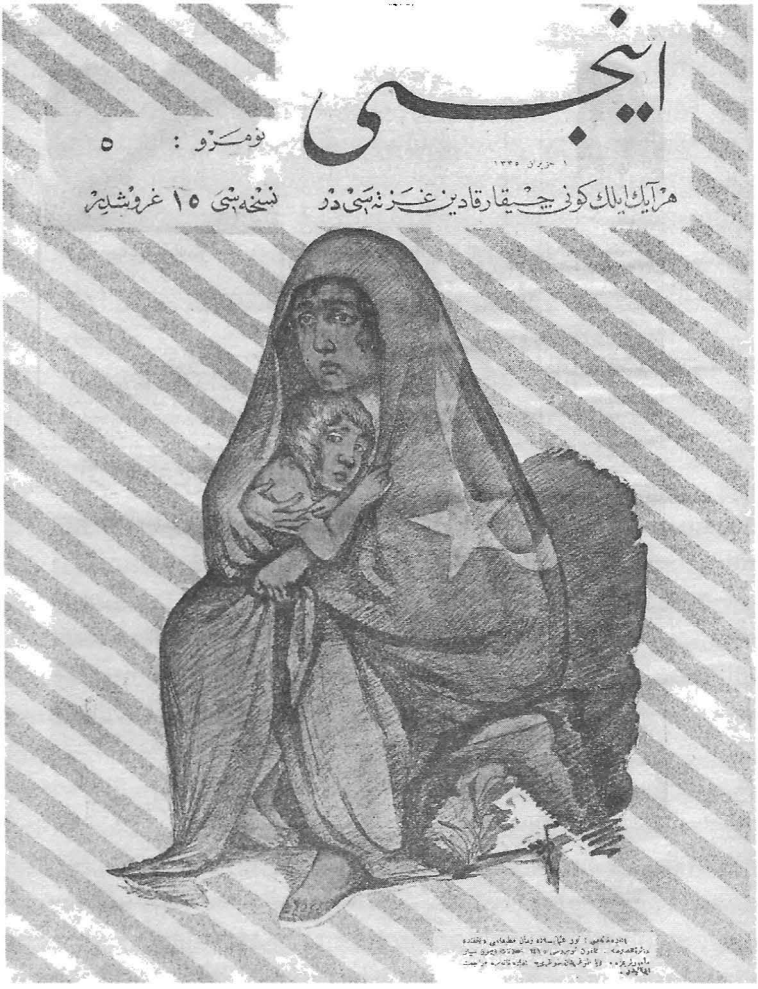
Islahat Komisyonu'nun çalışmaları sırasında İnâs Darülfünunu konusu da ele alınmıştı. Bu arada Zeynep Hanım Konağı'nda ders görmekte olan İnâs Darülfünunu öğrencileri komisyona başvurarak cinsiyet ayrımcılığına son verilmesini ve erkeklerle aynı sınıflarda ders görmek istediklerini bildirmişlerdi. Cihan Harbi yıllarında erkeğin cepheye gidişi nedeniyle kadın, toplumun değişik uğraşlarında iş görmüş, artık geçmişin kaçgöç anlayışı bir kenara bırakılmıştı. Batı'da da birçok ülkede kadın eskiye oranla çok daha aktif bir konuma gelmişti. İnâs Darülfünunu öğrencileri Batı'yı örnek gösteriyor, artık kız öğrencileri ayrı bir çatı altında toplamanın anlamını yitirdiğini vurguluyorlardı. Şükûfe Nihal Hanım'ın[218] başında bulunduğu öğrenci grubu Maarif Nazırı'nı ziyaret etmiş, derslerde erkeklerle aynı mekânı paylaşmak istediklerini bildirmişlerdi.

Ali Reşad ve Darülfünun'da Reform

O sırada yükseköğretimden sorumlu olan kişi Meşrutiyet yıllarının ünlü tarihçisi Ali Reşad Bey'di. İlkokuldan yüksekokula kadar her türlü tarih ders kitabının yazarı Ali Reşad, Fransız Devrimi'nin hayranıydı ve her türlü reformu destekliyordu. O günkü unvanıyla Tedrisât-ı Âliyye Müdürü Ali Reşad, reformun ilk adımı olarak erkek ve kız öğrencilerin Darülfünun bünyesinde aynı müderrislerden ders göreceklerini açıkladı. Ancak bu karma eğitim anlamına gelmiyordu. Yine de bir ayrım vardı. Sabahları erkek öğrenciler, öğleden sonra kız öğrenciler aynı mekânda dersleri izleyeceklerdi. Böylece aynı müderris sabah erkek öğrencilere verdiği dersi öğleden sonra kız öğrencilere tekrarlayacaktı. Bu ıslahat, ilk aşamada, o sırada artık fakülte adını taşıyan Edebiyat ve Fen Fakültelerinde uygulamaya sokuluyordu. 22 Mart 1919 tarihli kararname bunu öngörüyordu ve 1 Nisan'dan itibaren kız ve erkek öğrenciler aynı dersleri görmeye başladılar. Böylece İnâs Darülfünunu kaldırılıyor ve karma eğitime doğru ilk adım atılmış oluyordu.

Karma eğitime yönelik gelişmeler Mart, Nisan ve Mayıs aylarında kamuoyunda sürekli tartışıldı. Gazeteler ve dergiler konuya geniş ölçüde yer verdi. Ayrı saatlerde dahi olsa erkek ve kız öğrencilerin aynı çatı altında ders görmeleri *Sebilürreşad*'ın öncülüğünde yoğun eleştirilere neden oldu. Darülfünun'da karma eğitime yönelik bu ilk adımı dergi, "Darülfünun'da Muhtelit Tedrisatın Akameti" başlıklı makalesinde uzun uzadıya ele alacaktı.[219] Kadın haklarını ve çağdaş hayatın gereği eğitim kurumlarında ayrım yapılmaması gerektiğini

savunan çevreler ise reformu gönül birliğiyle destekliyorlardı. Maarif Nezareti Kalem-i Mahsusu kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla bir bildiri yayınlamış, uygulamanın karma eğitim anlamına gelmeyeceği konusunda uyarıda bulunmayı gerekli görmüştü. Aynı binada ders görülse bile kız ve erkek öğrencilerin ayrı saatlerde, ayrı ayrı ders



"Kari ve kari'elerimize: İzmir'in Yunan askeri tarafından işgali haberi mecmuamızı ihzar eylediğimiz sırada haber aldık. Münderecatımız tabiatıyla birtakım tadilâta uğradı. Modaya ait olan yazılarımızı matem-i umumî dolayısıyla bu nüshada neşretmedik." *İnci*, sayı 5, 1 Haziran 1335.

görecekleri bilhassa vurgulanmıştı. Aslında bu tür bir uygulamanın bir diğer nedeni mekân darlığıydı. Darülfünun'un o sırada en büyük sorunu yeterince mekânı olmayışıydı. Ama yine de yenilikçi kesim, ortak mekân paylaşımını atılmış önemli bir adım olarak görüyordu.

Tartışmalar gazete ve dergilerde kalmamıştı. Bir süre sonra resmî bir kurum olarak nitelenen Darü'l-Hikmet'ül-İslamiyye de görüş bildirmişti. Darü'l-Hikmet'ül-İslamiyye 14 Nisan günü Meşihat makamına başvurmuş, Şeyhülislam'ın bilfiil soruna müdahalesini istemişti. Başvuruda Darü'l-Hikmet'ül-İslamiyye, kız öğrencilerin okullarda İslam örf ve âdetlerine göre eğitilmeleri gerektiğine değinerek Cihan Harbi yıllarında kadının konumundaki değişiklikleri eleştirmiş, savaş sırasında dinî mekânların zarar gördüğünü vurgulamıştı.[220] Meşihat makamından eğitimin İslam adap ve edebine uygun bir biçimde yürütülmesi doğrultusunda, Sadrazamlık ve Maarif-i Umumiyye Nezareti'nin uyarılmasını istemişti. Nitekim Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, sorunu sadarete aktarmıştı.

Rıza Tevfik ve Karma Eğitim

8 Mayıs 1919 Perşembe günü Sadrazam Damat Ferid'in Darülfünun'u ziyareti nedeniyle, Darülfünun müderrisleri ile erkek ve kız öğrencileri konferans salonunda toplanarak Rıza Tevfik'in Sadrazam'a hitaben okuduğu nutku dinlemişlerdi. Rıza Tevfik, Darülfünun'un özerkliğini vurgulamış ve karma eğitimi, o günkü adıyla "muhtelit tedrisat"ı gündeme getirmişti. Darülfünun'un senatosu sayılabilecek Meclis-i Müderrisîn adına yapılan konuşmada, Darülfünun'da tabii bilimlerin, hukukun, matematiğin okutulduğu, fıkhın ve siyasî ihtirasların Darülfünun'a giremeyeceği kaydedilmişti.[221]

Dinî çevrelerden gelen muhalefet etkisini göstermekte gecikmedi.[222] *Sebilürreşad*, Rıza Tevfik'in yapmak istediği yeniliklerden birinin kızlar ile delikanlıları birlikte okutmak olduğunu söylüyor; Rıza Tevfik'in bunda hiçbir sakınca görmediğini ve var gücüyle bu konuda çaba sarf ettiğini kaydediyordu. *Sebilürreşad*'a göre ehl-i İslamın itikadına uygun olmayan bu girişim, son kertede Müslüman kızları eğitimden mahrum bırakmak anlamına gelecekti.[223] Kızlar ile erkeklerin ayrı ayrı okumalarında hiçbir beis yoktu. Batı taklit edilerek uygulamaya sokulmaya çalışılan "muhtelit tedrisat"a Müslüman ümmet asla muvafakatini vermezdi. O güne kadar İslam camiası ayakta durduysa bu, İslam prensiplerine olan iman sayesinde gerçekleşmişti.[224]

Gördüğü tepki üzerine Maarif-i Umumiyye Nezareti, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye verdiği cevapta karma eğitimin asla söz konusu olmadığını vurgulamıştı. Uygulama mekân darlığından kaynaklanıyordu; yer bulunduğu takdirde erkek ve kız öğrencilerin eskisi gibi ayrı binalarda ders görmeleri sağlanacaktı.[225] Bu durum gelenekçilerin son kertede yenilikçileri yenilgiye uğrattığı anlamına geliyordu.

Darülfünun ve Asrîlik

Tüm bu gelişmeler sırasında "asrîleşmek"ten yana olanlarla geleneğin sürdürülmesini savunanlar iki ayrı kampa ayrılmış, gazete ve dergiler farklı görüşleri günbegün okuyucuya ulaştırmıştı. Bir yanda Abdullah Cevdet'in *İçtihad*'ı ve Sabiha-Zekeriya Sertel'in *Büyük Mecmua*'sı, diğer yanda Eşref Edib'in *Sebilürreşad*'ı saf tutmuşlardı. Uzun yıllardır yenilikçilerle gelenekçiler tesettür ya da örtünme üzerine tartışıyorlardı. Karma eğitimle birlikte bir kez daha yol ayrımına girilmişti. Gelenekçiler, İttihat ve Terakki'nin hükümran olduğu yıllardaki her türlü yenilikçi değişikliği geriye çekme gayreti içerisindeydiler. Nitekim aile hukuku alanında önemli bir adım sayılabilecek Hukuk-ı Aile Kararnamesi, İttihatçılar iktidardan düştükten kısa bir süre sonra yürürlükten kaldırılmış, eski şer'i hukuk normlarına geri dönülmüştü. Bu arada gelenekçiler, yenilikçileri önce gizliden gizleye, ardından aleni bir biçimde "dönme"likle suçlayacaklardı.

Mütareke yıllarında *Sebilürreşad*'ın boy hedefi *Büyük Mecmua*'ydı. *Büyük Mecmua*'yı İslam dinine dil uzatmakla, "mukaddesât-ı diniyye"ye saldırmakla, tesettür aleyhtarlığı yapmakla ve kadınlar ile erkeklerin "ihtilât"ını, yani birlikte bulunmalarını savunmakla suçluyordu. *Büyük Mecmua* bunu Müslüman adını taşıyarak yapıyordu. *Sebilürreşad* bunu hayretle karşılıyor, dergi yazarlarının Kitab'a, sünnete iman edip etmediklerini sorguluyordu. Ve yaptığı inceleme sonucu; "*Büyük Mecmua*'nın müessis ve müessiseleri meyanında Müslümanlığa inanmayan, Müslümanlıkta kesb-i rüsûh etmeyen [inceliğine varmayan] bir cemaate mensup kimseler de varmış! *Büyük Mecmua* bu cemaatin mürevvic-i efkârı imiş. *Büyük Mecmua* bunların kadınlarına hitab ediyormuş!" görüşünü serdediyordu. Bu çevrenin "eski din"leriyle olan ilişkilerini koruduklarını, ancak ismen Müslüman olduklarını kaydediyordu. Yani "İslam hayatına karışmamış, Müslümanlarla hiçbir rabıta tesis etmemiş, dinimize iman etmemiş, daima bizden ayrı yaşamış, bizimle kardeş olmamış, bizzarure Müslüman olmak

icap ettiğinden muvakkaten Müslüman" gözükmüşlerdi. *Sebilürreşad*, bu insanların "ma'bed-i İslamiyye", yani camilere ayak basmadıklarına, mezarlıklarını bile ayırdıklarına dikkat çekiyordu. *Sebilürreşad*'a göre "dönme"likle itham edilen bu çevre, konumunu cesaretle ilân etmeliydi. Var güçleriyle savundukları "asrîlik" bunu gerektiriyordu. *Büyük Mecmua* asrîliğini gösterir ve mezhebini ilân ediverirse şüphelere hiç mahal kalmayacaktı. *Büyük Mecmua*, bu görevi yerine getirirse "mukaddesât-ı diniyye"ye karşı laubali tavrı ortaya çıkar; tesettür aleyhtarlığının nedeni ve kadınlar ile erkeklerin birlikte bulunmalarını savunma gerekçesi tezahür ederdi. Kısaca *Büyük Mecmua* herkesi şüpheye düşürmekten vazgeçmeliydi. İnsanlar *Büyük Mecmua*'nın ehl-i İslam tarafından çıkarıldığını sanıyordu. Oysa karma eğitimi savunduğunda İslam aileleri hayretler içinde kalmıştı. Darülfünun'da karma eğitimi kabul etmek, Müslüman kızları tahsilden mahrum etmek ve yükseköğretimi *Büyük Mecmua* mezheptaşlarına hasretmek anlamına geliyordu. *Büyük Mecmua*'nın amacı buysa, onu ancak mezheplerinin doğduğu yer olan Selanik'te yapabilirlerdi. Dönmelerin yurdu Selanik'ti. Bu tür bir girişimde bulunacaklarsa Selanik'e dönmeliydiler.

Sebilürreşad'ın salvolarına Sertellerin *Büyük Mecmua*'sının yanı sıra, bir moda dergisi sayılan Sedat Simavi'nin *İnci* dergisi de hedef olmuştu. Nitekim *Sebilürreşad*'da yer alan "*Büyük Mecmua*'ya" başlıklı yazı şu satırlarla son buluyordu: "Biz vaktiyle aynı şeyi *Büyük Mecmua*'nın refik-i mesaisi *İnci*'den de istemiştik. İnci bu cesareti gösteremedi. Ümit ederiz ki *Büyük Mecmua* arkadaşından daha cesur davranır ve hakikati ketm-etmeğe [saklamaya] tenezzül etmez!"[226]

Büyük Mecmua ve Karma Eğitim

"Bu hafta zarfında kadınlık âleminde yeni, mes'ud bir hadise oldu: İnâs Darülfünunu ismiyle şimdiye kadar mevcut olan lise kıyafetindeki garip manasız müessese lağvedilerek, kadınlarımızın da asıl Darülfünun tedrisatını takip etmeleri esası kabul edildi." *Büyük Mecmua*, karma eğitim adına atılan adımı bu satırlarla veriyordu. Böylece artık kadınının da erkeklerden farksız olarak yükseköğrenim görmesinin kapısı açılmış oluyordu. Yirminci yüzyılda yaşamayı amaçlayan bir millet bu tür engelleri aşmalı, irticaî hareketlere müsamahakâr davranmamalıydı. O güne kadar kadınlara ancak lise düzeyinde eğitim hakkı tanınmıştı. Oysa kadınların yükselişi için Darülfünun'un "tevhid"i şarttı. Tüm dünyada toplumsal devrimler birbiri ardı sıra gündeme gelirken, *Büyük*

Mecmua'ya göre, Türk milletinin yerinde durmaya hakkı yoktu. Orta Çağ'a özgü fikirler bir an önce bırakılmalı, "de'b-i dîrîn" [eski âdet], "anânat-ı kadime" [kadim ananeler], "şaair-i milliyye" [millî şiarlar] gibi artık modası geçmiş kelimelerin ardına saklanarak gerçek mahiyeti örtmeye çalışan cahilâne taassubun hâkim olamayacağı anlaşılmalıydı. Maarif Nezareti'nin almış olduğu karar, milletin "yenilik" ihtiyacını pek iyi duyduğunu gösteriyordu.



"Anadolu'nun en feci' felaketlerle kıvranıp parçalandığı şu zamanda bir kısım hanımlarımızın hicâb-âver [utanılacak] kıyafetlerini görüp de kadınlık namına isyan etmemek mümkün değil! İzmir'in esir ve muzdarip ufuklarında ağlayarak gelen rüzgâr, İstanbul sokaklarında sürmeli gözlere, boyalı dudaklara, şen kadın kahkahalarına tesadüf ediyor. Bu ne elim, ne zelil şey!"
Halide Nusret

Ancak kadınlar ile erkeklerin dersleri ayrı zaman dilimlerinde izlemeleri son derece garip ve mantıksızdı. Yaşamda kadın ile erkeği böyle yapay yöntemlerle ayırmak anlamsızdı. Bu imkânsız olduğu kadar gereksizdi. Daha önceleri Darülfünun'da verilen serbest dersleri kadın-erkek birlikte izlemişlerdi. Darülfünun'un yeni düzenlemesinde derslerin yine müşterek bir surette izlenmesi için en ufak bir engel düşünülemezdi. O güne kadar verilen konferanslardaki yöntemin Darülfünun'un eğitim faaliyetinde de uygulanması gerekirken buna mani olmak irticanın ta kendisiydi. Darülfünun müderrisinin sabah erkeklere, öğleden sonra kadınlara aynı dersi takrir etmesi son derece tuhaf bir uygulamaydı. Her hâlükârda tekrarlanan bir derste aynı düzeyi tutturmak olanaksızdı. Laboratuarlarda ve kütüphanelerde durum daha da vahim bir hâl alabilirdi. Buralarda günün yarısını erkeklere, diğer yarısını kadınlara tahsis etmek abesle iştigaldi. Tramvaylarda olduğu gibi, ortaya bir karagöz perdesi gererek kadınlar ile erkekleri ayırmak, işi daha da komik bir düzeye çekerdi. O hâlde bu tür bir uygulamayla Darülfünun'un "tevhid"i sözde kalıyor, anlamını yitiriyordu.

Çağdaş yüzyıl kadın ile erkeğin bir arada yaşayıp çalışmalarını gerektiriyordu. Haremlik-selamlık artık geçmişte kalmıştı. Kadınların sokağa çıkmalarını menetmek nasıl artık kabil değilse, onların hayata atılmalarını, okullara, ticarethanelere, hükümet dairelerine girmelerini engellemek de o kadar imkânsızdı. Maarif Nezareti, böyle yarım ağız, müteredditt, cesaretten yoksun adımlar atacağına "teceddütperverler" diye nitelenen yenilikçilerin beklentilerini karşılamalı, gerçek anlamda karma eğitime geçmeli ve bunu sadece Edebiyat ve Fen Fakültelerinde değil, Tıp ve Hukuk Fakülteleriyle, Ticaret Mektebi'nde ve diğer okullarda da uygulamalıydı. İdare-i maslahat ve "anânecilik" gibi köhne zihniyetle ülke yönetmenin zamanı çoktan geçmişti.[227]

O sırada karma eğitim Darülfünun'un kız ve erkek öğrencileri tarafından da talep edilmekteydi. Nitekim müdür-i umumînin, yani o dönemde rektörlük görevini üstlenmiş olan Babanzade Ahmed Naim'in muhalefetine rağmen Darülfünun'un Meclis-i Müderrisîn'i, yani profesörler kurulu oybirliğiyle kız ve erkek öğrencilerin bir arada öğrenimine karar vermişti.[228] Sabiha Zekeriya, *Büyük Mecmua*'da "Kadınlara Dair" yazı dizisinin bir makalesini "Kız Darülfünunu Meselesi"ne hasretmişti.[229] Derginin ana temalarından biri "asrîleşmek"ti. "Kadınlarla erkeklerin müşterek ders takibi" çağdaş bir toplumda tartışma bile götürmezdi. Darülfünun "asrîleşmek" ve kültürel açıdan yükselmek için

gerekli kurumların başında geliyordu. Darülfünun'un "tevhid"i sorunu çağdaş yaşamın gereği olduğu kadar maddi açıdan da anlamlıydı. Bir dersi iki kez gönül hoşluğuyla anlatacak hoca bulmak imkânsızdı.

Büyük Mecmua, *Sebilürreşad*'a karşı verdiği mücadelede "teceddütperver" kesimi yanına çekme çabası içerisinde bir anket düzenlemiş, kamuoyunu aydınlatma gerekçesiyle ülkenin kadın-erkek, belli başlı aydınlarına başvurarak görüşlerini almıştı. Bu anketten çıkan sonuç, kadınların Erkek Darülfünunu'na kabulünden yanaydı. Sorunun dinle ilişkisi yoktu. Ankete cevap verenler arasında Halide Edip, Müfide Ferid, Nakiye Hanım, Abdullah Cevdet, Köprülüzade Mehmed Fuad, Doktor Rıza Tevfik, Kâzım Nami, Rauf Ahmed gibi önde gelen şahsiyetler ve aydınlar vardı.[230]

Büyük Mecmua'ya göre, Darülfünun'u eski medreselere benzetmek, skolastik telakkilerle "yeni hayat"a kapılarını kapamak, onu batıl ve çürümüş zihniyetle yaşatmak çabaları hâlen devam ediyordu. Klerikalizmin can çekiştiği bir yüzyılda, Orta Çağ'a özgü bir düşünce ve taassupla bu ülkü ocağına harem sokulmak isteniyordu. Üniversite artık bu çağdışı anlayışla yönetilemezdi. Kadın-erkek bundan böyle birlikte, birbirine destek olarak hayat mücadelesi vermeliydi. Cihan Harbi yılları bu gerçeği açıkça ortaya koymuştu. Yine irticaî bir hareketle kadınları evlerine kapamak, eski zihniyetin yarattığı tufeyli hayatı tekrar ihdas etmek, çağdaş görüşleri benimsemiş bir kadın için imkânsızdı.

Darülfünun'da karma eğitim anlayışı Mütareke yıllarında kimi engellere takılsa da kısa bir süre sonra başarıya ulaştı. Edebiyat ve Fen Fakültelerinin yanı sıra, diğer fakültelere de kız öğrenci alındı. Türkiye'nin ilk kadın hukukçuları, kadın hekimleri, kadın bilim insanları Darülfünun'dan diploma aldılar.

—•—

EK

Sebilürreşad ve *Büyük Mecmua*[231]

Şimdiye kadar mevki-i intişara çıkan nüshalarınızdan anlaşılıyor ki mukaddesât-i diniyyeye karşı mütearrızsınız [saldırıyorsunuz]. Tesettür aleyhtarlığı, kadınlarla erkeklerin ihtilâtını [bir arada olmalarını] terviç ediyor; din-i İslama türlü türlü isnadâtta bulunuyorsunuz. Belki

de peşinize takılacak birkaç kişi bulur ve bunu bir muvaffakiyet addedersiniz. Bizi alakadar eden mesele bu değildir. Biz ancak *Büyük Mecmua* muharrirlerinin İslam kadınını muhatap ettiğini ve İslam kadınına hitap edenlerin Müslüman namını taşıdığını görüyor da hayret ediyoruz. Acaba bu Müslümanlar kitaba, sünnete iman ediyorlar mı? diye tereddüde düşüyoruz. *Büyük Mecmua* pekâlâ bilir ki muhatap edindiği Müslüman kadını Allah'a ve Resul-ı Allah'a, yani Kitab ve sünnete mü'mindir. Kitab ve sünnetin çizdiği dairenin haricine çıkamayacak derecede onlara merbuttur. O hâlde İslam kadınına hitap ediyorken bu nokta-ı nazara dikkat etmek gerekirdi. Fakat *Büyük Mecmua* bu hususâta hiç ehemmiyet vermiyor. Vermediği hâlde İslam kadınına hitap etmekten çekinmiyor. Acaba niçin böyle yapıyor? Bu mecmuanın muharrirleri hakikaten Müslüman mıdır? Müslüman olduğu takdirde niçin bu yollara sapıyor ve saptırıyor?

Bizim tahkikatımıza nazaran *Büyük Mecmua*'nın müessis ve müessiseleri meyânında Müslümanlığa inanamayan, Müslümanlıkta kesb-i rüsûh etmeyen [inceliğine varmayan] bir cemaate mensup kimseler de varmış! *Büyük Mecmua* bu cemaatin mürevvic-i efkârı imiş. *Büyük Mecmua* bunların kadınlarına hitap ediyormuş!

Hakikat bu merkezde ise *Büyük Mecmua*'nın bu kadar zahmete giriftar olmasına hacet yoktu.

Mademki Müslümanlıkla alakadar değildir; mademki eski dinine olan rabıtasını muhafaza ediyor, ancak ismen Müslüman olmuş, yani İslam hayatına karışmamış, Müslümanlarla hiçbir rabıta tesis etmemiş, dinimize iman etmemiş, daima bizden ayrı yaşamış, bizimle kardeş olmamış, bi-z-zarûre Müslüman olmak icap ettiğinden muvakkaten Müslüman olmuştur; o hâlde mahiyet-i mezhebiyyesini ketm ve ahfâda [gizlemeye] ısrara hiç lüzum yoktur. *Büyük Mecmua*'nın müessis ve müessiseleri emin olsunlar ki hiçbir vakit Müslüman olmadıklarını fiilen ispat etmiş, hayat-ı İslamiyyeye kat'iyyen dâhil olmamış, ma'bed-i İslamiyyeye ayak basmamış, ehl-i İslam ile müzaherette bulunmamış, kabristanlarını bile ayırmış olduklarından mahiyet-i hakikiyyelerini kemâl-i cesaretle ilân ettikleri takdirde kimseyi taaccübe dûçar etmiş olmayacaklardır. Binaenaleyh ilân-ı mahiyyet hususunda hiçbir mani yoktur. Bilakis bu zevatın ilk vazifesi budur. Çünkü kendileri, var kuvvetleriyle asrîlik mürevvicidirler. Mahiyet-i mezhebiyyesini ilân etmek ise asrîliğin en âlâsıdır!

Büyük Mecmua bu vazifeyi ifa ederse mukaddesât-ı diniyyemize karşı neden laubali olduğu, niçin tesettüre aleyhtar bulunduğu, ka-

dınlarla erkeklerin ihtilâtını terviç ettiği kendiliğinden tezahür eder. Anlaşılıyor ki *Büyük Mecmua* kendi mezhebince hiçbir mahzuru olmayan bir şeyi müdafaa ediyormuş! Hâlbuki hâl-i hâzırıyla herkesi şüpheye düşürüyor. Çünkü herkes zannediyor ki mecmua tamamen ehl-i İslam tarafından ısdâr ediliyor [çıkarılıyor]. Meselâ son zamanlarda Darülfünun'da tedrisât-ı muhtelite meselesi tahaddüs edince *Büyük Mecmua* bunun olup bittiğini, bu inkılâb-ı mes'udun pek faydalı semereler vereceğini ilân edivermişti. Bunda hiçbir mahzur görmemişti. Diğer taraftan kızlarını okutmak isteyen İslam aileleri büht [sürpriz] ve hayret içinde kalmıştı. İslam bir hükümetin resmî darülfünununda böyle bir hâl nasıl vaki olur diye ciddi endişelere düşmüştü. Darülfünun'da muhtelit tedrisâtı kabul etmek, Müslüman kızlarını tahsilden mahrum etmek, orasını *Büyük Mecmua*'nın mezhepdaşlarına küşad etmek demekti. Hâlbuki bu kâbil değildi. Bu memleket İslam memleketidir. *Büyük Mecmua* böyle bir şeyi isterse onu ancak meskât-i re'si [doğduğu yer] olan Selanik'te yapabilirdi! Yapmak istiyorsa hemen oraya gitsin ve yapsın.

İşte bu gibi hâller ehl-i İslamı şaşırtıyor. *Büyük Mecmua* Müslüman mıdır, değil midir? diye *Büyük Mecmua*'yı memnun etmeyecek birtakım sû-i zannlar [kuşkular] hâsıl oluyor. Binaenaleyh *Büyük Mecmua* şu asrîliği gösterirse mezhebini lütfen ilân ediverirse bu gibi şüphelere hiç mahal kalmaz.

Biz vaktiyle aynı şeyi *Büyük Mecmua*'nın refik-i mesaisi *İnci*'den de istemiştik. *İnci* bu cesareti gösteremedi. Ümit ederiz ki *Büyük Mecmua* arkadaşından daha cesur davranır ve hakikati ketm etmeğe [saklamaya] tenezzül etmez!

***

Halide Nusret [Zorlutuna] ve Tesettür[232]

Anadolu'nun en feci' felaketlerle kıvranıp parçalandığı şu zamanda bir kısım hanımlarımızın hicâb-âver [utanılacak] kıyafetlerini görüp de kadınlık namına isyan etmemek mümkün değil!

İzmir'in esir ve muzdarip ufuklarından ağlayarak gelen rüzgâr, İstanbul sokaklarında sürmeli gözlere, boyalı dudaklara, şen kadın kahkahalarına tesadüf ediyor. Bu ne elim, ne zelil şey!...

Vakıa kadınlığın cabeca görünen bu sükût-ı maneviyyesine, vasice mikyasta erkekler sebebiyet verdi. Düşmüş her kadın kadar, şüphesiz onu düşüren erkek de tel'ine müstehaktır. Boyalı dudaklar ve gözleri

terennüm eden şairler; şuh meşreb kızları zımnen alkışlayan gazeteciler... Bence bu sükût-ı ahlâka birer müsebbibdirler. Lâkin felâketin bu derecesi karşısında artık sefil arzular susmalıydı... Hâlâ o yolda, o sefahat vadisinde ve ihtiras vadisinde, sükûtta devam etmek kadar dünyada zelil ve feci' hiçbir şey olmaz.

Ve hâlâ bütün bu felaketlere kendi lâkaydîsinin sebep olduğundan bi-haber!...

Bunu pek çok defa söyledim, yine de tekrar edeceğim: Dine ve millete lakayd kalmasaydı bu millet yıkılmaz; hatta böyle ayaklar altına alınmazdı!

Din-i İslam ahlâk ve fazilet dinidir. Onu ihmal etmekle namusu da, ahlâkı da ihmal etmiş olduk, ve tabiatıyla düştük...

Mamafih nevmîd olacak [ümitsizliğe düşecek] zamanda değiliz. Samimi bir ricat, son senelerin lekesi üstüne müeyyed [sağlam] bir perde-i nisyân [unutma perdesi] çekebilir. Ve onun arkasında göklerden bakan bir yıldız gibi temiz ve ilahî İslam kadını!

Haydi aziz hemşireler, daldığınız gaflet uykusundan artık uyanın. On üç asırlık saltanat, ümidini sizin temiz, sizin ateşli ruhlarınızdan bekler!

Göztepe
Halide Nusret Kâzımî

***

Rıza Tevfik ve Darülfünun Reformu[233]

Geçen Perşembe günü Sadrazam Paşa hazretleriyle Darülfünun'u ziyaretleri münasebetiyle, Darülfünun müderrisleri, talebeleri ve tâlibeleri [kız öğrencileri] konferans salonunda toplanarak Rıza Tevfik Bey'in Sadrazam Paşa'ya hitaben irad ettiği nutku dinlemişlerdi. Nutukta ilmin istiklâlinden bahs olunduğu gibi muhtelit tedrisattan da, muhtelit tedrisat hakkında vaki olan münakaşalardan da bahs olunuyor.

Malum olduğu üzere Rıza Tevfik Bey'in son zamanlarda yapmak istediği teceddütlerden biri genç kızlarla delikanlıları birlikte okutmaktır. Rıza Tevfik Bey böyle bir teşebbüsü tatbikte hiçbir mahzur görmüyor ve binaenaleyh var kuvvetiyle bu uğurda ibzâl-i mesaiden geri kalmıyordu [emeğini esirgemiyordu]. Rıza Tevfik Bey unutuyordu ki bu memleketin ekseriyet-i hâkimesini teşkil eden ehl-i İslamın itikâdına muvafik olmayan bu teşebbüs bilhassa benât-ı

Müslimîni [Müslüman kızlarını] tahsil-i ilm ü irfandan mahrum etmek gibi bir mahiyeti haizdi. Maksat tahsil-i ilim ise kadınların erkeklerden ayrı olarak okumasında hiçbir beis yoktu. Fakat maksat Garb hayat-ı içtimaiyyesine temessül [benzeşme] etmek esbâbını ihzar ise bu ümmet-i İslamiyye buna asla muvafakat edemezdi ve etmedi. Esasen böyle bir temessüle lüzum yoktu. Bizim şimdiye kadar mevcudiyetimizi muhafaza edebilmemiz kendi mebâdîmize [prensiplerimize], mebâdî-i İslamiyyemize olan iman ve irtibatımız sayesindedir. Ve yine bu sayede bu mevcudiyeti muhafaza edebileceğiz. Mevcudiyetimizin bugünkü hâl-i tezelzülünde [sarsılışında] bir an evvel inhidâmına [yıkılmasına] âmil olmak, o mevcudiyetin inkırâzına say etmek hiçbir vakit selamet-i akla delalet etmez. Milletimizin inkırâzı hayat-ı tarihiyyelerinin inkıta'ına sebep olan en mühim amillerden biri de milletlerin mebâdî ve telakkiyâtının inhidâmı değil mi? O hâlde biz nasıl olur da kendi mebâdîmizi ifrad-ı malûmenin uğrunda heder etmeğe razı olur ve mevcudiyyet-i milliyyenin inhidâmına doğru adımlar atılırken iltizâm-ı sükût ederdik [susmayı tercih ederdik]?

Biz vazifemizi ifada kusur etmedik. Erkân-ı hükümet içinde Şeyhülislam Efendi hazretleri bu gibi teşebbüsâta karşı durarak bu harekât-ı nâ-lâyikanın vâsıl olacağı gayeyi, bu harekâtın mebâdî-i İslamiyyemize irâs edeceği [neden olacağı] mazarratı lâyıkıyla takdir buyurarak bu heveskârların teşebbüsâtını dûçar-ı akamet ettiler. Ve böylece ehl-i İslamın en samimi şükranlarına bihakkın nail oldular. Memleketimizin her tarafından yükselen seda-i tebcîl bunun en bâhir [açık] delilidir.

***

Zafer Gazetesine Göre Maarif Nazırı Yanılıyor![234]

Trabzon'da münteşir *Zafer* gazetesinden aynen:

12 Mart tarihli *İkdam* gazetesinde Darülfünun ıslahatı serlevhalı bendi mütalaa ettik.

İnâs Darülfünunu Erkek Darülfünunu'na kalb ile hanımlarla erkeklerin birlikte derse devam etmelerinden bahsediyor.

Maarifte bu işi pek mühim bir hatve-i terakki addeden *İkdam* sermuharririne bu hatve-i terakkinin ne tarafa olduğunu sorarız.

Türk kadınlığı hesabına bu yazıyı yazarken Türk kadınlarının İslam olduğunu zannederim unutuyor. Galiba, Türkleri hep Selanik'in dönmeleri zannediyor.

Ecnebî hükümetlerinin taht-ı idarelerinde bulunan Müslümanlara bile tatbik edilemeyen bu hâlin merkez-i hilafet-i İslamiyyede vücuda gelmesine asla tahammül edilemez.

Devlet-i Osmaniyye'yi vücuda getiren millet yalnız İstanbul ahalisi değildir. Yâr ü ağyârı [dostu ve düşmanı] hayretlere gark eden İstanbul hayat-ı nisvâniyyesinin sokak tablolarını seyretmekten istikrâh eden [tiksinen] millet-i İslamiyye hesabına en çirkin bir şekilde ifsâd edilen [fesada uğratılan] Darülfünun'u ıslah edilmiş olmak üzere bu millet kabul etmez. Bugünkü Maarif Nazırı'nın isfâdı ıslah şeklinde tatbik etmek kuvvetini nereden aldığına şaşmalı değil mi?

Maarif Nazırı bir fırka nazırıdır. Bütün salâhiyyetini fırka programından almağa mecburdur. Fırka ise yalnız merkez-i umumî değil bütün Hürriyet ve İ'tilaf şuabâtının hey'et-i mecmuasıdır.

***

Sebilürreşad ve Darülfünun Reformunun Akameti[235]

Memleketin mukaddesatına, dinine hücum etmekle temin-i menfaat edenlerin son senelerde istihdaf ettikleri gayelerden biri tesettürü kaldırmak, hayat-ı içtimaiyyemize yeni bir herc ü merc ika' etmek idi. Bu gayeye vâsıl olmak için yapılan propagandalar milleti izlâl [gölgelendirme] ve efkâr-ı umumiyyeyi bu inkılâba ihzar ettikten [hazırladıktan] sonra tesettürün kaldırıldığı ilân edilecek, milletimiz asrîleşmiş ve hakk-ı hayatını kazanmış olacaktı! Binaenaleyh beş altı seneden beri bu gayeye vasıl olmak için mahiyyet-i mezhebiyyesi meçhul Müslümanlıkla asla alakadar olmayan, memleketin mukadderâtıyla oynayan bir sürü münafiklar, suret-i haktan görünerek Ailî bir inkılâb yapmak, mevcudiyyet-i milliyyeyi vadi-i fuhşa ilka' etmek [sürüklemek], memleketin inkırazını te'cil etmek için var kuvvetleriyle çalıştılar. Birkaç defa erkeklerle kadınları fiilen birleştirmeye gayret ettiler. Fakat nail-i meram olamayarak hâib ü hâsır kaldılar [bir şey elde edemediler]. İlk defa olarak, Harb-i Umumî'ye iştirakimizin ibtidasında Zonguldak'ta birkaç vapurumuzun batırıldığı zamana müsadif bir gecede tiyatroda tertip olunan müsamerede tesettürün ref'i ilân edilecek, erkeklerle kadınlar birlikte sefalı demler [zaman] geçireceklerdi. Bu müsamerenin kemâl-i ihtişam ile icrası için her şey hazırlanmış, şuradan, buradan, bilhassa Selaniklilerden İslam namı altında geçinen birkaç sefile tedârik olunmuştu. Bunlar sahnede çarşaflarını yırtarak inkılâb-ı içtimaîyi ilân edecek ve milletin başına kahraman kesileceklerdi. Birkaç dinsiz,



Sabiha Zekeriya, *Büyük Mecmua*'da "Kadınlara Dair" yazı dizisinin bir makalesini "Kız Darülfünunu Meselesi"ne ayırmıştı. Derginin ana temalarından biri "asrîleşmek"ti. "Kadınlar ile erkeklerin müşterek ders takibi" çağdaş bir toplumda son derece doğaldı.

---

vatansız tarafından hoş görülecek kadar ehemmiyeti haiz olan bu hadisenin vuku'una zamanın hükümeti mümâna'at ederek hadiseyi ika' etmek isteyenleri davetlilere karşı mahcub etmişti!

Mamafih bu muvaffakiyetsizlik bunları asla me'yus etmemiş, bunlar ikinci fırsata intizara başlamışlardı.

Propagandalarına germi verdiler. Kitaplar, risaleler neşrettiler. Bilhassa *Yeni Mecmua* etrafında toplanan muharrirler tesettüre karşı harp açtılar. İslamda tesettür olmadığına, bunun Rumlardan Müslümanlara geçmiş bir âdet olduğuna dair türlü türlü müfteriyyatla hakâyiki tahribe başladılar. Yalnız tesettüre değil, bütün şaâir-i diniyyeye [dinî ilkelere] hücum ettiler. Bazı beyinsizler harbi güzel bir fırsat ittihaz ederek alabildiğine yıkıcılıkta meydan aldılar. *İçtihad* mecmuasının

dine karşı açtığı harbin mürevvicleri taraf taraf faaliyete başladılar. Modalar icâdı suretiyle kadınları maskaraca şekillere soktular. Konferanslar bahanesiyle birtakım genç kızları ocaklarına topladılar. Zavallıları baştan çıkardılar. İstedikleri şekle koydular. Sonra ortalığa saldılar. Türlü türlü cemiyetler yaptılar. İtiraz etmek kimin haddine düştü? *Yeni Mecmua*'nın muharrirleri hemen kâtiplerine müracaat eder, itiraza cür'et eden gazeteleri sed ü bend ettirirlerdi.

İşte bu suretle senelerce propagandalar yapılıyor; hazırlıklar ikmal ediliyordu. Vakta ki Doktor Nazım nezarete geldi. Kız Darülfünunu'yla Erkek Darülfünunu'nun birleştirilmesi zamanının geldiğine hükmolundu. Doktor Nazım'ın cesaret-i cahilânesine hayli güvenilmişti. Mamafih Doktor Nazım da bu işi başaramadı.

(Sansür beş satır)

Müşarünileyh Said Halim Paşa sadaret-i âzime makamından infikâk [ayrılma] etmeden mukaddem bu hususdaki kanaatlerini *Buhran-ı İçtimaîmiz* nam eseriyle neşretmişlerdi. *Buhran-ı İçtimaîmiz*'in hürriyet-i nisvâniyye mebhasi [faslı] tesettür aleyhdârlarını bir darbe-i ilzâm [susturucu darbe] ile iskât edecek derecede mühimdir.

Fakat böyle bir eserin ne ehemmiyeti oldu, hakikati kim dinledi? Eserin duyulmaması, intişar etmemesi için ellerinden geleni yaptılar. Paşa hazretleri sadaretten çekildikten sonra, artık geniş nefes aldılar. Kendilerine karşı mümana'atı müessir olabilecek kimse kalmamıştı. Zaten Bâb-ı Meşihat'ın beyannamelerine, müzakerelerine ehemmiyet veren yoktu. Ondan sonra din ve tesettür aleyhtarlarının hummalı faaliyetleri, icraatları malumdur. Vakıa Doktor Nazım birinci teşebbüsünde muvaffak olamadı. Fakat kat'iyyen ümitsizliğe düşmedi. Hazırlığın tamam olmadığını anlayıp tedbirlerini ikmale çalıştılar. Bir aralık *Tanin* inkılâb-ı içtimaî hakkında neşriyata başladı. İnkılâb dedikleri kadınların açıklığına, rezaletine bir şekl-i resmî vermekti. Artık Müslüman kadınları resmen çarşafları atacaklardı. Ondan sonra medeniyet-i hâzırayı iktisab etmiş olacaktık. Fakat ahvâl değişti. Beklenilmeyen avâkıb [sonuçlar] zuhura geldi. Dertlerine düştüler. Lâkin onların peyrevleri [izinden gidenler] tasavvurlarından vazgeçmediler. Maksatlarına vasıl olmak için türlü türlü hayallere tevessül ettiler. Bir isti'dad hisseder etmez hemen üçüncü bir tecrübeye ibtidâr ettiler [başladılar].

Vakta ki Maarif Nezareti'ne Ali Kemal Bey tayin olundu, bu cereyan-ı hüsranın ika'ına çalışanlar müşarileyhin üzerinde icra-i tesir ile bu teşebbüsün tahakkuk ettirilmesine say ettiler. Darülfünun müdür-i umumiliğinde üstâd-ı muhterememiz Ahmed Naim Beye-

fendi hazretleri gibi ilim ve fazileti azim ve celâdet ile tezyin eden bir Müslüman bulunmasa idi ihtimal ki bu zevat nail-i meram olmak hususunda birkaç adım daha atarlardı. Fakat Naim Beyefendi üstadımız kemâl-i ihtimam ve ikdâm ile Müslümanlıkla harb eden, Müslümanlığı resmen ibtale çalışan bu zevat ile mühim bir mücâhedeye başladılar.

Maarif Nezareti bu hususu nazar-ı dikkate alarak kızlarla erkekleri tefrik etmişti. Fakat bu öyle bir tefrik idi ki, birleştirmekle hemen hemen birdi. Zira kızlarla erkekler aynı sınıf altında bulunuyor. Her ikisi de birlikte bulunmaya, el ele vermeye çalışıyor, daha doğrusu çalıştırılıyordu. Zira bu masumların efkârını tesmîm edenler [zehirleyenler], onları teşvik edenler, erkeklerin kızlarla, kızların erkeklerle birleşmedikçe tahsilin faydasızlığına ikna' etmişlerdi.

Bundan maada bu inkılâbın ika'ına çalışanlar pîrleri olan Doktor Rıza Tevfik Bey'i öne sürerek kadınlarla erkeklerin birleşmelerine uğraştılar. Mamafih Naim Beyefendi buna da mani olmuşlar ve dersleri tatil etmişlerdi. Fakat herçi-bâd-âbâd [ister istemez] bu teşebbüsü tahakkuk ettirmek uğrunda ibzâl-i mesaî [bol mesaî] edenler Müslümanlığın nokta-ı nazarını müdafaa eden bir âlim-i muhteremin mücahezât-ı dindarânesinden kurtulmak için Darülfünun müdür-i umumiliğinin ilgasıyla Naim Bey'in Darülfünun'dan infisâlini [ayrılmasını] temin ettiler. Böylece kemâl-i serbestî ile arzularını icra edeceklerini zannediyor, efkâr-ı umumiyye-i memleketi nazar-ı itibâra almıyorlardı. Bu memleketin üç beş kişinin keyif ve zevki için mukaddesâtını, dinini feda edemeyeceğini takdir edemiyorlardı. Binaenaleyh biz bu gibi teşebbüsât-ı muzırranın izalesi için vuku' bulacak icraata muntazır bulunuyorduk [bekliyorduk]. Çünkü Darülfünun'a birkaç kişinin arzusuna göre bir şekil vermek, benât-ı Müslimini [Müslüman kızları] ilim ve irfandan mahrum etmek, orayı ancak mahiyet-i mezhebiyyesi meçhul birtakım sahtekârlara açmak demektir. Bu hayatî meselenin ihmal ve lakaydî ile karşılanamayacağı bedihî idi. Dinin aleyhinde doludizgin giden birkaç kişinin hatırı için memleketin din-i resmîsi heder mi edilecekti? Şüphesiz hayır.

Mesele ehemmiyet kesbetmesi üzerine Meclis-i Vükelâ'ya kadar aksetti. Şeyhülislam Efendi hazretlerinin şiddetli mümana'atlarına Ayân Reis-i Muhteremi Mustafa Âsım Efendi hazretlerinin resmî teşebbüsü de inzimam edince bu teşebbüsten vazgeçildi.

İstihbarât-ı mahsusemize nazaran Ayân Reis-i Muhteremi Mustafa Âsım Efendi hazretleri bilhassa, devletin din-i resmîsi olan Müslümanlığın aleyhinde vuku' bulan bu gibi tecavüzâtın Kanun-ı Esasî'ye mu-

halefetini nazar-ı dikkate alarak Sadrazam Paşa hazretlerine müracaatla Maarif Nezareti'nin

(Sansür altı satır)

Gerek Ayân Reis-i Muhtereminin, gerek Sadrazam Paşa hazretleriyle Şeyhülislam Efendi hazretlerinin ve Darülfünun müdür-i umumî-i sabıkı Ahmed Naim Efendi'nin Müslümanlığı müdafaa etmek hususunda ibraz buyurdukları gayret ve himmete kâffe-i ehl-i İslam müteşekkirdir. Cenâb-ı Hakk da cümlesinden razı olsun.

***

Darülfünun'da Yenilikçi Adımlar[236]

Bu hafta zarfında kadınlık âleminde yeni, mes'ud bir hadise oldu: İnâs Darülfününu ismiyle şimdiye kadar mevcut olan lise kıyafetindeki garip manasız müessese lağvedilerek, kadınlarımızın da asıl Darülfünun tedrisatını takip etmeleri esası kabul edildi. Bu büyük tekâmül adımının kıymeti bugün lâyıkıyla hissedilmese bile, yarın bunun ne kadar mühim neticeler vermeye namzet olduğu elbette anlaşılacaktır. Çünkü, artık Türk kadınının da erkeklerden tamamıyla farksız yüksek bir tahsil görmesine imkân hâsıl oluyor demektir. Hâlbuki bugüne kadar, kadınlarımıza, lise tahsilinin fevkinde bir müessese vücuda getirmemiştik. Yirminci asırda yaşamak isteyen bir millet için böyle irticaî hareketlere müsamahakâr davranmak kabil olamazdı. Gazetelerimizin üç dört günden beri kadınlığın teâlîsini temin edebilecek olan bu Darülfünun tevhidi meselesini hep bir ağızdan terviç ve tensib etmeleri, efkâr-ı umumiyyenin teceddüt hareketlerine ne kadar taraftar olduğunu gösteriyor. Bütün dünya her gün yeni yeni içtimaî inkılâblar geçirirken, bizim, bütün cihanın rağmına yerimizde durmağa ve irticaî hareketlerde bulunmağa hakkımız yoktur. Esasen bütün Türk milleti, şimdiye kadar meş'um neticeler veren köhne telakkilerin, Kurûn-ı Vusta'ya mahsus fikirlerin istibdadından artık bıkmış, usanmıştır; "de'b-i dîrîn" [eski âdet], "anânat-ı kadime", "şaair-i milliyye" gibi artık modası geçmiş kelimelerin altında hakiki mahiyeti örtmeğe çalışan cahilâne taassubun hâkim olamayacağını anlamalıdır. Maarif Nezareti'nin bütün matbuat tarafından müttehiden alkışlanan bu musîb [isabetli] kararı gerek hükümetin gerek milletin "yenilik" ihtiyacını pek iyi duyduğunu gösterecek bir mahiyettedir.

Mamafih, Maarif Nezareti'nin esas itibariyle pek musîb olan bu kararını, tatbikat itibariyle yine irticaî bir mahiyette görüyoruz: Kadınlar-

la erkekler dersleri ayrı zamanlarda takip edeceklermiş. Dünyada bundan garip, bundan mantıksız bir şekil tasavvuruna imkân yoktur. Say hayatında kadınla erkeği böyle suni tedbirlerle ayırmanın acaba manası var mıdır? Asrî bir zihniyetle düşünecek olursak, bunun imkânsızlığı nispetinde lüzumsuzluğunu da anlarız. Bugüne kadar Darülfünun'daki serbest derslerin konferanslarını hep bir arada takip eden kadınlarla erkeklerin bütün dersleri yine müşterek bir surette takip etmeleri için en ufak bir mani bile tasavvur olunamaz. Şimdiye kadar mevcut olan bu müşterek ders ananesini asrî bir zihniyetle hareket ederek ta'mim etmek icap ederken, bunu men'e kalkışmak tamamıyla irticaî bir harekettir. Bir müderrisin, bir dersi evvela erkeklere sonra kadınlara iki defa takrir etmesi, çok tuhaf bir şey olur; ders ne kadar sınırsız olursa olsun ikinci defaki takririn kuvvet ve kıymetçe birinciye benzemeyeceği muhakkaktır. Sonra laboratuarlarda ve kütüphanelerde kadınlarla erkeklerin ayrı ayrı çalışmaları hiç mümkün olamaz; haftanın veya günün yarısını kadınlara yarısını erkeklere tahsis etmek hiçbir suretle matlub [talep edilmeyecek] ve istifadeyi temin edemeyecektir. Tramvaylarda olduğu gibi ortaya bir karagöz perdesi gererek kadınlarla erkekleri ayırmak usulü de gülünçlüğüne mebni Darülfünun'da tatbik olunamaz. O hâlde?... Darülfünun'un tevhidi daha ziyade nazari bir şekilde kalmıyor mu? Bu suale karşı "evet" cevabını vermeyecek pek az adam bulunabilir.

Bu asrın hayatı, zarurî icabâtı kadınlarla erkeklerin hep bir arada yaşayıp çalışmalarını icap ettiriyor. "Harem"le "selamlık" arasındaki yüksek ve kalın duvar bir daha ebediyyen yapılamamak üzere yıkılmıştır. Dün kadınların sokağa çıkmalarını menetme nasıl kabil değilse, bugün de onların hayata atılmalarını, mekteplere, ticarethanelere, hükümet dairelerine girmelerini menetmek o kadar imkânsızdır. Mademki hayatın zaruri şartları kadınla erkeği adi hayatta bile ayırmıyor, Darülfünun gibi bir ilim ve mefkûre ocağında en yüksek bir fikir seviyesinde bulunan kadınlarla erkekleri birbirinden ayırmak nasıl tasavvur edilebilir? Biz bunun kabil-i tatbik bir şey olmadığına, İnâs Darülfününu'nu kaldıran hayat şerâitinin bu sunîliği de uzun müddet hazmedemeyeceğine kaniyiz. Ancak Maarif Nezareti böyle yarım, cüretsiz bir teceddüt adımı atacak yerde, terakkiperverlerin arzu ve temenniyâtına iştirak ederek şimdiden bu ayrı tahsil şeklini ortadan kaldırsa ve Darülfünun'u tam manasıyla tevhid etse! Efkâr-ı umumiyyenin böyle bir hareketi tenkit şöyle dursun, bütün kuvvetiyle alkışlayacağına eminiz. Hatta memleketin pek büyük ve münevver bir ekseriyeti bu kadarla da iktifa



"Kadın Darülfünunu'nun Erkek Darülfünunu'na kalb edilmesini Avrupaî mektep ve darülfünun açabilen, yani medreseden mektebe geçen bir millet için tabii görüyorum. Darülfünun'a kadar yükselen kadın vakar ve ciddiyetine sahip bir kadındır."
Halide Edib

---

etmeyerek kadınlarımızın tıp ve hukuk fakültelerine, ticaret mektebine ve daha sair bu gibi mekteplere kabulünü de şiddetle talep ediyor. Memlekette teceddüt fikirlerini neşr ve tamime çalışmakla mükellef olan Maarif Nezareti'nin, tamamıyla asrî bir zihniyetle hareket ederek, teceddüt yolunda yarım ve müterediddit adımlar değil tam ve katî hatveler [adımlar] atması millî halas için pek mühim bir şarttır. "İdare-i maslahat" ve "an'anecilik" gibi köhne zihniyetlerle idare-i umur etmek zamanı çoktan gelip geçti...

***

Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi[237]

Haftanın son ve mühim meselesi Darülfünun'da kadınlarla erkeklerin müşterek ders takibi meselesidir. Asrîleşmeyi yegâne halâs çaresi tanıyan bir millet için, bunun artık münakaşaya bile değer kıymeti yok.

Darülfünun asrîleşmek ve harsen yükselmek için lâzım olan vasıtaların en mühimi ve belki de birincisidir. Fakat bugün onu eski medrese şekline sokmak, skolastik telakkilerle yeni hayat yolunda yaşatmak imkânsızlığı gözler önünde bariz bir şekilde dururken yine bu batıl ve çürümüş zihniyetlerle onu idare etmek isteyen eller olduğunu görüyoruz. Klerikalizmin can çekiştiği bir asırda, biz en mühim ve asrî müessesemizi bu zihniyetle idare ediyor, hayatın zaruri icaplarına ve cereyanlarına göz yumup, Kurûn-ı Vustaî [Orta Çağ'a özgü] bir düşünce ve taassupla bu mefkûre ve hars ocağına haremi sokmak istiyoruz.

Bunu doğru görenler gözlerini biraz dünyaya çevirsinler... Yeni doğan cereyanları, hareketleri, idealleri biraz klerikal bir adam gibi değil, hayatı gören bir âlim gözüyle görsün ve anlasınlar ki hayat onların bildiği ve tanıdığı hayat değil, Darülfünun gibi mühim ve ilmi bir müessese bugünkü günde artık onların bildiği nazariyeler ve zihniyetlerle idare edilemez.

Bugün hayatın zaruretleri karşısında kadın ve erkek birbirinden ayrılamadığı gibi fikir ve say yolunda da birbirine dayanarak yürümek mecburiyetindedirler. Harp bize bunun ne kadar canlı bir hakikat olduğunu gösterdi. Yine irticaî bir hareketle evlerimize dönmek, eski zihniyetin yarattığı o tahammülsüz ve tufeyli hayatı tekrar yaşamak asrî telakkilere vakıf bir kadın için kabil değildir. Onları bu harekete sevk eden ahlâk kaygısı ise bunda da yanılıyorlar. Kadınla erkeği bir karagöz perdesiyle ayırmak gülünç olmaktan başka bir netice vermez. Ahlâk kadının tesettürünü değil ismet ve nezahetini ister. Bu ise bir başörtüsü, bir çarşaf ve sonra, dershaneleri ayırmakla mümkün olan bir şey değildir. Ve bunların hepsinin fevkinde bir iki hayat cereyanı vardır ki, ne kadar mümânaat etseler [engel olsalar] ne kadar çırpınsalar sonunda mağlup ve münhezim [hezimete uğramış] seslerini kısıp sükût etmeye mecbur olurlar. Bu cereyana tâbi olup sürüklenmeyecek hiçbir fert olmadığı gibi buna mani olacak hiçbir kuvvet de yoktur. Yalnız bu hareket bizi terakki yolunda geciktirir, fakat hedefe varmaktan men edemez.

Darülfünun'un tevhidi meselesi asrî hayatın icabı olduktan başka maddi birçok fevâidi de müstelzimdir. Çünkü bir dersi iki defa gönül hoşluğuyla anlatacak hiçbir muallim yoktur. Sonra bu kadınların ilmî seviyelerinin bir dereceye kadar yükselmesine de hizmet edecek. Hâlbuki bugün en büyük ihtiyacımız müsavî bir tahsil ve hayatta müsavî bir kuvvetle mücadele edebilmemizdir. Garb'ın her noktasın-

da kadınlar hayatta, müspet bir varlık gösterirken bizim daima menfi cihette kalmamız, kadınlığın, dolayısıyla milletin ve hükümetin asrî tekâmülünü rahnedâr eder. Cemiyet-i Akvâm asrî milletleri topluyor. Biz daha Darülfünun'umuzu asra lâyık şekle sokmadıktan, hâlâ kadınla erkeği hayatta, cemiyette, yuvada ayırdıktan sonra ne salâhiyyetle asrî bir millet olduğumuzu iddia edecek ve bu mevkiye nasıl istihkak kesbedeceğiz?

Bugünden ziyade yarının meselesi olan Darülfünun tevhidini liberal düşüncelere mâlik olan Maarif Nazırımızın ehemmiyetle nazar-ı dikkate alacağına şüphe etmiyorum. Bugün göz önünde tutulacak bir hakikat var: Harsen yükselen milletler, asrın ve hayatın yeni icaplarını kabul eden milletlerdir ki ancak bunlar millî istiklâl ve mevcudiyetlerine hâkim olacaklardır. Aksi takdirde soldan geri!...

Sabiha Zekeriya

***

"Darülfünun'da Kadın" Anketi[238]

(Mecmuamız kadınların Darülfünun'a duhulü münasebetiyle mühim bir anket açmış ve bu ankete kadın erkek birçok mütefekkirlerimiz cevap vermiştir. Dikkatle okunmasını tavsiye ederiz.)

Bu hafta fikrî hayatımızın en mühim hadisesi, şüphesiz ki kadınlarımızın Darülfünun'a kabulleri üzerine zuhur eden muhtelit [karma] tedrisat meselesidir. Binayı birleştirince tedrisatı da birleştirmek icap ediyordu. Türk kadınının hayatında pek mühim bir inkılâb teşkil eden bu hadise, muhafazakârlarla teceddütperverler arasında mühim bir münakaşa kapısı açtı.

Muhafazakârların her teceddüt adımında kullanmak istedikleri bu tehlikeli silah bu defa yine tesirini göstermekten hâli kalmadı. Dershaneler ayrıldı. Hatta binaların bile yeniden ayrılması mevzu bahis. Hâlbuki hayatta olduğu gibi mektepte ve Darülfünun'da da kadının birleşmesi bir emr-i zarurîdir ve bütün efkâr-ı umumiyye bu teceddüdü memnuniyetle kabul edebilecek surette hazırlanmıştır. Efkâr-ı umumiyyenin bu mesele hakkındaki temayülünü anlamak ve daha sabit esaslarla mütalaamızı yürütebilmek için memleketimizin kadın, erkek bilcümle mütefekkirlerine müracaat ederek mütalaalarını sorduk. "Anket" usulü bizde henüz pek yeni bir şey olduğu için birçokları cevap vermediler. Mamafih aldığımız cevaplar bizleri tenvir edecek derecede

kuvvetlidir. Bu mütalaalardan çıkan netice kadın ve erkek hemen de herkesin kadınların Erkek Darülfünunu'na kabulü taraftarı olduğunu ve meselenin bir din meselesi olmadığını irae ve ispat etmektedir.

Gönderilen cevapları sırasıyla neşrediyoruz. Geç varit oldukları için bu nüshamıza yetişmeyen bazı cevapları da gelecek nüshamıza talik ediyoruz. Kari'lerimizin bu mektupları alaka ile okuyacaklarına şüphe yoktur.

Sabiha Zekeriya

Halide Edib

> Mağazalarda kadın erkek beraber satıcılık edebilirse, Darülfünun dershanesinde erkek kadın arkadaşıyla yan yana oturmak hakkını itiraz kabul etmez derecede kazanmıştır.
>
> Halide

Büyük Mecmua müdüriyetine;

Kadın Darülfünunu'nun aldığı veyahut almakta olduğu şekil hakkında fikrimi soruyorsunuz.

Kadın Darülfünunu'nun Erkek Darülfünunu'na kalb edilmesini Avrupaî mektep ve darülfünun açabilen yani medreseden mektebe geçen bir millet için tabii görüyorum.

Kadın Darülfünunu müderrisliklerini lağveden radikal bir idareden bunu beklerken statükonun muhafazasına gidildiğini, yine dersler aynı tarzda ayrı, yalnız aynı müderrisler tarafından verildiğini görünce bunun fikrî değil iktisadî bir hareket olduğunu anladım. Binaenaleyh onu da iktisadî bir tedbir olarak beğendim.

Meselenin daha sonraları, şeklini değiştirdiğini, statükonun daha geriye gittiğini teamül hâline geçen müşterek serbest konferanslara mümânaat edildiğini, hatta bina bulununca Darülfünun'un harem ve selamlığa inkilab edeceğini işittim. Bunun hakkında fikrim şudur:

1- Asrî olmaya karar vermiş isek asrî olan fikir müessesâtını kabul etmeye mecburuz.

Darülfünun'a kadar yükselen kadın vakar ve ciddiyetine sahip bir kadındır. Mağazalarda kadın erkek beraber satıcılık edebilirse Darülfünun dershanesinde de erkek kadın arkadaşıyla yan yana oturmak hakkını itiraz kabul etmez derecede kazanmıştır.

2- Her Avrupaî cereyan ve müesseseyi yarım ve sathi bir şekilde taklit edip de onu muhafaza edebilecek kadar kuvvetli kanaatler edinememiş isek Kurûn-ı Vustaî hatta ibtidaî kalalım. Garblaşmak Garb zihniyetinin yarattığı müessesâtı da kendimize mal etmektir. Buna kuvvet ve kanaatimiz kifayet etmiyorsa Asyaî ve samimi kalalım. Bütün hayatının eski aklına ve eşkaline sadık kalan Çinliyi uzun örgüsü ve garip harsı ile bizim müteredditi acemi ve her vakit ric'ata müheyya medenîleşmek hareketimize tercih ediyor ve onlara kendimizden çok hürmet ediyorum.

İnanılan şeylere ef'aliyle inanmayanları akide ve kanaatleri şayan-ı istihfâftır [önemsenmez]. Birinci asırdan kalma sokaklarda, üslubu melez ve çirkin evlerde miskinlerin yaşayabileceği harabelerde oturup yirminci asrı konuşmamıza acı acı gülüyorum.

Halide Edib

Müfide Ferid

Hanımlar, Darülfünun'da men edilmek istenilen teması dershane, mektep ve ticarethaneler haricinde de istedikleri gibi tesis edemezler mi?

Müfide

Hanımların Darülfünun tedrisatına ne surette iştirak etmelerine taraftar olduğumu soruyorsunuz. Ortada geçen gürültülere bakılırsa pek dikenli bir bahis!

Hâlbuki hadd-i zatında, ortada mevzu' olan mesele bir şekil meselesi, binaenaleyh gayet ehemmiyetsiz âdeta bir hiç için birçok gürültü, fakat onun etrafına topladıkları mesail dolayısıyladır ki kesb-i ehemmiyet ediyor ve had bir şekil alıyor.

Bence meseleyi hâl için ona arızi bir surette merbut olan bu tufeyli ve lüzumsuz bahisleri ayırmalı. Birincisi: Telebbüs meselesi. İstanbul kadınlarının bugünkü giyinişleri iyi veya kötü olabilir. Bu ayrıca tetkik edilecek bir bahistir. Bunu davamıza karıştırmaya lüzum yoktur. İkincisi: Seviye-i içtimaiyye meselesi. Osmanlı cemiyetinde muhtelif seviye-i içtimaiyyeye mensup kadınların hayat ve maişetleri tabii birbirinden farklıdır. Bir köylü, bir kasabalı, bir şehirli ve bir darülfünunlunun tarz-ı maişeti aynı kaideye aynı usule tâbi olamaz. Darülfünun meselesinde bu farkı unutup bütün Türk kadınları üstüne muhakeme

yürütmek hiçbir zaman doğru değildir. İşte bu arızî meseleleri şu surette tespit ve tefrik ettikten sonra asıl bahsimize girebiliriz.

"Darülfünun'da hanımlar erkek arkadaşlarıyla birlikte mi yoksa ayrı mı ders görmelidirler?"

Darülfünun hanımı nedir? Bir kere onu anlayalım. Darülfünun'da iki türlü aile çocukları bulunur. Birisi zengin, hiçbir türlü çalışmaya ihtiyacı olmayan, çocuğunu yalnız tahsil için Darülfünun'a yollayanlar; ikicisi, vaziyet-i iktisadiyyesi müsait olmakla beraber fikren yüksek ol-


سوس

هفته‌لق ادبی خانم مجموعه‌سی

غایه‌سی طوری و فیاضی، با لخاصه قلبی و روحانی ترقیه ایتمکدر.

"*Aydemir* müellifi Müfide Ferid Hanımefendi". *Süs* dergisinin 30 Haziran 1923 tarihli sayısının kapağı.

"Mesaiye iştirak demek hayat-ı içtimaiyyeye, bazı erkekler arasına, müsavî hukuk ile girmek demektir. Binaenaleyh bu hanımları derslerde erkeklerden ayırmak ne kadar manasız olur! Zira bu hanımlar mektepte ömürlerini sürmeyecekler, oradan çıkar çıkmaz hayat-ı cemiyete atılacaklar."

Müfide Ferid

duğu için, kızını serbest mesâlike girebilmesi ve hayatını temin etmesi arzusuyla Darülfünun'a gönderen ailelerdir. Tetkik ettiğimiz zaman bizde ikinci sınıfın ekseriyet teşkil ettiğini görürüz. Demek, bu hanım, Darülfünun'u bir mecburiyet-i iktisadiyye ile takip ediyor. Hakkı olan mesaiye iştirak maksadıyla yapıyor.

Mesaiye iştirak demek hayat-ı içtimaiyyeye, bazı erkekler arasına, müsavî hukuk ile girmek demektir. Binaenaleyh bu hanımları derslerde erkeklerden ayırmak ne kadar manasız olur? Zira bu hanımlar mektepte ömürlerini sürmeyecekler, oradan çıkar çıkmaz hayat-ı cemiyete atılacaklar. Mesela muallime oldukları zaman muallim refikleriyle birlikte çalışmayacaklar mı? Ticarete sülûk ettikleri hâlde umum ile temasta bulunmayacaklar mı? Bu hanımlar, Darülfünun'da men edilmek istenilen teması dershane, mektep ve ticarethaneler haricinde de istedikleri gibi tesis edemezler mi?

Esas mesele burada değil, hanımları erkeklerden, değil dershane ile, duvarlarla, kafeslerle, hatta kalelerle de ayırsanız, müşkülü halletmez ve maksadınıza vasıl olmuş olamazsınız. Meselenin ruhu, hanımların ve erkeklerin şekl-i temasında olmayıp, terbiye-i fikriyye ve ahlâkiyyelerindedir.

Bugün Anglosakson muhiti, ahlâk nokta-ı nazarından diğer medenî milletlerden daha yüksek bir seviyede bulunuyor. Hâlbuki bilakis orada ekseriyetle erkek ve kız çocuklarını bütün müddet-i tahsiliyyelerinde bir arada bulundurmak usulü kabul edilmiştir.

Hülasa kızlarımıza ve oğullarımıza iyi bir terbiye, metin bir ahlâk, kuvvetli bir irade ve büyük bir izzet-i nefs vermeğe çalışalım.

İhtimal ki bana diyecekler: "Evvela bu hanımları bulun, sonra dediklerinizi kabul edelim." Ben de derim ki: "O hanımları tedarik etmek için dediklerimi kabul etmeniz lâzımdır." Kadın ve erkeğin cemiyette bir arada bulunması, bir arada çalışması artık bir mecburiyet-i kat'iyyedir, zaruret-i iktisadiyyenin emrettiği bir ihtiyac-ı mübremdir. Bunun önüne kabil değil geçilemez. Nasıl olsa kadın hayat-ı istihsale iştirak edecektir.

Farz edelim ki bu arada birçok münasebetsizlikler olsun. Olabilir! Lâkin bu öyle elim bir safha ki bundan geçmeden kemâle vusûlün imkânı yoktur. Bu bir istihâle ve tekâmül devresidir. Bu arada, eski âdetlerle, yeni ihtiyaçların tesâdüm ettiği bu fırtınalı devirde birçok kazazedeler olabilir! Fakat bu zararlar, istikbâlde kazanacağımız faidelerin yanında pek ehemmiyetsiz kalır. Bu geçici, zaruri ve oldukça karanlık devirden sonra açılacak hayatta ise artık kadınlar ve erkekler

vazife-i içtimaiyye ve ahlâkiyyelerini idrak etmiş olacaklardır. İşte insanları düşmekten men edecek çare budur, yoksa ne harem, ne selamlık, ne çarşaf, ne peçe, ne de ayrı mektepler.

Müfide Ferid

Nakiye

> Eğer Garb medeniyet ve irfanını samimiyetle arzu ediyorsak artık her türlü terakkiye sed çeken bağları çözmek ve müessesât-ı irfanın kapılarını kadınlara açmakla kabil olabileceğini bilmeliyiz.
>
> Nakiye

Garb medeniyeti, Garb irfanı, cemiyet-i beşeriyyenin refahı, tekemmülât ve terakkiyyatı için yegâne amildir. Bunu senelerden beri tekrar ediyoruz; fakat kalben tasdik etmiyoruz. Bu hususta efkâr-ı sahîfeye o derece merbut kalıyoruz ki, Garb medeniyet ve irfanını taklit ve tatbik etmek isterken zihniyetimize muvafik kalmayan şeylere karşı lüzum ve vücûbu ne derece kavî olsa yine tereddüt ve ihtiraza düşmekten kurtulamıyoruz; kat'iyyen fi'lî ve esaslı bir yoldan gidemiyoruz. Bir uzviyette bütün aza birlikte hem-âhenk olarak vazifelerini ifa etmezse o uzviyette sıhhat ve feyz ve inkişaf için bir tam kudret bulunamayacağı gibi, bir hey'et-i içtimaiyyenin de, bütün saha-i mesaide kadın ve erkeğin serbest çalışmasını temin etmedikçe, gaye-i tekemmül ve terakkisine vasıl olamayacağına kani olamıyoruz.

Eğer Garb medeniyet ve irfanını samimiyetle arzu ve buna iman ediyorsak –ki aksi takdirde milletin temin-i istiklâl ve istikbâli kabil değildir– kadınlığı ve bin-netice milleti kurtarmanın en müessir çare ve tedbirleri artık her türlü terakkiye sed çeken bağları çözmek ve müessesat-ı irfanın kapılarını, mesai-i beşeriyye sahalarını kadınlara açmakla kabil olacağını bilmeliyiz.

Belki bundan bugün için ufak tefek bazı mahzurlar tevellüd edebilir: Fakat bu gibi mahzurları her yeni atılan adımda her millet görmüş ve geçirmiştir. Beni kim temin edebilir ki –zamanın hiç tahammülü olmamasına rağmen– buna yüz sene sonra başlayacak olsak aynı mahzurlar karşısında kalmayacağız? Hatta bu mahzurları, medenî ve müterakkî âlemden ayrı olarak geçirdiğimiz bir asrın yükleriyle yüz kat daha fazla olmayacaktır?

Ben zannediyorum ki kadınların bir hassasiyet-i içtimaiyye iktisâb edebilmesi, ancak hayat-ı içtimaiyyeye bilfiil iştirakiyle kabil olabileceğini kabul etmek birinci ve bu iştirakin ne suretle tatbiki lâzım geleceğini düşünmek de ikinci şartı teşkil etmeli idi. Fakat bu on beş gün içinde Kız Darülfünunu'na, –şimdiye kadar kadın hayat-ı içtimaiyyesiyle alakadar olmayan– bir komisyonun üç şekil kabul etmesi ve neticede eski hâline irca'a karar vermesiyle değil bu hususta salâhiyyet sahibi addedilecek zevatın serdedecekleri mütalaat nazar-ı dikkate alınarak o surette bir şekil verilmeli idi.

Ve yine zannediyorum ki bu üç şekil üzerinde o kadar kil ü kal [dedikodu] oldu ve o kadar zaman israf edildi ki bunlar meselenin suver-i tatbikiyyesine masrûf olsa idi bugün Kız Darülfünunu teşekkül etmiş ve Garb medeniyet ve irfanını tekemmülât ve terakkiyyatımız için bir âmil-i yegâne olarak kabul ettiğimizi ve tatbike başladığımızı medeniyet ve irfan sahiplerine de ispat etmiş olurduk.

Feyziye Mektebi Müdiresi Nakiye, 17 Nisan 1335.

Köprülüzade Mehmed Fuad

Kadınlarımızın Darülfünun hayatına girmeleri muhitimizde birçok dedikodular yaptı. Bunlar arasında çok çirkin birtakım iftiralar da var ki, onları kaillerine iade etmek zaruridir. Ben, yirminci asırda hâlâ Kurûn-ı Vusta'yı yaşatmak isteyen zihniyete karşı nihayetsiz bir hayret duyuyorum. Teceddüt ve terakki selini çamurdan sedlerle durdurmak isteyenler çok aldanıyorlar.

Abdullah Cevdet

> İbadet aynı sakf altında kadın ve erkeğin müctemian ifa olunabiliyor. İbadet gibi farz olan ta'lîmin de aynı sakf altında kadın ve erkeğin hep beraber icrası neden şiâr-ı İslamiyyete mugayir olsun?
>
> Abdullah Cevdet

İlim tahsil etmek "Talebü'l-ilmi ferizatün ala külli müslimin ve müslimetin" hadis-i şerifiyle kadın ve erkek her müslim üzerine "İslam"ın diğer farzları gibi farz olmuştur. İbadet ne derece farz ise tahsil-i ilim ve irfan dahi o derecede farzdır. İbadet aynı sakf altında kadın ve erkek müctemian ifa olunabiliyor. İbadet gibi farz olan ta'lîmin de aynı sakf altında kadın ve erkek hep beraber icrası neden şiâr-ı İslama



Dr. ABDULLAH DJEVDET BEY

"Vakt-i saadette Müslimelerin [Müslüman kadınların] leşker-i İslam ile [İslam askerleriyle] beraber cihada gittikleri ve bunlar meyanında mahir cerrâheler bulunarak mecrûh [yaralı] gaziler üzerinde, o zamana göre, ameliyat ve müdâvât yaptıkları [devâ aradıkları] İslam tarihlerinde mestûrdur [yazılmıştır]."

Abdullah Cevdet

mugâyir görülsün? İslamın sukutu sebepleri meyanında en vahim olanı âdetlerin ahkâm-ı diniyye ile karıştırılması ve "âdet muhkemdir" denilerek bazı muzır-ı âdâta eğilmek, bükülmek bilmez sert bir kazık mahiyeti kesbettirilmesi olmuştur. Vakt-i saadette müslimleri leşker-i İslam ile beraber cihada gittikleri ve bunlar meyanında mahir cerrâheler bulunarak mecrûh gaziler üzerinde, o zamana göre, ameliyat ve müdavât yaptıkları İslam tarihlerinde mestûrdur [yazılmıştır]. Merhum Zihni Efendi'nin "Meşâhirü'n-Nisa"sı fazıl ve mütebahhir birçok müderris, hattat, hatib nisvân-ı İslamın hayat ve menâkıbını kaydeder. Benim Müslümanlığı tarz-ı telakkimce Müslümanlık esasında hür ve hürriyetperver bir dindir ve içinde yaşadığı her asrın mukteziyyat ve terakkiyyatını kabul ve isticnâsa müheyyadır. İslamı seven İslamı böyle bilmeli ve böyle yapmalı. "E'd-din ü hüve'l akl ü lâ-dîne limen lâ akle lehû" yani "Din aklîdir. Aklı olmayanın dini de yoktur" diyen bir vâzı'-ı dinin ümmetine yakışan "tagayyür-i ezmânın tagayyür-i ahkâmı" müstelzim olduğunu âlî ve muhît bir nazar-ı insaf ve idrak ile görmektir.

"Ces flots vous porteront, hommes de peu de foi", diye bağıran bir şairin heyecan ve halecanı beyhude olmuştur. Yüksek perdeden söylemeye muhalefet olunabilir. Yüksek perdeden düşünmeye mani yoktur!

1 Nisan 1919, İçtihad Evi
Doktor Abdullah Cevdet

Doktor Rıza Tevfik

Doktor Rıza Tevfik Bey "Memleket" gazetesinde bu mesele hakkında âtîdeki beyanatta bulunmuştur.

Artık herkes görüyor ki dünyada hiçbir kuvvet kadını, erkeği hayatta yekdiğerinden ayıramaz. Bu kanaat uzun müddet bizim muhitimizde yaşayamamış ise de son zamanlar, şiddetli bir cereyan hâlinde memleketi istila etmiştir. Bu cereyan o kadar kuvvetlidir ki hiçbir sebep bunu tevkif edemez. Yakın bir atide bizim Darülfünun'umuzda kadın ve erkeğin aynı dershanede ders aldığını göreceğiz. Bu hadiseyi ham zihniyetle, asrî telakkilere karşı bir aksülamel gibi kabul ediyorum. Darülfünun müdürü, istediği gibi emir verebilir. Fakat ben bir ilân eder, kız ve erkek talebemi diğer bir mahalde toplar ve konferansımı veririm. Esasen bir emri vermek için hiçbir makul sebep de yoktur. Talebem ders esnasında gözlerini benden ayırmaz ve ciddiyetle dersi takip eder. Hem kadın ve erkeklerimizin bu hususiaki terbiye ve vakarlarından şüphe etmek çok yanlıştır.

Doktor Rıza Tevfik

Kâzım Nami

> Erkeği kadına, kadını erkeğe düşkün eden şey birbirlerinden yalnız cismanî şeyleri bilmeleridir. Ruhlarıyla tanışmış olsalardı elbette çok daha ahlâkî bir hey'et yaparlardı.
>
> Kâzım Nami

Bundan sekiz dokuz sene evvel Prag'da Sanayi-i Tezyiniyye mektebini geziyordum. Yirmiden yukarı, otuzdan aşağı genç kızlarla delikanlılar aynı sakf altında, canlı örnekler karşısında resim yapıyorlardı. Beni gezdiren zata sordum: "Bu kadar güzel kız ve bu kadar yakışıklı delikanlı arasında bir münasebetsizlik olmuyor mu?" Cevap verdi: "Buradan çift çıkanlar ancak nikâhlılardır".

Erkeği kadına, kadını erkeğe düşkün eden şey birbirlerinden yalnız cismanî şeyleri bilmeleridir. Ruhlarıyla tanışmış olsalardı, elbette çok daha ahlâkî bir hayat yaşarlardı.

Darülfünun bir ilim yeri olduğuna göre orada ihtilât değil, ahlâkî bir içtima olur; bu içtima tesiriyle gerek kızlarımızın, gerek delikanlılarımızın irfanları nispetinde ahlâkları da iyileşir ve güzelleşir.

Kadın, erkek ayrı yaşadıkça, teokratik milletlerden tevarüs edilen harem hayatı bir müstehâse hâlinde mevcut oldukça ne aile ahlâkının, ne de millî ahlâkın düzelemeyeceğine inananlardanım.

11 Nisan 1919
Kâzım Nami

Rauf Ahmed

> Biz muhtelit tedrisata taraftar değiliz. Japonlar bile işe bir kız darülfünunu vücuda getirmekle başlamışlardır.
>
> Rauf Ahmed

Bir sû-i tefehhüm tevlid etmemek üzere derhâl söyleyelim ki biz muhtelit tedrisata taraftar değiliz. Ve bahusus bizde henüz kabil-i tatbik olmadığı kanaatindeyiz. Rüfekamızdan biri Darülfünun hadisesine tahsis ettiği bir başmakalede aksi nokta-ı nazarı müdafaa ettiği sırada, bizlere has bir lisan-ı kat'iyetle dünyanın hiçbir tarafında erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı darülfünunlar tesis edilmediğini iddia etmiştir. Hâlbuki vatanımız gibi temeddün yolunda geri kalmış memleketler için son derece şayan-ı istifade bir misal teşkil eden Japonya teceddüdü bu darülfünun meselesinde de ibretbahş bir ders vermektedir. Tesettür meselesi gibi, şekl-i hâzırı itibariyle, dinî olmaktan ziyade hissî ve ahlâkî bir pâbend ile malûl olmayan Japonlar bile işe bir Kız Darülfünunu vücuda getirmekle başlamışlardır. Mamafih muhtelit tedrisat meselesinde efkâr-ı ammeyi nazar-ı itibara almak ne kadar lâzımsa, yollu yolsuz bu cereyanı ale'l-ıtlak din-i İslama mugâyir görmek, taraftarlarını din ve Kanun-ı Esasî ahkâmına riayetsizlikle itham etmek o nispette yanlıştır fikrindeyiz.

Rauf Ahmed



Darülfünun'un ilk kadın (Hukuk Fakültesi) mezunları.
Darülfünun'da karına eğitim anlayışı Mütareke yıllarında kimi engellere takılsa da kısa bir süre sonra başarıya ulaştı. Edebiyat ve Fen Fakültelerinin yanı sıra, diğer fakültelere de kız öğrenci alındı. Türkiye'nin ilk kadın hukukçuları, kadın hekimleri, kadın bilim insanları Darülfünun'dan diploma aldılar.

Darülfünun Edebiyat Fakültesi Talebesi

> Kadınlar herhangi bir mesleğe intisab edebilirler. Bu bâbda kadın erkek arasında hiçbir fark kabul edilemez.
>
> Darülfünun talebesi

Darülfünun Edebiyat Fakültesi talebesi de bu mesele hakkındaki düşüncelerini şu suretle hülasa eylemişlerdir.

Kadınlar herhangi bir mesleğe intisab edebilirler. Bu bâbda kadın ve erkek arasında hiçbir fark kabul edilemez, yani işte birlik ve müsâvat tanımak lâzımdır. Hâl-i hâzırda kadınlar erkekler kadar çalışma sahasına ve haklarına malik olmadıklarından dolayı bu müsâvatın tesisi için örfün kabul edebileceği nispette çalışmayı vazife bilir.



Cihan Harbi sırasında Alman profesörlerin katılımıyla kadrosu güçlenen Darülfünun'a savaştan sonra Beyazıt'taki Harbiye Nezareti binası verildi. Temmuz 1933'te çıkarılan 2252 sayılı kanun ile kapatılan Darülfünun'un yerine aynı yıl İstanbul Üniversitesi açıldı.

Edebiyat Fakültesi gençliği, İslamiyeti hürriyetperver ve müsâvatçı bir din hâlinde tanır ve iman eder. Kadın ile erkek arasında müsâvatı kabul eder. Yani bir kadında ne kadar iffet ve fazilet istenirse erkeklerden de aynı derecede bir kıymet-i maneviyye talep eder. Bu iffet ve maneviyyatı kendisinde de bulmuştur. Binaenaleyh ilimde, ümmetin ve İslamiyetin çalışma ve ahlâk sahasındaki telakkisinden mülhem olan, bu düsturları şiar ittihaz edinen Edebiyat Fakültesi gençliği, önünde akacak olan her iftira ve tezvir cereyanlarından münezzehtir.

***İkdam*'dan**

Darülfünun tahsilinde kadınlarımızın haklarını tahdit ederek ilim ve fen sahasında erkeklerle beraber çalışmalarına mani olmak mantıksızlık olur.

İkdam

Hayatın diğer sahalarında kadın ile erkek ihtilât ettikten sonra hayat-ı irfanımızın en münevver sahasında, Darülfünun'da onların ihtilât edip müşterek mesaide bulunmalarına mani olmak istemek tabii hiç müsmir bir netice vermeyecektir. Olsa olsa meselenin hall-i kat'isini daha bir müddet tehir etmiş olacaktır.

Bir taraftan kızların talimine pek ziyade ehemmiyet vermek isteyerek bunca darü'l-muallimâtlar, inâs sultanîleri ve sair inâs müessesât-ı irfanı tesis ve idare edildiği hâlde diğer taraftan Darülfünun tahsilinde kadınımızın hakkını tahdit etmek ve onların ilim ve fen sahasında erkek refikleriyle çalışmalarına maniler ihdas eylemek ve kadınımızın mesela tabîbe olmak gibi bir haktan mahrumiyetine sâ'i olmak doğrusu bir mantıksızlık olur.

Mademki bir cins-i inâsımızın talim ve tenvirine cidden himmet etmek iddiasında bulunuyoruz, bu sayede yetişecek münevver kadınlarımızın da hukukuna riayet etmek ve onların metâlib-i muhikkasını tervîc hususuna gayret eylemek vazifesini de ifaya mecburuz.

TESETTÜRDEN TELEBBÜSE: MİLLÎ MODA VE ÇARŞAF[239]

"Millî moda"nın karşı çıktığı giysilerden biri çarşaftı. Bir zamanlar Abdülhamid yönetimine karşı modanın simgesi olan çarşaf, Meşrutiyet yıllarında artık demode olmuştu. Osmanlı kadınının "tesettür"e karşı savaşında çarşaf boy hedefiydi. Mütareke yıllarında Osmanlı feminizmi çarşafa karşı tavrını açık bir dille ortaya koymuştu. Ömer Seyfeddin bu gelişmelere *İnci* dergisinde yer alan "İnkılâplarda Kadın" yazısında yer veriyordu:

"İnkılâbın nuru bir cemiyete daima kadınların vasıtasıyla akseder. Roma'da bütün erkekler dinsiz iken Hıristiyanlık evvelâ kadınlar arasında yayıldı, neden sonra Avrupa muhitini sardı. Bizde Garb medeniyetinin ilk tecellileri de ilk defa kadınlar arasında belirmiştir. Kadınlara nispeten erkekler pek muhafazakârdırlar. Meselâ Avrupa tarzında esvap giymeye evvelâ kadınlar başladılar. Daha pantolon, ceket, yelek falan yokken haremlerde kadınlarımız bâhusus saray kadınları o asrın Avrupa modasını takip ediyorlardı. Hâlâ vilayetlerde birçok yerlerin erkek ahâlisi Avrupa esvabını kabul etmedikleri hâlde kadınlar şalvarlarını falan atmışlar, Avrupa tarzında giyinmeye başlamışlardır."[240]

Çağdaş toplumsal evrimin ana özelliklerinden biri dışavurumcu yönü, görselliğiydi. Geleneksel toplumlar insanı kendi iç dünyasıyla baş başa bırakırken on altıncı yüzyıldan itibaren Batı'da görülen başkalaşım dış göstergeleri ön plana çıkardı; insanın tüm dış görünümüyle kendini toplumsal bir olgu olarak algılamasına yol açtı. İç dünyasının ötesinde bir dış dünyası biçimlendi. Moda işte bu dışavurumculuğun bir uzantısı oldu. Orta Çağ'ın kıt kaynaklarından kurtulan, riyazetçi, kendi kendine yeten bir dünya görüşünü bırakan insanoğlu, çevreden haz duyan, hedonist bir insan tipi oluşturmaya başladı.

Kuşkusuz insanın düşünce yapısının yanı sıra, maddi seçeneklerinin de çoğalması bu tür bir başkalaşımı benimsemesi için gerekli önkoşulları oluşturdu. Diğer bir deyişle manifaktürün gelişmediği, dokumanın kitlesel olarak üretilmediği bir ortamda moda olsa olsa saray çevresinde toplanan bir avuç yönetici azınlığın ilgi alanıydı. Toplumun diğer katmanlarına var olanla yetinmek düşüyordu. Batı'da hızlı sanayileşme süreci giyim kuşama yeni bir boyut kazandırdı. İletişim araçlarının gelişmesi giyim kuşamı uygarlık sembollerinden birine dönüştürdü. Öte yandan yeni uğraş türleri, giyim kuşamın da pratik boyutlar kazanmasına neden oldu. İnsan geçmişin kalıplarını aştı, dilediğince gelişen seçenekler arasında tercih belirtti. Diğerini taklit küreselleşmenin ana eksenini oluşturdu.

Türkiye'de giyimin dünü de benzer bir yol izledi. Batı ile olan yakın etkileşim, yeni bir toplumsal yapıya yöneliş, düşünce biçiminin Batı'dan etkilenmesi insanımızın dış görünümünü bu doğrultuda belirledi.[241] Başkalaşım öncelikle ordu kesiminde görüldü. Batı benzeri donanımlı ordu ve donanma üniforma gerektirdi. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında setreli, pantolonlu, apoletli, düğmeli Avrupai üniformalar giyildi. Devlet ricali ve memurlar, diğer bir deyişle Osmanlı bürokrasisi bu başkalaşmaya ayak uydurmada gecikmedi; cübbe, sarık bir yana atıldı, setre ve pantolon giyildi. Ama yine de kültür normları gereği baş farklılaşmalıydı. Batı'nın fötr şapkasıyla araya mesafe kondu. Daha doğrusu Osmanlı toplumunu simgeleyecek bir göstergeye gerek duyuluyordu. O nedenle fes kabul edildi, Osmanlılığın sembolü oldu.

Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi, Osmanlı fes giydi. Levantenler bunun tek istisnasıydı. Onlar şapkayı benimsediler.

Osmanlı'da kadınların uzun süre görünür olmamaları gerekiyordu. Ulema-i Magrib'den İbnü'l Hac şöyle diyordu: "Bir kadın ömründe ancak üç kere evden çıkabilir: Birisi gelin olduğu gün kocasının evine gitmek için; ikincisi babasının cenaze alayında bulunmak için; üçüncüsü bizzat mezara girmek için!..."[242] Cihan Harbi yıllarında bunu işiten bir Osmanlı kadını alaycı bir üslupla şöyle demişti: "İbn'ül Hac hazretleri son müsaadelerini başa koysalardı ahfâd-ı nev'im hakkında daha müşfik davranmış olurlardı!" Osmanlı'da kadın bu denli evine kapatılmış olmasa da aile efradından bir erkek olmaksızın sokağa çıkması hoş karşılanmazdı. Bu, en azından II. Meşrutiyet yıllarına kadar böyleydi.

"Hürriyetin İlânı"yla durum değişti. II. Meşrutiyet "özgürlük" demekti. Kadın bu dönemde görünür olmaya başladı. Taassup nedeniyle örtünen kadın, yasaklara karşı başkaldırdı, "seküler" bir giyim kuşamı benimsedi. Feraceler, ampir mantolar, çarşaf, maşlah, yeldirme, bu gelişimin değişik evreleriydi. Osmanlı insanı bundan böyle özendiği çağdaş toplumun göstergeleri doğrultusunda giyinmeyi ilke edindi. Tanzimat sonrası giderek başkalaşan ve yaygınlaşan Batı tarzı giyim anlayışı Cumhuriyet'le birlikte perçinlendi. Yeni bir toplum modelinin kitlelerce benimsenmesinde dışa vurumcu bir gösterge olan giyim kuşamın etkisinden yararlanıldı. Cumhuriyet bir anlamda görsel bir devrimdi ve post-modern öğeler içeriyordu. İşte giysi, bu tür bir dönüşümün kilit taşı oldu.

Giysi devrimi Tanzimat'tan beri süre gelmişti. Ancak Osmanlı, bunu çoğulcu anlayışıyla serbest bırakmış ya da farklı giyim kendiliğindenliği ön plana çıkmıştı. Oysa Cumhuriyet geçmişle bağı koparmayı gündemine aldı ve çağdaşlık kisvesiyle dünle arasına mesafe koydu. Yeni görselliği kimi kez yasaklayarak kimi kez de kendi bürokrasisinin önayak olmasıyla kitlelere benimsetmeyi denedi. Cumhuriyet giysisi, giyim kuşamı başkalaşan, farklılaşan ve çağdaşlaşan, yeni baştan kurgulanan Türk insanının göstergesi oldu. İşte "millî moda", özellikle kadın giysisinde Cumhuriyet arifesi bu atılımları simgeliyordu.

"Millî Moda" ve Çarşaf

"Millî moda"nın karşı çıktığı giysilerden biri çarşaftı. Bir zamanlar Abdülhamid yönetimine karşı modanın simgesi olan çarşaf artık demode olmuştu. Osmanlı kadınının "tesettür"e karşı savaşında boy

hedefi çarşaftı. Nitekim Osmanlı feminizmi çarşafa karşı tavrını açık bir dille ifade ediyordu:

> Tanzimat'tan beri yaşayış tarzımızda sarsıntılı inkılâplar vukua geliyor, Garb'dan çalışma usulleri, idarî, adlî, askerî, ilmî ilah. [ve benzeri] müesseseler alıyoruz. Son zamanlarda kadının kıyafetini şiddetli buhranlara tutulmuş görüyorsak, bu, zamanın ve bilhassa harbin beraber getirdiği yeni şerâite bizzarure uyarak umumî hayata karışan Türk kadınının yeni muhitine tetâbuk etmeğe çabalamasından ileri geliyor. Ve mademki kadınlar umumî hayatta erkeklerin yanında mevki almağa cebredilmişlerdir, o hâlde bunlar gibi onlar da, fikren olduğu gibi kıyafet cihetiyle de asrîleşmeğe mecbur bulunuyorlar demektir. Binaenaleyh kadınlara eski kıyafetinizi muhafaza edeceksiniz!... denemez. Nasıl ki erkeklerimizin pantolondan şalvara dönmek ellerinde değildir....[243]

Bu satırlar Zehra Hakkı'nın Cihan Harbi yıllarında gündeme gelen "millî moda"yı savunan ve Sedat Simavi'nin çıkardığı *İnci* dergisinin ilk sayısında yer aldı.

Kuşkusuz her toplumun kendine özgü bir giyim kuşam anlayışı vardı. Ancak bunun modaya dönüşebilmesi için bilinçli bir yönlendiriliş gerekiyordu. Her zaman, günün şartları nedeniyle ya da yenilik özlemiyle giyim kuşamın değiştiğini görmek mümkündü. Bu tür özlemler, kıt kaynaklarla yetinmek durumunda olan kitlesel meta üretimine geçiş öncesi geleneksel toplumlarda çoğu kez yönetimlerce sınırlanmış; kimi kez yasaklanmıştı. Zaman zaman giyim kuşam siyasî yönelimlerin beklentileri doğrultusunda biçimlenmişti. Nitekim 19. yüzyılın başında III. Selim'in tahttan indirilmesi ve Batı tarzı giyimli Nizâm-ı Cedid ordusunun kaldırılmasıyla sonuçlanan Kabakçı Mustafa İsyanı'ndan sonra, 18. yüzyıl yeniçeri kıyafetleri olduğu gibi kaldı. Giyim kuşamda yenilik heveslisi erkek ve kadınların çıkardıkları "moda"lar, emirnameler ve kolluk kuvvetlerinin takibatıyla durduruldu.

Setre ve Pantolon

Osmanlı başkalaşması ve çağdaş toplumsal yapılara yönelişi orduda başladı. Batı'nın üstünlüğü öncelikle savaş alanlarında belirdi. Bu nedenle çağdaş donanımlı ordu özlemi bu alanda ilk reformların yapılmasına neden oldu. Giyim kuşamda radikal değişiklikler yine ilk kez ordu donanımında gözlendi. Nizâm-ı Cedid'le gündeme gelen üniforma, II. Mahmut döneminde, 1826'da yeniçeriliği kaldıran Vak'a-i Hayriyye ertesi kurulan Asâkir-i Mansure'de de benimsendi. 1827'de

İngiliz ve Fransız üniformaları esas alınarak Asâkir-i Mansure'ye setreli, pantolonlu, apoletli ve çift düğmeli Avrupa tarzı üniformalar giydirildi. Askerî kıyafetlerde benimsenen Avrupai giyim, toplumun diğer katmanlarında da etkisini göstermekte gecikmedi. Devlet ricali ve memurlarıyla payitaht halkı, kısa sürede başlarından sarıkları attılar, setre ve pantolon giymeye başladılar. Bundan böyle Osmanlı "moda"sını Avrupa'dan ayıran tek unsur baş giysisiydi.

Ancak sokak giysisinde önceliği olan moda Osmanlı kadınlarının gündemine gelince gelenek, örf ve âdet ağır bastı. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren "taassup" nedeniyle kadınların örtünmeleri emirnamelerle düzenlenmişti. Aslında kadını "moda"ya sürükleyen kentleşmeydi. Kent kamusal alan demekti. Görünürlük kentlerde ön plana çıkmıştı. Kent yaşamı kadının moda özlemini körüklemişti. Osmanlı'da da zamanla sokakta örtünme aracı bir süs unsuruna dönüştü. Avrupa'da sanayi toplumları oluşurken Osmanlı bu dönüşümlere duyarsız kalamazdı. III. Selim zamanında uzun yakalı, parlak renkli feraceler yasak edildiği hâlde yaygınlaşmasının önü alınamadı. Gülkurusu, pembe, eflatun, fıstıkî ve al feraceler mesire yerlerini süsledi. Özellikle gülkurusu ipekli ferace Avrupa modasının Osmanlı zevkine uyarlanmış şekline dönüştü.

Feraceler çeşit çeşitti. "Aynalı biçim", bele dayanmış dar ve kollu şekliydi. "Voton" denileni; arkası, terzi tabiriyle "pense" edilmiş, kolsuzu ve pelerinlisiydi. "Gron", feracelerin süslüsüydü ve pırıl pırıl, renk renk, haşır huşur, sağlam bir cins halis ipek kumaştan yapılıyordu. Bunlar işlenirdi; devekuşu tüyleri, danteller, tüller, kürkler, boncuklar, cicili bicili şeyler eklenirdi. İç tarafı da astar yerine, asıl renge zıt, mesela pembeye mavi, laciverde sarı, ördek başına burun kanı canfesle "duble" edilirdi. Düğmelisi, kuşaklısı, kopçalısı, yırtmaçlısı, kordonlusu, şeritlisi, pullusu vardı. Refik Halit, *Üç Nesil – Üç Hayat*'ta feraceyi şu satırlarla tarif ediyordu:

> Fakat hepsinin de göğüs kısmı açıktı; yaşmağın, her harekette harelenen, bir gezi oynaklığı, oyunbazlığı ile çıplak ten üstünde acayip halkalar ve hendesi şekiller çizip bozan incecik buğusu dalgalanır; bu göğüste ve o buğu altında elmas broşlar, ince gerdanlıklar, yakut ve zümrüt "yapıştırma"lar, hatta kapkara benler, sisi çözülmüş, lâkin henüz nemi kurumamış bir Boğaziçi sabahının yıkanmış aydınlığıyla, azıcık dumanlı ve öyle olduğu için de bambaşka parlar; eleğimsağma [gökkuşağı] renkleriyle etrafa mavimtırak, tirşe veya turuncu ışık okları serperdi.[244]

Beyoğlu Levanten terzileri, o günkü adlarıyla "modistra"lar, Paris modasını yakından izliyorlardı. Arnavutköy'de, Yeniköy'de, Tarabya'da, Büyükdere'de, Kadıköy'de oturan Rum kızları, yetenek ve becerileriyle, vükela konaklarından orta hâlli meskenlere kadar İstanbul hanımlarına Paris ve Londra modalarını tanıtıyorlardı.

Empire'den *Art Nouveau*'ya

İstanbul hanımları arasında en çok Paris modası revaç buldu. Nitekim o yıllarda dünyada da modaya Paris hükmediyordu. Ardından Londra geliyordu. Ancak İngilizlerin *Weldons* ve *Fashions for All* gibi moda dergilerini izleyen abone sayısı da epey yüksekti. Osmanlı'da, Avrupa'da gündeme gelen Ampir (*empire*) mantoları feraceye dönüştürmek için az çaba sarf edilmedi. Bundan böyle Paris ve Londra modaları iki-üç yıl farkla İstanbul hanımlarının modasına dönüştü. Nitekim Arnuvo (*art nouveau*) devrinin kabarık kolları, kısa sürede feraceyi eskitti. Çarşaf diye biline gelen giysi, Batı modasında Ampir'den Arnuvo'ya geçişin Osmanlı'ya yansımasının ürünü oldu. 1890'larda Ampir modasının düşük omuzlarına pek uygun gelen ferace, Arnuvo devrinin kabarık kolları gündeme gelince bir kenara atıldı. 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'da çarşaf modası başlamış oluyordu. Arnuvo'yla birlikte Avrupa hanımları kısa süslü şapkalar, "kaplar" giymişlerdi. Osmanlı hanımları Avrupa'daki kaplarının koruduğu kabarık omuzlara en uygun giyimin o sırada Bağdatlı Arap kadınların giydikleri çarşaf olduğuna hükmetmişlerdi. Çarşafı Avrupa kapına göre tadil ederek şapkalara takılan tüle benzettikleri peçeleri yüzlerine örttüler. Böylece yeni bir sokak kıyafeti yaratılmış oluyordu. Çarşaflar, II. Meşrutiyet'e kadar genellikle ipekli kumaşlardan yapıldı. Koyu renkliydi, peçesi kalındı, torba şeklindeydi. Düğünlerde ve özen gerektiren ziyaretlerde çoğu kez siyah çarşaf giyilirdi. Çarşafa giren genç kızların çarşaflarının açık renk olmasına dikkat ediliyordu. 1908'e kadar peçe mutlaka siyahtı.

Muhafazakâr çevre çarşafa tepki göstermekte gecikmedi. Nitekim Babıâli de baskılara boyun eğdi. İstanbul polisinin eline makas tutuşturuldu. Nerede çarşaflı kadın görülürse eteğini ve pelerinini boydan boya kesmesi emredildi. Bundan böyle Osmanlı polisi "revolver" ya da "parabellum"un yanı sıra makasla da donatılmış oldu. Erkeklere "revolver", kadınlara "makas", dönemin şiarı oldu. Eli makaslı polisler Kalpakçılar'da, Şehzadebaşı'nda, Köprü'de arabadan inen hanımların



eteklerini iki yıl süreyle makasladılar. Ancak "moda" makasa üstün geldi. Ferace ve yaşmak tarihe karıştı. Çarşaf kazandı.

Maşlah ve Yeldirme

Ferace ertesi, çarşafın yanı sıra, Osmanlı kadınının benimsediği diğer bir giysi maşlah ve yeldirmeydi. Mesire yerlerinde, Boğaziçi'nde, kırlarda, bahçelerde çarşaf külfetli ve hantal kaldı. Avrupalı kadınların yazlık kumaşlardan giydikleri hafif mantolar taklit edildi; yeldirmeler yapıldı. Avrupa kadınlarının eşarplarından esinlenen işlemeli, süslü ba-

şörtüleri takıldı. En beğeni kazanan maşlah türü Antep işiydi. Halep'in, Şam'ın, Bağdat'ın maşlahları da rağbet görüyordu. Bunlara 4 ila 5 altın arası bir bedel ödeniyordu. Avrupa ipeklisinden ve yünlüsünden yapılan maşlahları dikiş bilenler kendileri diktiler. Singer dikiş makineleri o sırada ülkenin dört bir yanında alıcı buluyordu. Osmanlı'da en geniş satış ağı Singer dikiş makinelerininkiydi. Böylece kadınlar artık kendi giysilerini diker oldular. Ev işi Singer mamulü giysiler modistralarınkine ya da ithal giysilere oranla çok daha ucuza mal oluyordu.

Moda olan yeldirmelerse, bir ölçüde, mevsimlik mantoları andırıyordu. Kadıköy, Moda, Pangaltı modistraları yeldirmede maharetliydiler. Ancak kibar takımı, Beyoğlu'nda Efijeni, Şpigel, Kalivrusi gibi yüksek tabaka terzilerine diktirmeyi tercih ediyordu. Osmanlı kadını kent sokaklarına asla maşlahla, yeldirmeyle inmedi. Hatta Boğaz'da kibar hanımlar iskele başlarına bile bu kıyafetle inmiyorlardı. Bu giyim tarzı genelde kadın kadınayken tercih ediliyordu.

Jön Türkler ve Moda

Jön Türk Devrimi özgürlük simgesiydi. Bu devirde yünlü kumaştan ve her renkten çarşaf yapıldı. Peçenin rengi de çarşafınkine uyduruldu. Çarşafa bundan böyle çanta ve şemsiye de eklendi. O güne kadar toplanarak tepede muhteşem bir "kok" oluşturan saçlar enseye doğru indi. Meşrutiyet'le birlikte kabarık kol modası geçti, tekrar düşük omuzlar benimsendi. Elbise düğmelerle süslendi. Aynı yıllarda Avrupa'da mantolar, kışın özellikle kürklü mantolar moda olmuştu. İstanbullu hanımlar da bu tür düşük kollu elbiselerin üstüne mantomsu çarşaflar yaptırdılar. Peçe zamanla inceldikçe inceldi ve vualleşti. Zamanla ihtiyarileşti. Kalabalık yerlerde yüzlerini göstermek istemeyen hanımlar peçelerini kapatıyorlarsa da peçenin altından yine de yüz görülüyordu. Modayı izleyen şık hanımlar peçelerini örtmüyor, çoğu kez şemsiyeleriyle yüzlerini kısmen gizliyor, o günkü terimle "marke" ediyorlardı.

1909'da geniş etekli çarşaflar yok oldu. Önceleri upuzun pelerinli, eteğinin kenarları fırça şeritli olarak dikilen çarşaflar gittikçe daraldı; pelerin dirseklere doğru, kloş etekler ise topuktan bir karış yukarıya kısaldı. Bundan böyle dar etekli "Meşrutiyet çarşafı" benimsendi. Kadının vücut hatları ortaya çıktı. Kat kat jüponların yerine incecik kombinezonlar giyildi. Dar etekle ince görünmek moda oldu. Artık "semirme" dönemi bitmişti. "Yemekte salça kadında kalça" son bulmuş-

tu. Erkeklerin beğeni anlayışı da değişiyordu. Kadın bundan böyle dış görünümüyle kamusal alanlarda da çekiciydi; kadının seksapeli vardı.

Cihan Harbi ile birlikte Osmanlı kadın modası günün koşullarına uyumu gözetti. Moda artık "ihtiyaç"a yönelikti. Ekonomik darboğaz süsü bir kenara itti. Kumaş ithalatı yasaklanmıştı. Osmanlı kumaş fabrikalarıysa yalnız askerin ihtiyacına göre kaba bir kumaş üretiyordu. Kadın gündelik elbisenin üstüne dikimi fazla uğraştırmayan pelerin giymeye başladı. Pelerinin baş kısmının bağlarını çarşafın üstünden arka tarafta fiyonk yaptı. Kışın manto ve aynı kumaştan pelerin giyildi. Bir süre sonra kısa pelerinler mantonun yakasından içeri kıvrıldı. Ve nihayet pelerin yok oldu. Başa pelerinin kapüşonu gibi bir şey takıldı, peçe benzeri bir tül arkaya atılarak ense büsbütün açıldı. Böylece savaş yıllarında örtünme sorunu sessizce çözüm buldu. "Tesettür" kalkmış oldu. Bir sonraki adım "Rus başı"ydı. Bolşevik Devrimi'nde yenilgiye uğrayarak Wrangel ve Denikin'in ordularının döküntüleriyle birlikte Romanof Hanedanı'nın kadınları ya da Rus asilzadeleri İstanbul'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Varını yoğunu ülkesinde bırakmak zorunda kalan Rus kadınları sefil hâldeydi. Yoksulluktan, şapkasızlıktan başlarına tül sarıyorlardı. Osmanlı hanımları arasında "Rus başı" hemen rağbet buldu. Artık her türlü elbiseyle başa böyle bir eşarp sarılarak sokağa çıkılıyordu.

Ulusal Kimlik ve "Millî Moda"

Batı modasıyla iç içe oluşu, giyim kuşam konusunda etkileşime karşın Osmanlı kadınının kimlik sorunu gündemi sürekli işgal etti. II. Meşrutiyet yıllarında İttihatçılar her türlü yenilikte "millî" bir içerik arıyorlardı. Evrensel normların yerel normlarla bütünlenmesi Meşrutiyet aydınının ana sorunsalı oldu. Her şeyin "millî"si makbuldü. Osmanlı Rönesans'ını "millî" sözcüğü simgeliyordu. Ulusçuluk, ulus-devlete yöneliş artık okuryazar Osmanlı'nın yaşamının bir parçasıydı; uluslaşarak Batı'nın izi sürülecek, Batı'nın bir parçası olunacaktı. "Millî Kütüphane", "millî edebiyat", "millî tiyatro", "millî müzik", "millî aile" gibi modanın da "millî"si gerekiyordu. Her alanda olduğu gibi bunda da Almanlar örnek alınacaktı. Yeni bir "hars" arayışının öncülerinden Zehra Hakkı "millî moda" gereğini şu satırlarla açıklıyordu:

> Fakat kıyafetimizin değişmesini zaruri görmekle beraber, Türk kadınının doğrudan doğruya Garb modasına teveccüh etmesini tabii addedemiyo-

rum. Ve kendi kendime soruyorum: Acaba biz Almanların Fransız modasına yaptıkları gibi, bütün Garb modasına karşı millî bir Türk modası hareketi çıkartamaz mıyız?... Ve eğer iyi düşünür, mütefekkirlerimizin, muharrirlerimizin, müverrihlerimizin [tarihçilerimizin], ressamlarımızın muavenetlerini de temin edebilirsek, zannediyorum ki, millî bir moda vücuda getirmekte herhâlde Almanlardan daha ziyade muvaffak oluruz. Çünkü Almanlar medeniyet ve hars itibariyle Fransızlarla ve diğer Garb milletleriyle pek ziyade karışmış oldukları hâlde, biz öyle değiliz. Pek eski medeniyetlerin tecelligâhı olan Şark, bilhassa Türk harsı, bize nispeten orijinal bir moda ilham edecek zenginliklerle doludur. Bu zenginlikleri keşfeder, onlardan istifade yollarını bulursak, Garb modasını maymun gibi fikirsiz, taklit etmekten kurtuluruz. Bundan gerek hars gerek iktisat cihetiyle ne kadar büyük faydalar temin edebileceğimiz meydandadır.[245]

Ancak "millî moda", Batı tarzının tümüyle reddi anlamına gelmiyordu. Yeni toplum Batı'ya yönelmişti. Batı ile etkileşim sürecekti. Ve bu konuda Zehra Hakkı şu satırları ekliyordu: "Burada bizim de büsbütün müstakil, tamamıyla orijinal bir moda aradığımızı hatıra getirmemelidir. Mademki Garb ile münasebetimiz ziyade artmış ve artmakta devam ediyor, binaenaleyh birçok hususlarda olduğu gibi modada da onun tesirinden kurtulamayız".

Moda ve Feminizm

"Millî moda" bundan böyle çarşafa karşıydı. "Tesettür"ün temel göstergesi olan çarşaf "asrîleşme"ye ters düşüyordu. Osmanlı feminizmi çarşafa karşı tavrını açık bir dille ifade ediyordu:

Erkeklerimiz bunun ne olduğunu maatteessüf henüz anlayamadılar. Kadın vücudunun üst kısmına –başla omuzların yardımıyla– kat'iyyen gayr-i latif bir çadır kuran, evlerdeki kafesi peçe şekline sokarak yüzümüze geren, vücudu gayet çirkin surette ikiye ayıran ve bilhassa asrîleşmek cereyanıyla tesettürü bir türlü telif edemeyen, edemeyecek olan bu görülmemiş çuvalın içinde yaşamak, öyle bir zindan hayatıdır ki erkekler onu bilselerdi, mutlaka bize, validelerine ve hemşirelerine acırlardı.

Bu ipek çuval, yazın başlarımıza güneşin alevlerini yağdırırken kışın bütün vücudumuzu mevsimin şiddetlerine açık bırakır. Bir rüzgâr darbesi, pelerinleri arkadan alarak başa, ekseriya yığmak için kâfidir. Ne önümüzü vuzuhla görmek, ne arkadan gelen araba, tramvay... ilah. gürültülerini iyice duymak, ne rahat nefes almak ne de çevik yürüyebilmek elimizden gelir.

Eğer bütün bu cezalar tesettür hatırı içinse, hesapta yanlışlık var; çünkü çarşaf bizi örtmüyor, bilakis açıyor. Bir dakika için alışkanlığı bırakarak etrafına dikkat eden herkes bunu görebilir. Diğer taraftan çarşaf sıhhî de değildir. Mesela karları, tipileri, yağmurları, fırtınalarıyla kışı bir düşününüz. Çarşaf epeyce kalın bir palto, yahut hırka giymeye müsaade etmez. Çarşafı kalın bir kumaştan yapsanız, pelerin, gülle gibi başınıza, omuzlarınıza çöker; sonra kolunuzu, kanadınızı kırar. Bir bela ki onu taşımak bahtsızlığını dünyada yalnız biz, İslam kadınları, biliriz.

Başı güzelce örtmek için bir başörtüsü, sonra bir palto, rop manto nev'inden bir boy urbası [giysisi]!. Zannediyorum ki en eski biçiminde bir çarşaf bile bunun kadar tesettürü temin edemez.

— Ya peçe?

diyeceksiniz. Etrafınıza biraz bakarsanız, anlarsınız ki biz onu zaten kaldırdık. İleriyi görmeye muhtacız. Şimdi peçe, erkeklerin başındaki püskül gibi, manası olmadığı hâlde başın bir tarafında sallanıp duruyor.

Zehra Hakkı yazısını şu satırlarla bitiriyordu:

Kısa bir cümle içinde bu uzun satırlarda söylemek istediğim şeyleri tekrar etmek lâzım gelirse, diyeceğim ki millî zevk ve terbiyemize göre, hatta tesettüre bugünkünden daha riayetkâr, asrî hayata tamamıyla muvafik bir Türk modası yapmak ve bu suretle Garb'ın esaretinden kurtulmak kabildir. Eğer çarşaf giderse!.[246]

İnci ve *Yeni İnci* dergileri Cumhuriyet öncesi "millî moda"nın öncülüğünü yaptılar. Çarşaf ismen kalkmasa bile Batı kadın giysilerinden fark edilemeyecek oranda değişime uğradı. Peçe kalktı, baş bir tülbentle sarıldı. İstanbul kadınları Cumhuriyet'in kılık kıyafet ve şapka devrimine bundan böyle hazırlıklıydılar.

—•—

EK

Zehra Hakkı ve Millî Moda[247]

Kadın kıyafetlerinin pek açık bir şekil aldığından bahsedildiği şu sırada çarşafa verilmesi lâzım gelen şekli tayin meselesinden bahis olan bu makalenin karilerimizi fevkalade alakadar edeceğini zannederiz.

Moda Türk hanımının hayatında mühim bir amil olmağa başladı. Yeni hayatın telakkilerimizde ifa ettiği tebeddüller, kıyafetlerimize tesirden hâli kalmıyor. Bugün Türk kadınını sokakta, çarşıda, mektepte,



resmî dairelerde, hatta uzun seyahatlerde görüyoruz. İslam hanımı haremde, yani umumi hayatın dairesi haricinde, tamamıyla mu'tekif bir ömür geçirirken, nadir tesadüfle sokağa çıktığı vakit, gözünün içine kadar her tarafını sıkı sıkı örtebilirdi. Hâlbuki hayat şerâiti artık büsbütün değişmiştir. Çarşı işlerini görmek, ifasına memur olan vazifeleri yapmak, muallimleri dinlemek, vapura, tramvaya binmek ve büyük şehirlerin kalabalık, muhtelif nakliye vasıtalarıyla mütelâtım, binaenaleyh tehlikeli sokaklarında dolaşmak için, kulağın tıkalı olmaması, gözün kalın bir perde altında kalmaması, ağzın söz söyleyebilmesi, bir kelime ile vücudun serbest bulunması iktiza eder. Bu, tesettür aleyhinde bulunmak değildir. İslam diniyle alakası olmadığı, bilakis bize Rumlardan ve İranlılardan geldiği ilmen kat'i şahadetle sabit olan tesettür ananesinin ırkımızda yaşadığı müddetçe –yalnız bir âdet olarak– devam etmesine şiddetle taraftarız. Din ve ahlâk ile hiçbir münasebeti olmayan bu âdetin yalnız bir âdet olmak haysiyetiyle kıymeti vardır. Hâlbuki âdetler ırkın tebeddülüyle değişir. Bu da zamanla olur.

Binaenaleyh bugünkü telbîsimizi tesettür dairesinde ıslah etmemiz icap eder. Ben yalnız kıyafetlerimizin değişmesinde bizim irade ve ihtiyarımızın değil, fakat hayatın yeni istikametlerde inkişaf etmekte olmasının da dahli bulunduğunu söylemek istiyorum. Evet, kıyafetlerimiz, hayatımızı değiştiren aynı kuvvetlerin elinde, eski şekillerinden uzaklaşıyor. Tanzimat'tan beri yaşayış tarzımızda sarsıntılı inkılâplar vukua geliyor, Garb'dan çalışma usulleri, idarî, adli, askerî, ilmî ilah. müesseseler alıyoruz. Bu sene ve saat taksimatına kadar uzanıyor. Asrîleşiyoruz. Son zamanlarda kadının kıyafetini şiddetli buhranlara tutulmuş görüyorsak, bu, zamanın ve bilhassa harbin beraber getirdiği yeni şerâite bizzarure uyarak umumi hayata karışan Türk kadınının yeni muhitine tetabuk etmeğe çabalamasından ileri geliyor. Ve mademki kadınlar umumi hayatta erkeklerin yanında mevki almağa cebredilmişlerdir, o hâlde bunlar gibi onlar da, fikren olduğu gibi kıyafet cihetiyle de asrîleşmeğe mecbur bulunuyorlar demektir. Binaenaleyh kadınlara "eski kıyafetinizi muhafaza edeceksiniz!.." denemez. Nasıl ki erkeklerimizin pantolondan şalvara dönmek ellerinde değildir. Çünkü kanunları hayat ve ahlâk yapar, hayat ve ahlâkı kanunlar değil!

Fakat kıyafetimizin değişmesini zaruri görmekle beraber, Türk kadınının doğrudan doğruya Garb modasına teveccüh etmesini tabii addedemiyorum. Ve kendi kendime soruyorum: Acaba biz Almanların Fransız modasına yaptıkları gibi, bütün Garb modasına karşı millî bir Türk modası hareketi çıkartamaz mıyız?

Erkeklerimiz kavuklarından pabuçlarına kadar bütün giydiklerini ecnebilerinkilerle değiştirirlerken, aldıkları şeylere terk ettiklerinden bir şeyler katmak, yani eski telebbüsün millî hususiyetini yenilerde ifa etmek kaygısına düşmediler. Fakat biz Türk kadınları aynı yolu takip etmemeliyiz. Ve eğer iyi düşünür, mütefekkirlerimizin, muharrirlerimizin, müverrihlerimizin, ressamlarımızın muavenetlerini de temin edebilirsek, zannediyorum ki, millî bir moda vücuda getirmekte herhâlde Almanlardan daha ziyade muvaffak oluruz. Çünkü Almanlar medeniyet ve hars itibariyle Fransızlarla ve diğer Garb milletleriyle pek ziyade karışmış oldukları hâlde, biz öyle değiliz. Pek eski medeniyetlerin tecelligâhı olan Şark, bilhassa Türk harsı, bize nispeten orijinal bir moda ilham edecek zenginliklerle doludur. Bu zenginlikleri keşfeder, onlardan istifade yollarını bulursak, Garb modasını maymun gibi fikirsiz, taklit etmekten kurtuluruz. Bundan gerek hars gerek iktisat cihetiyle ne kadar büyük faydalar temin edebileceğimiz meydandadır. Burada bizim de büsbütün müstakil, tamamıyla orijinal bir moda

aradığımızı hatıra getirmemelidir. Mademki Garb ile münasebetimiz ziyade artmış ve artmakta devam ediyor, binaenaleyh birçok hususlarda olduğu gibi modada da onun tesirinden kurtulamayız. Yukarıda işaret ettiğim veçhile, modada teknik terakkilerin de tesiri büyüktür. Hâlbuki teknik işlerde maatteessüf tamamıyla Garb'ın esareti altında bulunuruz. Diğer taraftan moda ne kadar ayrı, ne kadar benlik sahibi olsa, nihayetsiz teceddüt ihtiyaçlarına cevap verebilmek için kısmen (berani exotique) olmağa mecburdur.

Moda, kumaşı, biçimi (façon), tezyinat unsurlarını ekseriya hariçten, uzaklardan, hatta tarihin unutulmuş devirlerinden alır. Çin'in krepi, Musul'un muslini, Amerika'nın alpakası, Ankara'nın sofu, sonra kuverkua, kamgran, velve ilah gibi mensuceler, Japon kimonosu, eski Yunan replumu, Türk cepkeni, Türk şalvarı, Mevlevi tennuresi... ilah gibi biçimler, nihayet Türk, Arap, Acem, Hint, Çin biruduri ve pasmantorileri... Bütün bunlar, Garb modasının beynelmilel muavinleridir.

Bugün bile Alman modası ampir ve direktuvar tarzına doğru temayül gösteriyor, ve İngilizlere karşı duyulan nefrete rağmen, reglan kolları silkip atamıyor. Mamafih bu ecnebi unsurların terkip ve tertibinde millî zevkin rehberliğine müracaat ediliyor.

Almanların millî moda yapmak için müracaat ettikleri membalar, bize bu hususta takip edilecek istikametleri gösteriyor. Bizim de birçok ve pek nadide el işlerimiz var ki ihya ve ıslah edilseler ajurların, dantelaların, sutaşların yerine muvaffakiyetle tutabilirler. Sonra melbusat dekoru için hazineler sakladığına şüphe olmayan tarihimiz yeniçeri, sipahi, derviş, zeybek, Türkmen ve köylü kıyafetlerimiz var. Asrî Türk kadını kıyafetini, diğer zeki deliller elinde, bunların hepsinden istifade yolunu keşfeder.

İran ve Bizans medeniyetlerinden bize geçen tesettürü, önceleri Saray'da, ayan ve paşa konaklarında yaşmak ve ferace, şehirli halk tabakasında da çarşaf şeklinde görüyoruz. Hâlbuki âdetleri henüz öz membalarındaki saffete pek yakın duran Türk göçebelerinde, Türkmenlerde ne feraceye, ne de çarşafa tesadüf ediliyor. Tanzimat ve daha sonra meşrutiyet, demokrat esaslar vazettikten sonra, ferace ve yaşmak çekilip gitti. Halka ait çarşaf her tarafta kabul olundu. Yalnız sayfiyeler, büyük şehir kıyıları, belki teneffüs ettikleri serbest havadan mülhem olarak, belki Altay'lardan getirdiğimiz âdetlerin temadisine daha açık müsaadekârlık göstererek, tesettürü baş örtmekten ileri götürmüyor, hele çarşafa hiç rağbet etmiyor. Filhakika karielerimin büyük ekseriye-

tiyle müttefik olduğuma şüphe etmeyerek diyeceğim ki çarşaf, ne Türk kadınının asrîleşen hayatına, ne tasavvur ettiğimiz millî modaya, ne tesettüre, hiçbir şeye, hiçbir tarafa yarar şey değildir.

Erkeklerimiz bunun ne olduğunu maatteessüf henüz anlayamadılar. Kadın vücudunun üst kısmına –başla omuzların yardımıyla– kat'iyyen gayr-i latif bir çadır kuran, evlerdeki kafesi peçe şekline sokarak yüzümüze geren, vücudu gayet çirkin surette ikiye ayıran ve bilhassa asrîleşmek cereyanıyla tesettürü bir türlü telif edemeyen, edemeyecek olan bu görülmemiş çuvalın içinde yaşamak, öyle bir zindan hayatıdır ki erkekler onu bilselerdi, mutlaka bize, validelerine ve hemşirelerine acırlardı. Bu ipek çuval, yazın başlarımıza güneşin alevlerini yağdırırken kışın bütün vücudumuzu mevsimin şiddetlerine açık bırakır. Bir rüzgâr darbesi, pelerinleri arkadan alarak başa, ekseriya yığmak için kâfidir. Ne önümüzü vuzuhla görmek, ne arkadan gelen araba, tramvay... ilah gürültülerini iyice duymak, ne rahat nefes almak, ne de çevik yürüyebilmek elimizden gelir. Eğer bütün bu cezalar tesettür hatırı içinse, hesapta yanlışlık var; çünkü çarşaf bizi örtmüyor, bilakis açıyor. Bir dakika için alışkanlığı bırakarak etrafına dikkat eden herkes bunu görebilir. Diğer taraftan çarşaf sıhhi de değildir. Mesela karları, tipileri, yağmurları, fırtınalarıyla kışı bir düşününüz. Çarşaf epeyce kalın bir palto, yahut hırka giymeye müsaade etmez. Çarşafı kalın bir kumaştan yapsanız, pelerin, gülle gibi başınıza, omuzlarına çöker; sonra kolunuzu, kanadınızı kırar. Bir bela ki onu taşımak bahtsızlığını dünyada yalnız biz, İslam kadınları, biliriz.

Başı güzelce örtmek için bir başörtüsü, sonra bir palto, rop manto nev'inden bir boy urbası!. Zannediyorum ki en eski biçiminde bir çarşaf bile bunun kadar tesettürü temin edemez.

— Ya peçe?

diyeceksiniz. Etrafınıza biraz bakarsanız, anlarsınız ki biz onu zaten kaldırdık. İleriyi görmeğe muhtacız. Şimdi peçe, erkeklerin başındaki püskül gibi, manası olmadığı hâlde başın bir tarafında sallanıp duruyor.

Kısa bir cümle içinde bu uzun satırlarda söylemek istediğim şeyleri tekrar etmek lâzım gelirse, diyeceğim ki millî zevk ve terbiyemize göre, hatta tesettüre bugünkünden daha riayetkâr, asrî hayata tamamıyla muvafık bir Türk modası yapmak ve bu suretle Garb'ın esaretinden kurtulmak kabildir. Eğer çarşaf giderse!.

Zehra Hakkı

***

Yeni Moda Cereyanları Etrafında[248]

Modanın gitgide her sınıf halkımıza sirayet ettiğine hiç şüphe yok. İstanbul hanımlarımız hiç şüphesiz, Hıristiyan madamlarından daha sade, daha güzel telebbüs etmesini biliyorlar. Bi-l-muvacehe aldığımız krokilere istinaden yukarıda derç ettiğimiz modeller bugünün son modasını temsil ediyor. Kenarı brode dantel peçeler, yollu veyahut koyu renkte pötikare çarşaflar, Türk hanımının ibda' ettiği iki güzel modeldir. Şişli, Kadıköy gibi semtlerimizde baston kullanmak bir moda şeklini alıyorsa da, erkekleri taklit mahiyetini haiz olması hanımlarımızın zarafetine nakısa vermekten hâli kalmıyor. Sık sık rast gelmeye başladığımız topuksuz iskarpinleri moda sırasına koymak istemiyoruz; zira bu modayı her isteyen taklit edememekte mazurdur. Millî modellere hasredeceğimiz bu sahifemizi tezyin için karilerimizin güzel buluşlarına ihtiyacımız vardır. Bize gönderecekleri yeni fikirleri bittersim memnuniyetle anlayışlı nazarlarına arz edeceğiz.

***

Yeni Moda Cereyanları: Çarşaf Başlığı, Saç Modelleri[249]

İşte içinden çıkamayacağımız bir mevzu': Hanımefendilerimiz, genç kızlarımız o kadar muhtelif şekillerde güzel başlıklar icat ediyorlar ki, bunların arasından birini ayırmak pek müşkül.

Türklerin bir şey ibda' edemediklerini iddia eden kötü düşünenlerimiz moda ibda' hususunda hanımlarımızın muvaffakiyetini görsünler.

Saç düzeltmek, baş yapmak öyle ince bir sanattır ki yalnız Türk hanımlarına vergidir. Uzak memleketlerdeki karielerimizden rica ederiz bulundukları ecnebî diyarına Türk hanımlarımızın bu kabiliyetini tanıtsınlar. Biz İstanbullulara pek basit gelen bu yeni çarşaf ve başlık modellerini bizden uzak olanlar daha iyi takdir edeceklerdir.

Karielerimiz de bilmelidirler ki Türk kadınının zarafeti çarşaf giymekteki maharetinden ileri gelir. Bazı yenilik yapmak iddiasına kapılan düşüncesizlerin dediği gibi çarşafı bırakıp manto veya kapı kabul edecek olursak Türk kadını bu müstesna zarafetini ilelebet kaybetmiş olacaktır.



"Sonbaharın vürudu ile beraber jarse çarşaflar ve aponej yeldirmeler yavaş yavaş ortadan kaybolmağa başladı. Adalardan avdet eden zarif kadınlar sonbahar elbiseleri tedarik etmek için Beyoğlu'nun mağazalarına şitab ediyorlar. Hamiyetlerinden hiç şüphe etmediğimiz hanımefendilerimize İstanbul cihetinin Türk ticarethanelerini tavsiye etmeyi bir vazife addederiz. Kış tedarikâtı münasebetiyle bütün ailelerin sarf etmesi lâzım gelen mühim bir yekûn bu suretle millî müesseselerimizin terakkisine ve tekâmülüne muavenet etmiş olur. Aynı zamanda hanımlarımız karşı tarafın pahalı piyasasından uzaklaşarak kendi iktisatlarına da hizmet etmiş olurlar. Bugün Beyoğlu'nda mevcut bütün mevsim levazımı ayniyle İstanbul mağazalarında mevcuttur. Bundan maada İstanbul ticarethanelerinin fiyatta şüphe yok ki diğerlerinden takriben yüzde yirmi tenzilat fark eder. Ahz u itaya alışmış hanımlarımız bir dakika nasihatimizi dinlerlerse şayan-ı hayret bir mikdara baliğ olan umumî iktisadımız bugünkü Hilâl-i Ahmer ianesi yekûnundan kat kat ziyade olur." "Moda", *Yeni İnci*, sayı 4, Eylül 1338, s. 18, arka kapak.



"Bu sene, jarse çarşaflara tesadüf edildiği kadar hiçbir kumaşa tesadüf edilmemiştir. Şehrimize gelen ecnebiler jarsenin çarşaf için icat edilmiş bir kumaş olduğuna hiç şüphesiz kanaat getirmişlerdir. Adanın en müstesna bahçelerinden tutunuz da Şişli'nin en şık salonuna kadar bu sene her tarafta jarse hüküm sürüyor. Harb-i Umumî içerisinde taftanın mazhar olduğu rağbete nail olan jarse bakalım daha ne kadar müddet hanımefendilerimizin narin vücutlarını setredebilecek [örtebilecek]? Resimlerimiz jarse ve broderi ile kombine edilmiş iki zarif modeli irâe etmektedir." "Bu Senenin Yaz Modelleri", *Yeni İnci*, sayı 3, Ağustos 1338, arka kapak.



"1- Kostüm tayyör. Kumaş, gabardin; Beş kırma önde, beş kırma arkada. Yaka, kol kapakları, kemer şarmöz, işlemeli iki renk kloş ipekle işlenecek. Başlık kısa ve yuvarlak yapılıp tayyörün içine girecek.

2- Fistan tunik, kumaş kajmir, kemer kadife.

3- Kostüm tayyör krep dö şin, garnitür ipek şerit beş parmak.

4- Çarşaf, kumaş şarmöz, fistan bütün kırma, pelerin kemerle beraberine dikilmiş, kemer kadife, baş kesik biçilip sonradan pelerine ilave edilecek.

5- Kostüm tayyör, yakanın arkası, kol kapakları, kemer kadife."

"1919 Çarşaf Modelleri", *İnci*, sayı 1, 1 Şubat 1919, arka kapak.



"1- Kumaş şeviyot (keçi yünü), tunik, bir tabliye önde bir tabliye arkada, tabliyeler kokyaje ipek püskül. Beline ipek kordon, kol kapakları, yaka furur.

2- Kostüm tayyör, pöti kare, jüp traverse, kenarına ipek şerit işlemeli, tayyör belden kesik sonradan ilave edilmiş, sentür, kadife, ipek şeritle süslenmiş.

3- Kostüm Rus, kumaş krep dö suva, fistan traverse, kostüm Rus sempil, fururle süslenmiş, sentür ipek, kol kapakları furur.

4- Çarşaf manto, kumaş kajmir, furur gayet geniş, sentür aynı kumaş, kol kapakları ve yaka aynı fururden, büyük cam düğmelerle süslü. Baş mantonun içinde.

Yukarıdaki başlık: broderi, butonlar delik, yapraklar kabartma, dallar, iki sıra kordon."

"Sonbahar Çarşaf Modelleri", *İnci*, sayı 2, 1 Mart 1919, arka sayfa.



"1- Krepon etek ve bluz. Kemerle birbirine merbut kol yaka ve etek başka kumaştan olacak. Yakanın kumaşından iki yana tabliye konacak.
2- Kumaş fay etek ve bluz beraber. Kemer yaka ve kol başka renk.
3- Krep dö şin bluz göğse kadar robalı etek. Robaya merbut kollar. Bol kol ağızları kapaklı. Beline başka renk kemer."
"Moda: Çarşaf Modelleri", *İnci*, sayı 4, 1 Mayıs 1919, arka kapak.



"1- Kumaş şarmuz, etek belden burmalı yaka ve kollar ile eteğin etrafi brode işlemeli.

2- Kumaş krep dö şin, etek düz bluz göğsü ve arkası dekolte kolları omuzdan kesilerek etrafına başka renk parça çevrilecek.

3- Kumaş, fay, etek ve bluz beraber kemer yaka ve kol kıyafetleri aynı kumaştan. Etek brode.

4- Kumaş fay bluz ve etek beraber kol kapakları ve yaka aynı kumaş kemer ve etek yanlarında başka renk kumaş

5- Kumaş tafta, bluz semil etek belden büzmeli iki tarafında önden arkaya doğru ve sutaş işlemeli parça kemer aynı kumaştan uçları sutaş işlenmiş."

"İlkbahar Modelleri", *İnci*, sayı 3, 1 Nisan 1919, arka kapak.

MÜTAREKE İSTANBUL'UNDA RUS AVRETLER (1920-1923)[250]

Meşrutiyet'in görece özgürlük ortamının yarattığı feminizm, Osmanlı kadınını geleneksel değer yargılarından koparmıştı. Ancak savaşların neden olduğu yoksulluk birçok kadını sefalete sürüklemiş, fuhuş giderek yaygınlaşmıştı. İstanbul Cihan Harbi yıllarından itibaren bir çöküntüyü yaşayacaktı. 1917 Devrimi ertesi birçok Rus göçmenin parasız pulsuz İstanbul'a sığınması; alkol, kumar, kokain, fuhuş gibi toplumsal sorunları körüklemişti. 1918-1922 yılları arasının İstanbul'u, sanki Vietnam Savaşı'nda Saygon'u öngörürcesine servet ve sefaleti aynı potada eritecekti.

Mütareke edebiyatı İstanbul'un yaşadığı "toplumsal çöküntü"yü yakalamakta gecikmedi. Birçok yazar "işgal dönemi edebiyatı"na katkıda bulundu. Bu edebiyatta, güzellikleriyle İstanbul erkeğini baştan çıkaran göçmen Rus kızlarının ayrı bir yeri oldu. Mustafa Remzi'nin *Pastacı Kız*'ı da bunlardan biriydi.

Rus göçmenlerle ilgili en ilginç değerlendirmelerden birini dönemin ünlü tabibi Mazhar Osman yapmıştı: "Topla, tüfekle, tayyare ile, bomba ile dünyanın kırk küsur milleti İstanbul'u ezememişti. İstanbul kokaine, fuhşa esir oldu. Çar ordularına altı yüz sene karşı duran İstanbul Rus orospularına mağlup olmuştu".

Cihan Harbi imparatorlukların sonu olmuştu. Birçok kent yıkıntıya uğramıştı. Ama İstanbul'un yaşadığı toplumsal çöküntünün bir başka örneğine rastlanmadı. Cihan Harbi sonrası savaşmış ülkeler arasında bu denli tefessüh etmiş başka bir kent yoktu. Bu nedenle yeni bir ulus kurarken Ankara'dan yola çıkılması salt stratejik nedenlerden kaynaklanmıyordu. Ankara Pompei'den uzak durmaktan yanaydı.

İşgal yıllarında İstanbul'da yaşayan Fransız yazar Paul Herigaut'un *Acide Russique* adlı romanı Paris'te ayda bir yayımlanan *Œuvres Libres* dergisinde tefrika edilecek, ardından kitap olarak basılacaktı. Romanın çevirisi önce *Servet-i Fünûn*'da çıktı; sonra eski Türkçe *Rus Ateşi – İstanbul'un İşgali Zamanındaki Zulümler*[251] ve nihayet yeni harflerle *Bir Haraşo; İstanbul'un İşgal Zamanında Bir Siyasî Facia*[252] başlığıyla kitap olarak yayımlandı. Çevirmeni Ahmed İhsan'a göre roman gerçek olaylar üzerine kurgulanmıştı. Yalnız isimler gizli tutulmuştu. *Rus Ateşi* Cihan Harbi ertesi İstanbul'un İtilaf devletlerince işgal edildiği dönemde geçiyordu. Kadın kahramanı Haraşo Luba, Rus Devrimi'nde Odessa ve Sivastopol'dan İstanbul'a akın akın sığınan "Moskof" dilberlerinden biriydi. Romanın erkeğiyse Piyer adlı bir Fransız genciydi. Olaylar zinciri İstanbul'u dekor olarak kullanıyordu. Beyoğlu ana mekândı; Levanten kesim ve yabancılar ise figüranlardı.

Mütareke döneminin İstanbul'u İngiliz, Fransız, İtalyan askerlerinin işgalinin yanı sıra, Rusların istilasına uğramıştı.[253] Çarlık Rusya, Bolşeviklerce devrilince Beyaz Rus ordularıyla birlikte kaçan Rus aristokrasi ve zengin tabakası sersefil İstanbul'a akın etmişti. On binlerce Rus, İstanbul'a sığınmıştı.[254] Toplam sayı kimi kaynaklara göre 200.000'e ulaşıyordu. Kaçanlar varlıklı kimseler olmalarına karşın, yanlarına pek az şey alabilmiş; çoğu kez canlarını kurtarmakla yetinebilmişlerdi. O sırada Rus göçmenlere ülke olarak pek fazla seçenek de sunulmamıştı. Avrupa ülkelerine gidebilmeleri hemen hemen olanaksızdı. İstanbul ve Sırbistan dışında Ruslara vize veren ülke yoktu. Wrangel ve Denikin'e, Bolşeviklere karşı her türlü desteği vadeden Batılı ülkeler, yenik düşen Beyaz Rus ordularının dökümtülerini bir türlü kabul etmiyordu. Vize aslanın ağzındaydı. Ancak İstanbul'da nüfuzlu bir yabancının metresi olmayı başaran ve o sayede seyahat izni koparan kadınlar, kocalarını da peşlerinden sürükleyerek diledikleri ülkeye gidebiliyorlardı.

Rusların istilasına uğrayan İstanbul yeni kültürel alışkanlıklar, estetik değerler edinmekte gecikmedi. Göçmen taifesi İstanbul'a gemiyle varıncaya değin çok meşakkatli günler geçirmişti. Çoğu Bolşeviklerin saldırısı karşısında o sırada ne bulduysa üzerine giymiş, öylece yerinden yurdundan olmuştu. Kaçış sürecinde uzun süre Rus göçmenlerin

bedenleri su yüzü görmemiş, bu arada pislikten ve sefaletten bitlenmişlerdi. Bu nedenle İstanbul'a varan Rus kadınları saçlarını kökünden kesiyordu. Kadınlar saçsız başlarını örtmek için ne bulurlarsa başlarına bağlıyorlardı. Bitten arınmak için kesilen kısa saç ve başa bağlanan tülbent, İstanbul kadınları arasında kısa sürede moda oldu. "Yar saçları lüle lüle" şarkısı söylenmez olmuş, kesik saç ve "Rus başı" revaç bulmuştu. Bu arada kısa saç Amerika'da da modaydı. İstanbul'da Rus modasına kısa sürede Amerikan modası da omuz vermişti. Sanki Amerika'nın Jazz Age diye bilinen 20'li yıllarının "flapper"ı Avrupa'yı ıskalayarak önce İstanbul'da boy göstermişti.

Bununla da kalınmadı; Dersaadet hanımefendileri, bu zavallı göçmenlerin rengârenk örtülerini taklit eder oldular. Omuzları yırtık elbiseler tıpkı günümüzdeki yırtık blucinler gibi çabucak benimsendi. Bir zamanlar Abdülhamid yönetimine karşı modanın simgesi olan çarşaf artık demode olmuş, İstanbul kadını "tesettür"e karşı savaş açmıştı. Osmanlı feminizmi için bu yeni bir atılım sayılıyor, çarşafa karşı tavrını bundan böyle açık bir dille ifade ediyordu. İşin ilginci, tüm bu taklitler "millî moda" adı altında lanse ediliyordu. Ünlü kadın dergileri *İnci* ve *Yeni İnci*, Cumhuriyet öncesi "millî moda"nın öncülüğünü yapıyordu. İlginç bir diğer yön, Ruslardan esinlenilse ya da Paris'e, Londra'ya özenilse de dergilerde bu yeni kadın giyisisinin adı hâlâ "çarşaf"tı. İstanbul modası, Batı ülkelerindeki kadın libasının neredeyse tıpa tıp aynısıydı. Peçe kalkmıştı. Baş ise Rus kadınlarında olduğu gibi bir tülbentle sarılmaya başlanmıştı. İstanbul'un üst tabaka kadını Cumhuriyet'in kılık kıyafet ve şapka devrimine Mütareke'den itibaren hazırdı. Mustafa Kemal'in asıl sorunu erkeğin kılık kıyafetini düzeltmek olacaktı.

Sayfiye, Eğlence ve Rus Dilberler

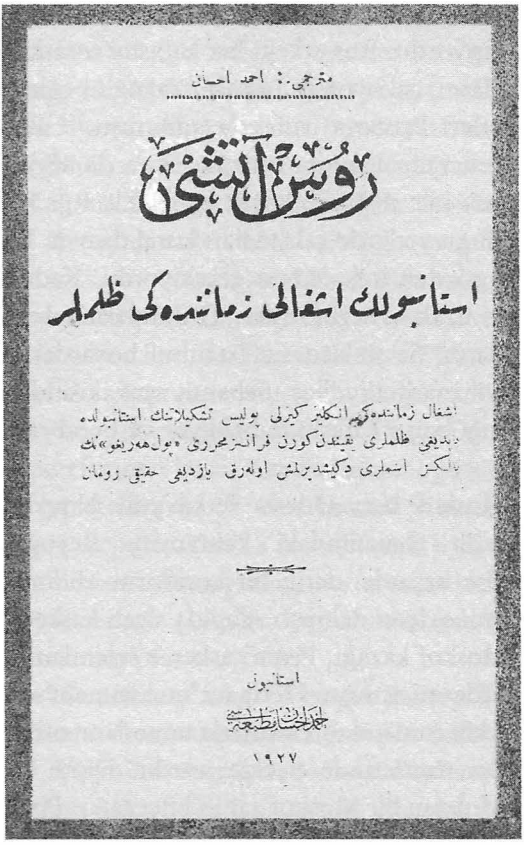
İstanbul'da Mütareke'yle birlikte "mesire" anlayışı değişti. Boğaz yerine artık Adalar'a gidilir oldu. Zaten Cihan Harbi yıllarında Yeniköy'ün ötesi askerî bölge oluşu nedeniyle gayrimüslimlere yasaklanmıştı. Mütareke'yle birlikte İstanbullu denizi keşfetti. Plaj modasını da Rus göçmenler getirmişti. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez "Fülürye"ye koşuyordu. Deniz banyosu önce göz banyosuyla başladı. Fülürye'de yarı çıplak Rus dilberleri denize giriyor, İstanbul ahalisiyse seyirci koltuğunda onları seyrediyordu. Eskiden halk, tarihî çınarları ve memba sularıyla meşhur Fülürye'ye fülürye ku-

şunu dinlemek için giderken bu kez kızgın kumlar üzerinde yatan Rus dilberleriyle göz banyosu yapıyordu. Bu arada "Fülürye", Rus şivesi ile "Florya"ya dönüştü. Böylece Ruslar sayesinde mahremlik, kaçgöç giderek kalktı; İstanbul'un Müslüman Türk kadınları için de açılma saçılma devri başladı. Bir zamanların *Servet-i Fünûn*'u, 1928 sonrasının *Uyanış*'ı İstanbul hayatı üzerine "Plaj ve Kadın" başlıklı yazısında şu satırlara yer veriyordu:

> İstanbul'a Rus muhacirlerinin yadigârlarından biri de plâjlardır. Yazın herkesin mükâlemelerine [konuşmalarına] kulak verin –eğer konuşanlar bir az genç iseler– muhakkak denizden bahsedeceklerdir. Bu gün piyasada ismi geçen meşhur plajlar bundan altı sene evvel birer tenha deniz sahilinden ve yahut münzevî bir köyden başka bir şey değillerdi. İşte Flurya! Bu son seneler zarfında dilimize pelesenk ettiğimiz Flurya nihayet yakınındaki köydekilerin bile gelmeğe zahmet etmediği bir sahildi; fakat bugün öyle mi ya? Sevdanın ilk ateşlerini Flurya denizinin serin aguşunda söndürüp, kızgın kumları üzerinde tekrar alevlendirmek için gelenler! Haftanın tek bir istirahat gününde müsamahakâr mayoların sımsıkı sarıldığı vücutları görüp telziz-i hayal etmeğe [hayallerini tatlandırmaya] koşan iş adamları! Ve her cins insan Cuma, Pazar günleri onun ateş saçan kumlarını dolduruyor![255]

Mütareke'nin ve Rusların İstanbul'a bir diğer hediyesi barlardı. İstanbul hovardası Galata'nın izbe meyhanelerinden barlara terfi etti. Gene Rus göçmenler bu konuda öncülük ettiler. Bar öncesi benzer işlev gören kafekonserler vardı. Sesleri akortsuz Romen aktörler, kendi ülkelerinde gözden düşmüş Fransız şantözler, garip şiveli Danimarkalılar, Japonya'dan gelmiş cambazlar; kısacası feleğin savurduğu tüm insanlar Osmanlı'nın son döneminde bu kafekonserlere doluşmuştu. İstanbul delikanlı sekenesi bu mekânlara dadanmakta gecikmedi. Ama Mütareke'yle birlikte bu kez barlar revaç buldu. Bar, artık Türkiye'nin de eğlence mekânlarına eklenmiş oldu.

Öte yandan yeni doğmakta olan sinemaların geniş bir müdavim kitlesi oluştu. Mütareke sinemalarında dünyayı devretmiş, aşınmış filmler art arda gösteriliyordu. Değişik ülkelerde yapılan bu filmler çoğu kez Fransız yapımı diye halka yutturuluyordu. Fransız dilberleri o yıllarda da revaçtaydı. Ellerinde pastırma ya da sucuk ekmek İstanbul seyircisi bu havasız, izbe mekânlarda sabah akşam günlerini geçiriyordu. Keza tiyatro kumpanyaları arasında da Fransızlar tercih görüyordu. Hangi ülkeden olursa olsun Fransız etiketini hemen hemen tüm kumpanyalar


مترجمی: احمد احسان

روس آتشی

استانبولك اشغالی زمانندهکی ظلملر

اشغال زمانندهکی انکلیز کیزلی پولیس تشکیلاتنك استانبولده
یدیکی ظلملری یقیندن کورن فرانسز محرری «پول هریو»نك
بالکز اسملری دکیشدیرلمش اولهرق یازدیغی حقیقی رومان

استانبول
احمد احسان طبعه‌سی
۱۹۲۷

Paul Herigaut, *Rus Ateşi*, Mütercimi: Ahmed İhsan, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
"İşgal zamanındaki İngiliz gizli polis teşkilatının İstanbul'da yaptığı zulümleri yakından gören Fransız muharriri Paul Herigaut'nun yalnız isimleri değiştirilmiş olarak yazdığı hakikî roman."

kullanıyordu. Paris'in Cimnaz tiyatrosundan gelmiş diye ilân edilen matmazelin şivesi Felemenkçeye çalıyor ya da dilber Alman aksanıyla Fransızca konuşuyordu.

Bar, Kabare, Kumarhane

Beyaz Ruslarla birlikte Beyoğlu yeni bir görünüm kazanmıştı. Lokanta, konser, bar, kabare ve kumarhane işi kısa sürede Rusların eline geçti. Ekserisi Rus Yahudileri tarafından yönetilen bu yerlerde Osmanlı delikanlısı Ruslara özgü gece hayatını ve eğlencesini tattı. Böylece işgal altında kan ağlayan bir kent halkının Ruslar sayesinde biraz yüzü güldü; İstanbul'un durgun ve kapalı yaşamına bir canlılık geldi. Bu eğlence mekânlarında İstanbul'a Wrangel ordusu döküntüleriyle gelmiş kibar Moskof kadınları garsonluk ediyorlardı. Ekseriya zabit rütbesin-

de olan kocaları, lokanta ve barlarda kapıcı, barmen, krupiye ya da becerisi varsa piyanist olarak çalışıyordu. Rus erkeği bar kapısını tutarken karısı benzer barlarda vur patlasın, çal oynasın İstanbul erkeğini eğlendiriyordu. Kısaca eğlence yerleri Rusların istilasına uğramıştı.[256] Rus aristokrasisine mensup bir generalin lokanta bulaşıkçısı ya da seyyar satıcı olması o günler için işten bile değildi. Ancak genellikle Rus kadınlarının kocalarının bulunduğu yerlerde çalışmaları kural dışıydı. Bu tür yerlerde karı ve kocanın gözden ırak olması gerekiyordu. Kadınlar iş saatlerinde kocalarından uzak ve serbesttiler. Tutkunlarına ucuz gönül vermemeyi de biliyorlardı. Sessiz sedasız İstanbul hovardasını soyup soğana çevirmede hayli marifetliydiler. Sabahın saat ikisinden sonra her koca, karısını çalıştığı barın kapısında bekliyor ve beraberce evlerine dönüyorlardı.

Beyoğlu'nun en ünlü Moskof barı Odesa Serkili'ydi. Nitekim Herigaut'nun *Rus Ateşi* adlı romanındaki kahramanı Beyoğlu sokaklarını arşınlarken bir köşe başında, derin bir koridorun dibinde "Odesa Serkili" levhasını görmüş, içeri dalmıştı. Kapıda siyah kasketli, gümüş hançerli, iri yarı bir Moskof kazağı, Piyer'i askerce selamlamış, şapkasını alıp kapının kalın perdesini açmıştı. Herigaut'nun romanı son derece gerçekçiydi. Odesa Serkili romanda şu satırlarla tanımlanıyordu: "Salonda beyaz boyalı masalar üzerlerinde çiçekler vardır. Dipte bir orkestra çalmaktadır. Ortada dolaşan bir Moskof zabiti bilet satar. Piyer rastgele bir masaya oturur. Kimisi ufak yapılı, narin ve nazik, bazıları büyük ve heybetli, hemen hepsi açık kestane renkte ve alagarson kesilmiş saçlı, ipek çoraplı, ipekli ya da ince yünlü şeffaf elbiseli konsülmatris kadınlar masadan masaya dolaşmaktadırlar".

İşte Piyer, kadın kahraman Moskof dilberini, Haraşo Luba'yı ilk kez bu ortamda görecekti. Beyaz kürklere sarılmış kadın, Piyer'in yanına ilişmiş, kadının güzelliği karşısında Piyer'in dili tutulmuştu.

Rus İstilası ve Direklerarası

Wrangel ve Denikin'in zabitleri önce hazır yemeyi tercih ettiler. Eşlerinin mücevherlerini ve kürklerini sattılar. Mütareke yıllarında İstanbul'un kürk ve mücevher piyasası hareketli bir dönem geçirdi. Ancak bir süre sonra Ruslar sıfırı tüketti. Bar, kabare, kumarhane vb. bir mekânda iş tutamayan Rus aristokratları, arkalarında eski zabit üniformalarıyla sokaklarda potin bağı yahut çiçek ya da kâğıttan yapılmış çocuk oyuncakları sattılar. General üniformalarıyla küçük oyuncak be-

bekler satmak üzere köhne İstanbul sokaklarına dalan, "Bir matmazel beş kuruş" diye müşteri ayartan Rus zabitleri olağan sahnelerdi. Bir kısım Moskof zabitiyse sokaklarda tombala ve rulet kurup serbest kumar oynattı. Doğal olarak bu oyunlar hileliydi. Lastik top çoğu zaman sahibinin arzuladığı numaranın deliğine düşüyordu. Safderun İstanbul erkeğinin parasını söğüşlemek bu zabitler için an meselesiydi.

Rus göçmenler, Mütareke yıllarında İstanbul diline, kültürüne sayısız katkıda bulundular. Güzel anlamına gelen "haraşo" kelimesi bunlardan biriydi. Kumarı tombalayla takviye ettiler; çiftetellinin yanına balalaykayı kattılar. Bundan böyle Mütareke İstanbul'unda kazaska ile zeybek, sarışın ile esmer yan yanaydı. Sefil Rus kafileleri para kazanmak için her yola başvuruyorlardı. Hatta Osmanlı'nın ata sporundan esinlenerek cins-i lâtifi, Rus kadınlarını güreştirdiler. Bugünlerde Mütareke gazetelerinde "Rus matmazelleri tarafından güreş; dokuz kısımdan mürekkep; fiyatlar 15 kuruş" türü ilanlara rastlanıyordu. Tabii güreşen kızların güreş tekniği konusunda bir şey bilmeleri beklenmiyordu. Seyreylemeye gelenin de güreş umurunda değildi; güzel vücut, kıvrak hareketler ona yetiyordu.

"Rus istilası"ndan en büyük darbeyi Direklerarası aldı. Artık burada geleneksel sanatlar dışında her şey vardı. Tombul kantocular, Şamranlar, Virjiniler, Amelyalar sessizce sahneyi terk ettiler. "Yemeğe salça, kadına kalça" sözü bayatladı. Bundan böyle şişman, tombul, kalçalı kadınlar Osman Hamdi'nin tablolarında kaldı. Mütareke kadın modeli Ruslardan esinleniyordu. Yeni kadın; sarışın, mavi gözlü, endamlı olmalıydı. Artık ne Kel Hasan'ın oynadığı "Köy Düğünü"ndeki tombul ve esmer kızlar, ne de "Leblebici Horhor Ağa"nın paluzeleri İstanbul erkeğini cezbediyordu; varsa yoksa Rus dilberleriydi. Direklerarası "sermaye" çevreleri de bu yeni tür "meta"nın peşine düşmekte gecikmedi. Hem bu göçmen kuşlar eski kantocular gibi insandan kaçmıyorlardı. Gösterişli bir biçimde "vardakosta" yürüyor, dizlerine kadar tafta fistan giyiyorlardı. Cesur, insana alışık, sevecendiler. Bu tavırlarıyla İstanbul erkeklerini mest ediyorlardı.

Mütareke yıllarında Millî Sinema'da Rus varyetelerini seyretmek ayrı bir gayret gerektiriyordu. Sinema önünde biriken kalabalığı yarmak ve gişeye uzanmak her tanrı kuluna nasip olmazdı. Kalabalığın bir diğer nedeni de belirli bir seyirci zümresinin bu mekânın müdavimi olmasıydı; birçoğu tekrar tekrar aynı varyeteyi görmekten usanmıyordu. Millî Sinema'dan içeri kapağı atanı bir göz ziyafeti bekliyordu. Sahne-

de, ne de olsa kadının hâlâ "tesettür" eylediği bir dönemde, ince, ten rengi fanila giyip akrobasi hareketleri yapan Rus kızları dudak uçuklatıyordu. Bu hileli giyim, artisti çıplakmış gibi gösteriyor ve heyecanı büsbütün arttırıyordu. Erkek atlet, genç kızı havaya atıyor, sonra belinden ve hatta ayaklarından tutup hızla döndürüyordu. En heyecanlı sahne buydu. İstanbul erkeği bu sahnede kendinden geçiyordu.

Sanayi-i Nefise ve Nina

Rus göçmen kızların İstanbul'da sanata katkıları bu tür varyetelerle sınırlı kalmadı. Sanayi-i Nefise Mektebi Rus dilberlere aşinaydı. Göçmen kadınların kolay para kazanma yollarından biri de modellikti. Çıplak model bulmak o yıllarda hemen hemen imkânsızdı. Hikmet Onat anılarında bu soruna şu satırlarla eğiliyordu:

> Sanayi-i Nefise mektebinin bizim okuduğumuz yıllardaki durumuna gelince, o devirde resim çalışmanın çok zor bir iş olduğunu belirtmem gerek. Ne erkek, ne kadın çıplak model yoktu, en çirkin erkek modeller bile soyunmak istemezlerdi. Çevre, resim ve heykel öğreten mektebimizi ahlâksızlık, dinsizlikle suçlandırıyordu. Anlattılar ki biz yazılmadan önce birkaç yobaz mektebi basmış, heykelleri kırmış, antik kopyaların bellerine peştamal bağlamışlar. Böyle bir ortamda resim ve heykel yapmak istemenin zorluğunu anlarsınız. Modellerimiz birtakım sarıklı, sakallı, pos bıyıklı hamallardı. Sadece portre ve büst yapabiliyorduk. Bir gün geldi ki hamal resmi yapmaktan bıktık, giyimli de olsa bir kadın model bulmaya karar verdik. Çingene mahallesinden getirttiğimiz bir kıza oyun oynar pozu verdikten sonra henüz çalışmaya başlamıştık ki müdür Osman Hamdi Bey bizi çağırttı. "Siz deli misiniz çocuklar, nerede sanıyorsunuz kendinizi!" diye bağırdı. "Burası Türkiye, böyle şeyleri kaldırmaz. Hemen kovunuz o çingeneyi. Yakında inşallah Avrupa'ya gideceksiniz, orada bol bol kadın, çıplak kadın resmi yaparsınız![257]

Cihan Harbi ertesi göçmen Rus kadınlar bu boşluğu da doldurmakta gecikmediler. Sarışın dilberler Kız Sanayi-i Nefise Mektebi'ne olduğu kadar, Cağaloğlu'ndaki Erkek Sanayi-i Nefise Mektebi'ne de dadandılar. Mısır püskülünü andıran saçlarıyla Nina, Mütareke yıllarının Sanayi-i Nefise'de el üstünde tutulan modeli oldu. Namık İsmail, Çallı İbrahim, Feyhaman Duran aynı modeli defaatle resmettiler. Galatasaray sergileri geleneksel "manzara"lardan çıplak kadınlara, ressamlarımızın diliyle "nü"lere çark etti. Bundan böyle çıplak kadın fecri temsil ediyordu. Manzara resmiyse göçmen Rus ressamlara kaldı.







Ünlü kadın dergileri *İnci* ve *Yeni İnci*, Cumhuriyet öncesi "millî moda"nın öncülüğünü yapıyorlardı. İlginç bir diğer yön, Ruslardan esinlenilse ya da Paris'e, Londra'ya özenilse de dergilerde bu yeni kadın giysisinin adı hâlâ "çarşaf"tı. İstanbul modası Batı ülkelerindeki kadın libasının neredeyse tıpa tıp aynısıydı.

Bunlar tiyatroları, sinemaları, pastaneleri geçmişin Sadabad manzaralarını ve eğlenceleriyle donattılar. Onlar sayesinde güzel sanatlarda laikliğe adım atıldı.

İstanbul Hanımefendileri ve Rus Dilberleri

Ancak Rus dilberler giderek sorun olmaya başladı. Savaş spekülasyonuyla servet edinen İstanbul'un "yeni zengin" tabakasının aşk maceraları dilden dile dolaşmaya başlamıştı. Sarışın göçmenlere yardım elini uzatan, evini barkını açan İstanbul beyefendileri bu dilberlere gönül vermekte gecikmediler. Rus dilberlerse birçoğunu soyup soğana çevirdi. Hatta kimi kez birçok âşık morfin ve kokaine alıştı. İstanbul sekenesi giderek kötü yola giriyordu. Nitekim kısa bir süre sonra Rus dilberlere tepki doğdu. 1923'ün yaz aylarında İstanbul'un seçkin zevatının eşleri, kırk kadar İstanbul hanımefendisi hükümete başvurmak

zorunda kaldı. Dilekleri Rus kadınlarının İstanbul'dan kovulmasıydı. Dilekçede, doğmakta olan çağdaş Türkiye'nin düşmanlarının, Bolşevikler önünden kaçan şimal döküntülerinin bir "şer ve fesad âmili" olmak üzere kasten İstanbul'un nezih muhitine sokulduğu iddia ediliyordu. Rus kadın ve kızların cazibesi, namus ve iffet telakkileri başkaydı. İstanbul hanımefendilerine göre, Rus "cins-i lâtif"leri kocalarına ve çocuklarına hulûl etmiş, onlara çengel atmışlardı. Bu yetmezmiş gibi on sekiz ile otuz yaş arasında hemen her Türk erkeği Rus barlarına, kafeşantanlarına, lokantalarına devam ederek morfin, kokain, eter, kü'ul (içki) müptelası olmuştu. Öte yandan Rus dilberler İstanbul'un nezih ailelerinin genç kızlarına kötü örnek oluyorlardı. İstanbul'a "yırtık palasparelerle" geldikleri hâlde, artık pahada ağır esvaplarla ve mücevherlerle endam-ı arz ettiklerini gören İstanbul'un genç kızları manen zehirleniyorlardı. İstanbul'un seçkin hanımefendilerine göre göçmen Rus dilberler Türklerin elinde kalan son servetleri yutmuşlar, halkı soymuşlardı. Kısaca, asırlardan beri Moskof ordularının yapamadığı tahribatı Rus dilberi yapmıştı. Bu nedenle, Türk ırkı tehlikeye maruz kalmıştı. Millî Mücadele'yle gerçekleştirilen büyük kurtuluş Rus dilberlerinin çabasıyla akamete mahkûm ediliyordu. Bu nedenle Rus dilberlerinin hemen ülkeden kovulması gerekiyordu.

İstanbul hanımlarının dilekçesi erkek mahfilinde yankı uyandırmakta gecikmedi; tepkiler anında geldi. İstanbul erkeği kendilerini bu denli aşağılayıcı bir itham karşısında sessiz kalamazdı. Türk erkeklerine iftira ediliyordu. Başta Türk Ocağı reisi olmak üzere aydın çevre, yayın organlarında bu tür genellemeye karşı olduklarını ifade edeceklerdi. Ancak Rus göçmenlere kimse pek sahip çıkmaya yanaşmıyordu. *Akşam* gazetesi bu konuda cüret gösterse de hemen ertesi gün söylediklerinden çark etmek zorunda kalacaktı. Yalnız Nimet Remide Hanımefendi, Rus kadınlarının da aralarında kötülerin olabileceğine işaret etmek hakşinaslığında bulunacaktı. O sırada Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmuş olan Nezihe Muhiddin Hanımefendi ile Leylâ Hanımefendi de "birkaç Rus kadını" diye sınırlayarak kırk imzalı dilekçedeki genel ifadeyi zımnen eleştireceklerdi. Celâl Sahir, *Süs* dergisinde dilekçeyi "bedbaht istida" diye yorumlayacaktı.[258] Hoş, dilekçe veren kadınları fazla yadırgamamak gerekiyordu. Rus kadınlarının güzelliği, zarafeti İstanbul erkeklerini büyülemişti. Çoğu evin, barkın düzeni sarsılmıştı. Ama Rus dilberlerin de fazla seçeneği yoktu.

Tombalacı Hatunlar ve Tombala ile Mücadele Derneği

O yıllarda kadın bedeni en geçer akçe metaydı. Tombalacı hatunlara İstanbul erkeği deli divane oluyordu. İşgal yıllarında İstanbul'un kıyı bucak hemen her kahvehanesine Rus kadınları dadanmış, müşterilerle tombala oynamaya başlamışlardı. Divanyolu'nda, Aksaray'da, Kocamustafapaşa'da kahveler bundan böyle tıklım tıkış doluyordu. Kolları, göğüsleri açık, güler yüzlü, sarı saçlı, mavi gözlü Rus dilberlerini karşısında gören İstanbul erkeği kesenin ağzını açmakta fazla direnemiyor; tombala oynayarak evin rızkını Rus dilberlerine kaptırıyordu.

Rus dilberlerin tombalaları o denli yaygınlaşmıştı ki tombala "millî afet" olarak ilân edildi. Limancı Hamdi diye bilinen Ahmet Hamdi (Başar) başkanlığında ve çoğu Darülfünun öğrencisi olan 300-400 üyeli bir Tombala ile Mücadele Derneği kuruldu. Tombala oynatılarak halkın soyulduğunu, tombalanın sosyal huzursuzluğa yol açtığını ileri süren dernek, üyelerini seferber etti; kahve kahve dolaşarak, kahvehane sahiplerini tehdit ederek Rus dilberlere gözdağı verdiler. Tüm bu İttihatçı yöntemler para etmeyince de kahvelere girip tombalanın mazarratı ya da sakıncaları üzerine halkı aydınlatan konuşmalar yaptılar. Ama İstanbul erkeğini bu sevdadan vazgeçirmek kolay değildi. Bu arada Meşihat da devreye girdi. Tombalanın dinen caiz olmadığı üzerine camilerde vaaz verdirilmeye başlandı. Bu çok yönlü çabalar zamanla sonuç verdi. Tombalacı Rus dilberler kazandıkları mevzileri terk etmek zorunda kaldılar, kahvelerden çekildiler.[259]

Rus Garson Kızlar ve "Yolunacak Kazlar"

Rus kızları tombalacılığın yanı sıra garsonluk da yaptılar. Zamanla İstanbul'da bir dizi Rus lokantası açılmıştı. Beyoğlu'nda bu lokantalarda bir liraya nefis bir tabldot yemek mümkündü. Ancak mükellef bir sofra, şarabıyla, şampanyasıyla 18-20 liraya kadar çıkıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk lokantalarının Ruslarınkiyle rekabet etmeleri olanaksızdı. *Türk Hayatı* dergisi "dedikodu" sütununda Rus müteşebbis lokantacıların müşterileri celbetmek için ilginç yöntemler uyguladığını kaydediyordu. "Yolunacak kazlar"ı, dükkânlarına çekmek, onları neşelendirerek içirmek için güzel Rus kızları garson olarak çalıştırıyorlardı. Türk lokantaları bu tür olanaklardan yoksundu. Ancak "millî iktisat" burada da Türk lokantacıların imdadına yetişti. İstanbullu lokantacılar aralarında dernek kurdular. Lokantacılar Cemiyeti, Türk lokantalarında "temiz ve nezafetle hizmet etmeyi öğrenmiş gar-

sonlar" yetiştirmeyi, lokantalarda "nezafet"e riayet edilen bir ortam yaratmayı amaçladılar.[260]

Lokantaların yanı sıra Rusların etkin olduğu hizmet sektörlerinden biri de pastanelerdi. İstanbul'a pasta zevkini aşılayanlar Rus göçmenlerdi. Seçkin tabaka, muhallebici dükkânlarına artık yüz vermiyor ve pastanelere takılıyordu. İstanbul'un sevdalı gençlerinin kaçamakları bundan böyle pastane köşelerine kayıyordu. Giderek pastane tutkusu yaygınlaştı. Mütareke yıllarında İstanbul'un dört bir yanında açılan pastanelerde servis Rus dilberlerinin tekeline geçti. Dönemin



Mütareke yıllarında İstanbul modası Batı'yı yakından izliyordu. Peçe kalkmıştı. Baş ise Rus kadınlarında olduğu gibi bir tülbentle sarılmaya başlanmıştı. İstanbul'un üst tabaka kadını Cumhuriyet'in kılık kıyafet ve şapka devrimine Mütareke'den itibaren hazırdı.

yazarlarından Mustafa Remzi, *Pastacı Kız* adlı eserinin girizgâhında pastane modası hakkında şunları anlatıyordu:

> İstanbul'un bin bir güzellikle dolu geçen hayatında pastaneler pek mühim bir mevki ihraz etmektedirler. Ruslar memleketlerinden hicret edip de şehrimize iltica ettikleri zaman Türkler onlara kucaklarını açtılar. Ve onları hiçbir işlerine yaramadıkları hâlde karga besler gibi beslediler. Onlar yalnız bir işe yarıyordu: Zenginlerin zevklerini tatmin etmek. Evet onlar İstanbul'da ilk iş olarak bunu yaptılar ve her zengin Türkün can evine girdiler. Ve kendilerine ram ettiler. Rusya'nın demokrat Bolşevik tabakasından kaçarak buraya gelenler; zengin erkeklerin koyunlarında hem şehvet hırslarını tatmin, hem de kazançlarını temin ettiler. Onların hiçbiri, bilhassa hiçbir dişisi sürünmedi, dilenmedi. Karıları yüksek yerlerde insan avlarken erkekleri çiçek sattılar, her şeyi yaptılar. Velhasıl sürünmediler. İşte o zaman Beyoğlu'nda pek çok pastaneler açıldı. Ve bir kısım Rus kadınları da oralarda çalıştılar. İşte o zamandan sonra halkımızda bir pastane merakıdır aldı, yürüdü. Buralara evvela oldukça yüksek adamlar devam ederken, bilahare orta ve aşağı tabakalar da oralarda eğlenmeye başladı. İşte o zamandan beri Beyoğlu'nda pastane hayatı azim bir tekemmüle doğru yürüyüp gidiyor.[261]

Sonuç

Türkiye'de tarih yazımının boşluğunu edebiyat doldurdu. Roman ve hikâye türü edebî eserler toplumsal tarihin ana kaynaklarından biri ola geldi. Hele bunlar avam için yazılan türden olursa daha da bir önem kazandı. İşte *Pastacı Kız*, bu tür bir öyküydü. Tüccardan Necdet Bey'in, Ekim Devrimi ertesi İstanbul'a kaçan ve Beyoğlu'nda bir pastanede garson olan Rus kızı Nadya'ya, ölümle sonuçlanan tutkusunun öyküsüydü. *Pastacı Kız*, risale büyüklüğünde bir hikâye kitabıydı. Her hafta yayımlanan bu tür öykü kitapçıkları, Cihan Harbi ve işgal ertesi İstanbul'da gündeme gelen yeni tür bir yaşam tarzını, kadın-erkek ilişkilerinde varılan düzeyi yansıtan, o günün ölçüleriyle iç gıdıklayan dizilerdi. Toplumsal tarih ve "zihniyet" tarihi açısından önemli birer kaynak oluşturan bu kitapçıklar, II. Meşrutiyet yılları ve ertesi toplumsal dönüşümü günü gününe yansıtır olmuştu.

Meşrutiyet'in özgürlük ortamının yarattığı Osmanlı feminizmi, kadını bir ölçüde geleneksel değer yargılarından koparmıştı. Ancak savaşların neden olduğu yoksulluk birçok kadını sefalete sürüklemiş; fuhuş giderek yaygınlaşmıştı. İstanbul, Cihan Harbi yıllarından itiba-

ren çöküntüyü yaşayacaktı. 1917 ertesi birçok Rus göçmenin parasız pulsuz İstanbul'a sığınması; alkol, kumar, fuhuş, kokain gibi toplumsal sorunları körüklemişti. 1918-1922 yılları arasının İstanbul'u, sanki Vietnam Savaşı'nda Saygon'u öngörürcesine servet ve sefaleti aynı potada eritecekti. Ahlâk çöküntüsü kaçınılmaz olmuştu. Bu yıllarda ahlâk sosyolojisinin geniş yankı bulmasının gerekçesi de buydu. Bir yandan işgal orduları, öte yandan Rus dilberleri ateşle barutu simgeliyorlardı. İstanbul'da fuhuş böyle bir ortamda yeşerdi. Resmî zabıta kayıtlarına göre, Mütareke yıllarında İstanbul'da "vesikalı" 2.125 fahişe çalışıyordu. Bunların dışında birçok kadın vesikasız olarak illegal çalışıyordu. Her gün geçimini fuhuşla idame ettiren 5.000 dolayında kadın İstanbul sokaklarını arşınlıyordu. Vesikalılar arasında çoğunluk Müslüman kadınlardaydı. Fuhuş, Mütareke yılları İstanbul'unu mesken edinmişti. Savaşların neden olduğu yoksulluk birçok kadını sefalete sürüklemiş, fuhuş giderek yaygınlaşmıştı. Ünlü tıp uzmanı Mazhar Osman, *Sıhhat Almanakı*'nda, Yeşilay için kaleme aldığı yazısında çöken payitahtı şu satırlarla ifade edecekti:

> Umumî Harp oldu bitti, umumî harpte içenler, parası bol bir takım türediler, soysuzlardı. Mısır ekmeği yemekten, şeker hasreti çekmekten insanların çoğu içkinin tadını bile unutmuştu. Lâkin Mütareke oldu, düşman orduları çekirge gibi İstanbul sokaklarına yayıldı, otomobil içinde sarhoş Amerika bahriyelileri kucaklarında zilzurna Rum dilberleri Beyoğlu'nun büyük caddelerinde resmigeçit yapıyorlardı. Barlarda İngiliz neferleri viski ile zilzurna olduktan sonra rastgelene saldırıyorlardı. Hele Fransızların koloni askerleri yapmadıklarını bırakmıyorlardı. Rum ve Ermeni kahpelerinin aşklarıyla coşkun ve galibiyet neşesiyle taşkın bu medeniyet ordusuna Bolşeviklerden kaçan çar enkazı da ilave edildi. Bizans ömründe görmediği sefahat hayatını sürüyordu. Lokanta ve barlarda hizmet eden birbirinden güzel Rus prensesleri, kontesleri bu sarhoş alayını büsbütün çıldırtmıştı. İçki bu aşkı doyurmuyordu; beyaz toz, kokain aldı yürüdü. İstanbul'un mahalle kahvelerine kadar sarışın Rus dilberleri beyaz tozla yayıldı. Kokain ile halkın aklı, tombala ile parası çalınıyor, tımarhanelere kokainmanlar, eteromanlar, morfinmanlar doluyordu. İstanbul Allahlıktı, her hükümet karışıyordu; hiçbir hükümet bir şey yapamıyordu. Halk kütlesi elden gidiyordu. Topla, tüfekle, tayyare ile, bomba ile dünyanın kırk küsur milleti İstanbul'u ezememişti, İstanbul kokaine, fuhşa esir oldu. Çar ordularına altı yüz sene karşı duran İstanbul Rus orospularına mağlup olmuştu.[262]

Cihan Harbi imparatorlukların sonu olmuştu. Birçok kent yıkıntıya uğramıştı. Ama İstanbul'un yaşadığı toplumsal çöküntünün bir başka örneğine rastlanmadı. Cihan Harbi sonrası savaşmış ülkeler arasında bu denli tefessüh etmiş başka bir kent yoktu. Bu nedenle yeni bir ulus kurarken Ankara'dan yola çıkılması salt stratejik nedenlerden kaynaklanmıyordu. Ankara, Pompei'den uzak durmaktan yanaydı.

—•—

EK

İstanbul'da Pastacı Rus Kız[263]

[Aşağıda, Mustafa Remzi'nin roman kahramanı Necdet Bey'in Rus dilberi Nadya'yla karşılaşmasını anlattığı bölüm yer alıyor.]

Bugün yirmi bir yaşıma basalı tam üç ay oluyor. Yine ticarethanede çalışıyorum. Pazar olduğu için piyasada faaliyet yok. Ben de arkadaşım Lami ile geziyorum. Kollarım sıkacak bir vücut, dudaklarım emecek bir şey arıyor. Bütün gezme günlerimde dolaştığımız Beyoğlu'na çıktım. Müdavimi olduğumuz temiz bir pastaneye girdik. Masalardan birini işgal ettik. Güzel, bilseniz ne kadar güzel bir matmazel karşımıza çıktı. Matmazel masamızın beyaz mermerinin iki tarafına dirseklerinin biraz aşağısına kadar sıvalı kollarını dayadı: Ne getireyim beyim? dedi.

Doğrusu ben ne getirteceğimi şaşırmıştım. Arkadaşım da benim ağzımdan çıkacak emre tabi olacağı için bir şey söylemiyordu. Bilmiyorum kaç dakika karşımızdaki o güzel vücudu seyretmiştim. O güzel, kumral kibar bukleli saçlarının haleledi̇ği, derin manalı nazarları, güzel bir burnu, iki tarafında tatlı iki çukuru bulunan kibar bir ağzı, ince dudakları taşıyan bir çehre... Kalbimde, gençliğimin yirmi birinci senesinde bir mevki işgal etmeye başlamıştı. Şunu açık kelime ile söyleyecek olursam, bu genç matmazeli, daha doğrusu bu pastacı kızını sevmiştim. Evet seviyordum. İnce siyah önlüğünün kapadığı o vücudu mürtesemat [izdüşüm] bahsine istinaden hayalimde canlandırdım. İşte bu tahayyül beni büsbütün baştan çıkarmaya kâfi geldi. Etrafın tenhalığı da daha ziyade cesaret verdi: Ne kadar güzelsiniz matmazel! dedim.

"Ne getirelim beyim?" sualinin cevabı bu mu olacaktı! O sözü söylemiştim. Fakat yanaklarımda sıcak bir rüzgârın estiğini biraz kızardığımı kendim de hissettim.

— Ben mi güzelim efendim? dedi.

— Evet siz, siz çok güzelsiniz! dedim.

Arkadaşım bu kısa muhaveremizi kesti:

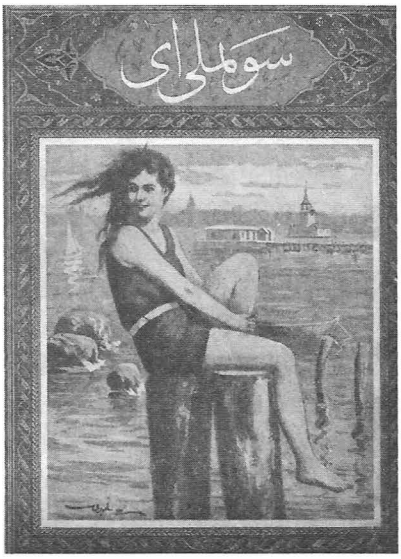
— Bize sütle gato getir! dedi.

O her adımında ruhuma daha ziyade yakınlaşan adımlarla uzaklaştı. İki dakika sonra Lami'nin istedikleri gelmişti.

Ben burada kafamı dinlendirmek, biraz bir şey yemek için gelmiştim. Hâlbuki iştahım kesilmiş, kafam büsbütün işliyordu. O; masamızın yanı sıra geçen tahta duvarın köşesine iki elini arkasına bağlayarak dayandı. Lami sütünü içerken ben de onu temaşa ediyordum. Onu pe-



Ruslar, İstanbul'a pastaneleri getirmiş, böylece muhallebicilerin pabucu dama atılmış. Mustafa Remzi'nin *Pastacı Kız* adlı öyküsü, Tüccardan Necdet Bey'in Ekim Devrimi ertesi İstanbul'a kaçan ve Beyoğlu'nda bir pastanede garsonluk eden Rus kızı Nadya'ya olan tutkusunu dile getiriyordu.





Mütareke'yle birlikte İstanbullu denizi keşfetti. Plaj modasını da Rus göçmenler getirmişti. Yüzyıllardır denizden kaçan İstanbul halkı bu kez "Fülürye"ye koşuyordu. Eskiden halk, tarihî çınarları ve memba sularıyla meşhur Fülürye'ye fülürye kuşunu dinlemek için giderken bu kez kızgın kumlar üzerinde yatan Rus dilberleriyle göz banyosu yapıyordu.

---

restişe layık, mâ-fevk-ül-beşer [insanüstü] buluyor, o vücudu, o yanakları, o saçları okşamak, ince dudaklarını mütemadiyen emmek istiyordum.. Lami sütünü içip bitirdikten sonra benimle teşrik-i mesai etti. O vücudu o da seyre daldı. Acaba o da sevecek miydi. Ben paketten çıkardığım sigarayı dudaklarım arasına aldım: Lütfen kibrit!... dedim.

Derhâl önlüğünün cebinden bir kibrit çıkararak önüme geldi. Kibriti çaktı. Kibriti sigarama yaklaştırırken kendi bana yanaşmış o ince önlüğün altındaki vücudunun bir kısmı dizlerime değmişti. Kibritten çıkan alev, müspet, menfi vücutlarımızın temasından hâsıl olmuş bir şerare gibi idi.

— İsminiz? dedim.

Bu Rus güzelinin ismi kafamda burkuldu, burkuldu, beni sersemleştirdi. Birkaç laf konuştuk. Türkçe okuma yazma bilmiyormuş, Fransızcası mükemmelmiş. Sabahın saat onundan akşamın onuna kadar burada çalışıyormuş.

***

Rus Kadınların İstanbul'dan Kovulması İsteniyor[264]

Birçok hanımların imzasıyla vilayete verilen bir istidada ahlâk-ı umumiyyeyi efsâd eden Rus kadınlarının şehrimizden ihracı talep ediliyor.

Mütareke'den beri İstanbul'un başına musallat olan belâlardan biri de hiç şüphesiz Rus muhacirlerinin akınıdır. Bolşevik orduları önünden firar eden soluğu İstanbul'da bulan on binlerce Rus kitlesi, memleketin iktisadiyyat, sıhhat ve asayişi üzerine olduğu kadar da ahlâk-ı umumiyyesine arız olmuş bir mikrop gibi bütün İstanbul'u zehirlemiştir. Dün polis müdüriyetine tevdi edilen ve yüksek ailelere mensup bazı hanımların imzalarını muhtevi olan bir istidanamede memleketin nezahet ve faziletini, gençliğin ahlâkını efsâd etmekten başka bir iş görmeyen Rus kadınlarının İstanbul'dan teb'idi talep olunmaktadır. Pek şayan-ı dikkat olan mezkûr istidayı aynen derç ediyoruz:

Hanımların İstidası

Birçok fedakârlıklar ve say-ı beşerin fevkinde cansiparâne ve hüdapesendâne [doğru yolu gösteren] gayretler sayesinde istikbâli henüz taht-ı emniyete girmeye başlayan mukaddes Türk vatanının âtisi Anadolu mücahidîn-i muhteremesinin kurmuş oldukları sağlam esaslar üzerinde temin ve idameye memur olacak insâl-i ahire ve müstakbelenin [gelecek nesillerin] bu kâr-ı mühimmede [mühim işte] muvaffak olamamalarından bihakkın endişnâk olan [endişe duyan] zirde vazü'l-imza İstanbul'un Türk kadınları kemâl-i sûzişle [büyük bir acıyla] arza cüretyâb olduğu bervech-i âtî hususât üzerine ehemmiyetle nazar-ı dikkat-ı devletleri celbeder.

Mondros Mütarekesi'ni müteakip memleketimizi istila ile evlerimizi işgal, erkeklerimizin bir kısmını tevkif, hapis hatta nefy ve tagrîb eden [gurbete gönderen] düşman kuvvetleri, dâhilde tedarik ettikleri şürekâ ile birlikte İslam anasırına zulm ve teâdi [düşmanlık] icrasıyla imân-ı milletimizi maddî ve manevî kuvvetlerimizi ezemediği hatta bilakis bu mezâlim sayesinde kuva-i maddiyye ve maneviyyemizin büsbütün kesb-i rasânet ettiğini [güçlendiğini] görerek nihayet Bolşevik akımı önünden kurtulup kaçan Rus enkaz-ı istibdâdını bir âmil-i şer ve fesad olmak üzere İstanbul'un nezih muhitine ilhak ettiler.

Filhakika ırken kendilerine en yakın akvâmın bile kendi taraflarına kabulden ihtiraz ettikleri [kaçındıkları] bu şimal döküntüleri topraklarımıza ayak attıkları meş'ûm [uğursuz] günden beridir karılarının

ve kızlarının câzibesi ve namus ve iffet hakkındaki tarz-ı telakkilerinin başkalığı sayesinde kocalarımız ve evlatlarımızın kısm-ı azâmına hulûl ile [ele geçirerek] cinayetlerin en azim ve en menfurunu irtikâbdan [gerçekleştirmekten] bir an hâli [geri] kalmayarak memlekette Türkün elinde servet namına ne kalmış ise bel' etmiş [yutmuş], düşman hesabına casusluk yaparak yüzlerce, binlerce İslam hânmânını [evini, barkını] söndürmüş, oğullarımızı zehirlemiş, kızlarımıza sui-misâl olmuş, hülasa asırlardan beri Moskof ordularının yapmağa muvaffak olamadıkları tahribâtı şu bir iki sene zarfında fazlasıyla yapmış ve hâlâ da yapmakta bulunmuştur. Bugün nesl-i hâzırı teşkil eden on sekiz ila otuz yaşında gençler arasında mahzâ [tamamıyla] bu Rus kadınlarının tahribkâr tesiriyle morfin, kokain, eter, kü'ul gibi öldürücü zehirlerin itiyâd-ı katline zebun [güçsüz, aciz] olmayan yok gibidir. Her türlü inzibat ve sıhhî murakabeden azade olarak ticaret-i mezmumelerine [beğenilmeyen ticarete]devam eden Rus bar, kafeşantan, lokantalarının adedi yalnız Beyoğlu'nun Tünel'den Taksim'e kadar olan kısa bir mıntıkasında yirmi beşten fazladır. Birer maktel-i ismet [masumiyeti öldürücü mekân] olan bu yerlerde her gece yüzlerce genç Türkün sıhhat, servet ve namusu girdâb-ı felakete sürüklenmektedir. Kezâlik her cemiyete sokulan bu muzır kadınları gören, umumî mahâfilde onlarla temas etmek mecburiyetinde kalan bazı Türk kızları da bu mülevves [kirli, pis] kadınların memleketinden yırtık bir pâlâspâre ile çıkıp bugün en ağır esvâblar en girân-bâhâ [değerli] mücevherlerle arz-ı endâm ettiklerini gördükçe bu hâl nesl-i müstakbeli yetiştirecek olan yarınki anaların ahlâkı üzerinde bir amil ü müessir olmaktadır.

Irkımızı en ciddi bir tehlikeye maruz bırakarak sizlerin itmam etmiş olduğunuz kâr-ı azm-i istihlası [kurtuluş kazanımlarını] sonra dûçar-ı akamet edecek mahiyette olan bu mühim meseleyi mübeccel hükümetimizin en büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve lâyık olduğu müstaceliyyetle nazar-ı itibâra alarak frengiden, kü'ulden [içkiden] daha vahim ve muhrib olan bu fisk [yoldan çıkma] ve fücûr [günahkârlık] amillerinin bir an evvel topraklarımızdan def'i her neye mütevakkıf ise hemen icrasını mukaddes vatanımızın selâmeti namına istirham eyleriz.

İmzalar:

Gazi Edhem Paşa halîlesi [zevcesi] Sabiha
Müşir Kâzım Paşa haremi Nebile
Hacı Bekirzade haremi Reşide Muhiddin
Kilarcıbaşı merhumun kerimesi Nazmiye

Merhum Nasır Paşa haremi Saide
İsmail Hakkı Bey haremi Nazire
Cevad Bey haremi Mabude
Fuad Paşa haremi Meliha
Kenan Paşa haremi Nuriye
Merhum İsmail Hakkı Bey haremi Nesime
Edib Bey haremi Belkıs
Refik Bey haremi Bedriye
Fikri Bey haremi Ayşe
Falih Rıfkı Bey haremi Şefika
Merhum Tevfik Paşa haremi Selma
Cemal Bey haremi Hâdiye
Eşref Bey haremi Vahide
Baha Bey haremi Mükerrem
Merhum Tosun Bey haremi Mürüvvet
Said Bey haremi Fatma
Hacı Hasan Efendi haremi Huriye
Celâl Bey haremi Şadiye
Ali Şir haremi Müzeyyen
Namık İsmail Bey haremi Mediha
Yusuf Bey haremi Nuriye
Said Bey haremi Fatma
Cemâl Bey haremi Vasfiye
Nazmi Bey haremi Saide
Miralay Tevfik Bey haremi Belkıs
Hacı İsmail Bey haremi Fatma
Merhum İbrahim Paşa haremi Fatma Feryal
Sadiye Saadet Giray

Polis müdüriyetinin İstanbul'da bulunmakta olan Rus muhacirlerinin hudud haricine tard ve sevkleri hakkında Dâhiliye Vekâleti nezdinde teşebbüsatta bulunduğunu evvelce yazmıştık. Dâhiliye Vekâleti'nden bu kerre vürud eden cevapta muahedenin tasdik ve hâl-i tabiinin avdeti üzerine Rusların İstanbul'dan çekilmeleri tabii olduğundan şimdilik bu teşebbüsün tehiri bildirilmiştir. Polis müdüriyetinin Rusların ihracı hakkında yeniden bazı teşebbüslerde bulunacağı haber alınmıştır.

***

Rus Kadınları ve Hanımların İstidası[265]

Polis müdüriyeti hanımların bu müracaatını kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate almış ve Rusların teb'idi için Dâhiliye Vekâleti nezdinde teşebbüsatta bulunmak üzere makam-ı vilayete müracaat eylemiştir.

***

İstanbul'da Rus Dilberleri[266]

Hanımlarımızın hükümete verdikleri bir istidayı gazeteler neşrettiler.

Kırk kadar hanımefendinin imzası üstünde, verilen bu istida Ruslardan şikâyet ve onları tahkir ve tezlil ediyor, İstanbul'dan kovulmalarını istiyor. Türk gençlerine iftira atıyor. Bu garip ve bedbaht istidanın esas noktaları işte:

1'. Dünkü düşmanlarımız Mondros Mütarekesi'ni müteakib işgali, hapis, nefi ve her nev'i zulüm ve teâdâyi [düşmanlığı] ve dâhildeki düşman unsurlarının iştirakini millî imanımızı ezmek için kâfi görmemişler ve Bolşevikler önünden kaçan şimal döküntülerini, bir şer ve fesat amili olmak üzere, kasten İstanbul'un nezih muhitine sokmuşlar.

2. Bunlar istibdat enkazı imiş.

3. Bu şimal döküntüleri kadınlarının, kızlarının cazibesi ve namus ve iffet telakkilerinin başkalığı sayesinde:

Hanımlarımızın kocalarına ve çocuklarına hulûl etmişler; kızlarına fena misal olmuşlar, on sekiz ile otuz yaş arasında hemen bütün genç erkekler Rus barlarına, kafeşantanlarına, lokantalarına devam ederek morfin, kokain, eter, kü'ul müptelası olmuşlar; bazı genç kızlar umumî mahâfilde onlarla temas etmek mecburiyetinde kalarak ve yırtık pâlâspârelerle [eski püskü, yırtık pırtık giyecek] geldikleri hâlde ağır esvâblarla ve girân-bâhâ [kıymetli] mücevherlerle endâm-ı arz ettiklerini görerek manen zehirlenmişler.

Türklerin elinde kalan son servetleri yutmuşlar. Halkı soymuşlar.

Düşman hesabına casusluk yaparak binlerce Müslüman hânmânı [evi, barkı] söndürmüşler.

Hâsılı asırlardan beri Moskof ordularının yapamadığı tahribatı yapmışlardır.

4. Bu sebeplerden dolayı Türk ırkı tehlikeye maruz, başarılan büyük kurtuluş işi akamete mahkûm imiş. Binaenaleyh bunları hemen kovmak lâzımmış.

İstidanın genç Türk erkeklerinin hepsine birden iftira eden kısmı, gençler yurdu olan Türk Ocağı reisinin, meseleyi yakından tetkik etmiş hekimlerimizin, mütefekkirlerimizin ağzından icap eden cevapları aldı. Ruslara ve bilhassa Rus kadınlarına taalluk eden kısmına ise, belki de haklı bir korku ile! hiç kimse etraflı bir cevap vermedi. Bu hususta yegâne cüret gösteren *Akşam* gazetesi hemen ertesi günü söylediklerinin bu kısmından caydı. Yalnız Nimet Remide Hanımefendi Rus kadınlarının iyi veya kötü olabileceklerine işaret etmek hakşinâslığında bulundular. Nezihe Muhiddin Hanımefendi ile Leylâ Hanımefendi de "birkaç Rus kadını" diye takyid ederek kırk imzalı istidadaki teşmili zımnen muâheze ettiler [eleştirdiler].

***

Rus Dilberi Matuçka![267]

Şimdi İstanbul'un deniz mevsimi! Sıcaklar bastı. Bu yıl deniz hamamları da umuma mahsus! Ayrı gayrı yok! Zaten İstanbul'un etrafı o kadar çok deniz ki herkes hamam mamam dinlemeden istediği yerden denize dalıveriyor. Ta Florya'dan tutun da boğazın iki tarafından Pendik sahillerine varıncaya kadar apaçık, yeter ki vaktin olsun, bu deniz mevsimi Avrupa'da çok eğlentili geçer, az çok vakti hâli yerinde olanlar, deniz kenarlarına giderler. Bizde kimse yerinden kımıldamaz. Biz nedense denize ısınamıyoruz.

Anadolu'nun iç tarafında daha denizi görmeyen sadece adını işiten, şeklini, rengini rüyasında gören milyonlarca kardeşimiz var, ne ise orası lâzım değil. Deniz mevsiminde deniz eğlenceleri ömür olur vesselam. Avrupa'da deniz vakti, kadın erkek cıvıl cıvıl kıyılara dökülür, yıkanır, şakalaşır, yer, içer, güler, eğlenir, yaşar. Doğrusunu isterseniz insan melek yüzlü, huri vücutlu kızların, kadınların öyle çırılçıplak denizkızı gibi suda, kum üstünde salınıp yattıklarını görünce iştehası da açılır, yüreği de ferahlar. Mübarek mahluklar suda başka güzeldir, kumda başka güzel!

Birkaç yıl evvel hani İstanbul'a bir haraşo dökümü olmuştu. Rusya'dan, Bolşeviklerden kaçan binlerce Rus İstanbul'a gelince, ortalığı bir haraşo bolluğudur tuttu. Öyle endamlı, dalyan gibi, ilik gibi, yumuşak kiraz dudaklı, süzük gözlü Rus dilberleri aramızda salınmaya başlayınca, çoğumuzda şafak attı. Çürük yürekler derhâl abayı yaktı. Rus dilberleri kendi paralarını yedikten sonra bir müddet de burada peydahladıkları baygın âşıkları yiyip bitirdiler. Sonra da işi büsbütün



Savaş spekülasyonuyla servet edinen İstanbul'un "yeni zengin" tabakasının Rus dilberlerle aşk maceraları dilden dile dolaşmaya başlamıştı. Sarışın göçmenlere yardım elini uzatan, evini barkını açan İstanbul beyefendilerinin bu dilberlere gönül vermeleri kısa sürede soruna dönüştü.

---

başka çığıra döktüler. Böyle bir kişinin değil, birkaç yüz kişinin birden parasını çekmek için birçok yerlerde "bar" denilen gece meyhaneleri açtılar. Orada şampanya içenlere çıplak vücutlarla hizmet ettiler ve biraz keyif olanların son meteliğine kadar sızdırdılar. Sonra da yaz geldi, denize döküldüler, bilhassa Florya'da güzel soyunma ve soyulma yerleri açtılar ve kışın Beyoğlu'nda haraşoların tadını alan millet yazın da Florya'ya döküldü. Fakat bu daha keyifli idi. Pisi balığı gibi yumuşak, etli, canlı, kızıl saçlı, ışıl bakışlı Rus haraşolarının çırılçıplak

kum üzerinde yatmaları çoklarını çıldırttı. Hele o zamanlar "Matuçka" isminde bir Rus dilberi Florya'da kaç genci lokomotif gibi ardına bağlı çekti. Bu Matuçka ile daha kıştan, Beyoğlu'ndan tanışırdım. Bu kıvrak çapkın, çok güzel Rus kızına bir gün: "Yahu dedim, nedir bu milletin senin elinden çektiği? Seni gören ağa düşmüş balık gibi gözlerinin önünden ayrılamıyor."

İnci dişlerini gösteren ve bakanları yakıp kül eden o meşhur tebessümü ile cevap verdi: "Ama fena mı, dedi. Bakın benim yüzüme, benim nerem çirkin?"

Doğru söze akan sular durur: "Ah canımın içi", dedim. "Senin gözüne de yüzüne de, sözüne de kâinat kurban olsun. Gel bakayım şöyle yanıma."

CUMHURİYET TÜRKİYESİ'NİN DAMAT ADAYLARI: LEYLÂ HANIM'I KİM ALACAK?[268]

Haftalık Mecmua'nın açtığı "Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?" başlıklı anket/yarışma birçok yönden ilginçti. Cumhuriyet'in "bilim" tutkusu magazin dergiciliğine de yansımıştı. Toplumsal yapı ancak soyutlamayla mümkündü. Soyutlamaysa "tipoloji"yi gerekli kılıyordu. Anket, o güne kadar Türkiye'de pek denenmemiş bir yöntemdi. Aile yapısı, geçirdiği dönüşüm nedeniyle ankete en elverişli konuydu. Artık tek tek gelin-damat adayları bir kenara bırakılıyor, geneli ifade eden ideal tiplerden yola çıkılıyordu. Geniş bir kesime ulaşabilmek için farklar, ayrımlar anketlerde kalın çizgilerle belirtiliyordu. Böylece dönemin meslek yelpazesi hakkında da ipuçları elde edilebiliyordu.

Aile yaşamındaki beklentiler, düşünceler anketin bir parçasıydı. Cumhuriyet'in gündeme getirdiği bir zihniyet değişiminden ne ölçüde söz edilebilirdi? Kadın-erkek ilişkileri ne tür dönüşümler geçiriyordu? Bu tür soruların cevaplarını anketten çıkarmak mümkündü.

Nitekim anketin sonucu birçok açıdan ilginçti. Cumhuriyet'in köklü dönüşümlerine rağmen anket geçmişten gelen değerlerin hâlâ devam ettiğini gösteriyordu. Akraba evliliği bunun bir kanıtıydı. Öte yandan Leylâ'nın en sonunda Robert Kolej mezunu bir bankacıyla evlendirilişi, *Haftalık Mecmua*'nın (ve okurlarının) geleceğe dönük beklentilerini ifade ediyordu. Harbiye ve Mülkiye'nin yerini Robert Kolej almıştı. Artık devlete kapılanmanın devri geçmişti. Damadın bankacı oluşu ise finans sektörünün gençler arasında revaç bulacağının habercisiydi.

Cumhuriyet'le birlikte kadın-erkek ilişkileri artık özgür bir ortamda tartışılır olmuştu. Dönemin magazin basını bu alanı kuşatmakta gecikmedi. Mahrem, tirajı artırıyordu. Porno sayılabilecek bir yayın dünyası yine bu yıllarda yeşerdi. Saygın birçok yazar geçimini müstear adlarla bu tür risaleler yazarak sağlıyordu. *Binbir Buse* dizisinin yazarları ünlü kişilerdi. Magazin basını ise özel alanı daha "mazbut" bir üslupla kurcalıyor, aile kurumunun Cihan Harbi'nde yaşadığı buhran ertesi geçirdiği dönüşümleri anketler aracılığıyla okurlarına duyurmayı deniyordu. Aile kuracak kadınların ve erkeklerin beklentileri günün değer normları ışığında değerlendiriliyordu. Mahrem sayılabilecek konular o dönem için kuşkusuz geniş bir okur kitlesini cezbediyordu. Böylece magazin basını geniş bir okur kitlesi elde ediyordu.

Öte yandan Cumhuriyet'in "bilim" tutkusu bu alana da yansımıştı. Artık tek tek gelin-damat adayları bir kenara bırakılıyor, geneli ifade eden adaylara geçiliyordu. Toplumsal yapı ancak soyutlamayla mümkündü. Soyutlamaysa "tipoloji"yi gerekli kılıyordu. Anket, o güne kadar Türkiye'de pek denenmemiş bir yöntemdi. Aile yapısı, cazibesi nedeniyle ankete en elverişli konuydu. Anketlerde geniş bir kesime ulaşabilmek için farklar, ayrımlar kalın çizgilerle belirtilmeliydi. Evlilikte iki taraf vardı. Gelin ve damat son kertede bir araya gelecekti. Bu nedenle tarafların tercih belirleyebilmeleri için değer normlarının oluşturulması gerekiyordu. Anket yönteminin tek mahzuru halka sunulacak tasnifin magazin basını tarafından gelişigüzel yapılmasıydı. Erkek ve kadın tipolojileri belirli kategoriler altında toplanacak ve toplumda geçer akçe kıstaslara göre "ideal" tipler oluşturulacaktı. Kamuoyu yoklamasıyla bu ideal tipler tasnife tabi tutulacak ve toplumda tercih sıralamaları oluşturulacaktı.

Magazin basınının kamuoyu yoklamasında, kadınların ve erkeklerin tercihleri okurlara "ideal tip"ler sunularak sınanıyordu. Bu alanda *Haftalık Mecmua* öncü bir işlev görüyordu. Önce damat adaylarıyla başlandı. Bu amaçla Kemal Ragıp Bey tarafından kurmaca bir anket düzenlendi. Hayali bir gelinlik kız seçildi: Adı Leylâ oldu.[269] Leylâ Hanım'ın önüne yine hayalî "mebus, tüccar, doktor, zabit, müderris, muharrir, musikişinas, avukat, diplomat ve nihayet akraba arasından

bir genç" olmak üzere toplam on talip çıkartıldı. Ve okurlara bu adaylardan hangisinin Leylâ Hanım için uygun düşeceği soruldu. Böylece Cumhuriyet'in ideal erkek tipi belirleniyordu. "Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?" anketinin gösterdiği başarı üzerine kısa bir süre sonra bu kez gelin adaylarına dönüldü. "Hangi Kızla Evlenmeli?" anketi yapıldı.

Dergi, hayal mahsulü kurguladığı Salih Paşa ailesinin gelinlik kızı Leylâ Hanım'ın erkek talipleri arasından okurların tercihini sorguluyordu. Bu anket bir anlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarının meslek yelpazesindeki statüleri ortaya koyuyordu. Leylâ Hanım için yaratılan talipler, o dönemde toplumda saygın bir yer işgal eden mesleklere mensup kişilerdi. Tek istisnası, belki de "akraba arasından bir gençti". Onun da bir statüsü vardı, ama "akraba" oluşu ayrı bir meziyet oluşturuyordu.

Cumhuriyet'in Meslekleri

Kurguya göre Salih Paşa, Leylâ'nın büyük babasıydı. Altmış sekiz yaşındaydı, hâlâ dinçti, eski bir askerdi. Varlıklıydı; İstanbul ve İzmir'de birçok emlaki vardı. Pederşahi ailenin reisiydi. Ailede onun sözü geçerdi. Artık hayattaki tek amacı torunu Leylâ'nın mürüvvetini görmekti. Karısı Melek Hanım, kocasının sözünden pek dışarı çıkmıyordu. Ama fırsat buldukça Salih Paşa'yı yönlendirmekten de geri kalmıyordu. Kerime Hanım, Salih Paşa'nın gelini, Leylâ'nın annesiydi. Leylâ'nın babası Şevket Bey ise ticaretle uğraşıyordu.

Yarışmada Leylâ Hanım için Erken Cumhuriyet'te revaç bulan mesleklerden, her yaştan ve tabakadan talipler tanımlanmıştı. *Haftalık Mecmua*, bu "ideal damat adaylarını" sırayla tanıtmış ve okurların beğenisine sunmuştu. Anket son kertede dönemin değer normları konusunda bizlere ipuçları veriyordu. Aile bireylerinin ağzından gözde mesleklerin artı ve eksileri sıralanıyordu. Adayların arasında asker, müderris, diplomat gibi devlet memurlarının yanı sıra serbest meslek sahipleri de yer alıyordu. Hatta Cumhuriyet'in kültür devriminin ürünü sanata ve sanatkâra da yer verilmiş, adaylar arasına bir viyolonist konmuştu. Cumhuriyet öncesine oranla serbest meslek sahibi kişilerin çokluğu, geçmişin "devlete kapılanma" anlayışının bir ölçüde aşıldığını gösteriyordu. Bir başka deyişle devlet memurunun ya da kalem efendisinin pabucu dama atılmıştı. Bunda, Osmanlı'nın son döneminde memur kesiminin yoksulluğunun önemli bir payı vardı.

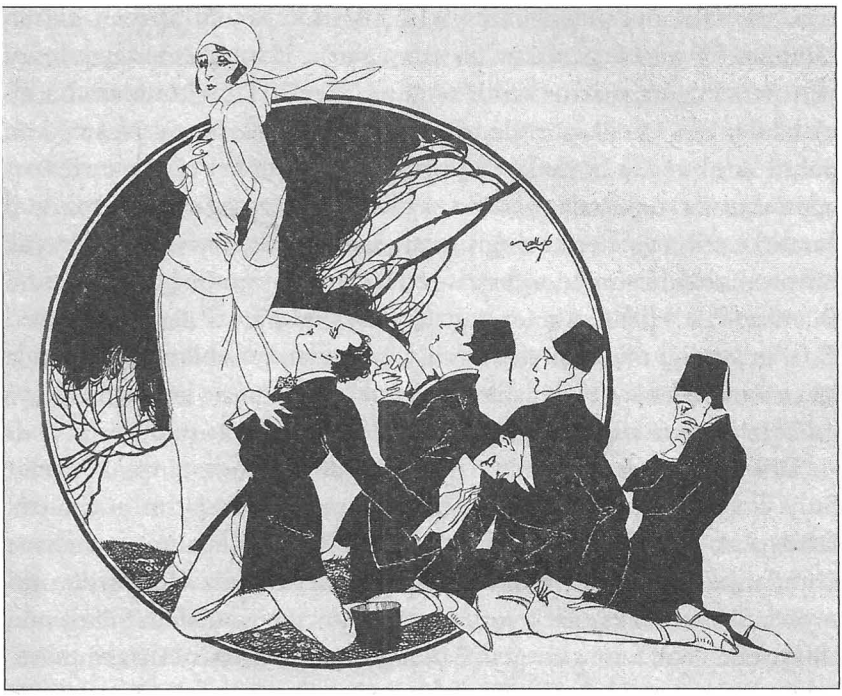
Cihan Harbi yıllarında kıt kanaat geçinen devlet ricaline karşın "harp zengini" ya da yeni zengin bir ticaret erbabının ortaya çıkışı, serbest meslek sahibi kişilerin enflasyondan etkilenmemeleri gelinlik

kızların tercihlerini etkilemişti. Servet bundan böyle evlenecek kızlar için temel göstergelerden biriydi. Ancak Cumhuriyet'in, damat adaylarını bu denli dar bir perspektifle değerlendirmesi beklenemezdi. Geçer akçe bir meslek sahibi olmak her şeyden önce geliyordu. Yaş konusunda da kaygılar öne çıkıyordu. Damat ile gelin arasında aşırı yaş farkı onaylanamazdı. Ama yine de adaylardan görülebileceği gibi erkekler için ideal evlenme yaşı otuzlardı. Ne de olsa iş güç, ev bark sahibi olmak kolay değildi. Kırklı yaşlarsa artık geçkince addediliyordu. Anket, Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumsal yaşamla ilgili ek bilgilere de yer veriyordu. İnsanların günlük yaşamları, beğenileri, boş zamanlarını değerlendirme tarzları vb. birçok toplumsal tarih girdisi anketin satır aralarında gözlemlenebiliyordu.

Gelinlik Kız Leylâ

Öncelikle "gelinlik kız Leylâ"yı tanıyalım. Leylâ Hanım on dokuzunda, zengin, varlıklı bir ailenin nazlı kızıydı. Uzun boylu, kumral, pek güzel ve bir o kadar da sevimliydi. "Ahlâk itibariyle de emsalsiz addolunabilir"di. Zeki bir kızdı; güzel sanatlara istidadı vardı. Salih Paşa, torununun terbiyesi ve öğrenimi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştı. Leylâ bir mürebbiyeden küçük yaşlarda Fransızca öğrenmiş, sonra Alman mektebinde okumuştu. İyi piyano çalıyordu. Alaturka musikî üstatlarının birinden tambur dersi almıştı. Doğu ile Batı kültürünü şahsında özümlemişti.

Leylâ senaryo gereği saf bir kızdı. Kalbinde o güne kadar hiçbir çarpıntı duymamıştı. Bu o dönem için olumlu bir meziyetti. Ancak her genç kız gibi o da bir hayat arkadaşı edinme gereğini giderek hissediyordu. Güzellik, irfan, ahlâk... İşte Leylâ'da bunların üçü de mükemmeldi. Başta Salih Paşa olmak üzere, bütün aile Leylâ'nın meziyetleriyle her zaman iftihar ediyordu. Er geç Leylâ'nın mürüvvetini görmek istiyorlardı. Ama kimseyi Leylâ'ya layık görmüyorlardı. Bu kadar müstesna, onun gibi nazlı bir yavrucağın hayırsız bir kocaya düşüvermesi olasılığını düşündükçe uykuları kaçıyordu. Helâl süt emmiş, soyu sopu belli bir damat bulmak için büyük çaba sarf ediyorlardı. Leylâ'ya uygun talip kim olabilirdi? Onu az çok tanıyan ya da tanımasa bile uzaktan uzağa işiten herkes sözbirliği etmişçesine hep bu soruyu soruyordu. Leylâ'nın kocaya varması, bütün İstanbul için artık bir olay olmuştu. Leylâ'nın talipleri kulaktan kulağa fısıldanıyordu ve dedikodusu neredeyse ayyuka çıkmıştı.



Leylâ Hanım on dokuzunda, zengin, varlıklı bir ailenin nazlı kızıydı. Uzun boylu, kumral, pek güzel ve bir o kadar da sevimliydi. "Ahlâk itibariyle de emsalsiz addolunabilir"di. Zeki bir kızdı; güzel sanatlara istidadı vardı. Salih Paşa, torununun terbiyesi ve öğrenimi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştı.

Leylâ için *Haftalık Mecmua*'nın kurguladığı "ideal" on damat adayı vardı. Bunların hepsi de o günün revaç bulan mesleklerini simgeliyordu: Mebus, tüccar, diplomat, doktor, subay (kaymakam), müderris, muharrir, musikişinas, avukat ve bankacı. Her biri ayrı bir değer ifade ediyordu. İlginçtir, bunlardan birinin diğerlerine göre bir "faikiyeti" ya da önceliği vardı. Zira kendisi aileden biriydi; Leylâ'yla birlikte büyümüş akrabadan bir adaydı. Robert Kolej mezunu olan bu gencin payına "bankacı talip" görevi düşmüştü.

Doktor Necmeddin Şükrü Bey

Adaylardan ilki Doktor Necmeddin Şükrü Bey'di. O da herkes gibi Leylâ Hanım'ın adını duymuş, kendisini merak etmişti. Bir gün Galatasaray'da resim sergisinin önünden geçerken yan tarafta göste-

rişli bir araba durmuş, içinden iki hanım inmişti. Bunlardan birinin mümtaz bir güzelliği, vakur bir edası vardı. Hanımlar sergiye doğru yürürlerken genç doktor kendi kendine "Leylâ Hanım mutlaka bu olmalı" demişti. Bu ilk görüşle birlikte ateş bacayı sarmıştı. Necmeddin Şükrü Bey bundan böyle Leylâ'yı görebilmek için her türlü çareye başvuracaktı. Beyoğlu'nda, Şişli'de saatlerce dolaşıyordu; kimi kez gün kararırken Şişli tepelerine doğru uçan, üstü kapalı, koyu lacivert büyük bir otomobilin camının ardından onun hayalini görür gibi oluyordu. Büyükada'da Hilâl-i Ahmer balosunda ya da Pera Palas'ta Himaye-i Etfâl'in verdiği müsamerede Leylâ'yı yakından görebilmişti. Sonunda kızı istemeye karar verdi; Salih Paşa'yı uzaktan tanıyan amcasını, Yanya valiliğinden emekli İbrahim Bey'i araya soktu.

Doktor Necmeddin Şükrü meslektaşları arasında temayüz etmiş, otuz iki yaşında, yakışıklı bir gençti. Almanya'da eğitim görmüştü. Doktorluk baba mesleğiydi. Baba-oğul Beyoğlu'nda muayenehane açmışlardı. Kazançları yerindeydi. Sıraselviler'de güzel bir evde oturuyorlardı. Salih Paşa ailesi soruşturma sonucu Necmeddin Şükrü'nün ahlâkça da "çok temiz bir genç" olduğunu öğrenmişti. Ancak muayenehanesinin Beyoğlu'nda olması aileyi kuşkulandırıyordu. Soruşturma derinleştirildiğinde Necmeddin Şükrü ve babasının muayenehanelerinin "Emrâz-ı zühreviyye ve efrenciyye tedavihanesi", yani zührevi hastalıklar ve frengi dispanseri olduğu görülmüştü. Diğer bir deyişle baba-oğul zührevi hastalıklar ve frengi uzmanıydılar. Bunlar "fena hastalıklar"dı. Ayrıca Necmeddin Bey'in hastaları kadınlardı ve bu kadınları çırılçıplak soyup muayene ediyordu. İşin kötüsü hastalarının çoğu yöre genelevlerinin "sermaye"leriydi. Melek Hanım bunları öğrenince vetosunu koydu. "O pis paraları tuttuğu ellerle gelip soframıza oturacak öyle mi? Allah yazdıysa bozsun! Sofraya oturup da o adamı karşımda görünce alimallah benim bile iştahım kapanır... Ya Leylâ, o zavallı kız, kocasının bütün öyle pis hastaların, kim bilir nerelerine baktığını düşündükçe ne hâle gelir?" diyordu. Açıkça o günlerde "doktor vardı, doktor vardı". Her doktora kız verilmezdi. Hele kadınların orasını burasını elleyenler yüz karasıydı. Bu kadar karşı görüşe rağmen Necmeddin Bey yine de Leylâ'nın damat adayları arasında yer aldı.

Dava Vekili Tal'at Şevki Bey

İkinci talip Dava Vekili Tal'at Şevki Bey'di. Salt mesleğinde değil, her hususta müstesna bir gençti. "Ahlâkının düzgünlüğü, ciddiyeti bu zamanda az bulunur"du. Doğrusu onunla evlenen hanım gerçekten

mutlu olacaktı. Mevki, şöhret, refah, fazilet Salih Paşa'nınki gibi kibar bir aileye damat olmak için aranacak vasıfların hemen hepsi Tal'at Şevki Bey'de vardı. Ayrıca Tal'at Şevki Bey ailenin hukuk işlerine de bakıyordu. Ona kızlarını verecek olurlarsa aileye büyük yararları dokunacak, bu tür avukatlık giderlerinden tasarruf edilecekti. Ne de olsa damat bey aileye fatura çıkaramazdı. Ancak avukatlık henüz yaygın meslekler arasında pek yükseklerde yer alınıyordu. Aile kendilerine damat olacak adamın daha nüfuzlu bir mevkiye sahip olmasını bekliyordu. Ayrıca Tal'at Şevki'nin özel serveti de yoktu. Ama yetenekleri nedeniyle az zamanda zengin olabilecek vasıfta bir damat adayıydı.

O sırada Tal'at Şevki Bey'in adaylığını etkileyen bir gelişme yaşandı. Kamuoyunu derinden etkileyen bir cinayet olayı mahkemeye intikal etmişti. Basın her gün bu hunhar cinayet üzerine sütun üstüne sütun dolduruyordu. Böyle bir katilin savunmasını Tal'at Şevki Bey üzerine almıştı. Herkes katilin idamını beklerken genç avukat parlak bir savunmayla zanlının cezasını epey hafifletmeyi başarmıştı. Mahkeme sona erdikten sonra basın haftalarca bundan söz etti. Bu dava, Tal'at Şevki'nin mesleki hayatında ünlenmesine vesile olmuştu. Ama Salih Paşa ve ailesi bu kanıda değildi. Dava, aileyi kaygılandırmıştı. "Demek ki bu kadar faziletli" bildikleri "genç bile bir türlü samimi olamıyor"du. "Yoksa nasıl olur da bir katilin müdafaasını deruhte ederdi!" Görüldüğü gibi avukatlık hâlâ seçkin bir meslek konumunda değildi. Osmanlı günlerinde müzevirlik, kâğıt kavaflığı, ayak tellallığı, arzuhalcilik bu mesleğin halk arasındaki yaygın tanımlarıydı. Çoğu kez şarlatan tipler olarak görülürlerdi. Avukatlık, ancak hukuk devletine yönelişle ve 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren toplumda saygın bir konum kazanmaya başlamıştı. *Haftalık Mecmua*'nın avukatlığı da seçkin meslek yelpazesine koymasının nedeni buydu.

Diplomat Nusret Reşid ve Asker Selami Beyler

Leylâ Hanım'ın üçüncü talibi genç diplomat Nusret Reşid Bey'di. Her ne kadar devlet memuriyeti eski şaşaalı konumunu yitirmişse de diplomatın toplumda ayrı bir yeri vardı. Ne de olsa yabancı ülkelerde memleketi temsil ediyordu. Ailesi de bu vesileyle gezip tozuyordu. Nusret Reşid Bey; hâli vakti, tahsili, ahlâkı her yönden mükemmel bir adaydı. Washington sefaretinde önemli bir memuriyete tayin edilmişti, yakında oraya gidecekti. İstikbali parlaktı. Ancak Leylâ'nın uzak bir diyara gelin gitmesine ailenin gönlü pek razı değildi. O nedenle özellikle büyükanne Melek Hanım, Nusret Reşid Bey'e itiraz ediyordu.

Dördüncü talip Türk ordusunun değerli bir elemanı, Erkân-ı Harb Kaymakamı Selami Bey'di. Cihan Harbi'nde Kafkasya'da, Galiçya'da, Filistin'de cepheden cepheye koşmuş, Çanakkale muharebesinde ön safta çarpışmıştı. Mütareke sırasında Anadolu harekâtına katılmış, Millî Mücadele'de Türk ordusunun zaferinde onun da katkısı olmuştu. Kırk yaşına geliyordu. Artık sıcak bir yuva kurmayı düşlüyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında saygın meslek seçeneklerinden şanlı ordunun dışlanmasına kimsenin gönlü razı olmazdı. Devlet ricalinin çoğu ordu kökenliydi. Gerek Cumhurreisi Gazi, gerekse Başvekil İnönü ordudan yetişmişti. Ama yine de ailenin Selami Bey'e itirazı vardı. Selami Bey, Leylâ'dan yirmi iki, yirmi üç yaş büyüktü. Bu tür yaş farkları artık Cumhuriyet'in çekirdek aile normlarına ters düşebiliyordu.

Tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey

Beşinci talip, Cumhuriyet'in yükselen mesleklerinden birine mensup olan Tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey'di. Sürdüğü saltanatla ilgili olarak her gün yeni bir hikâye işitiliyordu. Bir taraftan kazanıp öte taraftan harcadığı parayla tüm İstanbul'u sefaletten kurtarmak kabildi. On beş sene önce ambar memuruyken aklını kullanmış, her devre uygun olan bir başka işe sarılmış; bazen günlerce uyumadan, açı açına koşmuş, kovalamış, nihayet zengin olmuştu. Öyle harp zenginleri gibi hesabını bilmeyen çılgınlardan da değildi. Ayağını sağlam basıyor, her girişiği işten yüz binlerce lira kazanıyordu. O günün rayiciyle birkaç milyon lirası vardı. Rıfat Bey, bu arada beş yüz bin liraya yeni bir han yaptırmıştı. Handaki dairesinde verdiği bir ziyafette, sadece üç bin liralık şampanya içilmişti. Ama hayrı, hasenatı da düşünen bir adamdı. Rıfat Bey'in adamları her gün uzak, kuytu mahallerde dolaşıp fukaraya, dullara, yetimlere para dağıtıyordu. Bu arada Darülaceze ile Öksüzler Yurdu'na onar bin lira bağışta bulunmuştu. Rıfat Bey'in servetini ve şöhretini bilmeyen yoktu. Boğaziçi'ndeki en güzel yalılardan birini, Büyükada'daki köşklerden en mükellefini satın almıştı. Bu arada çiftliğinde sık sık av eğlenceleri tertip ediyordu. Nişantaşı'ndaki konağında da her gece ziyafet eksik olmuyordu. Son zamanlarda Nice'te bile bir villa satın almıştı. Bundan böyle tek arzusu saltanatına, ihtişamına uygun bir hayat arkadaşı bulmaktı.

Tüm bu artı puanlar mutlu bir aile hayatı için yeterli sayılmaz mıydı? İşte bu noktada tüm anket boyunca tek bir söz etmeyen Leylâ Hanım devreye giriyordu. Leylâ Hanım talipleri konusunda bir kez görüş bildirmişti; o da Rıfat Bey'le ilgiliydi. Leylâ Hanım, Rıfat Bey'le bilakis



Cumhuriyet'in yükselen mesleklerinden birine mensup olan Tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey'in sürdüğü saltanatla ilgili olarak her gün yeni bir hikâye işitiliyordu. Bir taraftan kazanıp öte taraftan harcadığı parayla tüm İstanbul'u sefaletten kurtarmak kabildi. Ambar memuruyken aklını kullanmış, her devre uygun olan bir başka işe sarılmış, nihayet zengin olmuştu.

---

parası için evlenmek istemiyordu. Onun şaşaalı yaşamı Leylâ Hanım'ı bir aksesuara dönüştürecekti. Sanki Rıfat Bey kendi "lüksü"nü tamamlamak için onu istiyordu. Öte yandan, aile Rıfat Bey'in servetini de şaibeli buluyordu. Servetin, ihtişamın bu derecesi Salih Paşa nazarında hoş görülecek bir şey değildi. Bir kez "nasıl kazanıldığı belli olmayan bir para" diyerek bu şaibeyi açığa vurmuştu. Melek Hanım da kocasını desteklemiş, "Eskiden ambar memuru imiş ayol... Kim bilir çalmış, çırpmış da mı zengin olmuş!" diye itirazını bildirmişti.

Gazeteci Şinasi Hikmet ve Mebus Muhtar Fevzi Beyler

Ünlü yazar (meşhur muharrir) Şinasi Hikmet Bey, Leylâ Hanım'ın altıncı talibiydi. Yaşı otuz beşe yaklaşmıştı. Şinasi Hikmet Bey küçük yaşta annesini ve babasını kaybetmişti. Ne yapmışsa kendi gayretiyle yapmıştı. Şinasi Hikmet Bey ülke çapında şöhret sahibi bir yazardı. Birkaç romanı vardı. Yıllarca mahrumiyet içinde yaşadıktan sonra bir gazete sahibi olmuştu. O günlerde en çok satılan Şinasi Hikmet Bey'in

gazetesi, en çok okunan da Şinasi Hikmet Bey'in köşesiydi. Güler yüzlüydü. Hayat arkadaşı olarak o da Leylâ'yı kendisine münasip görmüştü. Ancak Melek Hanım, Şinasi Hikmet Bey'in gazeteci olduğunu duyunca burun kıvırdı. Kerime Hanım da gazeteciliği geleceği olmayan bir meslek olarak görüyordu. Her gün yeni bir gazete çıkıyor, bir başkası kapanıyordu. Salih Paşa gazetecilerin yalan yanlış haber yazdıklarını söylüyor, ama Şinasi Hikmet'in onlardan olmadığını vurguluyordu. Ama yine de Leylâ'ya koca olacak gencin gazetecilik gibi "gürültülü" bir yaşama karışmış olmasını pek tasvip etmiyordu.

Yedinci talip Mebus Muhtar Fevzi Bey'di. Otuz sekiz yaşındaydı. Avrupa'da eğitim görmüştü. Leylâ Hanım'ın güzelliğini, meziyetlerini o da duymuştu. Bir aralık Ankara'daki yoğun programından vakit bulup İstanbul'a geldiğinde, Yıldız'da Darülaceze menfaatine verilen bir baloda Leylâ Hanım'ı yakından görmüştü. Ancak hayat arkadaşı seçmek için ne öyle binbir ağızda dolaşan dedikodulara inanmak, ne de bir baloda müziğin ve eğlencenin yoğun baskısı altında onu uzaktan uzağa görmek yeterliydi. Muhtar Fevzi Bey, Leylâ Hanım'ı yakından tanımak, onunla hiç olmazsa birkaç saat konuşmak istiyordu. "Kadın kalbi kendi hüviyetindeki esrarı uzun müddet ifşa etmeyecek kadar muammalı yaratılmış"tı. Şahsen görüşerek Leylâ Hanım'ın ufak tefek temayüllerini, hayat hakkındaki düşüncelerini hiç olmazsa kendi ağzından duymak kabil olacaktı. Öte yandan toplumda "görücülük" yerini giderek "görüşücülük"e bırakıyordu. Aracıları bir kenara bırakıp gelin-damat adaylarının evlilik öncesi birbirlerini tanımaları yaygınlaşıyordu.

Genç mebus adayının amcası, Salih Paşa'yla temasa geçti; aile görüşmeye izin verdi. Bir çay ziyafeti düzenlendi. Muhtar Fevzi Bey'le amcası da davet edildi. Böylece aday, Leylâ Hanım'ı daha yakından tanıma fırsatı buldu. Çok geçmeden genç kızı resmen istedi. Aile, Muhtar Fevzi Bey'de pek kusur bulamadıysa da kararsızlık bu kez de baskın çıktı. Onu da listeye yazdılar.

Müderris Fuad Hüsameddin Bey

Sekizinci talip, müderris ya da bugünkü karşılığıyla profesör olan Fuad Hüsameddin Bey'di. Türkiye çapında irfanı ve faziletiyle tanınmıştı. Gençliğinde okullarda öğretmenlik, müdürlük yapmış, nihayet Darülfünun'da bir kürsü sahibi olmuştu. Hayatını bilimsel çalışmalara hasretmişti. Yıllarca Avrupa'da dolaşmış, uzun süre Anadolu'nun bir-

çok yöresinde yaşayarak Türk köylüsünü pek yakından tanımıştı. Sabahları Darülfünun'daki ofisine ya da o günkü deyişle "darülmesai"sine gidiyor, bütün gün orada çalıştıktan sonra, akşam evde yine kitaplarıyla baş başa kalıyordu. Ama namütenahi bir zevk aldığı bu kitaplar bile onu bir yuva kurma özleminden alıkoyamıyordu.

Fuad Hüsameddin Bey'in pek değerli eserleri vardı. Verdiği konferanslar, yazdığı makaleler bilim dünyası için olay oluyordu. Kırkı geçkindi. Ancak gençliği harap eden yorgunluklardan uzak, düzgün ve perhizkâr yaşadığı için çok dinç kalmıştı. Şakaklarındaki gümüşten gölgeler ona hoş bir görünüm veriyordu. Fuad Hüsameddin Bey mizaç itibariyle de çevresinin beğenisini kazanmıştı. Adından hürmetle, muhabbetle söz ediliyordu. Acele hüküm vermez, hemen hiçbir şeye öfkelenmezdi. "Mesut" bir insandı. Sağlıklıydı, hâli vakti de yerindeydi.

Fuad Hüsameddin Bey'in Salih Paşa'yla tanışıklığı vardı. Paşa'nın zengin kütüphanesine zaman zaman başvurma gereği duyuyordu. Bazı eski kitaplar için ara sıra Salih Paşalara gidip gelirdi. Aile fertleri, Fuad Hüsameddin Bey gibi saygın bir adamın kızlarına talip olduğunu öğrendikleri zaman gerçekten iftihar etmişlerdi. Ama yine de ailenin bazı kaygıları vardı. Özellikle Kerime Hanım, talibin yaşını biraz geçkin buluyordu. Ayrıca gelir durumu da pek parlak değildi. Darülfünun'daki aylığından ve biraz da yazdığı kitaplardan başka iradı yoktu.

Bu aşamada aile efradının damadın kim olacağı konusundaki görüşleri yavaş yavaş belirmeye başlamıştı. Ancak bu görüşler epey farklıydı. Şevket Bey, Mebus Muhtar Fevzi Bey'in kendilerine damat olmasını, Mebrure, Leylâ'nın ya Kürkçüzade Rıfat Bey'e ya da Hariciye Memuru Nusret Reşid Bey'e varmasını, Salih Paşa ise Leylâ'nın Erkân-ı Harb Kaymakamı Selami Bey'le evlenmesini diliyordu. Ancak adayların ardı henüz kesilmemişti.

Bankacı Ekrem Bey

Dokuzuncu talip yakın akrabadan Ekrem Bey'di. Ekrem Bey, Leylâ Hanım'ın annesinin dayısının oğluydu. Ailede herkes onu severdi. Kerime Hanım ona âdeta evlat muamelesi eder, kendi kızı Leylâ'dan hiç ayırt etmezdi. Ekrem Bey, Robert Koleji yeni bitirmişti. Bankaların birinde çalışıyordu. Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelen pragmatik, sportif, ölçülü erkek tipini yansıtıyordu. Diğer adaylar gibi o da ahlâk yönünden kusursuzdu. Öyle yüzü pudralı, yakasında çiçek taşıyan zamane züppe gençlerine hiç benzemiyordu. Yüzündeki, sağlam

bir iradeyi ifade eden çizgiler, zekâyla parıldayan gözler, geniş omuzlar ona güç ve metanet mabudelerini andıracak bir heykel görünümü veriyordu. Zekâsıyla, kibarlığıyla ve inceliğiyle arkadaşları arasında temayüz etmişti. Ayrıca sportif bir yapıdaydı. Çevresinde en iyi koşan, en güzel yüzen, en mükemmel ata binen, yelken kullanan o idi. Ne içki içerdi, ne de çapkınlığı vardı. İstanbul'un ünlü "sefahathaneleri"ne adımını atmamış, ağzına bir yudum ispirto koymamıştı. Ekrem Bey, Cumhuriyet'in "yeni insan"ını temsil ediyordu.

İşten sonra, arkadaşlarıyla spor yapmak için buluşur ya da doğru evine dönerdi. Zaman zaman Salih Paşalara uğrardı. Orada Mebrure piyano çalar, Leylâ ile Ekrem de bazen konağın büyük bahçesinde tenis oynarlardı. Kimi kez birlikte otomobille gezintiye çıkarlar, ara sıra da Şişli tepelerinde dolaşırlardı. Yazın sayfiyeye, Salih Paşa'nın Boğaziçi'ndeki yalısına taşınılınca bu gezintilerin yerini sandal sefaları alırdı.

Leylâ ile Ekrem birlikte büyümüşlerdi; çocuklukları, gençlikleri hep aynı ortamda geçmişti. Evde herkes onları aynı ailenin evlatları gibi görüyordu. Her ikisine de sonsuz güvenleri vardı. "Zaten onlar da, öyle sinemaların açık saçık maceralarını akraba çocukları arasında taklide kalkan, o hisle bahçelerde, gizli kuytu köşelerde birbirinin kucağına düşen gençlere, genç kızlara benzemezlerdi."

İki gencin arasında şimdilik hiçbir duygusal ilişki olmadığı muhakkaktı. Fakat Ekrem'in bütün yaşamını burada, özellikle Leylâ'nın yanında geçirmekten zevk aldığını görüp de "acaba" diye bir soru sormamak olanaksızdı. Nitekim Melek Hanım bunu dile getirmiş, "Uzaklarda aramağa ne hacet, Acaba Leylâ'yı ona versek hepsinden münasip değil mi?" diye ortaya bir görüş atmıştı. Ekrem, Leylâ'dan altı yaş büyüktü; kazancı iyiydi; huyu, suyu, ahlâkı ailece biliniyordu. Ondan iyisini mi bulacaklardı! Ama aile bu tür bir evliliğin neden olacağı dedikodudan da çekinmiyor değildi. Leylâ Hanım, Ekrem'le evlenecek olursa "mutlaka iki genç bir ev içinde sevişmişlerdir diye kim bilir ortaya ne kadar dedikodu çıkacak[tı]!" İşte bu kaygı nedeniyle diğer kısmetler gibi bu evliliğe de karar vermek güçtü.

Musikişinas Ercümend Baha Bey

Haftalık Mecmua son olarak onuncu talibi musikişinas Ercümend Baha Bey'i okurlarına tanıtıyordu. Onun musikiye yeteneği çocukluktan beri herkesin dikkatini çekmişti. Daha beş-altı yaşında ya var, ya da yoktu, haftada iki defa ablasına piyano hocası gelirdi. Ercümend, oda-

nın bir köşesinden onları dinler, ablasının nasıl çaldığına dikkat eder, hocanın ablasına gösterdiklerini ablasından önce o öğrenirdi. Yavaş yavaş o da ders almaya başladı. Birkaç yılda büyük ilerleme gösterdi. On dokuz yaşına geldiğinde ailesi onu Almanya'ya gönderdi. Konservatuarda okudu. Yeteneği takdir kazandı. Ülkeye ünlü bir müzisyen olarak döndü. Konserlerinde yer bulmak sorun oluyordu. Besteleriyle Batı dünyasında seçkin bir yer edindi. Artık herkes "Türk musikisindeki inkılâbı" ondan bekliyordu. Daha şimdiden pek değerli eserler ortaya koymuştu. Bestelediği "millî opera"ların bazı parçalarını duyan, gelecekte bunların birer şaheser olacağını ileri sürüyordu. En zengin, en müdebdeb âlemlerde herkesin gözü onu arıyor, kemanını bir kez duyan onun tınısını bütün yaşamı boyunca unutamıyordu.

Ercümend Baha Bey, Leylâ Hanım'ı konserlerinden tanıyordu. Onu ilk kez Union Française'in salonunda görmüş, çaldığı parçalar genç kızın gözlerinde derin izler bırakınca onun duygusallığına meftun olmuştu. Ercümend Baha Bey, Leylâ Hanım'ı isteyince itiraz Melek Hanım'dan geldi. Çok güzel keman çalıyordu, ama ne de olsa "çalgıcı"ydı. Her ne kadar ailenin diğer fertleri bu tür bir aşağılayıcı tavrı onaylamıyor, hatta Ercümend Baha Bey'i takdir ediyorlarsa da kızlarını bir sanatkâra vermeye pek hevesli görünmüyorlardı. Üstüne üstlük Salih Paşa kesin tavrını koymuştu. Sanatkârların yaşamı maceralarla doluydu. Müziğin tılsımı birçok ev bark yıkmıştı. Çoluğunu çocuğunu bırakıp bir müzisyenin peşine takılan kadınlara sık sık rastlanıyordu. Nitekim Ercümend Baha Bey'in etrafında da birçok kadın pervane gibi dolaşıyordu. Leylâ ona varacak olursa sakin, asude bir yaşam sürmesi olanaksızdı. Günün birinde, Ercümend Baha Bey de artistlerin başını döndüren fırtınalara tutulur, evini barkını darmadağın edebilirdi. Böyle bir şey olmasa bile Leylâ Hanım kocasının bu gürültülü yaşamını gördükçe ömrü boyunca şüpheden kurtulamayacak, böylece saadete erişemeyecekti. Melek Hanım da ünlü bir viyolonistin eşi olacak kimsenin "acaba nerede, acaba kimlerle beraber, acaba hangi hanımlara çalgı çalıyor" diye üzüntüden kendisini kahredeceği kanısındaydı.

"Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?"

Haftalık Mecmua böylece on adayını okurlarına tanıtmış oluyordu. "Leylâ Hanım'ı kim alacak[tı]?" Taliplerin hepsi seçkin zevattan oluşuyordu: Doktor Necmeddin Şükrü Bey, Avukat Tal'at Şevki Bey, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Selami Bey, Diplomat Nusret Reşid Bey,

Tüccar Rıfat Bey, Muharrir Şinasi Hikmet Bey, Mebus Muhtar Fevzi Bey, Müderris Fuad Hüsameddin Bey, akrabadan Bankacı Ekrem Bey ve nihayet Musikişinas Ercümend Baha Bey.

Okurlar, bu adaylar içinden Leylâ Hanım için en çok kimi layık görülerse ona oy vereceklerdi. Gelecek mektuplar tasnif edilecek, en çok oy alan Leylâ Hanım'la evlenecekti. Böylece seçilecek adaya oy verenler arasında çekiliş yapılacak ve birinci 3.999, ikinci 2.999, üçüncü 1.999 kuruş kazanacaktı. Dördüncü gelene *Haftalık Mecmua*'nın ilk yılının ciltli koleksiyonu verilecekti; ayrıca ikinci yılına ücretsiz abone edilecekti. Leylâ Hanım'a talip olanlar arasında en az oy alan aday için mektup gönderenlere de bir teselli mükâfatı vardı. Bunlar arasında yapılan çekilişte çıkana 999 kuruş verilecekti.

Okurlar tanınan süre içerisinde gazeteden kestikleri kuponlarını göndererek adaylarını bildirdiler. Sayım yapılıp kura çekildi. Şubat'ın son günü *Haftalık Mecmua* sonucu ilân etti: Leylâ Hanım'la Ekrem Bey evlenecekti. "Gelinlik Kız" müsabakası "fevkalade rağbet" görmüş ve "Ekrem Bey 1.515 rey" almıştı.

Erken Cumhuriyet döneminin magazin dergiciliği ilk kez bu denli ilgi uyandırmıştı. Yetişmiş kızı olan her aile (ve ailenin kızı) diziyi ilgiyle izlemişti. O güne kadar dergilerin ortaya attıkları sorunların ve anketlerin hiçbiri okurlar tarafından bu derece önemsenmemişti. Bu tür anketler ilk kez Türk toplumunda yer alıyordu. Okur haftalar süren tefrikayı izlerken hayalle gerçek örtüşmüş, birçoğu Leylâ'nın gerçek olduğuna kanaat getirmişti. Magazin kültürünün yeterince gelişmediği ortamlarda bu tür yanılgıların oluşması doğaldı. Bu nedenle birçok okur dergiye verdikleri cevaplarda gerçekmişçesine yorumlarda bulunmuştu. Okurlardan birçoğu düğüne davet edilmek istiyordu. Bu arada dışarıdan aday önerenler de olmuştu. İşi şakaya vuranlar da yok değildi. Leylâ Hanım için önerilen taliplerden hiçbirisini beğenmeyen İzmirli Kasap İbrahim ve Manisalı Mehmet Nuri imzalı iki okur, İzmir'de Mehmet Zeki Terzihanesi kalfalarından zenci Mehmet Celal Efendi'nin fotoğrafını gönderiyor ve onu on birinci aday olarak teklif ediyordu.

Cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla kadınların çoğu tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey'i tercih ediyordu. Ayrıca tüccara oy verenler arasında önemli ölçüde ticaret erbabı vardı. Ticaretin geleceği parlaktı, Leylâ Hanım için de böyle bir tercih yeğlenmeliydi. Doktor Necmeddin Şükrü Bey'e oy verenler, tabibin uygarlığa büyük hizmetleri dokun-

duğunu kaydediyorlardı. Kiminin gönlü, İstiklal Savaşı'ndaki hizmetlerini, bugünkü mevkisinin parlaklığını ileri sürdükleri Mebus Muhtar Fevzi Bey'de yatıyordu. Bu arada Müderris Fuad Hüsameddin gibi değerli bir bilim adamının Leylâ için en uygun hayat arkadaşı olacağını savunanlar da vardı. Kaymakam Selami Bey'in son savaşlar esnasında ülkesi için gösterdiği kahramanlığa meftun olanlarsa Leylâ Hanım'ın onunla evlenmesini diliyordu. Muharrirle musikişinas, diğerlerine oranla daha az oy almışlardı. Ancak Muharrir Hikmet Şinasi Bey'e oy verenler arasında onun kimsesiz olmasını meziyet olarak görenler de vardı. Kaynana sorununu yaşayanlar için bu bir tercih nedeniydi. Nitekim, La National Hayat Sigorta Şirketi'nde kâtip olan Mehmet Sırrı Bey, "Hikmet Şinasi Bey'in birçok evsafından başka kimsesiz olması hasebiyle Leylâ Hanım kaynana dedikodusundan azade kalacak ve bu sayede mes'ud olacaktır!" diyordu. Avukat Tal'at Şevki Bey ise talipler arasında en yaya kalanıydı. Avukatlık henüz toplumda yeterince saygınlık kazanamamıştı. Hâkim, savcı gibi hukuk erbabının toplumda bir yeri vardı, ama avukatlığa insanlar burun kıvırıyordu.

İdeal Tip: Bankacı Bir Akraba

Evlilik işinde son kertede duygusal kaygılar öne çıktı. Evet, o yıllarda kız evlendirme bir aile sorunuydu. Ama eskiden olduğu gibi bir emrivakiyle kızı everme devri son bulmuştu. Talip seçiminde Leylâ'nın zımni tercihi ağır bastı. Onun gönlü Ekrem Bey'deydi. Nitekim Gelibolu Tahrirat Kalemi'nden Hüseyin Hüsnü Bey, *Haftalık Mecmua*'ya gönderdiği mektupta "Bir kere de Leylâ Hanım'a sordunuz mu?" deme gereği duymuştu. Genel okur kitlesinin de tercihi bu doğrultuda oldu. En fazla oy Ekrem Bey'e çıktı. Ekrem Bey'in kazanmasında bu gencin aile içinde güven telkin etmiş olması önemliydi. Leylâ'yla küçükten beri birlikte büyümüşler, böylece ikisi de bir ölçüde anlaşmışlardı. Bu arada okurların birçoğu bu iki gencin küçüklükten beri zaten sevişiyor olmaları olasılığını kaydediyordu.

Tasnif sonucu Ekrem Bey'e 1.515 oy çıktı. Leylâ Hanım'la evlenmesi kesinleşti. Diğer taliplerin kazandıkları oylar şöyleydi: Mebus Muhtar Fevzi Bey 1.410 oy, Tüccardan Rıfat Bey 1.341 oy, Diplomat Nusret Reşid Bey 1.222 oy, Doktor Necmeddin Şükrü Bey 965 oy, Kaymakam Selami Bey 929 oy, Müderris Fuad Hüsameddin Bey 818 oy, Muharrir Hikmet Şinasi Bey 676 oy, Musikişinas Ercümend Baha Bey 502 oy ve Avukat Tal'at Şevki Bey 103 oy.

Ekrem Bey için oy verenler arasında yapılan çekilişte Yeşilköy'de Şark Şimendiferleri tamir atölyesinden Mühendis Muzaffer Bey'in mahdumu Cevat Bey 3.999 kuruşluk birincilik ödülünü, Kuleli Askerî Mektebi dokuzuncu sınıf öğrencilerinden Muhlis Efendi 2.999 kuruşluk ikincilik ödülünü, Zile kazası Jandarma Kumandanlığı'ndan Yüzbaşı Hamdi Bey'in kızı ve kız mektebi beşinci sınıf öğrencisi Bedriye Hanım 1.999 kuruşluk üçüncülük ödülünü kazanmışlardı. İlk yılın cildi ve ikinci yılın aboneliği ise Kadıköy'den Melahat Hanım'a isabet etmişti. En düşük oy alan Avukat Şevki Bey için tercih belirtenler arasında yapılan çekilişteyse İzmir'den Mustafa Kevser Bey çıkmıştı.

"Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?" yarışması birçok yönden ilginçti. Magazin dergiciliğimiz ilk kez anket düzenleyerek okurlarıyla bütünleşiyordu. Öte yandan aile yaşamındaki beklentiler, düşünceler bu tür anketlerle su yüzüne çıkıyordu. Cumhuriyet'in gündeme getirdiği bir zihniyet değişiminden ne ölçüde söz edilebilirdi? Kadın-erkek ilişkileri ne tür dönüşümler geçiriyordu? Bu tür soruların cevaplarını anketlerden çıkarmak mümkündü. Ayrıca farklı mesleklerin toplumsal statüleri hakkında da ipuçları elde edilebiliyordu. Salih Paşa torununu vermese de avukatlık ya da müzisyenlik gibi eskiden "ayak tellallığı" ve "çalgıcılık" olarak hakir görülen bazı meslekler Cumhuriyet'le birlikte giderek saygınlık kazanıyordu. Ama geniş bir kesimin bunu benimsemesi zaman alacaktı.

Son olarak, "Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?" anketinin paradoksal bir yönü vardı. Cumhuriyet'in köklü dönüşümlerine rağmen hâlâ geçmişten gelen değerler sürgit devam ediyordu. Akraba evliliği bunun bir göstergesiydi. Öte yandan Leylâ'nın en sonunda Robert Kolej mezunu bankacıyla evlendirilişi, *Haftalık Mecmua*'nın (ve okurlarının) geleceğe dönük beklentilerini ifade ediyordu. Robert Kolej'i bitirmek artık bir meziyet olarak görülüyordu. Bankacılık ise finans sektörünün gençler arasında revaç bulacağının habercisiydi.

—•—

EK

Leylâ Hanım Hangi Erkekle Evlenecek?[270]

Bu haftadan itibaren çok meraklı, çok eğlenceli bir müsabaka tertip ediyoruz. Bu müsabaka karilerimiz için pek istifadeli, pek eğlenceli olduğu kadar bir taraftan da içtimaî hayatımız için gayet kıymetli tahlilleri ihtiva edecektir. *Haftalık Mecmua*'nın koleksiyonunu yapanlar,

bu müsabakanın neticesinde bizdeki aile hayatına dair pek derin tetkik husulü bir eser elde etmiş olacaklardır. Bu eser, aynı zamanda çok eğlenceli bir roman da addolunabilir. Esasen bu mükâfatlı müsabakamızın yazısını kıymetli romancımız Kemal Ragıp Bey yazmaktadır.

Müsabakamıza başlarken, bugünlük bir aile takdim ediyoruz. Bu ailenin gelinlik bir kızı var, bu kıza da her meslekten, her yaştan, her tabakadan birçok erkekler talip oluyor. Mecmuamız, her hafta bu taliplerden birini karilerimize tanıtacak ve aile efradının ona dair neler düşündüklerini, kendilerine damat olacak bir adamda nasıl evsaf aradıklarını tasvir edecektir. Böylece karilerimiz bir taraftan müsabakayı takip ederken diğer taraftan da her nüshada küçük bir hikâye okuyarak eğlenmiş olacaklardır.

Bir kızı bin kişi ister, bir kişi alır derler ya, bu aile de kızlarını isteyenlerin arasından birisini intihaba mecburdur. Fakat bunun için bir türlü karar veremiyorlar. Bu kararı karilerimiz verecekler ve neticede *Haftalık Mecmua*'nın mükâfatını kazanacaklardır.

İşte gelinlik kız, işte onun ailesi:

Leylâ: On dokuz yaşında, zengin bir ailenin varlık içinde büyümüş pek nazlı bir kızıdır. Bilhassa Salih Paşa, torunun terbiyesi, tahsili için hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir.

Leylâ küçükken Fransızcayı bir mürebbiyeden öğrenmiş, sonra da Alman mektebini bitirmiştir. İyi piyano çalar. Alaturka musiki üstatlarının birinden tambur dersi de almıştır. Uzun boylu, kumral, pek güzel, güzel olduğu kadar da sevimlidir. Ahlâk itibariyle de emsalsiz addolunabilir. Derslerinde çok zeki, sanayi-i nefisede çok müstaiddir. Fakat hayat gürültülerinde şeytanlığa, fenalığa hemen hiç aklı ermez. Bu hususta da çok saf, çok tecrübesizdir. Kalbinde şimdiye kadar hiçbir çarpıntı duymamıştır. Yalnız, yavaş yavaş kocaya varmak heveslerini, kendine bir hayat ortağı bulmak ihtiyacını hissetmeye başlamıştır. Hayatında şimdilik muayyen bir koca yoktur.

Güzellik, irfan, ahlâk.. İşte Leylâ'da bunların üçü de mükemmeldir. Bütün aile efradı, hele Salih Paşa, torunundaki bu meziyetlerle her zaman iftihar ederler. Bir taraftan Leylâ'nın mürüvvetini görmek isterler, fakat öteden hiç kimseyi kızlarına layık görmezler; bu kadar müstesna, onun gibi nazlı bir yavrucağın kim bilir belki de hayırsız bir kocaya düşüvermesi ihtimalini hatıra getirdikçe uykuları kaçar.

İşte, aylardan beri hepsinin temennisi budur: Leylâ'nın mürüvvetini görmek, Leylâ gibi bir kıza layık, helal süt emmiş, soyu sopu belli bir damat bulmak...

Salih Paşa–Leylâ'nın büyük babası. Altmış sekiz yaşında, vücutça hâlâ dinç, eski bir asker. Sert, evin içinde hâkim. Zengindir; İstanbul'da, İzmir'de birçok emlaki vardır. Torununu çok sever. Şimdilik onun mürüvvetini görmekten başka emeli kalmamış gibidir.

Melek Hanım – Salih Paşa'nın karısı. 52 yaşındadır. Kocasının sözünden dışarıya çıkmaz.

Kerime Hanım – Salih Paşa'nın gelini.

Şevket Bey – Biraz kayıtsız bir babadır.

İşte Salih Paşa'nın ailesi. Bugünlerde birçok talip var. Bunlardan birisi Doktor Necmeddin Şükrü Bey'dir. Bu kimdir, nasıl adamdır, aile arasında herkes onun için ne düşünür? Gelecek nüshamızda bunu hikâye edeceğiz.

***

Haftalık Mecmua'nın Yarışması: Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?[271]

Doktor Necmeddin Şükrü Bey de herkes gibi Leylâ'ya ilk önce kulaktan vurulmuştu. Sonra bir gün Galatasaray'da resim sergisinin önünden geçerken tam orada muhteşem bir otomobil durdu. İçinden iki hanım indi. Birisinin mümtaz bir güzelliği, pek vakur bir edası vardı. Sergiye doğru yürüdüler. Genç doktor anlaşılmaz bir hisle kendi kendine

— Leylâ Hanım mutlaka bu olmalı.. demişti.

Ondan sonra Necmeddin Şükrü de, pek çokları gibi, Leylâ'ya tesadüf edebilmek için ne yapacağını bilmiyor, bazı günler saatlerce Beyoğlu'nda Şişli'de dolaşıyordu. Leylâ öyle sık sık sokağa çıkan kadınlardan değildi. Necmeddin Şükrü de onu pek nadiren, o da uzaktan uzağa görebiliyordu. Bazı akşam, gün kararmazdan bir saat evvel Şişli tepelerine doğru uçan kapalı, koyu lacivert, büyük bir otomobilin camlarında onun hayalini bir rüya gibi görüyordu. Bir defa da Büyükada'da Hilâl-i Ahmer balosunda, yine bir defa Pera Palas'ta Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin verdiği müsamerede Leylâ'yı biraz daha yakından görmeye muvaffak olmuş, hatta konuşurken, hafifçe gülüşürken duymuştu.

Nihayet kızı doğrudan doğruya istemeye karar verdi. Büyük amcası, Yanya valiliğinden mütekait İbrahim Bey, Salih Paşa'yı uzaktan uzağa tanırdı. O araya girdi.

Doktor Necmeddin Şükrü için tahkikata başladılar. Bu, meslektaşları arasında temayüz etmiş, otuz iki yaşlarında, yakışıklı bir gençti. Tahsilini Almanya'da ikmal etmişti. Babası da doktordu; Beyoğlu'nda muayenehanesi vardı. Baba oğul beraber çalışıyorlar, çok iyi para kazanıyorlardı. Ailece hâlleri, vakitleri iyi idi. Sıraselviler'de güzel bir evde oturuyorlardı. Bir taraftan Salih Paşa, bir taraftan Melek Hanım sormuşlar soruşturmuşlar, Necmeddin Şükrü'nün ahlâkça da çok temiz bir genç olduğunu öğrenmişlerdi.

Muayenehanesinin Beyoğlu'nda olması...

Telefon rehberini getirtti. Doktor Necmeddin Şükrü ile babasının adreslerini aradı. Birdenbire kaşları çatıldı.

Emrâz-ı zühreviyye ve efrenciyye tedavihanesi!

Şu fena hastalıklar desenize.

Melek – Damadım sabahtan akşama kadar hep kötü kadınları muayene edecek.. Onları çırılçıplak soyup bakacak. Sonra o pis paraları tuttuğu ellerle gelip sofranıza oturacak öyle mi? Allah yazdıysa bozsun!.

Melek – Sofraya oturup da o adamı karşımda görünce alimallah benim bile iştahım kapanır. Ya Leylâ, o zavallı kız, kocasının bütün öyle pis hastaların, kim bilir nerelerine baktığını düşündükçe ne hâle gelir?..

***

Leylâ Hanım'a İkinci Talip: Dava Vekili Tal'at Şevki Bey[272]

— Sade mesleğinde değil, her hususta müstesna bir genç... diyordu. Ahlâkının düzgünlüğü, ciddiyeti bu zamanda az bulunur.

Doğrusu ya, ona düşecek bir hanım hakikaten bahtiyar olur. Sizin gibi kibar bir aileye damat olmak için aranacak evsafın hepsi onda var: Mevki, şöhret, refah, fazilet, hepsi...

Şevket Bey buna karşı ne evet, ne de hayır dedi.

Vakıa kendilerine damat olacak adamın daha nüfuzlu bir mevkii olmasını tahayyül ederdi. Fakat Tal'at Şevki'yi de beğenirdi. Ona kızını verecek olsa muhakkak ki işleri büsbütün düzelecek her hâlde kendisi de pek çok istifade edecekti.

O akşam Hayreddin Bey gittikten sonra her zamanki gibi, yine aile toplandılar, hep beraber düşündüler. Kerime Hanım, Tal'at Şevki'nin hususi serveti olmadığını ileri sürdükçe kocası:

— Yok ama diyordu kendi başına o kadar para kazanıyor ki az zamanda zengin olacağına şüphe etme...

O aralık efkâr-ı umumiyye pek mühim bir cinayetin muhakemesi ile meşgul oluyor, gazeteler her gün buna dair sütunlarla yazı yazıyordu. Katilin müdafaasını Tal'at Şevki Bey deruhte etmişti. Herkes katilin idamını beklerken genç avukat parlak bir müdafaa ile onun cezasını asgarî bir hadde indirmeye muvaffak oldu. Mahkeme bittikten sonra matbuat haftalarca bundan bahsetti. Tal'at Şevki'ye mesleki hayatında yeni bir şöhret kazandıran bu hadise Salih Paşa'yı büsbütün başka endişelere düşürdü:

— Demek ki bu kadar faziletli tanıdığımız genç bile bir türlü samimi olamıyor! Yoksa nasıl olur da bir katilin müdafaasını deruhte ederdi?

Melek Hanım kocasına hak veriyor...

***

Leylâ Hanım'a Üçüncü Talip:
Genç Diplomat Nusret Reşid Bey[273]

Nusret Reşid hakikaten kıymetli bir gençti. Hâli, vakti, tahsili, ahlâkı, hepsi mükemmeldi. Vaşington sefaretinde mühim bir memuriyete tayin edilmiş, yakında oraya gidecekti. Salih Paşa sade bunda tereddüt ediyordu ve yoksa,

— Kibar bir çocuk, istikbâli parlak diye o da pek beğenmişti.

Fakat Melek Hanım:

— Neresi dediniz, nereye gidecekmiş? Giderse kim bilir bir daha onu göremeden gözlerimiz yumulacak!

***

Leylâ Hanım'a Dördüncü Talip:
Erkân-ı Harb Kaymakamı Selami Bey[274]

Erkân-ı Harb Kaymakamı Selami Bey Türk ordusunun pek kıymetli erkânındandı. Büyük Muharebe'de Kafkasya'da, Galiçya'da, Filistin'de cepheden cepheye koşmuş, Çanakkale muharebesinde harikalar göstererek arkadaşlarından geri kalmayacak bir kahramanlıkla o da çarpışmıştı. Sözüm ona Mütareke akdedildiği senelerde Anadolu'da idi. Annesinin elini öpmek için bir aralık İstanbul'a gelmişti. Bir karış enliliğinde kasaturaları, boyunlarından asma baltalarıyla Şark'a medeniyet getirdiklerini iddia eden her renkten, her cinsten askerlerin nihayetsiz



Leylâ Hanım'ın talibleri arasında genç diplomat Nusret Reşid Bey de vardı. Her ne kadar devlet memuriyeti eski şaşaalı konumunu yitirmişse de Diplomat Nusret Reşid Bey memleketi yabancı ülkelerde temsil ediyordu. Ailesi de bu vesileyle gezip tozuyordu. Nusret Reşid Bey; hâli vakti, tahsili, ahlâkı her yönden mükemmel bir adaydı.

bir şımarıklık içinde her yere saldırdıklarını gördükten sonra onun için de burada durmak kabil olmadı. Tekrar Anadolu'ya döndü. İstiklal ateşleri için için tutuşurken o da bir avuç arkadaşıyla kanını canını, son nefesini vermeye ant içti. Nihayet Türk ordusunun tarihine yazılan muacezede o da bir şeref hissesi kazandı.

Kırk yaşına geliyordu; Mihnet günleri şakaklarında nurlu bir iz bırakmıştı. Artık sıcak bir yuva ihtiyacını duyuyordu. Rüyasında mini mini eller ona "baba!" diye sesleniyor, uyanıp da o elleri bulamayınca içinde nihayetsiz bir mahrumiyet hissediyordu.

Annesi ona:

Seni evlendirelim oğlum, diyordu. Bunu da göreyim, gözüm arkada kalmaz.

Selami Bey de artık hayatta muhânetleri unutturacak sevinçlere ortak olacak bir eş arıyordu. Fakat o kadın yarın kuracakları yuva için her

şeyden evvel faziletli bir anne olmalıydı. Bunu bulamazsa, şimdi ona saadetler vaat ederek.

Söz sırası Şevket Bey'e gelince o da başka bir noktada tereddüt etti:

— Leylâ, ona nispetle pek genç sayılır dedi. Selami Bey, kızımızdan yirmi iki, yirmi üç yaş büyük... Bilmem ki arada bu kadar yaş farkı aile saadeti için insanı çok düşündürmez mi?

***

Leylâ Hanım'a Beşinci Talip:
Tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey[275]

Onun sürdüğü saltanat için her gün yeni bir hikâye duyuluyor; bir taraftan kazanıp öteden harcadığı para ile tekmil İstanbul'u sefaletten kurtarmak kabildir, diyenler bile oluyordu. O kadar zengindi. On, on beş sene evvel bilmem nerede ambar memurluğu ettiğini bilenler bile vardı. Öyle iken yine onun şeytani zekâsına, her şeyi deviren, her şeyin üstüne çıkan iradesine hayran olmamak da kabil değildi. Her devre göre bir başka işe sarılmış, bazen günlerce uyumadan, aç açına çalışmış, koşmuş, kovalamış, çarpışmış, nihayet işte zengin olmuştu. Öyle harp zenginleri gibi hesabını bilmeyen çılgınlardan da değildi. Piyasada en sağlam işlere girişiyor, her giriştiği işten yüz binlerce lira kazanıyordu. Şimdiki hâlde en basit bir tahmin ile birkaç milyon lirası olduğu muhakkaktı.

— Rıfat Bey'in yeni yaptırdığı hanı gördün mü, içinde dairesi var, tam beş yüz bin liraya çıkmış...

— Geçen akşam bir ziyafet vermiş, eski yeni bütün tanıdıklarını çağırmış. Sade üç bin liralık şampanya içmişler...

— Bu kadarı da israf ama, pek de fena adam değil. Hayrı, hasenatı çok seviyor. Her gün, kendi adamları uzak, kuytu mahallelerde dolaşıyorlarmış; fukaraya, dullara, yetimlere para dağıtıyorlarmış.

— Geçenlerde birisi Darülaceze ile Öksüzler Yurdu'na onar bin lira vermiş de, ismini söylememiş ya, kimmiş biliyor musun, Rıfat Bey!..

Onun için fısıldanan işte, böyle nihayetsiz hikâyeler vardı. O da artık, senelerce mücadele içinde geçen bir hayattan sonra Saltanat sürmek için kendinde âdeta bir hak görüyordu. Boğaziçi'nde en güzel yapılardan birini, Büyükada'daki köşklerin en mükellefini satın almış, çiftliğinde sık sık av eğlenceleri tertip ediyordu. Sonra Nişantaşı'ndaki konağında her gece ziyafetler eksik olmuyordu. Son zamanlarda Nice'te bile bir villa almıştı. Fakat bu hayatın içinde Rıfat Bey'in bir

eksiği vardı: bütün o saltanatına, o ihtişamına layık bir hayat arkadaşı bulmak.

Fakat genç kız:

— Rıfat Bey kendi "lüksü"nü tamamlamak için beni istiyor; yoksa aile kurmak için değil.. demişti.

Salih Paşa, Rıfat Bey'in geçirdiği hayatı duydukça:

— Ağırbaşlı bir adama yakışır mı? diye dudaklarını büküyordu. Servetin, ihtişamın bu derecesi onun nazarında hiç de hoş görülecek bir şey değildi.

— Nasıl kazanıldığı belli olmayan bir para demişti. Herkesin gözü ondadır!

Melek Hanım da:

— A, eskiden ambar memuru imiş ayol.. Kim bilir çalmış, çırpmış da mı zengin olmuş? diyordu.

Fakat büsbütün:

— Olamaz, diyip kestirmek de kabil olmuyordu.

***

Leylâ Hanım'a Altıncı Talip: Meşhur Muharrir Şinasi Hikmet Bey[276]

Şinasi Hikmet'in bütün memleket içinde yayılmış bir şöhreti vardı. Herkesin derinden derine hissettiği, fakat henüz hiç kimsenin ortaya atamadığı endişeler onun kaleminde şuur bulurdu. Doğrudan doğruya millete hitap eden, halkın ihtiyaçlarını, gayr-i meşru temayüllerini bulup çıkaran makaleleri, memleketin mütefekkirlerine, güzide sınıfa yol gösterecek kadar kuvvetli idi.

Yazdığı kitapların bazıları pek vâkıfâne tetkiklerle son asrın ilmi hayatına kadar yükseliyor, bazıları da Türk milletinin bünyesine ait kudretli tahlillerle doğrudan doğruya kendi hayatımızı tasvir ediyordu. Yine öyle en derin, en gizli köşelere kadar saplanan, kuvvetli bir görüşle yazılmış birkaç romanı da vardı. Bütün bu kitaplar senelerce tetebbudan, uzun tetkiklerden sonra hazırlanmış, nihayet şu son birkaç sene içinde birbiri arkasından matbuat meydanına çıkınca gençliğin bütün düşünceleri, bütün temayülleri üzerinde inanılmaz bir inkılâb yapmıştı.

Heman bütün Türk muharrirleri gibi o da senelerce mahrumiyet içinde yaşamıştı. Fakat şimdi başlı başına bir gazete sahibi olmuştu. En çok satılan onun gazetesi idi; en çok okunan onun yazıları idi. Her şey-

Ünlü yazar Şinasi Hikmet Bey'in yaşı otuz beşe yaklaşmıştı. Şinasi Hikmet Bey küçük yaşta annesini ve babasını kaybetmişti. Ne yapmışsa kendi gayretiyle yapmıştı. Ülke çapında şöhret sahibi bir yazardı. Birçok kitabı vardı. Yıllarca mahrumiyet içinde yaşadıktan sonra bir gazete sahibi olmuştu.



---

den müstakil, bütün ihtiyaçlardan uzak, sade kendi düşündüğü gibi, sade kendi gördüğü gibi yazı yazıyordu. Görüşlerinde, düşünüşünde biraz riya, biraz kizbî [sakat] bir endişe bulmak kabil değildi.

Yaşı otuz beşe yaklaşmıştı. Çirkin değildi. Alnında düşünceli çizgiler eksik olmazdı. Fakat gözlerinde de tatlı, yumuşak bir mana, hele güler yüzlülüğünü görüp de onu sevmemek kabil olmaz, ona sokulmak istemeyen bulunmazdı. Hiç kimsesi yoktu. Annesini, babasını pek küçük yaşta kaybetmişti. Kendine bir hayat arkadaşı bulmak ihtiyacını duyduğu zaman o da pek çokları gibi Salih Paşa'nın torunu Leylâ ile evlenmek hülyasına düştü;

Melek Hanım

— Kimmiş bu? Ne iş yapıyormuş! diye sordu:

— Gazeteci... diye atıldı. Melek Hanım:

— Gazeteci mi? diye dudaklarını büktü. Gazetecinin ne olduğunu birden bire kavrayamamış gibi idi. Melek Hanım, ara sıra sade *Haf-*

talık Mecmua'yı okurdu. Gündelik gazeteleri nedense çok sevmezdi. Böyle iken Şinasi Hikmet'in yazılarından bazıları eline geçmiş, onları okumuş, hatta pek beğenmişti. Şimdi Mebrure onun kim olduğunu anlatınca:

— Ha o mu? diye başını kaşlarını kaldırdı.

Kerime Hanım:

— Gazetecilik... iyi ama diyordu. Sonu olmayan bir şey.. Bugün var yarın yok. Baksanıza.. her gün yeni bir gazete çıkıyor, her gün bir başkası kapanıyor.. Şevket Bey:

— Öyle söyleme, diye karısını haksız çıkarıyordu. Bu mesleğin sonu pek parlak.. Geçen intihapta Şinasi Hikmet Bey'in mebusluğu bile söyleniyordu.

Hâlbuki Salih Paşa, öteden beri:

— Gazeteci değil mi, diyordu, işleri güçleri, sade yalan!

Kerime Hanım:

— Bu pek öyle değil, diyordu. Hiç yoktan gazeteci olmuş. Şimdi de çok zengin diyorlar. Fakat yarın bunun da ötekiler gibi gazetesini kapatıp savuşmayacağı ne malum...

Salih Paşa, biraz düşündükten sonra birden bire rücu ediyordu:

— Mamafih, bu genç pek de fena değil.. Yazdığı şeyleri okuyorum... Çok doğru düşünüyor. Çok samimi yazıyor. Eskiden beri, yüzünü görmeden bile kendisini beğeniyordum. Geçen gün görüştüğümüz zaman daha ziyade hoşuma gitti.. Pek sevimli, pek kibar. Fakat bilmem ki, Leylâ'ya koca olacak bir gencin böyle gürültülü bir hayata karışmış olmasına benim pek de gönlüm razı olmuyor.

***

Leylâ Hanım'a Yedinci Talip: Mebus Muhtar Fevzi Bey[277]

Leylâ'yı kim alacak? Onu az çok tanıyan, yahut tanımasa bile uzaktan uzağa işiten herkes söz arasında birbirine hep bunu soruyordu. Leylâ'nın kocaya varması, bütün İstanbul içinde artık efsanevi bir hadise olmuş, bunun dedikodusu hatta İstanbul'dan da uzaklara yayılmıştı.

Büyük Millet Meclisi azasından Muhtar Fevzi Bey evlenmek istiyordu. Leylâ'nın güzelliğini, meziyetlerini o da duymuştu. Sonra bir aralık mezuniyet alarak İstanbul'a gelmiş, Yıldız'da Darülaceze menfaatine verilen bir baloda Leylâ'yı yakından da görmüştü. Fakat bir hayat arkadaşı seçmek için ne öyle binbir ağızda çiğnenen dedikodu-

lara inanmak, ne de bir baloda elektrik tufanı, musiki kıyameti içinde uzaktan uzağa görmek kâfi gelebilirdi.

Muhtar Fevzi Bey, Leylâ'yı daha yakından tanımak, onunla hiç olmazsa birkaç saat konuşmak istiyordu. Kadın kalpleri kendi hüviyetindeki esrarı uzun müddet ifşa etmeyecek kadar muammalı yaratılmış olmakla beraber Leylâ'nın ufak tefek temayüllerini, hayat hakkındaki düşüncelerini hiç olmazsa böylece kendi ağzından duymak kabil olacaktı. Genç mebusun amcası Salih Paşa ile görüştü; onun bu arzusundan bahsetti. Leylâ'nın büyük babası da kabul etti. Vakıa onun böyle vesilelerle her rastgelen erkekle konuşmasına razı olamazdı. Fakat karşısındaki genç, bütün bir milletin itimadını haiz olduğuna göre bundan tereddüt etmek de kabil değildi. Aile için de heman hepsinin hazır bulunduğu bir çay ziyafetine Muhtar Fevzi Bey'le amcası da davet edildi. Böylece genç mebus, Leylâ'yı daha yakından tanımış oldu. O akşam Salih Paşa'nın evinde geçen bir buçuk saatin hatırasında öyle bir tılsım vardı ki arası çok geçmeden Muhtar Fevzi Bey genç kızı resmen istedi. Şevket Bey bu hadiseyi bütün aile için bir saadet telakki ediyordu:

— Müstesna bir genç diyordu. Öyle ya, otuz sekiz yaşında bir erkek genç demekti. Tahsilini Avrupa'da ikmal etmiş, istiklal mücadelesinde canla başla hizmet etmiş, şimdi de pek şerefli bir mevki sahibi...

Hele irfanına, faziletine karşı herkeste öyle bir itimat var ki pek yakın zamanda vekâletlerden birinin kendisine tevdi' edileceği söyleniyor.

Hakikaten Salih Paşa kime sormuşsa hepsi Muhtar Fevzi Bey'den daima böyle takdirle, hürmetle bahsetmişti.

Herkeste kusur arayan Melek Hanım ile Kerime Hanım bile onun için söyleyecek söz bulamıyorlardı.

Fakat kararsızlık bütün aileyi istila etmiş bir hastalık gibiydi. Muhtar Fevzi Bey için de bir karar veremediler.

***

Leylâ Hanım'a Sekizinci Talip:
Müderris Fuad Hüsameddin Bey[278]

Büyük mükâfatlı müsabakamızı takip ediyor musunuz, aşağıdaki kuponları kesip saklayınız, bu müsabakaya 9.999 kuruş mükâfat tahsis edilmiştir.

Fuad Hüsameddin Bey bütün Türkiye topraklarında irfanı, fazileti ile tanınmıştı. Gençliğinde mekteplerde muallimlik, müdürlük etmiş, nihayet bugün de Darülfünun kürsülerinden birini işgal eylemişti. Bütün hayatını ilmi tetebbulara vakfetmişti. Senelerce Avrupa'da dolaşmış, uzun müddet de Anadolu'nun birçok yerlerinde yaşayarak Türk köylüsünü pek yakından tanımıştı. Şimdi artık sabahları Darülfünun'daki darülmesaisine gidiyor, bütün günü orada ya tedrisatla yahut da kendi kendine tetkikatla geçirdikten sonra, akşam olunca evinde yine kitapları ile baş başa kalıyordu.

Pek kıymetli eserleri vardı; verdiği konferanslar, yazdığı makaleler, memleketin ilmi hayatı için birer hadise oluyordu. Yaşı kırkı geçiyordu. Fakat gençliği harap eden yorgunluklardan uzak, gayet düzgün ve perhizkâr yaşadığı için Fuad Hüsameddin Bey'in vücudu çok dinç kalmıştı. Şakaklarındaki gümüşten gölgeler ona başkaca bir erkek güzelliği veriyordu.

Ahlâk itibariyle de çok yüksekti, ne olursa olsun verdiği hükümlerde hiç acele etmez, heman hiçbir şeye öfkelenmezdi. Hayata, beşeriyete karşı bambaşka bir bakışı vardı.

Fuad Hüsameddin Bey denilebilir ki, mesut insanlardan biriydi. Sıhhati mükemmel, hâli vakti yerinde idi. Muhitinde onun kadar hürmete, muhabbete nail olanlar pek azdı. Akşamları eve gelip de kitaplarla dolu geniş odasına kapanmak bir taraftan kendisi için en büyük saadet oluyordu. O zaman artık namütenahi bir ilim dünyasında kendini kaybetmekten yine öyle namütenahi bir zevk duyuyordu. Fakat yine o esnada derinden derine bir mahrumiyet, büsbütün başka bir eksiklik hissetmekten kurtulamıyordu.

İnsana, kabil değil bir türlü anlatılamayacak kadar müstesna bir zevk veren bütün bu kitaplar yalnız bir noktada aciz kalıyor, hayatta bir eş aramak ihtiyacını, Fuad Hüsameddin Bey gibi kendisini ilme vakfeden bir adama bile unutturamıyordu.

Hasta ruhlu, hasta vücutlu, yapmacıklara düşkün kadınlardan nefret eden muhterem müderris, Leylâ gibi faziletle güzellikten yaratılmış bir genç kızın mevcudiyeti karşısında heman herkes gibi nihayet bir meftuniyet hissetti. Denilebilir ki onun hayatta ilk defa olarak duyduğu beşeri zaaf da bu oldu.

Salih Paşa ile zaten tanışırdı. Paşanın pek zengin bir kütüphanesi vardı. Fuad Hüsameddin Bey bazı eski kitaplar için ara sıra onlara gider gelirdi. Leylâ'nın ailesi içinde herkes onun gibi muhterem bir

adamın kendi kızlarına talip olduğunu öğrendikleri zaman hakikaten bir iftihar duymuşlardı.

Kerime Hanım:

"Bilmem ki yaşı biraz geçkin değil mi? Hem de Darülfünun'daki aylığından başka iradı yok... Galiba biraz da kitaplardan para kazanıyormuş, işte o kadar...", diye mırın kırın etmesinden başka hiçbiri itiraz etmemişti. Öyle iken hepsinin başka başka fikri vardı. Şevket Bey, Mebus Muhtar Fevzi Bey'in kendilerine damat olmasını istiyor, Mebrure ya o meşhur zengin Kürkçüzade Rıfat Bey'in, yahut hiç olmazsa Hariciye Memuru Nusret Reşid Bey'in aile arasına karışmasını temenni ediyordu.

Salih Paşa da Erkân-ı Harb Kaymakamı Selami Bey'e taraftardı. Onun için de herkesin reyi bu kadar dağıldıktan sonra, Fuad Hüsameddin Bey için de yine bir türlü muvafık cevap veremediler.

Onun ismi de bütün o her meslekten, her tabakadan pek kıymetli talipler arasına karıştı. Ve şimdilik öylece kaldı.

***

Leylâ Hanım'a Dokuzuncu Talip: Yakın Akrabadan Ekrem Bey[279]

Ekrem, Kerime Hanım'ın dayısının oğlu idi. Salih Paşa ailesinin içinde bu genci sevmeyen yoktu. Hele Kerime Hanım ona âdeta evlat muamelesi eder, kendi kızı Leylâ'dan hiç ayırt etmezdi.

Onu herkese bu kadar sevdiren şeylerin birincisi ahlâkındaki yükseklik, yaratılışındaki mümtaziyet idi. Öyle yüzü pudralı, göğsü çiçekli zamane gençlerine hiç benzemezdi. Yüzünün sağlam bir irade ifade eden çizgileri, zekâ ile parlayan gözleri, geniş omuzları ona, kuvvet ve metanet mabudelerini andıracak bir heykel mahiyeti vermişti. Onu tanıyanlar zekâsına, kibarlığına, inceliğine hürmet ederler; böyle hürmet hislerini unutacak kadar kıskananlar da onun kuvvetinden korkarlardı. Bütün arkadaşları arasında en iyi koşan, en güzel yüzen, en mükemmel ata binen, yelken kullanan o idi.

Ekrem, öyle birbirini taklit ederek kulüpçülük dedikodularına kapılan gençler gibi spor yapmazdı.

Belki, bütün o dedikodulardan uzak kalarak spor yapmak sayesinde doğruluk, tevazu, vakar gibi en mümtaz huyları iktisap etmişti. Sonra içki, çapkınlık âlemlerine düşman olmasının sebebi de yine hep arkadaşları arasında temayüz etmek arzusu olmuştu. Sefahat yerlerine

ömründe bir kere bile adım atmamış, ağzına bir yudum ispirto koymamıştı.

Amerikan kolejini yeni bitirmiş, bankaların birinde çalışıyordu. İşinden çıktıktan sonra yine kendisi gibi faziletli birkaç gençle beraber spor yapmak için toplanmazlarsa ya evine döner, çok defa, Salih Paşalara uğrardı. Orada Mebrure piyano çalar, Leylâ ile Ekrem de bazen konağın büyük bahçesinde tenis oynarlar, bazen hep beraber otomobille gezmeye çıkarlar, ara sıra da Şişli tepelerinde yayan dolaşırlardı. Yalnız Salih Paşalar Boğaziçi'ndeki yalıya taşınınca bu gezmelerin yerini sandal eğlenceleri tutardı.

Leylâ ile küçükten beri beraber büyümüşler, çocuklukları, gençlikleri hep beraber geçmişti. Evin içinde herkes ona aynı ailenin evladı gibi baktığı için kimsenin aklına bir şüphe gelmezdi. Leylâ'ya olsun, Ekrem'e olsun hepsinin nihayetsiz bir itimadı vardı. Zaten onlar da, öyle sinemaların açık saçık maceralarını akraba çocukları arasında taklide kalkan, o hisle bahçelerde, gizli kuytu köşelerde birbirinin kucağına düşen gençlere, genç kızlara benzemezlerdi.

İki gencin arasında şimdilik hiçbir rabıta olmadığı muhakkaktı, fakat Ekrem'in bütün hayatını burada, hele en ziyade Leylâ'nın yanında geçirmekten zevk aldığını görüp de: "Acaba!" dememek kabil değildi. Buna en evvel dikkat eden Melek Hanım olmuştu:

— Uzaklarda aramağa ne hacet... diye düşündü. Acaba Leylâ'yı ona versek hepsinden münasip değil mi?

Niye olmasın, dedi Leylâ'dan altı yaş büyük... Eli ekmek tutuyor, huyunu ahlâkını biliyoruz. Bizim elimizde büyüdü... Ondan iyisini mi bulacağız?

— Sahi! diyorlardı, Leylâ'yı Ekrem'e verecek olursak, mutlaka iki genç bir ev içinde sevişmişler diye kim bilir ortaya ne kadar dedikodu çıkacak!...

İşte şimdi de bu endişe yüzünden bütün öteki kısmetler gibi Leylâ ile Ekrem'in evlenmesi için de bir karar vermek kabil olamadı.

***

Leylâ Hanım'a Onuncu Talip: Musikişinas Ercümend Baha Bey[280]

Leylâ ile evlenmek isteyenlerden birisi de musikişinas Ercümend Baha Bey'di. Onun musikiye istidadı taa çocukluktan beri herkesin gözüne çarpardı. Daha beş altı yaşında var yoktu, haftada iki defa ablasına

piyano muallimi gelirdi. Ercümend, odanın bir köşesinden onları dinler, ablasının nasıl çaldığına dikkat eder, çok defa piyano mualliminin verdiği dersleri ablasından daha evvel öğrenirdi. Yavaş yavaş.o da ders almağa başladı. Birkaç sene içinde büyük bir terakki gösterdi. On dokuz yaşına geldiği zaman ailesi onu Almanya'ya gönderdi. Birkaç sene konservatuarda çalıştı. İstidadı oradaki üstatlar tarafından da takdirle karşılandı. Nihayet memleketin en yüksek bestekârı oldu. Konserlerinde kalabalıktan yer bulmak kabil olmaz, yaptığı besteler Garb'ın en büyük musiki eserlerinden geri kalmazdı. Artık herkes Türk musikisindeki inkılâbı ondan bekliyordu. Daha şimdiden pek kıymetli eserler bestelemişti; hazırladığı millî operaların bazı parçalarını duyanlar istikbâlde bunların birer şaheser olacağını iddia ediyorlardı. En zengin, en müdebdeb âlemlerde herkesin gözü onu arıyor, kemanını bir kez duyanlar onun hatırasını heman bütün ömrünce unutamıyordu.

Ercümend Baha, Leylâ ile evlenmek istediği zaman Melek Hanım:

— Evet, ben de duydum, demişti, çok güzel keman çalıyor.. Pek âlâ ama ne de olsa çalgıcı demek!..

Salih Paşa ailesinin içinde büyük bir musikişinas için sadece çalgıcı deyip geçiverecek ondan başka kimse yoktu. Hepsi birden Melek Hanım'ı haksız buldular. Hele Mebrure şimdi Hariciye memurunu da, mebusu da, yeni zengini de unutmuş, Ercümend Baha gibi bütün Türkiye'de ismi anılan bir üstadın refikası olmayı bir genç kız için en parlak bir rüya addediyordu.

Kendisi onun konserlerini hemen hiç kaçırmazdı. Çok defa Leylâ da beraber giderdi. Zaten Ercümend Baha, Salih Paşa'nın torununu ilk defa Union Française'in salonunda görmüş, çaldığı parçalar genç kızın gözlerinde derin gölgeler bırakınca onun bu hassasiyetine meftun olmuştu. Yavaş yavaş Melek Hanım da yatıştı, öyle bir üstada "çalgıcı!" diye attığı sözü geri aldı. Ailenin içinde herkes bu genci takdir ediyordu; fakat kızlarını vermeye de bir türlü razı olamıyorlardı. En kuvvetli itiraz yine Salih Paşa'dan geldi:

— Böyle sanatkârların hayatı maceralarla doludur, diyordu. Musikinin tılsımına kapılıp evini, barkını, çoluğunu çocuğunu bırakan kadınları az mı gördük, az mı duyduk? Bu Ercümend Baha Bey'in etrafında da pek çoklarının dolaştığını söylüyorlar. Leylâ'yı ona verecek olsak, kızımız kabil değil, sakin, asude bir hayat geçiremez. Kimi bilir, belki günün birinde bu çocuk da artistlerin pek çoğunun başını döndüren fırtınalara tutulur, evini barkını darmadağın eder. Haydi böyle bir şey olmadı diyelim, fakat Leylâ kocasının bu gürültülü hayatını gördük-



"Türk musikisindeki inkılâb" musikişinas Ercümend Baha Bey'den bekleniyordu. Daha şimdiden pek değerli eserler ortaya koymuştu. Bestelediği "millî opera"ların bazı parçalarını duyan, gelecekte bunların birer şaheser olacağını ileri sürüyordu. En zengin, en müdebdeb âlemlerde herkesin gözü onu arıyor, kemanını bir kez duyan onun tınısını bütün yaşamı boyunca unutamıyordu.

çe bütün ömründe heyecandan kurtulamayacak, her dakika bir başka şüpheye düşecek, belki de böylece aile saadetinin yarısından ziyadesini kaybedecektir.

Melek Hanım da kocasının fikrinde idi:

— Ben de olsam çalgıcıya... Şey... Yani çalgısı bu kadar meşhur olan bir adama varmam, dedi. Öyle ya... Acaba nerede, acaba kimlerle beraber, acaba hangi hanımlara çalgı çalıyor diye üzüntüden kurtulamayacak olduktan sonra....

***

Müsabakamız Bitti

Leylâ Hanım'ı kim alacak?

Şimdiye kadar *Haftalık Mecmua*'nın gelinlik kızına talip olanlardan on kişiyi karilerimize takdim ettik:

Doktor Necmeddin Şükrü Bey

Avukat Tal'at Şevki Bey

Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Selami Bey
Diplomat Nusret Reşid Bey
Tüccardan Rıfat Bey
Muharrir Şinasi Hikmet Bey
Mebus Muhtar Fevzi Bey
Müderris Fuad Hüsameddin Bey
Leylâ'nın akrabasından Ekrem Bey
Musikişinas Ercümend Baha Bey

Müsabakamızı takip eden karilerimiz bu on namzedin arasında Leylâ için en ziyade kimi layık görürlerse ona rey vereceklerdir. Gelecek mektuplar tasnif edilecek, en çok rey kazanan Leylâ Hanım'la evlenecektir. Bu suretle intihap edilecek kocaya rey verenler arasında kura çekilecek ve birinciye 3.999, ikinciye 2.999, üçüncüye 1.999 kuruş verilecek, dördüncüye 9.999 kuruştan artan 3 kuruşla haftalık mecmuanın birinci senesine ait mücelled [ciltlenmiş] koleksiyon, ve ikinci senenin abonesi hediye edilecektir. Leylâ'ya talip olanlar arasında en az rey alan namzet için rey verenler arasında da kura çekilecek ve birinciye 999 kuruş verilecektir.

Gönderilecek mektuplara müsabaka kuponlarının lef edilmesi icap eder. Cevaplar Şubat'ın on beşinci gününe kadar gönderilmelidir.

Netice Şubat'ın son haftasında çıkacak nüshamızda neşredilecektir.

***

Leylâ Hanım'la Yakın Akrabadan Ekrem Bey Evleniyor[281]

Haftalık Mecmua'nın gelinlik kızına mebus, tüccar, diplomat, doktor, zabit, müderris, muharrir, musikişinas, avukat ve nihayet akraba arasından bir genç olmak üzere on kişi talip olmuş, biz de: "Bunlardan hangisini layık görüyorsunuz?" diye karilerimize sormuştuk.

Yetişmiş kızı olan her aileyi, her ailenin kızını uzun uzun düşündüren bu kadar hayati bir mesele *Haftalık Mecmua*'nın sahifelerinde tetkik edilmeye başlayınca karilerimiz arasında nihayetsiz bir alaka hasıl olmuştur. Gelen cevapların çoğunluğu göz önüne getirilir ve karilerimizin bu meseleye dair yazdıkları mektuplar ayrı ayrı tetkik edilirse görülür ki şimdiye kadar hiçbir mecmua karileri nezdinde bu kadar derin, bu kadar geniş bir alaka uyandırmaya muvaffak olamamış, mecmualar tarafından ortaya atılan meselelerin, anketlerin hiçbirisi kariler tarafından bu derece ehemmiyetle takip edilmemiştir.

Gelen mektuplar arasında çok şayan-ı dikkat olanları vardır:

Mesela kadınların pek çoğu tüccardan Kürkçüzade Rıfat Bey'in zenginliğinden bahisle Leylâ'nın onunla evlenmesini istiyor, bir kısmı da meseleyi daha ziyade hissi bir gözle görerek akrabadan Ekrem Bey'e varmasına taraftar görünüyor.

Ekrem Bey'in en çok rey kazanmasına sebep bu gencin aile içinde en ziyade itimat kazanması ve Leylâ ile küçükten beri büyüyerek ikisinin de anlaşmış olmalarıdır. Erzurum müstahkem mevki 32-7 emir zabiti mülazım Ömer Zekai Bey: "Memuru olmadığım hâlde bu iki gencin nikâhını bile kıymağa hazırım!" diyor.

Karilerimizden pek çoğu zaten bu iki gencin küçüklükten beri sevişmiş olmaları muhtemel olduğunu zikrediyorlar. Ezcümle Gelibolu Tahrirat Kalemi'nde Hüseyin Hüsnü Bey: "Bir kere de Leylâ Hanım'a sordunuz mu?" diyor ve Leylâ ile Ekrem'in düğünlerine kendisinin de davet edilmesini istiyor. Onun gibi böyle düğüne gelmek isteyen birçok karimiz daha vardır.

Tüccara rey veren karilerimizden bir kısmı da ticaret hayatına atılmış olan ve ticaretin istikbâlini parlak gören kimselerdir. Kimisi Mebus Muhtar Fevzi Bey'in İstiklal Muharebesi'ndeki hizmetlerini, bugünkü mevkiinin parlaklığını ileri sürerek bütün talipler arasında ona rey veriyor, kimisi müderris Fuad Hüsameddin gibi kıymetli bir ilim adamının Leylâ için en münasip bir hayat arkadaşı olacağını iddia ediyor. Kaymakam Selami Bey'in son muharebeler esnasında memleketi için gösterdiği kahramanlığa uzaktan uzağa meftun olanlar "Leylâ'yı ona veriniz!" diye mektup yazıyorlar. Muharrirle musikişinas diğerlerine nispetle daha az rey almıştır. Fakat avukat Tal'at Şevki Bey Leylâ'nın talipleri arasında büsbütün ekalliyete düşmüştür.

Doktor Necmeddin Şükrü Bey'e rey verenler tabibin beşeriyete ne büyük hizmetleri dokunduğunu zikrediyorlar. Mesela İzmir'de Reşadiye'de Müstecabi Sokağı'nda 32 nümeroda Zeliha Zilnur Hanım "kendi kızım olsa ona verirdim" diyor.

Meslektaşımız Ercümend Ekrem Bey evli olmasaydı, kendisine "Müjde!" diyecektik. Çünkü karilerimizden bir kısmı Leylâ Hanım'ın taliplerinden Ercümend Baha Bey'i, bizim Ercümend Ekrem Bey zannetmişler, ona rey vermişler!..

Muharrir Hikmet Şinasi Bey'e rey verenlerden La National Hayat Sigorta Şirketi'nde kâtip Mehmed Sırrı Bey bu intihabına sebep olarak diyor ki: "Hikmet Şinasi Bey'in birçok evsafından başka kimsesiz

olması hasebiyle Leylâ Hanım kaynana dedikodusundan azade kalacak ve bu sayede mes'ud olacaktır!"

Leylâ Hanım için takdim ettiğimiz taliplerden hiçbirisini beğenmeyen İzmirli Kasap İbrahim ve Manisalı Mehmed Nuri imzalı iki karimiz İzmir'de Mehmed Zeki terzihanesi kalfalarından zenci Mehmed Celal Efendi'nin namzetliğini koyarak kendisinin bir kıt'a fotoğrafını göndermişlerdir.

Genç kızlardan, aile babalarından, annelerden, genç mekteplilerden, memurdan, askerden, tüccardan her sınıftan binlerce kari'in gönderdiği mektupları tasnif ettik, neticede:

Akrabadan Ekrem Bey 1.515 rey ile birinciliği kazanmış ve Leylâ Hanım'la evlenmesi takarrür etmiştir. Diğer taliplerin kazandıkları reyler şunlardır:

Mebus Muhtar Fevzi Bey	1.410 rey
Tüccardan Rıfat Bey	1.341 "
Diplomat Nusret Reşid Bey	1.222 "
Doktor Necmeddin Şükrü Bey	965 "
Kaymakam Selami Bey	929 "
Müderris Fuad Hüsameddin Bey	818 "
Muharrir Hikmet Şinasi Bey	676 "
Musikişinas Ercümend Baha Bey	502 "
Avukat Tal'at Şevki Bey	103 "

Ekrem Bey için rey veren 1.515 kari'in arasında kura çekilerek 3.999 kuruşluk birinci mükâfat Yeşilköy'de Şark Şömendöferi Tamirat-ı Mütemadiye şubesinde mühendis Muzaffer Bey'in mahdumu Cevad Bey'e, 2.999 kuruşluk ikinci mükâfat Kuleli dokuzuncu sınıf talebesinden 535 nümerolu Muhlis Efendi'ye, 1.999 kuruşluk üçüncü mükâfat Zile kazası jandarma kumandanlığında Yüzbaşı Hamdi Bey'in kızı ve kız mektebi beşinci sınıf talebesinden Bedriye Hanım'a, 9.999 kuruşluk mükâfattan artan üç kuruşla gazetemizin birinci senesinin koleksiyonu ve ikinci senenin abonesi Kadıköyü'nde Nemlizade Sokağı'nda 14 nümerolu hanede Melahat Hanım'a isabet etmiştir.

103 rey kazanarak ekalliyette kalan Avukat Tal'at Şevki Bey için rey verenler arasında da kura çekilmiş ve birincilik İzmir'de birinci Sultaniye Mahallesi'nde 423 nümerolu hanede Mustafa Kevser Bey'e isabet etmiştir. Mumaileyh de 999 kuruş kazanmıştır.

Mükâfatlar bugün posta havalesiyle kazanan karilerimizin adreslerine gönderilmiştir.

CUMHURİYET'İN DAMAT ADAYLARININ DİKKATİNE: MES'UD BİR YUVA KURMAK İÇİN NASIL BİR KIZLA EVLENMELİ?[282]

Cumhuriyet'le birlikte "görücülük"ten "görüşücülük"e geçerken evlilik kadın için bir kader sorunu olmaktan çıkıyordu. En azından kent ortamında kimi çevrelerde erkeğin ve kadının ebeveynlerinden bağımsız olarak eşlerini seçmesi gündemdeydi. Ancak geçmişte kadere boyun eğen erkek de şimdi seçim yapmak durumundaydı. Hangi kadın kendisini mesut edebilirdi? Cumhuriyet erkeğinin sorunlarından biri buydu.

Cihan Harbi bir dönüm noktasıydı. Mütareke'yle birlikte özel alana özgü değer normları sorgulanır olmuştu. Artık kadınlar meslek sahibiydi. Daha bir özgürdü. Müstakbel damat, hanım hanımcık yuvasının kadınından farklı meslek sahibi kadınlara kadar geniş bir yelpazeyle karşı karşıyaydı. Ancak kültür kodlarının en zor dönüşüme uğradığı alanlardan biri aileydi. Kadının özgürlüğünden yana olan çağdaş erkek, eş almaya gelince nasıl bir tercihte bulunacaktı? İşte *Haftalık Mecmua*'nın anketi buna cevap arıyordu.

Ama ne de olsa aile, erkeğin mahremiydi. Okurların pek çoğu salon dedikodularından uzak, sakin aile kızlarını tercih ediyorlardı. Mediha Hanım işte bu ideal tipi temsil ediyordu. Yeniköy'deki yalısında münzevi bir hayat yaşayan Mediha Hanım, öyle sinema, tiyatro, konser, balo gibi zamane kızlarının gittiği mekânlara ayak basmazdı. Kalbinde o güne kadar hiçbir çarpıntı duymamıştı. Eline erkek eli değmemişti. Cumhuriyet erkeğinin tercihi Mediha Hanım olacaktı.

Haftalık Mecmua yaptığı anketle Leylâ Hanım'a en uygun eşi bulduktan sonra aldığı tirajı kaybetmemek kaygısıyla bu sefer benzer bir soruyu erkeklere soracak, kendilerinden evlenmeyi düşündükleri kadın tipi konusunda seçim yapmalarını bekleyecekti. Cumhuriyet erkeği için ideal kadın hangisiydi? "Hangi kızla evlenmeli?"ydi. Dönem açısından damat adaylarına oranla gelin adayları daha bir önem arz ediyordu. Zira Cihan Harbi ertesi tüm dünyada kadın algısı değişmişti. Bundan Türkiye de nasibini almıştı. Özellikle Mütareke yıllarında işgale uğramış ülke, Rus göçmen kadınlarını misafir etmiş ve fuhuş, alkol, esrar, kumar, her türlü "musibet" su yüzüne çıkmıştı. İstanbul'da kadın kimliği böyle bir ortamda bunalım içerisindeydi. Bir yandan modernite "asrî" kadın tipini geliştirirken öte yandan süregelen geleneksel kültür kodları kadının yaşamına sınır çekiyordu.

Haftalık Mecmua'nın kadın adaylara yönelik anketi 1927'nin bahar aylarında gerçekleşti. Yarışma "Hangi Kızla Evlenmeli?"başlığını taşıyordu. Dergide "müsabaka" şu satırlarla okura duyurulmuştu:

> Hangi kızla evlenmeli? Türkiye'de bunu düşünen yüz binlerle genç var. Aile saadetine kavuşmak, bir yuva kurmak için nasıl bir kadın lâzımdır? Güzellik, zenginlik, ahlâk, irfan, marifet, iffet gibi evsaf içinde en evvel aranılacak olan hangisidir? Mesela siz bekârsızın diyelim, evlenmek istiyorsunuz, fakat acaba nasıl bir kız tahayyül ediyorsunuz?
>
> İşte Leylâ Hanım'dan sonra gazetemizin tertip ettiği yeni müsabaka bu içtimaî mesele hakkında pek mühim bir anket olacaktır. Bugünden itibaren karilerimize [okurlarımıza] başka başka yaratılmış, başka başka muhitlerde büyümüş genç kızlardan birer numûne tasvir edeceğiz. Bunlardan hangisi sizin de düşüncenize muvâfiktır. Karilerimiz bu suale cevap verecekler ve hangisi için rey veriyorlarsa anketimizin sonundaki kuponlarla birlikte mecmuamıza göndereceklerdir.[283]

Erkeklerin aradıkları ideal eş hangi vasıfları haiz olmalıydı? Cumhuriyet'in ideal eşi eskiye oranla ne denli farklıydı? Cumhuriyet erkeği kadın-erkek eşitliğinden ne anlıyordu? Aile saadetine kavuşmak, bir yuva kurmak için nasıl bir kadının özlemini duyuyordu? Güzellik, zenginlik, ahlâk, irfan, marifet, iffet gibi vasıflar arasında döne-

min erkekleri için öncelik sırası neydi? Bu tür soruların cevapları bu kez damat adaylarına soruluyor ve böylece "Cumhuriyet kadını" inşa ediliyordu. Erkeklerin düşledikleri kadın tipini bulmak yine *Haftalık Mecmua*'ya düşmüştü. "Hangi Kızla Evlenmeli?" yarışması ideal Türk kadınını ortaya koyacaktı.

Dergi o günün toplumunda evlenmeye aday genç kız tiplerini toplumdaki beğeni kıstaslarına göre bir dizi "ideal" tipe ayırmıştı. Okura bu "ideal" kadın tipleri sunuluyordu. Kuşkusuz "ideal" olarak nitelenen bu tür bir tasnif yapmak kolay değildi. Anketi hazırlayanların geniş bir spektrum oluşturabilmek için birikim sahibi olmaları gerekiyordu. Artıları ve eksileri dengelemek güç bir uğraştı. Bu arada anketi cazip kılacak yöntemlere başvurulmalıydı. Okurun ilgisini çekecek senaryolara gerek vardı. Günümüz anket yöntembiliminde kolaylıkla sorgulanabilecek bu seçenekler yine de dönemin erkek zihniyeti konusunda birçok ipucu içeriyordu.

Anket yöntemleri son derece basitti. *Haftalık Mecmua*'yı alan, kupon kesen ve anketin cevabını derginin idarehanesine gönderen herkes ankete katılmış oluyordu. Bu nedenle *Haftalık Mecmua*'nın okuru olmak ankete katılım için yeterliydi. Dergi büyük ölçüde İstanbul'da satılıyordu. Bu nedenle anket İstanbul üzerine bir fikir veriyordu. Ancak İstanbul gibi, Anadolu ve Rumeli'nin dört bir yanından göç almış bir kent Türkiye ölçeği için de bir kıstas oluşturabilirdi.

Haftalık Mecmua'nın derlediği ideal gelin tiplerinin sayısı sekizdi. Her birine uygun bir ad bulunmuştu. Ulviye Perihan Hanım, Hukuk Fakültesi'nde öğrenci. Feriha Şevket Hanım, dans meraklısı ve "flört" heveslisi serbest bir kız. Nevire Nermin Hanım, fakir bir ailenin süse düşkün ve sinema artistliğine özenen kızı. Bedia Nuri Hanım, Fen Fakültesi'nde kendisini ilme vakfetmiş bir genç kız. Nimet Hanım, Konyalı bir tacirin temiz yürekli kızı. Melahat Hanım, mutaassıp bir ailenin kapalı yetişmiş bir evladı. Muazzez Cevad Hanım, hayatını kendi kazanan bir genç kız. Mediha Hanım ise servetini kaybetmiş zengin bir ailenin kızıydı.

Hukuk Öğrencisi Ulviye Perihan Hanım

İlk ideal tip "Ulviye Perihan Hanım"dı. Güzel bir kızdı. Uzun boylu, gösterişli, serbest, hatta biraz erkeksi tavırlıydı. Mütekait, yani emekli olmuş Binbaşı Cevat Bey'in kızıydı. Gedikpaşa'da oturuyordu. Annesi ve babası hayattaydı. Küçük bir kız kardeşi, bir de



Adayın adı Feriha Şevket Hanım'dı. "Salon hayatı" diye adlandırılan yaşamın "sosyetik kızı"nı simgeliyordu. Çok güzel bir kızdı. Gayet şık giyinirdi. Piyano ve keman çalardı. Fransızca ve Almanca biliyordu. Komisyoncu Şevket Bey'in kızıydı. Hâli vakti yerinde bir aileydi. Şişli'de güzel bir apartmanda oturuyorlardı.

---

kendisinden büyük erkek kardeşi vardı. Çamlıca Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştu. İki yıldır hukuk öğrencisiydi. Ulviye Perihan Hanım "dünyevî" bir kızdı. Güncel olayları yakından izliyor, ülke sorunlarını arkadaşlarıyla saatlerce tartışıyordu. Aktivist bir yönü vardı. Öğrenci gösterilerinde, toplantılarda, "grev"lerde ön sırada yer alıyordu. Güçlü bir hatipti. Arkadaşları üzerinde büyük etkisi vardı. O sıralarda hafta sonu tatili cuma günüydü. Cuma günleri arkadaşlarıyla Ada çamlarında, Bebek sırtlarında dolaşıyordu. Şen şakrak bir kızdı. Ada dönüşü vapurun alt kamarasında onun kahkahaları tüm gemide yankı uyandırıyordu. Ulviye Perihan Hanım, bir bakıma Cumhuriyet'in özgür genç kız tiplemesiydi.[284]

Sosyetik Kız Feriha Şevket Hanım

İkinci ideal tip "salon hayatı" diye adlandırılan yaşamın "sosyetik kızı"nı simgeliyordu. Adayın adı, Feriha Şevket Hanım'dı. Çok güzel bir kızdı. Gayet şık giyinirdi. Piyano ve keman çalardı. Fransızca ve Al-

manca biliyordu. Komisyoncu Şevket Bey'in kızıydı. Hâli vakti yerinde bir aileydi. Şişli'de güzel bir apartmanda oturuyorlardı. Monden bir aileye mensuptu. Evlerinden misafir eksik olmazdı. Akşamları ya onlarda ya da komşularda toplanılırdı. Dans, Feriha Şevket Hanım'ın en büyük tutkusuydu. Annesi, babası onu çok serbest bırakmıştı. Yakın akrabadan, komşulardan birçok genç erkek onlara gelip giderdi. Pek çoğu Feriha Şevket'e kur yapardı. Flört etmek, o çevrede "asrî terbiye" gereğiydi.

Feriha birkaç erkeği birden idare edebilecek yetenekteydi. Böylece kız arkadaşları arasında temayüz etmişti. Ailenin kimi dostları, Feriha'nın annesini zaman zaman bir köşeye çekip kızının bir kazaya uğramasından çekindiklerini fısıldamışlardı. Ancak Feriha'nın annesi de "salon hayatı"ndan yanaydı. Kızına toz kondurmuyordu. Bu tür tavırları görgüsüzlük, eski kafalılık addediyordu. Feriha'nın yaşamı tümüyle "alafranga"ydı. Köprünün İstanbul cihetine geçmemiş, Şehzadebaşı, Aksaray taraflarını görmemişti. Bu, onun için bir tür övünç nedeniydi. Pera-Şişli arası onun yaşam alanını oluşturuyordu. Feriha bu "serbest hayat"ın içinde doğrudan doğruya kendisinin seçeceği bir gence varmayı arzuluyordu.[285]

Osmanlı Tipi Mediha Hanım

Eski Mabeyincilerden Şefik Paşa'nın torunu Mediha Hanım üçüncü ideal tipi canlandırıyordu. Geleneksel Osmanlı tiplemesiydi. Kamusal mekândan uzak, içine kapanık bir yaşamı vardı. Mediha çok güzel bir kızdı. Yaşam biçimi onu "asrî dedikodu"lardan uzak tutmuştu. Babası Nurettin Paşa, Meşrutiyet'in ilk yıllarında tasfiyeye uğramıştı; rütbesi yüzbaşılığa inince emekliliğini istemişti. Mediha'nın çocukluğu varlık içinde geçmişti. Şefik Paşa'nın serveti geçmiş zamanlarda dillere destandı. Fakat bu servet, Paşa'nın ikbalden düştüğü günden beri ve özellikle savaş ve mütareke yıllarında tükenmeye yüz tutmuştu. Geçinebilmek için her gün bir şeyler satmak zorunda kalınıyordu. Aile artık Yeniköy'deki yalılarına çekilmiş, münzevi bir hayat yaşamaktaydı. Aylarca İstanbul'a inmedikleri oluyordu. Eski şaşaalı günlerin anısı henüz aile içinde bir ölçüde sürmekteydi. Çağdaş eğlence türlerini yadırgıyorlardı. Sinema, tiyatro, konser, balo gibi herkesin sık görüldüğü mekânlarda onlara hiç rastlanmazdı. Mediha, harap yalıda saatlerce piyanosu başından ayrılmaz, bütün gün bahçede tavuklarla, civcivlerle vakit geçirirdi. Çok sıkı bir aile terbiyesi almıştı. Dindar bir ruhu vardı ve iyiliksever bir kızdı. Eline erkek eli değmemişti. Kalbinde şimdiye



Nevire Nermin Hanım "moda düşkünü", artistliğe özenen ideal tipi simgeliyordu. Çok güzeldi. Meşrutiyet'in çözdüğü geleneksel aile yapısının ürünüydü. Aslında mütevazı bir aileden geliyordu. Babası emekli Hacı Hüsnü Bey'di. Kadıköy'de bir evde kirada oturuyorlardı. Ama dış görünümü sanki zengin bir aile intibasını veriyordu.

---

kadar hiçbir çarpıntı duymamıştı; yaşamında hiçbir "macera" yoktu. Evlenmek denince, hep o aldığı terbiyenin sonucu olacak, onun gözünün önüne gelen şey sadece bir aile kurmak için doğanın gereğine boyun eğmekten ibaretti. Çok merhametli bir kalbi vardı. Sokağa atılmış bir kediye rast gelse alıp yalıya götürürdü. Onu kendi eliyle doyurmak onun için en büyük bir zevkti. Debdebeli yaşam geride kalmış olsa bile onun vakur bir kişiliği vardı.[286]

Moda Düşkünü Nevire Nermin

Nevire Nermin Hanım "moda düşkünü", artistliğe özenen ideal tipi simgeliyordu. Çok güzeldi. Meşrutiyet'in çözdüğü geleneksel aile yapısının ürünüydü. Aslında mütevazı bir aileden geliyordu. Babası emekli Hacı Hüsnü Bey'di. Kadıköy'de bir evde kirada oturuyorlardı. Ama dış görünümü sanki zengin bir aile intibasını veriyordu. Nevire

çok güzel giyinirdi. Zarafeti göz kamaştırırdı. Dış dünyayla bu denli bütünleşmiş Nevire Nermin Hanım'ın ailesiyle yıldızı bir türlü barışmıyordu. Bu nedenle aile ortamında huzursuzdu. Evde hiçbir şeyi beğenmez; kanaat getirmezdi. Giyim kuşam merakı nedeniyle annesiyle sürekli tartışıyordu. Annesi, nesi varsa yoksa rehine koymuş, kızının giyim kuşamına harcamıştı. Fakirlik Nevire'nin ailesine de tak etmişti. Onun zengin bir kocaya varması tek umutlarıydı. Ama Nevire'nin hayal dünyası bambaşkaydı. O, şan şöhret peşindeydi. Beyaz perde, sinema artisti olmak tek idealiydi. Artistler gibi giyinmek, onlar gibi yaşamak istiyordu. Bu nedenle aynanın karşısından saatlerce ayrılmıyordu. Amerika'ya gitmek, orada "Şark Yıldızı" diye parlamak düşlerini süslüyordu. Düşkün bir yaşamı sürdürmektense hızlı yaşamayı ve genç ölmeyi tercih ediyordu. Hatta şöhret için günün modası olan "intihar etmeyi" yeğleyecek bir tipti.[287]

Bilim Kadını Bedia Nuri Hanım

Osmanlı'nın son döneminde eğitim, kadın-erkek eşitliğini sağlayacak tek güvence olarak görülmeye başlamıştı. Meşrutiyet yıllarında bu alanda önemli adımlar atılmış, bu arada İnâs Darülfünunu adı altında kızlar için bir üniversite de açılmıştı. Bir süre sonra, Meşrutiyet'in son yıllarında kadınlar, erkeklerle birlikte Darülfünun'da aynı sıraları paylaşmaya başlamışlardı. İşte beşinci aday ya da "ideal tip" bu sıralardan yetişmiş "ilim meraklısı" bir "bilim kadını"ydı.

Bedia Nuri Hanım bugünkü İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin nüvesi olan Darülfünun Tabiiyyat Fakültesi'nde öğrenciydi. Sessiz, kendi hâlinde, faziletli bir genç kızdı. Bilim onun için yaşamın ta kendisiydi. Bilimden başka bir şey düşünmüyordu. Sabahları Darülfünun'a giderken gözü tek bir mağaza camekânına ilişmeksizin doğru fakülteye gider, ders saatleri dışında boş zamanlarını laboratuvarda ya da kütüphanede geçirirdi. Bedia'nın arkadaşlarıyla gezip tozduğu, onların "geyik muhabbeti"ne katıldığı görülmemişti. Erkeklerden farklı bir cinsiyette olduğunu unutmuşçasına sade giyinirdi. Evde de yaşamı farksızdı. Kimi zaman bilimine o denli dalar ki yemek öğünlerini bile kaçırırdı. Onun bir bilim kadını olacağına herkes kesin gözüyle bakıyordu. Okulda hocaları onu bir öğrenci gibi değil, âdeta bir meslektaş gibi görüyorlardı. Bedia'nın ailesinin hâli vakti yerindeydi. Annesi onun da mürüvvetini görmek istiyordu. Ancak Bedia pek oralı değildi. Bu konu açıldığı vakit, Bedia ilgisiz kalır, "aman anne, sırası mı!" der, bir an önce odasına çekilirdi.[288]

Anadolu Kadını Nimet Hanım

Altıncı ideal tip Nimet Hanım, boylu poslu, sağlıklı, yaşam dolu bir kadındı. "Anadolu kadını"nı simgeliyordu. Zengin bir çiftlik sahibinin kızıydı. On altı yaşına kadar Konya'nın dışına çıkmamıştı. Orada kız rüştiyesini bitirmişti. Annesi Meşkûre Hanım, faziletli bir Anadolu kadınıydı; kızına hep iyilik, doğruluk telkin etmiş, onun iyi bir ev kadını olması için elinden geldiğince çaba sarfetmişti. Babası Ahmed Hulusi Efendi iş icabı sık sık İstanbul'a gidip gelirdi. Nihayet, Yeşilköy'de bir çiftlik almış ve Konya'dan buraya taşınmışlardı. Yeşilköy, Nimet Hanım'ın yaşamını pek değiştirmemişti. Bütün gününü annesiyle birlikte geçiriyordu. Ara sıra İstanbul'a alışveriş için inerlerse de kent yaşamına pek karışmıyorlardı. Aile mutaassıp değildi. Anne Meşkûre Hanım mücadeleci bir kadındı. Kızı da ona benziyordu. Ama ne öyle "meydanı serbest bularak açılıp saçılmaya" heves ediyor, ne de iffet mefhumu ile yapmacıklığı, gösterişi birbirine karıştırıyordu.[289]

Geleneksel İstanbul Kızı Melahat Hanım

Yedinci ideal tip, "geleneksel İstanbul kızı"nı simgeleyen Melahat Hanım'dı. Çok güzel ve zekiydi. Ancak mutaassıp bir çevreden geliyordu. Bâb-ı Meşihat müsteşarlığından emekli Hüseyin Hilmi Efendi'nin kızıydı. Süleymaniye civarında oturuyorlardı. Hüseyin Hilmi Efendi tutumlu bir adamdı. Zamanında tedbirli davranmış, üç-beş kuruş kenara koymuştu. Artık müreffeh bir hayat geçirmekteydi. Kendisi için hasis diyenler vardı. Son yıllarda büsbütün münzevi bir yaşam sürmekteydi. Aylarca evden çıkmadığı oluyordu. Ailesi de aynı yaşamı benimsemişti. Hüseyin Hilmi Efendi'nin evi, İstanbul'un bir köşesinde unutulmuş, sanki elli-altmış yıl önceki yaşamı koruyan, her şeyden uzak bir mekândı. Annesi de tıpkı Hüseyin Hilmi Efendi gibi abdestsiz yere basmayan bir hanımdı. Zaman zaman komşulardan birkaçına gidip gelinir; bayramlarda alelusul akrabalar ziyaret edilirdi. Bunun dışında Melahat ile kardeşleri ömürlerini evde geçirirlerdi. Melahat Hanım tüm yaşamı boyunca ancak iki-üç kez sinemaya gitmişti. O gidişler de bayram ziyaretlerinde akrabadan bazılarının refakatinde "kaçamak günah"lardı. Tüm bu münzevi yaşama karşın, Melahat'ın, kimi komşu evlerinde rastladığı genç, hayat dolu kadınlara da gıpta etmediği söylenemezdi; o tür bir yaşama için için bir hevesi vardı.[290]

İşkolik Muazzez Cevad Hanım

Sekizinci ideal tip, Muazzez Cevad Hanım, Meşrutiyet'in yarattığı "çalışan kadın" tipiydi. Hayatını kendi kendine kazanan bir genç kızdı. Babası ölmüş, onu annesi büyütmüştü. Muazzez, Fransızca ve Almanca biliyordu. Okuldayken daktilo öğrenmişti. Bir bankada, o gün için epey yüksek sayılan 90 lira aylıkla çalışmaktaydı. Çevresinde sevilen bir kimseydi. Üç yıl art arda terfi etmiş çalışkan bir kızdı. Muazzez Cevad bugünkü deyişle "işkolik"ti. Ama ona kadınlığını unutturmayan tek şey "süs merakı"ydı. Bankada Rum, Musevi, Ermeni diğer meslektaşlarının yanında küçük düşmemek için çok şık giyinirdi. Ancak iyi kazanmasına karşın paraya pek tamah etmezdi. Her ay aylığından yol parası ve üst baş için gerekli miktarı ayırır, kalanını götürüp annesine verirdi. Evin bütün işlerini gören annesiydi. İlginçtir, adaylar arasında yaşı kaydedilen tek kişi Muazzez Cevad Hanım'dı. Yirmi beş yaşındaydı. O günün kıstaslarına göre "evde kalmış" sayılabilirdi. Anketi düzenleyenler, bir olasılık, yirmi beş yaş kaydını caydırıcı bir etmen olarak koymuşlardı.

Birkaç sayıda bu ideal tiplere yer verildikten sonra anket cevapları, daha doğrusu kuponlar peyderpey dergiye ulaştı. Ve nihayet sonucun ilân edileceği gün geldi. O günün ikramiyeleri Cumhuriyet lirasıydı. En çok oy toplayan "ideal tip"e oy verenler arasında yapılan çekilişte birinciye 25 lira, ikinciye 15 lira, üçüncüye 10 lira para ödülü verilecekti. Dördüncü, bir yıllık abonelik ve beşinci, altı aylık abonelik kazanacaktı. Altıncıdan onuncuya kadar bir kravat, on birinciden on beşinciye kadar ise bir roman hediye edilecekti. Ankete on bine yakın kişi yanıt verdi. Bu, o dönemde bu tür bir derginin tirajı hakkında da bir fikir edinilmesini sağlıyordu.[291]

Şövalye Ruhlu Türk Erkeği

Oylama sonucu, büyük bir çoğunluk Mediha Hanım'ı tercih etmişti. O yıllarda şövalye ruhlu Cumhuriyet erkeği pek kadın-erkek eşitliğinden yana değildi. Kurtaracağı ve kendisine ram edeceği kadını arıyordu. Geleneksel Osmanlı değerlerinin Cumhuriyet söyleminde sürekli yıpratılmasına rağmen Cumhuriyet erkeğinin bilinçaltında yine o kafes ardındaki gizemli kadın vardı. Mediha Hanım, Osmanlı'da Batı'daki gibi asalet ayrımcılığı olmasa da Şefik Paşa'nın kızı, Nurettin Paşa'nın torunuydu. Paşa evine kapılanmak, her Cumhuriyet erkeği-

nin nasibi değildi. Her erkeğin gönlünde paşa damadı olmak yatıyordu. Cumhuriyet erkeği hâlâ Yeniköy'deki kırık dökük yalıyı Şişli'deki modern apartman dairesine tercih ediyordu. 90 Cumhuriyet lirası kazanan genç ve güzel bir kızla boy ölçüşmektense fakr u zaruret içinde kalmış bir ailenin kızını kurtarmayı yeğliyordu. Ne de olsa Cumhuriyet erkeğinin bilinçaltı mazide kalmaktan yanaydı. Kendisi gazinoda, sinemada, tiyatroda cirit atsa da eşini eve kapamaktan yanaydı. Hem Mediha piyano çalmaktaydı. Udun pabucu dama atılmış, piyano ya da keman çalmak Osmanlı'nın son döneminde bir statü sembolü olmuştu. Cumhuriyet erkeği tüm yoksulluğuna karşın statüden yanaydı. Meteliğe kurşun sıksa da statüsünden ödün vermeye yanaşmıyordu. Yeniköy yamaçlarındaki berhane yalıdan piyano sesinin yankılanması erkeğin rüyalarını süslüyordu. Ve nihayet salaşpur Galata-Pera umumhanelerinden çıkmayan zampara erkek, evliliğe gelince "kalbinde hiçbir çırpıntı duymamış" genç kız peşindeydi.

Anket yayın dünyasında büyük yankı uyandırmıştı. Evlendirecek kız-erkek evlat sahibi anneler-babalar ve evlenecek yaştaki gençlerin yanı sıra, "evlenip de nöbetini savmış olanlar" da ankete katılmış, binlerce kupon doldurmuşlardı. Gelen cevaplar arasında çok şayan-ı dikkat olanlar vardı. Hayalle gerçek artık birbirine karışmıştı. Birçok erkek dergide tasvir edilen tiplerle evlenmeye hazırdı. Yeşilköy'den Nejad Bey "Mediha Hanım gibi kızlarımız olsaydı, hiçbirimiz bekâr durmazdık!" diyordu. Kimisi "Mediha Hanım gibi bir hanım varsa adresini gönderiniz, derhâl evlenmeye hazırım!" diye dergiye başvuruyordu. "Erkek olsaydım, Mediha Hanım'la evlenirdim" diyen karşı cinsten kuponcular da vardı. Çekmece'den Şahin Mahmut Bey, "Nimet Hanım'ı tercih etmek istedim, fakat hâli muhafaza edemeyerek atiyyen bir tehlikeye düşmesi bade'l-ihtimal olmadığından" diyerek Mediha Hanım'a oy vermişti. Evlilerin pek çoğu da "Evlenmemiş olsaydım, Mediha Hanım'ı alırdım!" diye görüşlerini belirtiyordu. Okurlardan Doktor Orhan Rıza, Yenice mevkii ambar memuru Hulusi Beyler gibi bazı zevat da Mediha Hanım için sayfalar dolusu mektuplarla "beyan-ı takdirât" eyliyorlardı. Ticaret mektebinden T.N. Bey gibi, "Kimse duymasın ama, tasvir ettiğiniz kızların hepsi hoşa gidecek şeyler. Kabil olsa birkaç tanesini birden isterdim" diyenler de vardı.

Yarışmaya katılan 9.754 okurdan 3.363 kişi Mediha Hanım için oy kullanmıştı.[292] Mediha Hanım'dan sonra Nimet Hanım 2.574 oyla ikinci gelmişti. Derginin vardığı sonuca göre okurların pek çoğu salon

dedikodularından uzak, sakin aile kızlarını tercih etmekteydi. Üçüncülüğü 956 oyla Bedia Nuri Hanım, dördüncülüğüyse 937 oyla Muazzez Cevad Hanım almıştı.

Mediha Hanım için oy veren okurlar arasında çekilen kurada 25 liralık büyük ödülü Şehremaneti Mezad Müdüriyeti'nde eşya-ı müstamele kısmı başkâtibi Nami Bey'in kerimesi Nihal Hanım kazanmıştı. 15 liralık ikincilik ödülü Anadolu Hisarı'nda, Yeni Mahalle'de, Nişantaşı Caddesi'nde Avukat İhsan Bey'in hanesinden Halime Hanım'ındı. On liralık ödül ise Galatasaray Lisesi beşinci sınıf öğrencilerinden Namık Muhtar Bey'e isabet etmişti. Bir senelik aboneliği Erenköy'de, Kozyatağı'ndan Müzeyyet Hanım, altı aylık abone ödülünü ise Antalya Biçki Yurdu kâtibi Nuriye Hanım kazanmıştı.

Reformlar, peşi sıra yeni bir toplum kurguluyorsa da Cumhuriyet erkeğinin tercihi böylece ortaya konmuş oluyordu. Kuşkusuz zihniyet dönüşümü zaman istiyordu. Ama aile mahrem alandı. Devletin reformlarıyla kısa sürede dönüşüme uğraması beklenemezdi. Ama yine de Cumhuriyet özel alanı kuşatmıştı. Medenî Kanun başta olmak üzere birçok reform; kadını görünür kılmış, eğitimi genç kızlara açmış, kadına iş sahası açmış, çekirdek aileyi özendirmişti.

EK

Mes'ud Bir Yuva Kurmak İçin Nasıl Bir Kızla Evlenmeli?[293]

Mes'ud bir yuva kurmak için nasıl bir kızla evlenmeli? Sade yetişmiş evlad sahibi anneler, babalar, evlenmek çağına gelmiş gençler değil, evlenip de nöbetini savmış olanlar bile bu mesele etrafında hararetle alakadar olmuşlar, mecmuamıza binlerce cevap göndermişlerdir. Anketimizde bugünkü genç kızlar arasından sekiz tip tasvir etmiştik. Bunlardan Ulviye Perihan Hanım Hukuk Fakültesi'nde bir talebe, Feriha Şevket Hanım dans meraklısı, "flört" heveslisi serbest bir kız, Nevire Nermin Hanım fakir bir ailenin süs meraklısı, sinema artistliğine özenen bir kızı, Bedia Nuri Hanım Tabiiyyat Fakültesi'nde kendisini ilme vakfetmiş bir hanım, Nimet Hanım Konyalı bir tacirin temiz yürekli bir kızı, Melahat Hanım mutaassıp bir ailenin kapalı yetişmiş bir evladı, Muazzez Cevad Hanım hayatını kendi kazanan bir genç kız, Mediha Hanım ise eski servetini kaybetmiş zengin bir ailenin kızıdır.



Ulviye Perihan Hanım güzel bir kızdı. Uzun boylu, gösterişliydi. Cumhuriyet'in özgür genç kız tiplemesiydi. Cuma günleri arkadaşlarıyla Ada çamlarında, Bebek sırtlarında dolaşıyordu. Şen şakrak bir kızdı. Ada dönüşü vapurun alt kamarasında onun kahkahaları tüm gemide yankılanıyordu.

Haftalık Mecmua yeni ve meraklı bir müsabaka açtı.

Hangi kızla evlenmeli?" müsabakamızın kuponlarını saklayınız.

Hangi kızla evlenmeli? Türkiye'de bunu düşünen yüz binlerle genç var. Aile saadetine kavuşmak, bir yuva kurmak için nasıl bir kadın lâzımdır? Güzellik, zenginlik, ahlâk, irfan, marifet, iffet gibi evsaf içinde en evvel aranılacak olan hangisidir? Mesela siz bekârsınız diyelim, evlenmek istiyorsunuz, fakat acaba nasıl bir kız tahayyül ediyorsunuz?

İşte Leylâ Hanım'dan sonra gazetemizin tertip ettiği yeni müsabaka bu içtimaî mesele hakkında pek mühim bir anket olacaktır. Bugünden itibaren karilerimize başka başka yaratılmış, başka başka muhitlerde büyümüş genç kızlardan birer numune tasvir edeceğiz. Bunlardan hangisi sizin de düşüncenize muvafiktır.

Karilerimiz bu suale cevap verecekler ve hangisi için rey veriyorlarsa anketimizin sonundaki kuponlarla birlikte mecmuamıza göndereceklerdir.

1- Ulviye Perihan Hanım

Mütekait Binbaşı Cevad Bey'in kızıdır. Gedikpaşa'da otururlar. Annesi ve babası hayattadır. Bir küçük kız kardeşi, bir de kendisinden büyük erkek kardeşi vardır. Ulviye Perihan Hanım, Çamlıca Kız Lisesi'ni bitirmiştir. İki senedir Hukuk Fakültesi'nde talebedir. Hararetli bahislere karışmasını, saatlerce münakaşa etmesini pek sever. Talebe içtimalarının en gürültülü dakikalarında onun sesi yükselir; ihtifallerin en başında onu görürsünüz, kalabalık yerlerde söz söylemek, nutuk irad etmek en ziyade zevk aldığı şeydir.

Mektebin koridorlarında üç beş talebenin ortasında onun telaşlı telaşlı bir şeyler fısıldadığını gördünüz mü, yeni bir şey, bir içtima, bir kongre, hatta... bir talebe grevi hazırladığına şüphe etmeyiniz... Arkadaşlarının üzerinde o kadar nüfuzu vardır. Cuma günleri yine fakültedeki arkadaşlarıyla beraber Ada çamlarında, bebek sırtlarında dolaşır. Avdette vapurun alt kamarasında bütün gürültülerin fevkine çıkan onun kahkahası olur. Vechen güzeldir. Uzun boylu, gösterişli, serbest hatta biraz erkek tavırlı bir genç kızdır.

2- Feriha Şevket Hanım

Komisyoncu Şevket Bey'in kızıdır. Hâlleri, vakitleri yerindedir. Şişli'de güzel bir apartmanda otururlar. Evlerinde hemen hiç misafir eksik olmaz. Her akşam ya onlarda, yahut komşulardan birinde toplanırlar. Dans etmek en büyük merakıdır. Annesi, babası onu çok serbest bırakmıştır. Yakın akrabadan, komşulardan birçok genç çocuk onlara gider, gelir. Pek çokları ona kur yapar. Flört etmek onların nazarında asrî terbiye icabâtındandır.

Kendisi gibi birkaç genç kız daha vardır ki Feriha onların arasında birkaç erkeği birden idare etmek, hepsi ile ayrı ayrı flört yapmak suretiyle temayüz etmek ister.

Annesini bir köşeye çekip günün birinde kızının kazaya uğraması ihtimalini fısıldayan dostlar olmuştur. Fakat Şevket Bey'in karısı da salon hayatının en ileri gelen taraftarlarındandır. Kızına toz kondurmak istemez. Böyle tavsiyeleri görgüsüzlük, eski kafalılık addeder. Feriha çok güzeldir. Gayet şık giyinir, piyano, keman çalar. Fransızca, Almanca bilir.

Köprünün İstanbul cihetinde sade Eminönü'ne kadar geçmiştir. Şehzadebaşı Aksaray taraflarını hiç görmediğini anlatırken kendisinde hatta biraz da gurur hissedilir.

Bu serbest hayatın içinde doğrudan doğruya kendisinin intihap edeceği bir gence varmak arzusundadır.

3- Mediha Hanım

Eski mabeyincilerden Şefik Paşa'nın torunudur. Babası Nurettin Paşa, meşrutiyetin ilk senelerinde tasfiyeye uğramış, rütbesi yüzbaşılığa inince kendiliğinden tekaütlüğünü istida etmişti. Mediha'nın çocukluğu azami bir refah içinde geçmişti. Zaten mabeyinci Şefik Paşa'nın serveti kendi devrinde ağızdan kulağa fısıldanan hikâyelere mevzu' oluyordu. Fakat paşanın ikbalden düştüğü günden beri artmayan, yavaş yavaş azalmağa başlayan bu servet harp senelerinde, daha sonra da Mütareke'nin fecaati esnasında büsbütün mahvolmuştu. Geçinebilmek için her gün bir şey satmışlar, nihayet bugünkü hâle gelmişlerdi. Artık Yeniköy'deki yalılarına çekilmişler, herkesten uzak yaşıyorlardı. Aylarca İstanbul'a inmedikleri oluyordu. Eski ihtişam günlerinin hatırası henüz aile içinde büsbütün silinmediği için şimdi öyle her rast geldikleriyle sıkı fıkı ahbap olmak bir türlü ellerinden gelmiyordu. Hele sinemalarda, tiyatrolarda, konserlerde, balolarda, şu herkesin sık sık toplandığı yerlerde onlara hiç tesadüf edilmezdi.

Mediha çok güzel bir kızdı. Geçirdiği hayat onu asrî dedikoduların hepsinden uzak tutmuştu. Harap yalıda saatlerce piyanosunun başından ayrılmaz, bütün gün bahçede tavuklarla, civcivlerle eğlenmekten usanmazdı. Çok sıkı bir aile terbiyesi almıştı. Dindar bir ruhu, iyiliğe, doğruluğa karşı nihayetsiz bir incizâbı vardı. Kalbinde şimdiye kadar hiçbir çarpıntı duymamıştı; hayatında hiçbir macera yoktu. Evlenmek denince hep o aldığı terbiyenin neticesi olarak, gözünün önüne gelen şey sadece bir aile kurmak için tabiatın icabâtına itaat etmekten ibaretti. Çok merhametli bir kalbi vardı. Sokağa atılmış bir kediye rast gelse alıp yalıya götürmek, kendi eliyle karnını doyurmak onun için en büyük bir zevk olurdu.

4- Nevire Nermin Hanım

Evrak kalemi mümeyyizliğinden mütekait Hacı Hüsnü Bey'in kızıdır. Kadıköyü'nde mütevazı bir evin üst katında kira ile oturduklarını bilmeyenler Nevire'ye sokakta tesadüf edince onu mutlaka pek zengin bir ailenin kızı zannederler. Hakikaten fevkalade denecek kadar güzeldir; hiç yoktan şeylerle o kadar güzel giyinir, o kadar zarafetle süslenir ki ta uzaktan insana muhteşem bir hanımefendi hissi verir.

Nevire hayatından hiç memnun değildir. Hele evde çok sinirlidir. Hiçbir şey beğenmez. Hiçbir şeye kanaat etmez, hep giyinmek kuşanmak merakı yüzünden annesi ile saatlerce münakaşa ettiği olurdu. Nihayet kadıncağız, kızının gözyaşlarına dayanamaz, ya küpesini rehine koyar, ya seccadeyi satar, onun istediğini alırdı.

Ev içinde hepsinin beklediği şey Nevire'nin zengin bir kocaya varmasıydı. Fakat genç kızın böyle zengin bir koca bulmaktan başka hayalleri de vardı. Sinema perdelerinde gördüğü hayat onun için bir "ideal" idi. Hep öyle artistler gibi giyinmek, onlar gibi yaşamak ister, hep onlara benzemek arzusuyla saatlerce aynanın karşısından ayrılmazdı. Kendisi de bir sinema artisti olabilmek için önüne gelene akıl danışırdı. Amerika'ya gitmek, orada şark yıldızı diye parlamak, işte gözlerinden silinmeyen rüya sade buydu. Önüne gelen yerde: "Bugünkü gibi miskin miskin yaşamaktansa intihar edip büsbütün sönmek daha iyi!" derdi.

5- Bedia Nuri Hanım

Darülfünun Tabiiyyat Fakültesi talebesindendir. Sessiz, kendi hâlinde çok faziletli bir genç kızdır. İlme karşı nihayetsiz bir incizâbı [tutkusu] vardır. Sabahları evden çıktıktan sonra etrafına bakmadan hatta mağaza camekânlarının önünde bile durmadan doğru mektebe gelir. Ders saatlerinden maada boş zamanları ya laboratuvarda, yahud da kütüphanede geçirir, hep kitapların üstüne kapanarak ilmî tetebbuat ile meşgul olur.

Bedia'nın arkadaşlarıyla beraber gezmeye gittiği, onların münakaşalarına iştirak ettiği hemen hiç görülmemiştir. Gayet sade giyinir, hatta biraz cinsiyetini unutmuş, erkekliğe yaklaşmış gibi yaşardı. Evinde de kahvaltısı önüne gelmez, kendisini yemeğe çağıran bulunmazsa açlığı bile unutmuş gibi kitaplarıyla baş başa kapanır kalırdı. Herkes günün birinde onun pek kıymetli bir âlim olacağını söyler, mektebindeki müderrisler ona sanki bir talebe gibi değil âdeta bir meslektaş gibi muamele ederlerdi.

Ailenin hâli vakti yerindedir. Annesi, hemen bütün kadınlar gibi kızının mürüvvetini görmek isterdi; bu nokta etrafında ne zaman söz açılacak olsa genç kız sesini çıkarmaz, kitaplarını toplayarak: "Anne! Ben odama çekiliyorum.." diye uzaklaşırdı.

6- Nimet Hanım

Tüccardan Konyalı Ahmed Hulusi Efendi'nin kızıdır. On altı yaşına kadar Konya'dan dışarıya çıkmamıştır. Orada rüştiyeyi bitirmiş, bütün terbiyesini annesi Meşkûre Hanım'dan almıştır. Meşkûre Hanım temiz, faziletli bir Anadolu kadınıdır. Kızına hep iyilik, doğruluk telkin etmiş, onun iyi bir ev kadını olması için elinden geldiği kadar çalışmıştır.

Ahmed Hulusi Efendi işleri icabı sık sık İstanbul'a gider, gelirdi. Son zamanlarda Yeşilköy'de bir de çiftlik almış, ailesini buraya nakletmişti. Nimet Hanım'ın, Yeşilköy'deki çiftliğe geldikten sonra da eski hayatı hemen hemen hiç değişmedi. Yine öyle bütün gününü annesinin dizinin dibinde geçiriyordu. Ara sıra ufak tefek alışveriş için İstanbul'a iniyorlar; Galata'dan otomobille geçerken şehrin bu kalabalığını uzaktan seyrediyorlardı. Fakat Meşkûre Hanım hiç de mutaassıp bir kadın değildi. Onun nazarında bir kadın şerefini muhafaza edecek kadar metin olduktan sonra her yere girip çıkabilir, tıpkı bir erkek gibi hayatın her sahasında mücadele edebilirdi. Kızı da onun gibiydi. Ne öyle birden bire meydanı serbest bularak açılıp saçılmaya heves ediyor, ne de iffet mefhumu ile yapmacığı, gösterişi birbirine karıştıranlara benziyordu. Nimet Hanım, boylu poslu; rengi, sıhhati yerinde pürhayat bir genç kızdır.

7- Melahat Hanım

Bâ'b-ı Meşihat müsteşarlığından mütekait Hüseyin Hilmi Efendi'nin kızıdır. Süleymaniye civarında otururlar. Hüseyin Hilmi Efendi tutumlu bir adamdır. Zamanında idaresini yoluna koyduğu için bugün pek müreffeh bir hayat geçirmektedir. Uzaktan uzağa kendisi için hasis diyenler bile vardır. Son zamanlarda büsbütün münzeviyâne yaşar. Aylarca evden çıkmadığı olur. Ailesi de ancak ara sıra eski komşulardan birkaçına gidip gelirler, bayramda, kandilde alelusul bir iki akrabayı ziyaret ederler. Bunun haricinde Melahat ile öteki kardeşleri bütün ömürlerini evde geçirirler. Hüseyin Hilmi Efendi her gün gazeteleri kızlarına okutur. En ziyade başmakalelere, Avrupa telgraflarına ehemmiyet verir. Sıra zabıta haberlerine gelince: "Geç!" diye işaret ederdi.

Melahat Hanım, çok güzel bir kızdı. Çok canlı bir zekâsı vardı. Fakat pek kapalı büyümüştü. Bütün ömründe ya iki, ya üç defa sinemaya gitmişti. Onlar da efendibabasından gizli, bayram ziyaretlerinde



Cumhuriyet erkeği için ideal kadın hangisiydi? Hangi kızla evlenmeliydi? Cihan Harbi ertesi tüm dünyada kadın algısı değişmişti. Bundan Türkiye de nasibini almıştı. Ev kadınından, okumuş, iş hayatına atılmış, değişik mesleklere girmiş kadınlara kadar geniş bir seçki gündemdeydi.

---

akrabadan bazılarının refakatinde kaçamak işlenmiş günahlardı. Annesi de tıpkı Hüseyin Hilmi Efendi gibi abdestsiz yere basmayan bir hanımdı. Onların evi, İstanbul'un bir köşesinde sanki elli altmış sene evvelki hayatı muhafaza ediyor, her şeyden o kadar uzak yaşıyorlardı. Fakat Melahat'ta bütün o uzaktan gördüğü, bazen komşu evlerinde rast geldiği genç, pür hayat kızlara benzemek için, için için tutuşan bir heves yok değildi.

8- Muazzez Cevad Hanım

Hayatını kendi kendine kazanan bir genç kızdır. Babası ölmüş, annesi kızını bu yaşa getirebilmek için senelerce bağrına taş basmıştır. Muazzez Fransızca, Almanca da bilir. Mektepte iken daktilografi öğrenmiştir. Bugün bankaların birinde doksan lira aylıkla çalışmaktadır. Müdürlerinin, şeflerinin kendisine büyük bir teveccühü, hatta itimadı vardır. Üç sene içinde aylığına birkaç defa zam yapılmış, nihayet bugünkü mevkiini kazanmıştır.

Artık bu hayatın içinde her şeyi tabii görmeye alışmış, bütün gün banka işlerinin mücerret, kuru, yeknesak gürültüsü içinde âdeta kendisini kaybetmiş gibidir. Aydan aya aldığı paradan kendi yol parasını, üst başı için lâzım gelen miktarı ayırır, üst tarafını annesine götürür, verir. Evinin bütün işlerini gören annesidir.

Muazzez'e kadınlığını unutturmayan yegâne şey süs meraklıdır. Bankada Rum, Musevi, Ermeni bütün öteki kızların yanında küçük düşmemek için çok şık giyinir, fakat yorgun, bitkin bir hâlde eve döndüğü zaman: "Anneciğim, mantomun düğmesi kopmuş! Ne olur dikiversene" diye kadıncağızın boynuna sarıldığı çok olurdu. Yaşı yirmi beşi bulmuştur.

***

Anketin Ödülleri[294]

Leylâ Hanım'ın anketinden sonra tertip ettiğimiz bu yeni müsabaka da bugün nihayet buldu. Geçen dört nüshamızda *Haftalık Mecmua*, karilerine bugünkü hayatta tesadüf edilen genç kızlardan sekiz tip göstermiştir. Bunlardan kimisi Darülfünun talebesi, kimisi mutaassıp bir ailenin kızı, kimisi ev kadını, kimisi de hayatını kendi kendine kazanan genç bir kızdır. İnsan, mes'ud bir aile kurmak için acaba bu tiplerden hangisi ile teşrik-i hayat etmelidir?

İşte memleketin içinde bütün gençleri, bütün aile reislerini düşündüren bu mühim mesele etrafında tertip ettiğimiz anket vesilesiyle karilerimizin de ne düşündüklerini öğrenmek istiyoruz.

Müsabakamıza iştirak eden karilerimiz dört nüshadan beri tasvir ettiğimiz tiplerden birine rey verecekler mesela: "Mes'ud bir aile kurmak için filan kızla evlenmelidir" diye yazıp göndereceklerdir. Cevaplar tasnif edilerek neticede bugünkü gençliğin mesela mutaassıp bir kızla mı, ilim meraklısı bir kızla mı, dans ve süs heveslisi bir hanımla mı, yoksa zengin bir çiftlik sahibinin kızıyla mı.. ilah [ve benzerleri] hangisi ile evlenmeyi tercih ettiği anlaşılacaktır.

En çok rey kazanan "tip" için rey veren karilerimiz arasında müsabaka çekilerek

Birinciye 25 lira
İkinciye 15 lira
Üçüncüye 10 lira
Dördüncüye bir senelik abone

Beşinciye altı aylık abone
Onuncuya kadar birer kravat
On beşinciye kadar birer roman hediye edeceğiz.

***

Anket Sonuçları[295]

Anketimize iştirak eden binlerle karimiz büyük bir ekseriyetle Mediha Hanım'a rey vermişlerdir.

Karilerimizden Nejad Bey "Mediha Hanım gibi kızlarımız bulunsaydı, hiçbirimiz bekâr durmazdık!" diyor.

Haftalık Mecmua'nın gelinlik kızı "Leylâ Hanım" karilerimiz arasında pek büyük bir alaka tevlid eylemişti. Ondan sonra "Hangi kızla evlenmeli?" serlevhası ile tertip eylediğimiz anket daha büyük ehemmiyetle takip edilmiş, mecmuacılık âleminde âdeta bir hadise olmuştur.

Mes'ud bir yuva kurmak için nasıl bir kızla evlenmeli? Sade yetişmiş evlat sahibi anneler, babalar, evlenmek çağına gelmiş gençler değil, evlenip de nöbetini savmış olanlar bile bu mesele etrafında hararetle alakadar olmuşlar, mecmuamıza binlerce cevap göndermişlerdir. Anketimizde bugünkü genç kızlar arasından sekiz tip tasvir etmiştik. Bunlardan Ulviye Perihan Hanım Hukuk Fakültesi'nde bir talebe, Feriha Şevket Hanım dans meraklısı, "flört" heveslisi serbest bir kız, Nevire Nermin Hanım fakir bir ailenin süs meraklısı, sinema artistliğine özenen bir kızı, Bedia Nuri Hanım Tabiiyyat Fakültesi'nde kendisini ilme vakfetmiş bir hanım, Nimet Hanım Konyalı bir tacirin temiz yürekli bir kızı, Melahat Hanım mutaassıp bir ailenin kapalı yetişmiş bir evladı, Muazzez Cevad Hanım hayatını kendi kazanan bir genç kız, Mediha Hanım ise eski servetini kaybetmiş zengin bir ailenin kızıdır.

Mediha Hanım'ı tasvir ederken: "Yeniköy'deki yalılarına çekilmişler. Herkesten uzak yaşıyorlar. Sinemalarda, tiyatrolarda, balolarda, konserlerde, onlara hiç tesadüf edilmez. Asrî dedikoduların hepsinden uzak, bütün gün bahçede tavuklar, civcivlerle eylenmekten usanmaz. Saatlerce piyanosunun başından ayrılmaz. Sıkı bir aile terbiyesi almış, dindar ruhlu, iyiliğe, doğruluğa meftun, şimdiye kadar kalbinde hiçbir çırpıntı duymamış, hiçbir macerası olmayan, bir ev kadını.." demiştik.

Anketimize iştirak eden karilerimizin yarısından fazlası Mediha Hanım'daki mezâyâyı [meziyetleri] aile saadeti için esas diye kabul etmişlerdir. Gelen cevaplar arasında çok şayan-ı dikkat olanlar vardır. Yeşilköy'de Nejad Bey: "Mediha Hanım gibi kızlarımız olsaydı, hiç-

birimiz bekâr durmazdık!" diyor. Bazıları da "Mediha Hanım gibi bir hanım varsa adresini gönderiniz, derhâl evlenmeye hazırım!" tarzında cevap göndermişlerdir.

Müsabakamıza birçok hanım da iştirak etmiş ve: "Erkek olsaydım, Mediha Hanım'la evlenirdim!" demişlerdir.

Çekmece'den Şahin Mahmud Bey de "Nimet Hanım'ı tercih etmek isterdim, fakat hâli muhafaza edemeyerek atiyyen bir tehlikeye düşmesi badel-ihtimal olmadığından.." diyerek Mediha Hanım'a rey vermiştir. Evlilerin pek çoğu da "evlenmemiş olsaydım, Mediha Hanım'ı alırdım!" demişlerdir. Karilerimizden Doktor Orhan Rıza, Yenice mevkii ambar memuru Hulusi Beyler gibi bazı zevat da Mediha Hanım için sahifeler dolusu mektuplarla beyan-ı takdirât eylemişlerdir. Tasvir ettiğimiz tiplerle evlenmeye talip olan kariler ise pek çoktur. Ticaret mektebinden T.N. Bey gibi: "Kimse duymasın ama, tasvir ettiğiniz kızların hepsi hoşa gidecek şeyler.. Kabil olsa birkaç tanesini birden isterdim..." diyenler de vardır.

Müsabakamıza iştirak eden 9.754 kariden 3.363 kişi Mediha Hanım için rey vermiştir. Mediha Hanım'dan sonra Nimet Hanım 2.574 rey ile ikinciliği kazanmıştır. Bu netice gösteriyor ki karilerimizin pek büyük bir ekseriyeti salon dedikodularından uzak, sakin aile kızlarını tercih etmektedir. Üçüncü olarak Bedia Nuri Hanım 956 rey, dördüncü olarak Muazzez Cevad Hanım 937 rey kazanmıştır. Diğer karilerimiz Ulviye Perihan, Melahat, Feriha Şevket Hanımlara rey vermişlerdir. Mediha Hanım için rey veren kariler arasında kura çekilerek 25 liralık birinci mükâfat Şehremaneti Mezad Müdüriyeti'nde eşya-ı müstamele kısmı başkâtibi Nami Bey'in kerimesi Nihal Hanım, 15 liralık ikinci mükâfat Anadolu Hisarı'nda Yeni Mahalle'de Nişantaşı Caddesi'nde Avukat İhsan Bey'in hanesinde Halime Hanım, on liralık mükâfat Galatasaray Lisesi beşinci sınıf talebesinden Namık Muhtar Bey, bir senelik aboneliğimizi Erenköy'de Kozyatağı'nda Müzeyyet Hanım, altı aylık aboneliğimizi Antalya Biçki Yurdu kâtibi Nuriye Hanım kazanmıştır.

***

Hasene Hanım Oğluna Kız Arıyor![296]

Evkaf Nezareti Kupon Kalemi müdürlüğünden mütekait Aşir Efendi'nin haremi Hasene Hanım iki aydır İstanbul kazan, o kepçe kapı kapı kız arıyor ve bir türlü gönlünce oğlunun dengine rast gelmi-

yordu. Bütün komşularına her gün "elini sallasan ellisi" dediği hâlde bu elliden bir tanesini olsun gözü tutmuyordu.

Oğlu, kara gözlü kara kaşlı tombulca olsun ve biraz da yazıp okuması bulunsun diyordu. Hâlbuki Hasene Hanım evladını kolundan tutup meydana çıkaracak, hatta cep harçlığını verecek bir Tunus gediği [paralı biri] arıyordu.

Üsküdar'da Çinili Hamam'da mukim Tophane veznedarı Süleyman Şevket Efendi'nin torunu hakkında komşuları Saraylı hanım, hüsn-i şahadette bulunmuş, kaşını, gözünü, ut çalışını pek sena etmişti. Onlar da iç güveysi arıyorlarmış. Süleyman Şevket Efendi kızımızı hoş tutsun da kolunu sallaya sallaya gelip gitsin, diyormuş. Buna Hasene Hanım'ın aklı pek yatmıştı.

Sabahleyin dul kızı Mahdûme'sini emektar siyahî Sadakat'ı birlikte alıp Boğazkesen'den Köprü'ye indiler. Üsküdar'a (alaturka) beşe çeyrek kala vapuruna dar yetiştiler.

Beşiktaş Üsküdar seferini icra eden vapur hareket etmek üzere düdük çalıyordu. Hasene Hanım çalkana çalkana adımlarını sıklaştırdı. Mahdûme'sine de Hu! Ayağını tez al diye seslendi. Gişenin önüne geldi. Çarşafının eteğini kaldırdı, bilinemez neresine sakladığı kesesini bin müşkülat ile çıkardı ve biletçiye:

— Üç tane kadın diyerek mecidiyeyi fırlattı. Biletçi mecidiyenin üst tarafını ve biletleri hanımın avucuna tutuşturdu. Hasene Hanım paranın bir türlü hesabını bulamadı. İlahi herif aldattın ise kör ol! diye mırıldanarak yürüdü.

İskele memuru bir taraftan, hanımlar yürüyelim, vapur kalkıyor diye bağırıyor, diğer taraftan acelesinden muttasıl düdük öttüren kaptana: Gelen var yahu? Gelen var! diyordu. O sırada iskele alınmış vapur da istikamet-i matlubeyi almak üzere tornistan etmişti. Hasene Hanım'ı, kızını, Arab'ını epeyce müşkülatla vapura aldılar. Kadınlar tarafı hıncahınç dolmuştu. Hatta birkaç hanım da ayakta idi. Hasene Hanım şöylece etrafına bir göz gezdirdi, nihayet bir kanepede iki madamla iki hanımın biraz yaygınca oturduklarını görerek yanlarına kadar gitti: "Kuzum madamalar, şöyle biraz sıkışın da ben de ilişeyim, ayakta duracak hâlim yok" dedi. Hanımlar lisan-ı hâl ile böyle şişman, mülahham vücudu isti'ab edecek yer olmadığını anlatmak istedilerse de Hasene Hanım buna ehemmiyet bile vermedi. Kısmen hanımların kucağına oturmak suretiyle bu kanepeye çöktü. Peçesini kaldırdı, mendili ile terini güzelce sildi. Birkaç kere geğirerek def-i merak ettikten sonra

pek ziyade ezilip büzülen hanımlara: "Galiba sizi biraz rahatsız ettim" dedi. Sağ tarafında elindeki *İkdam* gazetesine göz gezdiren gözlüklü bir hanımefendi zoraki bir nezaketle: "Estağfurullah efendim! Siz de rahatsız oldunuz" dedi. Sardalya gibi üst üste istif edilmiş olan ve kadın yaradılışı olmaktan başka taksiratı olmayan cins-i latifin ara sıra yükselen avâze-i iştikasından memnunmuş gibi biraz ötede sırıtarak küflü dişlerini gösteren kamarotu madamlardan biri yanına çağırdı. Avcuna bir şey sıkıştırdı. Kulağına Rumca bir şey söyledi. İki dakika geçmeden herif bir iskemle tedarik edip geldi. Madam şikâyetâmiz bir lisanla Rumca daha bir şeyler mırıldanarak yerini değiştirdi.

Hasene Hanım iyice yerleşti. Mahdûme'sini de yancağızına aldı ve madama hitaben: "Hay Allah razı olsun, oh! Şöyle biraz geniş nefes alalım" dedi. Sigarasını tellendirdi, bir iki nefes çekti. Şimdi yanındaki hanımların hüviyetini tanımak ihtiyacı ile yüreği çarpıyordu. Hele sol taraftaki genci pek gözü tutmuştu. Tam oğlumun aradığı tombalacık yumak güzeli fındık kurdu gibi, acaba kimin nesidir? diyordu. Nihayet dayanamadı ve gözlüklü hanıma:

— Küçük hanım hemşireniz mi? dedi.

— Hayır efendim kızım!

— Maşallah güzel taze, kocada mı?

— Henüz daha kısmeti çıkmadı?

— Allah helâl süt emmişe rast getirsin. Ah! Nerede şimdiki kocalar hep kendini besletecek yer arıyorlar, hepsi züğürt! Hepsi cebi delik! Bizim zamanımızda delikanlıların cepleri çil çil lira dolu idi. Benim de bir oğlum var henüz erken, her kimin varsa Allah bağışlasın. Büyük Tövbe'de yirmi dördüne bastı. Beşiktaş Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra babacığı yanına, kendi kalemine aldı. İki senedir beraber gidip geliyorlar. Çarçabuk maaşa geçti. Ayda on beyaz mecidiye alıyor. Ah dünya gözüyle bir baş göz edebilsem... Kapı kapı geziyorum. Şimdiki tazeleri bir türlü gözüm tutmuyor, hepsi fıkır fıkır oynuyor. Geçen gün Sultantepesi'nde bir miralayın kızını salık verdiler. Kirli çıkındır, oğlun iç güveysi giderse rahat eder. Bir yüz görümlüğü ile kolunu sallaya sallaya girer dediler. Kalktım Boğazkesen gibi yerden taa Sultantepesi'ne gittim. O yokuşlara bayıla bayıla, tıkana tıkana tırmandım. Bilmediğim tanımadığım yerler. Sora sora nihayet buldum. Keşki bulmaz olaydım. Kapıyı bir bücür kız açtı. Buyurun dedi. Bizi tophane gibi resimlerle dolu bir odaya aldı. Kızım Mahdûme ile birbirimize bakıştık. O ne tertipsiz oda idi. Kanepeleri koltukları sıra ile kenarlara dizecek yerle

hepsini odanın ortasına toplamışlar. Bir de içeri gözü tazelikte kalmış, açık başlı beyaz saçlı bir hanım girdi. Kızın anası imiş. Aaa! A dostlar Müslümanlık da kimselerde kalmamış âdeta efendim bir kokona bir de biraz sonra saçını tepesine topuz yapmış, belini korse midir, ne cenderedir, onunla sımsıkı tambura gibi sıkmış, acayip kıyafetli bir küçük hanım içeri girip bir temenna ederek karşımıza geçip oturmaz mı? Bir çene, bir çene, âdeta bülbül her lakırdıya karışıyor muttasıl da gülüyordu. Annesi güya kızını methetmek istedi. Bir evlat efendim,



"Asrî Türk Hanımı, zarif, bilgili, yüksek duygulu ve hayatın icabâtını müdrik bir inci, aynı zamanda bütün faziletlerle mücehhez bir anadır. Ona ta'n edenler [onu ayıplayanlar] ya dar düşünceli, köhne kafalı insanlar, yahut onun mertebesine yetişemeyen hâsud [kıskanç] kimselerdir."
"Asrî Türk Hanımı", *Yıldız*, sene 1, sayı 4, 1 Kânûn-ı evvel, 1340.

babası üstüne titriyor. Bağlarbaşı'nda Amerikan mektebinde okuttu. Ne fayda onun dilinden biz anlamıyoruz ki İngilizce ne şarkılar ne nutuklar okur. Bazen bize oturur Türkçelerini anlatır. Hele bir Çekispiri (Şekspir) var, onu hiç dilinden düşürmez varsa Çekispir yoksa Çekispir. Onun şiirlerini dinleye dinleye hâl olduk. Ve kızına dönerek: Hadi kızım hanım teyzelerine bir şey oku da işitsinler demeğe kalmadı. Zaten okumağa teşne imiş hemen yerinden fırladı. Eee hanımcığım o gün ömrüm oldukça unutamayacağım. Bir tiyatro aşüftesi yanında halt etmiş. Elleriyle, başıyla türlü işaretler yaparak, yüzünü türlü şekillere koyarak kıvrıla kıvrıla bir okudu. Ben de Mahdûmem de gülmemek için dudaklarımızı ısırmaktan tırnaklarımıza bakmaktan canımız çıktı. Hele şükür sustu. Tabii ne denir, bir kere gitmiş bulunduk. Şöyle yarım ağızla maşallah kızım ne güzel bellemişsiniz. Bunu bize Türkçe de anlatır mısınız dedim aman efendim! Aman! Rumoğlu Cevelik'in (Romeo Juliet) hikâyesi imiş, valla hanımcığım o anlatırken ben utanmaktan kan tere battım. Vay kaltak vay, hem aşk, hem sevgi üzerine düzülmüş şeyler aman yarabbi ne günlere kaldık!

Vapur Üsküdar iskelesine yanaşıyor, Hasene Hanım gözünü tombalakça kızdan alamıyordu, pek sevmiş pek içi çekmişti.

Biraz daha ta'mik-i tahkikat etmek [soruşturmasını derinleştirmek] istedi ve gözlüklü hanıma:

— Ne tarafta oturuyorsunuz efendim? dedi.

— Şişli'de!

— Küçük hanımı okutup yazdırdınız mı?

— Bu sene İngiliz mektebini bitirdi.

Bu söz Hasene Hanım'a soğuk bir duş gibi tesir etti ve Mahdûme'sine dönerek:

— Yürü evladım yürü, bu da onlardanmış, dedi. Artık hanımlara Allahaısmarladık demeğe bile lüzum görmeyerek herkesi ite kaka Üsküdar iskelesine can attı ve ilk rast geldiği tek atlı arabaya:

— Çinili hamamına! dedi.

Selim Sırrı

GENÇ KIZ VE KADIN İNTİHARLARI: DR. CEMAL ZEKİ'NİN "DELİŞMEN, ÇILGIN KIZLAR"I[297]

1920'li yıllarda, İstanbul'da genç kız ve kadın intiharlarında beklentinin ötesinde bir artış olmuştu. Dr. Cemal Zeki'ye göre, genç kız ve kadınlarda intihar, bunalımın ve çözümsüzlüğün doruk noktasıydı. Bu tür dengesizliklerin müsebbibi ise moda ve dans tutkusuydu. Büluğ devresinde görülen asabi buhranlar, ruhî sadmeler birçok kez intiharla sonuçlanıyordu. Büluğ ise özellikle genç kızların sorunuydu. Dr. Cemal Zeki'nin çözüm önerileri ilginçti:

"Büluğ zamanlarında genç kızlarda ruhî sadmeler tevlid eden, kimini yeise, cinnete, kimini fuhşa, ölüme sürükleyen moda belasıyla şiddetle mücadele edilmeli, akranı arasında yoksulluğunu hissederek müteheyyiç olan, modaya fazlaca düşkün bu gibi yoksul, hassas zavallıları teselli etmeli, maddi bir anlayıştan ibaret olan bu ibtilanın değersizliği ve azim ve say sayesinde bu yoksulukların telafisinin mümkün olduğu telkin edilerek bunları teskin etmeli, bu suretle sükûnet kesbetmeyenler moda muhitinden uzaklaştırılmalıdırlar.

Büluğ devresindeki genç kızların ahvâl-i ruhiyyesinde şiddetli buhranlar tevlid eden dansın ifratından tevakki edilmesi temin edilmeli. Dans bir ihtiyaç, bir moda, olmakla beraber genç kızların eğlencesi değildir. Hassas, çılgın kızların dansinglere, umumi barlara bilerek, bilmeyerek kendilerini birçok felaketlere sürükleyen bu gibi yerlere devamlarına asla müsaade edilmemelidir."

Eski adı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) olan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), intihar istatistiklerini 1962'den beri düzenliyor. Önceleri adalet istatistiklerinin kapsadığı bu veriler, 1974'ten sonra intihar gerekçeleri tasnife tutularak "hayati istatistikler"de yer almış. "Hastalık, aile geçimsizliği, geçim zorluğu ve ticari başarısızlık, hissi ilişkiler ve istediği ile evlenememe, öğrenim başarısızlığı, diğer, bilinmeyenler" tasnifin ana başlıkları. TÜİK'in ve daha önceleri DİE'nin verilerinin kaynağı, polis ve jandarma kayıtları. Ancak bu verilerin ne denli yeterli olduğu sorgulanabilir. Kolluk kuvvetleri kendilerine intikal eden olayları kayda geçiriyor. Birçok intihar töre, dinî ve benzeri nedenlerle saklanıyor. Özellikle kırsal kesimde ve geleneksel ortamlarda intihar vakalarının çoğu kez resmiyet kazanmadığı bir gerçek. Bunlar resmî makamlara yansımıyor. Bu nedenle TÜİK'in, DİE'nin derlemelerinde görülenler gerçek sayıların altında olsa gerek.

DİE ve bugün TÜİK, "İntihar İstatistikleri"ni basılı ciltlerde ya da günümüzde internet üzerinden yayımlamış ve yayımlıyor. Cumhuriyet'in 75. yıldönümü nedeniyle basılan *75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti* başlıklı derlemede 1996 yılı için toplam intihar vakasını 1.815 olarak veriyor. 1973 için bu sayı 618. Cinsiyetlere göre bakıldığında 1996 yılı için toplam intiharların % 61,8'i erkekler (1.122 vaka), % 38,2'si kadınlar (693 vaka) tarafından gerçekleştirilmiş. Yıl ortası tahmini nüfus 62.697.000 milyon olduğu öngörülürse kaba intihar oranı yüz binde 2,89 olarak çıkıyor.

2012 yılına kadar Emniyet Genel Müdürlüğü'nden (EGM) TC kimlik numarası bazında, Jandarma Genel Komutanlığı'ndan (JNGK) ise isim bazında elde edilen intihar olayları; 2012 yılından itibaren her iki kurumdan TC kimlik numarası bazında alınmaya başlanmış. EGM ve JNGK'nın kayıtlarından TC kimlik numarası bazında elde edilen intihar olayları; ölüm belgesinden elde edilen intihar kayıtlarıyla, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü kayıtlarıyla eşleştirilmiş ve böylece EGM ve JNGK'ya yansımayan kayıtlar da 2012 yılından itibaren intihar istatistiklerine dâhil edilmiş. Artık intihar istatistikleri yıl bazında haber bülteniyle kamuoyuna duyuruluyor. Ölümle sonuçlanan intihar sayısı, 2012 yılında 3.225 olmuş. İntihar edenlerin % 72'sini erkek-

ler, % 28'ini kadınlar oluşturmuş. Yüz bin nüfus başına düşen intihar sayısını ifade eden kaba intihar oranı, 2012 yılında yüz binde 4,29. Diğer bir ifadeyle her yüz bin kişiden dördü intihar etmiş. İllere göre incelendiğinde, 2012 yılında kaba intihar oranının en yüksek olduğu il, yüz binde 8,5 ile Uşak. Uşak ilini yüz binde 8,06 ile Kastamonu, yüz binde 7,38 ile Iğdır ve yüz binde 7,28 ile Aydın izlemekte. Kaba intihar hızının en düşük olduğu il ise yüz binde 1,6 ile Bartın. Bartın ilinin ardından yüz binde 1,7 ile Batman, yüz binde 2,22 ile Van ve yüz binde 2,24 ile Gümüşhane gelmekte. Yaşa özel intihar hızları incelendiğinde, yüz binde 8,54 ile en fazla intihar olayı "75 üstü" yaş grubunda görülürken en az intihar olayı yüz binde 4,73 ile "35-39" yaş grubunda görülmektedir.

İntiharlar yaş grubu ve cinsiyete göre incelendiğinde, yaş grupları arasındaki cinsiyet farklılığı belirgin. Tüm yaş gruplarında erkek intiharlarının kadın intiharlarından daha fazla olduğu görülüyor. Cinsiyetler arasındaki farklılığın en yüksek olduğu yaş grubu 55-59, en az olan ise 15-19. Kaba intihar oranının en yüksek olduğu yaş grubu erkeklerde yüz binde 15,22 ile 75 üstü. Kadınlardaysa durum farklı. Bu oranın kadınlarda en yüksek olduğu yaş grubu yüz binde 5,58 ile 15-19 arası. 2012 yılında intihar edenlerin % 50,7'si kendini asarak intihar etmiş. İntihar şekilleri arasında % 24,9 ile "ateşli silah kullanmak" ikinci sırada, % 10,3 ile "yüksekten atlamak" üçüncü sırada, % 5,1 ile "kimyevi madde kullanmak" dördüncü sırada geliyor. İntihar şekilleri cinsiyete göre incelendiğinde, erkeklerin % 51,5'i "kendini asarak", % 28,8'i "ateşli silah kullanarak", % 7,5'i "yüksekten atlayarak" intihar ederken; kadınların % 48,6'sı "kendini asarak", % 17,3'ü "yüksekten atlayarak", % 15,1'i ise "ateşli silah kullanarak" yaşamlarına son verdikleri görülüyor. 2012 yılında intihar eden kişilerin % 31,7'si ilkokul mezunu. Onu % 20,6 ile ilköğretim, % 16,4 ile lise ve dengi okul ve % 7,7 ile yükseköğretim mezunları izliyor. İntihar edenlerin eğitim durumu ve cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ilkokul, orta ve dengi okul, lise ve dengi okul ile yükseköğretim mezunlarında erkeklerin oranının kadınlardan daha yüksek olduğu, okuma ve yazma bilmeyen, bir okul bitirmeyen ve ilköğretim mezunlarındaysa kadınların oranının erkeklerden daha yüksek olduğu görülüyor. 2012 yılında intihar edenlerin % 50'si evli, % 36,7'si hiç evlenmemiş, % 5,9'u ise boşanmış kişiler. İntihar edenlerin medeni durumu ve cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, erkeklerde en fazla evli olanların intihar ettiği kayda

geçerken, kadınlarda evli olanların yanında hiç evlenmemiş kadınların intiharlarının da yüksek olduğu istatistiklerde yer alıyor.

Cumhuriyet ve Toplumsal Dönüşüm

Bizim intiharla ilgilenme nedenimiz, Cumhuriyet'in erken döneminde toplumsal değişimin intiharlar üzerindeki etkisi. Değer yargılarında Cumhuriyet ortamının neden olduğu dönüşümlerin toplumda doğurduğu sonuçlar. Kent kültüründeki başkalaşım, geçim sorunları, nesiller arası çatışmalar, yeni duygusal bağ türleri, kadın-erkek ilişkileri vb. sorunlar ve bireyin bu toplumsal ilişki yumağına tepkisi. Daha da sınırlayalım; Cumhuriyetimizin ilk yıllarında genç kızlarımız, genç kızlarımızın karşılaştıkları duygusal sorunlar ve nihayet çözümsüzlük ve intihar. Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yılları üzerine intiharla ilgili sayısal bilgilere 1920'li yıllarda Türkiye İçtimaiyat Enstitüsü'nün zabıtaya başvurması sonucu ulaşılmış. Bu veriler ışığında, İçtimaiyat Enstitüsü'ne göre intihar vakalarında bir artış görülüyor.

Cihan Harbi öncesi süfrajet hareketinin militan tavrı, savaş sonrası gücünü yitirmişti. Kadın bir yandan siyasette kazanımlar elde ederken öte yandan birçok çevrede kadının biyolojik işlevi ön plana alınmıştı. Bu paradoksal durum Türkiye'de de yaşanacaktı. Bir yandan kadın için gündemde olan Cumhuriyet'in kazanımlarından söz ediliyordu; öte yandan on yıllık savaş ertesi nüfusu büyük ölçüde kırılan ve zorunlu göç, tehcir gibi nedenlerle seyrekleşen Anadolu'nun beşeri yönden toparlanabilmesi için başvurulacak kesimin kadınlar olduğu vurgulanıyordu.

Cihan Harbi ertesi toplumsal dönüşümün başaktörü kadındı. Savaş, yine paradoksal olarak kadını "özgürleştirmiş", onu görünür kılmıştı. Aile-kadın ikileminde savaş koşulları kadından yana bir ortam yaratmıştı. Kadınların özgürlük alanı genişledikçe var olan geleneksel düzen sarsılmış, aile içi ve dışı ilişkilerde toplumun alışageldiği normların ötesinde çözümler aranmasına neden olmuştu. İlk temelleri Selanik'te atılan ve Cumhuriyet'le birlikte güçlenen "yeni hayat" anlayışı, Cumhuriyet adına erkeğin hoşgörü sınırlarını zorluyordu. Kadının serbest tavrı, giyimi, kuşamı, tutkusu, hüsranı, özetlenirse kadının yaşamındaki köklü değişiklikler 1920'li yıllar Türkiye'sine damgasını vuracaktı. Bu bir noktada iktidar kavgasını da beraberinde getirecekti. Bir başka deyişle, Cumhuriyet yol kat ettikçe kadını denetleme gereği duyulacaktı. Buna bilimsel gerekçe bulmakta da gecikilmemişti. Kadı-

nın "bünyesi", biyolojisi zabt u rabt altına alınmasını gerektiriyordu. Bu görüşler tıp çevrelerinde daha başka bir vurgu almış, kadının erkekten farklı bir "mahluk" olduğu, onun yaşamına zaman zaman "bilim adına" müdahale edilmesi gerektiği vurgulanmıştı.



"Harsî ve millî inkılâblarımızla adım atan içtimaî ve asrî inkılâblarımız arasında kadınlık inkılâbı maalesef hazmedilememiş; layıkıyla anlaşılamamıştır. Biz kadınlıkta inkılâbı şeklî ve bedenî değil ilmî ve ruhî olarak görmek isterdik. Maalesef kadınlarımız ve kızlarımız inkılâbı, asrîliği; tırnak parlatmak, dudak boyamak, dans etmek suretinde temsil eylemişlerdir."
Safaeddin Rıza, *Sokak ve Çayır Kızları*, İstanbul: Sühulet Matbaası, 1341, s. 95.

Bu sorun daha 19. yüzyılda Batı'daki tıp çevrelerinde tartışılmaya başlanmıştı. Batı tıbbında, kimi çevrelerce, kadının yüksek öğreniminin engellenmesi için bin dereden su getiriliyordu. Yüksek öğrenimde kadın kendine yer açmaya çalışırken akademi ve tıp dünyası kadının dışlanması, en azından cesaretinin kırılması için kuramlar geliştiriyordu. 1872 yılında Dr. Theodor von Bischoff, *The Study and Practice of Medicine by Women* adlı "bilimsel" kitabında, kadın beyninin erkekten küçük olduğunu, daha az geliştiğini ve bu nedenle akademik uğraş için, özellikle de tıp dünyası için uygun olmadığını savunuyordu. Ayrıca eğitim gören kadının çocuk doğumunu sağlayan organlarında geri dönülmez tahribat oluştuğunu kaydediyordu. Bischoff, kadın aleyhinde bu tür yargılarda bulunan etkin bilim insanlarından ve hekimlerden sadece biriydi. 1889'da İngiltere'de, Patrich Geddes ve J. Arthur Thomson, Bischoff'la aynı çizgide görüşler serdediyorlardı. Erkeğin "katabolik" ya da aktif hücrelere, kadının ise "anabolik" ya da pasif hücrelere sahip olduğunu, kadının enerjisinin "uterus"ta toplandığını, bu nedenle fazla eğitim gören kadının biyolojik üretkenliği yitirdiğini, son kertede kısırlaştığını savunuyorlardı.[298]

Kadın aleyhine oluşturulan bu tür "bilimsel" teoriler salt tıp alanına özgü değildi. Benzer bir dil, sosyal bilimler alanında da geçerliydi. Kadınların yüksek öğrenime yönelmeleri kamu refahının, ailenin ve son kertede kadının kendisinin aleyhineydi. Bu tür görüşler yeni değildi. Ancak geçmişteki geleneksel hurafelere oranla 20. yüzyılın arifesinde bunları savunanlar "bilimsel" dil kullanıyorlar, bilimi kanıt gösteriyorlardı. 1876'da Herbert Spencer, ünlü *The Principles of Sociology* adlı eserinde çekirdek aileyi ve var olan toplumsal cinsiyet esası üzerine kurulu iş bölümünü en ileri uygarlık şekli olarak tanıtırken, aynı zamanda kadını okutarak onu yeni bir düşünce yapısıyla donatmanın ilerleme anlayışıyla bağdaşmadığını, aksine ters tepki doğuracak bir olgu olduğunu kaydediyordu. Ama yine de 19. yüzyılın "yeni kadın"ı bu tür görüşlerle baş etmeyi bilmiş, kadın yüksek öğrenimde mevzi kazanmıştı. Benzer görüşler yarım yüzyıllık bir gecikmeyle de olsa önce Osmanlı'ya, ardından Cumhuriyet'e intikal etmişti. Osmanlı Proto-antropolojisi, toplumsal cinsiyet bağlamında ırkçılığa yol açmış, zekâ konusunda insan beynini okkaya vuran tezlere yer vermişti.[299]

O dönemde hekimlerde hâkim olan görüş, büluğ çağındaki genç kızın erkek yaşıtlarından farklı olduğuydu. Genç kız çok daha değişik tesirler altında kalabiliyordu. Bu nedenle denetim altına alınmalıydı,

kuşatılmalıydı, doğru yola sevk edilmeliydi. Çözümsüzlüğün farklı nedenleri vardı. Bunların başında genç kızlara aile terbiyesi verilemeyişiydi. Eğitim sürecinde okula gitmek için sokağa çıkan genç kızlarımız birçok "çılgınlığa" neden olmaktaydı. Dönemin "müstehcen" sayılabilecek hikâyeleri, romanları ya da mizah dergileri, özellikle her gün değişen moda, Batı'dan gelen dans tutkusu (iptilaları), aşk oyunları genç kızlar için "hayat-ı içtimaiyyenin" zehirleriydi. Tüm bunlar büluğ çağındaki genç kızlarda ruhî bunalımların birden parlamasına neden olmaktaydı. Sonuç ise vahimdi: Çözümsüzlük içerisinde genç kız ya da kadın canına kıyıyor, intihar ediyordu.

Bilindiği gibi, intihar toplumbilimin klasik diye nitelendirilen alanlarından biri olarak biline geldi. Guerry, Morselli gibi "ahlâk" istatistikçilerinin ilgi gösterdikleri intihar sorunu, 1897'de Durkheim'in *Le Suicide* (*İntihar*) adlı toplumbilim çalışmasıyla ünlenmişti.[300] Durkheim'in tezleri 1930 yılında Halbwachs'ın *Les causes du suicide* (İntiharın Nedenleri) adlı kitabında tekrar ele alınmış ve bir anlamda düzeltilmişti.[301] 1954 yılında Andrew F. Henry ve James F. Short'un *Suicide and Homicide: Some Economic, Sociological and Psychological Aspects of Aggression* (İntihar ve Adam Öldürme: Saldırının Bazı Ekonomik, Sosyolojik ve Psikolojik Unsurları) adlı çalışmalarında intiharın nedenlerini bir adım daha öteye götürecekti.[302] Bu eserler, ana hatlarıyla resmî istatistiklerde intihar vakalarının düzenini, değişimini ve farklılıklarını oransal olarak izleyerek ortaya koyuyordu.

Doktor Cemal Zeki ve İntihar Vakaları

Türkiye'de intihar konusunu enikonu değerlendiren yayın organı *Resimli Ay*'dı. İntihar üzerine kafa yoran ilk hekimlerimizden biri ise nisaiyye, yani kadın hastalıkları (jinekoloji) uzmanı Doktor Cemal Zeki'ydi. İntihar konusunda o günün koşullarında ilk "bilimsel" çalışma olarak nitelenebilecek eser, Doktor Cemal Zeki'nin *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî* adlı kitabıydı.[303] *Gebelik, Doğum, Loğusalık Devrelerinde Görülen Hastalık ve Ölümlerden Korunma Çareleri* ve *Çocuk Doğurmak* adlı kitaplar Cemal Zeki'nin diğer eserleriydi.

Cemal Zeki'nin, Kadınlar Birliği'nin *Kadın Yolu* ve *Türk Kadın Yolu* dergilerinde birçok yazısı yayımlanmıştı. "Genç Kız ve Kadınlarda İntihar" bunlardan biriydi.[304] Kadınlarla ilgili birçok tıbbi ve toplumsal soruna eğilen Cemal Zeki, bir başka makalesinde çocuk düşür-

me ile Malthus'un kuramı arasındaki çelişkiyi ele alıyordu.[305] "Tıbbi Musahabe: Çarliston ve Kadın",[306] "Tıbbi Musahabe: Verem ve İzdivaç"[307] ve "Tıbbi Musahabe: Grip ve Kadınlarımız"[308] Cemal Zeki'nin yayımlanan diğer makaleleriydi.

Cemal Zeki, anlaşıldığı kadarıyla tıbbi ihtisasın yanı sıra, toplumsal bağlamda kadın sorunuyla yakından ilgileniyordu. Mesleği onu gerektiriyordu. Ama satır araları okunduğunda "Cumhuriyet nisaiyyesi"nin ilk evresinde kadın, bir toplumsal sorun olarak algılanmakta ve mizacı nedeniyle kadının evi dışında tavrı, tutumu, ilişki ağının denetlenmesi, ona çeki düzen verilmesi gereği birçok hekimin söyleminde gizlenmekteydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "buhran" yaygın bir sözcüktü. Özellikle Cihan Harbi'nden çıkan ülkeler, ekonomi başta olmak üzere, bellerini bir türlü doğrultamamışlardı. Bu bilim dünyasına da aksetmişti. Özellikle toplumsal bilimlerde yaygın olarak kullanılan "buhran" sözcüğü, kadın ve genç kızlarımız için ayrı bir önem taşıyordu. Geleneksel aile yapısının çözülüşü, "monden" kadın tipinin ortaya çıkışı, kadın modası, giyim kuşam, saç modeli, sigara, kumar, dans vb. birçok etmen kadın konusunun gündemde kalmasını sağlamıştı. Nasıl ki daha Meşrutiyet yıllarında "millî aile" ile yeni bir kurgu ağırlığını koymuşsa, Cumhuriyet'le birlikte ulusal kimliğe sahip bir kadın modeli inşa edilmeye çalışılmıştı. Bu nedenle her türlü aşırılıklardan arındırılmış, biyolojik işlevini yerine getirebilen, özel alanda olduğu kadar kamusal alanda da sorumlulukları yüklenecek bir kadın tipine gerek vardı. Bu kuşatmanın en etkin yolu "tıp" olarak görülmüştü. Zira tıp bilimini sorgulamak kimsenin haddine değildi. Hekim, "bilim" adına konuşuyor ve "bilimsel" çözüm öneriyordu.

Cemal Zeki, *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar* adlı kitabının yazılmasındaki "maksat ve muhteviyatı" hakkında bir fikir verirken "memleketin gençliğinde, bilhassa genç kız ve kadınlarda pek korkunç tahribat yapan bir facia" olarak intiharı gösteriyor ve "acz ve yeisin timsali" olan bu facialarının salgın bir hâlde devam ettiğini söylüyordu. "Gün yok ki; beynimizi tırmalayan bir intihar faciası duyulmasın" dedikten sonra, intiharın "fenalıkları"nı telkin etmek gerektiğini, bu "iptila" ile mücadelenin bir vicdan borcu olduğunu kaydediyordu. Ve devam ediyordu: "İşte: burada ufak bir hasbihâl yaparak bilhassa genç kız ve kadınlarda görülen intiharları, bunların sebepleri, korunma için yapılması lâzım gelen tedâbir hakkında küçük bir fikir vermek isteriz: Ümit ediyorum ki bu küçük fikir bu faciaya set çeker; ölüme sarılanların

nispetini tahdit eder, ve sarılmak isteyenlere de bir saniye tereddüt yaşatır".[309]

Cemal Zeki, bunun ardından "intihar ve sebepleri"ni bir bir sıralıyor; "insanlardaki acz ve zaafın, ruhî muvazenesizliklerin bir nev'i tezahürü olan intihar; birçok sebepler taht-ı tesirinde tekevvün eder. Bu hususta; bünye, yaş, neşvünemadaki ittiradsızlıklar, şerâit-i hayatiyyedeki tahavvülât, ruhî, asabî hastalıklar gibi amillerin her birisi ayrı ayrı mühim birer sebep teşkil eder" diyordu. Tasnif sonucu Cemal Zeki intiharları üçe ayırıyordu: "alelade veya basit intiharlar", "sinir hastalıklarından mütevellit intiharlar", "gençlerde büluğ buhranından mütevellit intiharlar". Cemal Zeki, alelade intihar diye nitelediğini birkaç örnekle geçiştiriyordu. Sinir hastalıklarından kaynaklanan intihar önemli bir alan oluşturduğu için bunun uzmanlara, "sinir doktorları"na bırakılması gerektiğini söylüyordu. Ve kitabının ana konusu olarak "gençlerde bilhassa kız ve kadınlarda büluğ devresindeki buhranlardan mütevellit intiharlar"ı ele alıyordu.

"Alelade intiharlar", Cemal Zeki'ye göre, her yaşta görülebiliyorsa da en çok 30-50 yaş arasında rastlanıyordu. Bu tür intihar facialarına ender rastlanıyor ve çoğu kez "kahramanlar"ının "ahvâl-i sıhhiyyesi iyi, sinirleri sağlam, iradeleri kuvvetli" oluyordu. Ölüme "şayan-ı hayret bir azim ve iradeyle" atılıyorlardı. Cemal Zeki'nin bu konuda verdiği örnekler şunlardı:

1- Harp sahasında düşmana esir olmaktansa ölümü şeref bilen bir kumandanın ölüme sarılması,

2- Yakalanan bir casusun; bildiği sırları düşmana ifşa etmektense ölümü tercih edip kendini öldürmesi,

3- Banker, tüccar, gibi bir sermayedarın; iflas edince beynine kurşun sıkması,

4- Yıldız salonlarının kumar masalarında ceplerini boşaltan sefih bir kumarbazın silahını kalbine boşaltması,

5- Sefaletle çırpınan yoksul bir aile reisinin elinde avucunda kalmayınca iple kendini tavana asması gibi vukua gelen intiharlar.

Sinir hastalıklarından kaynaklanan intiharlar "ırsî, kesbî, asabî, ruhî hastalıklarla mâlul olanlar"da görülüyordu. Cinnet, cinayet gibi birçok olayda intihar vakasına rastlanıyordu. Bu tür intihalar her yaş için geçerliydi. "Ahvâl-i irsiyyesi meşkuk, ebeveyni frengili, alkolik (ayyaş)" olanlarda çok sık görülürdü. Histeri, nevrasteni, melankoli denilen "malhulya"larda, psikopatlarda, birçok asabî hastalıkta tekrar eden bu

tür intiharların çoğu kez şeklen de bir özellik, "ayrı bir hususiyyet" gösterdiğini kaydediyordu.

Gençlerde büluğ buhranından kaynaklanan intiharları Cemal Zeki kendi uzmanlık alanı olarak görüyordu. Genç kız ve erkeklerde, büluğ evrelerinde görülen ve birçok dedikoduya neden olan intiharların delilikten öteye fizyolojik addedilebilecek bir "hâlet-i maraziyye" olduğunu söyleyen yazar, öncelikle büluğ olgusunu tanımlıyordu. Cemal Zeki'ye göre, genç kız ve kadınlarda intihar çözümsüzlüğün doruk noktasıydı. Büluğ devresinde görülen asabi buhranlar, ruhî sadmeler



Genç kız ve erkeklerde, buluğ evrelerinde görülen ve birçok dedikoduya neden olan intiharların delilikten öteye fizyolojik addedilebilecek bir "hâlet-i maraziyye" olduğunu söyleyen Cemal Zeki, öncelikle buluğ olgusunu tanımlıyordu.

birçok kez intiharla sonuçlanıyordu. Büluğ ise özellikle genç kızların sorunuydu. Nitekim Doktor Cemal Zeki'nin genç kızlar ve kadınlardaki intiharı bir kitaba dönüştürmesi bu tür bir gerekçeden kaynaklanıyordu.

İntihar Olgusu: Toplumsal Sorun

Cemal Zeki'ye göre intihar tıbbi olduğu kadar toplumsal bir sorundu. Buhran kısmen büluğ çağındaki tedaviyle çözüm bulur, kısmen toplum adına kamusal alana müdahale edilerek giderilirdi. İntiharlar ancak bu girdaptan çıkamayanların kişisel çözümüydü. İrsiyet, bünye, bedenin dirençsizliği büluğ buhranlarının ortaya çıkışında önemli unsurlar olmakla beraber, bu buhranları kamçılayan güçlü nedenler yaşam koşullarındaki ve toplumsal düzendeki değişiklikler ve düzensizliklerdi. Cemal Zeki o günün Türkçesiyle bunu "şerâit-i hayatiyye ve içtimaiyyedeki tahavvülât ve intizamsızlıklar" olarak tanımlıyordu. Bu değişiklik ve düzensizlikleri Cemal Zeki birbiri ardına sıralıyor; "aile terbiyesinin fikdânı, tahsil hayatındaki çılgınlıklar, bilgisizlik, mizah, roman edebiyatı, bilhassa moda, dans iptilaları, aşk oyunları gibi hayat-ı içtimaiyyenin zehirleri; büluğ sadmesinde sendeleyen genç kızlarda ruhî buhranların birden parlamasına sebep verir" diyordu. Bedendeki bu zehirler, tenasül uzuvlarının gelişmesi ve yapılacak tedavilerle giderilebilir, asabî buhranların önü alınabilirdi. Böylece bir denge sağlanmış olurdu. Uzviyette denge, yani "tevazün" oluşunca bütün bu buhranlar tedricen geçecek, sükûnet teessüs edecekti. "Delişmen, çılgın" denilen kızlar doğal bünyelerine döneceklerdi. "Tabir-i diğerle akıllanır, uslanırlar"dı. "Mazideki hayatlarını tetkik edince kızarır güler, çocukluk der ve geçerlerdi." Yalnız irsiyeti belirsiz, anne babaları ruhen hasta, özellikle frengi geçirmiş ya da içki müptelası olanlarda, büluğ döneminde görülen ruhî sadmeler, sinir buhranları kolay kolay geçmezdi. Bilakis giderek vahamet kesbederdi. Büluğ devresi bu gibilerde her türlü deliliğin tezahürüne müsait bir zemin oluştururdu. Gençlerde, özellikle genç kız ve kadınlarda büluğ devresinde görülen hırçınlıkları, asabi ve ruhî buhranları engellemek veya bunları mümkün mertebe hafifletmek tıbbın uğraş alanıydı.

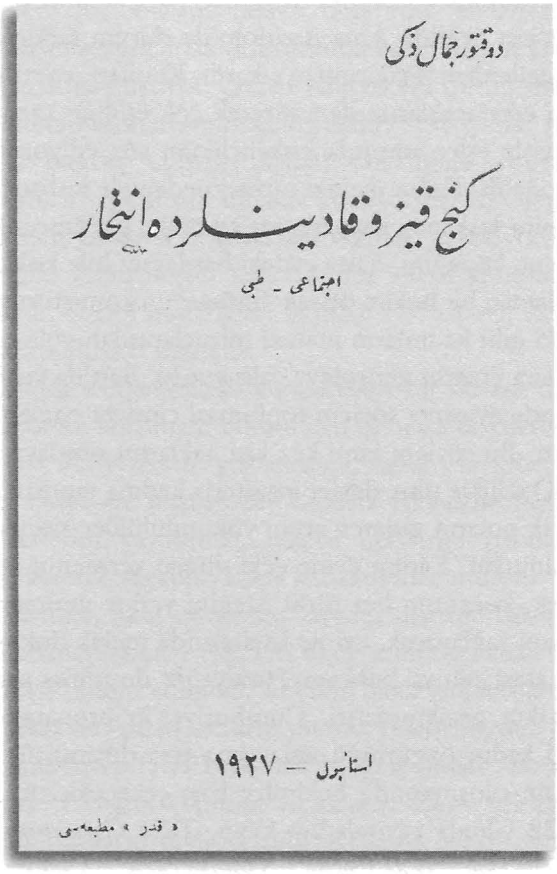
Ancak büluğ çağının aşılmasında topluma da düşen önemli görevler vardı. Bunlara Cemal Zeki "şerâit-i hayatiyye ve içtimaiyye ile mücadele esasâtı" diyordu. Ebeveynler, kızları büluğ çağına yaklaştıkça denetimlerini arttırmaları, onlarla ilgilenmeli, kötü alışkanlıkları zama-

nında önlemeliydiler. Arkadaşlarının ahlâk ve terbiyesi sürekli izlenmeli, müsaadeleri dışında arkadaş edinmemelerine dikkat edilmeliydi. Okula gidip gelirken ve yatılı olanların hafta başındaki gezintileri sürekli nezaret altında bulundurulmalıydı. "Bu bâkir kalpleri, muvakkat bir eğlence için avlayan yalancı aşklardan korumalı, aşk oyunlarının fecaati, iğrenç sahneleri hakkında fikirlerini tenvir etmeli"ydi. Genellikle, büluğ devresindeki genç kızların ruhî dengelerini bozan edebiyat, cinayet romanları, polisiyeler, şiir, hikâye, mizah namı altında "el ile tutulmaktan yüz kızaracak, çıplak, dekolte yazıların okunmasına asla müsaade edilmemeli"ydi. Keza okulda dersini ihmal eden gürültücü "çılgın kızlar" sıkı kontrol altında bulundurulmalı, diğer arkadaşlarının ahlâkını bozan, "ruhlarını kundaklayan", sözden ve nasihatten anlamayan, cezayla iflah olmayan, kısaca eğitimleri süresince hırçınlıkları dinmeyen ve ruhsal dengesizlikleri sürgit devam eden "muhitini zehirleyerek salâh kesbetmek [düzelmek] kabiliyetinde olmayan genç kızlar, ayıklanarak bir zaman mektep hayatından uzaklaştırılmalı"ydı. Şehvanî duyguları dizginlenemeyenler, "bir an evvel evlendirilmeli ve hatta cemiyet hayatından ayırtılarak köy, çiftlik hayatı gibi sakin, münzevî bir muhite gönderilmeli"ydi. Bunlara seyahat, kır, dağ gezintileri, ılık banyolar tavsiye etmeli, "ahvâl-i ruhiyyeleri fevkalade muhattal olan, sık sık ruhî buhranlar gösterenler tecrit edilmeli", hatta akıl hastanesine kapatılmalıydı.

Doktor Mazhar Osman ve Taaddüd-i Zevcât

Cemal Zeki'nin genç kızlar konusundaki görüşlerini o dönem için yadırgamamak gerekirdi. Cihan Harbi ertesi kadının elde ettiği özgürlük paternalist toplum yapısını sarsmıştı. Savaş sonrası Avrupa'nın çöküntüye uğraması ve Amerikan değerlerinin Avrupa'yı kuşatması, Amerikan kadın tipi "flapper"ın birçok Avrupa ülkesinde taklit edilmesi Türkiye'ye de karınca kararınca ulaşmıştı. Gazi, kadın-erkek eşitliği konusunda Avrupa'dakine benzer bir süreci başlatmaktan yanaydı. Nitekim, Medenî Kanun 1926'da kabul edilmişti. Ancak Medenî Kanun'a ulaşılması kolay olmamıştı. Büyük Millet Meclisi'nde, Medenî Kanun'un kabulü öncesi "Aile Hakları Kararnamesi" görüşülürken çok eşle evlilik bir kez daha gündeme gelmişti. Bu konuda görüşü sorulan devrin ünlü sinir ve akıl hastalıkları üstadı Profesör Doktor Mazhar Osman,[310] bu konunun kendi ihtisas alanına girdiğini, bunun ruhî hayatın bir safhası olduğunu belirtmişti.

Medenî Kanun tek eşle evliliği getiriyor, çok eşliliği yasaklıyordu. Doktor Mazhar Osman, bu anlayışa karşı çıkıyor, çok eşliliği savunmaktan geri kalmıyordu. Onun için kadın konusunda başta gelen sorun fuhuştu. "Taaddüd-i zevcât", yani birden fazla eşle evlenmek fuhşun önüne geçiyordu. O hâlde toplumsal hastalıkların en kötüsü olan fuhşu azaltan, doğumları çoğaltan, "kadını fahişelikten hanımefendiliğe, çocuğu piçlikten aile evlâtlığına" yükselten böyle bir örf ve



"Cumhuriyet nisaiyyesi"nin ilk evresinde kadın, bir toplumsal sorun olarak algılanmakta ve mizacı nedeniyle kadının evi dışında tavrı, tutumu, ilişki ağının denetlenmesi, ona çeki düzen verilmesi gereği birçok hekimin söyleminde gizlenmekteydi. Bu hekimlerden biri Cemal Zeki'ydi.
Cemal Zeki, *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî*, İstanbul: Kader Matbaası, 1927.

âdeti cebren kaldırmak elbette isabetli bir hareket olamazdı. Çok eşle evlilikte zorlama yoktu. Kadın kendi isteğiyle buna razı oluyordu. Bu nedenle çok eşlilik "en faziletkâr ve hür" bir yöntemdi. Tek bir eşle kanaat edemeyecek bir kocanın evlilik dışında fahişelerle ilişki kurması ve servetini sefahat yolunda harcayarak bitirmesi son kertede aile ocağına zührevi hastalıkları getirecekti. Oysa tekrar evlenirse, ikinci, üçüncü, dördüncü eş getirirse servetini safahata değil, meşru bir aile teşkiline sarf etmiş olacak ve eşlerinin hepsi her türlü zührevi hastalıklardan ırak, temiz kalacaktı. Tabii bu tür çok eşle evliliğe kesesi elverenler yeltenmeliydi. Özellikle İstanbul'da birden fazla kadınla evlenmek her babayiğidin harcı değildi. Ama Anadolu'da durum farklıydı. Taşrada çok eşlilik engellenirse iş çığırından çıkardı. Kimileri, eşlerin kendi aralarında sorun çıkaracaklarını ileri sürerek çok eşliliğe karşı çıkıyordu. Diğer bir deyişle eşler arasında kıskançlıktan söz ediyordu. Ama bu son derece doğaldı. Kadın marazi mizacı nedeniyle kıskançlığın zebunuydu. Kocasını kıskanır, kaynanasını kıskanır, görümcesini kıskanır, nihayet kedisini, köpeğini, hatta evdeki bardağını bile kıskanırdı.

Mazhar Osman bir hekim olarak "ihtisas"ını konuşturuyordu. Tıpkı Cemal Zeki gibi kadınların marazi mizaçlarından yola çıkarak toplumsal sorunlara çözüm getirmeye çalışıyordu. Batı'da ve Türkiye'de, tıp literatüründe ayırımcı söylem toplumsal cinsiyet bağlamında uzun yıllar sürecekti. Bu söylem kimi kez kişi haklarını sınırlayan bir boyut kazanacaktı. Özellikle ulus-devlet inşasında kadına tanınan haklar, paradoksal olarak onların giderek artan yükümlülükler altında ezilmelerine neden olmuştu. Kadın; evine çeki düzen vermenin yanı sıra çocuk büyütecek, kocasının her türlü isteğini yerine getirecek, dışarıda ailenin geçimini sağlayacak, evi ile işi arasında mekik dokuyacaktı. İki dünya savaşı arası dünya buhranı Türkiye'de de nüfus sorununu ön plana çıkarmakta gecikmemişti. Cumhuriyet'in pronatalist söylemi, doğası gereği kadın özgürlüğü anlayışına ters düşmüştü. Bu evrede öjenik fikirlerin oluşmasında hekimler başı çekeceklerdi. Dr. Besim Akalın'ın 1938 yılında yayımladığı kitap, *Türk Çocuğunu Nasıl Yaşatmalı – Nüfus Siyasetinde Çocuk – Sağlam Nesil – Öjenizm – Sağlam Irk – Kısırlaştırma* başlığını taşıyordu.[311]

GENÇ KIZ VE KADIN İNTİHARLARI: "AŞK DENİLEN ALTIN TUZAK"[312]

İki dünya savaşı arası tüm dünyada gözlenen toplumsal bunalım, ardından gelen "yeni"yi arayış, Türkiye'yi de yörüngesine almıştı. Üstelik laik yapı uyumsuzluğun daha da derinden duyulmasına neden oluyordu. Geleneksel değer normlarını sorgulamak durumunda kalan kadın; kimi zaman umutsuzluğa düşüyor, çaresiz kalıyor, bu tür bir bunalım zaman zaman intiharla sonuçlanıyordu. "Psikiyatri" ise sorunu kadının başıboş kalışına, disiplin eksikliğine yoruyor, çareyi onu zabt u rapt altına almakta görüyordu. Her şeyden önce "delişmen kızlar"a çeki düzen vermek gerekiyordu. Büluğ çağındaki kızların ruh hâli disiplin altına alınmazsa sonuç intihardı. Kadın hastalıkları uzmanı Dr. Cemal Zeki'nin bu konuda teşhisleri ilginçti.

"Büluğ zamanlarında genç kızları bir de aşk denilen altın tuzaktan korumalı, bunun için bilhassa bilgilerini arttırıp; terbiye-i fikriyyelerini yükseltmeli, tahlil-i terkibe, muhakemeye, ciddiyete alıştırmalı; kararsız ruhlarına hulûl ederek emniyetlerini kazanmalı, izzet-i nefslerini paralamaksızın; menfi surette tezahür eden kanaatlerine müspet bir istikamet vermeli, hissî olmaktan ziyade, mantıkî düşünmelerini temin etmeli. Emr-i vâkı'ları idare edilerek; vuku'u melhuz tehlikeler tahdid edilmeli. Velhasıl bâkir kalpleri avlayan sahte, riyakâr aşklardan, zehirli, yaldızlı kelebeklerden koruyarak aşk oyunlarının facialarına hâil [engel] olmalı. Genç kızların hayatını, varlığını kemiren ve aldatıcı adıyla aşk denilen bu ruhî buhranların tevlid ettiği facialarn pâyânı [sonu] yoktur. Bunlar saymakla bitmez. Her gün bir inilti, her gün bin ızdırab-ı yaradır. Kadını maddeten manen harap eden, gençliğini eriten bu bitmez tükenmez ızdırablar; nihayet kadını çıldırtır, tımarhaneye kor veya öldürür mezara sürükler."

Dr. Cemal Zeki (1927)

"Genç Kız ve Kadın İntiharları: Dr. Cemal Zeki'nin 'Delişmen, Çılgın Kızlar'ı" başlıklı makalemizde intihar sosyolojisiyle ilgili genel bilgilerden oluşan bir girişin ardından Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında genç kız ve kadın intiharları üzerine genel bilgi verdik ve iki ana eksen üzerinde durduk. Bunlardan biri, intihar yazınında sürekli vurgulanan bir olgu olan Cumhuriyet'in köklü dönüşümleriydi. İntiharların kaynağı kısmen bu dönüşümlerin neden olduğu uyumsuzluklardı. Diğeri, intihar vesilesiyle tıp dünyasında Cumhuriyet'in erkek egemen söylemiyle uyumlu olan, kadını "disiplin" altına alma ve biyolojik işlevini ön plana çıkarma girişimiydi.

İntiharların giderek arttığı ve basında bu konuyla ilgili herhangi bir sansürün görülmediği bir evrede intihar sorunu birçok yayın organında tartışılmaya başlanmıştı. Dr. Cemal Zeki, kadın ve genç kız intiharları konusunda en velut yazarlardan biriydi. Nitekim makalelerle yetinmemiş *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî* adlı kitabı yazmıştı.[313] Dr. Cemal Zeki konuyu daha çok "içtimaî" boyutlarıyla ele alıyor ve ruhî bunalımlar toplumsal cinsiyetin tek yakasına özgüymüş gibi, kadın üzerinde denetim mekanizmalarını öneriyordu. Genç kız intiharlarının önünü almak Cemal Zeki için tıbbın ana sorunlarından biriydi. Genç kızlar sağlam, mukavim bir bünyede yetiştirilmedikçe ve toplumsal yaşam düzene sokulmadıkça bu tür intiharların ardı kesilmeyecekti. Genç kızları büluğ buhranlarından sakınmanın yolları vardı. Bu da "kontrol" ve "disiplin" mekanizmalarından geçiyordu. Disiplin ise büyük ölçüde ana babaya düşüyordu. Okul, ikinci bir "kontrol" mekanizmasıydı. En son çare tıbbın müdahalesiydi. Bu müdahale genç kızları Bakırköy Akıl Hastanesi'ne kapatmaya kadar varabilirdi. Kısaca Foucault'nun yazınını çağrıştıran önlemler paketi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sorunsalının toplumsal-psişik boyutunu oluşturmaktaydı.

Cemal Zeki, aile müessesesinin bu konuda öncü bir işlev göreceği kanısındaydı. Hedefinde "aşk" vardı. Büluğ çağındaki kız, ana babanın sıkı denetimi altında olmalıydı. Ana baba, kız çocukta görülebilecek "aşk" gibi kötü bir alışkanlığı zamanında önlemeliydi. Ana babadan habersiz arkadaş edinmemesine dikkat edilmeli, onların ahlâk ve terbi-

yeleri sürekli gözetim altında tutulmalıydı. Büluğ çağında bir kız okula gidip gelirken ya da yatılı okuyan kız çocuk hafta sonu tatilini değerlendirirken sürekli nezaret altında bulundurulmalıydı. Onun bâkir kalbini, geçici bir eğlence için avlayan yalancı aşklardan korumalı, aşk oyunlarının faciayla sonuçlandığı kendisine telkin edilmeliydi. Bu arada genç kızların ruhî dengelerini bozan pembe dizileri, polisiye ya da cinaî romanları okumalarına asla izin verilmemeliydi. Öte yandan okul yönetimlerine de bu konuda görev düşüyordu. Derslere odaklanamayan "gürültücü ve çılgın kızlar" sıkı denetim altında bulundurulmalı, arkadaşlarının ahlâkını bozan, ruhlarını kundaklayan, sözden ve nasihatten anlamayan, cezayla iflah olmayan, eğitimleri süresince hırçınlıkları dinmeyen ve ruhsal dengesizlikleri sürgit devam eden, içinde bulunduğu ortamı "zehirleyen" iflah olmaz genç kızlar, "ayıklanarak" okuldan uzaklaştırılmalıydı.

Cemal Zeki'nin kişisel görüşü ise, şehvet duyguları dizginlenemeyen genç kız bir an önce evlendirilmeli ve hatta toplumdan soyutlanarak köy, çiftlik hayatı gibi sakin, münzevi bir muhite gönderilmeliydi. Bu durumda olan genç kızlara gerektikçe, seyahat, kır, dağ gezintileri, ılık banyo tavsiye etmeli, ruhî durumları vahamet kesbeden ve sık sık ruhî buhrana girenler tecrit edilmeliydi. Zira büluğ buhranları akıl hastanesiyle, Bakırköy'le sonuçlanabilirdi. Cemal Zeki'nin görüşleri o yıllarda giderek yükselen "psikiyatri"nin genel tutumuyla uyum içerisindeydi.

"Asrîleşme" ve "Kadın İnkılâbı"

Türkiye'de kadının kamusal alana açılması özellikle "Hürriyet'in İlânı"yla sorun olmuştu. Osmanlı'da kamusal alan erkeğe özgüydü ve kadının bu alanı "ihlâl"i kimi kez din gerekçe gösterilerek tepkiyle karşılanmıştı. Tanzimat sonrası reformlar sonucu kimi çevrelerde kadının eğitimi gerekli görülmüştü; ancak buna dimağını yormaması koşuluyla cevaz verilmişti. Kadın narindi, aklını fazla yormamalıydı. O nedenle "iktisad-ı beytiyye" ya da günümüzde "ev ekonomisi" diye bilinen alan kadın için en uygun uğraştı. İdadîlerde erkek öğrenciler "ilm-i iktisad" okurken kız öğrencilere "iktisad-ı beytiyye" okutuluyordu. "İlm-i iktisad" kamusal alanı düzenliyordu; "iktisad-ı beytiyye" ise özel alana özgüydü. Çamaşır yıkamayı, ütü yapmayı, yemek pişirmeyi bilmek kız öğrencilerin neyine yetmiyordu ki. Kadın, evinin kadını olmalıydı. Kamusal alan uğraşları her zaman erkeğin inhisarındaydı.

Meşrutiyet'le birlikte Türkiye'de kadın sorunu, kısa sürede erkek sorununa dönüşmüştü. Müsâvat-ı tamme ya da kadın-erkek eşitliği, erkeklik ya da *masculinity* denilen sorunu da tetiklemişti. Erkek, kadının kendi alanını tehdit ettiği bir ortamda kimliğini sorgulamaya başlamış, erkekliğini ispata koyulmuştu. Kadının toplumsallaştığı oranda erkek kimliğini pekiştirmişti. Oysa 1908 Devrimi "asrîleşmeyi" gündeme getirmişti. Asrîleşme, Batı'yla benzer olmaktı. Özellikle kadının alanını genişletmesi gerekiyordu. Kadın toplumsallaşmalıydı. Özel alanını terk edip sokağa çıkmalı, dışarıda çalışmalı, geçimini sağlamalıydı. Balkan Harbi ve Cihan Harbi kadının toplumsallaşmasına önemli ölçüde olanak sağladı. Ulus-devlet inşa sürecine giriş, Fransız Devrimi'nin eşitlikçi söylemi, "müsâvat-ı tamme" ya da "tam eşitlik" söylemini gündeme getirdi. Kadın savaşlarla birlikte siyasete bulaşmıştı. Balkan Harbi'nde düzenlediği konferanslarla kendi hemcinslerine seslenecekti. Halide Edip gibi kimi hatipler geniş kesimlere seslerini duyurdular. Kadın dergileri "hukuk-ı nisvân" adına konuşmaya başladılar. Cihan Harbi'yle birlikte cepheye giden askerin boşalttığı iş sahaları kadınlara açıldı. Kadın askerî fabrikalarda dikiş dikti, sokak süpürdü, erkek berberliği bile yaptı.

Savaşların en büyük yıkımı, Osmanlı toplumsal yapısını çökertmesi oldu. Cepheye giden dönmüyor, aile maişeti kadının sırtına biniyordu. Fakr u zaruret çoğu aileyi dönüşü olmayan bir yola sevk etmişti. Meşrutiyet'in sokağa çıkardığı kadın, Cihan Harbi'yle birlikte geçim derdine düştü. İstanbul başta olmak üzere Osmanlı kentleri ilk kez "fuhş-i cedid", bugünkü dille "yeni fuhuş" diye bilinen bir olguyla karşılaştı. Öte yandan savaşla seferber olan asker frengiyi Osmanlı'nın bağrına soktu. Cephe gerisinde en büyük afet frengiydi. İttihatçı iktidar frengiyle mücadele edebilmek için umumhaneleri yasallaştırıyor ve frenginin bu yolla denetim altına alınmasına çalışıyordu. Osmanlı'da ilk kez bu denli ayrıntılı bir frengi mevzuatı görülüyordu. Kısa sürede Müslüman "sermaye" sayısı gayrimüslim "sermaye"leri aştı. İşgal İstanbul'u durumu daha da vahimleştirdi. Yabancı askerlerin ihtiyacını karşılayacak umumhaneler, şatafatlı yaşam öyküleri, hovarda gençlik kadın kimliğini çok yönlü etkiledi.

Bu arada işgal kentlerindeki "otorite" boşluğu kadının bir dizi kazanımlar elde etmesini sağladı. Çarşaf tümden dönüşüme uğradı. Artık kent kadını Batı tarzı giyiniyordu. Kadın toplumsallaştıkça, bedeni dâhil bireysel kimliğini de önemsiyor, modaya uyuyor, çorabından saçına kendisine çeki düzen veriyordu. Çarşaf adı altında Paris ve Londra





Şişli gibi sosyetik semtlerde salon hayatı giderek revaç bulmuş, fokstrot, çarliston, black bottom gibi danslar artık İstanbul gençliğinin el ele tutuşmalarına vesile olmuştu. Bundan böyle boğazda kayık sefaları yerine otomobille sıkış tepiş Maslak'a gidiliyor ya da Büyükada'da dansingde eğleniliyordu.

---

modaları yakından izlenir olmuştu. Fakr u zarurret içindeki, geçim derdindeki Rus göçmen kadınları İstanbul'da Osmanlı kadını için özenti vesilesi oldu. "Rus başı" diye bilinen tülbentle başı bağlama başörtüsünün yerini almış, bitlenen Rus kadınlarının saçlarını kestirmeleri sonucu "alagarson" kısa saç modaya dönüşmüştü. "Dansing"ler artık Müslüman kadının da müdavimi olduğu mekânlardı. Bu arada, genç kızlar için açılan İnâs Darülfünunu kısa süre sonra amacına ulaşmış, Darülfünun'da kadın-erkek ortak ders görmeye başlamışlardı. Keza bir süre sonra perdeler kaldırılarak tramvaylarda kaçgöçe son verilmişti.

Artık kadın-erkek aynı mekânlarda görülüyordu. Kahvehaneler erkek egemen olsa da muhallebicilerde kadın-erkek aynı masayı paylaşıyorlardı. Muhallebi dükkânları ilk aşkların filizlendiği mekânlara dönüşmüştü. Şişli gibi sosyetik semtlerde salon hayatı giderek revaç bulmuş, fokstrot, çarliston, black bottom gibi danslar artık İstanbul gençliğinin el ele tutuşmalarına vesile olmuştu. Bundan böyle boğaz-

da kayık sefaları yerine otomobille sıkış tepiş Maslak'a gidiliyor ya da Büyükada'da dansingde eğleniliyordu.

Cumhuriyet ve "Monden" Aile

Kısaca Cumhuriyet öncesi kadının en büyük kazanımı sokak olmuştu. Ama toplumsallaşma kısa sürede beraberinde "sokak kadını" imgesini de getirmişti. Cumhuriyet'in ise yeni bir toplum projesi vardı. Savaşlar ülkeyi tarumar etmişti, taş taş üstünde bırakmamıştı. Ülke yoksuldu. Hazine tam takırdı. Bu projenin tek bir dayanak noktası olabilirdi; o da beşerî sermayeydi. Anadolu'nun nüfus yoğunluğu Avrupa ülkelerinden bir hayli düşüktü. Birbiri ardı sıra savaşlar genç nüfusu tüketmiş, ülke nüfus buhranıyla karşı karşıya kalmıştı. 18 milyonluk Anadolu nüfusu 13 milyona düşmüştü. Bu nüfusun önemli bir kısmı aktif nitelikten yoksundu. Genç erkek nüfus büyük ölçüde cephelerde telef olmuştu. Okuryazar oranı son derece düşüktü.

Cumhuriyet'in belkemiğini oluşturacak yeni nesiller yetiştirmek kadına düşüyordu. Pronatalist politikalar kadının biyolojik işlevini öne çıkarıyordu. Oysa özellikle Mütareke yıllarının işgal ortamı ve iktidar boşluğu kadını farklı bir mecraya sürüklemişti. Erkek-kadın karşıtlığı özellikle işgal ordularındaki erkeklerin kadın tutkusu nedeniyle bir o kadar belirginleşmişti. İşgal İstanbul'unda erkek kıskançtı; kadını elden gidiyordu. Keza "mazbut" kadın da kıskançtı; Rus dilberleri erkeğini baştan çıkarıyordu. Bu koşullar altında Cumhuriyet'in toplumsal misyonlarının başında kadına çeki düzen vermek geliyordu. Bu ise ancak "aseksüel" kadının inşasıyla mümkündü. Kadın disiplin altına alınmalı, kontrol mekanizmaları kadının mizacını şekillendirmeliydi. Ağaç yaşken eğilirdi. Kızını dövmeyen dizini döverdi. O nedenle daha büluğ çağında gerekli disiplin ihdas edilmeli, genç kızken doğru yola çekilmeliydi. Aşk onun için bir "altın tuzak"tı. Genç kız bir an önce yuva kurmalı, çoluk çocuk sahibi olmalıydı. Kadın ancak aile yuvasıyla kimlik kazanabilirdi. Seksüalite genç kızı baştan çıkarır, büluğ buhranı genç dimağları Bakırköy'e, bimarhaneye, akıl hastanesine kadar sürükleyebilirdi. Cumhuriyet bir yandan kadın-erkek eşitliğini gündemine getiriyor, öte yandan nüfus gerekçesiyle kadının biyolojik işlevini ön plana çıkarıyordu.

Oysa 1908 Devrimi'nden beri kadın bir dizi kazanım elde etmişti. Kamusal alana açılmış, kendine iş bulmuş, özgür bir kimlik inşasına girişmişti. Bu bağlamda kadın-erkek ilişkileri de yeni bir evreye giri-

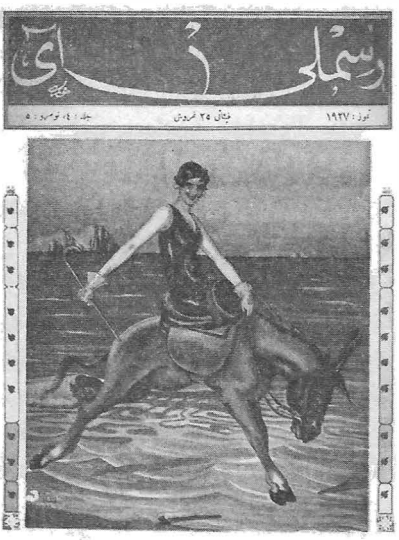
yor, bu denli köklü dönüşümlerin olduğu bir ortamda, kadının görece özerklik kazandığı bir evrede eski görücülük usulü anlamını yitiriyordu. Kimi çevrelerde görücülük yerini görüşücülüğe bırakıyordu. İttihat ve Terakki iktidarı, Cihan Harbi yıllarında Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi aracılığıyla bizzat çöpçatanlık yapmıştı. Gazete ve dergilerde *dating* ilânları yer almış, nişanı, nikâhı bizzat söz konusu cemiyet üstlenmişti.

Cumhuriyet'in gündeme getirdiği "monden" aile tipi tek eşli aileydi. Ama bunun erkeğe benimsetilmesi kolay değildi. Medenî Kanun çok eşliliğe son vermiş, kadın Şeriat hükümlerine oranla geniş bir özgürlük alanı bulmuştu. Medenî Kanun'a tepkiler büyüktü. Mazhar Osman, tek zevceyle kanaat edemeyecek hâlet-i ruhiyyede olan erkeğin evi dışında fahişelerle ömür geçireceğini, servetini sefahat yolunda sarf edeceğini, zührevi hastalıkları aile ocağına sokacağını söylüyor ve çok eşliliği savunuyordu. Toplumsal hastalıkların en fecisi olan fuhşu azaltan, doğumları çoğaltan, kadını fahişelikten hanımefendiliğe, çocuğu o günkü deyimle "piç"likten aile evlatlığına yükselten böyle bir örf ve âdeti cebren kaldırmak, yani tek eşliliği ihdas etmek, doğru bir karar olamazdı.[314]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında da en büyük sosyal hastalık frengiydi ve müsebbibi de fuhuştu.[315] Cihan Harbi yıllarında birçok yoksul kadın yaşam mücadelesi içinde seks işçiliğine yönelmişti. Fuhşu zabt u rabt altına almak için İttihatçıların liberal bir "umumhane" mevzuatı da çözüm olmaktan uzaktı. Frengi imgesi, gerçeğinden çok daha etkiliydi. Gelecek için sağlıklı nesiller yetiştirmek ancak fuhuşla, frengiyle mücadeleyle mümkündü. O günkü literatüre bakılırsa frenginin genel anlamda müsebbibi "kadın"dı. Frengiye karşı tüm önlemler kadını kuşatmaktan geçiyordu. Bunda da hekimler başı çekiyordu. "Bilim" adına her türlü pranga kadına vuruluyordu. Frengi sonucu "mahremiyet" son bulmuş, polis müdüriyeti kadını gözetler olmuştu. Kısaca frengiyle mücadelenin yolu, frenginin kaynağı olan kadını disiplin altına sokmaktı. Ne de olsa erkek bu konuda dokunulmazdı. Erkeğin uçkuru özel alanı oluşturuyordu. Kadın ise bundan böyle kamusal alandı.

Kısaca iki dünya savaşı arası tüm dünyada gözlenen toplumsal bunalım, ardından gelen "yeni"yi arayış, Türkiye'yi de yörüngesine almıştı. Üstelik laik yapı, uyumsuzluğun daha da derinden duyulmasına neden oluyordu. Geleneksel değer normlarını sorgulamak durumunda kalan kadın; kimi zaman umutsuzluğa düşüyor, çaresiz kalıyor, bu





Cihan Harbi yıllarında Yeniköy'ün kuzeyi askerî bölge oluşu nedeniyle gayrimüslimlere yasaklanmıştı. Artık Boğaz sefaları son buluyordu. Mütareke'yle birlikte "mesire" anlayışı değişti. Boğaz yerine Adalar'a gidilir oldu. Eşekle ada turu en revaç bulan eğlence türüydü.

---

tür bir bunalım zaman zaman intiharla sonuçlanıyordu. "Psikiyatri" ise sorunu kadının başıboş kalışına, disiplin eksikliğine yoruyor, çareyi onu zabt u rapt altına almakta görüyordu. Her şeyden önce "delişmen kızlar"a çeki düzen vermek gerekiyordu. Büluğ çağındaki kızların ruh hâli disiplin altına alınmazsa sonuç intihardı. "Delişmen kızlar"a çeki düzen vermek aileye ve okula düşüyordu. Büluğ çağındaki kızların ruh hâli disiplin altına alınmazsa sonuç intihardı. Dr. Cemal Zeki'nin yukarıda kaydedilen önlemleri bu bağlamda anlam kazanıyordu. Nitekim *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar* adlı kitabı, umutların yitirildiği bir evrede, intiharı çözüm gören genç kız ve kadın örnekleriyle doluydu. O tarihlerde daha intihar haberleri sansürlenmemişti ve gazetelerde yer alıyordu. Genç kız ve kadın intiharlarının büyük çoğunluğu aşk ilişkisinden kaynaklanıyordu. Toplumun yeterince hoşgörüden yoksun olduğu bir evrede çaresizlik intiharla sonuçlanıyordu. Toplumsal yapının değişimi sürecinde uyumsuzluk ve kadının toplumsal normların baskısı altında kalışı birçok genç kız ve kadını bu yola sevk etmişti.



Adalar, Cumhuriyet'le birlikte bir cazibe merkezi oldu. Beyoğlu'nda pastane, lokanta, Rum birahaneleri ve Rusların işlettiği barlar gençlerin rağbet ettiği eğlence mekânlarıydı. Beyoğlu'nun büyük otellerinde düzenlenen çaylar, balolar ve dans partilerinin yanı sıra gençlik ya otomobille Maslak tepelerine gidiyor ya da adalarda eşek turuna çıkıyordu.

Erkek kimliği, kadın kimliği, disiplin ve kadın-genç kız intiharları, Cumhuriyet'in köklü dönüşümlerinin toplumsal cinsiyet sorunlarıyla yakın bağını ortaya koyuyordu. Tarihte hiçbir zaman kadın bu denli kamusallaşmamıştı. Kamusal alan kadını özgürleştirdiği oranda disiplin altına da sokmuştu.

EK

İntihar Vakaları

[Aşağıdaki intihar vakaları, Cemal Zeki'nin *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî* adlı risalesinden alınmıştır.]

Denize Atlayan ve Kurtarılan Kızların Hikâyesi*

Adalar'a son postayı yapan vapur Heybeliada açıklarına geldiği sırada iki genç kızın birbirlerinin ellerini bağlayarak kendilerini denize attıkları ve bilahare balıkçı kayıkları tarafından kurtarıldığını yazmıştık.

Ada açıklarında vukua gelen bu hadise intihara tasaddi eden [girişen] genç kızların memlekette yüksek birer mevki-i içtimaî sahibi ailelere mensup olmaları ve kendilerinin de Darülfünun gibi yüksek bir müessese-i ilmiyyeye mensup ve müdavim bulunmaları dolayısıyladır ki bilhassa şayan-ı dikkattir.

– Heybeliada açıklarında vukua gelen bu hadise hakkında yaptığımız tahkikat bu işte de her zaman olduğu gibi bir gönül macerasının mevcut olduğunu gösteriyor. Rivayet edilir ki (Mim)... Hanım arkadaşı (Ha)... Hanım'a nazaran asâbına daha hâkim bir genç kızdır. (Mim)... Hanım'la (Ha)... Hanım'ın arkadaşlıkları uzun bir zamandan beri devam etmektedir. Daha Darülfünun'a gitmeden evvel yekdiğeri ile tanışan bu iki genç kız hemen hemen birbirlerinin sır arkadaşları vaziyetindedir. Darülfünun'da bu iki genç kızın bir gün birbirlerinden ayrıldıklarını gören olmamıştır. Vaziyet-i maliyyesi diğerine nazaran pek de müsait olmayan (Ha)... Hanım'ın (Mim)... isminde yüksek tahsile henüz başlamış bir genci sevdiği (Ha)... Hanım'ı tanıyanlara meçhul bir hadise değildir. (Mim)... Efendi henüz lise tahsilini ikmal etmiş ve daha bu gibi gönül maceralarına kendini kaptırmamış, derslerinden başka esaslı bir şey düşünmemiş ciddi bir gençtir. (Ha)... Hanım'ın kendisi hakkında düşündüklerine ehemmiyet bile atfetmek lüzumunu hissetmemiştir.

(Ha)... Hanım sevdiği gencin bu şekilde mukabelesini kendisini beğenmemesinden ziyade vaziyet-i maliyyesinin bozuk olduğuna hamletmiş ve daha doğrusu fakir bir kız için aşkın da mevcut olamayacağı kanaatini hasıl etmiştir. (Ha)... Hanım birçok arkadaşlarına dermiş ki:
– "Parası olmayan bir kız için bir cevher de olsa kıymet verilmez!."

(Ha)... Hanım'ın bu garip düşüncesi dimağında yer etmiş ve sevdiği gencin kendisine, soğuk durmasının daha ziyade parasızlıktan ileri geldiğine kanaat getirmiştir. Şüphe yoktur ki henüz çocukluk devresini bitirmeden kendisini öldürmeğe karar veren bu asabi kız dimağında bir fikr-i sabit olarak kalan bu hislerin sevkiyle intihara kadar gitmiştir. (Ha)... Hanım'ın bütün esrarına vakıf olan (Mim)... Hanım ise arkadaşının bütün bu işlerinden tamamıyla haberdardır. (Mim)... Hanım'a gelince o kuvvetli hayalperest ve bilhassa şöhreti seven bir genç kızdır.

Dünyada yegâne emeli meşhur olmakta bulan ve bunu hiçbir zaman ağzından düşürmeyen (Mim)... Hanım aynı zamanda bir balık kadar güzel yüzmesini de bilen bir gençtir. Esasen pederinin de söylediği gibi (Mim)... Hanım gazetelerde gördüğü intihar hadiselerinden daima memnuniyetle bahseder ve âdeta intihar etmek arzusunu gösterecek derecede bir iştiyak hissedermiş. Heybeli açıklarında kendisini denizin sakin sathı üzerine koyuveren (Mim)... Hanım'ın bir gönül macerası şevk ve tesiriyle değil fakat maruf sinema artistleri gibi bir rol oynamak, onlara benzemek ve şöhret kazanmak hevesiyle bu işi yaptığına inanmaktan başka çare yoktur. Zaten intihar kararının elleri, kolları bağlamak gibi sinemalarda ve romanlarda görülen tarz-ı tatbiki de bu kanaate kuvvet verecek mahiyettedir... ilah....

* *Akşam*, 4 Mart 1927.

***

Bir Kız Daha Kendini Denize Attı*

Henüz 19 yaşlarında genç ve güzel bir kızcağız Kadıköy vapurundan intihar kastiyle kendisini denize atmışsa da etraftan yetişen balıkçılar tarafından kurtarılmış. Akşam saat on yediyi yirmi geçe köprüden hareket eden Kadıköy vapuruna baştanbaşa siyahlar giyinmiş, üstü başı tertemiz bir kızcağız binmiştir. Hatta görenlerin rivayetine nazaran bu çok şık küçük hanım köprünün altındaki boyacı dükkânına giderek siyah po dö süed ayakkabılarını da dikkatle boyatmıştır. Vapur Haydarpaşa iskelesinden kalkarak Kadıköyü'ne doğru yollanırken siyahlı kız üst güverteden birden bire kendisini kaldırarak denize firlatmıştır. Vapur ahalisinin feryadı etrafta avlanan balıkçıların nazar-ı dikkatini celbetmiş ve hep birden deniz üstünde çırpınan siyah cisme doğru gitmek üzere küreklerine asılmışlardır. Biraz sonra sudan çıkarılan kız vapura alınmış ve üstü başı kurutulmuştur. Polisçe icra edilen tahkikat neticesinde intihara teşebbüs eden şık kızın Harbiye Caddesi'nde Nişantaşı 32 numaralı hanede oturan Mösyö (Hı)... nin kızı Madmazel (Mim)... olduğu anlaşılmıştır. Sebeb-i intiharına gelince: Madmazel ayağının sakat olduğunu yapılan bunca tedaviye rağmen hastalığı geçmediğini, bu yüzden dans bile edemediğini söylemektedir. Genç kız adamakıllı yürüyemediği ve danstan mahrum kaldığı için intihar ettiğini ilave etmektedir.

* *Akşam*, 5 Mart 1927.

***



Cumhuriyet'le birlikte süs artık kadın kimliğinin bir parçasıydı. Kadının süslenmesi yadırganmıyordu. Dergilerde her türlü süs eşyası reklamı yer alıyordu. Evliyazade Nureddin'in kurduğu Venüs Itriyat Fabrikası'nın ürünleri kadınlar arasında geniş ölçüde revaç bulmuştu.

Bir Hizmetçi Kendini Öldürmeye Kalktı*

Akşam saat on yedide köprünün Üsküdar iskelesinde bağlı bulunan 63 numaralı Şirket vapurundan bir kadın kendisini denize atmıştır. Kadın denize atılmasını müteakip tahlis edilmiştir. Yapılan tahkikata nazaran kadının İnebolulu olduğu Galata'da Yeni Cami ittisalinde Sandıkçı (Ayın)... Efendinin nezdinde hizmetçilik eden (Nun)... Hanım olduğu anlaşılmıştır. (Nun)... Hanım Şirket'in 63 numaralı vapurunda ateşçi ve kömürcü (Vav)... tarafından vaad-i izdivaçla iğfal edildiğinden ve şimdiye kadar hizmetçilik ederek biriktirdiği parasının alındığından meyus olarak intihar etmek için kendisini denize attığını söylemektedir.

* *Son Saat*, 20 Nisan 1927.

***


سوس

هفته لق ادبی خانم مجموعه سی

Süs, 1923'te yayımlanmaya başlayan "haftalık edebî, hanım mecmuası"ydı. "Gayesi tavrı ve kıyafeti, bilhassa kalbi ve dimağı tezyin etmek"ti. *Süs*'ün ana temalarından biri süslenmekti. "Süs hırsı" diye tanımlanan aşırı süs tutkusu kimi kez aile bütçesini zorlamış, bu nedenle tepkilere neden olmuştu.

Aşkın Tesiri*

Fatih'te sakin (Mim)... isminde genç bir kadın sevmekte olduğu (Kaf)... Bey isminde bir gençten aynı mukabeleyi görememekten mütevellit beis ile tentürdiyot içerek intihara teşebbüs etmiştir. (Mim)... Hanım'ın intihar teşebbüsü derhâl haber alınarak tedavi edilmek suretiyle kurtarılmıştır.

* *Son Saat*, 17 Mayıs 1927.

***

Bir Genç Kız, Namusunu Temizlemek İçin İntihara Teşebbüs Etti*

Haydarpaşa'da büyük bir müessesenin memurlarından biri bundan altı ay mukaddem 18 yaşında bir genç kız ile tanışmış, ve bu münase-

betin neticesinde genç kız yakında izdivaç edebileceklerine inanarak kızlıktan kadınlığa geçmiştir.

Genç kız ne yapsın, ailesine söyleyemez, vaziyetini ıslah edemez, esasen terk edildiğini de anlamıştır. Binaenaleyh intihara karar vererek jilet bıçağı ile kolunun damarlarını keser. Fakat vaktinde görülerek fazla kan zayi etmesine meydan verilmeden kurtarılır. Aradan altı ay geçer; bu müddet zarfında kızın sabık nişanlısı tarafından nedamet gösterilmiş, vaziyetin ıslahına teşebbüs edilmiş değildir. Kız tekrar yeise düşer ve yine aynı tarzda intihara teşebbüs eder fakat bu defa da kurtarılır. Tahkikata başlanmıştır.

* *Son Saat*, 3 Haziran 1927.

***

Güzel Bir Kız, Düğünün Ertesi Sabah Mecburiyetten Feci Bir Surette İntihar Etti*

Üsküdar'da tüyler ürpertisi bir intihar faciası olmuştur. Bir gece evvel evlenen 22 yaşlarında (Elif)... isminde fevkalade güzel bir kız gelinlik elbisesi henüz üzerinde olduğu hâlde ertesi sabah kendi kendisini asarak hayatına hatme çekmiştir. Bu dilsuz ve pek feci hadise yaptığımız tahkikata göre şu şekilde vuku'a gelmiştir.

İntihar eden genç kız, (Sad)... Bey'in evlatlığıdır. Henüz 22 yaşını dolduran bu güzel kız, bahçıvanlık eden (Elif)... Ağa isminde 40 yaşlarında bir adamla nikâhlanmış ve perşembe akşamı mezkûr köşkte düğün olmuş. (Elif)... Ağa, uzun senelerden beri Mısırlıların nezdinde çalışmış bekâr bir adam olup son zamanlarda kendisine bir yoldaş aramak ihtiyacını hissetmiş, ve her nasılsa biçare (Elif)...'i görerek taa kalbinden vurulmuş ve onu elde etmek ve onunla evlenmek için yüzlerce lira sarf etmekten çekinmemiştir. Nihayet birçok davetliler önünde (Elif)... Ağa koltuğa girmiş ve evlenme merasimi yapılmıştır.

(Elif)... Ağa cuma sabahı müteessir bir hâlde kalkmıştır. Zira hilaf-ı memul [beklenmedik] bir vaziyetle karşılaşmıştır. Bu teessür ve hilaf-ı memul vaziyet de güzel kızın "bâkire" olmamasıdır.

İntihar günü, (Elif)...'i bir tarafa çekip meseleyi kendisinden istizah ettiği zaman biçare kız mahcup bir hâlde başına gelen şeyleri anlatmış ve (Elif)...'in bu feci itirafâtını dinleyen (Elif) Ağa derhâl (Sad)... Bey'in evine giderek hanımıyla görüşmüştür.

(Elif)... Ağa tekrar köşke geldiği zaman (Elif)...'in ağlamakta olduğunu görmüş ve kendisini teselli ederek buna da bir çare bulacağını



Solda: "İntiharı hayli dedikoduyu mucib olan Belma Hanım."
Sağda: "Geçen ay intiharı efkâr-ı umumiyyeyi hayli meşgul eden Melahat Hanım."
"İntiharlar neden çoğalıyor? Genç kızlarımız nelerden şikâyet ediyorlar? İçtimaiyat ve ruhiyatçılar bugünkü gençlerde mevcut intihar temayülünü hangi sebeplere atfediyorlar?" "Gençler Niçin İntihar Ediyorlar", *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 2, Nisan 1927.

---

söylemiştir. Aradan birkaç saat daha geçiyor, (Elif)... Ağa üzerine gelen bir gevşeklikle sandalye üzerinde uyuya kalınağa başlıyor ve büsbütün kendisinden geçiyor. İşte bu esnada genç kız perişan bir hâlde köşkün mutfağına inmiş ve kuyu ipini alarak bir ucunu merdivene geçirmiş. Ve bir ucunu da ilmik yaparak boğazına takmış, vücudunun olanca sıkletiyle kendisini boşa bırakarak asılı kalmıştır.

Neden sonra uykusundan uyanan (Elif)... Ağa (Elif)...'i meydanda göremeyince derhâl köşkü aramağa başlamış ve çok geçmeden... sal-

lanan cesediyle karşılaşmıştır. Bu vaziyet karşısında çıldırmışa dönen (Elif)... Ağa derhâl köşkün diğer kısmında oturan (Sad)... Bey'e koşmuş ve hadiseden kendisini haberdar etmiştir. (Sad)... Bey mahall-i hadiseye gelerek henüz cesedi soğumağa yüz tutan (Elif)...'e teneffüs-i sun'i tatbik etmişse de bir fayda elde edilememiş, (Elif)...'in kapanan gözleri bir daha açılmamıştır.

* *Akşam*, 5 Haziran 1927.

***

Meyus Bir Nişanlı*

Beyoğlu'nda Aynalıçeşme'de mukim 18 yaşlarında (Elif)... nişanlısı (Kaf)...'a drahoma veremediği için hayatına nihayet vermeği kararlaştırmış ve bu kararını gece beş kuruşluk tentürdiyot içmek suretiyle icra etmiştir.

* *Akşam*, 5 Haziran 1927.

***

Bir Kadın Tecennün Etti [Çıldırdı]*

Kartal'da müsteciren mukim (Mim)... Efendi kerimesi 20 yaşlarında (Ha)... Hanım ile zevci arasında bir münazaa çıkmıştır. (Ha)... Hanım bundan müteessir olarak evlerinin deniz kısmına nazır yukarı katından tahminen beş buçuk metro irtifaında olan oda balkonundan kendisini atmak suretiyle intihara teşebbüs etmiş ise de kurtarılmıştır. (Ha)... Hanım büyük bir asabiyet ve buhran içinde bulunduğundan hususi surette nezaret altına alınmıştır.

* *Son Saat*, 12 Nisan 1927.

GENÇ KIZ VE KADIN İNTİHARLARI: SOSYOLOGLARIN VE PSİKİYATRİSTLERİN FARKLI YORUMLARI[316]

Emrâz-ı asabiyye [sinir hastalıkları] Cihan Harbi'nin cephelerinde, siper hayatıyla başlamıştı. "Muharebe nevrozu" ve "iltihâb-ı asâb" askerî tıbbın başta gelen sorunları arasında yer almıştı. İki dünya savaşı arası tüm dünyada gözlenen uyumsuzluk Türkiye'yi de yörüngesine almıştı. Toplum büyük sarsıntılar geçiriyordu. Bunun en büyük kanıtı İstanbul Emrâz-ı Akliyye ve Asabiyye Müessesesi'nin raporlarıydı. Tımarhane sayısal verileri büyük bir artış olduğunu gösteriyordu. 1920'li yıllarda "tabâbet-i ruhiyye" ve "emrâzı-ı asabiyye" tıbbın en güncel alanını oluşturmuştu.

"Melekât-ı ruhiyye", "gayr-i tabii aşklar" ve "frengi" akıl hastalıklarının müsebbibi olarak gündemdeydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Türk Tabâbet-i Akliyye ve Asabiyye Kongresi" toplanmış, ivedi önlemler alınması gündeme gelmişti. Travmaların yansıdığı alanlardan biri Cumhuriyet'in genç kızları ve karşılaştıkları duygusal sorunlardı. Çözümsüzlük zaman zaman intiharla sonuçlanıyordu. Cumhuriyet'in radikal reformlarının yanı sıra, kadına verilen önem de kimi çevrelerce erken bulunmuştu. Kent kültüründeki başkalaşım, geçim sorunları, nesiller arası çatışmalar, yeni duygusal bağ türleri, kadın-erkek ilişkileri vb. sorunlar ve bir neslin bu yumağa olan tepkileri o günün iktidarı için sürekli sorun oluşturuyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyologlar ve psikiyatristler / hekimler "intihar" konusunda iki uç noktada yer alıyorlardı. Hekimler intiharın nedenini çoğu kez kişiliğe bağlıyor ve son kertede "cinnet"te karar kılıyorlardı. Oysa sosyologlar, Durkheim'in izinden intihar olgusuna toplumsal bir gerekçe buluyorlardı.

1923 yılı Aralık ayının ikinci yarısında nakil vasıtalarında erkek ile kadının arasına gerilen ve haremle selamlığı ayıran kalın perde kaldırıldı. Basın bu "eski ve köhne" itiyada son verilişin ileriye doğru atılan bir adım, takdire değer bir inkılâp olduğunu kaydediyorsa da kadınların mağduriyetine neden olan tramvay, tünel ve vapur kumpanyalarının özellikle dikkat etmeleri gereken noktalarını gündeme getirmekten de geri kalmıyordu. Bu uyarıyı yapan gazetelerden biri *Tanin*'di. *Tanin* kadınların sosyal hayattaki yer ve ehemmiyetlerini takdir ve meşru haklarını kabul etmeyi ne kadar takdire şayan görüyorsa da atılan bu yeni adımı bazı münasebetsiz vukuatla suiistimal etmemek gerektiğini vurguluyordu. Perdeler kalktıktan sonra, Boğaziçi'nde oturmakta olan bazı aileler şikâyete başlamışlardı. Anadolu kıyısıyla köprü arasında işlemekte olan Şirket-i Hayriyye'nin küçük vapurları sabah akşam pek kalabalık oluyor ve perdelerin kalkmasından istifade eden erkekler daha ilk iskelelerde kadınlar mahallini de işgal ediyorlardı. Böylece sonraki iskelelerden binen kadınlar ayakta kalıyorlardı. "Bu suretle Boğaziçi hanımları pek takdire ve tebrike değer bir yenilik hareketinin zaruri kurbanları imiş gibi, fırtına ve soğukta ayaküstünde beklemek zorunda" kalıyorlardı.

Tramvaylarda da durum farklı değildi. Sabahları, özellikle Ortaköy ile Aksaray arasında işleyen tramvaylarda kadınlara ayrılan öndeki iki sırayı erkekler işgal ediyor ve bazı üzücü olayların çıkmasının önü alınamıyordu. Nitekim bu doğrultuda Polis Müdürlüğü harekete geçmiş, bütün polis merkezlerine gönderilen tamimle "Tramvayların ön iki sıralarının kadınlara ait olduğu" ve bu sıraların erkeklerce işgal edilemeyeceği bildirilmişti.[317]

"Perdelerin ilgası" bir "inkılâb" olarak gazetelere yansımıştı. Türk kadınının hayatının en muazzam "istihâle"lerinden, dönüşümlerinden biriydi. Sultan Aziz devrinin adamlarından biri mezarından kalkıp da bu manzarayı görse "parmağı ağzında kalırdı". Artık "nesl-i hâzır" bunu doğal karşılıyordu. Ancak hürriyetin kadri bilinmeli, İstanbul sekenesi devrimi yüzüne gözüne bulaştırmamalıydı. Bu görev de herkesten önce yeni neslin "mefkûreci", diğer bir deyişle idealist delikanlıları ile genç kızlarına düşüyordu. Artık her zamankinden fazla kadının

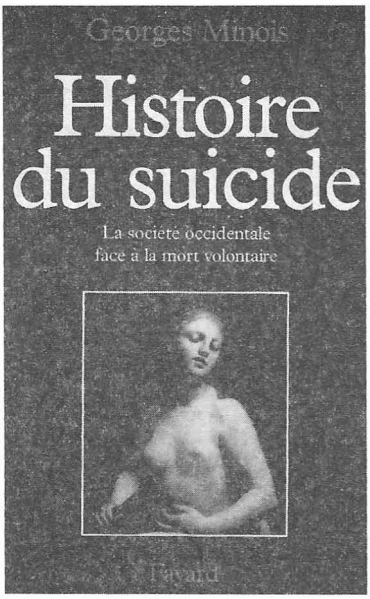
şerefine, haysiyetine, iffetine riayet zorunluluğu vardı. Bundan böyle "Türk kadınıyla erkeği yan yana, kol kola, diz dize"ydi. *Resimli Gazete*, bu mealde yorumuna şu satırlarla son veriyordu: "Fakat bu yakın temas hiçbir tarafı şaşırtmamalıdır. Yoksa büyük inkılâbların aksülameline dûçar olmak felâketi vardır ki müşterek vazifemiz, her şeyden evvel buna mani olmaktır".[318]

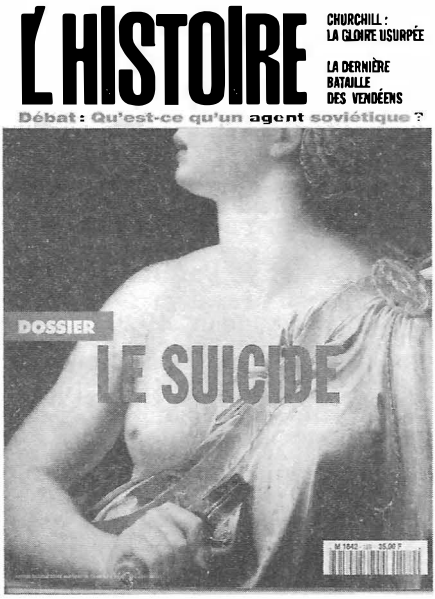
Ulus-Devlet ve Paradoksal Yapı

Kadın açısından 1920'li yıllarda Türkiye'de kurulmakta olan ulus-devletin paradoksal bir yapısı vardı. Cumhuriyet'in ilk evreleri Türkiye'de toplumsal cinsiyet alanında köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdi. Başta Medenî Kanun olmak üzere kadınlara birçok eğitim kurumunun kapılarının açılması, meslek sahibi olmanın özendirilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması kamusal alandaki bu kazanımların önde gelenleriydi. Keza, özellikle okumuş kesim arasında, çekirdek aileye yönelik beklentiler özel alanda da kadının giderek toplumda kalıcı bir konum elde ettiğinin kanıtıydı. Ancak siyasî bağlamda ya da yurttaş kimliği olarak eşitlik vurgulanırken biyolojik alanda, genellikle tıp literatüründe, zaman zaman gözlenen ayrımcı tavır beklenenin aksine sonuçlar doğuracak nitelikteydi. Bunun temel nedenleri; kadınların özgürlük alanı genişledikçe var olan düzenin sarsılması, aile içi ve dışı ilişkilerde toplumun alışageldiği normların ötesinde çözümler aranmasıydı. Cumhuriyet'le birlikte gündeme gelen "yeni hayat", erkeğin hoşgörü sınırlarını zorluyordu. Kadının serbest tavrı, giyimi, kuşamı, tutkusu, hüsranı, kısaca kadının günlük yaşamındaki köklü değişiklikler kimi çevrelerde yadırganıyordu. Bundan böyle, Cumhuriyet yol kat ettikçe toplum düzeni adına kadını denetleme gereği duyulacaktı. Buna gerekçe olarak kadının "bünyesi", biyolojisi gösteriliyordu. Bu görüşler tıp çevrelerinde daha başka bir vurgu almış, bilim adına kadının erkekten farklı bir "mahluk" olduğu, onun yaşamına zaman zaman çeki düzen verilmesi gerektiği vurgulanmıştı.

Cumhuriyet Tıbbı ve İntihar

Cumhuriyet'le birlikte tıp bilimi toplumsal mekânda özellikle iki alanı kuşatmıştı. Bunlardan biri öjenizmdi. Sağlıklı nesiller kadının sorumluluğuydu. Diğeri kadın ruhiyatıydı. Aile kutsaldı; kadın ancak aile normları içinde kimlik kazanabilirdi. Kadının bireyselliğinden söz etmek için çok erkendi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadındaki "ruhî





Georges Minois'nın 1995'te yayımlanan *Histoire du suicide – La société occidentale face à la mort volontaire* (*İntiharın Tarihi – İstemli Ölüm* Karşısında *Batı Uygarlığı*) adlı çalışması intihar tarihi üzerine yazılmış en kapsamlı eserdir. Aynı yıl Fransa'nın ünlü popüler tarih dergisi *L'Histoire* intihar üzerine özel bir sayı hazırlamıştır.

---

bozukluk" tıp âleminin temel uğraşlarından birine dönüştü. Bu bozukluğun en bariz göstergesi intihardı. Cumhuriyet'le birlikte genç kız ve kadın intiharlarının sayısı artmıştı; buna bir çare bulmak gerekiyordu. Cumhuriyet'in ilk evresindeki literatüre bakılırsa, genç kız ve kadınların intiharlarının erkeklere oranla çok daha yüksek olduğu kanısı hâkimdi. Bu veri genel istatistik normları zorluyordu.

Cumhuriyet'in kuruluş evresinde, köklü toplumsal dönüşümlerin izlendiği bir dönemde intihar olgusu, özellikle genç kız ve kadın intiharları, bu dönemin gazeteleri tarandığında ilginç bir nitelik taşıyordu. Cihan Harbi sonrası yeni bir dünya oluşmuştu. Savaşın travması toplumları derinden etkilemiş, siyaset, kültür, sanat, toplumun hemen her alanı geçmişi sorgular olmuştu. Cumhuriyet Türkiyesi de ilk yıllarında bu travmayı yaşadı. Yaşam tarzının yanı sıra, değer yargıları derinden etkilendi. Cumhuriyet'in radikal reformlarının yanı sıra,

kadına verilen önem de kimilerince erken bulundu. Kent kültüründeki başkalaşım, geçim sorunları, nesiller arası çatışmalar, yeni duygusal bağ türleri, kadın-erkek ilişkileri vb. sorunlar ve bir neslin bu yumağa olan tepkileri iktidar için sürekli sorun oluşturdu. Bu travmanın yansıdığı alanlardan biri Cumhuriyet'in genç kızları ve karşılaştıkları duygusal sorunlardı. Çözümsüzlük zaman zaman intiharla sonuçlanıyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında iki bilim alanı, "ruhiyyat" ve "içtimaiyyat", bugünkü dille psikoloji ve sosyoloji, o günlerde, özellikle genç kızların intiharı nedeniyle karşıt cephelerde yer almıştı. Temel soru, intihar olgusunun bireyselliği ya da toplumsallığıydı. Sosyoloji, özellikle Durkheim sosyolojisi, Meşrutiyet yıllarından beri epey yol kat etmişti. Durkheim'in birçok eseri ya çevrilmiş ya da dergilerde özetlenmişti. Psikoloji ise henüz rüşeym hâlindeydi. Psikolojiyle ilgili çeviriler el kitabı niteliğindeydi. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında, hekimlerin öncülüğünde psikiyatri önemli bir atılıma girişti. İki dünya savaşı arası tüm dünyada gözlenen uyumsuzluk Türkiye'yi de yörüngesine almıştı. Toplum büyük sarsıntılar geçiriyordu. Bunun en büyük kanıtı, İstanbul Emrâz-ı Akliyye ve Asabiyye Müessesesi'nin raporlarıydı. Tımarhane sayısal verileri büyük bir artış olduğunu gösteriyordu.[319] 1920'li yıllarda "tabâbet-i ruhiyye" ve "asabiyye emrâzı" tıbbın en güncel alanını oluşturmuştu. "Melekât-ı ruhiyye", "gayr-i tabii aşklar", "frengi" akıl hastalıklarının müsebbibi olarak gündemdeydi. Ünlü asabiye uzmanı Mazhar Osman sinir ve akıl hastalıkları için yeni müesseselere ihtiyaç olduğunu vurguluyordu. Aslında "emrâz-ı asabiyye" Cihan Harbi'nin cephelerinde, siper hayatıyla başlamıştı. "Muharebe nevrozu" ve "iltihâb-ı asâb" askerî tıbbın başta gelen sorunları arasında yer almıştı.[320] Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Türk Tabâbet-i Akliyye ve Asabiyye Kongresi" toplanmış, ivedi önlemler alınması gündeme gelmişti.

Toplum mühendisliğine soyunan hekim çevresi "ruh ve terbiye-i ruhiyye" üzerine odaklanıyordu. Cumhuriyet'le birlikte birdenbire genç kızlar arasında intihar vakalarının artması hekimleri bu konuya eğilmeye sevk etmiş, kadının yeni konumu ya da "kazanımları" masaya yatırılmıştı. Bu arada savaş yıllarında ayyuka çıkan frengi sorunu 1920'li yıllarda da devam ediyordu. Frengi bir tür toplumsal hastalıktı. Frenginin şüyu'u vuku'undan beterdi. Cihan Harbi'yle birlikte 1930'lu yıllara kadar frengi Anadolu'da kol gezdi. Terhis olan asker köyüne, kasabasına frengiyi soktu. Ama buna rağmen yine hedefte kadın vardı. "Emrâz-ı zühreviyye" koğuşlarını kadınlar dolduruyordu.

Öte yandan hekimlerimize göre büluğ çağındaki genç kız erkekten farklıydı, çok daha değişik tesirler altındaydı. Daha okul sıralarında kızları uyarmak, onları "altın tuzak"tan korumak gerekiyordu. Marazi aşkın sonu bimarhaneydi, tımarhaneydi.

Batı'da ve Türkiye'de İntihar Literatürü

İntiharın nedenleri konusunda tıp ve sosyoloji farklı açılımlara sahipti. Bilindiği gibi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren intihar, sosyolojinin klasik diye nitelendirilen alanlarından biri ola geldi. Guerry, Morselli gibi "ahlâk" istatistikçilerinin ilgi gösterdikleri intihar sorunu, 1897'de Durkheim'in *Suicide* (*İntihar*) adlı çalışmasıyla ünlendi. Durkheim'in bu eserinin kısa bir versiyonu ise Hilmi Ziya'nın (Ülken) tanıtım yazısıyla *Felsefe ve İçtimaiyyat Mecmuası*'nın ilk üç sayısında tefrika edildi.[321] Yine Durkheim'in *İntihar* adlı kitabının bir tür özeti Max Bonnafous'un kaleminden *Hayat Mecmuası*'nda yer aldı. Ancak Durkheim'in diğer temel eserleri çok erken bir dönemde çevrilmişse de *İntihar*'ın tam bir Türkçe çevirisi için uzun bir süre beklemek gerekecekti.[322]

Durkheim'in tezleri Halbwachs'ın *Les Causes du suicide* (İntiharın Nedenleri, 1930) adlı eseriyle pekiştirildi;[323] bir anlamda düzeltildi. Andrew F. Henry ve James F. Short'un *Suicide and Homicide* (İntihar ve Adam Öldürme, 1954) adlı ortak çalışmalarıyla bir adım daha öteye gidildi.[324] Bu eserler ana hatlarıyla resmî istatistiklerde intihar vakalarının düzenini, değişimini ve farklılıklarını oransal olarak izleyerek ortaya koyuyordu. Durkheim'den beri Batı'da intihar üzerine epey geniş bir literatür oluşmuş ve zamanla Fransız tarihçiliğinin kapsadığı alanlardan biri de intihar olmuştu. Derinliği olan bir çalışma 1995'te yayımlanan Georges Minois'nın *Histoire du suicide–La société occidentale face à la mort volontaire* (*İntiharın Tarihi–İstemli Ölüm Karşısında Batı Uygarlığı*)[325] adlı eseriydi. Aynı yıl Fransa'nın ünlü popüler tarih dergisi *L'Histoire* intihar üzerine özel bir sayı hazırlamıştı.[326] Massimo Borlandi ve Mahomed Cherkaoui'nin ortak çalışmaları, *Le Suicide – Un siècle après Durkheim*'de (Durkheim'den Bir Asır Sonra İntihar) intihar olgusunu bir kez daha masaya yatırıyordu.[327] Doktor Herbert Hendin, *Suicide in America*'da (Amerika'da İntihar)[328] Yeni Dünya'yı ele alıyordu. Lee A. Headley, *Suicide in Asia and the Near East* (Asya'da ve Yakın Doğu'da İntihar) adlı eserinde Asya ve Ortadoğu'daki intihar olgusu üzerine eğilmişti.[329] Ronald W. Maris, *Social Forces in*

Urban Suicide'da (Kent İntiharında Toplumsal Güçler) kentlerdeki intiharların gerisinde yatan toplamsal olgulara dikkat çekiyordu.[330] Jean Baechler'in *Les suicides* (İntiharlar) adlı eseri hem yeni baskı yapmış hem de İngilizceye çevrilmişti.[331] Jack D. Douglas, *The Social Meanings of Suicide* (İntiharın Toplumsal Anlamları) adlı eserinde intihar kuramlarını farklı açılardan ele alıyordu.[332] İntihar tarihçilerin de alanına girmiş, Victor Bailey, *"This Rash Act" – Suicide Across the Life Cycle in the Victorian City* (Bu Akıldışı Eylem – Kraliçe Victoria Dönemi Kentinde İntiharın Hayat Döngüsü) adlı çalışmasında intihar olgusunu sosyal tarih bağlamında işlemişti.[333]

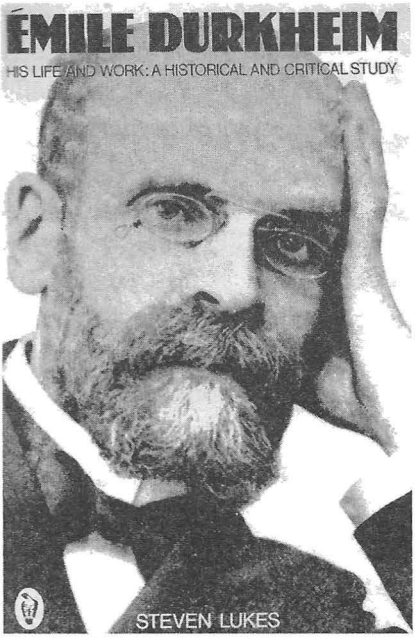
Türkiye'de de intihar üzerine epey yayın yapılmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında *Resimli Ay* intihar konusuna değinmişti. Zekeriya-Sabiha Sertel ikilisinin çıkardığı *Resimli Ay* toplumsal sorunlara odaklanan bir dergiydi. Sabiha Sertel, ABD'de "sosyal hizmet" (*social work*) eğitimi görmüş, dergide bu alana yönelik yazılara geniş yer vermişti.[334] O yıllarda "intihar" olgusu toplumsal sorunların başında geliyordu. Bu nedenle dergi "intihar"la ilgili yazılara yer veriyor, intiharın sosyoloji açısından nedenlerine eğiliyordu. "Bütün Dünyada Gençler Niçin İntihar Ediyorlar?",[335] "Bir İntihar Şakası",[336] "Şantaj İçin İntihar Edenler Ekseriyeti Teşkil Ederler",[337] "Asırlardan Beri İnsanlar Kendilerini Niçin Öldürüyorlar?",[338] "Gençler Niçin İntihar Ediyorlar?"[339] dergide bu konuda yer alan makaleler arasındaydı. *Hayat Mecmuası* ise Necmeddin Sâdık (Sadak) ve Max Bonnafous gibi o günlerin Türkiye'sinde Durkheim geleneğinden gelen sosyologların yazılarına yer veriyordu. Dergi, bununla yetinmiyor, Fahreddin Kerim'in (Gökay) dört bölümlük bir yazı dizisiyle psikiyatrist hekimlerin görüşlerini dile getiriyordu. Hekim ağırlıklı bir dergi olmasına karşın *Türk Antropoloji Mecmuası*'nda ise konuyu irdeleyen yine Max Bonnafous'tu. Max Bonnafous, intihar sorununu yurt dışında da işlemiş, bu konuda dış basında da yer almıştı.

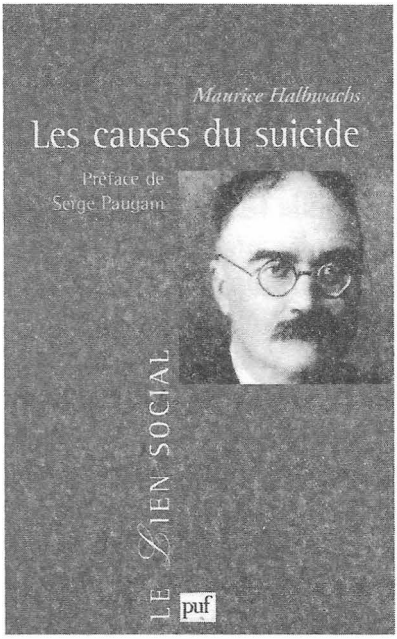
Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyologlar ve psikiyatristler / hekimler "intihar" konusunda iki uç noktada yer aldılar. Tartışma büyük ölçüde *Türk Antropoloji Mecmuası, Resimli Ay* ve *Hayat* dergileri aracılığıyla yürütülmüştü. Psikiyatristler intiharın nedenini çoğu kez kişiliğe bağlıyor ve son kertede "cinnet"te karar kılıyorlardı. Doktor Cemal Zeki ve Fahreddin Kerim (Gökay), bu konuda temayüz eden hekimlerimizdi. Oysa sosyologlar, Durkheim'in izinden buna toplumsal bir gerekçe buluyorlardı. Gökalp'in tilmizi Necmeddin Sâdık ile Darülfünun içti-

maiyyat müderrisi Max Bonnafous, erken Cumhuriyet döneminin ilk sosyoloji kitaplarından birinde, "İçtimaî Ahlâk Tatbikâtı: İntihar" başlığıyla intihar sorununu sosyolojinin yöntemleriyle ayrıntılı işlemişlerdi.[340] Maarif Vekâleti tarafından 1927'de yayımlanan 215 sayfalık bir sosyoloji ders kitabının son 16 sayfasının intihara ayrılması ve sosyoloji bilimini "intihar" konusuyla sonlandırması sorunun ne denli vahim olduğunu gösteriyordu.

Türkiye'de intiharla ilgili sayısal bilgiler ise 1920'li yıllarda Türkiye İçtimaiyat Enstitüsü'nün zabıtaya başvurması sonucu elde edilmişti. Enstitü'ye göre, İstanbul'da on yıllık bir süre içerisinde intihar vakaları bir artış göstermişti. Adı bugün Türkiye İstatistik Kurumu olan Devlet İstatistik Enstitüsü intihar istatistiklerini 1962'den itibaren düzenli bir biçimde yayınlamıştı. Önceleri adalet istatistikleri içinde yer alan bu veriler 1974'ten sonra "nedenlerine göre intihar"a ayrılarak "hayatî istatistikler" de izlenmişti. "Hastalık, aile geçimsizliği, geçim zorluğu ve ticari başarısızlık, hissi ilişkiler ve istediğiyle evlenememe, öğrenim başarısızlığı, diğer, bilinmeyenler" tasnifin ana başlıklarıydı. DİE verilerinin kaynağı polis ve jandarmaydı. Ancak kolluk kuvvetlerine intikal eden olaylar kayda geçmiş oluyordu. Kırsal kesimde ve geleneksel ortamlarda intihar vakalarının resmiyet kazanmadığı gerçeğinin hatırda tutulması gerekiyordu. Bu tür vakalar resmî makamlara yansımıyor ve bu nedenle DİE ve TÜİK verilerinde görülenler gerçek sayıların altında sayılıyordu. DİE bir aralık "İntihar İstatistikleri"ni ayrı ciltler olarak çıkardı. Cumhuriyet'in 75. yıldönümü nedeniyle yayınladığı "75. Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti" başlıklı derlemesinde 1996 yılı için toplam intihar vakasını 1.815 olarak veriyordu. 1973 için bu sayı 618 idi. Cinsiyetlere göre bakıldığında 1996 yılı için toplam intiharların % 61,8'i erkekler (1.122 vaka), % 38,2'si kadınlar (693 vaka) tarafından gerçekleştirilmişti. Yıl ortası tahmini nüfus 62.697.000 milyon olduğu öngörülürse kaba intihar oranı % 0,0289 olarak çıkıyordu.

Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi 1991 yılında "Türkiye'de İntihar Olgusu Bibliyografyası"nı yayımlamıştı.[341] Bu kaynakta 1990 yılı sonuna kadar, tezler dâhil, 183 kaynak veriliyordu. Akademik literatürde Nezahat Arkun'un *İntiharın Psikodinamikleri*, 1978'de ikinci basımını yapmıştı. Çoğunluğu psikiyatristler ve klinik psikologların yazdıkları dışında genel okuyucuya yönelik olan eserler de yayın dünyasında yerini aldı. Çetin Yetkin'in *Belgelerle Türkiye'de 17 İntihar Olayı*, 1978'te, bir zamanların Milliyet





İntihar olgusu sosyolojinin gelişiminde önemli bir rol oynadı. Durkheim 1897'de *Suicide* (*İntihar*) adlı çalışmasıyla ünlendi. Durkheim'in tezleri Halbwachs'ın *Les Causes du suicide* (İntiharın Nedenleri, 1930) adlı eseriyle pekiştirildi; bir anlamda düzeltildi.

Yayınları arasında çıktı. Faruk Güçlü'nün *İntihar: Umutsuzluğun Tırmanışı* adlı eseri 1988 yılında Öğretmen Yayınları arasında yayımlandı. Aynı kitap genişletilmiş ikinci basımını 1992'de Karşı Yayınları'ndan yaptı.

Faruk Güçlü, kitabına Türkiye'deki gelenek doğrultusunda tarihsel bir anlatımla başlıyordu. Osmanlı toplumunda intihar olaylarının özellikle İslamiyetin intihar karşısındaki tutumu nedeniyle asgari bir düzeyde seyir izlediğini, natüralist yazar Beşir Fuad'ın intiharının basında yer almasıyla intihar salgınının basına sansür konarak durdurulduğunu kaydediyordu. Zaman zaman siyasal başarısızlık da intihar nedeni olabiliyordu. Timur'a yenik düşen Yıldırım Bayezid yüksüğündeki zehri içerek canına kıymıştı. Açıkça Osmanlı toplumunda intihar olgusu ciddi bir toplumsal sorun olmaktan uzak gözüküyordu. 20. yüzyılda ise

durum farklıydı. İttihatçılardan Reşid Bey'in ve Kemal Bey'in (Kara Kemal diye bilinir) intiharları basında epey yankı uyandırmıştı. Askerî harekât nedeniyle intiharlara da rastlanmıştı. Miralay Çiğiltepe, Millî Mücadele sırasında Çiğiltepe'yi saatinden sonra kurtarmayı gururuna yediremediği için intihar etmişti.

Faruk Güçlü, Cumhuriyet'te intihar olaylarının özellikle 1929 buhranı sonrası yaygınlaştığını söylüyordu. 1930'lu yıllar ekonomik yönden sorunlu bir evreydi. İşsizlik kol geziyordu; nüfusun önemli bir kesimi geçim derdine düşmüştü. İntihar ve cinayet olayları karşısında İstanbul Vali Muavini Fazlı Bey gazetelere gönderdiği tamimde cinayet ve intiharların polisten geldiği biçimde yayınlanmasını bildirmişti. Buhran sonrası tekrar eski seyrine dönen intihar olayları 1950'lerin ikinci yarısında, yine ekonomik sorunlardan olsa gerek, işçi, öğrenci, aydın arasında görülmüştü. 1962-1980 arası olağan seyrini 1980 sonrası köklü bir değişim izlemişti. Faruk Güçlü 24 Ocak ve 12 Eylül 1980'i "İntihar Tarihimizin Miladı" diye niteliyordu. 1978 ile 1984 yılı karşılaştırıldığında % 100'ü aşan bir artışla karşı karşıya olduğumuzu söylüyordu. Sıkıyönetim komutanlıkları gazeteleri bu konuda uyararak intihar olaylarını yayınlamamalarını bildiriyordu. İstatistikler konusunda DİE verilerinin de eksik olduğuna dikkat çeken Faruk Güçlü, 1985-1992 arası yaklaşık 20.000 dolayında intiharı inceliyordu. 1987 yılının ilk aylarında İzmir'de genç bir kızın belediye binasından kendini atmasıyla birlikte intihar olaylarının ilk kez kamuoyunun gündemini işgal eden konuların başında yer aldığını belirtiyordu. Bu arada boğaz köprülerinin intiharın cazibe noktaları olarak belirdiği gözlendi.

Emile Durkheim ve İntihar

Durkheim, *İntihar* adlı ünlü eserinde önce tanımla yola çıkıyordu: "İntihar bir insanın doğuracağı sonucu bilerek, olumlu ya da olumsuz bir eylemle doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak kendi kendini ölüme sürüklemesi"ydi. İntihar bireyi ilgilendiren bir durum olduğuna göre salt psikolojiyle bu olgu anlaşılamaz mıydı? Durkheim buna olumsuz yanıt veriyordu. Bir toplumda beş-on yıllık intihar istatistiklerinin yıl bazında hemen hemen aynı kaldığını gösteriyordu. Hatta doğum ve ölüm istatistiklerinden de daha istikrarlıydı. Bu istatistiksel değişmezlik Durkheim'e göre, intiharın nedeninin bireyselden çok toplumsal olduğu varsayımına yöneltiyordu. Öte yandan toplumda zaman zaman meydana gelen bunalımlar intihar oranlarında bir değ-

şiklik doğuruyordu. Devrimler, savaşlar ve benzeri köklü dönüşümler intihar oranını hemen düşürüyordu. Zira bu gibi hâllerde "kolektif bilinç" bireysel bilinci denetim altına alıyordu. Bu tür gözlemler intihar olaylarının nedenlerinin toplumda aranmasına yol açıyordu.

Durkheim, intiharla ilgili varsayımını gözlemlerle, istatistiksel verilerle kanıtlamadan önce intiharı bireysel nedenlere yoran kuramları eleştiriyordu. *İntihar* kitabının birinci bölümü, intiharı toplum dışı nedenlerle açıklayan kuramların çözümlemelerine ve eleştirilerine ayrılmıştı. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise Durkheim kendi varsayımını istatistiksel verilerle kanıtlama gayreti içerisindeydi. İntihara yol açan psikolojik etmenlerin başında delilik veya "cinnet" geliyordu. Ancak delilik ile intihar arasında istatistiksel bağlamda herhangi bir ilişki yoktu. Delilik oranının kadınlarda erkeklerden yüksek olduğunu istatistiklerin ortaya koymasına karşın, intihar oranı erkeklerde daha yüksekti. Yahudilerde delilik oranı yüksekti, ama intihar oranı tersine düşüktü. Bu tür bir orantısızlık, Durkheim'e göre, delilikle intihar arasında kesin bir ilişkinin olmadığını ortaya koyuyordu.

İntiharda ırksal bir neden arayanlar da vardı. İstatistikler bunu da yalanlıyordu. Cermen ırkına bağlı kavimlerin bazılarında yüksek oranda intihar görülürken diğerlerinde bu tür bir ilişki gözlemlenmiyordu. Veraset ya da soyaçekim bir başka intihar nedeni olarak gösteriliyordu. Burada da zorunlu bir bağ görülmüyordu. Bu tür bir ilişki olsaydı intiharın en çok çocuklar arasında olması gerekirdi. Zira soyaçekim kendini en fazla çocukluk evresinde gösteriyordu. İstatistiklere göre, çocukluk çağında intihar oranı çok düşüktü. İklim ya da kozmik etmenlerin intiharı tetiklediği söylenebilir miydi? Bunun için de bir veri yoktu. Belirli bir ilkimde intihar oranı çağdan çağa değişiyordu. Son bir bireysel ilişki "sirayet" ya da taklitle bağlantılı olarak ortaya konuyordu. Durkheim'e göre böyle bir ilişki de düşünülemezdi.

Durkheim'e göre intihar, toplumsal bir olaydı. Toplumsal bir olayın nedeni gene toplumsal bir olayla açıklanabilirdi. İntiharın nedeni toplumda aranmalıydı. Bu evrede Durkheim intihar olgusunu; bencil (*égoïste*), elcil (*altruiste*) ve anomik (*anomique*), yani bunalımdan, kargaşadan, düzensizlikten kaynaklanan olmak üzere üç gruba ayırıyordu. Bencil intihar, bireyin bağlı olduğu din, aile, siyasal zümre gibi unsurlarca korunmamış olmasının sonucuydu. Toplumsal bağların gevşek olduğu, bireyin kendini yalnız hissettiği ortamda gerçekleşirdi. İstatistikler incelendiğinde intihar oranının Protestanlarda



بوتون دنیاده گنجلر نیچون انتحار ایدیورلر ؟

"Bütün dünyada gençler niçin intihar ediyorlar? Gençler yalnız bizde değil, dünyanın her tarafında intihar etmektedir. Bu umumî intihar salgınının umumî sebepleri vardır. Bunu Viyanalı bir ruhiyatçı nasıl izah ediyor?" *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 5-41, Temmuz 1927, s. 24-25.

Katoliklerden çok daha yüksek olduğu görülüyordu. Almanya'da Katolik olan Bavyera dolaylarında intihar oranı, Protestan olan Prusya'ya göre çok daha düşüktü. Bavyera'da intihar oranı milyonda 90, Prusya'da 133'tü. Bu oran Saksonya'da milyonda 300'ü buluyordu. İsviçre'de Protestan kantonlarındaki intihar oranı Katolik kantonlarındakinden dört-beş kat fazlaydı. Durkheim, bu farkların nedenini Protestanlığın Katolikliğe oranla daha özgür ve daha hoşgörülü olmasına bağlıyordu. Birey için inançlarını sil baştan kurmak ödevi çok ağır bir yüktü. Özgürlüğü kişiye büyük bir yük yüklüyordu. Bu nedenle bir Protestan, bu sorumluluğu bir Katoliğe oranla daha derinden hissediyordu. İnançlarını kendi kendine yaratmak zorunda olan Protestanlık, bilime, bilgiye herkesten fazla gerek duyuyordu. İnancın zayıfladığı ortamda eğitiminin elden geldiği kadar bu "hastalığın" önüne geçmesi gerekiyordu. İnsanı topluma bağlayan bir diğer zümre aileydi.

Keza siyasal zümre de aynı görevi görüyordu. İstatistikler bekârlarda intihar oranının evlilerden fazla olduğunu gösteriyordu. Çocuklulara oranla çocuksuz ailelerde de intihar yüksekti. Büyük siyasal bunalımlarda, savaşlarda intihar oranının köklü bir biçimde düştüğü görülüyordu. Yaşamın yoğunlaştığı bu tür ortamlarda bireysel kaygılar geri plana düşmüş, toplumsal yapı ruhları sımsıkı sarmıştı. Avusturya-İtalya savaşında her iki ülkede intihar oranları yüzde on dört düşmüştü. Durkheim'e göre intihar, bireyin dine, aileye, devlete olan bağlılığıyla ters orantılıydı.

İnsanın yalnız bağlı olduğu zümre tarafından korunmadığı ya da toplumsal bağların gevşek olduğu dönemlerde gündeme gelen intiharların aksine elcil (*altruiste*) intiharlarda birey, içinde bulunduğu topluma aşırı bağlı olduğu evrelerde intihar ediyordu. Bu tür intiharlara ilkel toplumlarda ve ordularda sık rastlanıyordu. İlkel kavimlerde yaşlıların, ölü kocalarının arkasından eşlerinin, hatta hizmetçilerinin intihar etmeleri bir gelenekti. Gotlarda, Vizigotlarda doğal ölüm düşünülemezdi. Bu tür bir ölüm ayıptı, hatta günahtı.

Toplumsal bunalımlar sonucu ortaya çıkan intiharlar anomik intiharlardı. Ekonomik krizlerin intiharları tetiklediği iddia ediliyordu. 1882 yılında Paris borsasında görülen kriz sonucu intiharlar yüzde yedi oranında artmıştı. Bu durum, yaşam koşullarının güçleşmesi ya da yoksulluğun artmasıyla yakından bağlantılı görülüyordu. Oysa durağan fakirlik intihar nedeni olamazdı. Genel istatistikler fakirlik arttıkça intihar oranının düştüğünü gösteriyordu. Bu tür durumlarda intiharların artmasının nedeni fakirlik ya da yoksulluk olamazdı. Ekonomik gelişmenin gözlendiği evrelerde de intiharlar artıyordu. İtalya'da 1890'da gözlenen ekonomik gelişme sırasında intiharların hatırı sayılır oranda arttığı görülmüştü. Kısaca, intiharın asıl nedeni toplumsal yapıda ortaya çıkan dönüşüm, başkalaşımdı. Diğer bir deyişle sürecin kendisi intiharı tetikliyordu. Bu dönüşüm olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilirdi. Toplum yapısında ortaya çıkan değişiklik bireyin yaşam koşullarını, manevi değerlerini altüst ediyor ve *anomie* diye nitelenen bu kargaşalık intiharlara neden oluyordu.

Durkheim, *İntihar* adlı kitabında bireyi intihara sevk eden kolektif bir gücün bulunduğunu ileri sürüyordu. İlk bakışta, bireysel bir olgu gibi görülen eylem, gerçekte toplumsal yapının sonucuydu. Toplumda herhangi bir evrede intihar sayısı, o toplumun o evredeki ahlâk yapısınca belirleniyordu. Her toplumun morfolojik ve kolektif yapısı intihara

karşı kolektif bir eğilim oluşturuyordu. Bireyin intihar eğilimini belirleyen bu kolektif eğilimdi. Sanıldığı gibi bireylerin intihar eğilimleri kolektif intihar eğilimini doğurmuş olamazdı. Durkheim, son kertede, din zümresinin, aile zümresinin, hatta ulus denen genel zümrenin bireylere manevi dayanağı vermekten uzak kaldığını söylüyordu. Buna karşılık meslek hayatı insan eylemlerinin başını çekiyordu. Meslekler insanın ruhunu tümüyle kuşattığına göre meslek zümrelerinin gelecekte insanlar için en güçlü bir manevi dayanak olacağını söylüyordu.

Necmeddin Sâdık, Max Bonnafous ve *İçtimaiyyat* Kitabı

Sosyoloji, birçok Batı ülkesinden önce, daha Meşrutiyet yıllarında Türkiye'de okullarda okutulmaya başlanan bir dersti. İlk ders kitaplarından birini Ziya Gökalp yazmıştı. Cumhuriyet'in erken döneminde sosyoloji ders kitaplarını Mehmed İzzet, Ali Kâmi, Necmeddin Sâdık ve Max Bonnafous kaleme almışlardı. Döneme özellikle dört ders kitabı damgasını vurmuştu. Bunlar sırasıyla Necmeddin Sâdık ve Max Bonnafous'un ortak eserleri olan *İçtimaiyyat*,[342] Mehmed İzzet'in *Yeni İçtimaiyyat Dersleri*,[343] Alain Gleyze ve André Hasse'den Mehmed İzzet tarafından Türkçeye çevrilen *Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbikatıyla İçtimaiyyat Dersleri*[344] ve Ali Kâmi'nin *İçtimaiyyat*'ıydı.[345]

Necmeddin Sâdık ve Max Bonnafous ikilisin kaleme aldıkları *İçtimaiyyat* kitabı Durkheim'in çizgisinde kurgulanmıştı. Kitabın on ikinci faslını oluşturan son bölümü "İçtimaî Ahlâk Tatbikatı: İntihar" başlığını taşıyordu. Yazarlar bölüme öncelikle intiharı tanımlamakla başlıyorlardı: "İntihar bizzat fiilin kurbanı tarafından, bu neticeyi husule getireceğine vakıf olarak, ika' edilen müspet veya menfi bir fiilden bilvasıta veya doğrudan doğruya tahassül eden her ölüm hâlidir".[346] Bu tanım, Durkheim'in *İntihar* adlı eserinden alınmıştı. Ardından sosyologlar ile psikologların iki farklı açılımı gündeme geliyordu. "Bu hadiseler acaba, umumiyetle zannedildiği gibi yalnız ruhiyyat mütehassıslarını mı alakadar eder?" sorusuna cevap verilirken, istatistiklerin aynı toplum dâhilinde beş-on yılı aşmamak koşuluyla, uzun bir sürede intiharların adedinin üç aşağı beş yukarı aynı olduğu, hatta intihar adetlerinin bu sürede doğum ya da ölüm miktarlarından daha fazla istikrar gösterdiği kaydediliyordu. Nüfus verileri ışığında bir "daimiyyet" göstermesi, intiharın toplumsal, "içtimaî" bir olay olduğunu ilk bakışta kanıtlıyordu. Böylece intiharların nedenini intihar edenlerin "ferdî" nitelikllerinden çok toplumun bünyesinde aramak gerekiyor-

du. Öte yandan, bir toplumda yıllık intihar sayılarında belirgin bir değişiklik ortaya çıktığı zaman, aynı yıllarda o toplumda derin "içtimaî buhranlar" olduğu görülmüştü. Buna 1848 yılı Avrupası örnek gösteriliyordu. Güçlü devrim hareketlerinin toplumları sarstığı bu yılda intihar eden insan sayısında hatırı sayılır bir azalma gözlemlenmişti.[347]

İntiharın "gayr-i içtimaî" (*extra-social*) nedenlerle açıklanabilmesinin mümkün olup olmadığını sorgulayan yazarlar, psikologların yaklaşımına gönderme yapıyor ve intihar olayının "gayr-i içtimaî" ya da "cemiyet harici" kişisel nedenlerle açıklanmasının sakıncalarına değiniyorlardı. İntiharı, "gayr-i içtimaî, yahut cemiyet harici, ferdî" nedenlerle açıklamak isteyenler "cinnet, ırk, irsiyyet, günî amiller (iklim, derece-i hararet ilah.) taklit" gibi nedenler ileri sürüyorlardı. Yazarlara göre "mecnun" kadınların adedi, deli erkeklerin adedinden daha fazlaydı. Eğer intihar ile delilik arasında bir bağlantı olsaydı, intiharın kadınlarda daha çok olması lâzım gelirdi. Oysa tam tersine, bir kadına karşılık dört erkek intihar ediyordu. Keza, cinnet Yahudilerde, diğer ırklardan fazlaydı. Oysa Yahudilerde intihar eğilimi çok düşüktü. Öte yandan, insan yaşlandıkça cinnete daha eğilimli oluyordu. Bu nedenle yaş ilerledikçe intihar eğiliminin artması gerekirdi. Oysa böyle değildi. 75 yaşındaki insanlarda intihar oranı 35-40 yaşındakilerden daha düşüktü.[348]

Sorgulanan diğer bir husus alkol ile intihar ilişkisiydi. Cinnet ile içki arasında sıkı bir ilişki olduğu hâlde alkolizm ile intihar arasında herhangi bir bağlantı kurulamıyordu. İntihar istatistikleri, içki bağımlılığı istatistikleriyle karşılaştırıldığında bunlar arasında bir ilişki olmadığı görülüyordu. Bu, en azından Avrupa ve bilhassa Fransa ve Almanya için kesindi. Dolayısıyla intiharları bir tür cinnet ya da ruhî marazla açıklamak doğru değildi. İntiharları ırkla da ilişkilendirmek yanlıştı. Mesela Slavlar pek az intihar ettikleri hâlde Bohemya ve Moravya, bu ırk içinde istisna oluşturuyordu. Bohemya'da bir milyon nüfusa 158 intihar vakası isabet ederken Moravya'da bu sayı 135, Hırvatistan'da 30, Dalmaçya'da 14'tü. Cermen ırkına mensup milletlerde de aynı farklar gözleniyordu. Almanlarda intihar vakası düşüktü. Flamanlar ve Anglosaksonlarda da bu böyleydi. İskandinavlar, İsveçliler ve Norveçlilerde intihar oranı düşükken Danimarkalılarda bilakis çok yüksekti. Yazarlara göre, bu tür örnekler artırılabilirdi. Kısaca ırk ile intihar arasında bir ilişki olamazdı. Eğer irsiyet ile intihar arasında bir ilişki olsaydı, çocuklarda intihar vakalarının yetişkinlere oranla daha fazla olması

gerekirdi. Zira irsî etkiler, çocuk yaşlarda daha belirgindi. Öte yandan irsen intikal eden intihar eğilimi, erkek ve kız çocuklarda aynı oranda gözlemlenebilir olmalıydı. Oysa çocuk yaşta intihar, diğer yaş gruplarına oranla daha düşük, erkeklerde ise kadınlardan daha yüksekti. İklim ve ısı derecesiyle intihar arasında da bir ilişki olamazdı. Aynı iklimde, aynı ülkede, aynı yörede intiharların sayısı zamanla değişiklik gösteriyordu. Durkheim, bazı mevsimlerde intiharın fazla olmasının ya da gündüzleyin insanların geceye oranla daha fazla intihar etmesinin, bu zaman dilimlerinde toplumsal yaşamın daha yoğun olmasından ileri geldiğini söylemişti. Kısaca intiharların "gayr-i içtimaî", yani toplumsal olmayan nedenlere tabi olmadığı ortadaydı.

İçtimaiyyat kitabında yazarlar, intihar konusunu sosyolojinin uygulama alanını göstermek için vurgulamışlardı. Amaç, sosyolojinin uygulamalı bir boyutunu, kuramın ötesinde sosyolojik araştırmanın amacını ve gerçekçiliğini ortaya koymaktı. Öte yandan sayılara dökerek toplumsal olayların ne ölçüde kesin ve bilimsel bir yöntemle incelenebileceğini, ancak bu yöntemle sonuca varılabileceğini göstermekti. İntihar üzerine çalışmalar sosyolojinin uygulama alanında en parlak örneklerden biriydi. Diğer bir amaç, sosyolojinin ahlâk anlayışına yepyeni yönelimler verdiğini kanıtlamaktı. Ahlâk, Durkheim sosyolojisinin önemli bir boyutunu oluşturuyordu. Nitekim *İçtimaiyyat* kitabıyla aynı yıl Hüseyin Cahid, Durkheim'in *Ahlâk Terbiyesi*'ni Türkçeye çevirerek yayımlamıştı.[349] Birçok düşünür intiharı "gayr-i ahlâkî" görüyor ve bunu kanıtlamak için kuram üretiyordu. Mesela Kant intiharın ahlâkî olmadığını, çünkü akıl açısından bir çelişkiyi içerdiğini söylüyordu. Kant'a göre, intihar eden kişi, insanlığın temel görevinden kaçan "fena" bir bireydi. Oysa intihar, sosyolojik bağlamda kişi iradesinden bağımsız "tabii", "normal" bir olaydı.

İntihar, tarihin her evresinde toplum tarafından dışlanmıştı. Bütün dinî cemaatler, İslamiyet, Hıristiyanlık, tüm ülkeler intiharı "yasak"lamıştı. "Tabii" bir olay olduğu hâlde "toplumsal vicdan" tarafından "nehy" edilmiş, yasaklanmıştı. Örf anlayışının başlangıcı olan aklî ahlâk beklentisi, bize yalnız ahlâkî emirleri bildirmez, bu emirlere itaat yolunu da gösterirdi. İntihar olayının tahlili, bu noktadan, ahlâk sanatı ya da kanun koyucu için yararlı olabilirdi. Çağdaş toplumlarda en yoğun görülen "hodbin" intihar türüydü. Bunun nedeni, bireyin güçlü bir toplumsal zümreye yeterince bağlı olmamasıydı. Kendini yalnız hisseden, nereye "vakf-ı nefs" edeceğini bilmeyen birey, kurtuluşu

ölümde buluyordu. Demek ki devlet adamlarının ve terbiyecilerin vazifesi, bireye dayanak olacak, bireyi kendi nefsi üzerine "rücu"dan men edecek, onu bedbinlikten ve böylece intihardan kurtaracak "içtimaî zümreler" oluşturmak ve bireye, bu zümre bünyesinde kalmayı öğretmekti.

Son aşama olarak bu "zümreler"i tespit kalıyordu. Yirminci yüzyıl toplumlarında, bireylerin muhtaç olduğu bu "ruhanî" dayanak görevini görecek zümreler hangisiydi? Bunu yanıtlamak zordu. Yalnız şu söylenebilirdi ki yüzyıllarca insanları kendilerine raptetmiş olan dinî zümre, dinî cemaat artık eski rolünü oynayarak bireylerin ruhunda güçlü bir dayanak ve bir "ideal" görevi göremiyordu. Aile zümresi de son yüzyılın gelişmeleri ışığında özellikle iktisadî gerekçelerle bu görevi ifa edemez duruma düşmüştü. Millet denen genel zümre, zaman zaman, özellikle tehlike anında, bireyleri sıkı bir surette kendisine rapteterek kalplerde güçlü bir "ideal" ateşi uyandırabiliyordu. Nitekim böyle zamanlarda intiharın birdenbire azaldığı gözlemleniyordu. Hiç şüphe yok ki Türkiye'de "milliyet mefkûresi" çok güçlü bir ruhanî dayanaktı. Fakat bu milliyet alevi kalpleri, tarihin ve zamanın her anında ısıtmaya yeterli değildi. İnsanın günlük uğraşlarında, iş güçle haşır neşir olduğu bir evrede, her an millî hislerle hareket etmesi beklenemezdi. Son yüzyılda millet denilen "vatanî zümre" o denli genişlemişti ki bu geniş alan dâhilinde bireyin vicdanını sürekli denetim altında tutarak, onun varlığını kavraması olanaksızdı. Böylece, dinden, aileden, milletten bu "ruhî istinadgâh" beklenemezdi. Ama bu konuda insanlığı kurtaracak yeni bir zümre vardı. Bu zümre "meslek zümresi" idi. Yirminci yüzyılda insan için hayat ve faaliyet merkezi gitgide mensup olduğu "meslek" oluyordu. Bütün varlığını düzenleyen, üzerinde her gün, her an hâkim olan, meslekî meşguliyetti. Her insan, kendisine lâzım olan ahlâkî gücü, "mefkûre ateşi"ni doğmakta ve gelecekte en güçlü bağı oluşturacak olan meslek zümresinde bulacaktı. Kitap, böylece dönemin en güçlü fikir hareketlerinden biri sayılan "meslekçilik"le son buluyordu.

Necmeddin Sâdık ve İntihar

İntihar konusuna eğilen, intihara geniş yer veren dergilerden biri yukarıda belirtildiği gibi *Hayat Mecmuası*'ydı. İntihar üzerine ilk yazılardan biri, bir baş makale olarak Necmeddin Sâdık tarafından bu dergide yayımlanmıştı. Başlığı "İntihar Neden Çoğalıyor?"du.[350] Ma-

kale o günlerde seçkin bir aileye mensup, iyi terbiye görmüş bir genç kızın intiharı üzerine yazılmıştı. İntihar, İstanbul'da geniş yankı uyandırmıştı. Necmeddin Sâdık'a göre, hekimler intiharın gerçek nedenini "cinnet"e, "cinnet-i muvakkate"ye, yani geçici cinnete yoruyorlardı. Onlara göre intihar edenler çoğu kez asabı bozuk, dimağı hasta insanlardı. Bunlar erotik ya da toplumsal yaşamın kurbanı olan "marazi" mizaçta kişilerdi. Hekimler her şeyin nedenini uzviyette arıyorlar, bu nedenle intiharın saiki de uzvî ya da ruhî yozlaşma, soysuzlaşma, o günkü deyimle "tereddî"lerdi. Oysa intihar olayları ayrıntılı bir biçimde incelenirse intihar edenler arasında dimağ sorunu olana pek az rastlanıyordu. Genellikle son dakikaya kadar iradelerine sahip, muhakeme yeteneği olan, "tefrik ve temyize muktedir" insanlardı. O hâlde "muhafaza-i nefs" gibi, bilincimizi kuvvetle sarmış ve hareketlerimize, şiddetle hâkim bir "sevk-i tabiye galebe çalan bu saik", intihara sevk eden neden ne olabilirdi?

Bu soruya yanıt verirken Necmeddin Sâdık, yine Durkheim'e başvuruyordu. Eğer bu saik, ruhî, uzvî, yani bireysel olsaydı, insanları değişik mahallerde ve zamanlarda intihara sevk eden ve sınırsız bir şekilde değişik özel nedenlerin var olduğu bir dünyada intiharların miktarları da yıldan yıla fark ederdi. Oysa uluslararası intihar istatistikleri incelendiğinde intihar istatistikleri ve oranı hiç değişmiyordu. Uzun yıllar aynı düzeyde kalıyordu. Bu düzen, intiharın bireysel amiller sonucu olmadığını gösteriyordu. Bazen bir ulusun tarihinde, birdenbire intihar oranlarının yükseldiği görülüyordu. Bu devreler incelendiği zaman mutlaka, o toplum için büyük bir siyasî ya da toplumsal buhrana rastlanıyordu. Nitekim Darülfünun İçtimaiyyat Enstitüsü'nde yapılan istatistiksel bir inceleme,[351] İstanbul'da son yıllarda intihar eden insan sayısının arttığını gösteriyordu. Bu yıllar, Türkiye'nin geçirdiği derin "takallüb"ler, köklü dönüşümler dönemiydi.

Necmeddin Sâdık, bu noktada sosyologların yaptıkları incelemelerden çıkan sonucu gündeme getiriyordu: Nasıl bireyleri bazen "nevmidî"ye, ümitsizliğe sevk eden ruhî cereyanlar varsa, aynı surette cemiyetler için de zaman zaman esen bedbinlik rüzgârları olurdu. Bu cereyana kapılan direnme yeteneği zayıf insanlar arasında intihar vakaları çoğalırdı. Bu toplumlar içinde intihara sevk eden, "mütevellidü'l-intihar" adı verilen bu ümitsizlik cereyanının birdenbire güçlenmesinin nedeniyse toplumsal bağın, "içtimaî riştenin" değişik nedenlerle gevşemesi, bireyin kendi kendini belirli ve güçlü bir hedefe yönelmiş görmemesi,

daha genel bir tabirle idealin, "mefkûre"nin zaafa uğramasıydı. Nefsini nereye yönlendirebileceğini bilmeyen, sonsuz toplum yaşamı içinde kendini yapayalnız hisseden, "maşerî vicdan"ın denetimi dışında kalan birey, ruhunu ezen bu ümitsiz ve boş yaşamdan yegâne kurtuluş çaresini ölümde buluyordu. İntiharların önüne geçmek için özel yaşamı düzene sokmak yeterli değildi. Toplumsal yaşamın yoğunluğunu arttırmak, bireyleri "maşerî vicdan"ın sıkı denetimi, "inzibat"ı altına sokmak gerekirdi. Daha doğrusu eski itikatların sarsıldığı, vicdanların bir şekilde boş kaldığı bir zamanda, yeni ve aynı derecede güçlü bir ülkünün, "mefkûre"nin "ümit ve hararet verici şuaları"na, ışınlarına ihtiyaç duyuluyordu. Bu bedbinlik cereyanıyla mücadele etmek için toplumsal bağları güçlendirmek, "içtimaî rabıtaları daha fazla sıkmak" icap ediyordu. Çözüm bireylerin gerek "millî hayat"ın, gerek "hususî meslek hayatı"nın şevk, cesaret, ümit telkin eden yoğun etkinliği içinde yaşamlarını sürdürmelerini sağlamaktı.

O günlerde seçkin bir ailenin kızı Belma, ne kimya dersinden kırık not aldığı için, ne hayalî, "muhayyel" ve masum bir aşkın, ne de "müfrit hassasiyet"inin kurbanıydı. O, diğer yüzlerce-binlerce ölüm yoldaşı gibi boş ve gereksiz gibi görünen ülküsüz, idealsiz, "mefkûresiz" bir yaşamın uçuruma yolladığı biçarelerden biriydi. Necmeddin Sâdık'a göre, evet Cumhuriyet yeni bir düzen getirmişti, ama insanlar büyük bir boşluk içerisindeydi. Koskoca bir imparatorluk çökmüş, yerine kurulmakta olan ulus-devletin idealleri henüz oluşmamıştı. Hele İstanbul, Ankara'dan uzak, kendi başına bırakılmış, lodosa kapılmışçasına başıboş sağa sola savrulan bir kentti. Bu kentte özellikle genç kızlar ve kadınlar kendi kimliklerini oluşturmakta güçlük çekiyorlardı. Cumhuriyet kadını Osmanlı dönemine oranla daha özgürdü, ancak bir "ideal"den yoksundu.

Fahreddin Kerim ve İntihar

İntiharları; "alelade veya basit intiharlar", "sinir hastalıklarından mütevellit intiharlar", ve "gençlerde büluğ buhranından mütevellit intiharlar" olmak üzere tasnif eden Doktor Cemal Zeki, bu konuda yazdığı kitapta türlerden birini, yani "gençlerde bilhassa kız ve kadınlarda büluğ devresindeki buhranlardan mütevellit intiharlar"ı ele alıyordu. Ona göre bu tür intiharların nedeni psişik değil, fizyolojikti. İntiharlar delilikten fazla fizyoloji addedilebilecek bir "hâlet-i maraziyye"ydi. Cemal Zeki'ye göre, genç kız ve kadınlarda intihar çözümsüzlüğün



"Memleketimizdeki İntihar Salgınına Karşı Ne Yapmalıdır?.. Üç sınıf insan intihar eder. Birincisi emrâz-ı ruhiyye mübtelaları, ikincisi asabiler, üçüncüsü de intihardan evvel bir tedavi-i ruhî ibraz etmeyenlerdir. Doktor Fahreddin Kerim Bey bu hâlet-i ruhiyyelerin esbâbını izah ediyor." Fahreddin Kerim, "Memleketimizdeki İntihar Salgınına Karşı Ne Yapmalıdır?.." *Sevimli Ay*, sayı 1, Şubat 1926, s. 6-7.

---

doruk noktasıydı. Büluğ devresinde görülen asabi buhranlar, ruhî sadmeler birçok kez intiharla sonuçlanmıştı. Büluğ ise özellikle genç kızların sorunuydu.

Giderek laikleşen Türkiye'de bu sarsıntıların daha da derinden hissedildiğini söyleyen Cemal Zeki, kadının sürekli geleneksel normları sorgulamak zorunda bırakıldığını, baskının çoğu kez çözümsüzlüğe neden olduğunu ve intiharla sonuçlandığını kaydediyordu. Disiplin sürecinin hedefinde genç kızlar vardı. Daha okul sıralarında kızları uyarmak, onları "altın tuzak"tan korumak gerekiyordu. Marazi aşkın sonu akıl hastanesi, bimarhaneydi. Şehvanî duyguları dizginlenemeyen genç kızlar "bir an evvel evlendirilmeli ve hatta cemiyet hayatından ayırtılarak köy, çiftlik hayatı gibi sakin, münzevi bir muhite gönderilmeli"ydi. "Bunlara lüzumuna göre seyahat, kır, dağ gezintileri, ılık banyolar tavsiye etmeli, ahvâl-i ruhiyyeleri fevkalade muhattal olan, sık sık ruhî buhranlar gösterenler tecrit edilmeli", gerekirse Emrâz-ı Akliyye ve Asabiyye Müessesesi'ne, Bakırköy'e gönderilmeliydi.

Cemal Zeki'nin yazdıkları bir hekim için tabii uç noktaydı. Bu konuda aklıselim sahibi hekimler, intiharı her ne kadar "cinnet"le bağdaştırıyorlarsa da daha ılımlı bir söylem içerisindeydiler. Ama "taaddüd-i zevcât" ya da çok eşle evlilik konusunda dönemin sinir ve akıl hastalıkları üstadı Profesör Doktor Mazhar Osman'ın "ihtisası"na binaen söyledikleri tıp çevrelerinde pek de yabana atılacak bir görüş değildi.[352] Erken Cumhuriyet döneminde, diğer meslek zümrelerinde olduğu gibi hekimlikte de tanıların ve çözümlerin ne denli savruk olduğunu gösteriyordu. Mazhar Osman'a göre çok eşlilik fuhşun panzehiriydi. Toplumsal hastalıkların en kötüsü olan fuhşu azaltan, doğumları çoğaltan, kadını fahişelikten hanımefendiliğe, çocuğu piçlikten aile evlatlığına yükselten "taaddüd-i zevcât" idi. Cumhuriyet'le birlikte bu tür bir örf ve âdeti kaldırmak isabetli bir hareket olamazdı. Bir eşle iktifa edemeyecek ruh haletine sahip erkek, evi dışında fahişelerle ömür geçirecek, servetini sefahat yolunda sarf edecek, bitirecek, zührevi hastalıkları aile ocağına sokacaktı. Oysa birden fazla eş alırsa servetini safahata değil, geniş ama meşru bir aile oluşturmaya sarf edecekti. Eşleri de bu sayede "temiz" kalacaktı. Mazhar Osman dönemin akıl hastalıkları alanının "guru"su sayılıyordu. Toptaşı'ndan Bakırköy'e onun sayesinde geçilmişti. Literatürde öncülük etmiş, "emrâz-ı akliyye ve asabiyye" konusunda birçok değerli eserin yazarı olmuştu.

Genç kız intiharlarının yoğun tartışıldığı evrede, intihar konusunda ruhiyatçıların, hekimlerin, psikiyatri camiasının sözcülüğünü Fahreddin Kerim (Gökay) üstlenmişti. *Hayat Mecmuası*'nda "içtimaî meseleler" sayfalarında yer alan dört sayılık yazı dizisi "İntihar Karşısında Ruhiyyatçı" başlığını taşıyordu.[353] *Hayat Mecmuası*'nın yayıncısı bu diziye başlamadan önce okuyucuları şu satırlarla bilgilendiriyordu:

> Türk cemiyetinin bünyesi, son zamanlarda intihar denilen içtimaî bir marazla aşılanmış bulunuyor. *Hayat* bu mühim meseleye muhtelif vesilelerle temas etmiş ve bütün münevverlerin nazar-ı dikkatlerini celbetmeyi bir vazife bilmiştir. Bu defa genç mütefekkirlerimizden Doktor Fahreddin Kerim Bey İstanbul Türk Ocağı'nda mecmuamızın evvelki sayılarında neşr edilen birkaç makale dolayısıyla yeniden bu meseleye temas etmiş ve mecmuamız için bu konferansın bir suretini göndermek lütfunda bulunmuştur. Bu gibi büyük meselelerin ilmi münakaşalara vesile hazırlamasını memleket hesabına memnuniyetle telakki ediyoruz.

"İstanbul Darülfünunu'nda seririyyat-ı akliyye müdür muavini ve emrâz-ı asabiyye ve akliyye müessesesi şeflerinden" Fahreddin Kerim

intihar sorununun yüzyıllardır bilim dünyasını işgal ettiğini kaydediyor, intiharın halk arasında delilik olarak telakki edildiğini ve eski dinlerin de bu sorunla yakından ilgilendiğini belirtiyordu. Hıristiyanlar intihar edenin cenazesini ayrı bir mahale ayinsiz defnetmişler, Müslümanlar da "telef-i nefs"i en büyük günahlardan biri addetmişlerdi. Fahreddin Kerim'e göre intihar edenlerin büyük çoğunluğu cinnetle malul idi. Bu fiil "selâmet-i akl" ile izah edilemezdi; intihar "mecânine", yani mecnunlara münhasırdı. Birçok "akliyye mütehassısı" bu fikri savunuyordu. Ancak cinnet tezi daha sonraları bir ruhî araz olarak diğer hastalıklarla bağlantılı görülmüş, intihara sevk eden amiller ise "mâlihulyâ", yani kuruntu, hâyal-i hâm, vesvese, melankoli gibi hezeyanlarla açıklanmaya başlanmıştı.

Fahreddin Kerim, temkini elinden bırakmamış, intiharın "asrî tabâbet-i ruhiyye" ilmi tarafından her zaman cinnet sonucu olmadığını vurgulamıştı. Ancak durum böyleyken, o sırada intihar olayları toplumsal açıdan incelenirken "emrâz-ı akliyye mütehassısları"nın haksız olarak hücuma uğradıklarını kaydediyordu. Fahreddin Kerim, "*Hayat Mecmuası*'nda içtimaiyyat müderris-i muhteremi Necmeddin Sâdık Beyefendi yazmış oldukları bir makalede emrâz-ı akliyye mütehassıslarına sorarsanız her müntehir [intihar eden] mecnundur hükmünü verirler diyerek vermediğimiz bir hükmü bize atfetmiş oluyorlar" diyordu. Aynı eleştiriyi, konuyu yine *Hayat Mecmuası*'nda ele alan Max Bonnafous'a da yöneltiyordu: "Mösyö Bonnafous 'intiharın bir cinnet mevkiinde addedildiğini birçok defa işittim. İnsanların ekserisi indinde bir müntehir [intihar eden], bir hasta, bir kaçık, cümle-i asabiyyesi normal olmayan bir adamdır. Ben bugün intişar etmiş bulunan bu fikirlere karşı mücadele ve intiharın cinnetle hemen hemen hiçbir münasebeti olmadığını ispat etmek istiyorum. İntiharı bir cinnet diye izah eden müddeâ yeni değildir. Bu müddeâ bilhassa tabibler nezdinde hüsn-i kabul gördü' tarzında bir görüş ileri sürüyordu". Fahreddin Kerim'in bu satırlardan sonra dört sayılık yazı dizisi Max Bonnafous'a yanıt veriyor; "her şeyden evvel intiharın cinnetle hemen hemen hiçbir münasebeti olmadığını kat'iyetle iddia eden Mösyö Bonnafous'a cevab vermek isterim ki bu iddiaları hakikat-ilmiyyeyle taban tabana zıttır" diyordu.

Max Bonnafous, derginin üç sayısında intiharın cinnetle bir ilişkisi olmadığını uzun uzun anlatmıştı.[354] Fahreddin Kerim'e göre intihar gibi karmaşık bir olayı değişik açılardan incelemek gerekiyordu. Nasıl ki geçmişin "araz-ı ruhî" mütehassıslarının her intihar bir cinnettir gö-

rüşü eleştiriliyorsa, keza intiharla cinnetin hemen hiçbir ilişkisi yoktur tarzındaki "içtimaiyyatçı"ların iddiası da o oranda yanlıştı. Bilimde bir konuda görüş belirtilirken diğer bilim alanlarının uzmanlarının görüşlerinin çürük olduğunu söylemek bilimsel hoşgörüyle bağdaşmazdı.

Çağdaş "emrâz-ı ruhiyyeciler" açısından intiharlar üç gruba ayrılıyordu: İlki, "emrâz-ı ruhiyye mübtelaları"nda görülenlerdi. Bir cinnet hezeyanının etkisiyle gündeme gelebiliyordu. İkinci grup, "muvazenesiz" adı verilen psikopat ve asabî insanlarda iç ya da dış amillerin sevkiyle husule gelen intiharlardı. Üçüncüsü ise normal insanlarla "siklotimik" denen devrî mizaçlı doğal insanlarda toplumsal, ahlâkî ya da dinî zorunluluklar nedeniyle görülen intiharlardı.[355] İşte bu üç tasnif ayrı ayrı incelendiğinde intihar olaylarının çoğunluğunun "mecânin" arasında olduğu görülüyordu. Mecnunların intiharlarında veraset unsuru en ön safta yer alıyordu. Veraset "emrâz-ı akliyye"nin oluşumunda son derece önemli bir rol oynuyordu. "İrsiyyet-i müteşâbihe" denilen, aynı ailede ve aynı yaşta değişik nesillerde görülen intiharlar mevcuttu. Özellikle depresif mizaçlı siklotimik ailelerde bu tür tevarüse sıklıkla rastlanıyordu. Bu bilgilere intihar eden kişinin ailevi, şahsî geçmişi incelenerek ulaşılabilirdi. İçtimaiyyat mütehassısları bu ciheti görmezden geliyor, yalnız resmî kaynaklardan aldıkları istatistiklerle iktifa ediyorlardı. İntihar girişiminde bulunup sağ kalan durumlar incelendiğinde irsiyyetin ve mizacın rolü açık bir şekilde gözlemleniyordu.

Fahreddin Kerim, yazılarında intihar edenlerin beyinleri üzerinde yapılan incelemelere de değiniyor; "teşrih-i marazî" gibi bilimsel ilkelerle yürütülen çalışmalarda intihar edenlerin beyinleri incelendiğinde "felc-i umumî-i müterakki" denilen frengiden ya da erken bunamadan (ateh-i şeyhiye) muzdarip olduklarını görüyordu. Fahreddin Kerim "şu hâlde intiharların ekseriyet-i mühimmesine mecâninde tesadüf ediyoruz" sonucuna varıyordu. Bu arada somut örnekler veriyordu: "[K]endisini gaza bulayıp da cayır cayır yakan, Beyoğlu'nda iki kadını ve sonra kendisini öldüren doktoru, daha geçen gün Rum hastanesinde kendisini asan bir muallimi, hastanenin lağım çukurundaki yağmur birikintisine başını sokarak intihar eden talebeyi, daha bugün odada kömür dumanında kendisini boğmak isteyen kadını, daha bunun gibi birçok vakaları tetkik ettiğimizde kendilerinin bir maraz-ı ruhî ile musâb [duçar] olduklarını görüyoruz."

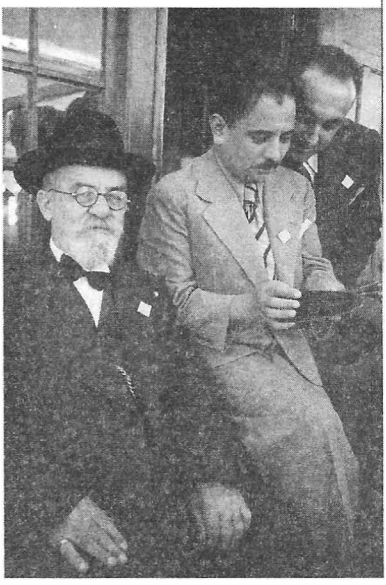
Ancak son zamanlarda İstanbul'da görülen intiharlar, yukarıda belirtilen ikinci türdendi. "Bünyevî psikopat" adı verilen bu insanlar

"dejenere ve muvazenesiz" kişiliğe sahiptiler. Depresif mizaçlarda intiharlar çok görülürdü. İntihar edenlerin büyük bir çoğunluğu bu mizaçtaydılar. Melankoli de bu tür mizaçlar üzerinde gelişirdi. Sorun, Mösyö Bonnafous'un "ferdin cümle-i asabiyyesi ile kabil-i izah ferdî hadise olmayıp ancak içtimaî sebeplerle izah olunabilecek bir hadise-i içtimaiyyedir" demesiyle bitmiyordu. Bireyin mizacı mühim rol oynuyordu. "İçtimaî buhran"lar ancak böyle bünyeleri etkiliyordu. Şahsiyyet sorunu çok mühimdi.

Fahreddin Kerim'in sorun edindiği bir başka alan "sirayet"ti. Özellikle isteriklerde ve zayıf iradelerde bu çok önemliydi. İntihar vakalarında birçok kez gazeteler, iri puntolarla sorunu izam ediyor ve intihar edenleri kahraman konumuna sokan haberler yayımlıyordu. Bu da intihar salgınında önemli bir rol oynuyordu. Birçok fizyolojik ve marazî hâller gayrı ihtiyari surette sirayet ederdi. Gülmek, ağlamak, kaşınmak ve benzeri durumlar buna örnekti. Bir askerî kışlada iki apandisit ameliyatı ertesi, bütün koğuşta apandisit ağrıları görülmüştü. İntihar da sirayet edebiliyordu. Bu sirayet aşırı teessür içinde olanlarda, zayıf muhakeme ve fikirlilerde fazlaydı. Sağlam insanların intiharı bir tür istisnaydı. "Bir düşman karşısında cephanesini teslim etmemek için ateşleyen, dağ başında eşkıya taarruzuna maruz kalan bir adamın ailesinin namusunu kurtarmak için kendi ve ailesini feda edişi gibi hâller bizim tetkikatımız haricindedir" diyordu. Japonya'da imparatoru için intihar edenler ya da Hindistan'da dinî intiharlar keza farklı nitelikteydi.

İntiharları önlemek için ne yapmak gerekiyordu? Buna yanıt arayan Fahreddin Kerim, intihar vakalarını inceleyerek kurtulanları akıl hastanesine göndermek, uzun süre tedavi etmek, bir süre kendilerini "medenî hukuk"tan mahrum bırakmak, gazetelerde intihar olaylarını adi zabıta haberi düzeyine düşürmek gibi zorunlu önerilerin yanı sıra, "zayıf sinirliler"e kötümserlik aşılayan eserlerden uzaklaştırmak gereğini vurguluyordu. Son olarak "ideal" noktasına değinen Fahreddin Kerim, Türk gencinin bu tür bir itham altında bırakılamayacağını söylüyor, "Sakarya'da doğan, Lozan'da bütün azimetle gözleri kamaştıran mefkûre güneşimizin en soğuk ruhları ısıtacak kuvvette" olduğunu kaydediyordu. Sorunu "ideal" noksanına götürmektense sinirliler ve zayıf ruhlular arasındaki ruhî sirayet sorununa eğilerek bu zayıf ruhluları güçlendirecek önlemler almak konusunda ruhiyatçı ve içtimaiyatçıların ortak çalışmalarını öneriyordu. Bu konuda gençlik örgütleri bilim insanlarının gösterecekleri yol sayesinde yardımcı olabilirdi. Böylece intihar salgını söner, unutulup giderdi.





Genç kız intiharlarının yoğun tartışıldığı evrede, intihar konusunda ruhiyatçıların, hekimlerin, psikiyatri camiasının sözcülüğünü Fahreddin Kerim (Gökay) üstlenmişti. *Hayat Mecmuası*'nda "içtimaî meseleler" sayfalarında yer alan dört sayılık yazı dizisi "İntihar Karşısında Ruhiyyatçı" başlığını taşıyordu.

Resimli Ay ve İntihar

1920'li yılların en ses getiren dergisi *Resimli Ay*'da imzasız makalelerin çoğunu Zekeriya Sertel ya da Sabiha Sertel yazıyordu. İntiharla ilgili yazılar da büyük bir olasılıkla Sabiha Sertel'in kaleminden çıkıyordu. Günlük gazetelere intihar konusunun yoğun bir şekilde yansıdığı bir evrede *Resimli Ay*, "Gençler niçin intihar ediyorlar?" sorusunu soruyordu. Bu yazı bir yönüyle hekim kesimine bir cevap niteliği taşıyordu. "İntiharlar neden çoğalıyor? Genç kızlarımız nelerden şikâyet ediyorlar? İçtimaiyat ve ruhiyatçılar bugünkü gençlerde mevcut

intihar temayülünü hangi sebeplere atfediyorlar?" Yazı, bu sorularla başlıyordu. Özellikle bir ay önce üç "mektepli genç kız"ın intihar girişimi kamuoyunu uzun süre işgal etmişti. Bu kızların intiharı, gençler arasında özenti bir intihar salgınının oluştuğu kanısını uyandırıyordu. Toplumsal sorunlara geniş yer veren *Resimli Ay*, bu konuya kayıtsız kalamazdı. Konunun üzerine eğildi; konuyu bilen kişilerle görüştü ve intiharın nedenlerini bir bir sıraladı.

Her şeyden önce gençler baskı altındaydı. Bunu *Resimli Ay* "evdeki tazyik" olarak dile getiriyordu. Artık gençlik özgür olmak, bağımsız davranmak istiyordu. "Bugünkü gençlik hürriyet ve istiklâl âşığı"ydı. Gençler hayatın bütün zevklerinden yararlanmak istiyorlardı. Özellikle genç kızlar dans etmekten, arkadaş edinmekten, gezip tozmaktan, eğlenmekten yanaydılar. Zamane genci tüm bu özgürce davranışları yaşamak istiyordu. Birçok genç kız özgürlüğünü kazanmış erkek arkadaşlarına gıptayla bakıyordu. Oysa evde geleneksel, "ananevi terbiye" hâkimdi. Genç kız biraz süse merak salsa ailesi müdahale ediyordu. Eve biraz geç gelse kendisine çıkışılıyordu. Bir konsere ya da bir baloya gitmek istese izin verilmiyordu. Nihayet bu "tazyik" o noktaya varıyordu ki genç kız artık hayatın katlanılamaz olduğuna kanaat getiriyordu. Böyle yaşamaktansa ölümü tercih ediyordu. O noktada "bedbiniyyet" başlıyordu. Hayatı beğenmeyen, ondan şikâyet eden genç kız için intihar kadar kolay bir şey yoktu.

Resimli Ay, aldığı birçok mektubun bu görüşü kanıtladığını söylüyordu. Özellikle genç kızlar gördükleri baskıdan çok şikâyetçiydiler. Dergi birçok genç kız için sırdaştı. Genellikle dergiye ulaşan yakınmalar şu minvaldeydi: "Genç bir kızım. Genç bir erkekle sevişiyorum. Fakat ailem mutaassıptır. Bu muâşakamı [sevişmemi] haber alırsa akıbetim fecidir. Ailem beni sevmediğim başka bir erkeğe vermek istiyor. Ne yapayım?.." Bu, o dönemin son derece yaygın bir şikâyetiydi. Eski nesil genç kızların "muâşaka"sını günah addediyor, gençler ise aileye karşı kendilerini mücrim durumunda görüyor ve nihayet hayattan bıkıyorlardı. "Muâşaka"nın yanı sıra, genç kızlar, ailelerinin eğlenmelerine de karışmalarından şikâyetçiydi.

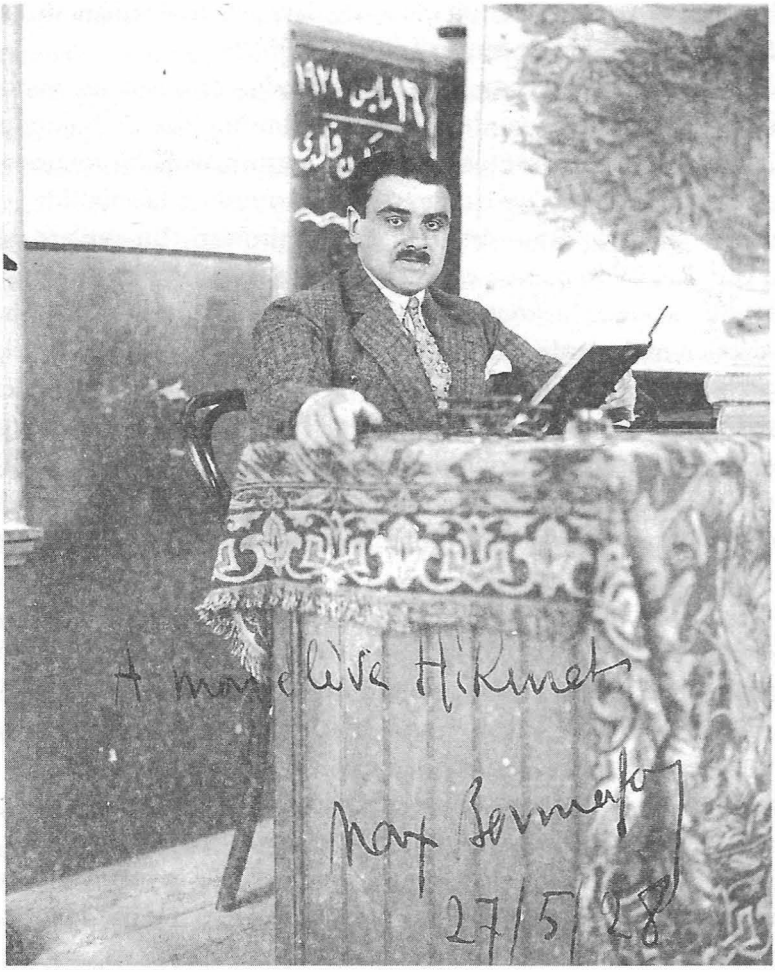
İntiharın ikinci bir nedeni "kanaatlerin sarsılması"ydı. Gençlik, hayatın en buhranlı devriydi. Bu dönem kanaatlerin oluştuğu bir evreydi. On beş yaş ile yirmi yaş arası geçlerin "gömlek değiştirme" zamanıydı. Bu evrede çocukluk döneminin kanaatleri değişiyor, yeni kanaatler eskilerin yerini alıyordu. Bu genel dönüşüm gençlerin ruhunda derin

izler bırakmaktaydı. Kimi genç yeni "akideler"in özümlenmesini kolaylıkla gerçekleştiriyordu. Ama bazıları bedbin ve nevmit oluyordu. İşte o zaman hayattan uzaklaşma eğilimi başlıyordu. Bu nedenle bazı psikologlar gençlik devrine "intihar devri" diyorlardı. Türkiye gibi köklü bir "inkılâb" geçiren bir ülkede bu buhran daha da görünürdü. İnsanı topluma bağlayan egemen kanaat ve düşüncelerin sürekli değiştiği bir evrede, gençlik tutunacak gücü bulmakta güçlük çekiyor, uzun süre bir ideal bulmak için uğraşıyordu. Fakat hangi ideale sarılacağını bilemeyince, meyus ve nevmit oluyordu. İşte gençleri intihara sürükleyen etmenlerden biri de buydu.

Bu aşamada *Resimli Ay*, Max Bonnafous'un çalışmalarına gönderme yapma gereği duyuyordu. Max Bonnafous'un başında bulunduğu Türkiye İçtimaiyyat Enstitüsü de yaptığı araştırmalarla bu sonuca varmıştı. Enstitü, "zabıta"ya başvurarak on yıl süresince İstanbul'da vuku bulan intihar vakalarının istatistiklerini getirtmişti. Bu verilere göre son yıllarda intihar vakaları eski yıllara oranla daha fazlaydı. Bu artış en çok eski "akideler"in tümüyle sarsıldığı muhitlerdeydi. İnkılâbı hazmedebilen muhitlerde intihar vakası o denli yüksek değildi. Demek ki insan hayatında baş gösteren "inkılâb", toplumsal yaşamdaki ilişkilerin bazılarını geçici bir süre için de olsa gevşettiği için bu ilişkilerden güç alarak yaşayanlar kendilerini birden bire "mesnetsiz", boşlukta buluyorlardı. İşte intiharlar da en çok bu sınıflar arasında ortaya çıkıyordu. "İnkılâb" evresi sona erince intihar vakalarındaki gözle görülen artış birden bire sona eriyordu.

Yazının Sabiha Sertel'in kaleminden çıktığı hemen hemen kesindi. Amerika'da "sosyal hizmet" eğitimi gören Sabiha Sertel, *Resimli Ay*'da sürekli Amerika örnekleri veriyordu. "Roaring Twenties" (Şahlanan Yirmiler) Amerika'yı Cihan Harbi ertesi dünyada "hâkim-i mutlak" bir konuma sokmuştu. Amerika gıptayla bakılan ülkeydi. Serteller de *Resimli Ay*'da Amerika'yı örnek gösteriyorlardı. Türkiye'deki intihar vakalarının benzerleri Amerika'da da gözleniyordu. Nitekim Amerikan üniversite öğrencileri arasında görülen intihar vakaları bu ülkenin sosyologları ve psikologlarınca masaya yatırılmış ve "Amerika'da gençler niçin intihar ediyorlar?" sorusuna cevap aranmıştı. Yazıda, Amerikalı sosyolog ve psikologların da görüşlerine yer veriliyordu. Amerikalı yazarlar da Cihan Harbi'ni bir dönüm noktası olarak alıyorlardı. Kimi bilim adamlarına göre, Cihan Harbi ertesi din etmeni gücünü yitirmişti. Din, geçmiş nesillerde, insana yaşama aşk ve hevesi vermişti.

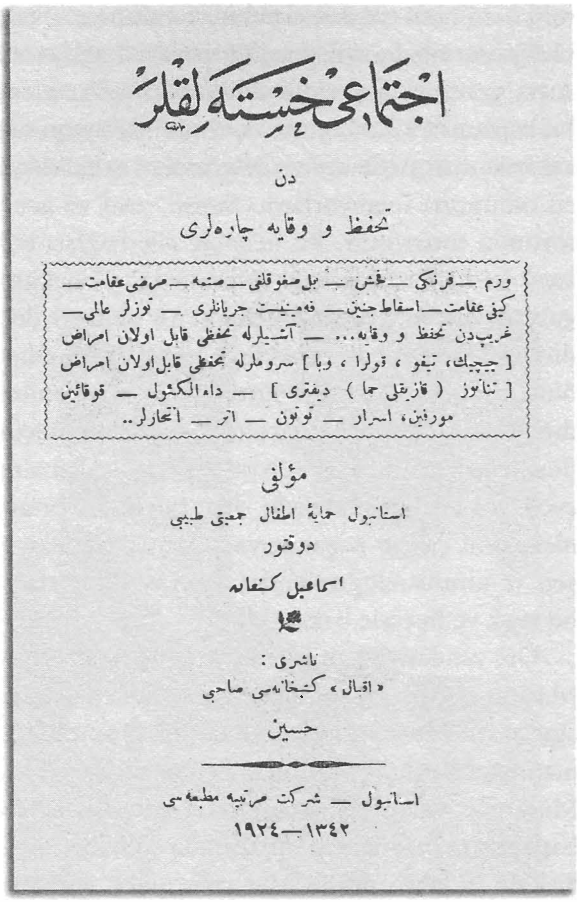
Ancak Cihan Harbi dinsel inançları köklü bir biçimde sarsmıştı. Hoşgörünün yok olduğu, insanların birbirini boğazladığı bir dünyada tanrı sorgulanmaya başlanmıştı. Anti-klerikalizm her geçen gün alanını genişletiyordu. Üniversite gençliği kendisini sert, çetin, eğilmeyen bir dünyada buluyordu. Eskiden gençlere güç veren din gücünü yitir-



Max Bonnafous
Gökalp'in tilmizi Necmeddin Sâdık ile Darülfünun içtimaiyyat müderrisi Max Bonnafous, erken Cumhuriyet döneminin ilk sosyoloji kitaplarından birinde, "İçtimaî Ahlâk Tatbikâtı: İntihar" başlığıyla intihar sorununu sosyolojinin yöntemleriyle ayrıntılı işlemişlerdi.

miş, yeni nesil dinden arınmış, kendi başına kalmıştı. Aynı şekilde aile birliği de sarsılmıştı; gençliği hayata bağlayacak kadar güçlü değildi. Artık gençler, ailelerinin dünyadaki gelişmelerin gerisinde kaldığına, bu bağlamda kendilerinin de toplumla uyum sağlayamamalarının, geri kalmalarının nedeninin ailelerinden aldıkları yanlış telkinlerin sonucu olduğuna inanıyorlardı. Sinirli, zaaf ve acz içindeki genç, ailesini sorumlu tutuyordu. Bu nedenle aile bağları çözülüyor, hatta ailesine karşı başkaldırma gereği duyuyordu. Gençliği ezen bir diğer etmen gazete, mecmua, telsiz, telefon ve benzeri iletişim araçlarıydı. Tüm dünyadaki gelişmeler hakkında süratle bilgi edinen gencin "tecessüs"ü ölüyordu. Artık her şeyi öğrendiğini ve öğrenilecek yeni bir şey kalmadığını sanıyordu. Bu doğrultuda hayat onun için önemini yitiriyor, dış dünyayla ilişkisini kaybediyordu. Bu koşullar altında genç için en salim çıkar yol intihar oluyordu. İşte böyle bir ortamda genci hayata çekmek, onu çalışıp kazanmaya zorlamak gerekiyordu. O zaman bütün yeis ve umutsuzluğun yerini azim ve irade alacak ve genç hayata yeni bir şevk ve hevesle bakacaktı.

Öte yandan Cihan Harbi'yle birlikte 20. yüzyıl başlamıştı. 20. yüzyıl sürat çağıydı. Hayatın akışı çok daha hızlanmıştı. Gençlik Boğaz'da ağır aksak kayık sefasını terk etmiş, otomobille Maslak tepelerine tırmanmaya başlamıştı. Motosiklet gençliğin bir başka tutkusuydu. Daha Mütareke yıllarında İstanbul'da motosiklet yarışları düzenlenmeye başlamıştı. *İnci* dergisi bu konuda şu haberi geçiyordu: "Bu ay içinde Şişli'de oldukça mühim bir motosiklet yarışı vuku' bulmuştur. İşbu meraklı müsabakaya yedi Türk motosiklet amatörü iştirak etmiş ve birinciliği saatte 138 kilometre kat' eden Ali Bey'in (Indian) makinesi [Indian marka motosikleti] kazanmıştır. Futbola ve sair sporlara memleketimizde umumi bir merak hâsıl olduğu şu esnada böyle yarışlar tertibini de herhâlde hüsn-i telakkî [iyi kabul] eder ve müteşebbislerini tebrik ederiz".[356] Kısaca, hızlı toplumsal dönüşüm, derin değişikliklere neden oluyordu. Aile içinde nüfuz kırılmış, gençlik serbest bir yaşam peşinde koşar olmuştu. "İnkılâbda sür'at gençliği sinirli yapıyor"du. Çağın bu denli dönüşümlere gebe oluşu, gençlerde de kararsızlık ve huzursuzluk doğuruyordu. Günün gençliği eskiye oranla daha becerikliydi, ama hayatın seyrindeki sürat nedeniyle yeni nesil gençler sinirlerine hâkim olamıyorlar, umutlarını yitiriyorlardı. İnsanlar "yeni hayat"a kolay alışamıyorlardı. Artık uygarlık bireyin sinir sisteminin izleyemeyeceği süratle değişiyordu. Kısaca savaş sonrası gençliği asabî buhranlara düşmekten kurtarmak hayli güçtü.



اجتماعی خستهٔ لقلر

دن

تحفظ و وقایه چاره‌لری

ورم ــ فرنکی ــ خش ــ بل صفوقانی ــ صنمه ــ مرضی عفامت ــ کیفی عفامت ــ اسقاط جنین ــ فه مینیت جریانلری ــ توزلر عالمی ــ غریب‌دن تحفظ و وقایه... ــ آتشیرله تحفظی قابل اولان امراض [چیچك، تیفو ، قولرا ، وبا] سرومرله تحفظی قابل اولان امراض [تتانوز (قازیقلی حما) دیفتری] ــ داء الکشول ــ قوقائین مورفین، اسرار ــ توتون ــ اتر ــ انحارلر..

مؤلفی

استانبول حمایهٔ اطفال جمعیتی طبیبی

دوقتور

اسماعیل کنعانه

ناشری :

« اقبال » کتبخانه‌سی صاحبی

حسین

استانبول ــ شرکت مرتبیه مطبعه‌سی

۱۳٤۲ ــ ۱۹۲٤

Doktor İsmail Ken'an (İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti tabibi), *İçtimaî Hastalıklardan Tahaffuz ve Vikaye Çareleri*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1342/1924.

Resimli Ay'a göre, "bütün dünyada yeni ve müthiş bir "inkılâb" yaşanmaktaydı. Ama tüm dünyadaki dönüşümlerin katmerlisi Türkiye'de gözleniyordu. Geçmişin din ve aile anlayışı nüfuz ve mevkisini kaybediyor, toplumsal düzen yerini yeni akidelere bırakıyordu. Günlük yaşam sil baştan değişime uğruyordu. Bütün bu değişikliklerin doğurduğu toplumsal darbeler en büyük etkisini gençler, özellikle genç kızlar üzerinde gösteriyordu. Zira yaşı geçkin olanlar, var olan ananeler içinde yaşamaya alışmışlardı. "İnkılâb" ne kadar büyük olursa olsun onlar eski tarz hayatlarını değiştiremiyorlardı. Oysa gençlik bu konuda çok daha hassastı. Dış dünyadaki dönüşümlerden şiddetle etkileniyordu. Bu nedenle bu tür geçiş evrelerinde intihar eğilimlerini doğal görmek

İçtimaî Hastalıklardan "Feminist Cereyanları"*

İçtimaî emrâzlardan diğer birisi de feministliktir. Senelerden, hatta asırlardan beri yapmadığı terakkiyi feministlik, bu beş sene zarfında yapmıştır. Kadınların feminist oldukları hakkında söylenilen sözler doğru değildir. Kadınlar, kadınlaşmıyor... Fakat erkekleşiyorlar. Bütün şuabât ve devâire, ticarethanelere, fabrikalara, darülfünunlara, müessesâta girmekle beşeriyet nüfus itibariyle pek fazla zarardîde olmaktadır. Kadınlar erkekleşirken, çocuk dünyaya getirmeyi değil, fakat çocuk düşürmeyi, ve hamile kalmamayı düşünüyorlar. Aylarca gebe kalarak yaşamak onlara ağır geliyor. Gebe kaldıkları müddet esnasında vaz'-ı hamlden [doğumdan] sonra da kaybettikleri saat-ı mesaiyi düşünüyorlar. Kadınlar para kazanmanın, say'in zevkini almışlardır. Bu zevk ile beraber müstakil yaşamak, hâkim yaşamak hisleri onlarda bugün en fazla neşvünema bulan hislerdendir. Onlar hayata bu suretle atılırken, hey'et-i içtimaiyye büyük zarara dûçar oluyor.

Kadınlar şimdi düşünmüyorlar ki her şeyden evvel anadırlar. Harp filvaki erkek kullarını mahvetti. Erkek nüfus pek çok azalmıştır. Kadın hayatını kazanmakla en mühim vazifelerini ihmal ediyor.

Fakat bugün memleketimizde yeni giren bu cereyanlara karşı durmak kabil değildir. Tekâmül seyr-i tabiisini herhâlde takip edecektir. Fakat bunun için düşünmek; bizde yeni başlayan ve ileride pek büyük zararlar görmemiz melhûz [hatıra gelen] olan kadının erkekleşme cereyanlarını adım adım takip etmeli ve kadınlarımız hayata faal bir uzuv yetiştirirken, onları aynı zamanda iyi bir valide olarak yetiştirmeye gayret etmeliyiz.

Bu hususta, memleketin saadetini düşünen aziz kadın hemşire ve validelerimiz kız evlatlarını bir hakiki anne yetiştirmeğe gayret etmelidir. Avrupa'nın, ilmini ve fennini alırken, onların tefessüh etmiş ve orada bile hey'et-i içtimaiyyeyi ezen, fena ve yıkıcı prensiplerini, bünye-i içtimaiyyemize sokmaktan hazer edelim [kaçınalım]. Bugün bu cereyanlar yeni iken bunlara karşı kız mekteplerinde, kız ve kadın müesseselerinde, Avrupa'nın nesli çürüyen fena prensipleriyle, mücadele edelim. Ve onları memleketimize sokmamağa, bütün kuvvet ve iktidarımızla çalışalım. Çünkü harap olan, sefaletten ve felaketten felakete sürüklenen şu zavallı yurdumuza yazık olur.

---

* Doktor İsmail Ken'an (İstanbul Himaye-i Etfal Cemiyeti tabibi), *İçtimaî Hastalıklardan Tahaffuz ve Vikaye Çareleri*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1342/1924, s. 87-88.

gerekiyordu. Durum, Avrupa'da da farklı değildi. Orada da yüksek öğrenim gençliği intihar ediyordu. Demek ki gençlik arasında intihar salgını geneldi. Nedenleri arandığında ortak bir nokta vardı. Toplumsal yaşamın değişmesi bunu zorunlu kılıyordu. O nedenle şikâyete mahal yoktu. Bu genel cereyandan Türkiye de nasibini almaya mecburdu. Fakat elbet bu sarsıntılar bitecek ve toplumsal yaşam dengesini kuracaktı. Şimdilik yapılması gereken şey gençliğe yeni bir "akide ve iman" vermekti. Toplumsal yaşamı buhrandan kurtarmak gerekiyordu. Gençliğin en fazla muhtaç olduğu şey yeni bir "iman"dı. Bu "iman" ya da ideal 1930'lu yıllarda Kemalizm olarak şekillenecekti. Halkevleri bu amaçla kurulmuştu.

***

Hekimlerin vurguladığı, intiharın salgına dönüştüğü kaygısı zamanla Ankara'da, hükümet çevrelerinde de hâkim oldu. 1927 sonrası intiharla ilgili haberler sansürlendi. Bundan böyle gazete ve dergilerde intihar haberlerine yer yoktu. Genç kızlara "kötü örnek" olabilecek türde "müstehcen avam edebiyatı" da aynı kaderi paylaştı.[357] Bu arada fuhuş sıkı denetim altına alındı. Bundan böyle genç dimağlar "millî" roman ve hikâyelerle beslendi. Cumhuriyet, genç kızların eğitimine önem verdi; 1930'lu yıllarla birlikte "kültür devrimi" giderek özlemi duyulan "maşerî vicdan"ı oluşturdu. Savaşların körelttiği aile kurumu yeniden toplumsal konumunu elde etti. Evlilikler özendirildi. Pronatalist politikalar doğurganlığı yukarı çekti. Genç kız-kadın intiharlarında büyük bir olasılıkla düşüş görüldü. 1930'lu yılların kültür devrimi, hiç olmazsa İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde, yeni nesle aradığı "ideal"i vermişti. Halkevleri'nin dergisi *Ülkü*, bu yıllarda yayımlanmaya başlanmıştı.

HUKUK-I ESASİYYE VE HUKUK-I NİSVÂN: LÉON DUGUIT'DE KADIN HUKUKU (1923)[358]

Atatürk'ün solidarist ya da "dayanışmacı", o günkü terimle "tesanütçü" fikirlerinin kaynağı Fransa'ydı. Solidarizm aynı zamanda Türkiye'nin kuzey komşusu Bolşeviklerle arasına mesafe koymaya da yarıyordu. Nitekim solidarizmin siyasetteki uzantısı halkçılık, Bolşevizme karşı bir kalkan görevi görecekti. 1930'lu yıllardaki "kültür" sürecinin ilk aşamasında gündeme gelen "vatandaşlık bilgisi" büyük ölçüde solidarizmden esinlenecekti. Afet Hanım'a yazdırdıkları; Durkheim, Gide, Duguit gibi Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nin solidarist düşünürlerinin eserlerinden aktarılacaktı.

Hukuk alanında Jön Türklerin ve Cumhuriyet'i kuran kadronun referans noktası Léon Duguit'ydi. Duguit, Auguste Comte ve Emile Durkheim'den esinlenmişti ve pozitivist bir hukuk anlayışı geliştirmişti. Türkiye'de yeni bir hukuk anlayışı büyük ölçüde Léon Duguit'nin görüşlerinden esinlenecekti. Bunun tipik bir örneği 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ydi.

Afet Hanım'ın 1930 yılında Türk Ocağı'nda Gazi'nin ve devlet erkânının huzurunda kadınların siyasal hakları üzerine yaptığı konuşma, Türkiye'de önce yerel seçimlerde, ardından genel seçimlerde kadınların seçme ve seçilme haklarını elde ediş sürecinin başlangıcını oluşturuyordu. Dünyada siyasal alanda kadın kazanımlarını ülke ülke dile getiren Afet Hanım, kaynak olarak Léon Duguit'nin 1923 ve 1924'te Maarif Vekâleti'nce yayımlanmış olan iki ciltlik *Hukuk-ı Esasiyye* adlı kitabını kullanıyordu.

Atatürk'ün ve yakın çevresinin siyasal hukuk bağlamında görüşlerinin oluşumunda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan bir hukuk kitabının ayrı bir önemi vardı. Bu kitap, Atatürk'ün hukuk alanındaki görüşlerinin kristalleşmesini sağlamanın ötesinde, Cumhuriyet Türkiyesi'nin de hukuk anlayışını düzenleyen eserdi. Kitap, Maarif Vekâleti yayınıydı. Bu açıdan, zımnen de olsa bir ölçüde devletin arka çıktığı görüşlere yer verdiği söylenebilirdi. Eser çeviriydi, bir anayasa kitabıydı ve Fransa'nın ünlü hukukçusu Léon Duguit tarafından yazılmıştı. *Traité de droit constitutionnel*, Toulon Üniversitesi'nde doktorasını yapmış olan Menemenlizade Edhem tarafından *Hukuk-ı Esasiyye*[359] başlığıyla Türkçeye çevrilmişti ve 1923-1924 yılarında Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı olarak iki cilt olarak yayımlanmıştı.[360]

Léon Duguit, Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nin ünlü bir hukukçusuydu ve anayasa kitabı İkinci Meşrutiyet'ten itibaren Türkiye'de hukuk alanında kat edilen yolda önemli bir referans noktasını oluşturuyordu. Bu ciltlerin ilki "kaide-i hukukiyye – devlet meselesi", ikinci cildi ise "devlet – nazariye-i umumiyye" alanlarını kapsıyordu. İlk cildi 428, ikinci cildi 489 sayfaydı. Osmanlı'nın son dönemi dâhil, ilk kez bu denli kapsamlı bir anayasa hukuku kitabı Türkçeye çevriliyordu. Millî Mücadele ertesi, bir akşam Gazi, bir atlı göndererek Edhem Menemencioğlu'ndan Duguit'nin eserlerini istemiş ve her iki cildi ayrıntılarıyla inceleme fırsatı bulmuştu. Saffettin Pınar, Tek Parti döneminin başyapıtı olan *Nutuk*'a gönderme yaparak, o dönemin aydınlanma anlayışının öncülerinden *Yücel* dergisinde yazdığı "Atatürk ve Realist Devlet Nazariyesi"[361] başlıklı makalesini şu satırlarla bitiriyordu:

> Atatürk'ün 1927'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde söylediği bu tarihî sözlerin bugün beynelmilel ilim hayatında büyük bir kıymeti haiz olacağına işaret etmek isterim. Zira bu asrın üzerinde büyük münakaşalar koparmış meşhur bir nazariye gene bu asırda yaşamış en büyük ve en pratik bir devlet adamı tarafından teyit ediliyor. Bir nazariyenin hakikate tevafuku bakımından cihan muvacehesinde bundan daha itminan [güven] verici tecrübe ve teminat olabilir mi? Léon Duguit ölmeden bu

teyidi işitmiş olsaydı, muhakkak ki hayatının en büyük gurur ve şuurunu duyacaktı. Atatürk'ün bu sözleri Duguit için dikilen edebî bir abide olarak kalacaktır.

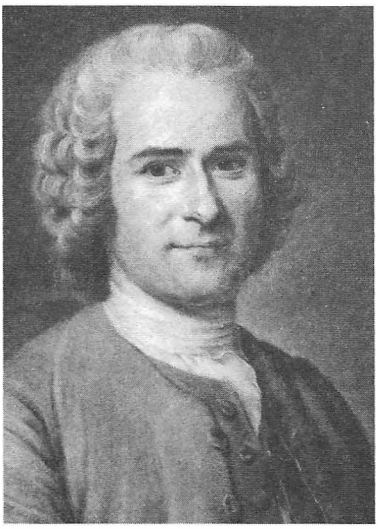
Léon Bourgeois ve Solidarizm

Üçüncü Cumhuriyet'in Radikal Partisi'nin 19. yüzyılın sonlarından itibaren önderi Léon Bourgeois'ydı. *Solidarité* (Dayanışma) adlı eseri, Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de bir neslin düşünce yapısını kalın çizgilerle belirleyecek, Osmanlı topraklarında solidarist toplum anlayışı yeşerecekti.[362] Jön Türklerin iktidara yönelişiyle birlikte Osmanlı topraklarında "solidarizm" giderek ulus-devlet inşa sürecinin omurgasını oluşturdu. Bu süreçte özellikle dört çizgi belirgindi. Bunlar tarih, sosyoloji, iktisat ve hukuktu. Bu alanlarda Fransa'nın pozitivist ve solidarist düşünürleri Osmanlı aydınlarının düşünce anlayışlarını yönlendirecekti. Tarihte, Charles Seignobos, Ernest Lavisse ve Alfred Nicolas Rambaud ile ulusal tarih yazıcılığının temelleri atıldı. Sosyolojide Emile Durkheim'in *Les Règles de la méthode sociologique* ve *De la division du travail social* adlı çalışmaları, Osmanlı toplumunu anlamak için kullanılan "mekanik dayanışma" ve "organik dayanışma" kavramlarını pekiştirdi. Bu arada yöntem olarak "ferd"in ötesinde, ondan tümüyle bağımsız bir "cemiyet" arayışına girişildi. Mustafa Suphi, Célestin Bouglé'nin *Qu'est-ce que la sociologie?* adlı eserini *İlm-i İçtimaî Nedir?* başlığıyla Türkçeye çevirdi. *L'Année sociologique* dönemin aydınlarınca izlenen belli başlı sosyoloji dergisiydi. Türk milliyetçiliğinin geri planında yatan, "tesanütçülük", yani dayanışmacılık fikri ile onun ürünü olan "halkçılık" anlayışı böylece Durkheim'in *İçtimaî Taksim-i Amel* (Toplumsal İş Bölümü) başlığıyla Türkçeye çevrilen kitabında yaptığı tasniften esinlendi. Bu tasnif ilk evrede Selanik'te, "Yeni Hayat" hareketinin düşünce sisteminde yeşerdi. Durkheim'i Türkiye'ye tanıtan *Yeni Felsefe Mecmuası*'nı çıkaran Yeni Hayat hareketinin öncüleri arasında M. Zekeriya (Sertel) de yer alıyordu. Ziya Gökalp'in İttihat ve Terakki kongresi nedeniyle Selanik'te bulunuşu ve bu kentte Cemiyet'in üst yönetimine girişi, onun Yeni Hayat hareketiyle yakın bağ kurmasına vesile oldu. O sırada Ziya Gökalp, aynı paralelde Ömer Seyfettin ve Ali Canip (Yöntem) ile birlikte *Genç Kalemler*'i çıkarıyor ve "Yeni Lisan"ı savunuyordu. Ziya Gökalp'in Fransız sosyolojisiyle ilgisi büyük ölçüde *Yeni Felsefe*'de savunulan Durkheimci görüşlerden kaynaklanıyordu.

İktisadi alanda İttihatçıların görüşlerini biçimleyen yazarlar ise yine büyük ölçüde Fransa Üçüncü Cumhuriyeti kökenliydi. Charles Gide ile Charles Rist'in görüşleri özellikle etkindi. Osmanlı'da serbest piyasa anlayışına karşı görüşler, 19. yüzyılda gazete sütunlarında gözlemlenmişti. Bu tür görüşlerin öncülüğünü Ahmed Midhat Efendi yapmıştı. Tefrika ettiği yazılara daha sonra *Ekonomi Politik* ve *Halü'l-Ukad* adlı eserlerinde yer vermişti. Ama yüzyılın dönümünde Musa Akyiğitzade, bu görüşleri kuramsal bir tabana oturtmakta gecikmedi. "Azade-i ticaret" ile "usul-i himaye" arasındaki farkları, yayımladığı iki eserinde ayrıntılarıyla gündeme getirdi. "Millî iktisad"a varacak bu görüşlerin geri planında ünlü Alman iktisatçısı Friedrich List vardı. Jön Türklerin dil birikimi Fransızca olduğu için List'in görüşlerini Fransız İktisatçısı Paul Cauwès'in *Cours d'économie politique*'inden öğrendiler. Ama Paul Cauwès'in yanı sıra Adolph Wagner, Gustav von Schmoller, Eugen von Philippovich gibi klasik doktrinin dışına çıkan yazarlar da İttihatçıları etkilemişti. Bu arada İstanbul'da bulunan Alexander Israel Helphand Parvus da *Türk Yurdu*'ndaki yazılarıyla İttihatçıları "millî iktisad"a yönlendiriyordu.[363] Hukuk alanında ise Jön Türklerin referans noktası Léon Duguit'ydi. Sosyolojik pozitivizmin kurucusu Duguit, Auguste Comte ve Emile Durkheim'den esinlenmiş ve pozitivist bir hukuk anlayışı geliştirmişti. Türkiye'deki yeni hukuk anlayışı büyük ölçüde Léon Duguit'nin görüşlerinden kaynaklanıyordu. Bunun tipik bir örneği 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ydi.

Atatürk'ün solidarist ya da "dayanışmacı", o günkü terimle "tesanütçü" fikirlerinin kaynağı Fransa'ydı. Solidarizm aynı zamanda Türkiye'nin kuzeyindeki Bolşeviklerle arasına mesafe koymaya da yarıyordu. Nitekim solidarizmin siyasetteki uzantısı halkçılık, Bolşevizme karşı bir kalkan görevi görecekti. 1930'lu yıllardaki "kültür" sürecinin ilk aşamasında gündeme gelen "vatandaşlık bilgisi" büyük ölçüde solidarizmden esinlenecekti. Afet Hanım'a yazdırdıkları; Durkheim, Gide, Duguit gibi Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nin solidarist düşünürlerinin eserlerinden aktarılacaktı.

Atatürk, her ne kadar Rousseau'dan yola çıkarak "millî irade"ye varmışsa da, uygulamada Léon Duguit'nin "realist" devlet kuramına yakın duruyordu. *Nutuk*'ta Gazi, başkumandanlık kanunu üzerine yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "Efendiler! Hüseyin Avni Bey başkumandanlık kanunu hakkında idare-yi kelâm ederken, bir takım sözler sarf etmiş. Meclis-i Âli'ye 'bu tarz-ı hareketle milleti rezil





Rousseau'nun Cenevre'deki heykeli.
Atatürk'te egemenlik konusunda Rousseau ile Duguit'yi uzlaştırma çabası gözlemleniyordu. Rousseau'nun egemenlik anlayışı, son kertede soyut bir halk kavramını gündeme getiriyor ve milleti bireyden ayrıştırıyordu. Duguit'nin devlet kuramına göre, ortada bireylerden ayrı devlet, millet diye bir şahsiyet yoktu.

---

edeceksiniz!' demiş. Miskinler sözünü kullanmış. 'Vazifeler şahıslarla olmaz, şahıs yoktur. Millet vardır', tarzında düsturlar dermeyan etmiş. Gerçi asıl olan millettir. Hey'et-i içtimaiyyedir. Onun da irade-yi umumiyyesi Meclis'te mütecellidir. Bu her yerde böyledir. Fakat fertler de vardır. Meclis, memleket ve devlet işlerini fertlerle, şahıslarla yapmaktadır. Hakikati bi-ma'nâ nazariyatta inkâra mahal yoktur".

Bu sözler, "realist" bir devlet kuramına gönderme yapıyordu. Bu açıdan Atatürk'ün egemenlik konusunda Rousseau ile Duguit'yi uzlaştırma çabası gözlemleniyordu. Duguit'nin "realist" devlet kuramına göre, ortada bireylerden ayrı devlet, millet diye bir şahsiyet yoktu. Devlet de, her toplumsal kuruluş gibi, birtakım görevleri yerine getirmesi beklenen toplumsal bir kurumdu. Hukuku yaratan devlet değil, bilakis devletin kendisi hukuka tabi bir kurumdu. Bu nedenle devlet tahakkümün değil, hukukun uygulanmasını sağlamakla yükümlüydü. Devlet, ancak hakka uygun hareket ettiği sürece meşru olurdu. Birey-

lerden ayrı devlet, millet isimli bir varlık ve bu varlığın millî irade adıyla bireylerinkinden ayrı bir ifadesi bulunduğu bir efsaneydi. Mevcut olan bireyin bilinci, bireyin iradesiydi. Devlet ancak kamu hizmetlerini düzenleyen ve bu hizmetlerin sürdürülmesini sağlayan bir kurumdu ki bireyler tarafından temsil olunuyordu. Onun kendi başına varlığı yoktu.

Pozitivist Kamu Hukuku ve Léon Duguit

Léon Duguit (1859-1928), Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nde pozitivist bir kamu hukukçusuydu. Bordeaux Üniversitesi'nde Durkheim ve Maurice Hauriou ile birlikte bulunmuştu. Bordeaux okulu diye de bilinen "Kamu Hizmeti Okulu"nun (*l'école de service public*) ilk temsilcisiydi. Okulun diğer temsilcileri Gaston Jèze, Roger Bonnard, André de Laubadère ve Latournerie idi. Kamu Hizmeti Okulu, Toulouse Hukuk Fakültesi'nde Maurice Hauriou'nun öncülüğünde "kamu gücü okulu" (*l'école de la puissance publique*) diye bilinen kesimin görüşlerine eleştirel açıdan bakan bir okuldu. Devlet ve hukuk ilişkisi üzerine kuramsal önerilerde bulunan Léon Duguit, Durkheim'in toplumbilim yönteminin, Auguste Comte'un ise pozitivizminin etkisi altında kalmıştı. Bu iki esin kaynağı Duguit'nin hukuk anlayışına özgün bir boyut katmıştı. Var olan hukuk anlayışlarını bu sayede eleştirmiş, devlet ve onun sınırını çizen "kamu hizmeti" kavramını geliştirmeye vesile olmuştu. Böylece tüzel kişilikten kaynaklanan devletin metafizik algılanışına karşı tavır koymuştu. Bu arada devletin gelişim sürecinde ekonominin önemini vurgulamış ve bu bağlamda "sol"a kayarak devlet müdahaleciliğini savunmuştu. Cumhuriyet hukukunun pozitivist açılımında Léon Duguit'nin yadsınamaz bir ağırlığı olmuştu. İleriki yıllarda başka kitapları da Türkçeye kazandırılacak, uzun yıllar Türkiye'de hukuk sosyolojisinde temel referans noktası olacaktı. Cumhuriyet'in laiklik anlayışında Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nin ayrı bir yeri vardı ve Türkiye'de hukuk devrimi büyük ölçüde Fransa'nın geçirmiş olduğu evrelerden etkilenerek gerçekleştirilmişti.

Léon Duguit'nin iki ciltlik kitabı, birçok açıdan Türk hukuk tarihinin ilgi alanını oluşturuyordu. Ancak kitap, toplumsal cinsiyet tarihimiz açısından da anlamlıydı. Zira kadın hukuku alanında bu denli ayrıntılı bir kitap o güne kadar yayımlanmamıştı. İkinci cilt, Devletin Genel Kuramı (*La théorie générale de l'État*) üzerineydi. Cildin 37.

bölümü olan "Le suffrage des femmes", eski Türkçe çevirisiyle "Kadınların İntihâb Salâhiyyeti" başlığını taşıyordu. Türkiye'de 1930'lu yıllarda, önce belediye seçimlerinde, ardından genel seçimlerde kadınlara tanınacak seçme ve seçilme hakkının savunusu bu kitapla birlikte Cumhuriyet yazınına giriyordu. Dünyada kadınların siyasal hukukunun gelişimini ele alan Duguit, kadının seçme ve seçilme haklarının elde edilişini, başta İngiltere olmak üzere ülke ülke ele alıyor, sürecin ne denli engebeli evrelerden geçtiğine ayrıntılarıyla yer veriyordu.

Bu yazımızın ekine "Kadınların İntihâb Salâhiyyeti" başlıklı bölümü aynen koyuyoruz. Her ne kadar uzun olsa da Cumhuriyet'in ilk yılında Türkiye'de hukuk dilinin yapısı konusunda da bizleri aydınlatacak olan bu metin, o günden bugüne dil devriminin ne denli yol kat ettiğinin de kanıtı olacaktır. Taksim-i amâl (iş bölümü), ârâ'-i nisvân (kadının oyu), ârâ'-i amme (genel oy), sülüsân ârâ (üçte iki çoğunluk oyu), hafi' rey-i amme (gizli genel oy), i'tâ'-i rey (oy verme), vezâif-i kazaiyye (yargı görevleri), zât-üz-zevc kadın (evli kadın) ve benzeri terimler bugün artık dilimizde farklı ifade ediliyor.

Toplumsal cinsiyet yazınında bilindiği gibi Cihan Harbi kadının siyasal hakları açısından bir dönüm noktası olmuştu. Fransa, İtalya, İspanya gibi Latin ülkeleri dışındaki hemen tüm Batı ülkelerinde savaş sonrasında kadın, siyasal haklarına kavuşmuştu. Duguit'nin hayıflandığı nokta, dünyada genel seçim anlayışını başlatan Fransa'nın bu konuda yaya kalışıydı. Kadını bu tür bir ehliyetten yoksun bırakmanın hiçbir mantıklı izahı olamazdı. Ancak tarihin derinliklerinde, kadınları eve kapayan, dış dünyada erkeklere çalışma ortamı yaratan bir anlayışın kalıntısı olabilirdi. Oysa Cihan Harbi, her şeyi değiştirmişti. Savaş kadını görünür kılmış, kadın-erkek ayırımı olmaksızın herkes seferber olmuştu. Oysa Latin ülkelerinde hâlâ Roma ve Hıristiyan telakkisi varlığını sürdürüyordu. Hâlâ Saint Paul'e, Ulpien'e, Esmein'a gönderme yapılıyordu. Ünlü Fransız hukukçusu Adhémar Esmein'a göre, uygarlığın başından beri toplumsal cinsiyetler arasında iş bölümü anlayışı esastı. Kadın ev işlerinden sorumluydu. Konutun dışındaki ekonomik ve toplumsal uğraş ise erkeklerin alanıydı. Kadınlara seçme-seçilme hakkını vermek, onları askere almak kadar mantıksızdı. Duguit'ye göre Latin ülkelerindeki bu kadim anlayış çağın gerçekleriyle bağdaşmıyordu. Artık kadın her türlü toplumsal ortamın bir parçasıydı; kadının katkısı olmayan bir uğraş hemen hemen yoktu. Kadın üretiyordu; vergi mükellefiydi. Her ne kadar askerlik yapmıyorsa da vatana evlat yetiştiriyordu.

John Stuart Mill ve Kadın Hakları

Kadının siyasal hukuku, Duguit'ye göre, ilk kez 1867'de John Stuart Mill'in Avam Kamarası'nda yaptığı ünlü konuşmasıyla gündeme gelmişti. Ünlü filozof, kadınlara seçme-seçilme hakkı talep ediyordu: "Zira kadınlar artık daha uzun müddet sebîler [esirler], eblehler, mecnunlar meyanına tasnif edilemezler"di. Ancak bu ilk aşamada yalnız mülk sahibi kadınlar, nikâhsız olanlar veya kendi adlarına vergi mükellefi kadınlar için bu hak söz konusuydu. İngiliz hukukunun esası şöyleydi: "Vergisiz temsil olamaz". John Stuart Mill'in bu söylevinin ardından İngiliz parlamentosu uzun bir yol kat edecekti. Özellikle Lordlar Kamarası bu tür bir hakkın kadına tanınmasına sonuna kadar karşı koyacaktı. İngiltere'de kadın bu hakka ancak Cihan Harbi biterken 1918'de kavuşacaktı. Duguit, bu hakkın elde edilişinde kadınların yanı sıra, erkeklerin de mücadele verdiklerini, bu arada süfrajet eylemlerinin kamuoyu oluşturmada önemli bir rol oynadığını söylüyordu. Avam Kamarası'nın ardından Lordlar Kamarası'nda da muhalefet alt edilmiş ve 3 Mart 1922'de Vicomtesse Rohanda, Lordlar Kamarası'na kabul edilmişti.

Duguit'nin yaptığı tasnife göre, Çarlık Rusya'nın hükümranlığı altında olan Finlandiya'da 1906'dan beri kadınlar siyasal haklarını kullanıyorlardı. Seçme-seçilme hakkı yirmi dört yaşındaki tüm erkek ve kadınlara tanınmıştı. 1907'de parlamentoya seçilen kadın sayısı sekizdi. 1908'de bu sayı yirmi beşe çıkmıştı. Norveç'te bu hak 1907'de tanınmıştı. Yirmi beş yaşındaki her kadın oy kullanabiliyor, seçilebiliyordu. Ancak bir şart vardı; gelirinden her yıl devlete ya da beldeye, kentler için dört ve köyler için otuz kuron vergi ödemesi gerekiyordu. Sonuç olarak mevzuattaki değişiklik sonucu en az 300.000 kadın siyasal hakkına kavuşmuş oluyordu. Danimarka'da kadınlara seçme hakkı 1908'de verilmişti. Burada da yirmi beş yaş koşulu vardı. İsveç'te 1919'dan itibaren yirmi üç yaşındaki her kadın seçimlere katılabilmişti.

Almanya'da benzer bir gelişme Cihan Harbi yıllarında yaşanmıştı. Şubat 1918'de Prusya İçişleri Bakanı, savaş sırasında verdikleri hizmet nedeniyle kadınların siyasal haklarının tanınmasını talep ediyordu. 1918 İhtilâli'nden ve imparatorluğun sona ermesinin ardından 1919 Weimar Anayasası kadın-erkek eşitliğini kabulleniyordu. Anayasa'nın 109'uncu maddesi, Duguit'den yapılan çevirinin diliyle şöyle diyordu: "Bilcümle Almanlar kanun muvacehesinde müsavidirler. Erkekler ve kadınlar, esas itibariyle aynı hukuk ve aynı vecaib-i medeniyyeye ma-

liktirler". Yirmi yaşını bitirmiş tüm kadın ve erkekler, Reichstag için oy verebileceklerdi. Keza, imparatorluk ertesi Avusturya'nın anayasası da kadına oy hakkı tanımıştı. Belçika'da 1919-1921 arası yasal düzenlemelerle, "düşman karşısında feda-i can etmiş olan Belçikalıların zevceleri ve müteehhil [evli] olmadıkları takdirde de dul valideleri ve esbâb-ı vatanperveraneden dolayı Almanlar tarafından hapsedilmiş olan kadınların hakk-ı intihâba malik oldukları" beyan edilmişti.

Avrupa'yı turladıktan sonra Duguit, Amerika'yı ele alıyordu. Bu topraklarda Wyoming öncü işlevi görmüştü. 1894'te Wyoming eyaletinin ardından Colorado, Utah, Idaho ve 1910'da Washington, 1911'de Kaliforniya, 1912'de Oregon, Arizona, Kansas, Michigan ve 1914'te Massachusetts kadına siyasal hak tanımıştı. Bu hak, Amerikan anayasasının gerektirdiği üçte iki oyu sağlayarak 26 Ağustos 1920'de anayasa eki olarak en üst düzeyde kabul görmüştü. Böylece yirmi milyon kadın Amerika'da 1920 başkanlık seçimlerinde oy kullanmıştı. Federal bir yapıya sahip Avustralya'da Güney ve Batı eyaletlerinde, anayasada yer alınadan önce, 1902'de kadına bu hak tanınmıştı. 1902'de Yeni Galler'de, 1903'te Tasmanya'da, 1905'te ise Queensland'de kadın seçme-seçilme hakkını elde edebilmişti. Yeni Zelanda ise 1892'de kadına sadece seçme hakkı tanımıştı. Duguit'nin anayasa kitabında yer alan "Kadınların İntihâb Salâhiyyeti" başlıklı bölümün son kısmı Fransa'ya hasredilmişti. Sürecin ne denli sancılı olduğu bir kez daha belirtilerek, Fransız Senatosu'nun bu konuda aşırı derecede tutucu bir tavır içerisinde olduğu kaydediliyordu.

Fransa Üçüncü Cumhuriyeti ve Siyasal Hukuk

Léon Duguit'nin çeviri kitabında yer alan bilgilerin büyük çoğunluğu Türkçede yeniydi. Her ne kadar kadın hareketi II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı topraklarında güç kazanmışsa da kadın hukuku ya da "hukuk-ı nisvân" bu denli kapsamlı bir biçimde herhangi bir kaynakta yer almamıştı. İlginçtir, belki tek istisnası Selanik Hukuk Mektebi müdürü Muslihiddin Adil'in, *İktisat Dersleri* adlı kitabıydı. Selanik Mekteb-i Hukuk İlm-i İktisat ve Hukuk-ı İdare Muallimi Muslihiddin Adil'in Hukuk Mektebi için yazdığı ve Selanik'te Zaman Matbaası'nda 1912'de yayımlanan, içerisinde iktisat biliminin konusuymuş gibi yer alan feminizm bahsi, dipnotlarından da anlaşılacağı gibi bu konuya vakıf bir kişinin kaleminden çıkıyordu. *La femme et le droit* (Kadın ve Hukuk), *Le droit de la femme* (Kadının Hukuku), *La femme devant la*

science contemporaine (Çağdaş Bilimin Nezdinde Kadın), *La condition sociale des femmes* (Kadınların Toplumsal Konumu), Muslihiddin Adil'in bu konuyu yazmak için başvurduğu Fransızca kitaplardı.

Muslihiddin Adil'e göre, kadın ile erkek arasındaki geleneksel iş bölümü kuramsal açıdan kulağa hoş gelse de çağın gerçekleriyle artık bağdaşmıyordu. Geleneksel beklenti erkeğin dışarıda çalışması, iş güç sahibi olması, ailenin maişetini temin etmesi, kadının ise çocuk doğurması, evi çekip çevirmesi, kitapta yer alan terimle "hayat-ı beytiyyeyi idare" etmesiydi. Bu karşılıklı görevler, aileden beklenen saadeti temin için yeterli görülüyordu. Muslihiddin Adil, doğal gözüken bu iş bölümünün artık çağdaş toplumlarda anlamını yitirdiğini kaydediyordu. İlkel koşullarda yaşayan toplumlarda bile kadınların hane haricinde birçok iş gördükleri biliniyordu. Uygar dünyada ise artık kadın çalışma hayatına aynen erkek gibi iştirak etmek zorundaydı. Bu zorunluydu; maişet derdi bunu gerektiriyordu. Kadın-erkek eşitliği, Muslihiddin Adil için toplumsal ve ekonomik alanda anlam kazanıyordu. Siyasal bağlamdaysa Osmanlı topraklarında o günlerde bunun telaffuz edilmesi olanaksızdı. Bu tür bir beklentiyi güçlü bir biçimde ifade edecek olan gelişmeler Cihan Harbi ertesi gündeme gelecekti. Sabiha Zekeriya (Sertel), Mütareke yıllarında çıkardığı *Büyük Mecmua*'da "Türk feminizmi" diye bir anlayış geliştirecek ve kadının siyasal haklarını savunacaktı. Bu tür bir beklenti için aynen Batı'da söz konusu olan Cihan Harbi yıllarında kadının görünür oluşunu vurguluyordu. 1923 yılı yaz aylarında kurulacak olan Kadınlar Halk Fırkası, firka adını taşıması nedeniyle siyasal bir girişim olarak değerlendirildiyse de kurucu kadrolar bu tür bir beklentinin ancak gelecek için söz konusu olabileceğini kaydediyorlardı. 1923-1924 yıllarında yayımlanan Léon Duguit'nin kitabı bu bağlamda önemli bir aşamaydı. Cumhuriyet için devrimci bir anlayışı gündeme getiriyordu.

Cumhuriyet'in siyasal yapısının oluşumunda *Hukuk-ı Esasiyye* adlı kitabın yanı sıra, etkin ve önemli olan ikinci bir hukuk kitabı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Divan Riyaseti kararıyla, İsmail Müştak Bey'in çevirisiyle iki cilt olarak 1927 yılında çıkan *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye*'ydi.[364] İlk cildi 888, ikincisi 841 sayfa olan bu kitap, Fransız devlet kurgusunu son derece ayrıntılı bir biçimde ele alıyordu. Ansiklopedik bir başvuru kitabıydı. Yazarı Fransa Meclis-i Mebusan Kâtib-i Umumisi Eugène Pierre'di. Türkiye'de siyaset pratiğinin oluşmasında bu kitabın ayrı bir yeri oldu. Léon Duguit'nin kavramsal düzeyde-

ki anayasa hukuku kitabı Eugène Pierre'in ayrıntılı Fransız pratiğiyle birlikte ele alındığında Fransa Üçüncü Cumhuriyeti'nin siyasal hukuk bağlamında Cumhuriyet Türkiyesi'ni ne denli etkilediği bariz bir şekilde görülüyordu.

Türkiye'de anayasa kitapları 1908'den itibaren düzenli bir biçimde basılmaya başlamıştı. Meşrutiyet yıllarında İstanbul ve Selanik Hukuk Mektepleri anayasa hukuku için ders kitapları yayımladılar. Selanik'te Sermed Efendi'nin,[365] İstanbul'da Celâleddin Arif'in[366] ve İsmail Hakkı'nın[367] Hukuk-ı Esasiyye kitapları okutuldu. Cumhuriyet yıllarında İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlîsi'nde Haşim Rafet Bey'in,[368] Ankara'da Hukuk Mektebi'nde Ahmet Ağaoğlu'nun[369] ders kitapları revaç buldu. Mütareke yıllarında dava vekillerinden Feridun Fikri'nin de taş baskı *Hukuk-ı Esasiyye*[370] kitabı yayımlandı. Bu kitaplar arasında kadın hukukuna kapsayıcı şekilde değinen tek hukukçu Celâleddin Arif Bey oldu. Bu anayasa kitaplarının Celâleddin Arif'inki hariç, hiçbiri kadın hukukuna yer vermedi. Cihan Harbi yıllarında Hukuk Fakültesi adını alacak Darülfünun Hukuk Mektebi ya da Şubesi'nde okuttuğu *Hukuk-ı Esasiyye* üç baskı yapmıştı. İlk baskı Meşrutiyet'in İlânı'nın hemen ertesi 1909 yılında çıkmıştı. *Hukuk-ı Esasiyye* kitabının ikinci kısmı, "kısm-ı sânî"si Osmanlı Kanun-ı Esasîsi'ne odaklandı ve 1913 yılında yayımlandı. Üçüncü baskı ise 1916 tarihini taşıyordu ve Hukuk Şubesi artık Hukuk Fakültesi olmuştu. İşte bu üçüncü baskıda Celâleddin Arif Bey, kadın hukukuna ve kadınların siyasal haklarına yer ayırmıştı. Büyük ölçüde Duguit'nin anayasa kitabındaki bilgileri aktaran Celâleddin Arif, maalesef, kadınların siyasal hakları konusunda, Duguit'nin tersine, olumlu düşünmüyordu. 1916 baskısında "İntihâb ve Kadınlar" bölümü okunduğunda Cumhuriyet'in ne denli önemli bir yol kat ettiği açıkça görülüyordu.

Batı hukukunda kadınların siyasal hakları tanınıncaya değin kadın hukuku anayasal haklar manzumesi arasında yer almıştı. Özellikle Léon Duguit'nin anayasa kitaplarının değişik baskılarında kadın hukuku önemli bir yer işgal etmişti. Kitabın Türkçeye çevrilmiş olması bu açıdan da önemliydi. Dönemin Hukuk-ı Esasiyye kitapları arasında kadından yana "hukuk-ı nisvân"ı savunan tek kitap Léon Duguit'nin kaleminden çıkmıştı. Nitekim Afet Hanım'ın 1930 yılında Türk Ocağı'nda Gazi'nin ve devlet erkânının huzurunda kadınların siyasal hakları üzerine yaptığı konuşma, önce yerel seçimlerde, ardından genel seçimlerde kadınların seçme ve seçilme haklarını elde ediş sürecinin

başlangıcını oluşturuyordu. Dünyada siyasal alanda kadın kazanımlarını ülke ülke dile getiren Afet Hanım, kaynak olarak Léon Duguit'nin 1923-1924'te Maarif Vekâleti'nce yayımlanmış olan *Hukuk-ı Esasiyye* kitabını kullanıyordu.

—•—

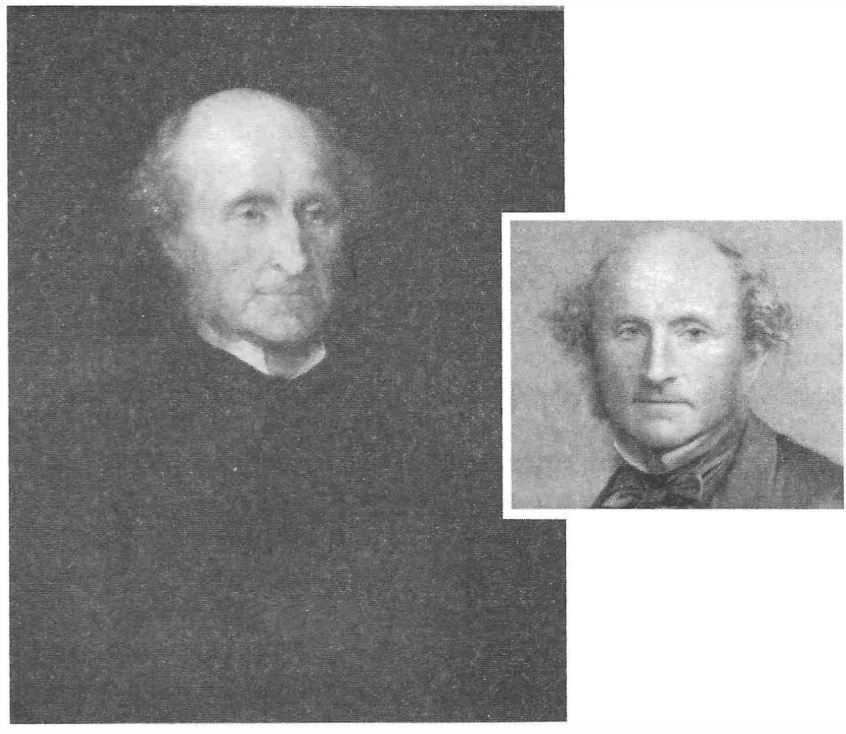
EK

Kadınların İntihâb Salâhiyyeti[371]

Harpten beri ekser memâlik kadınların salâhiyyet-i intihâbiyyesini kabul etmişlerdir. Kadınlara hukuk-ı siyasiyye icrasına iştiraki reddeden memâlik olarak, ancak Fransa, İtalya, İspanya gibi Latin memâliki zikredilebilir. Kadınların salâhiyyet-i intihâbiyyesi Amerika'da, İngiltere'de Şimalî Avrupa memâlikinde tatbik olunduğu hâlde, ârâ'-i ammenin [genel oyun] naşiri olan Fransa'nın kadının kabiliyet-i siyasiyyesini el'an tasdik etmemesi bu hususta Fransız parlamentosunun bir temennisinden mütehassıl olup agleb-ı ihtimal [büyük bir olasılıkla] daha pek çok zaman neticesi görülemeyecek olan kuru bir tezahürüne münhasır kalması nasıl izah edilebilir?

Kadının siyasî adem-i ehliyyetine hiçbir sebeb-i mantıkî mevcut olmadığı inkar edilemez. Bu adem-i ehliyyet, ancak kadim bir hâlet-i içtimaiyyenin ba's-ü ba'd-el-mevti [öldükten sonra dirilmesi] ile izah edilebilir, bu hâlet-i içtimaiyyeye göre idare-i beytiyyeye [ev idaresine] tahsis edilen kadınlar, münhasıran erkeklere ait olan hayat-ı umumiyye umurundan hariç kalmalı idiler. Erkeğe "forum" hayatı ve mesâlih-i umumiyye [genel işler]; kadına yurt hayatı, idare-i beytiyye, terbiye-i etfâl; işte bir şirket-i nafia ki derûnunda kadın ne daha şerefsiz bir vazifeye, ne de daha az faaliyete malik idi.

Kadının vazifesi hakkında Roma ve Hıristiyan telakkisi bu merkezde idi; işbu telakki aynı surette Saint Paul'ün mekâtibinde ve hukukşinas Ulpien'in asârında ifade bulmuştur. Saint Paul diyor ki: "Erkeğe vesayâda bulunmağı ve ona karşı ihrâz-ı nüfuz etmeği kadına müsaade ettim; kadın sâkıt kalmalıdır: zira Âdem ibtida ve Havva bilahare tekevvün etmiştir ve zanib [bağımlı] olan erkek değildi, kadın idi... Mamafih kadın huzû' ile [alçakgönüllülükle] imanda, şevfak ve takdiste daim olarak valide olacak olursa halâsı mukarrerdir." Ulpien kadınlık sıfatına yakışan iffet dolayısıyla, kadınlar, erkeklere ait umur-ı medeniyye ile iştigal edemezler, diyor.



Kadının siyasal hukuku ilk kez 1867'de John Stuart Mill'in Avam Kamarası'nda yaptığı ünlü konuşmasıyla gündeme gelmişti. Ünlü filozof, kadınlara seçme-seçilme hakkı talep ediyordu: "Zira kadınlar artık daha uzun müddet sebîler [esirler], eblehler, mecnunlar meyanına tasnif edilemezler"di.

Latin memleketlerinde devam ede gelen bu telakki, artık bugün cem'iyâtımızın hâl-ı ahlâkiyye ve iktisadiyyesine tevâfuk edememektedir. Şüphesiz Esmein diyor ki: "Nisvânın hariç tutulması indî değildir. Bu, bir kanun-ı tabiidir, insaniyet kadar değilse bile herhâlde medeniyet kadar eski olan iki cins beyninde taksim-i amâl kaide-i asliyyesinden münbaistir. Kadınlara ârâ'-i siyasiyye bahşetmek, onları vazife-i askeriyyeye tabi tutmak derecesinde mantıksızdır. (Evvelce zikr edilen eser, sahife 364)

Cinsler beyninde taksim-i amâli inkar etmiyorum, bu taksim-i amâl zaruridir ve Esmein bunun insaniyet kadar eski olduğunu beyan edebilir idi. Lâkin, taksim-i amâl fikri şu neticeye is'al eder ki, ne erkeklere, ne de kadınlara tabiat-i cinsiyyeleri itibariyle ifa edemeyecekleri

vezâif tevdi' olunmamalıdır. Binaenaleyh kadının teşkilat-ı tabiiyye ve fikriyyesi onu vezâif-i umumiyyeyi ifaya na-ehil kıldığını ispat etmek lâzım gelir. İmdi, hiç kimsenin böyle bir delil ibraz edemediği şüphesizdir. Kadının faaliyeti aile yurdu dâhiline münhasır kaldığı ve iktisad-ı umumiyyeye her veçhile iştirak etmediği zamanlarda, adem-i ehliyyet-i siyasiyyesi anlaşılırdı. Fakat bugün, bahusus harpten beri, hiç de böyle değildir. İstenilsin istenilmesin, kadın bugün iktisat ve hayat-ı umumiyyeye samimi bir surette karışmıştır. Kadın, bugün, tezgâhta, fabrikada, büyük mağazalarda, ticarethanelerde, bilcümle hidemât-ı umumiyyede çalışmaktadır. Memleket hayat-ı iktisadiyyesinin hiçbir kısmı yoktur ki tedvirine nisvânın iştiraki sebak etmesin. Nisvân vergi ile mükelleftir; her ne kadar hizmet-i askeriyye ifa etmiyorsa da vatana evlat yetiştiriyor.

Şurasını da ilave etmelidir ki, bilhassa memleketimizde, nisvânın vezâif-i umumiyyeye iştirakini bizzarure intaç edecek bir tahavvül hazırlanmaktadır. Sendika hareketinin terakkiyyatı, gayet karib bir atide, meslekî sendikaların temsil-i siyasîsini intaç edecektir. Bu sendika temsili, temsil-i efrâd yanında ahz-ı mevki edecektir. Kadınlar da erkekler gibi meslekî sendikalar dâhilinde tecemmu' edeceklerdir. Bu hareket gayet vazıh bir surette teressüm etmeğe başlamıştır. İlcaat-ı ahvâl ile vaz'-ı kanun sendika temsilini tanzime sevk edilince nisvân sendikalarının temsilini de nazar-ı itibara almazlık edemeyecektir.

Bu suretle nisvânın adem-i ehliyyeti sebebi mevkut ve arızîdir, ve nisvânın vezâif-i umumiyyeye iştirakine meyyal cem'iyyat-ı müteahhirenin [geri kalmış toplumların] tekamülünü umumî, amik ve gayr-i kabil-i mukavemet olarak telakki ederim.

Ne 1789 Meclis-i Millisi, ne de Konvansiyon nisvâna salâhiyyet-i intihâbiyye bahşını bir dakika bile düşünmemiştir, hâlbuki Konvansiyon hukuk-ı siyasiyye icrasını her mahluk-ı insaniyyetin bir hakk-ı tabiisi olarak telakki ediyordu. Dahası var, "Marche des Innocents" da, bir ihtilal cemiyeti olduğu rivayet edilen bir cemiyete mensup kendilerine "Jocobines" süsünü veren bazı kadınlar tarafından husule getirilen iğtişa neticesinde mesele 2'nci senenin 9 "brumaire"i celsesinde mevzu' oldukta, Konvansiyon, herhangi namıyla olursa olsun, nisvân ahali kulüp ve cemiyetlerini men' eden bir emirnameyi tasdik ile hall-i mesele etmiştir.

"Code Civil" ailede kadına bahşettiği madun mevkiyle zevceye karşı tahmil ettiği itaat vazifesiyle, zât-üz-zevc kadına [evli kadına] reva

gördüğü adem-i ehliyyet-i medeniyye ile Roma ve Hıristiyan teamülüne yeni bir kuvvet bahşetmiş ve nisvânın hayat-ı umumiyyeye iştirakini uzak bir tarihe ta'vik eylemiştir [geciktirmiştir]. 1848'de ârâ'-i amme ilân ve tanzim edildiği zaman nisvânın ârâ'sı mevzubahs bile olmamıştır.

Denilebilir ki kadının hukuk-ı siyasiyyesi meselesi ciddi bir surette ilk defa olarak ancak 1867'de Stuart Mill'in Komünler Kamarası'nda nutk-ı meşhuriyle mevzu' olmuştur. Büyük filozof bilcümle kadınlar için hakk-ı intihâbı talep ediyordu. "Zira, diyordu, kadınlar artık daha uzun müddet sebiler [esirler], eblehler, mecnunlar meyanına tasnif edilemezler." Lâkin Stuart Mill, hakikatte, hakk-ı intihâbı İngiliz hukuku esasına müsteniden şimdilik yalnız sahib-i mülk, nikâhsız, kendi namlarına bir vergi ile mükellef kadınlar için talep ediyordu; İngiliz hukuku esası şöyleydi: "Vergisiz temsil olamaz."

İşbu nutuktan itibaren ârâ'-i nisvân meselesi İngiltere'de mevzu' olmuştur, denilebilir. Mamafih, kadınlar bu salâhiyyeti ancak 1918 de istihsal edebilmişlerdir ve bunu daha ziyade harbe medyunlardır. İngiltere'de senelerce iki cinse mensup nisvân taraftarlarının ve bahusus "suffragette"lerin teşebbüs ettikleri gayet şedit muhadele safahatını ve bu mücadelâtın intaç ettiği hadisâtı teşhir artık bir faide temin etmez.

1894'te kadınlar, erkeklerin haiz oldukları şerâit dairesinde kasaba ve köy "paroisse"larında ve "bourg"larda belde intihâbâtı için ve "comte" meclisleri için i'tâ'-i rey salâhiyyetini istihsal eylemişlerdir. 1875'ten beri kadınlar muavenet vazifesiyle mükellef *Boards of Guardians*'lere intihâb olunmak hakkına nail olmuşlardır. 1894'ten beri "paroisse" meclislerine ve 1907 kanunu ile de "Comte" ve "Bourg" meclislerine intihâb olunmak hakkına mazhar olmuşlardır.

İşbu mecâlis-i idariyyeye intihâb etmek ve intihâb olunmak salâhiyyeti, İngiliz nisvânının tamamî-i hukuk-ı siyasiyyesinin tasdikine bir başlangıç olarak telakki edilmiştir. Bu salâhiyyetler gayet mes'ud netâic husule getirmiştir.

Tesir-i nisvânın bilhassa hidemât-ı teavüniyye ve sıhhiyyede pek ziyade faidesi görülmüştür.

11 Temmuz 1910'da şedit bir münakaşaya müteakiben, Komünler Kamarası ikinci kıraatında, 299 reye karşı 190 rey-i muhalifle, iki günlük müzakereden sonra, şerâit-i âtiyye dairesinde nisvâna hakk-ı intihâb bahşeden "Shackleton" lâyihasını kabul etmiştir: "1) Reis-i

aile olan ve 250 frank kira veren her kadın müntehibîn cetveline ismini kaydettirdikten sonra ikametgâhının kâin olduğu "Bourg" veya "Comte"de i'tâ'-i rey edebilecektir; 2) Zevc ile zevce hakk-ı reylerini aynı mülkten istihraç etmemek şartıyla, izdivaç, kadını hukuk-ı intihâbiyyesinden mahrum edemeyecektir." Mamafih, bu lâyihanın kabulünün, hiç olmazsa hemen, arzu olunan ıslahatın tahakkukunu intaç edemeyeceği ayân olmuştu. Ârâ'-i nisvân, Mösyö Shackleton gibi sosyalistler, üniyonistlerin reisi Mösyö Balfour, Harbiye Nazırı Mösyö Haldane tarafından müdafaa edilmekte idi. Başvekil Mösyö Asquith ve Mösyö Lloyd George tarafından da muhalefet vaki olmakta idi. Diğer taraftan, kadınlarla erkeklerin mütesaviyyen ârâ'-i amme ye mazhariyetlerini arzu edenlerle ancak sahib-i mülk olan kadınlara salâhayyet-i intihâbiyye verilmesi taraftarlarının telifine mahsus olan lâyiha-i mezkûre hiç kimseyi tamamıyla memnun edememiştir.

1910 ve 1911'de nisvân cemiyet-i siyasiyyesi tarafından açılmış olan gayet şedit propagandaya rağmen, mesâil-i maliyye ile Lordlar Kamarası ıslahatı dolayısıyla efkâr-ı umumiyye ârâ'-i nisvân meselesiyle pek alakadar görünmemiştir. Başta Lord Cromer olmak üzere kavi bir aleyhtar teşkilatı husule gelmiştir. Oxford medreselerinden Mösyö Dicey evvelce ârâ'-i nisvân taraftarı olduğu hâlde şimdi buna sarahaten aleyhtar olduğunu beyan etmiş ve kadınlara hakk-ı intihâb bahşının bunlara ekseriyeti temin edeceğini, nisvânın da kabulüyle ârâ'-i ammenin tesisi, müntehibînin adedini 8 milyondan 24.374.000'e iblağ eyleyeceğini ve bunun vahim bir tedbirsizlik teşkil edeceğini nazar-ı tetkike vaz' eylemiştir.

Bu şerâit dairesinde ârâ'-i nisvân aleyhindeki fikirler bir irtica'a dûçar olması tabii idi. Şüphesiz, 5 Mayıs 1911'de Komünler Kamarası *Conciliation bill*'i kabul etmek suretiyle ârâ'-i nisvân esasını tekrar tasdik etmiş idi; lâkin bir sene sonra, aynı mealde bir teklifi 201 reye karşı 232 rey ile reddeylemiş idi; bu kabine azası dahi bu bâbda hemfikir bulunmamış idi. Başvekil Mösyö Asquith lâyihanın aleyhine ve Lloyd George ile Edvard Gray lehine i'tâ'-i rey etmişlerdi.

Harbin hudûsuyla suret-i ahvâl tebeddül etmişti. Fransa'da olduğu gibi İngiltere'de dahi, bilcümle gençler cephede bulundukları esnada, kadınlar, faaliyet-i beşeriyyenin her kısmında say'leriyle memleketin hayat-ı iktisadiyyesinin tahakkukuna vasi' mikyasta hâdim olmuşlardır. Hayat-ı içtimaiyyenin vezâifini deruhte etmiş olan kadınların kudret-i siyasiyyeye iştirak hakkına malik olmaları da pek tabii idi. Mösyö

Asquith, Hürriyetperverân Fırkası'nın reisi bulunmak sıfatının ve başvekil bulunduğu zaman ârâ'-i nisvânın kabulüne karşı vaki' olmuş olan muhalefetinin bahşettiği nüfuz-i kamileyle Komünler Kamarası huzurunda bu yolda idare-i kelam etti.

28 Mart 1917'de Mösyö Asquith Komünler Kamarasına, intihâbât kanununun tadili ve devre-i teşriiyyenin yedi aylık bir müddet için temdidi lehine bir teklif dermeyan ediyordu. "Bu temdid, diyordu, mecburidir; lâkin herhâlde, en ehemmiyetlilerinden biri ârâ'-i nisvân olan bazı ıslahat icrasından evvel yeni intihâbât icrası kail değildir." Mösyö Asquith, bizzat kendisinin ve daha pek çok kimselerin bu hususta evvelki fikirlerini tamamıyla tebdil etmiş olduklarını ilave ediyordu. "Birkaç sene evvel, kadınlar kendi selametleri için kendileri çalışsınlar, diyordum. İşte harbin devamı müddetince bu suretle hareket ettiler; kadınlar olmasaydı muharebeye nasıl devam edebilirdik? Nisvânın faaliyeti suver-i müteaddidede [birçok surette] nümâyân oldu [ortaya çıktı]. Harpten yeni bir nizam-ı eşya husule gelmiştir; ve kadınlara, iktisab ettikleri doğrudan doğruya sözlerini esmâ'-i hakkına itiraz etmek mütehallik olmamız lâzım gelen fikr-i hakkaniyet ile pek az kâbil-i telif olabilir." İşbu beyanın üzerine ârâ'-i nisvân davası kazanılmış addolunabilirdi. Ertesi gün, 29 Mart 1917, Komünler Kamarası Mösyö Asquith'in ârâ'-i nisvâna müteallik ıslahat-ı intihâbiyyenin kabulüne matuf teklifi büyük bir ekseriyet ile tasdik edildi.

Filhakika, ârâ'-i nisvânı da havi olan ıslahat-ı intihâbiyye lâyihası pek az sonra Komünler Kamarası tarafından büyük bir ekseriyet ile kabul olunmuş ve 10 Kânûn-ı sânî 1918'de de Lordlar Kamarası'nca tasdik kılınmıştır. Ârâ'-i nisvân, şimdiye kadar bu ıslahata daima aleyhtar olmuş olan Lordlar Kamarası tarafından Lord Finlay ile Lord Curzon'un gayet şedit muhalefetine rağmen kabul olunmuştur. Bu suretle lâyiha, sadece ârâ'-i amımeyi tesis, ârâ'-i müteaddideyi lağv ve ârâ'-i nisvânı kabul eden 6 Şubat 1918 halk temsili kanunu şeklini alıyordu. (Representation of the People Act).

İngiliz tebaasından olup otuz yaşında bulunan, gerek idare-i mahalliyyeler için müntehib sıfatını gerek idare-i mahaliyye için bir müntehibin zevcesi sıfatını haiz olan her kadın hakk-ı intihâba maliktir. Şurası hatıra getirilmelidir ki idare-i mahalliyyelere müntehib olmak için altı aydan beri bir arazi veya ikametgâh sahibi veya müsteciri bulunmak, yani sabit bir ikametgâhı olmak muktezidir. İntihâbat kanun-ı cedidi bu suretle takriben altı milyon kadına hakk-ı intihâb

bahş etmiştir ki bunlar 1918'de icra edilmiş olan Komünler Kamarası intihâbâtına iştirak eylemişlerdir.

İngiltere'de intihâb etmek hakkı kadınlara bahşedildiği günden itibaren karîb [yakın] bir atide parlamentoya intihâb olunmak hakkını da ihraz edecekleri ayân olmuş idi. 23 Teşrîn-i sânî 1918'de Ahrâr Fırkası'ndan Mösyö Herbert Samuel Komünler Kamarası'na atideki kararı takdim ediyordu: "Kamara, nisvânı parlamento azası olarak intihâbıyla intihâb edilecek bir hakka malik kılmak için bir kanunun heman kabulünün şayan-ı temenni olduğu fikrindedir." Uzun ve şedit bir münakaşayı müteakiben karar büyük bir ekseriyetle kabul edilmiş idi. İşbu kabul üzerine aynı mealde bir lâyiha Kamara'ya tevdi' edilmiş ve üçüncü kıraatından sonra 6 Teşrîn-i sânî 1918'de tasdik olunmuştur. Lâyiha-i mezkûre Lordlar Kamarası'nda aza olmak için kadınlara hakk-ı intihâb verilmesi hakkındaki munzam teklifi Lordlar reddetmişlerdir. Her ne olursa olsun, bu suretle 6 Şubat 1918 kanunu, nisvânın Komünler Kamarası'na intihâb olunmak hakkını tasdik eyleyen 6 Teşrîn-i sânî 1918 kanunuyla itmam edilmiştir. Şurası şayan-ı dikkattir ki kanun, intihâb olunmak hakkı için bir sîn kaydı vaz' etmemiştir. Binaenaleyh, 30 yaşından evvel intihâb etmek hakkına malik olmayan kadınlar 21 yaşında kanunen intihâb olunabileceklerdir.

İngiliz parlamentosunun bununla iktifa etmeyeceği tabii idi, ve mebde'an kuvve-i mantıkiyyesi parlamentoyu, kadınlık dolayısıyla vezâif-i umumiyyeye duhul adem-i ehliyyetine ait bilcümle esbâbın hazfına [iptaline] sevk edecek idi. Filvaki 1920'de bir kanun "kadınlık dolayısıyla her türlü adem-i ehliyyetin hazf edildiğini" tasdik etmiştir. Şimdi artık İngiliz kadınları her nev'i vezâifi, hatta vezâif-i kazaiyyeyi bile ifa edebilirler ve, fiilen, şimdiden bu gibi vezâif-i âliyyeye mensub kadınlar mevcuttur. İşbu kanunun binnetice kadınlar için Lordlar Kamarası'na dâhil olabilmek hakkını verip veremediği meselesi mevzu' olmuştur. 3 Mart 1922'de Lordlar Kamarası'nın imtiyazât komisyonu işbu hakkı Vicomtesse Rohanda için tanımış ve bu kararın neticesi olarak da Lordlar Kamarası Vicomtesse Rohanda'ya bu hakkı tasdik etmiştir.

Şimalî Avrupa memâlikinin kaffesi bugün ârâ'-i nisvâna maliktirler. 21 Temmuz 1906'dan beri, Rusya İmparatoru Finlandiya'da ârâ'-i amımeyi tesis eden kanunu tasdik etmiştir. Hakk-ı intihâb yirmi dört yaşında bulunan erkek ve kadın bilcümle Finlandiyalılara bahş edilmiştir. Kadın erkek tefrik edilmeksizin bilcümle müntehibler intihâb

olunmak hakkını da haizdirler. Kadınların belde intihâbâtında dahi hakk-ı reyleri vardır. Finlandiya kadınları hayat-ı siyasiyyeye pek faal bir surette iştirak etmektedirler. Lâkin tedbir-i ihtiyâti olarak parlamentoya pek az kadın aza olarak intihâb olunmuştur. 1907'de, bunların adedi on sekiz idi, 1908 de yarısı evli ve valide olmak üzere yirmi beş aza mevcut idi.

Norveç'te, 14 Temmuz 1907 kanunu kadınlara rey-i siyasîyi bahşetmiştir, mamafih erkeklerin tabi oldukları şerâit dairesinde değil. 29 Mart 1906'dan beri ârâ'-i amme mevcuttur. Yirmi beş yaşında bulunan her Norveçli kadın i'tâ'-i rey hakkına maliktir, fakat devlete veya beldeye şehirler için dört ve köyler için otuz kuron varidât-i seneviyyenin vergisini tediye etmiş olmak şartıyla. Eğer kadın müteehhil [evli] ve zevci ile iştirak-i emvâl usul-i hukukiyyesi dairesinde yaşıyorsa, zevcin marr'üz-zikr vergiyi tediye etmesi kâfidir. İşbu kanunun lâakal üç yüz bin kadına i'tâ'-i rey hakkını bahşettiği tahmin olunmaktadır. Müracaat: (Vialatte, La vie politique des deux mondes, 1, 1908).

Danimarka'nın 28 Nisan 1908 kanunu kadınlara belde intihâbâtında i'tâ'-i rey hakkını bahşediyordu. 4 Temmuz 1915 kanun-ı esasîsi kadınlar ve erkekler için aynı usulü tesis etmiştir. Kanun-ı mezkûr 25 yaşında bulunan her erkeğe ve her kadına hakk-ı intihâbı bahşetmektedir.

İsveç'te 1919 kanun-ı esasî ıslahatına göre kadınlar yirmi üç yaşında hakk-ı intihâba maliktirler.

Bugün Almanya'da kadınlar erkeklerin haiz oldukları aynı intihâb olunmak ve intihâb etmek hakkına maliktirler. Şubat 1918'de Prusya dâhiliye nazırına bir istida verilerek, harp esnasında ifa etmekte oldukları hidemât dolayısıyla kadınlara belde ve idari intihâbâtta i'tâ'-i rey hakkının bahşedilmesi taleb olunmuştur. 1918 ihtilâlinden ve imparatorluğun sükûtundan sonra, 11 Ağustos 1919 Weimar kanun-ı esasîsi hukuk-ı siyasiyye nokta-ı nazarından kadınlarla erkekleri tamamıyla müsavî tutmaktadır. Yeni kanun-ı esasînin 109'uncu maddesi esas-ı umumiyyeyi şu suretle ifade etmektedir: "Bilcümle Almanlar kanun muvacehesinde müsavidirler. Erkekler ve kadınlar, esas itibariyle aynı hukuk ve aynı vecâib-i medeniyyeye maliktirler." İşbu esası tatbik eden kanun-ı esasînin 22'nci maddesi diyor ki: "Mebusan (Reichstag) müsavî, doğrudan doğruya ve hafi' rey-i amme ile yirmi yaşını mütecaviz erkek ve kadınlar tarafından temsil-i nisbî esasına tebaen intihâb olunur". Weimar kanun-ı esasîsi daha ileri bile

gidiyor: Filhakika 17'nci madde imparatorluğu teşkil eden bilcümle memâlik, halk hey'et-i temsiliyyesi müsavî, doğrudan doğruya hafi' ârâ'-i amme ile erkek ve kadın imparatorluk dâhilindeki bilcümle Almanlar tarafından temsil-i nisbî esasına tebaen intihâb olunmak üzere serbest bir devlet teşkilat-ı esasiyyesine malik olmağa mecbur kılınıyor.

30 Teşrîn-i sânî 1920 tarihli Prusya Cumhuriyeti'nin yeni kanun-ı esasîsi hakk-ı intihâbı kadınlara ve erkeklere aynı şerâit dairesinde bahşetmektedir: "Yirmi yaşını mütecaviz olup Prusya dâhilinde ikametgâh-ı resmîsi olan her Alman erkeği ve her Alman kadını müntehibdir." (Madde 4 fikra 1).

Yeni Avusturya dahi ârâ'-i nisvânı kabul etmiştir. Kanun-ı esasîsinin 7'nci maddesi müsâvat-i siyasiyye ve medeniyye esas-ı umumîsini vaz' etmektedir. "Devlet-i müttehidenin bilcümle vatandaşları kanun muvacehesinde müsavidirler. Hiçbir tevellüd, cins (kadınlık ve erkeklik), meslek, sınıf ve mezhep imtiyazı mevcut değildir." 26'ncı madde fikra 1, kadınlara, erkeklerin haiz oldukları aynı şerâit dairesinde hakk-ı intihâbı bahşetmektedir. "Meclis-i millî Avusturya Cumhuriyet-i Müttehidesi halkı tarafından temsil-i nisbî esasâtına tevfiken intihâb senesi kanun-ı sânînin birinci günü yirmi yaşını ikmal etmiş olan erkeklerin ve kadınların müsavî, doğrudan doğruya, hafi' ve şahsî reylerine müsteniden intihâb olunur. "İntihâb olunmak hakkı intihâb senesi kanun-ı sânîsinin birinci günü yirmi dört yaşını ikmal eden erkek yahut kadın her müntehibe bahş olunmuştur.

Polonya'nın 17 Mart 1921 tanzimat-ı esasiyyesi, erkek ve kadın farkı aramaksızın yirmi yaşını ikmal etmiş her vatandaşa hakk-ı intihâbı bahşetmektedir.

29 Şubat 1920 Çekoslovak kanun-ı esasîsi (madde 8-15) gerek intihâb etmek, gerek intihâb olunmak için erkek ve kadın farkı mevcud olmadığını beyan etmektedir.

Amerika-i Şimalî Cemâhir-i Müttefikası Devlet-i Müttehidesi'nde, kadının adem-i ehliyyet-i siyasiyyesi evvela bir kaide-i umumiyye olmuştur. Aza devletlerden kadının hakk-ı intihâbını tanıyan ilk ülke Wyoming olmuştur. Tecrübesinden bî-gayet memnun ve müftehir olan Wyoming devleti dünyanın her tarafındaki parlamentolara 1894'te bir teklif irsali lüzumunu hissetmiştir; bu teklif şu suretle başlıyor: "Müstebid bir hey'et-i kavânine ihtiyaç hissetmeksizin, hiç kimseye bir zarar iras eylemeksizin ârâ'-i nisvân, memleketten cinayâtı, fakrı [fakirliğin] ve şer'i [kötülüğü] def'e hâdim olmuştur..."

Wyoming'in eserine ıktifâen [izinden giderek] diğer bazı devletler dahi birbirini müteakiben ârâ'-i nisvânı kabul etmişlerdir. Colorado, Utah, Idaho ve son zamanlarda Washington 1910, Kaliforniya 1911, Oregon, Arizona, Kansas, Michigan 1912, Massachusetts 1914.

Elhâsıl, bugün ârâ'-i nisvân bizzat Devlet-i Müttehide kanun-ı esasîsinin mebde'lerinden birini teşkil etmektedir. Şubat 1919'da Devlet-i Müttehide Kongresi kanun-ı esasîsinin 19'uncu tadilini teşkil eden atideki ahkâmı kabul etmiştir. "Kadınlık ve erkeklik dolayısıyla hakk-ı intihâb hiç kimseye reddedilemeyecektir." Lâkin, bu metin ancak Ağustos 1920'de Tennessee mümessillerinin inzimam-ı reyleriyle Devlet-i Müttehide kanun-ı esasîsinin istilzam ettiği sülüsân ârâ'yi cem edebilmiş ve kanun-ı esasînin cüz ü mütemmimi olan bir tadil şeklini alabilmiştir. 26 Ağustos 1920'de kanun-ı mezkûr neşr ve ilân edilmiştir; bundan böyle ancak kanun-ı esasînin istilzam ettiği usul-i tadilat dairesinde lağv veya tadil edilebilir. İşbu metin mucibince yirmi milyon kadın hakk-ı intihâbı ihrâz etmişler [kazanmışlar] ve Teşrîn-i evvel 1920'de reisicumhur intihâbâtına iştirak eylemişlerdir.

Avustralya'da, Cenubî ve Garbî Avustralya'da daha 1902'de hey'et-i müttehide kanun-ı esasîsinin vaz'ından akdem kadınların intihâb etmek ve intihâb olunmak hakkı mevcut idi. Cenub Nouvelle Galles'e 1902'de ve Tasmanie'de 1903'te ve Queensland'de 1905'te kadınların intihâb etmek ve olunmak salâhiyyeti kabul olunmuştur. Avustralya ittihadında yalnız Victoria Devleti el'an bu salâhiyyeti tasdik etmemiştir; bu bâbda Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen lâyihaları Meclis-i Ayan daima reddetmiştir.

Hukuk-ı amme mütehassisîni, Avustralya'da ârâ'-i nisvânın verdiği netâic-i mes'udeyi müşahade etmekte müttefiktirler. Amele kadınların himayesi, ve himaye-i etfâl hakkındaki müfit kavânin kadınların nüfuzu tahtında vaz' edilmiştir. Kadınlar, kumara karşı ve ihtiyarlık için umumî tekaüt hakkında mevzu'-i kavâninin tasdiki mücadelâtına ehemmiyetli bir surette iştirak etmişlerdir.

Nuvel Zeland 1892'den beri kadınların hakk-ı intihâbını kabul etmiştir. Lâkin kadınlar parlamentoya intihâb olunmak hakkına malik değildirler. Vezâif-i belde kendilerine küşadedir. Nuvel Zeland nisvânı terbiye-i siyasiyyelerini ikmale say' etmektedirler. Yeni Zeland Nisvânı Cemiyet-i Milliyyesi namı tahtında vasi' bir cemiyet teşkil etmişlerdir. Hatta kadınlar meşâgil-i siyasiyyelerinin kendilerine vezâif-i aileviyyelerini unutturacak derecede faal olduğu söylenmektedir. Lâkin içki

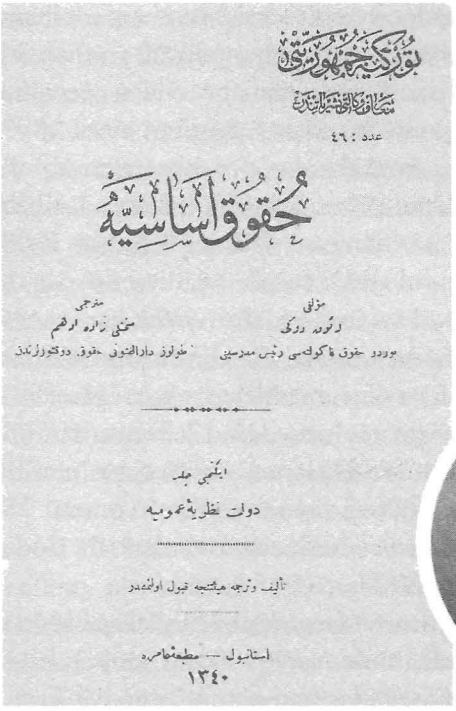
aleyhine mevzu' kavâninin kadınların nüfuz-ı siyasiyyeleriyle meydana geldiği hakkında ittifak-ı ârâ' mevcuttur.

Paragraf 36'da Belçika'da 9 Mayıs 1919 kanununun 2'nci maddesi ve 1919-1921'de muaddel kanun-ı esasînin 48 paragraf 4'üncü maddesi mucibince düşman karşısında feda-i can etmiş olan Belçikalıların zevceleri ve müteehhil olmadıkları takdirde de dul valideleri ve esbâb-ı vatanperveraneden dolayı Almanlar tarafından hapsedilmiş olan kadınların hakk-ı intihâba malik oldukları görülmüş idi. Marü'z-zikr 47'nci madde bir paragraf 3'ü havidir: "Bir kanun aynı şerâit dâhilinde (47'nci maddenin birinci fıkrasının erkekler için istilzam ettiği şerâitin aynı) nisvâna i'tâ'-i rey hakkını bahşedecektir. İşbu kanun lâakal ârâ'nın sülüsânını cem' etmelidir."

Belçika parlamentosu 1921'de belde intihâbâtı için salâhiyyet-i intihâbiyye olarak 25 yaşını kabul ve kadınlarla erkekleri müsavî tutmak suretiyle sadece ârâ'-i ammeyi tesis etmiştir. Kadınlar ilk defa olarak 14 Nisan 1922'de belde intihâbâtına iştirak etmişlerdir. Lâkin elyevm, muaddel kanun-ı esasînin nisvânın intihâbât-ı siyasiyyesi hakkına dair kendisine bahşettiği iktidarı parlamentonun istimal edip etmemesi meselesi münakaşât-ı şedideyi mucib olmaktadır. Şurası da nazar-ı dikkate alınmalıdır ki Belçika'da ârâ'-i nisvân sırf siyasî cihetten nazar-ı itibara alınmakta olup fırkalar bu hususta her şeyden evvel intihâbât nokta-ı nazarından hareket edeceklerdir.

15 Mayıs 1919 tarihli kanun-ı esasîsiyle 10 rey muhalife karşı 240 rey ile kadınların idarî salâhiyyet-i intihâbiyyesini tasdik etmiştir.

Bâlâda münderiç kısa teşhir, ârâ'-i ammenin naşiri olmuş olan Fransa'nın nisvânın ehliyet-i siyasiyyesi hakkında ne derece geri kaldığını iraeye kâfidir. Bunun hakiki ve amik sebebi memleketimizde her yerden ziyade kadının vazifesi hakkında Roma ve Hıristiyan telakkisinin musirren [ısrarla] devamıdır; kadın hayat-ı aileviyyeyi temin, çocukları terbiye için yurtta kalmalı ve erkek hariçte hayat-ı içtimaiyyeyi temin ile meşgul olmalıdır. İşbu mebâhisin bidayetinde meydana çıkardığım işbu telakki kuvvet ve büyüklüğü havi olmaktan beri değildir. Derece-i taliyyede esbâb-ı muhtelife işbu telakkiye munzam olmuştur. Evvela, Fransız kadınlarının ekseriyeti, hatta ticaret ve sına'atta çalışanlar, bir iş idare edenler bile, meseleye bigâne ve hukuk-ı siyasiyye ihrazını arzu etmemekte gibi görünmektedirler. Diğer taraftan, gürültülü bir surette hakk-ı intihâbı talep eden, kadınlar, alelekser nüfuzdan ve bazen de ahlâktan ari birtakım sinirlilerden ibaret olarak tezahür


بورجوازی دیکتاتورلیکی

سعادت مکتبه سی نشریاتندن

عدد : ٤٦

حقوق اساسیه

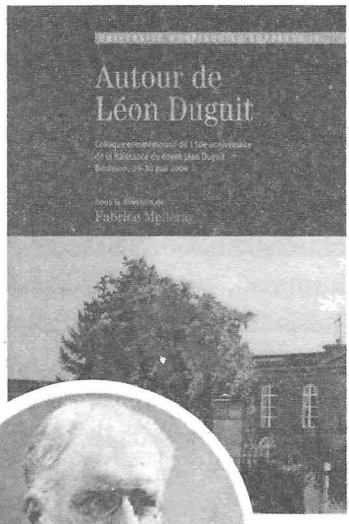
مؤلفی
لئون دوگی
بوردو حقوق فاکولته سی دیکن ممثلیسی

مترجمی
حسنی زاده الهم
طولوز دارالفنونی حقوق دوکتورلرندن

ایکنجی جلد
دولت نظریهٔ عمومیه

تألیف وترجمه هیئتجه قبول اولنمشدر

استانبول — مطبعهٔ عامره
١٣٤٠





Babanzade İsmail Hakkı ve Celâleddin Arif Bey'in anayasa hukuku anlayışları, ünlü Fransız hukukçusu Léon Duguit'den esinleniyordu. Ancak kadına bakışları, Duguit'nin görüşlerinin taban tabana zıttıydı. Duguit'nin kadın konusundaki görüşleri Cumhuriyet'le birlikte revaç bulacaktı.

---

etmektedirler. Elhasıl, itiraf etsinler etmesinler, fikir itibariyle ileri giden firak-ı siyasiyye [siyasî firkalar] işbu ıslahata muhalif bulunmaktadırlar; filhakika, bunlar nisvânın hey'et-i müntehibîn meyanına idhalinin siyasî ve dinî bir aksülamel-i anâsır-ı faali meydana getirmesinden havf etmektedir [korkmaktadır].

Mamafih, ârâ'-i nisvân lehine hareket-i umumiyye o derece kuvvetlidir ki Fransız vaz'-ı kanununun pek uzak olmayan bir atide bunu kabul ve tasdik edeceğini zannetmekteyim. Memleketin hayat-ı iktisadiyye, idariyye ve fikriyyesine kadınların her gün daha ziyade iştirak etmeleri lüzumu tezahür etmektedir. Buna mukabil intihâb etmek ve intihâb olunmak hakkını bizzarure iktisab edecektir.

Fransa'da nisvânın hukuk-ı medeniyyesini tezyid fikrinden mülhem ahkâm-ı kanuniyye şunlardır: Hâlet-i medeniyye (ahkâm-ı şahsiyye) ef'alini ifa ve mukavelât muharrirliğince tanzim edilen vesâikte kadınların şahadet edebilmelerini tanzim eden 7 Kânûn-ı evvel 1897 kanunu; tüccar kadınlara ticaret mahâkimine [mahkemelerine] ve ticaret odalarına aza intihâbı hakkını veren, fakat bu makama intihâb olunmak hakkını bahşetmeyen 23 Kânûn-ı sânî ve 9 Şubat 1908 kanunları; nisvâna mahâmilik [avukatlık] etmek salâhiyyetini veren 1 Kânûn-ı evvel 1900 kanunu; 15 Teşrîn-i sânî 1908 kanunuyla muaddel 27 Mart 1907 kanununun loncalara aza-intihâb etmek ve olunmak salâhiyyetini bahşeden 5 ve 6'ncı maddeleri; eşgâl-i mecâlis-i istişariyyesine intihâb olunmak hakkını bahşeden 17 Temmuz 108 kanunun 5'inci maddesi; nisvân sendikalarına, vilayet ve nevâhi tedrisât-ı fenniyye meclisi intihâbâtına iştirak hakkını veren 25 Temmuz 1919 kanunu, hakk-ı vesayet hakkında kadınlara ait Code Civil'in bazı mevaddını tadil eden 20 Mart 1917 kanunu.

1906'dan beri Fransız parlamentosunda, gerek bilcümle intihâbâtta gerek yalnız belde ve idare intihâbâtında nisvâna hakk-ı intihâb bahş olunmasını mutazammın muhtelif teklifler serd olunmuştur. 10 Temmuz 1906'da mebus Dussaussoy kadınlara mecâlis-i idareye [belde, kaza ve vilayet meclislerine] intihâb hakkının bahş olunması hakkında Meclis-i Mebusan'a bir teklif dermeyan eylemiştir. Ârâ'-i amme komisyonu işbu teklifi intihâb olunmak hakkını da ilave ile kabul eylemiştir. Mösyö Buisson tarafından gayet muaddel olarak tanzim olunmuş olan bir lâyiha 10 Temmuz 1909 celsesinde meclise tevdi edilmiştir.

24 Kânûn-ı evvel 1909'da Fransız Kadınları Meclis-i Millisi'nin bir hey'et-i vekilesi reisicumhur nezdinde teşebbüste bulunmuştur; reisicumhur bu teşebbüsü hüsn-i kabul etmiştir. Aynı hey'et-i vekile aynı günde reis-i nâzır Mösyö Briand tarafından da kabul olunmuş ve reis-i nâzır hey'et-i mezkûreye âkılâne ve mutedilâne her türlü müsted'ayâtına [dilekçe ile istenilen şeyler] müzaheret edeceğini teyit eylemiştir. 2 Ağustos 1918'de Mösyö L. Martin Meclis-i Ayan'a bir lâyiha vererek bilcümle intihâbâtta nisvâna hakk-ı intihâbın bahşedilmesini mutazammın bir telifin nazar-ı dikkate alınmasını iltimas eylemiştir.

8 Mayıs 1918'de Mösyö Pierre-Etienne Flandin Meclis-i Mebusan'ın ârâ'-i amme komisyonu namına meclise bir lâyiha tevdi etmiş idi ki bunda, 30 yaşını ikmal eden kadınların vilayet ve kaza ve belde

meclislerine intihâb etmek ve ayan intihâbına vekil olmamak şartıyla belde mecâlisine intihâb olunmak hakkına malik olmalarını talep ediyordu.

Meclis-i Mebusan'da işbu lâyihanın tezekkürüne 19 Mayıs 1919'da ibtidar olunmuştur. Kısa bir münakaşadan sonra maddelerin müzakeresine büyük bir ekseriyetle, 218 reye karşı 480 rey ile geçilmişti. 200 rey-i muhalife karşı 319 rey ile Meclis-i Mebusan Mösyö Roulleaux Digage'ın aile reyi tesisi hakkında bir teklifini tefrike karar vermiştir. 2 Mayısta Mösyö Viviani ve Mösyö Briand'ın hatibâne müdahaleleri üzerine meali atide zikrolunan Mösyö Jean Bon'un bir mukabil teklifini kabul etmiştir: "Bilcümle mecâlis-i müntehibeye intihâb etmek ve intihâb olunmak hakkına aid kavânin ve ahkâm-ı nizamiyye bila'tefrik-i cins bilcümle Fransızlara tatbik olunur."

İşbu metin 35 rey ile kabul olunmuş idi. Birkaç ay sonra, 7 Teşrîn-i evvel 1919'da Dâhiliye Nazırı Mösyö Pams'ın harb esnasında temdit edilmiş olan Meclis-i Ayan, Meclis-i Mebusan, Meclis-i vilayet ve belde meclisleri intihâbâtının sırasını ve tarihlerini tayin eden lâyiha-i kanuniyyeyi Meclis-i Mebusan'a tevdi' ettiği zaman Mösyö Bracke şu mealde bir karar dermeyan ediyordu: "Meclis-i Mebusan, Meclis-i Ayan'ın mümkün olduğu kadar süratle ârâ'-i nisvân hakkının ruzname-i müzakerâtına ithal etmesine delalet eylemesini hükümetten rica eder." İşbu karar teklifi 90 rey'-i muhalife karşı 340 rey ile tasdik olunmuş idi.

18 Eylül 1919 da Mösyö Regismanset'nin riyaseti tahtında içtima' eden ârâ'-i nisvâna müteallik mütunu [metinleri] tetkik ile mükellef Meclis-i Ayan komisyonu, bilcümle intihâbâtta kadınlara, erkeklerin haiz oldukları şerâit dairesinde hak bahşeden ve Meclis-i Mebusan'ın tasdikine iktiran eylemiş olan lâyihanın reddini mutazammın Mösyö Alexandre Berard'ın lâyihasını kabul etmiştir. Aynı komisyon aile ârâ'sı tesisini mutazammın olan muhtelif teklifleri dahi reddetmiştir. O zamandan beri bütün bu teklifler Meclis-i Ayan dosyalarında uyumakta ve ne 1919'da intihâb olunmuş olan Meclis-i Mebusan ne de hükümet bunları uyandırmağa bir meyil göstermektedir.

Mamafih, 1920 Kânûn-ı sânîsinde Mösyö Justin Godard 20 Mayıs 1919'da Meclis-i Mebusan tarafından tasdik edilen ve kadınlara hakk-ı intihâb bahşini mutazammın olan kanun teklifinin Meclis-i Ayan'ca serien ruzname-i müzakerata vaz' edilmesi hususunda hükümetin vesâtetini talebe matuf bir karar teklifini Meclis-i Mebusan'a tevdi et-

miştir. Mösyö Justin Godard'ın teklif-i vaki'i Mösyö J. Barthelemy tarafından gayet mükemmel ve uzun bir raporla teyit olunmuştur; Mösyö J. Barthelemy işbu lâyihada İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi memleketimizde de kadınların bilcümle mecâlis-i müntehibeye intihâb etmek ve intihâb olunmak hakkının tesis edilmesini talep eylemektedir.

Ârâ'-i nisvân meselesi gayet vasi bir edebiyata meydan vermiştir. Bilhassa bu bâbda yazılan eserlerden en ziyade şayan-ı istifade olanlar metn-i kitapta zikr edilmiştir.

GAZİ, AFET HANIM VE KADINLARIN SİYASAL HAKLARI[372]

Cumhuriyet Türkiyesi son kertede kadından yanaydı. Medenî Kanun ve laikleşen ülke bunun somut kanıtlarıydı. Üniversitelerin kapısı kadına açılmış, hemen her iş kolu kadına istihdam sağlar olmuştu. Kadının siyasal haklarıysa er geç gündeme gelecekti. Gazi, topluma örnek olacak rol modelini 1930'lu yıllarda, manevi kızı Afet Hanım'dan bekleyecekti.

Gazi, Afet Hanım'ı ideal Türk kadını olarak inşa etmekten yanaydı. O nedenle onun çok genç yaşta önemli görevler üstlenmesini sağladı. Onu, Dame de Sion'da okutmuş ve Fransızca öğrenmesini sağlamıştı. 1930'lu yıllarda antropoloji ve sosyoloji okumak üzere onu Cenevre Üniversitesi'ne gönderecek, Türkiye'de bilimlerin temeli olarak gördüğü antropoloji alanında, yakın dostu Eugène Pittard'ın yanında doktora yapmasını sağlayacaktı. Afet Hanım'a daha 22 yaşındayken Türkiye'de uzun yıllar okutulacak olan Yurt Bilgisi ya da Vatandaşlık kitapları hazırlatılacaktı. Kuşkusuz bu kitapların yazarı son kertede Afet Hanım gözükmüşse de hazırlanışında, metinlerin kurgulanışında Gazi bilfiil Afet Hanım'ı yönlendirmiş, birçok kez metni kendisi kaleme almıştı.

Kadın haklarının kazanımında da Afet Hanım benzer bir görev üstlenecekti. Afet Hanım'ın 22 yaşındayken 1930 yılında yayımlayacağı beş ciltlik *Yurt Bilgisi Notlarımdan* başlıklı dizide yer alan kitapların biri *İntihap* adını taşıyordu. İhap Hulusi'nin hazırladığı kitap kapağında bir kadın, erkeklerin önünde oyunu kullanıyordu. İçeriği ise kadının seçme ve seçilme hakkını savunuyordu.

1934'ün sonbaharında *Yedi Gün* muhabiri Naci Sadullah'ın Kadınlar Birliği'nde yaptığı söyleşide, Lâtife Bekir Hanım kadınların en büyük isteklerinden birinin erkeklerle "müsavi haklara" sahip olmak olduğunu söylüyordu. Bu alanda önemli adımlar atılmıştı. "Henüz erişemediğiniz istekleriniz nelerdir?" sorusuna ise "Mebus olmak!" yanıtını verecekti. Naci Sadullah, dergide bu isteği yorumlarken "hiç kimsenin garipseyemeyeceği, gülünç bulamayacağı bir arzudan bahseder gibi" tanımlamasını eklemeden edemeyecekti. Evet, o günlerde birçok yurttaş için kadınların oy kullanması garipti; gülünçtü. Tıpkı Cumhuriyet'in birçok devrimi gibi kadının oy kullanması, seçme ve seçilme hakkına sahip olması garipseniyordu. Devrimin doğası gereği özünde gariplikler, gülünçlükler, alışılagelmişin dışında farklılıklar vardı. Ne de olsa devrim başkalaşımı simgeliyordu.[373]

1930'lu yıllarda rüzgâr tam ters doğrultuda, kadınlar aleyhine eserken Türkiye, kadına seçme ve seçilme hakkı tanıyarak Latin Avrupası'na fark atacaktı. Feminist hareket, Cihan Harbi ertesi kimi ülkelerde siyasî hakların elde edilmesiyle kısmen hedefine ulaşmıştı ve bu nedenle de 1920'li yıllarda hızını görece yitirmişti. Ardından, Nasyonal Sosyalizm, feministlere büyük darbe indirecekti. Nasyonal Sosyalist ideoloji "erkeklik", "yiğitlik", "savaşkan bir millet" anlayışı üzerine kuruluydu. Bu açıdan kadına mesafeliydi. Kadın-erkek eşitliğini yadsıyor ve kadının yaşamını biyolojik ve ailevi işlevlerle sınırlıyordu. Kentleşme ve modernizme karşı tavır koyan Nasyonal Sosyalist ideoloji için ideal kadın; çocuk üreten, mutfağı mesken edinen, evine sahip çıkan kadındı. İş yaşamında ise kadına ancak "kadınca" işler yaraşıyordu. Siyaset kadınlar için düşünülemezdi bile.

Nazi kadın örgütünün işlevi, kadını geleneksel alanına, "doğal" görevlerine geri döndürmekti. Üstelik dünya buhranının neden olduğu işsizlik kadını daha da köşeye sıkıştırmıştı. Erkeğe iş bulunamazken kadının çalışma alanına ortak olması işsizliği artırmadan öteye anlam taşımıyordu. Hitler'in iktidara gelişi öncesi Almanya'da işsizlik yüzde 30'lara tırmanmıştı. 1933'te işsiz erkeğe istihdam yaratmak için kadının ücretli iş alanlarından çekilmesi bekleniyordu. Kadının eğitimi de benzer engellerle karşılaşıyordu. Yüksek öğrenime yönelmesi, bi-

yolojik bağlamda üretken olacağı çağda entelektüel bir uğraş içerisine girmesi onu "doğal" işlevinden uzak tutuyordu. "Ev kadını yılı", "evlenme kredileri", "çocuk ikramiyeleri", Nasyonal Sosyalizmin kadını eve kapamaya yönelik girişimleriydi. 1933 yılının Nisan ayında Alman Kadın Birlikleri Federasyonu'nun Nazilerin kurduğu kadın kitle örgütüne katılması isteniyor, tüzüğünün böyle bir katılıma el vermeyişi nedeniyle federasyon kendini feshetmek zorunda kalıyordu.

Türkiye'de ise kadının konumu çok farklı bir çizgi izliyordu. Cumhuriyet Türkiyesi son kertede kadından yanaydı. Medenî Kanun ve laikleşen ülke bunun somut kanıtlarıydı. Üniversitelerin kapısı kadına açılmış, hemen her iş kolu kadına istihdam sağlar olmuştu. Kadının siyasal haklarıysa er geç gündeme gelecekti. Gazi, bu konuda ideal bir kadın yaratmaktan yanaydı. Topluma örnek olacak rol modelini 1930'lu yıllarda, manevi kızı Afet Hanım üstlenecekti. Gazi, Afet Hanım'ı ideal Türk kadını olarak inşa etmekten yanaydı. O nedenle onun çok genç yaşta önemli görevler üstlenmesini sağladı. Onu, Dame de Sion'da okutmuş ve Fransızca öğrenmesini sağlamıştı. 1930'lu yıllarda antropoloji ve sosyoloji okumak üzere onu Cenevre Üniversitesi'ne gönderecek, Türkiye'de bilimlerin temeli olarak gördüğü antropoloji alanında, yakın dostu Eugène Pittard'ın yanında doktora yapmasını sağlayacaktı. Afet Hanım'a daha 22 yaşındayken Türkiye'de uzun yıllar okutulacak olan Yurt Bilgisi ya da Vatandaşlık kitapları hazırlatılacaktı. Kuşkusuz bu kitapların yazarı son kertede Afet Hanım gözükmüşse de hazırlanışında bilfiil Gazi öncülük etmişti. Yıllar sonra Gazi'nin el yazılarını da içeren bu kitapların toplu baskısı yapıldığında Afet Hanım kitapların hazırlanış sürecini şöyle anlatıyordu:

> 1929/1930 ders yılında Ankara Musikî Muallim Mektebi'nde öğretmenlik görevime, Yurt Bilgisi ve Tarih derslerini vermek üzere başlamıştım. Yurt Bilgisi için okutacağım ders kitabını Atatürk gördüğü zaman bunu yeterli bulmamıştı. Kitabın konuları ise kendisini de ilgilendirdiği için evvelâ benim Fransız lisesinde okuduğum *Instruction civique* kitabımdan bazı tercümeler yapmamı istedi. Aynı zamanda, bu konulara ait çeşitli kitapları, genel sekreteri Tevfik Bıyıklıoğlu'na araştırtarak Almancadan bazı tercümeleri yaptırmıştı. Kendisi, Fransızcadan ve Türkçeden okuduklarından ve bu tercümelerden istifade ederek, bazı konuları bizzat yazmış veya bizlere yani bana ve genel sekretere dikte ettirmişti. Benim o zamanki çalışmalarım bu konulura ait kitapları aramak, okumak ve icabederse tercüme ederek notlar almak idi. Bu suretle Yurt Bilgisi derslerimi program uyarınca bu yeni incelemelere göre veriyordum.[374]



Kısaca, metinlerin kurgulanışında Gazi bilfiil Afet Hanım'ı yönlendirmiş, birçok kez metni kendisi kaleme almıştı. Ama yayınlanırken yazar ya da derleyici olarak Afet Hanım'ın adının yer almasını uygun görmüştü. Gazi, yeni bir yurttaş kimliği oluştururken Afet Hanım'ı her zaman öne sürmüştü. Nitekim Türk Tarih Kurumu inşa edilirken Afet Hanım ön safta yer aldı. 1932 yılında, Türk Tarih Kongresi'nde açılış konuşması niteliğindeki en uzun tebliğ Afet Hanım'a verdirildi. 1930'lu yılların tarih tezlerinin ve antropolojik tarih anlayışının baş mimarı Afet Hanım olacaktı. İsviçre'ye gönderilmesinin ardından Türk Tarih Tezi'nin antropolojik temelleri Eugène Pittard'ın gözetiminde Afet Hanım'ın teziyle atılacaktı.[375] Afet Hanım'ın doktora tezi için Türkiye'nin dört bir yanı seferber edilecek, 64.000 insanın fizikî antropolojik ölçümleri yapılarak, Devlet İstatistik Enstitüsü'nde derlenecek ve teze veri sağlanacaktı. Afet Hanım'ın tezi, bizim *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji* adlı kitabımızın ana konusu oldu.

Kadın haklarının kazanımında da Afet Hanım benzer bir görev üstlenecekti. 22 yaşındayken 1930 yılında yayımlayacağı beş ciltlik *Yurt Bilgisi Notlarımdan* başlıklı dizide yer alan kitapların biri *İntihap* adlı çalışmasıydı. İhap Hulusi'nin hazırladığı kitap kapağında bir kadın, er-

keklerin önünde oyunu kullanıyordu. O tarihlerde henüz Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemişti. Kitap basitleştirilmiş bir anayasa kitabı sayılabilirdi. "Demokraside hükûmet tarzları" önce bir tasnife tabi tutuluyor, "doğrudan hükûmet", "yarı doğrudan hükûmet" ve "temsilî hükûmet" konuları işlendikten sonra seçim sistemlerine geçiliyordu. "Ekseriyet prensibi" ve "nisbî temsil"in ardın-

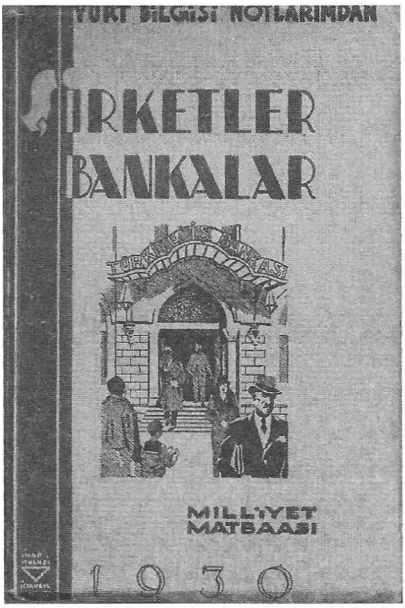


Afet Hanım'ın 1930 yılında yayınladığı beş ciltlik *Yurt Bilgisi Notlarımdan* başlıklı dizide *Askerlik Vazifesi* adlı ders kitabı da yer alıyordu. Fevzi Çakmak kitaba yazdığı önsözde, "Mekteplerimizde cidden pek lâzım olan askerlik bilgisinin bu kadar veciz ve vazıh bir surette cem edilmiş olması mucibi şükrandır" diyordu.

dan, hukuk literatürünün ana konularından biri olan "vazife" ve "hak" konuları işleniyordu. Afet Hanım'a göre "intihap hem vazife hem de hak"tı. Bu bölümün son kısmı ise "kadınların intihap salâhiyetleri"ne ayrılmıştı. Genel nitelikte "iş bölümü fikri" görülüyor ve son olarak "muhtelif memleketlerde kadınlara tanınmış olan "intihap hakları"na yer veriliyordu. Afet Hanım, bu bölümü bitirirken şu satırlara yer veriyordu: "Türk kadınının belediye intihaplarına iştirak hakkının tanınması; teşriî meclise aza intihap etmek ve intihap olunmak hakkının da yakın zamanda tasdik ve tatbik olunacağına şüphesiz, mesut bir mukaddimedir. Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınına, çoktan elyak [lâyık] olduğu bu siyasî hakkını vermek tabiatıyla mazinin istibdat idarelerinden beklenemezdi; fakat demokrat Türk Cumhuriyeti'nin bu hususta dahi, faziletli şiarının yüksek eserini görmek elbette, lüzumundan fazla, gecikmeyecektir".[376]

Kadının siyasal alana giriş süreci 3 Nisan 1930 günü başlamıştı. O sırada Musiki Muallim Mektebi'nde öğretmen olan Afet Hanım'a verdirilen "Türk kadının intihap hakkına dair mühim bir konferans"ı Gazi, Meclis Başkanı Kâzım Özalp'ı, hükümet reisi İsmet Paşa'yı, vekilleri ve mebusları peşine takarak bilfiil izlemişti. Bu, Gazi'nin sık kullandığı bir yöntemdi. Kamuoyunu hazırlamaya yönelik girişimini şu ya da bu kişi aracılığıyla kitlelere ulaştırmayı veya sınamayı deniyordu. Afet Hanım'ın Gazi'nin görmediği, onayı olmayan bir metni onun huzurunda okuması söz konusu olamazdı. Gazi, devlet ricalinin bu toplantıda bilfiil bulunmasını sağlayarak görüşlerini Afet Hanım aracılığıyla Meclis'e telkin etmeyi yeğlemişti. Bu nedenle Afet Hanım'ın konuşması son derece cesurane bir metindi. Yerel ve genel seçimlere hazırlık mahiyetindeydi.[377]

Birkaç yıl önce Meclis'te Medenî Kanun'la ilgili çalışmalar sırasında kadın özgürlüğü gündeme gelmiş ve "Aile Hakları Kararnamesi" müzakere edilirken İstanbul'daki bazı hanımların birtakım dileklerde bulunmaları yüzünden patlak veren "taaddüd-i zevcât" sorunu nedeniyle devrin ünlü sinir ve akıl hastalıkları üstadı Mazhar Osman'ın çok eşlilikten yana olan tavrı hatırlardan çıkmamıştı.[378] O yıllarda çok eşlilik İslamî bir buyrultu olarak görülüyordu. Bu konuda köklü dönüşüm, Medenî Kanun'la birlikte gelecekti. Medenî Kanun, 4 Ekim 1926 günü yürürlüğe giriyordu. Şahıs, Aile, Miras, Eşya ve Borçlar Hukuku olarak beş kitaptan ve 1.481 maddeden ibaret olan bu yasa, aile hukukunu düzenleyen maddelerine göre nişanlanma, evlenme,





boşanma gibi konularda günümüz düzenlemelerini gündeme getiriyordu.[379] Bundan böyle çok eşlilik yasa dışı oluyordu.

Özellikle milletvekillerinin Afet Hanım'ın konuşmasında hazır bulunması ayrı bir önem arz ediyordu. Gazi, kadın sorununu bilfiil genç bir kadından dinlemelerini uygun görmüş, tüm devlet ricalinin toplantıda bulunmalarını buyurmuştu. O sırada 22 yaşında olan konuşmacıyı tanıtmak Hamdullah Suphi Bey'e düşmüştü. "Bu münevver Türk kızının yükselteceği davaya da yer verdiğinden dolayı duyduğu meserreti ifade ederek" Afet Hanım'ı izleyicilere o tanıtacaktı.

O sıralarda Afet Hanım, Gazi'yle birlikte vatandaşlık kitapları üzerinde çalışıyordu. Bu kitaplardan biri de "intihap" yani seçim üzerineydi. Seçim, yurttaşlar için hem hak hem de bir görevdi. Ancak bu ikilem kimi zaman çelişik gibi gözükebiliyordu. Seçimin bir hak oluşu "millî hâkimiyet" anlayışının ürünüydü. Millî hâkimiyet, halkın egemenliği anlamına geliyordu. Ayrım gözetmeksizin, tüm vatandaşlara, "vatandaşların umumî hey'eti"ne aitti. Bu nedenle, reşit olmayanlarla delilerden başka tüm vatandaşların, erkek-kadın ayırımı gözetmeksizin seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları gerekiyordu. Çünkü milletin her bireyi ulusal egemenlik anlayışı gereği bu hakka sahipti. Millî



Atatürk yeni bir yurttaş kimliği oluştururken Afet Hanım'ı her zaman örnek kişi olarak öne sürdü. Nitekim düzenlediği toplantıda devlet ricalinin kadın sorununu bilfiil Afet Hanım'dan dinlemelerini uygun görmüştü. Türk Tarih Tezi inşa edilirken de Afet Hanım ön safta yer aldı. 1932 Türk Tarih Kongresi'nde açılış konuşması niteliğindeki uzun tebliğ Afet Hanım'a verdirildi.

---

hâkimiyet, cinsiyet farkı gözetmeksizin milletin bütün "aza"larına aitti. Bundan kuşku duyanlar, demokrasi ve millî hâkimiyetin ne olduğunu anlamaktan aciz olan kimselerdi. Asıl seçme ve seçilme hakkına sahip olmayacak kişiler, "intihap hakkına kabiliyeti, liyakati" olmayacak olanlar, bu tür düşüncelere sahip olan kimselerdi. Seçme ve seçilme hakkının tüm vatandaşlara bahşedilmesi için kanunen hiçbir engelin olmaması gerekiyordu. Millî egemenlik bir bütündü; toplumun yalnız bir kesimi lehine, erkeklerin lehine parçalanamazdı.

Seçme ve seçilme hakkının bir görev olduğu tezine taraftar olanlar, bunun tüm millete ait bir hak olduğunu kabul etmekle birlikte, bu görevi üstlenecek kişiler farklı olabilecekti. Millî irade, milletin genel menfaati söz konusu olduğunda kimlerin "faal" olması gerekeceğini tayin hakkına sahip olacaktı. Böylece seçme ve seçilme hakkını bir gö-

rev olarak gören kuram, bu görevi en iyi ifade edeceklere hasrediyordu. Vergi verenleri oy sahibi yapmak, yani "mahdut rey" ve seçimde asıl seçmen olan yurttaşların doğrudan doğruya oylarına başvurmayıp yurttaşları ikinci seçmen olarak görevlendirdikten sonra, onlar aracılığıyla milletin vekillerini seçmek, yani "iki dereceli intihap", bu tür bir kuramın doğurduğu sakatlıklardı. Seçimi hak ve görev olarak farklı açılardan ele alan kuramlar birbirini dışladığı sürece yanlış bir anlayışa neden olacaktı. Her iki kuramı makul ve mantıkî bir surette birleştirmek mümkündü. Bir toplumsal kuruluşun her üyesinin toplumdaki varlığı nedeniyle, seçme hakkını kullanarak toplumsal arzusunu ortaya koyma yeteneği vardı. Fakat bu hakkı kullanacaklar hakkında, toplumsal düzenin gözetilmesi için bazı önlemler de gündeme gelebilirdi. Bu önlemler zamana ve zemine göre değişebilirdi. Ülkenin seçmenleri farklılık arz etse de millî hâkimiyet kanunlarına uymayacak hiçbir şey yoktu. Ancak temkinlilik adına seçme ve seçilme hakkını gereksiz yere darlaştırmamak gerekiyordu.

Afet Hanım, seçme ve seçilme hakkının millî egemenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve herkesi kapsayacağını vurguladıktan sonra esas soruna, "kadınların intihap salahiyetleri"ne geliyordu. Cihan Harbi ertesi, birçok ülke kadının seçme ve seçilme yetkisini kabul etmişti. Amerika'da, İngiltere'de, kuzey Avrupa ülkelerinde kadın, seçme ve seçilme yetkilerini kazanmıştı. Kadının siyasî ehliyetsizliğini savunmak hiçbir mantığa sığmazdı. Bu konuda gösterilen tereddüt ve menfi zihniyet, geçmişten kalma, can çekişen bir anlayışın ürünüydü. Bu tür bir zihniyet "papaz" zihniyetiydi. İsa'nın havarilerinden Saint Paul, "erkeğe vesayada bulunmayı ve ona karşı nüfuz ihraz etmeyi kadına müsaade etmem, kadın sâkit [suskun] kalmalıdır. Zira Âdem iptida ve Havva bilâhare tekevvün etmiştir [var olmuştur]" diyordu. Bu satırları Afet Hanım, 1923-1924 yıllarında Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmış olan Léon Duguit'nin *Hukuk-ı Esasiyye* adlı çevirisinden alıntılıyordu. Léon Duguit, o sıralarda kadın haklarının baş savunucularından biriydi ve *Hukuk-ı Esasiyye* kitabı, Gazi'nin hukuk devriminde temel başvuru kaynağıydı. Afet İnan'a göre Saint Paul, insanın menşei konusunda cehaletini sergiliyordu. Erkeklere ilk nasihati, ilk terbiyeyi veren ve onun üzerinde ilk analık nüfuz ve etkisini kuran kadındı. Kadını ikinci sınıf bir varlık olarak tanımlamak Hıristiyanlığın ayıbıydı.

Bazı ülkelerde, kadınlık üzerine süregelen bu tür görüşler artık günün toplumsal gerçekleriyle, ahlâk ve iktisat anlayışlarıyla bağdaşmı-

yordu. Kadınları siyasal haktan mahrum etme gereği duyanlar, bunu kadın ile erkek arasında iş bölümü sonucu gibi göstermeye yelteniyorlardı. Oysa iş bölümü fikri kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı görevler tevdi etmemişti. Kadının genel ve siyasî görevleri ifaya ehliyeti olmadığını kanıtlamak imkânsızdı. Zira bunun aksi yeryüzünde fiilen görülüyordu. Kadın, artık iktisadi yaşamda kendi varlığını kabul ettirmişti: Tezgâhlarda, fabrikalarda, büyük mağazalarda, ticarethanelerde, devlet memurluğunda, her türlü hizmetlerde çalışmaktaydı. Bolşevik Rusya'da en faal alanda, fiilen askerlik görevi de yapmaktaydı.

Yetişkin kadının erkek gibi reşit insan olduğu, eblehler, mecnunlar arasında sayılamayacağı yarım asırdan fazla süredir kanıtlanmıştı. İngiltere'de "süfrajet"lerin yıllarca giriştikleri şiddetli mücadelelerin safhaları ve bu mücadelelerin neden olduğu olaylar sayınakla bitmezdi. Ancak kadınlara siyasal haklarını tanımak için aynı olayların cereyan etmesine demokratik bir ortamda gerek yoktu. İngiltere'de 1902'de yapılan bir kanun "kadınlık dolayısıyla her türlü ehliyetsizliğin" kaldırıldığını tasdik etmişti. Artık, İngiliz kadını yargı dâhil, her türlü görevi üstlenmekteydi.

Kuzey Avrupa ülkelerinin tümünde artık kadınlara oy hakkı verilmişti. Finlandiya'da 1906'dan beri 24 yaşındaki bilcümle erkek ve kadın oy hakkına sahipti. Bu ülkede kadın siyasal hayata etkin bir surette katılmaktaydı. 1908'de Meclis'te 25 kadın milletvekili vardı. Bu arada Afet Hanım, Finlerin kökeninin Altay olan bir Türk kavmi olduğunu da hatırlatmaktan geri kalmıyordu. 1907'den itibaren 25 yaşındaki her Norveçli kadın oy kullanabiliyordu. Danimarka'da kadın ve erkek 25 yaşındaki tüm vatandaşlar seçme hakkına sahipti. Keza İsveç'te de 1919'dan beri, 23 yaşını dolduran kadınlar oy hakkına sahiptiler. Almanya'da, Avusturya'da, Polonya'da ve Çekoslovakya'da da benzer bir durum söz konusuydu. Kadın-erkek ayırımı gözetmeksizin tüm Almanlar kanun önünde eşitti ve aynı siyasal haklarla donatılmışlardı. Avusturya'da da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmişti. Polonya'da 1921'den itibaren 20 yaşını idrak etmiş kadınlar oy kullanabiliyordu. Çekoslovakya, 1920 anayasasıyla kadına seçme ve seçilme hakkı tanımıştı.

ABD'de kadına seçme ve seçilme hakkını ilk tanıyan Wyoming Eyaleti olmuştu. Bu girişimin son derece olumlu sonuç vermesi üzerine eyalet, 1894 yılında dünyanın dört bir yanındaki parlamentolara gönderdiği bildiride, kadın oylarının ülkede cinayetleri, fakr u zarureti,

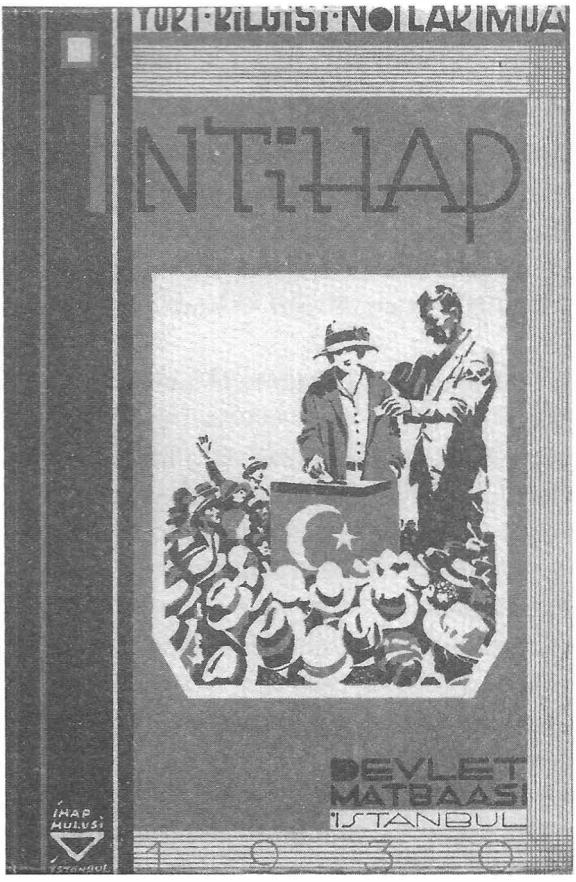
şer'i defetmekte önemli rol oynadığını kaydetmişti. Ardından ABD eyaletleri bir bir oy hakkını cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm yurttaşlarına tanımıştı. 1920'de anayasaya yapılan bir ekle kadın-erkek "intihap hakkı" herkese tanınmıştı. 1920'de tüm Amerikan yurttaşları başkan seçimine katılmışlardı. Güney ve Batı Avustralya'da 1902 yılında kadın, seçme ve seçilme hakkını elde etmişti. Güney Nouvelle Galle'de 1902'de, Tasmanya'da 1903'te, Queensland'de 1905'te bu hak tanınmıştı. Öte yandan kadınların özellikle meclislere katılımının parlamentolarda ahlâk düzeyini yükselttiği de görülmüştü.

Afet Hanım, örneklerin ardından tüm dünyada kadına seçme ve seçilme hakkının tanınmasına doğru genel bir eğilim olduğunu kaydediyor, kadınların bu haklarını, istensin-istenmesin behemehâl alacaklarını vurguluyordu. Konuşmanın yapıldığı yıla göre, değişik ülkelerde 160 milyon kadın, milletvekili, bakan, elçi olma hakkını elde etmişti. Öte yandan, kadına bu hakkın tanınmasıyla, kadınların evini barkını bırakıp siyasete atılacağı kanısına da varılmamalıydı. Bu tür bir siyasî hakka kadının sahip olması, onun toplumsal ve siyasal fikir ve terbiyede her geçen gün yükselmesine vesile olacaktı. Kadın, ancak siyasal terbiyeye sahip olduğu zaman gerçekten özgür olduğunu hissedecekti. Ancak bu koşullar altında büyüttüğü evlatlarına özgürlüğün kutsallığını telkin edebilecekti.

Tüm bu bilgileri Afet Hanım, Léon Duguit'nin anayasa kitabından elde etmişti. Ama konuşmasına yerli unsur katmadan da edemeyecekti. Kadınların siyasal konumunu Ziya Gökalp etnografik çalışmalarında yüceltmişti. Bu romantik, efsanevî söylemi Afet Hanım da benimseyecekti. Afet Hanım'a göre, Türk tarihinin eski dönemlerine ait belgeler incelendiğinde devleti temsil edenin yalnız devlet reisi olmadığı, onunla birlikte "hatun"un da bu temsile ortak olduğu görülecekti. Türk ulusunun geçmişine bakıldığında kadının erkeğin yaptığı, yapabileceği işlerde, bunların en ağırlarında dahi faal olduğu barizdi. Tarlada, ormanda, sürüde, pazarda, her yerde ve her işte erkekle yan yana, kimi kez ondan daha fazla çalışmaktaydı. Bu durum savaşlar için de geçerliydi. Sürekli meydan muharebeleriyle ünlenen Atilla'nın ordularında erkekler ile kadınlar birlikte savaşıyorlardı. Orleans meydan muharebesinde kadınlar ile erkekler, aynı kahramanlığın ortak uzuvları şeklinde birbirlerine destek olmuşlardı. Türk kadınının yeteneği, ehliyeti, ülke işleriyle ilgi ve uğraşını kanıtlayan örnekler özellikle Millî Mücadele yıllarında gözlenmişti.

Konuşmasının son kısmında görüşlerini özetleyen Afet Hanım, kadının seçme ve seçilme hakkını kazanması gerektiğini vurguluyordu. Çünkü demokrasinin mantığı bunu gerektiriyordu. Kadının savunacağı çıkarlar vardı. Kadının toplumda görev alması kaçınılmazdı. Siyasal haklar kadın için yararlıydı. Demokrasi prensibi, şahsiyetini oluşturmak ve korumak için aklı başında her bireyin siyasal haklarla donatılmasını gerektiriyordu. İşte kadın, ulusun bir üyesi olarak bu hakkı elde etmeliydi. Sandığın önünde en ümmî ile en büyük devlet adamı eşitti. Cumhuriyet eşitlik ilkesi üzerine kuruluydu. Kadının bu anlayışın dışında tutulması düşünülemezdi. Genel hizmetlerin düzgün yürütülmesinde erkek kadar kadının da çıkarı gözetilmeliydi. Toplumsal yaşamın düzenlenmesi konusunda kadın da fikir sahibi olmalıydı. Öte yandan, kadın "tasarruf"a son derece önem veriyordu, ayrıca barışçıydı. Her ikisi de ülke için artı değerlerdi. Ulusal emek ve gayrette kadının payını hor görme hakkı kimseye verilmemişti. Türk kadınına, uzun süredir layık olduğu bu siyasî hakkın verilmesi Osmanlı'nın istibdat yönetiminden beklenemezdi. Demokrat Türkiye Cumhuriyeti bu konuda, faziletli şiarının yüksek eserini görmekte gecikmeyecek, kadına siyasal haklarını verecekti.

Türkiye'de kadına belediye seçimlerine iştirak etme hakkının tanınması, ardından kadının yasama meclisine üye seçme ve seçilme hakkını elde etmesi, Afet Hanım'ın bu konuşmasının ardından gerçekleşecekti. Konuşma 3 Nisan'da yapılmıştı. Aynı gün 1580 Sayılı Belediye Kanunu, TBMM'de kabul edilmişti. Bu yasa nedeniyle Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 20 Nisan günü TBMM'de bir konuşma yapacak ve Türk kadınının Türk erkeğiyle eşit olduğunu belediye işlerinde kanıtladıklarını söyleyecekti.[380] 3 Nisan 1930'da, Belediye Kanunu'yla 18 yaşını dolduran kadınlara yerel yönetimde seçme ve seçilme hakkı tanındı.[381] Şükrü Kaya'ya göre, Türk tarihinin her alanında ve her safhasında kadın, erkeğiyle yan yana, her türlü özveride bulunmuştu. Millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanmıştı. Milletin, vatanın felaket ve saadetine aynı hisle ortak olmuştu. Cumhuriyet, büyük ve yüksek faziletli Türk kadınının ortak eseriydi. Türk kadını, kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de etkin bir konum elde edecekti. Cehalet devrinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sakil ve sakim mülahazaların Cumhuriyet'in ve inkılâbın temiz ve faziletli muhitinde yeri olamazdı. Kadınlar yakın bir gelecekte yasama organlarında da "faziletkâr" konumlarını elde edeceklerdi.



Afet Hanım'ın 1930 yılında yayımlayacağı beş ciltlik *Yurt Bilgisi Notlarımdan* başlıklı dizide yer alan kitapların biri *İntihap* adlı çalışmasıydı. İhap Hulusi'nin hazırladığı kitap kapağında bir kadın, erkeklerin önünde oyunu kullanıyordu. O tarihlerde henüz Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemişti.

Şükrü Kaya'nın bu öngörüsü gecikmedi. 1931 genel seçimleri için artık çok geçti. Ama dört yıl sonrası için hazırlıklar yapılıyordu. 1934 yılında, Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının verdikleri bir anayasa değişikliği teklifiyle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. 1 Mart 1935'te toplanan beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın milletvekili yer aldı.

EK

Afet Hanım'ın Gazi'nin Huzurunda Kadın Hakları Üzerine Yaptığı Konuşma[382]

3 Nisan, Perşembe – Kadınların intihap haklarına dair ilk konferans, 3 Nisan 1930 perşembe günü Türk Ocağında Musiki Muallim Mektebi Muallimlerinden Afet Hanım tarafından verildi.

Ankara'nın bütün münevver kadın ve erkeği saat dörtte salonu doldurmuştu. Gazi Hazretleri, Kâzım ve İsmet Paşalar, Vekiller, Mebuslar gelmişti.

Tam dört buçukta, Afet Hanım ve Hamdullah Suphi Bey sami'inin karşısına çıktı.

Hamdullah Suphi Bey, her güzel ve iyi harekete sinesini açan Ocağın; bu münevver Türk kızının yükselteceği davaya da yer verdiğinden dolayı duyduğu meserreti ifade ederek Afet Hanımı tanıttı.

Afet Hanım'ın konferansını aynen derc ediyoruz:

Hanımlar, Efendiler;

Yüksek ictimaî heyetlerde, mücadele, fikir mücadelesi halinde olur. Vatandaş arzusunu gösterir; fakat ekseriyetin göstereceği arzunun muteber olacağını bilir. İntihap, ancak, tamam inkişaf etmiş, intizam sahibi cemiyetlerde görülür.

Hanımlar, Efendiler;

İntihap, hak mıdır? Vazife midir? İşte bu sorgu, bizi bugünün meselesi olmak lâzım gelen bir zemine sokacaktır.

İntihabın esaslı ciheti, vatandaşın intihapta reyini kullanması hakkıdır. İntihap, millî hakimiyet prensibinin fiilen tatbikidir. Bunun için hak olduğu meydandadır. Diğer taraftan, vatandaşlar, müşterek menfaat ve talilerine karar verirken hep beraber dikkatli olmak mecburiyetindedirler. Bu nokta, intihabı, vatandaşlar için bir vazife hükmüne koyar. Bu takdirde, intihap vazifesi, onu icraya kabiliyetli olduğuna hükmedilenlere raci olmak lâzım gelir. Görülüyor ki intihabın hem hak ve hem de vazife telâkki olunmasından, birbirine muarız iki nazariye çıkıyor.

İntihabın hak olduğu nazariyesi, millî hakimiyetin ifadesidir; millî hakimiyet ise, bilirsiniz, istisnasız, vatandaşların umumî heyetindedir. Buna binaen, sabiler ve delilerden başka bütün vatandaşlar erkek ve kadın intihap hakkına maliktir. Çünkü milletin her ferdi, millet içinde, kendi mevcudiyeti kadar, esaslı bir hakka maliktir. Millî hakimiyetin

cinsiyet farkı gözetmeksizin milletin bütün azasına ait olduğunda elbette şüpheye mahal yoktur.

Hanımlar, Efendiler;

Bundan şüphe edenler demokrasi ve millî hakimiyetin ne olduğunu anlamaktan aciz olan kimselerdir; asıl intihap hakkına kabiliyeti, liyakati olmayacak olan bu gibilerdir.

İntihap hakkının bütün vatandaşlarca tatbikine kanunen hiçbir mani bulunmamak lazımdır. Millî hakimiyet cemiyetin yalnız bir kısmının lehine parçalanamaz.

İntihabın bir vazife olduğu nazariyesi taraftarı olanlar da intihabın umum millete ait bir hak olduğunu kabul ederler. Fakat şu noktayı ileri sürerler; millet umumî menfaatte kimlerin faal olması icap edeceğini tayin hakkına maliktir: İşte bu suretle intihap hakkını bir vazife yapan nazariyeye vasıl oluyorlar ve vazifenin, en iyi ifa edeceklere tahmilinden bahsediyorlar. Vergi verenleri rey sahibi yapmak yani malıdut rey ve intihapta asıl müntehip olan vatandaşların doğrudan doğruya reylerine müracaat olunmayıp vatandaşlara ikinci müntehip diye birtakım kimseleri intihap ettirdikten sonra onlar vasıtasıyla, mebus intihabını yapmak; yani iki dereceli intihap hep bu nazariyenin doğurduğu sakatlıklardır.

Bu iki nazariye birbirini nefyeden mahiyetlerini muhafaza ettikçe yanlıştır. Fakat onları makul ve mantıkî bir surette birleştirmek mümkündür. Şöyle ki:

Bir ictimaî heyetin her azasının cemaatteki mevcudiyeti sebebiyle; intihap hakkını kullanarak, ictimaî arzusunu izhar ve ifade kabiliyeti vardır. Fakat, bu hakkı kullanacaklar hakkında, içtimaî nizamın mahfuziyeti için bazı ihtiyatlardan vazgeçilemez. Bu ihtiyatlar zamana ve memleketlere göre değişir. Her memleketin müntehipleri muhtelif olmakla beraber, millî hakimiyet kanunlarına uymayacak hiçbir şey yoktur. Ancak ihtiyatlı olmak bahanesiyle intihap hakkını lüzumsuz darlaştırmamak lazımdır.

Hanımlar, Efendiler; artık asıl maksadın ifadesi sırası gelmiştir; kadınların intihap salahiyetleri.

Umumî Harp'ten beri, ekseri memleketler kadınların intihap salahiyetini kabul etmiştir. Amerika'da, İngiltere'de, Şimalî Avrupa memleketlerinde kadınlar intihap salahiyetlerini tatbik etmektedirler.

Kadının siyasî ehliyetsizliğine mantıkî hiçbir sebep yoktur. Bu hususta tereddüt ve menfi zihniyet, mazinin içtimaî bir halinin can



1934 yılında, Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının verdikleri bir anayasa değişikliği teklifiyle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. 1 Mart 1935'te toplanan beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın milletvekili yer aldı.

çekişen bir hatırasıdır. Hatırasından bahsettiğimiz zihniyet papaz zihniyetidir. Saint Paul diyor ki; "erkeğe vesayada bulunmağı ve ona karşı nüfuz ihraz etmeği kadına müsaade etmem, kadın sâkit kalmalıdır. Zira Âdem iptida ve Havva bilâhare tekevvün etmiştir..." Hanımlar, Efendiler; insanların menşeinin cahili olan bu havari unutuyor ki erkeklere ilk nasihati, ilk terbiyeyi veren ve onun üzerinde ilk analık nüfuz ve tesirini tesis eden kadındır. Bazı memleketlerde, kadınlık hakkında devam ede gelen bu telakki artık bugünkü cemiyetlerin ahlakî ve iktisadî hallerine uymamaktadır.

Kadınları siyasî haktan mahrum etmek lüzumunu, kadınla erkek arasında işbölümü kaidesinin bir neticesi gibi gösterenler vardır. Halbuki, iş bölümü fikri ne kadınlara ve ne de erkeklere ifa edemeyecekleri vazifeler tevdi olunmamalıdır neticesini meydana koyar. Halbuki efendiler; kadının umumî ve siyasî vazifeleri, ifaya ehliyetli olmadığını, ispata imkan yoktur, çünkü aksi dünya yüzünde fiilen sabit olmuştur.

Kadın, bugün, istenilsin istenilmesin umumî ve iktisadî hayata samimi bir surette karışmıştır. Kadın, bugün, tezgahlarda, fabrikalarda, büyük mağazalarda, ticarethanelerde, memurluklarda, bilcümle umumî hizmetlerde çalışmaktadır. Rusya'da en faal sınıflarda, fiilen askerlik vazifesi de yapmaktadırlar.

Hanımlar, Efendiler; kadınların daha uzun müddet sabiler, ebleher, mecnunlar arasında sayılmayacağının söylendiği günden bugüne kadar yarım asırdan fazla zaman geçmiştir. İngiltere'de "sufrajet"lerin senelerce teşebbüs ettikleri şiddetli mücadeleler safhalarını ve bu mücadelelerin mucip olduğu hadiseleri burada teşhir edecek değilim; fakat yalnız hatırlatmak isterim ki kadınların siyasî haklarını tanımak için, ayni hadiselerin görülmesine, demokrasinin ihtiyacı yoktur. İngiltere'de, 1902'de yapılan bir kanun kadınlık dolayısıyla her türlü ehliyetsizliğin kaldırıldığını tasdik etmiştir. Şimdi, İngiliz kadınları kazaî vazifeler dahil olduğu halde her türlü vazifeleri yapmaktadırlar.

Şimalî Avrupa, memleketlerinin kâffesi, bugün kadınlara rey hakkı vermiştir. Finlandiya'da 1906'dan beri yirmi dört yaşında bulunan erkek ve kadın bilcümle Finlandiyalılar intihap hakkını haizdirler. Finlandiya kadınları siyasî hayata pek faal bir surette iştirak etmektedirler. 1908'de Meclis'te 25 kadın aza vardır. Finlerin menşei, Altay olan bir Türk kavmi olduğunu da hatırlatmak isterim. Norveç'te 1907'den beri, 25 yaşında bulunan her Norveçli kadın rey vermek hakkına maliktir. Danimarka'da 1915'ten beri, 25 yaşında bulunan her erkek ve her kadın intihap hakkına maliktir. İsveç'te 1919'dan beri, 23 yaşında kadınlar intihap hakkına maliktirler.

Almanya'da, bugün, kadınlar intihap etmek ve intihap olunmak hakkına maliktirler. Yeni Alman Kanunu Esasisinin 109 uncu maddesinde şu vardır: "Bilcümle Almanlar kanun muvacehesinde müsavidirler. Erkekler ve kadınlar esas itibarıyla ayni siyasî haklara ve vecibelere maliktirler." Yeni Avusturya Cumhuriyeti'nde dahi kadınlara intihap ve intihap olunmak hakkı verilmiştir. Polonya'da, 1921'den beri, 20 yaşını ikmal etmiş kadınlara intihap hakkı verilmiştir. Çekoslovak 1920 Kanunu Esasisi kadına intihap etmek ve intihap olunmak hakkını vermiştir.

Şimalî Amerika Birleşmiş Cumhuriyetleri'nden kadının intihap hakkını ilk tanıyan Vyoming Devleti olmuştur. Vyoming Devleti, bu tecrübesinden fevkalade memnun ve müftehir kalmıştır. Hatta dünyanın her tarafındaki parlamentolara, 1894'te bir teklif göndermek lüzumunu hissetmiştir. Bu teklif şu suretle başlıyor: "Müstebit bir

kanunlar heyetine ihtiyaç hissetmeksizin hiç kimseye zarar vermeksizin kadınların reyleri, memleketten cinayetleri, fakrı ve şerr'i def'e hadim olmuştur..." Bundan sonra, Amerika cumhuriyetleri birbirini takiben kamilen aynı esası kabul etmiştir. 1920'de neşrolunan Kanunu Esasi'de kadınlık ve erkeklik dolayısıyla intihap hakkı hiç kimseye reddedilmeyecektir... metni neşir ve ilan edilmiştir. Bu metin mucibince 20 milyon kadın intihap hakkını ihraz etmiş ve 1920'de reisicumhur intihaplarını iştirak eylemişlerdir.

Cenubî ve Garbî Avustralya'da daha 1902'de kadınların intihap etmek ve intihap olunmak hakkı mevcut idi. Cenubî "Nuvel Gal"de 1902'de ve "Tasmanya'da 1903'te ve Queensland'da 1905'te kadınların intihap etmek ve intihap olunmak salahiyeti kabul olunmuştur. Hukuku amme mütehassısları Avustralya'da kadınların intihap etmek ve olunmak haklarının kullanılması yüzünden mesut neticeler husule geldiğini müşahede etmekte müttefiktirler. Birçok müşahedeler arasında bilhassa kadınların mecliste mevcudiyetleri parlamentonun ahlâk seviyesini dahi yükselttiği beyan edilmektedir.

Bu yaptığımız kısa teşhirden kolaylıkla anlaşılmaktadır ki, kadınların intihap etmek ve intihap olunmak hakkının kabul ve tasdiki lehine olan umumî hareket çok kuvvetlidir. Kadınlar, bu haklarını, istensin istenmesin behemehal alacaklardır. Bugün muhtelif memleketlerde 160 milyon kadın, mebus, nazır, elçi olmak hakkını haiz bulunuyor. Bunu da söylemeliyiz ki kadınlara intihap haklı verilmekle bütün kadınların evini barkını bırakıp firka mücadelelerine başlayacağını zannetmek doğru değildir.

Hanımlar, kadınlığın siyasî ideali olan bu hakka malik olmasını isteyen kadınlar, ictimaî ve siyasî fikir ve terbiyede her gün daha ziyade yükselmelidirler. Bu nokta hiçbir zaman unutulmamalıdır. Kadınlar, ancak siyasî terbiyeye malik oldukları zaman gerçekten hür olduklarını hissedebilirler. Ancak bu takdirde evlatlarına hürriyetin kutsiyetini telkin edebilirler.

Hanımlar, Efendiler; Türk tarihinin en eski safhaları tetkik olunursa devleti temsil eden yalnız devlet reisi olmayıp onunla beraber hatunun da bu temsilde müşterek olduğuna dair vesikaların az olmadığı görülür. Türk milletinin evvel ve ahar umumî hayatı göz önüne getirilirse kadınları erkeklerin yaptıkları, yapabilecekleri işlerin en ağırında dahi faaliyette görürüz. Tarlada, ormanda, sürüde, pazarda, her yerde ve her işte erkeklerle yan yana ve bazen onlardan daha fazla çalışmaktadırlar.

Hanımlar, Efendiler; mütemadi seferler ve meydan muharebeleri içinde yüzen Atilla ordularının erkekleri kadınlardan ayrı mı muharebe ediyorlardı? Kadınlar da erkeklerle beraber ayni sefer ve aynı muharebe müşküllerini iktiham etmiyor muydu? Orleans meydan muharebesinde kadınlar erkekler, ayni kahramanlığın müşterek uzuvları halinde birbirinin yardımcısı olmadılar mı? Türk kadınının kabiliyeti, ehliyeti ve memleket işleriyle alaka ve iştigalini ispat eden misaller bilhassa, kurtuluş mücadelesinde az mıdır?

Hülasa; Hanımlar, Efendiler; Kadın intihap etmek hakkını ihraz etmelidir:

– Çünkü, demokrasinin mantığı bunu icap ettirir;

– Çünkü, kadının müdafaa edeceği menfaatler vardır;

– Çünkü, kadının cemiyete ifa edeceği vazifeler vardır;

– Çünkü, kadının siyasî haklarını tatbik etmesi kendisi için faydalıdır.

Demokrasi prensibi şunları icap ettirir: Aklı başında her fert şahsiyetini, muhafaza ve temin edebilmek için, bir siyasî iktidarla mücehhez olmalıdır.

Efendiler, kadın insandır ve aklı başındadır. Millet efradı, birbiriyle istişare etmelidir; kadın milletin azasındandır.

Hanımlar, Efendiler; Cumhuriyetimizin politika rejimi müsavat prensibine istinat eder. İntihap sandığı önünde en ümmî ile en büyük devlet adamı müsavidir. Kadın niçin bu müsavattan hariç tutulsun? Umumî hizmetlerin hüsnü idaresinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da menfaatleri vardır. Kadınların müdafaa edeceği iktisadî menfaatleri vardır. Kadınların içtimaî heyetin teşkilâtı hakkında bildirecekleri fikirleri vardır. Kadın muktesittir, sulhperverdir.

Hanımlar, Efendiler; millî say ve gayrette kadının hissesini hor görmek hakkı kimseye verilmemiştir. Türk kadınının belediye intihaplarına iştirak hakkının tanınması; teşriî meclise aza intihap etmek ve intihap olunmak hakkının yakın zamanda tasdik ve tatbik olunacağına şüphesiz, mesut bir mukaddemedir. Türk tarihinin bu devrine kadar, Türk kadınlarına, çoktan çok layık olduğu bu siyasî hakkını vermek tabiatıyla mazinin istibdat idarelerinden beklenemezdi; fakat demokrat Türk Cumhuriyeti'nin bu hususta da, faziletli şiarının yüksek eserini görmek, elbette lüzumundan fazla, gecikmeyecektir.

Hanımlar, Efendiler; ben bu inanışla, yüksek huzurunuzdan çekiliyorum.

***

Belediye Seçimleri ve Kadın[383]

1580 numaralı Belediye Kanunu'nun 3 Nisan 1930 da Büyük Millet Meclisi'nde kabulü münasebetiyle 20 Nisan 1930 tarihinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyin irat ettiği nutuk:

Muhterem Efendiler,

Bu lâyihanın açık vasıflarından ve inkılâpçı hükümlerinden biri de Türk kadınının Türk erkeğiyle zaten müsavî olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamiyle tayin etmesidir. Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeğiyle yan yana her fedakârlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete her cefaya ve her acıya katlanan milletini vatanın felâket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük ve yüksek faziletli Türk kadını müşterek eseri olan bu cumhuriyette elbette ve elbette, kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar).

İstikbal ve cehâlet devrinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sakil ve salkım mülâhazaların cumhuriyetin ve inkılâbın temiz ve faziletli muhitinde yeri yoktur. (Alkışlar)

Kadınlarımızın yakın senelerde teşriî meclislerde de faziletkâr mevkilerini ihraz edeceklerine şüphe yoktur. (Alkışlar)

HALK FIRKASI'NDAN ÖNCE KURULAN PARTİ: KADINLAR HALK FIRKASI[384]

1910'lu yıllarda Batı'da süfrajet diye adlandırılan kadın hakları hareketi, savaşla birlikte taleplerinin ne denli haklı olduğunu kanıtlamış oluyordu. Nitekim savaş ertesi birçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. Türkiye'de de Cihan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında kadın, savaşı bilfiil yaşadı. Ülkesi için her türlü fedakârlığı gösterdi. Savaş sonrası hukukunu elde etmek için dönemin en etkin örgütleniş biçimi olan "firka"yı tercih etti. Fırka çatısı altında siyasal yapılanma ona daha geniş bir özgürlük alanı açabilirdi. Bu nedenle İstanbul'da aydın kadın kesimi bir firka kurma kararı aldı.

Ancak, Kadınlar Halk Fırkası, Ankara'nın onayını alamadı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti o sırada tüm ulusu temsil edecek Halk Fırkası'na dönüşüyordu. O tarihlerde aktif siyaset kadınlar için düşünülemezdi. Öte yandan toplumu cinsiyet esasına göre bölen bir firkanın günün koşullarına uygun düşmediği kanısı yaygındı. Gazi, kuruluş aşamasındaki partinin adını "Halk Fırkası" koymuştu. Her ne kadar başına "kadın" sözcüğü eklense de bir başka örgütün bu adı kullanmasına cevaz verilemezdi. Parti kuruluş çalışmaları sekteye uğratılan kadınlara etkinliklerini "cemiyet" düzeyinde sürdürmeleri önerilecekti. Nitekim bir süre sonra, 7 Şubat 1924 günü, yine Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Türk Kadın Birliği doğacaktı.

Türk Kadın Birliği, kadının siyasal konumunu hiçbir zaman gündeminden düşürmedi. Nitekim 1927'de tüzüğüne bir madde ekleyerek kadınlara siyasî hakların sağlanmasını hedefleri arasına koydu.

Meşrutiyet'in İlânı'yla birlikte Selanik'te kadın hareketi ivmelenmiş, kadınların hukuku üzerine bir konferans düzenlenmişse de 1908 ertesi kurulan kadın örgütleri çoğu kez hayırsever yardım derneği görünümünü korumuştu. Ancak Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân gibi kadın-erkek eşitliğini savunan ve kadının kısa sürede dış dünyayla bütünleşmesini ya da toplumsallaşmasını gündemine alan radikal örgütler de gündeme gelmişti. Kadın hareketi başlangıçta siyaset dışıydı. Ancak Balkan Harbi'yle şekillenen milliyetçilik, kadını da siyasete soktu. Bu sıralarda İstanbul'da, Darülfünun konferans salonunda kadın "hâzırun"a verilen konferanslarda ülkenin karşılaştığı sorunlar, çözüm yolları çok yönlü olarak kadınlar tarafından tartışılmaya başlandı. Cihan Harbi yılları, gerek Batı'da, gerekse Türkiye'de kadını ülke sorunlarıyla daha bir bütünledi. Topyekûn savaş nosyonu kadını bilfiil seferber etti; cephe gerisinde, hatta cephede kadın, erkeklerle birlikte vatan müdafaasını üstlendi. Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi ve Birinci Ordu Kadın Taburu[385] bu gelişmelerin somut sonuçlarıydı. Batı'da kadının siyasal hakları elde edişinde savaşta gösterdiği yararlılığın büyük katkısı vardı. Batı'daki kadına ilişkin siyasal gelişmeler, Osmanlı basınında günü gününe izleniyordu. Mütareke yıllarında kadınların siyasî faaliyetleri daha da yoğunlaştı. Ülkenin işgal altında oluşu kadın–erkek, tüm kesimleri seferber etmişti. Bundan böyle ayırım gözetmeksizin toplantılar düzenleniyor, ülkenin bir an önce işgalden kurtulması için geniş bir kamuoyu oluşturulmasına çalışılıyordu. 1 Şubat 1919'da çıkmaya başlayan aylık kadın gazetesi *İnci*, o sırada toplanmış olan Millî Kongre'de yer alan kadın temsilcileri şu satırlarla açıklıyordu:

> Milletin hukuk ve menâfi'ini müdafaa etmek, müstakil bir millet olarak mevcudiyetini tasdik ettirmek üzere şehrimizde bulunan cemiyet, heyet ve fırkaların kâffesinin iştirakiyle bir Millî Kongre vücuda geldi. Daha düne kadar hayata iştirak ettirilmeyen ve memleketin mukadderatıyla alâkadar görülmeyen kadınlarımız, bu defa milletin hayat ve menâfi'ini müdafaa ile meşgul olacak olan bu kongreye birer murahhas gönderdiler. Milletin âtîsine ait olan mesaide erkeklerle el ele verdiler. Bu görünmeyen hadise, kadınlığın umumî hayatında ihraz etmekte bulunduğu mevkiyi irae itibariyle dikkate şayan olmaktan hâlî değildir.[386]

Cihan Harbi birçok ülkede kadın hakları açısından dönüm noktası olmuştu. Hemen her ülkede kadın, erkekle birlikte savaşın yükümlülüklerini üstlenmiş; cephane, mühimmat üretmiş ve aynı zamanda bilfiil askerlik yapmıştı. 1910'lu yıllarda Batı'da süfrajet diye adlandırılan kadın hakları hareketi, savaşla birlikte taleplerinin ne denli haklı olduğunu kanıtlamış oluyordu. Nitekim savaş ertesi birçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. Türkiye'de de Cihan Harbi ve Millî Mücadele yıllarında kadın, savaşı bilfiil yaşadı. Ülkesi için her türlü fedakârlığı gösterdi. Savaş sonrası hukukunu elde etmek için dönemin en etkin örgütleniş biçimi olan "firka"yı tercih etti. Fırka çatısı altında siyasal yapılanma ona daha geniş bir özgürlük alanı açabilirdi. Bu nedenle İstanbul'da aydın kadın kesimi bir firka kurma kararı aldı.

Türkiye'de siyasî anlamda kadınların örgütlenişi böylece Millî Mücadele ertesine rastladı. Henüz Cumhuriyet'in kurucusu olan Halk Fırkası, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yken kadınlar 1923 yılının Haziran ayında Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasî örgüt kurdular.[387] Kadınlar Halk Fırkası, Haziran ayı ortalarında Darülfünun'da toplanan Kadınlar Şurası'nda şekillendi. Nezihe Muhiddin'in başkanlığında oluşan bu partinin ikinci reisi Nimet Remide, mes'ul murahhası Latife Bekir, kâtib-i umumisi Şükûfe Nihal'di. Yönetimde ayrıca Matlube Ömer (veznedar), Seniye (muhasebeci) ve üye olarak Nesime İbrahim, Zeliha, Tuğrul ve Faize Hanımefendiler görev aldılar. Fırkanın hükümete verdiği beyannamede "memleketin her noktasında siyasî, içtimaî ve iktisadî bütün mesâilde kadının dolayısıyla veya doğrudan doğruya dahl ve tesirinden azade kalmış bir keyfiyet bulunmamasına rağmen bu mesainin gözle görünür derecede bariz olmadığı" vurgulanmakta, "yer yer tecelli eden kadın mevcudiyet ve şahsiyetinin kitlevî bir şekle ifrağı" gereğine değinilmekteydi. Ardından ülkenin gerçek saadet ve kurtuluşunu sağlayacak umdeler etrafında toplanan kadın âleminin toplum yaşamında etkin bir güç olacağı kaydedilmekteydi.[388]

Her ne kadar firka adını taşıyorsa da Kadınlar Halk Fırkası'nın öncelikli hedefi "siyasî" nitelikte değildi. Siyasal haklar er geç kazanılacaktı; ancak kadınlar için öncelikle aile hayatını düzene sokma, topluma açılma ve eğitim önemliydi. Nitekim firkanın kuruluşuna geniş yer veren dönemin kadın dergilerinden *Süs*'te "yeni firka isminden zannolunduğu gibi siyasî cereyanlara dâhil olmak arzusunda değildir" deniyordu. Dergi, firkanın amaçlarını şu şekilde özetliyordu: "Muhterem

heyetin her şeyden evvel emeli kadınlık âlemini bu harekete muktedir bir dereceye terfi' ettirmek, ve bilhassa memleketin içtimaî ve iktisadi terakki gayelerinin tahakkukunu temin etmektir. Bunun için bidayette kadınları tenvir, onları müstakbel vazifelerine ihzar etmek [hazırlamak] arzusundadırlar. Bu vazifeler ise, evvela analık ve sonra da aile kadını vazifeleridir".[389]

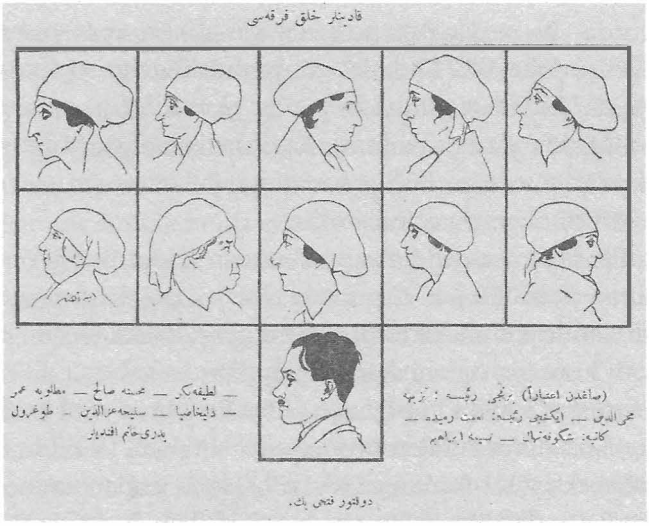
İkinci başkan Nimet Remide, *Tanin*'e verdiği bir demeçte, firkanın Anadolu'da cehalet ve taassupla mücadele edeceğini söylüyordu. Fırka, "hemşire"lerini Anadolu'nun en ücra köylerine kadar gönderip Anadolu kadınını aydınlatacak, ona "Garb'ın terakkiyyat-ı hâzırası"nı ya da bugünkü dille Batı'nın ulaşmış olduğu ilerlemeleri gösterecekti. Böylece Anadolu'da kadının yaşamı düzelecek ve aile örgütü yepyeni bir veçhe kazanacaktı. Fırka genel sekreteri Şükûfe Nihal ise Kadınlar Halk Fırkası'na daha geniş bir uğraş alanı çiziyor ve kadının siyasal haklarını savunuyordu: "Kadınlar Halk Fırkası'nın programı, şimdiye kadar her fırsatta izaha uğraştığımız gibi, kadının içtimaî, iktisadî ve bilahare siyasî sahalarda haklarını, inkişaflarını temin etmektir". Diğer bir deyişle Kadınlar Halk Fırkası için "siyasî" haklar, programın uzak hedefleri arasındaydı. Şükûfe Nihal firkanın er geç kendi temsilcilerini mecliste göreceği kanısındaydı. Bu kanısını şu satırlarla ifade ediyordu:

> Kadınlar Halk Fırkası, bugünkü mebusları kendi tarafından müntehib mebuslar gibi telakki etmekte ve kendilerine hürmet ve itimad beslemektedir. Lâkin gittikçe benliğini daha ziyade idrak eden bir kadın ekseriyeti hazırlandığı vakit, elbet bu münevver kitle kendi mukadderatını idare edecek olanlara kendi itimadını ihtiyariyle [seçimle] vermeyi ve hatta kendisine taalluk eden meselelerin müdafaasında kendisini bizzat temsil etmeyi bir hak bilecektir. Türk kadını, hiçbir zaman mütecellidâne [ayak direme] hareketlerde bulunmamakla beraber mukaddes gayesine varmak için çok azimkâr ve çok fedakâr olmayı kendisi için bir fazilet telakki etmiştir...[390]

Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşu basında farklı yorumlara neden oldu. Fırka sözcüğü özellikle erkeklerce yadırganmıştı. Hüseyin Cahid, bu konuda yapılan ankete şu yanıtı veriyordu: "Kadınlar Halk Fırkası? Kadınların fikri ve içtimaî teâlîsini temin için cemiyet hâlinde çalışmak isteyen bu hanımlar siyasî bir isim intihâb etmeselerdi belki maksatlarını daha iyi ifade etmiş olurlardı. Herhâlde bu gibi teşebbüslerden hiçbir zaman zarar gelmeyeceğine eminim". Keza, Celâl Sahir kadın-erkek eşitliğinden yana olduğunu kaydederken, "kadın inkişafı yolunda



Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucuları. Oturanlar, sağdan: Nesime İbrahim, Nimet Remide, Zeliha, Faize Emrullah, Tuğrul Hanımefendiler.
Ayakta duranlar, sağdan: Fırkanın müşaviri Fethi Bey, Seniye, Latife Bekir, Nezihe Muhiddin, Şükûfe Nihal, Muhassene Salih, Matlube Ömer Hanımefendiler.



Kadınlar Halk Fırkası. (Sağdan itibaren) Birinci reise: Nezihe Muhiddin, İkinci reise: Nimet Remide, Kâtibe: Şükûfe Nihal, Nesime İbrahim, Latife Bekir, Muhassene Salih, Matlube Ömer, Zeliha Ziya, Seniha İzzeddin, Tuğrul Bedri Hanımefendiler, Doktor Fethi Bey.

atılacak adımların şuurlu ve ihtiyatlı" olması gerektiğini, firka kurmak gibi girişimlerin hedefi şaşırtacağını ileri sürüyor ve şu satırları ekliyordu: "Kadınlar Halk Fırkası tabirine gelince bunu hiç anlayamadım. Bizde bugün siyasî bir tek firka var: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti. Ehemmiyetsiz ferdî gayret ve muhalefet müstesna olmak üzere karşısında müteazzi hiçbir siyasî hasım olmaksızın intihabâtı o idare etti. Bu heyetin ileride Halk Fırkası'na inkılâb edeceğine dair büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa'nın nutuklarında, beyannamelerinde ve bazı gazete makalelerinde fikralar gördük".[391]

Kadınlar Halk Fırkası bir erkek müşavirlik ihdas ederek başına Doktor Fethi Bey'i getirirse de Ankara'nın onayını alamayacaktı. Ankara, tüm ulusu temsil edecek Halk Fırkası hazırlıkları içerisindeydi. Toplumu cinsiyet esasına göre bölen bir firkanın günün koşullarına uygun düşmediği kanısı yaygındı. Hem "halk firkası" kuruluş aşamasındaki partinin adıydı. Gazi, bu terimi daha önce telaffuz etmişti. Her ne kadar başına "kadın" sözcüğü eklense de bir başka örgütün bu adı kullanmasına cevaz verilemezdi. Parti kuruluş çalışmaları sekteye uğratılan kadınlara cemiyet kurmaları önerilecekti. Nitekim bir süre sonra, 7 Şubat 1924 günü, yine Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Türk Kadın Birliği doğacaktı.[392] Türk Kadın Birliği, kadınlığı "fikrî ve içtimaî sahalarda yükselterek" çağdaş ve ileri bir düzeye ulaştırmayı amaçlıyordu. Bu nedenle genç kızlar gerçek bir anne olarak (hakiki valide) yetiştirilmeliydi. Kadınlık dünyasındaki derin toplumsal yaralar sarılmalı; dul kadınlara, kimsesiz ailelere el uzatılmalı, onların ilkokuldaki çocuklarına yardım edilmeli; kadınlar iş hayatında özendirilmeli ve üretken kılınmalıydı. Birliğe kadınlığın yükselmesini arzu eden her Türk ve Müslüman üye olabiliyordu.

Kadınlar Halk Fırkası'nın yerine kurulan Kadın Birliği önce *Kadın Yolu*, sonra *Türk Kadın Yolu* adını alacak olan dergiyi yayımladı.[393] Anadolu'dan İstanbul'a okumaya gelen genç kızlara yardım elini uzattı; fakir ve kimsesiz öğrencilere yemek çıkardı. Yabancı dil öğrenmek isteyen kadınlar için ise kurslar açtı. Ama kadının siyasal beklentilerini hiçbir zaman gündeminden düşürmedi. Nitekim 1927'de tüzüğüne bir madde ekleyerek kadınlara siyasî hakların sağlanmasını hedefleri arasına koydu. Tüzükteki bu tür bir değişiklik başlangıçta tereddüt uyandırdıysa da İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğü, bunda sakınca görmeyerek tüzüğü yeni şekliyle onayladı. Ardından yaklaşmakta olan 1927 seçimlerine kadınların da katılması birlik bünyesinde tar-

tışıldı. Üyelerin bir kısmı Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan kadın aday gösterilmesini öneriyor, diğer bir kısmı ise anayasada yer almadıkça böyle bir girişimin sonuç vermeyeceğini ileri sürüyordu. Sonuç olarak çoğunluk kararıyla Cumhuriyet Halk Fırkası adına bir kadın aday tespiti uygun görüldü. Birlik başkanı Nezihe Muhiddin bu bağlamda şu demeci veriyordu: "İnkılâbları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar, sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder". Ancak anayasada seçime katılacak olanların erkek olmaları gerektiği yer alıyordu. Bu nedenle Türk Kadın Birliği'nin dileği geri çevrildi. Bunun üzerine birlik, İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey'i, feminist olduğu gerekçesiyle, kadınlar adına Halk Fırkası'na aday olarak önerdi.

Basında kadınların seçme-seçilme hakkı tartışılırken, konu Büyük Millet Meclisi'nde de gündeme geldi. Millî Savunma Bakanı Recep (Peker) Bey kadınlara alaycı bir dille seslenerek "mademki Türk vatanıyla ve mukadderatıyla fiili olarak meşgul olmak dileğindesiniz, o hâlde bu fiili meşguliyetin başka bir şerefli cephesi vardır ki, sizi oraya davet ederim" diyerek Meclis'e gireceklerse kadınların askerlik de yapmaları gerektiğini söyleyecekti. İlginçtir, Recep Bey, üç yıl önce, 1924'te anayasa tartışmaları sırasında kadınların siyasal haklarından yana tavır koymuş, seçimlere katılmalarını savunmuştu.

Kadınlara ilk siyasal hakları 3 Nisan 1930 tarihli Belediyeler Kanunu'yla tanındı. Birkaç gün sonra, 11 Nisan'da, Türk Kadın Birliği'nin girişimiyle düzenlenen mitingde kazanılan "büyük medeni zafer" kutlanacaktı. 1908 ile birlikte erkeklerin alanı olan hatiplik, Mütareke yıllarında kadınların da etkinlik alanına girmişti. 23 Mayıs 1919 günü İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini protesto amacıyla ülkenin dört bir yanında mitingler düzenlenmişti. 200.000 dolayında kişinin katıldığı Sultanahmet Mitingi'nde hatipler arasında Halide Edip [Adıvar] da vardı. 11 Nisan mitingi Sultanahmet'te başladı. Önce Lâtife Bekir, Saime Faik ve Aliye Esad Hanımlar söz aldılar. Sultanahmet mitinginin ardından Taksim'e hareket edilecekti. Türk Ocağı'nın önünde nutuk sırası bu kez Efzayiş Suad Hanım'ındı. Vilayet önünde Vali Muavini Fazlı Bey korteji karşılayacaktı. Kortejin önünde Türk Kadın Birliği adına Taksim abidesine konulmuş olan büyük bir çelenk, Aliye Halid ve Münevver Hanımlar tarafından taşınıyordu. *Uyanış* dergisi miting haberini şu satırlarla veriyordu: "Asırlarca hürriyetine bile sahip

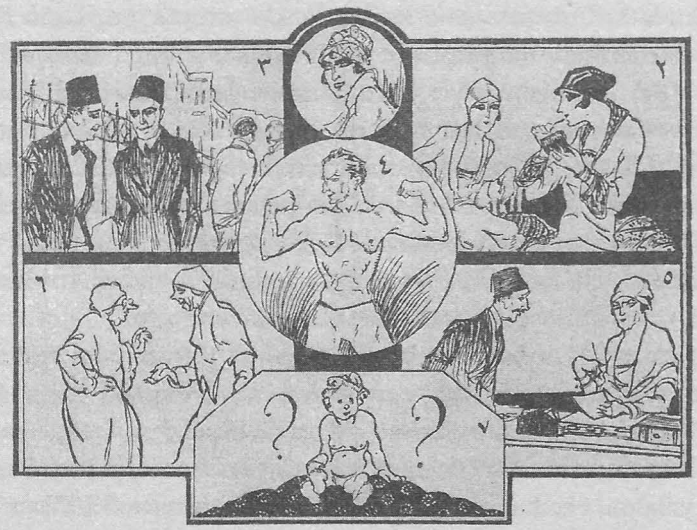
مدیری : محمود اسعد نسخه‌سی ۵ غروشدر ۲۱ حزیران ۳۳۹ برنجی سنه : نومرو ۱۱

کلبک

مؤسسلری : ابن‌الرفیق احمد نوری ، رشاد نوری ، یساری زاده محمود اسعد ، رسام احمد منیف بکلر

پرشنبه کونلری نشر اولونور ادبی مزاح مجموعه‌سی

قادینلر سیاسی حیاتده ارککلرله مساوی حقوق ایسته‌یور



(۱) ــ قادینلر مبعوث اولورسه: (۲) ــ بجبا بزی ده عسکره آلیرلری ؟ (۳) ــ بزی ده فرقه‌لرینه قبول ایدرلری ؟
(٤) ــ عالیجاناب ارککلر بوندن صوکرا فعالیته گچه‌جکلر. (٥) ــ مادامکه بودجه‌یه داخل دکل . باری تخصیصات مستوره‌دن لطف ایتسه‌کز ! (٦) ــ قوجالرمزی بوشایابیله‌جکمیز ؟ (۷) ــ بونلرك هپسی ایی آما بکا کیم باقه‌جق ؟

"1- Kadınlar mebus olursa: 2- Acaba bizi de askere alırlar mı?
3- Bizi de fırkalarına kabul ederler mi? 4- Galiba erkeler bundan sonra faaliyete geçecekler. 5- Mademki bütçeye dâhil değil, bari tahsisât-ı mestureden lütfetseniz! 6- Kocalarımızı boşayabilecek miyiz? 7- Bunların hepsi iyi ama bana kim bakacak?"
"Kadınlar Siyasî Hayatta Erkeklerle Müsâvî Hukuk İstiyor", *Kelebek*, sayı 11, 21 Haziran 1339/1923.

olmayan Türk kadınları bugün hem hürdür, hem de medeni haklarını almıştır".[394]

Çok geçmeden yerel düzeyde siyasal haklar ulusal düzeye taşındı. 1934 yılında, Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının verdikleri bir anayasa değişikliği teklifiyle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. 1 Mart 1935'te toplanan beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın milletvekili yer alacaktı. Ancak 1935 yılı Türkiye'de kadın hareketi açısından paradoksal bir yıl oldu. Meclis'in kapıları kadınlara açılırken Türk Kadın Birliği'nin kapıları kapanıyordu. Siyasal hakların kazanımının ardından Uluslararası Kadınlar Birliği on ikinci kongresini İstanbul'da gerçekleştirmişti. Bu, Türk Kadın Birliği'nin uluslararası alanda ne denli etkin bir konum kazandığının göstergesiydi. Kongrenin hemen ardından, on gün sonra, Türk Kadın Birliği, Tek Parti kararıyla kapatılacaktı.[395]

—•—

EK

Süs Dergisinde Kadınlar Halk Fırkası'nın Kuruluşu[396]

Türk kadınlığı pek şayan-ı takdir bir hatve ile meşkûr [teşekküre değer] bir faaliyet devresine dâhil olarak memleketin hayat-ı umumiyyesinde mühim bir safha-i mevcudiyyet ira'e ediyor. Geçen hafta Darülfünun'da vuku' bulacağını haber verdiğimiz kadınlar şurası içtima'ından bugün: "Kadınlar Halk Fırkası" doğdu.

Mütefekkir bir hanım zümresi muntazam bir teşkilat vücuda getirmek üzere Nezihe Muhiddin Hanımefendi'nin riyasetleri altında toplanıp bir fırka teşkiline karar vermişler ve bunun için hükümete verdikleri beyannamede memleketin her noktasında siyasî, içtimaî ve iktisadî bütün mesailde kadının dolayısıyla veya doğudan doğruya dahl [girme] ve tesirinden azade kalmış bir keyfiyyet bulunmamasına rağmen bu mesainin gözle görünür derecede bariz olmadığından bahsederek yer yer tecelli eden kadın mevcudiyyet ve şahsiyyetinin kitlevi bir şekle ifrağı asgarî bir say ile azamî kazanç teminini mucib olacağından memleketimizin hakiki saadet ve necatını kâfil [kefil] bulunduğu muhâk olan umdeler etrafında bilfiil içtima' ederek kadın âleminde bir mûkiz [ikaz eden] olurken memleketin en mukaddes vakayi'inden hisselerinin ifası umdelerinin tesrî'-i tatbikini [uygulama süratini] temin eyleyeceğine kanaat ettikleri "Kadınlar Halk Fırkası" namıyla bir cemiyet teşkil ettiklerini bildirmişlerdir.

Bu şayan-ı tebrik teşebbüs başında Nezihe Muhiddin Hanımefendi'den başka Nimet Remide (ikinci reis), Lâtife Bekir (murahhas-ı mes'ul), Şükûfe Nihal (kâtib-i umumî), Matlube Ömer (veznedar), Seniye (muhasebeci), ve aza olarak Nesime İbrahim, Zeliha, Tuğrul ve Faize Hanımefendiler bulunmaktadır.

Yeni fırka isminden zannolunduğu gibi siyasî cereyanlara dâhil olmak arzusunda değildir; muhterem hey'etin her şeyden evvel emeli kadınlık âlemini bu harekete muktedir bir dereceye terfi' etmek, ve bilhassa memleketin içtimaî ve iktisadî terakki gayelerinin tahakkukunu temin etmektir. Bunun için bidayeten kadınları tenvir, onları müstakbel vazifelerine ihzar etmek arzusundadırlar. Bu vazifeler ise, evvela analık ve sonra aile kadını vazifeleridir.

Bu teşebbüsün ne salim bir fikr-i tetkik ile tekerrür ettiğini gösteren bu noktaya nazar-ı dikkati celbederim.

Bu parlak, sahte bir alâyiş [gösteriş] arzusuna kapılarak muvakkat hevesler peşinde bir müddet koşmaktan ibaret hava'i, vahi bir teşkilat değil, bilakis, memleketin başlıca vahim marazlarını esastan teşhis etmiş ve bunlara çare ararken büyük bir nüfuz-ı nazar göstermiş münevver bir taazzuvdur.

Reis-i sânî Nimet Remide Hanımefendi'nin *Tanin* muharririne söylediği sözlere nazaran, yeni fırka Anadolu'nun en uzak köylerine kadar hemşireler gönderip kadınları Garb'ın terakkiyât-ı hâzırasına alıştırmak, kendilerini tenvir, hayatlarını tanzim ederek, aile teşkilâtına yardım etmek, ve bunun için bilhassa cehalet ve taassub mücadelesine atılmak istiyor.

Kadının memlekette bugünkü vazifesini bu çerçeve dâhilinde tespit etmek, son derece muhtac-ı ıslah bir hâlde bulunan hayat-ı umumiyyemizin pek keskin bir nüfuz-ı nazarla tetkik edildiğini ispat etmiyor mu? Ve fırka hey'et-i muhteremesinin ilk noktada gösterdikleri bu kudret kendilerinden memleket için pek feyyaz, pek hayırkâr, pek müsmir mesai' beklemek için bize büyük ümitler vermiyor mu?

***

Şükûfe Nihal ve Kadınlar Halk Fırkası[397]

Kadınlar Halk Fırkası'nın mesaisine iştirak etmek üzere Nezihe Muhiddin Hanımefendi tarafından davet olunduğum zaman ilk düşündüğüm şey, kadınlığın tamamıyla hazır bulunmadığı bir zamanda mevsimsiz bulduğum bu harekete birçok tenkitler, itirazlar hazırlamak

olmuştu. Gazeteler, halk, hatta münevverler, kadınların mebus olmak, mevki-i iktidara çıkmak gayelerinden bahsediyorlardı. Bu hareketin başında Nezihe Muhiddin Hanımefendi gibi, bu memlekette senelerden beri faaliyet ve irfanıyla tanınmış mümtaz, ciddi bir şahsiyyet bulunmasaydı, belki, bu davete icabet etmemek nezaketsizliğinde bile bulunacaktım. Binaenaleyh bunu Nezihe Hanımefendi'yle bir teşerrüf fırsatı addederek, davet edildiğim gün içtimada hazır bulundum. Nezihe Hanım, fazla mukaddime ve izahata lüzum görmeden bana, fırkanın programını tetkik etmemi teklif ettiler.

Programa yavaş yavaş gözlerimi gezdirirken, kalbimin en insanî bir köşesinde mukaddes bir alevin yanmağa başladığını duydum; bu teşebbüs "kadınların hakk-ı siyasiyyelerini elde etmek maksadıyla" gibi bir klişe altında, herkese onların mebus, nazır olmak istediği telakkisini veren hodkâm bir faaliyetin nüvesi değildi. Kadın, asırlardan beri, esir ve aciz hayatını bir kanun-ı tabiat zannederek lakayd ellerde sürüklendikten sonra kendi varlığını idrak etmiş, haysiyet ve vakarının huzur ve saadetinin haklarını talep ediyor ve Büyük Gazi'nin, bila-tefrik, bütün evlad-ı vatanı davet ettiği Halk Fırkası'na –kendisi de bu toprağın en hakiki bir evladı olmak itibariyle– iltihak etmekte tabii bir hak görüyordu...

Kadınlar Halk Fırkası'nın programı, şimdiye kadar her fırsatla izaha uğraştığımız gibi, kadının, içtimaî, iktisadî ve bilahare siyasî sahalarda haklarını, inkişaflarını temin etmektir. Mesela bugün, gerek mektep gerek aile hayatımızda bir talim ve terbiye buhranı hüküm sürüyorken, bunun daha fazla devamı bir milletin inkırazının en mühlik [tehlikeli] amillerinden biri olabilir. Kadın, beşeriyetin tabii mürebbisi olmak itibariyle, memleketimizdeki talim ve terbiye hadisesiyle erkeklerden daha yakın bir şekilde alakadar olmayı kendisi için bir vazife bilmiştir. İptidai terbiyemiz, ezeli bir vahdetsizlik içindedir. Memleketimizde bugünkü mevcut terbiyenin, istikbâlin gençlerini hayat ve medeniyet âleminde müdafaa edebilecek bir silah olabileceğine emin değiliz...

Öyle acıklı aile felaketleri var ki, bunun başlıca sebebi, hep, memleketin bu lakayd ve gelişi güzel terbiyesinin neticesidir.

Aile ve nikâh kanunlarımızda hiç şüphesiz kadının hakkı ve haysiyeti gözetilmemişti. Zevciyle herhangi bir sebeple yaşamakta devam imkânını görmeyen bir kadın ondan ayrılmak hakkına malik değildir. Hâlbuki, diğer taraftan on beş senelik zevcesinden usanan bir zevc, onu üç çocuğuyla sokak ortasında bırakmağa kendisinde hak görüyor ve bu cinayetiyle, aile kanunu kendisini kat'iyyen mesul addetmiyor!

Bu müsâvatsızlığa, bu çirkin facialara nihayet vererek hem kendisini hem beşeriyeti her gün yuvarlandığı dalalet ve izmihlal uçurumlarından kurtarmak, kadının hakkı, vazifesi ve en tabii bir ihtiyacı değil midir?

Kadınlar Halk Fırkası'nın içtimaî endişelerinden biri de ırzâ'haneler [bebek emzirme odaları] ve yetimhaneler açabilmektir.

Hani her gün kaldırım kıyılarında, lekeli, iğrenç birer kadid şeklinde uzanmış kol ve bacaklarını gördüğümüz ve eteğimizi çekerek mağrur ayaklarımızın ucuyla çiğneyip geçtiğimiz bedbaht insan yavruları vardır; bunları şimdiye kadar hangi zengin, hangi merhametli insan görmüş, ve hangi cemiyet mesaisiyle onu oradan kaldırmaya amil olmuştur? Kadınlar Halk Fırkası esaslı icraatıyla beşeriyetin gözleri önünden bu feci sefalet levhalarını kaldırmak için çalışacak ve insanlığı, hemcinslerini böyle ayağının ucuyla çiğnemek günahından kurtarmış olacaktır.

Bugün memlekette ilmiyle, irfanıyla kendini tanıyan bir zümre vardır; bu münevver zümre yalnız kendi saadeti, kendi zevkiyle iktifa edecek kadar hodbin değildir. Arkasında cahil görgüsüz, bitkin ve esir bir kitle var ki, bugün uyanan kadınlığın samimi endişesi, asrın ihmal ettiği bu perişan kadın kitlesine mevcudiyetini, hakkını, vazifesini, tanıtmak, ona layık olduğu huzur ve saadeti bahşederek, mukaddes inkılâbın gelecek neslini daha şerefli ellerin, daha şuurlu dimağların terbiyesine tevdi' etmektir.

Türk kadınını mühlik [öldürücü] bir mikrop gibi yiyip bitiren, yalnız cehalet değildir; fakr u atalet, onun ikinci hastalığıdır. Bugün memlekette milyonlarca el var ki ya büsbütün atıldır, yahut semeresiz, köhne bir tarzda mesaiye bağlanmağa mahkûmdur. Sermayedarlara müracaatla tesis edilecek darüssınaalarda [imalathanelerde] Türk kadınlığını hummalı bir faaliyetle çalıştırmağa ve kazancını mesaisiyle mütenasip bir şekilde tevzîn etmeğe gayret ederek sefaletten kurtarmak münevver kadınlığın büyük bir emelidir. Anadolu kadınının da bütün ihtiyaçları nazar-ı dikkate alınacak, onun muhiti dâhilinde tenevvür ve inkişafına yarayacak her türlü teşebbüs ve fedakârlıktan çekinilmeyecektir.

Kadınlar Halk Fırkası'nın programı, hiçbir zaman kadını aileden ayırmak gayesini istihdaf etmez; bilakis ailenin lüzum ve kutsiyetini takdir eder ve kadının, her zaman, çocuklarının hakiki ve mesut mürebbisi olmasını temenni eder. Yalnız bir aile teşkil edemeyen kadının



Kadınlar Halk Fırkası, izin alamadığı için faaliyete geçememişti. Parti kuruluş çalışmalarının sekteye uğraması üzerine kadınlar, 7 Şubat 1924 günü Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Türk Kadın Birliği'ni kurmuştu. Birlik, kadınlığı "fikri ve içtimaî sahalarda yükselterek" çağdaş ve ileri bir düzeye ulaştırmayı amaçlıyordu.

---

da hariçte seviyesiyle mütenasip bir işte çalışmasını gerek iktisadî, fikrî ihtiyaçlarını tatmin ve gerek ahlâkî sefaletlerden vikaye nokta-ı nazarından pek tabii ve zarurî görür. Kadının hariçte çalışması, yalnız babanın mesaisinin aile ihtiyacını temine kâfi gelmediği zamanlar içinde, kadının mesai programını iyi tanzim etmesi şartıyla, elbet refahı mucip bir şekildir.

Kadınlar Halk Fırkası, bugünkü mebusları kendi tarafından müntehib mebuslar gibi telakki etmekte ve kendilerine hürmet ve itimat beslemektedir. Lâkin gittikçe benliğini daha ziyade idrak eden bir kadın ekseriyeti hazırlandığı vakit, elbet bu münevver kitle kendi mukadderatını idare edecek olanlara kendi itimadını ihtiyarıyla vermeyi ve hatta kendisine taalluk eden meselelerin müdafaasında kendisini bizzat temsil etmeyi bir hak bilecektir.

Tük kadını, hiçbir zaman mütecellidâne hareketlerde bulunmamakla beraber mukaddes gayesine varmak için çok azimkâr ve çok fedakâr olmayı kendisi için bir fazilet telakki etmiştir...

Şükûfe Nihal

***

Celâl Sahir, Feminizm ve Kadınlar Halk Fırkası[398]

Bazı işler vardır, insan onları yapmanın güçlüğünü uzaktan anlayamaz. Ancak başlarken farkına varır. İşte sualinize cevap vermek bu güç işlerden biri.

1- Kadınlarımızın erkeklere nazaran fikirce ne kadar müterakki olduklarını soruyorsunuz.

Meçhulleri çok bir muâdele [denklem]! Evvela memleketimizde tevsik edilmiş ihsaî mamulat yok ki tahsil görmüş erkek ve kadınların mütekabil miktarlarını anlayarak bir mukayese yapalım. Binaenaleyh kemiyet itibariyle mukayeseye imkân yok. Olsa olsa, memleketimizde kadın tahsiline biraz ehemmiyet verilmeğe başlanması erkek tahsiline nispetle daha çok yeni olmak itibariyle, arada kadınlarımızın zararına mühim bir fark mevcut olması kuvvetle tahmin edilebilir. Keyfiyet itibariyle mukayese de henüz erkendir. Çünkü bizde kadın güzideleri, henüz adetleri aşerât [on sayıları] hanelerini güç dolduran birkaç müstesnadan ibarettir.

Memleketimizde kız talebenin erkek talebeden fazla anlayış ve çalışma kabiliyeti gösterdiği iddiasına gelince bu da indî bir mütalaadır. Benim şahsi müşahedem –kendi mahdut dairesi içinde– bu iddiayı teyit edecek, mahiyette değildir.

Esasen pek doğru bulmadığım bu mukayeseyi bir tarafa bırakarak, kadınlarımızın kabiliyeti hakkında fikrimi sorarsanız pek iyi şeyler söyleyebilirim.

Bir kere fikrimce Türk kadını, sözümü İstanbul Tük kadını diye anlayınız, çünkü yegâne bildiğim Türk kadını enmûzeci [tipi] odur. Müslüman olmayan her cinsi Şarklı kadın enmûzecinden yüksektir. Muasır bir kadının pek çok vaziyetleri ve meziyetleriyle onlardan daha çabuk ve daha kolay istinâs edebilir [alışabilir]. Başkalarından çok sonra girdiği bu yeni yolda onlara çok muvaffakiyetle rekabet etmektedir. Türk kadını cemiyet hayatında kendisine mev'ûd olan [vadedilen] mevkii tamamen aldığı zaman herkesi kabiliyetiyle hayran edecektir.

Fakat kadın hayatında bu tekâmülün bazı kayıtlar ve şartlar altında, içtimaî bünyemizi vehne [gevşeklik] uğratmayacak bir tarzda husulüne –burada izahı uzun sürecek birçok sebeplerle– taraftarım.

2- Kadınlarımız erkekler kadar hekimlik, avukatlık, memurluk, mebusluk... edebilirler mi?

Mebus olmak, siyasî hayata karışmak hususundaki fikrimi aşağıda izah edeceğim. Diğer meslekler için "erkek gibi hazırlanmak şartıyla şüphesiz" cevabını veririm. Çünkü kadın ile erkek arasında fitrî bir kabiliyet farkı tasavvur etmiyorum. Belki muhtelif meslekler içinde şu veya bunun kendilerine daha muvafik olacağı iddia edilebilir. Erkekler gibi hazırlanmak kaydından maksadım kızlarımızın tahsiline şimdikinden fazla ehemmiyet vermek lüzumunu izhardır.

3- Feminizm?

Bizde en çok suiistimale uğrayan kelimelerden biri budur, zannederim. Gençlik yazılarım biraz fazla kadından ve aşktan bahsettiği için bana bile bir zamanlar feminist unvanını tevcih etmişlerdi!

Feminizm eğer hukukta erkek ve kadın müsâvatçılığı demekse bu müsâvatın candan taraftarıyım. Bu bir haktır. Ve her hak mukaddestir. Kendisine hürmet eden her kadının hedefi bu hakkın istimali olmalıdır. Her kadın bu hakkın zaferi için çalışmalıdır. Fakat bu zaferi kazanacak silahı iyi tayin etmek şartıyla. Kadın inkişafı yolunda atılacak adımlar şuurlu ve ihtiyatlı olmalıdır. Fazla koşmak çabuk yorar; ve hedefe varılamaz.

Celâl Sahir

(Celâl Sahir Bey'in Kadınlar Halk Fırkası'na dair mabad mütalaatı uzunluğuna binaen gelecek nüshaya bırakıldı.)

4- Kadınlar Halk Fırkası?

Evvela niçin Kadınlar Fırkası? Sonra niçin Kadınlar Halk Fırkası? Daha sonra umumî heyetiyle bu turfanda teşebbüs niçin?

Kadınlar Fırkası diyince yalnız kadınlardan mürekkep bir firka mı anlayacağız? Hâlbuki son günlerde bu fırkaya itimada şayan bazı erkek azalar da kaydolunduğunu gazetelerde okudum. Kadınlara hukuk-ı siyasiyye verilmek taraftarlığını firka diye anlamak lâzımsa şimdiye kadar şifahi ve tahriri yapılan bazı izahatlardan firkanın –adı firka olmasına rağmen– maksatlarının en mühim ve acili bu olmadığını anlamak lâzım gelir.

Kadınlar Halk Fırkası tabirine gelince bunu hiç anlayamadım. Bizde bugün siyasî bir tek firka var: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i



Yaklaşmakta olan 1927 seçimlerine kadınların da katılması Türk Kadın Birliği bünyesinde tartışılmıştı. Bu nedenle tüzüğe bir madde ekleyerek kadınlara siyasi haklar sağlamak amaçlanmıştı. Ancak anayasada seçime katılacak olanların erkek olmaları gerektiği açıkça belirtildiğinden bu girişim sonuçsuz kalmıştı.

Hukuk Cemiyeti. Ehemmiyetsiz ferdî gayret ve muhalefet müstesna olmak üzere karşısında müteazzî [örgütlü] hiçbir siyasî hasım olmaksızın intihabâtı o idare etti. Bu heyetin ileride Halk Fırkası'na inkılâb edeceğine dair büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa'nın nutuklarında, beyannamelerinde ve bazı gazete makalelerinde fikralar gördük. Fakat henüz resmen bu istihâle vaki' olmadı. Vaki' olmuş dahi farz edersek bu heyetin neşrettiği umdeler henüz bir siyasî firka programı şeklinde değildir. Malum olan dokuz umdeyi tetkik ettiğimiz zaman iki kısma ayırabiliriz: 1- Devletin ve hükümetin şekline ve idare sistemine dair iki madde. 2- Asayişin temini, maarifin tamimi, ziraat ve sanayi'in ıslahı, zabitlerin, memurların terfi'i... gibi aksi hiçbir firkanın programında bir say veçhesi diye gösterilemeyecek yedi madde. Binaenaleyh bu firkayı muhtelif, siyasî fikirler manzumeleri etrafında toplanmış firkalar arasında bir tane diye gösteremeyiz. Bu her ferdin iştirak edeceği umumî hedefleri kendinde toplayan bir camiadır. Memleketimiz

daha düne kadar müdafaa-i milliyye hâlinde bulunduğuna nazaran bu da tabii ve hayırlıdır. Hanımlarımızın teşkil ettikleri fırkanın Kadınlar Halk Fırkası namını almak istemesine muhâk bir sebeb mevcut olmak için ya müstakil halk fırkasının kadınlarımızın hukuk-ı siyasiyyesi lehinde mütebellir [belirgin] fikirleri olduğunu şimdiden bilmeleri, yahud –unvanda yalnız kelimeyi kastettiklerini düşünürsek– memleketimizin kadın halkının fikir ve arzusuna ma'kes [akseden yer] olduklarını iddia etmeleri lâzım gelir. Acaba böyle mi?

Birinci ihtimal gaibe [bilinmeyene] hüküm vermektir. İkinci ihtimal ise ayakta duramayacak kadar zayıftır. Çünkü Türk kadınlığının ekseriyeti kadınların hukuk-ı siyasiyye sahibi olmaları taraftarıdır diye düşünmekte beni mazur görünüz.

İşte bunun içindir ki "Bu turfanda teşebbüs niçin?" diyorum. Bence böyle siyasî bir fırka teşkilinden evvel, önce kadınlarımızı ve sonra erkeklerimizi bu fikre kazanmak lâzımdır. Erkeklerimizi de kazanmak diyorum, çünkü aksi hâlde bir kadın ihtilâli yapmak lâzım gelir. Bazı memleketlerde kadınların mebus olmaları oralarda evvela mühim bir kadın ekseriyetinin bu fikre taraftar oldukları, bu fikir için uzun mücadeleler yaptıkları ve nihayet hiç olmazsa o memleketlerin bazı daire-i intihâbiyyelerinde bu fikri kabul etmiş bir erkek ekseriyeti temin ettikleri manasını ifade eder. Hâlbuki bizde bunların henüz hiçbiri olmuş değildir. Son intihabatta memleketimizin en münevver muhiti olan İstanbul'da hiçbir kadına bir tek rey verilmiş değildir. İzmir'de yalnız bir rey verilmiştir. Yalnız iki şehirde verilmiş reyler adedi onu tecavüz etmiştir. Sonra bu reyleri alan da büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa'nın muhterem zevceleridir. Bundan başka teessüfle söylüyorum ki kadınlarımız arasında da bir istimzâc [anket] yapılsa ekseriyetin bu fikre taraftar çıkacağına kani değilim.

Bence Halk Fırkası'nı tesis eden hanımlarımız heyetlerini ileride bu hayırlı maksadı temin etmek için her türlü vesaitle hazırlanır ve hazırlar ve şimdi memleketin geniş bir şefkat kanadına muhtaç olduğu bugünlerde kendini bekleyen işlere çalışır bir şekle sokarsa daha muvafik hareket etmiş olur. Ve bazı neşriyat ve ifadattan anlamağa imkân olduğu üzere eğer hedef bu ise Halk Fırkası adını değiştirmekle işe başlamalıdır.

İtirazlarımda biraz kat'i oluşum maksada verdiğim ehemmiyetten ileri geldiği için affedileceğime eminim. Çok sevgili bir emeli saklandığı yerde yakalamak için kestirme diye yanlış bir yoldan gidildiğini

zanneden bir adam teessürünü izhar ederse –hiç olmazsa– mazur görülmeli değil midir?

Celâl Sahir

***

Nezihe Muhiddin Hanım'ın Beyanatı[399]

Kadınlar Halk Fırkası reisesi Nezihe Muhiddin Hanımefendi dün bir düğün evi kapısında kendilerine mülâkî olan [kendileriyle görüşen] muharririmize bir veche-i ati beyanatta bulunmuşlardır:

— Farkımız cezrîdir. Yani gönülden ıslahat yapacak, başka fırkalar gibi deve alımlarla değil dev adımlarla yürüyecektir. Mesela biz millî seciyelerimizi "ninni"ler vasıtalarıyla çocuklarımıza aşılayacağız. Şaire-i meşhure Yaşar Nezihe Hanım hemşiremize bazı "ninni"ler tanzim ettirdik:

Hu Hu dervişler / Oklarını germişler / Daha yayı çekmeden / Ta hedefe ermişler.

Hâlbuki eskiden bu ninni şu şekilde idi:

Hu Hu dervişler / Yedi kurban kesmişler / Bir fırın ekmek yemişler / Daha var mı demişler.

Eski ninni çocuklarımıza oburluğu, ataleti telkin ediyordu. Hâlbuki yenisi millî sporlarımızdan olan kemankeşliği telkin ediyor.

***

Nezihe Muhittin ve Dünya Barışı[400]

Naci Sadullah'ın Nezihe Muhittin ile Söyleşisi

"Kadınlar Birliği'ni kuran Nezihe Muhittin Hanım ne alemde?"

Nezihe Muhittin:

Meşrutiyet'ten sonra yeni baştan dünyaya gelir gibi olmuştuk. O sıralarda, ... bir Kadın Birliği'ne lüzum vardı. Ve bu Birlik bu lüzumdan doğdu. Her "yeni doğan" gibi mırıldandık, sızıldandık, çırpındık... "Ağlamıyana süt verilmez!" denir. Nitekim, bize, o kadar güzel gıda verdiler ki, bugün, erken yetişmiş birer genç irisi halindeyiz.

— Kadınlar Birliği'nin, dünya sulhunu temine çalışmasına ne dersiniz?

— ... İlk teşekkül ettiğimiz zamanlarda, Beynelmilel Kadınlar Birliği'ne dahil olmak istemiştik. Bize, Sulh Cemiyeti'ne aza olmak lüzumundan bahsettiler. Kabul mecburiyetinde kaldık.

Fakat asıl mesele, sulha hizmet yolunda yapılacak, işleri tayinde isabet göstermektedir.

Sulh: Uyusun da büyüsün yavrum ninni!

Dövüşmesin, harp etmesin, ninni!

kabilinden ninnilerle çocuk yetiştirmekle temin olunamaz. Halbuki, Beynelmilel Sulh Cemiyeti'nin misyoner azaları, güya sulhu temin maksadıyla verdikleri konferanslarda dinleyicilere miskinâne bir sabır telkin etmeğe çalışırlar. İnsani hislerden dem vuran sulh konferansçılarının miskinlik telkin eden bayat nazariyeleri, menfaatler, çarpışınca derhal iflasa mahkumdurlar.



1935 yılı, Türkiye kadın tarihi açısından önemli bir yıl oldu. Uluslararası Kadınlar Birliği ya da 1935 Türkçesiyle Arsıulusal Kadınlar Birliği on ikinci kongresini İstanbul'da topladı. 18-24 Nisan 1935 günleri arası toplanan kongrenin ev sahibeliğini Türk Kadın Birliği üstlenmişti.

Ve sulh... Sade kuvvetle temin olunur.

Bunu bilen hükümetimiz, harici siyasetimizi olduğu kadar, dahili vaziyetimizi günden güne ve her sahada kuvvetlendiriyor.

Bu yolda, kadınlarımıza düşen vazife, çalışmak, muktesit, idealist birer ev kadını olmak, ve bilhassa, nüfusumuzun çoğalmasına hizmette fedakârlık etmektir.

Naci Sadullah:

...bir dostumun Kadınlar Birliği hakkındaki kanaati...:

— Efendim, bir yerde, yangın, zelzele gibi facialar vuku bulunca, hayır sahipleri, yardım komisyonları teşkil ederler. Bu muvakkat komisyon, elinden gelen muaveneti yaptıktan sonra, bittabi dağılır.

Kadınlar Birliği; Kadınlarımızın bir çok içtimaî mahrumiyetler içinde bulundukları bir devirde teşekkül etti. Onları, sahip olmaları lazım gelen haklara kavuşturmak gayesini güttü. Bugünün kadını, her sahada erkekle müsavi haklara mâliktir, binaenaleyh, bütün maksatlarını temin etmiş olan Kadınlar Birliği'nin; elinden gelen yardımı yapmış bir muvakkat muavenet komisyonu gibi kendiliğinden dağılması lâzımdır!" diyor.

***

Kadınlar Birliği ve Lâtife Bekir[401]

Naci Sadullah'ın Lâtife Bekir'le Söyleşisi

— Birlik, ne zaman, nasıl teşekkül etmişti efendim?

— Birlik onbir sene evvel; eski Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin haremi Nimet Remide, Nezihe Muhittin, Şükufe Nihal hanımefendilerle benim (Lâtife Bekir) tarafımdan teşkil edilmiştir. Bugün beş yüzü mütecaviz azamız vardır. En büyük isteklerimizden biri erkeklerle müsavi haklara sahip olmaktı. İsteklerimizin çok büyük bir kısmına nail olduk.

— Henüz erişemediğiniz istekleriniz nelerdir?

Lâtife Bekir hanım, hiç kimsenin garipseyemiyeceği, gülünç bulamıyacağı bir arzudan bahseder gibi, gayet tabii bir eda ile cevap verdi:

— Mebus olmak!

1935 İSTANBUL ULUSLARARASI "FEMİNİZM KONGRESİ" VE BARIŞ[402]

"Türk kadını Atatürk tarafından kendisini boğmakta olan örtüyü atmağa ve erkeğin yanında müstahak olduğu mevkiini almağa davet edilmiştir. Bundan böyle Türkiye'de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek Şef'in idaresi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır. Türk kız kardeşlerimizin dileklerini yerine getiren Dâhî [Atatürk] bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır."

Lâtife Bekir, 1935 Kadınlar Kongresi

Tek Parti döneminin parti-hükümet, devlet bütünlüğü, dernekler ile parti arasında yakın teması ya da organik bağı gerektiriyordu. Nitekim esnaf cemiyetlerinden idman ocaklarına kadar birçok kuruluş partinin çizdiği korporatif modele uyum sağlamış, partiyle organik bağ kurmuştu. Türk Kadınlar Birliği, doğrudan organik bağı olmasa da partinin sözünden çıkmamıştı.

Ancak, On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi "barış" ve "silahsızlanma" sorunlarını ön plana çıkararak Tek Parti çevrelerince öngörülemeyen bir politik arenaya dönüşmüştü. İkinci Dünya Savaşı arifesi Anglosakson çevrelerin hâkimiyetindeki kongre Ankara'yı kaygılandırmış, Almanya ve İtalya karşısında güç durumda bırakmıştı. Tüm dünyada savaş çığırtkanlığının ayyuka çıktığı bir evrede barışı savunmak Kadınlar Birliği'nin kapatılması için yeterli gerekçeyi oluşturuyordu.

Bundan böyle Türkiye'de kadın hareketi otuz yıllık bir uykuya yatacaktı.

Türkiye'de kadın hareketi II. Meşrutiyet'le birlikte gündeme geldi. İlk evrede yardım derneği görünümündeki dernekler zamanla kadın-erkek eşitliğine odaklandılar. Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân bu derneklerden biriydi. Türkiye'de kadının siyasete yakın ilgisi ise Balkan Harbi'yle başladı. Bu sıralarda İstanbul Darülfünunu konferans salonunda kadınlara verilen konferanslarda ülkenin karşılaştığı sorunlar, çözüm yolları çok yönlü olarak tartışıldı. Cihan Harbi yılları, gerek Batı'da, gerekse Türkiye'de kadını daha bir görünür kıldı. Topyekûn savaş, kadını bilfiil seferber etmiş ve hemen her ülkede kadın, erkekle birlikte savaşın tüm yükümlülüklerini üstlenmişti; cephe gerisinde ve hatta zaman zaman cephede vatan savunusunda kadın da görev almıştı. Savaş sonrası süfrajet diye bilinen kadın hakları hareketinin önemli kazanımlar elde etmesi doğaldı. Birçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı Cihan Harbi ertesi tanındı.

Savaş, Avrupa'da kadın hakları açısından dönüm noktası olmuştu. Türkiye'de bunun somut örneği Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi ve Birinci Ordu Kadın Taburu'ydu.[403] Mütareke yıllarında kadınların siyasî faaliyetleri daha da yoğunlaştı. 1919 başlarında toplanan Millî Kongre'nin[404] ardından Kadınlar Halk Fırkası kurulmuş, onay için resmî makamlara başvurmuştu.[405] Ancak o sırada kadınların siyasal nitelikte bir örgüt kurmalarına izin verilemezdi. Fırka sözcüğü bir siyasal örgütü anımsatıyordu. Kadınlar siyasal haklarını henüz elde etmemişlerdi. Öte yandan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Halk Fırkası'na dönüştürülme hazırlıkları sürüyordu. Bu nedenle Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşu Ankara tarafından uygun görülmedi. Kadınlara fırka sözcüğünden uzak durmaları ve örgütlerini cemiyete dönüştürmeleri önerilecekti. Nitekim bir süre sonra, 7 Şubat 1924 günü, yine Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde Türk Kadın Birliği doğacaktı.[406] Faaliyet yıllarında Türk Kadın Birliği, önce *Kadın Yolu*, sonra *Türk Kadın Yolu* adlı bir dergi yayımladı. Anadolu'dan İstanbul'a okumaya gelen genç kızlara yardım elini uzattı. Fakir ve kimsesiz öğrencilere yemek çıkardı. Yabancı dil öğrenmek isteyen kadınlar için kurslar açtı.

1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'de kadının toplumsal ve siyasal alanda kazanımları dünya kadın hareketince ilgiyle izleniyordu. 1935 yılı, Türkiye kadın tarihi açısından önemli bir yıl oldu. 1934 yılında, Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının verdikleri bir anayasa değişikliği teklifi sonucu kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmişti. 1 Mart 1935'te toplanan beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın milletvekili yer alacaktı. Tüm bu gelişmeler sonucu Uluslararası Kadınlar Birliği, İngilizcesiyle The International Alliance of Women ya da 1935 Türkçesiyle Arsıulusal Kadınlar Birliği, on ikinci kongresini İstanbul'da toplamaya karar verdi. 18-24 Nisan 1935 günleri arası gerçekleştirilen kongrenin ev sahibeliğini bilfiil Türk Kadın Birliği üstlendi.

Uluslararası kongrenin İstanbul'da toplanmasının temel nedenlerinden biri Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiydi. Tüm dünyada kadın hareketi mevzi yitirirken Türkiye'nin böyle bir adım atması takdirle karşılanmıştı. O günün Avrupa'sında kadın hareketinin müspet hanesine yazılabilecek ender gelişmelerden biri Türkiye'de gözleniyordu. Birçok ileri Batı ülkesinde kadınların siyasal hakları kısıtlıyken, Türkiye gibi, daha 20. yüzyılın başında kadına toplum yaşamının kapalı olduğu bir ülkede, kadının seçme ve seçilme hakkını elde etmesi dünya kadın hareketi için örnek gösterilecek bir gelişmeydi. Nitekim kongreye katılan delegeler bu noktayı sık sık vurgulayacaklardı.

Uluslararası Kadınlar Birliği ilk kez 1902'de Washington'da toplanmıştı. Bu tarihten beri birliğin gündeminin ilk maddesini kadınların siyasî hak ve özgürlükleri oluşturmuştu. 1904'te Berlin'de, 1906'da Kopenhag'da, 1908'de Amsterdam'da, 1909'da Londra'da, 1911'de Stockholm'de, 1913'te Budapeşte'de sürekli kadınların seçme ve seçilme hakları savunulmuştu. 1920 Cenevre Kongresi'nde yirmiden fazla ülke kadınına seçme ve seçilme hakkının verildiği ilân edilmişti. 1923 Roma Kongresi'nde ABD'nin tüm eyaletlerinde kadınların seçim hakkını elde ettikleri kaydedilmişti. 1926'da, Paris'te Milletler Cemiyeti'nin çalışmalarına yardımcı olmak ve barışı savunmak üzere kadınların siyasal haklarını hangi yönde kullanmaları gerekeceğini incelemekle yükümlü bir daimi komisyon kurulmuştu.

1935 yılına gelindiğinde Türkiye'de toplanan uluslararası kadın kongresinin bir başka gündemi daha vardı. 1933'te Hitler iktidara gelmiş, rövanşist ve irredantist tavrıyla Avrupa'yı yeni bir savaşa sü-

rükleyebileceği kanısı giderek güç kazanmıştı. Keza Mussolini İtalya'sı da aynı çizgideydi. Bu nedenle 1930'ların ortalarında Batı demokrasilerinin gündeminde barış ve silahsızlanma ilk sırada yer alıyordu. Almanya'da Hitler iktidardaydı ve silahlanıyorlardı. 1920'lerde hızını yitiren feminist hareket, nasyonal sosyalizmle birlikte büyük bir darbe yemişti. Nasyonal sosyalizm "erkek" ağırlıklıydı ve feministlerin amaçlarına ters düşüyordu. Kadın-erkek eşitliğini yadsıyor ve kadının yaşamını biyolojik ve ailevi işlevlerle sınırlıyordu. Kentleşmeye ve modernizme karşıt Nasyonal Sosyalist ideoloji için kadın, çocuk üreten ev kadınıydı. İş yaşamında kadına ancak "kadınca" işler yaraşırdı. Politika kadınlar için uygun bir uğraş değildi. Nazi kadın örgütünün işlevi kadını geleneksel alanına, "doğal" görevlerine geri döndürmekti. 1933'te işsiz erkeklere istihdam alanı yaratmak için kadınlar iş piyasasından çekilmiş, üniversitelerden uzak tutulmuşlardı. Ev kadını yılı, evlenme kredileri, çocuk ikramiyeleri nasyonal sosyalizmin kadını eve kapamaya yönelik girişimleriydi. 1933 yılı Nisan ayında Alman Kadın Birlikleri Federasyonu'nun Nazilerin kurduğu kadın kitle örgütüne katılması zorunlu kılındı. Tüzüğünün böyle bir katılıma elvermeyişi nedeniyle federasyon kendini feshetmek zorunda kalmıştı.

Avrupa'da güç kazanan totaliter ve otoriter rejimlerde kadın hareketinin sınırlanması, hatta kadın derneklerinin kapatılması feministleri doğal olarak daha geniş siyasal faaliyet alanlarına çekiyordu. Bundan böyle, demokrasi ve barış, kadın özgürlüğü sorununun ayrılmaz bir parçasıydı. İki dünya savaşı arası demokrasinin dünya ölçeğinde darbe yemesi, 1930'larla birlikte silahlanma yarışı ve ufukta yeni bir savaşın belirtileri, kadını ister istemez aktif barış savunusuna yöneltmişti. Birçok kadın örgütü, iki savaş arası dönemde barışı ve antifaşist mücadeleyi önceki feminist çalışmaların doğal bir uzantısı olarak görüyordu.

Aslında feminizm ile barış ya da *pacifism*'in bağlantısı, bir önceki yüzyıla, 1840'lara kadar geriye gidiyordu. Fransız sosyalist Jeanne Deroin, 1848'de kendisine ne istediklerini, ne yapmayı düşündüklerini soran erkeklere, onlarla barışın ve gerçeğin, tüm kalplerde sevginin, tüm düşüncelerde adaletin hükümran olacağı yeni bir dünya kurmayı düşlediklerini söylüyordu. Kırım Savaşı (1854-1856) sırasında İsveçli eşit haklar feministi Fredrika Bremer, kadınları bir barış cephesi kurmaya çağırıyor, kadının tek başına güçsüz olduğunu, ancak el ele verirlerse kadınların dünyayı kuşatabileceklerini, yeryüzünü tıpkı bir küçük çocuk gibi kucaklayabileceklerini söylüyordu. Avusturyalı barış



Uluslararası Kadınlar Birliği ilk kez 1902'de Washington'da toplanmıştı. Bu tarihten beri birliğin gündeminin ilk maddesini kadınların siyasî hak ve özgürlükleri oluşturmuştu. 1904'te Berlin'de, 1906'da Kopenhag'da, 1908'de Amsterdam'da, 1909'da Londra'da, 1911'de Stockholm'de, 1913'te Budapeşte'de sürekli kadınların seçme ve seçilme hakları savunulmuştu.

---

süfrajeti Bertha von Suttner, 1889'da *Lay Down Your Arms* (Silahlarınızı Bırakın) adlı kitabını yayımlıyordu. Kitap, sanayici Alfred Nobel'i Nobel Barış Ödülü'nü ihdas etmeye sevk etmiş ve Suttner, 1905'te bu ödülü alan ilk kadın olmuştu. Böylece erkeğin savaş, kadının ise barışla özdeşleşmesi çok eskilere uzanıyordu. Feministler bu nedenle siyaseti önemsiyorlardı. Kadınların oy hakkı kazanmalarıyla savaşın sona ereceğine inanıyorlardı. Cihan Harbi öncesi Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği'nin (The Women's International League for Peace and Freedom) Fransızca yayımlanan dergisindeki bir karikatürde erkeğin seçim sandığına attığı oy pusulasında "savaş", kadınınkindeyse "barış" yazıyordu. Alt yazı olarak ise dünya barışının, toplumsal uyumun ve insanlığın mutluluğunun ancak kadınların oy hakkı elde etmeleri ve yasama görevinde erkeklere omuz vermeleriyle gerçekleşebileceği yer alıyordu. 1910'da Uluslararası Sosyalist Kadın Konferansı'nda (The International Socialist Women's Conference) "savaşa karşı mücadele"

temel hedef oluyor ve tüm sosyalist konferansların gündeminde yer alması öneriliyordu.

Savaş öncesi feministlerin ortak paydada birleşmelerine, barıştan yana olmalarına karşın, Cihan Harbi, kadın hareketini ve örgütlerini "barışçılar" ve "ulusçular" diye iki farklı kampa ayırdı. Birçok sosyalist kadın örgütü kadın-erkek eşitliği ve feminist taleplerini savaş boyunca askıya aldı ve savaşı destekledi. Kimi barıştan yana feministler, mensup oldukları örgütleri terk etmek zorunda kaldılar. İngiltere'de kadın önder Emmeline Pankhurst'ün Kadınların Toplumsal ve Siyasal Birliği (WSPU – The Women's Social and Political Union) ve yine kadın hareketinin öncülerinden Millicent Garrett Fawcett'in Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Birliği (The National Union of Women's Suffrage Societies) tüm enerjilerini savaştan yana koydular.

Ama barıştan yana kadınlar da vardı ve savaş yıllarında mücadelelerini sürdürdüler. 1915'te Fawcett'le birlikte mücadele veren derneğin ülke ölçeğindeki sorumluları (*national officers*) ve muhasibi istifa ederek bir barış grubu kurdular. Uzun yıllar WSPU'da aktif görev almış olan Emmeline Pethick-Lawrence, örgütünden istifa ederek Macar feminist Rosika Schwimmer ile birlikte barış için Amerika'yı turladı. Alman süfrajetleri Lida Gustava Heymann ve Anita Augspurg savaşa arka çıkan Alman Feminist Örgütler Birliği'nden (BDF – Bund Deutscher Frauenvereine) ayrılarak barış için Avrupa kadınlarını uluslararası bir toplantıya çağırdılar. Sosyalist Enternasyonal'e mensup Clara Zetkin ve Rosa Luxemburg, Cihan Harbi yıllarında savaşı savunan Alman Sosyal Demokrat Parti'ye karşı tavır koydular. 1915'in baharında kadın hareketi Avrupa'da iki barış konferansı topladı. Mart ayında Bern'de Uluslararası Sosyalist Kadın Konferansı (The International Socialist Women's Conference) ve Nisan ayında Hague'de eşit hak savunucusu Uluslararası Kadın Kongresi (International Congress of Women) barıştan yana kadınları bir araya getirdi. Her iki konferansta da savaşın bir an önce sona erdirilmesi için hükümetler üzerinde baskı yapılması kararı alındı.[407]

Cihan Harbi ertesi siyasî hakların elde edilmesiyle feminist hareket kısmen hedefine ulaşmış ve bu nedenle de 1920'li yıllarda hızını görece yitirmişti. Bu dönemde kadın hareketi nispeten durgun bir evre yaşadı. Bunda, siyasal hedefin elde edilişinin yanı sıra, demokrasilerin kan kaybına uğramasının da rolü büyüktü. İki dünya savaşı arası Avrupa'da güçlenen totaliter ve otoriter rejimler kadını biyolojik

kimliğiyle görmeyi arzuluyordu. Faşist rejimlerin iktidara gelişi; genel olarak feministler, özel olarak Yahudi, komünist, sosyalist ve barıştan yana feministler için sürgün, hapis, hatta ölüm anlamına geliyordu. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda, dünya buhranının ardından II. Dünya Savaşı ve savaşın yıkıntılarından düzlüğe çıkış, insanları günlük dertlerle baş başa bırakacaktı.

İki savaş arası dönemde geçinme hatta varoluş kaygısı kadın sorunlarını geri plana itecekti. Çok zor koşullar altında aileyi ayakta tutmak, yaşam savaşı vermek, geleneksel değerlere başkaldırıyı gündeme getiren feminizmi ve feministlerin soluğunu kesti. Feminizm barış dönemine özgü bir "lüks"e dönüştü. Savaş koşulları kadınları, kendi aralarında birlik yerine siyasal görüşlerini paylaştıkları erkeklerle aynı safa itmişti. İşgale karşı direniş hareketlerinde, savaş sonrası yeniden yapılanma evresinde, kadınların artık Katolik, komünist ve benzeri siyasal, dinsel, etnik kimlikleri öne çıkıyordu. Bu açıdan Cihan Harbi bir dönüm noktası oldu. Savaş ertesi toplumsal cinsiyet ile siyasal çizgiler kesişti. Kimi feminist, barışın kadınsallıkla bağlantılı olduğunu, kadının özünün barıştan yana olduğunu vurguladı. Lida Gustava Heymann 1919'da bu görüşü savunuyordu. Barış ve Özgürlük İçin Uluslararası Kadın Birliği kadınları bu amaçlarla örgütlemeyi sürdürdü. Kimisi ise kadınların "fıtrî" barışçı kimliklerini şüpheyle karşılamaya başlamıştı. İngiliz süfrajist, Emmeline Pethick-Lawrence, İşçi Partisi'nden aday olarak seçim kampanyasını sürdürürken kimi kadın feministleri eleştiriyor, kocalarını alt etmek için çaba sarf ettiklerini, kendisini gerçekten destekleyenlerin askerlerin ta kendisi olduğunu vurguluyordu.

Kadın sorunu ile siyaset artık iç içeydi. Clara Zetkin, işçilerin emperyalist savaşlara karşı mücadelesinin önemini, barışın ancak sosyalist devrimle gerçekleşebileceğini vurguluyor, "kan emici kapitalizme karşı ölüm kalım mücadelesinin" sosyalizmin kuruluşu için kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. Clara Zetkin, 1933 tarihli, "The Toilers Against War" (Savaşa Karşı Emekçiler) başlıklı son kitapçığında bu görüşü savunuyordu. Barıştan yana kimi feminist, 1930'lu yıllarda faşizmin iktidara gelişiyle hayat felsefesini değiştirdi. Faşizmin yükselişine ket vurmak barışla değil, askerî harekâtla mümkün gözüküyordu. Faşizme karşı durmak ile barış bir anlamda çelişikti. Temmuz 1934'te Paris'te Savaşa ve Faşizme Karşı Dünya Kadınlar Kongresi (The World Congress of Women Against War and Fascism) toplanacak, savaşa ve faşizme karşı muhalefet bir kez daha ses getirecekti. Bu arada feminist

hareket politikleştikçe kan kaybına uğruyordu. Savaş beklentileri yoğunlaştıkça kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin tüm insanlığın aynı gemide olduğu bilinci güçleniyordu. Öte yandan, yaşam kavgası ise kadını kamusal alandan özel alana itiyordu. 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi (The 12th Congress of the International Alliance of Women), İstanbul'da dünyadaki bu gelişmeler ışığında toplanmıştı.

Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi

Uluslararası Kadınlar Birliği ya da 1935 Türkçesiyle Arsıulusal Kadınlar Birliği'nin on ikinci kongresi 18-24 Nisan 1935 günleri arası İstanbul'da toplandı. Ev sahibeliğini yapan Türk Kadınlar Birliği, kongre için Yıldız Sarayı'nı açtırdı. Posta ve Telgraf İdaresi kongre nedeniyle Merasim Köşkü'nde bir posta ve telgraf merkezi kurdu; On ikinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi anısına on beş puldan oluşan bir seri çıkarıldı. Kongre günleri, delegeleri Yıldız Sarayı'na götürmek için Beyoğlu ile saray arasında otobüs seferleri düzenlendi; delegelere tramvaylarda ücretsiz seyahat olanağı tanındı. Nisan ayı boyunca gazeteler, dergiler kadın sorununa ve kongreye geniş yer ayırdı. Yayın organlarının "Feminizm Kongresi" diye niteledikleri bu kongreyi, Batı basını gönderdiği muhabirlerle yakından izledi.

Nisan ayının ilk haftasından itibaren delegeler İstanbul'a gelmeye başladılar. Otuz dokuz ülkenin kadın temsilcisinin kongreye katılması bekleniyordu. Kongre öncesi, Uluslararası Kadınlar Birliği Merkez Komitesi, İstanbul'daki gazetecilere çay veriyor; Vali Muhiddin Üstündağ'ın eşi delegeler şerefine bir akşam ziyafeti düzenliyordu. Bu arada İstanbul'a ayak basan delegeler, Atatürk Türkiyesi'ne "hayran olmak" için geldiklerini ve Türk kadınına gıpta ettiklerini söylüyorlardı.

Kadın sorunları doğal olarak kongrenin ana temasıydı. Ancak gündemde ev sahibesi Türk Kadınlar Birliği'nin beklemediği bir madde daha vardı: Bu madde "dünya barışı"ydı. Türk Kadınlar Birliği, barış gibi hassas ve "politik" bir konunun kongrede ön plana çıkacağını beklemiyordu. Bu tür bir konunun, bütçesinin önemli bir kısmını savunma giderlerine ayıran Türkiye gibi otoriter rejimin hâkim olduğu bir ülkede iktidarın onayı olmaksızın tartışılması düşünülemezdi. Türk Kadınlar Birliği, Ankara'nın onayı olmaksızın uluslararası bir platformda barış propagandasına ortam hazırlamış oluyordu. O sırada Avrupa karanlık bir döneme giriyor, ülkeler silahlanıyordu. Kıta

Avrupası'na karşın Anglosakson dünya, barışın savunmasını üstlenmişti ve bunu Uluslararası Kadınlar Birliği aracılığıyla İstanbul'a taşımıştı. Türkiye'nin savunu konumunda olduğu bir evrede Anglosakson söyleminin etki alanına girmesi, Almanya ve müttefiklerini karşısına alması uygun düşmezdi. Ancak kongre bir kez toplanmıştı; yapılacak bir şey yoktu; artık çok geçti.

Kongre, 18 Nisan sabahı İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ'ın açış konuşmasıyla başladı. Ardından Türk Kadınlar Birliği Başkanı Lâtife Bekir (Işık) kürsüye çıkıyor, "son zamanlara kadar yalnız erkeklere mahsus olan medeni ve siyasal bütün haklardan büyük Şefimiz Atatürk'ün sayesinde bugün müstefid bulunan [yararlanan] Türk kadınlığının" temsilcisi olarak söz alıyordu. Lâtife Bekir'e göre, Atatürk, harem dışında hiçbir toplumsal değeri olmayan ve gelenekler içinde büyütülen Türk kadınını, kendisini boğmakta olan örtüyü atmaya ve erkeğin yanında hak ettiği mevkisini almaya davet etmişti. Bundan böyle Türkiye'de kadın sorunu yoktu. Erkek gibi kadın da "bir tek Şef'in idaresi altında" ülkenin iyiliği için çalışacaktı. Son söz olarak Lâtife Bekir, "Türk kız kardeşlerinizin dileklerini yerine getiren Dâhî bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır" diyordu.

Lâtife Bekir'in konuşması alkışlarla sona eriyor, kongre başkanının önerisi üzerine delegeler, Atatürk'e şükran telgrafı çekilmesine karar veriyorlardı. Corbett Ashby imzalı telgrafta, "Arsıulusal Onikinci Kadınlar Kongresi size gösterdiğiniz teveccühten dolayı en samimî teşekkürlerini ve Türk kadınlığına bahşettiğiniz serbestî için sevincini arz eder" satırları yer alıyordu. Aynı gün İran Vatanperver Kadınlar Cemiyeti, Suriye Arap Kadınlar Konferansı, Hint Kadınları Konferansı ve Filistin Arap Kadınlık Birliği, başkanlığın önerisi üzerine kongreye oybirliğiyle kabul ediliyorlardı.

Kongre başkanı Corbett Ashby'nin açık söylevinde barışın önceliği belirgin bir biçimde ortaya çıkıyor, otuz ülkenin kadın temsilcisinin "kadınlar için özgürlük ve insanlar için barış" amacıyla İstanbul'da toplandığını vurguluyordu. Kadınlar, hak ettikleri özgürlüğe kavuşmalıydı; kadının saygınlığı ve kurtuluşu adına savaşmalıydı. Geçmişte, her türlü çağdışı gelenek, göreneklerle gelişimi engellenen kadınlığın, kahramanlık ve fedakârlık alanında sayısız örnek verdiğini hatırlatan Ashby, gelecekte özgür ve aydın kadınların yaratıcı kudretinin kanıtlanacağını söylüyordu. Ashby, kadınların serbestçe ve tam anlamıyla



Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 1920 Cenevre Kongresi'nde yirmiden fazla ülke kadınına seçme ve seçilme hakkının verildiği ilân edilmişti. 1923 Roma Kongresi'nde ABD'de kadınların seçim hakkını elde ettikleri kaydedilmişti. 1926'da, Paris'te Milletler Cemiyeti'nin çalışmalarına yardımcı olmak ve barışı savunmak üzere bir daimi komisyon kurulmuştu.

---

gelişiminden yana olduğunu söylüyordu. Yeni olsun, eski olsun bu gelişime ket vuran geleneklerin engellemelerine karşı savaşılacaktı. Erkek ve kadınlara serbest ve eşit eğitim olanakları tanınacaktı. Yasalar önünde eşit, iş yaşamında ayrım gözetmeyen özgürlükler gündemdeydi.

Ashby, konuşmasında dar milliyetçi görüşlere de karşı çıkıyor; insanlığı savaş uçurumuna sürükleyen Kıta Avrupası'ndaki gelişmeleri kınıyordu. Kadınların özgürlük savaşı ile dünya barışı savunusunun uyum içerisinde sürdürülmesi gerektiğini vurguluyordu. 1932 yılında 18 milyondan fazla kadın silahsızlanmayı savunan beyannameyi imzalamıştı. Ashby kadın hareketinin giderek artan gücünün ailenin iyiliğine ve dünya barışının güçlenmesine hasredileceğini kaydediyor, "bu kongrede söylenilen her söz, yapılan her jest doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak barışa hizmet etmelidir" diyordu. Dünyada barışın

savunusu, uzlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümü, silahların karşılıklı indirimi ve sınırlandırılması Uluslararası Kadınlar Birliği kongrelerinde ilk kez bu denli vurgulanıyordu.

Barıştan ve silahsızlanmadan yana söylem Cumhuriyet kadınları için çok yeniydi. Türkiye'de kadın hareketi, olduğu kadarıyla, uluslararası siyasetin dışındaydı. 1908'den beri kadın sorununda önemli bir yol kat edilmişti. Bu alandaki kazanımlarda, kadınların çabasının yanı sıra erkeklerin de rolü vardı. Birçoğu çağdaşlaşma sürecinde Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimlerinin bahşettiği özgürlüklerdi. İlk kadın dergilerini erkekler çıkarmıştı. Dünya feminist hareketiyle ilgili ilk yayınları erkekler yapmıştı. Kadın hak ve özgürlüklerini meclislerde erkekler savunmuştu. Kadın derneklerinin kuruluşunda çoğu kez erkekler faal rol oynamıştı. Nitekim Enver Paşa'nın eşi "Devletlû İsmetlû Naciye Sultan Hazretleri'nin zîr-i himayelerinde [himayeleri altında]" oluşan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi'nin kurucuları; Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver, Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmail Hakkı, Harbiye Nezareti Mektupçusu Ali Rıza, İstanbul Mebusu Salâh Cimcoz, Dava Vekili Mehmed Arif ve Dava Vekili Mehmed Salahaddin Beylerdi.

İkinci Meşrutiyet yılları, Batı'daki feminist harekete koşut olarak, Osmanlı kadınlarının faal oldukları yıllardı. 1908 Genç Türk Devrimi'nin Fransız Devrimi'nden devraldığı "hürriyet, müsâvat, adalet, uhuvvet" şiarı kadın-erkek eşitliği sorununu da gündeme getirmiş, Meşrutiyet ortamında birçok kadın derneği kurulmuştu. Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Teâlî-i Nisvân Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriyye-i Nisaiyye, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti, Osmanlı feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik girişimlerdi. Hilâl-i Ahmer [Kızılay] Kadınlar Şubesi, gerek Balkan Savaşları'nda gerekse Cihan Harbi'nde, cephe gerisinde büyük yararlılıklar göstermişti.

Seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri, kadınlara istihdam alanı açmış, ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında kadın çalıştırılmaya başlanmıştı. Hatta Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkekler kadın berberlere tıraş olmaya başlamışlardı. *Sabah* gazetesi, yarı şaka, "erkeklerimiz şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar" diyordu. Bu arada kadınlar gönüllü olarak askere alınmış, İstanbul'da Birinci Ordu tarafından oluşturulan Birinci Kadın

İşçi Taburu geri hizmette çalıştırılmıştı. Cemal Paşa'nın öncülüğünde, Suriye'de Dördüncü Ordu'nun derlediği Kadın Amele Taburları pamuk hasadı için Çukurova yöresine sevk edilmişti. Birinci Dünya savaşı ile birlikte resmî daireler kadın memur çalıştırmaya başlamıştı. İstanbul'da kadın ticaret erbabından oluşan bir Kadın Tüccarlar Pazarı açılmıştı. Kısaca, Meşrutiyet yılları kadına görünürlük kazandırmıştı. Ama tüm bu gelişmeler iç işlerinin alanıydı ve önemliydi. Uluslararası siyaset ise Türkiye'deki kadın hareketinin ilgi alanı dışındaydı. Türkiyeli kadınlar, Uluslararası Kadınlar Birliği kongresinde hazırlıksız yakalanmışlardı. Dış siyaset; değil kadınların, seçmen erkeklerin bile harcı değildi. Dış siyaset Atatürk'ün, İnönü'nün, Tevfik Rüştü Aras'ın, Hariciye Vekâleti'nin seçkin zevatının inhisarındaydı. Basın organları bile bu konuda temkinli davranıyordu.

Uluslararası Kadınlar Birliği Merkez Bürosu Genel Sekreteri Katherine Bompas, bu durumun farkındaydı. O nedenle konuşmasında Türkiye'de kadınların kazanımlarına odaklanmayı yeğlemişti. Özellikle 1926'da kabul edilen Medenî Kanun, Türkiye'de kadının özgürlük alanını epey genişletmişti. Katherine Bompas'a göre Türk kadınına verilen hak ve özgürlükler bütün dünya kadınları için çok cesaret vericiydi ve mücadelelerinde onlara yardımcı olacak bir güçtü. Genel Sekreter, "Biz Avrupalı kadınlar Türk kadınlarına cidden gıpta ediyoruz" diyordu. Ardından söz alan Uluslararası Kadınlar Birliği Başkan Vekili Manüs, Türkiye'nin "kadınlık işlerinde en ileri safta yürüyen bir memleket" olduğunu kaydediyordu. İsviçre delegesi ve Uluslararası Kadınlar Birliği sekreterlerinden Emilie Gourd "Türk kadınını çok kıskanıyorum" diyordu. Gourd'a göre, Türkiye'de toplumsal ve hukuki açıdan kadın-erkek arasında fark kalmamıştı.

Mısır heyeti başkanı Madam Hoda Şaravi Paşa, "Şark'ta kadınlığın kurtuluşunu Atatürk'e borçluyuz" diyordu. Milletler Cemiyeti'ne, eski adıyla Cemiyet-i Akvam'a paralel olarak bir Kadınlar Cemiyet-i Akvamı'nın kurulmasını öneren Madam Hoda, "Türkiye kadına hakkını veren bir memleket olduğu" için Kadınlar Cemiyet-i Akvamı'nın İstanbul'da kurulmasını öneriyordu. Tüm dünyanın gözleri Türkiye'ye tevcih edilmişti; Türkiye'deki gelişmeler doğu ülkelerinde ve bütün dünyada muhakkak etkisini gösterecekti. Bulgar delegesi Madam Iborof, Türk kadınına siyasal haklarını veren Atatürk'e teşekkür ediyor ve Türkiye'deki gelişmelerin Balkanlar'da da büyük etki doğuracağını söylüyordu. Atina'da çıkan *Akropolis* gazetesi, Cumhuriyet'le birlikte

Türkiye'deki gelişmeleri hayretle karşılıyor, sütunlarında şu satırlara yer veriyordu: "Kim umardı? On beş sene evvel kime söylesen bütün kalbiyle gülmekten katılmaz mıydı? Türk kadını, harem hayatının mahpus, esrarengiz, yanına yaklaşılmaz hanımı bugün dünyanın feministlik tacını tutuyor!"

Kongre Kararları ve Barışın Savunusu

Kongrede ilk olarak Bugeliorge Walia'nın iktisadi eşitlik hakkındaki karar tasarısı onaylanmıştı. Bu tasarıda evli olsun, olmasın kadının çalışmasının engellenmemesi; kadın-erkek ayrımı gözetilmeksizin eşit işe eşit ücret verilmesi; kadına erkek gibi işinde ilerleme olanaklarının tanınması isteniyordu. İngiliz delegesi Alison Neilans'ın önerisi, erkek ve kadınlara eşit sorumluluk getirilmesi üzerineydi. Kadın satılıp alınabilen bir mal gibi görülmemeli, cinsi hayatta esaret olmamalıydı. Fuhşa karşı alınmış özel önlemler kaldırılmalıydı. Zührevi hastalıklarda denetim gerekiyordu. Ancak bu denetim kadına olduğu gibi erkeğe de uygulanmalıydı.

Bu önerinin de onaylanmasından sonra Fransız delegesi Maria Vérone'un evli kadınların tam bir bağımsızlığa sahip olmalarını isteyen karar sureti gündeme geldi. Vérone'a göre bütün ülkelerde kadın, kocasının uyruğunu taşıyordu. Böylece kendi ülkesinde bile yabancı olarak görülüyordu. Birinci Dünya Savaşı'nda, yabancı ile evli oldukları için, kendi ülkelerinde toplama kamplarına hapsedilen kadınlar görülmüştü. Bu tür eşitsizlikler kaldırılmalıydı. Kadın vesayete muhtaç bir mahluk olmamalıydı. Kadın için medeni ve hukuki eşitlik şarttı. Nitekim bu doğrultuda, Montevideo'da, 1933 yılında evli kadına uyruğunu koruma hakkı veren kanun kabul edilmişti. Öte yandan, Vérone, kadının kendi servetini dilediğince kullanabilmesini savunuyordu. Oybirliğiyle onaylanan bu karar tasarısını, ilk gün gündeminin son önerisi, "Kadınların Barış İçin Çalışması" izledi. ABD delegesi Josephine Schain'in hazırladığı metinde kadınların siyasal hayata girmesi gerektiği vurgulanıyor; savaş yerine genel bir hakemlik usulü, şiddet yerine barışçı bir çözüm yolu aranması öneriliyordu.

Ertesi gün kongrede, "Ahlâkta eşitlik" ve "Kadının Toplumsal Durumu" komisyonları ayrı ayrı toplandı. İlk komisyona başkanlık eden İngiliz delegesi Neilans, aile içinde ve okulda gençliğe cinsi terbiye verme gereğine değindi. Neilans'a göre, erkek-kadın ayrımı gözetmeksizin ahlâk kaideleri her iki cinsiyete de uygulanmalıydı. Kadın ticareti

ve kadının namusunu kirleten her hareket cürüm sayılmalı ve şiddetle cezalandırılmalıydı. Fuhşa karşı alınmış önlemlerde genellikle kadınlar mağdur duruma düşüyordu. Kadınların toplumsal durumunu inceleyen komisyona Fransız delege Maria Vérone başkanlık ediyordu. Komisyonda aşağıdaki karar tasarısı oylamaya açılmıştı: "Cinsler arasında her sahada eşitlik tesisini kadınlığın mutlak bir ideali addeden Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi, Aralık 1933'te dört Orta ve Güney Amerika ülkesince imza edilen Montevideo Sözleşmesi'nde belirtilen 'hukuki eşitlik' prensibini her türlü olanakla savunma kararındadırlar".

Kongre sırasında Uluslararası Kadınlar Birliği Barış ve Milletler Cemiyeti Komisyonu, İstanbul Üniversitesi konferans salonunda bir toplantı düzenlemiş, kongre üyeleri dışında üniversite çevresinden geniş bir katılım sağlanmıştı. Konferansta konuşmacıların son kertede temel kaygıları dünya barışıydı. ABD delegesi ve birliğin Barış Komisyonu başkanı Josephine Schain kadınların ve kadın hareketinin barışa yardımcı olması gerektiğini savunuyordu.

Barış söylemi kısa sürede Türk delegeleri de uyarmıştı. Nitekim TBMM'ye seçilen kadınlardan Seyhan Milletvekili Esma Nayman, "Nereye gidiyoruz? Dünya nereye gidiyor? Avrupa nereye gidiyor?" diye soruyor, "önümüze çıkan yollardan biri barışa, diğeri savaşa götürür" diyordu. Esma Nayman'a göre barışın yolu güven yoluydu. Avrupa'da güven sağlanmadıkça savaş kaçınılmazdı. Öte yandan Avrupa'da doğacak bir savaşı sınırlı tutmak olanaksızdı. Savaş tüm Avrupa'yı saracak, kazananıyla, kaybedeniyle, hatta tarafsız kalan ülkeler dâhil tüm Avrupa felakete sürüklenecekti. Savaş sonucu uygarlığın beşiği Avrupa önderliğini yitirecek, uygarlık öncülüğünü diğer kıta ya da kıtalara bırakarak ikinci, belki de üçüncü plana düşecekti. Bir zamanlar dünyayı yöneten Avrupa, diğer kıtalarca yönetilen bir toprak parçasına dönüşecekti. Esma Nayman, "yalnız bu akıbeti düşünmek, aklımızı başımıza toplayarak bir an evvel eşitlik, güvenlik ve barış içinde hep birlikte yaşamanın yolunu bulmaya sevk etmek için kâfidir" diyor, savaş afetini uzaklaştırmak için en derin, en samimi duygularla çalışılması gerektiğini vurguluyordu.

Uluslararası Kadınlar Birliği son oturumunu 24 Nisan günü yapmıştı. Kapanış konuşmasında Corbett Ashby on ikinci kongrenin başarılı geçtiğini söylemiş, Uluslararası Kadınlar Birliği'nin gücünü ulusal nitelikte kadın birliklerinden aldığını hatırlatarak toplantıya katılan tüm ülke birliklerine teşekkür etmişti.

Türk Kadınlar Birliği Kapatılıyor

İstanbul'da toplanan On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi ilk dalga Türk feminizminin doruk noktası, aynı zamanda sonu oldu. Uluslararası kongreden iki hafta sonra, 10 Mayıs 1935 günü Türk Kadınlar Birliği'nin olağanüstü kongresi birliğin kapanma kararını alıyordu. Olağanüstü kongreye ilk çağrıda yeterli üye sağlanamamış, 10 Mayıs'taki ikinci çağrıya 500 üyeden ancak 17'si gelmişti. Oysa iki hafta önceki uluslararası kongreye asli üye olarak 23 birlik üyesi katılmıştı. Emir yüksek yerden gelmişti. CHP, Türk Kadınlar Birliği'nin kendisini feshetmesini istiyordu.

Olağanüstü kongre, birlik başkanı Lâtife Bekir tarafından açılmıştı. Genel yazman Aliye Esad, hazırladığı raporda, bütün haklarının eksiksiz olarak verilmiş olmasından dolayı Türk kadınının duyduğu kıvancı anlatıyor; birliğin o güne değin gördüğü ve başardığı işleri sayıyordu. Ardından Necile Refik'in On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi için hazırladığı rapor ve Saadet Rıfat tarafından derlenen hesap raporu okunup onaylanıyordu. Son olarak tekrar söz alan Lâtife Bekir şunları söylüyordu: "On iki seneden beri çalışıyoruz. Birliğimiz bu müddet içinde birçok işler başardı. Artık kadınlar bütün haklarına kavuşmuştur. Teşkilât-ı Esasiye kanunumuz artık bu yolda çalışacak birliğin devamına lüzum bırakmamış ve kadınlarımızın ayrıca bir teşekkül hâlinde çalışmasına sebep kalmamıştır. Bunun için Birliğin kapanmasını teklif ederim. İsteyen arkadaşlar, diğer hayır cemiyetlerinde çalışabilirler". Başkanın fesih önerisi olağanüstü kongreye katılan on yedi üyece onaylanmış ve birliğe ait eşyaların Halk Partisi'ne devrine, mevcut parasının çocukları koruma ve hastabakıcılar kurumlarına bırakılmasına karar verilerek toplantı sona erdirilmişti.

Halk Partisi, Türk Kadınlar Birliği'ni neden kapattı? 1949 yılında yeniden kurulacak bu dernek, neden Cumhuriyet Halk Partisi'ne ters düştü? Bu sorulara yanıt vermek güç. Ancak Tek Parti kararıyla kapatılan ilk dernek Kadınlar Birliği değildi. 1928'de işçi cemiyetleri, bu arada federasyon niteliğindeki Amele Teâlî Cemiyeti kapatılmıştı. 1931 yılında İkinci Meşrutiyet'ten devralınan kültür dernekleri, Türk Ocakları kapatılmış ve yerlerine CHP'ye bağlı Halkevleri kurulmuştu. 1935'te masonluk çalışmalarının durdurulması, kendisi de mason olan devrin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından Büyük Maşrık-ı Azam yöneticilerine bildirilmiş ve cemiyet, Büyük Üstad'ın bir bildirisiyle kapanmış ya da masonların deyimiyle uyku devresine girmişti.

Tek Parti döneminin parti-hükümet, devlet bütünlüğü, derneklerle parti arasında yakın teması ya da organik bağı gerektiriyordu. Nitekim esnaf cemiyetlerinden idman ocaklarına kadar birçok kuruluş partinin çizdiği korporatif modele uyum sağlamış, partiyle organik bağ kurmuştu. Türk Kadınlar Birliği, fırka olarak kurulduğu tarihten beri, doğrudan organik bağı olmasa da partinin sözünden çıkmamıştı. Ancak, On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi parti çevrelerince uluslararası bağlamda öngörülemeyen bir politik arenaya dönüşmüştü. Kongre öncesi, *Cumhuriyet* gazetesinden Suat Derviş'in delegelerle yaptığı söyleşilerde barış sorununun On İkinci Kongre'nin gündeminde yer alan ilk madde olduğu ortaya çıkıyordu. Kadınların yapı itibariyle barışa yatkın oldukları ve dünyada barışı gerçekleştirmekte önemli rol oynayacakları gerek delegelerin gerekse Suat Derviş'in genel kanısıydı. Barış sorunu, bu konuda hazırlıksız olan Türk delegelerini de etkilemiş, Seyhan Milletvekili Esma Nayman, kongrede yaptığı konuşmada kadından çok barıştan söz eder olmuştu. "Yurtta sulh, cihanda sulh" Ankara'nın dış politika anlayışının temel ilkesiydi. Ama bu, Türkiye'nin ufukta gözüken yeni bir dünya savaşı beklentileri karşısında tedbirli olmasını, silahlanmasını engellememeliydi. Öte yandan bu tür bir uluslararası kongreyi İstanbul'da toplayarak Kıta Avrupası'ndan uzaklaşılmış, Amerika ve İngiltere'nin başını çektiği liberal dünyaya meyledilmişti. Türkiye, muhtemel savaş arifesinde elini belli etmemeliydi. Kıta Avrupası her geçen gün kadın hareketinden uzaklaşıyordu. Almanya ve İtalya kongreye katılmamıştı. İngiltere, Amerika ve Fransa ise kongreye ağırlıklarını koymuşlardı. Kongreyi İstanbul'da toplayarak Türkiye, farkında olmaksızın "müttefikler"in propagandasına alet olmuştu. Tüm Avrupa'nın silahlandığı bir dönemde pasifist tavır almak, barışı savunmak, silahsızlanmadan yana olmak ulusal çıkarlarla bağlaşmıyordu. Savunma giderlerinin bütçedeki payının arttığı bir dönemde, Türkiye'de kadın hareketinin barış havariliği yapması ve silahsızlanmadan yana dem vurması Tek Parti yönetimini ters köşeye yatırmıştı. Bu son durumu o sırada Kadınlar Birliği'nden ayrılmış olan derneğin kurucusu Nezihe Muhiddin, *Yedi Gün* muhabiri Naci Sadullah'a açık sözlülükle ifade edecekti: "İnsani hislerden dem vuran sulh konferansçılarının miskinlik telkin eden bayat nazariyeleri, menfaatler çarpışınca derhal iflasa mahkumdurlar. [...] Ve sulh... sade kuvvetle temin olunur".[408]

EK

On İkinci Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi'ne Katılan Türk Delegeler

Asli Üye	Yedek Üye
Lâtife Bekir	Enise Saffet
Lâmia Refik	Belkıs Halim
Seniha Rauf	Seniye Cenani
Efzayiş Suad	Saadet Rıfat
Nermin Muvaffak	Aliye Halid Fahri
Necile Refik	Aliye Esad
Dr. Pakize Ahmed	Ayşe Remzi
Leman Fuad	Piraye Sadullah
Safiye Hüseyin	Arayiş Hüseyin
Nebahat Hâmid	Nikâvet Zati
Faika Nahid	Hasene Ilgaz
Mihri Pektaş	

Kongre Komisyonlarına Seçilen Türk Delegeler

Hukukta Müsavat Komisyonu: Safiye Hüseyin, Necile Refik
Ahlâkta Müsavat Komisyonu: Lâmia Refik, Nermin Muvaffak
İşte Müsavat Komisyonu: Dr. Pakize Ahmed, Leman Fuad
Evli Kadının Tâbiiyeti Komisyonu: Nebahat Hâmid, Faika Nahid
Arâ-yi Umumiyye (Genel Oy) Komisyonu: Lâtife Bekir, Mihri Pektaş

***

İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Bay Muhiddin Üstündağ'ın Kongre Üyelerine Hitaben Söylediği Nutuk

Uluslararası Kadınlar Birliği'nin onikinci kongresini açmak gibi büyük bir şeref bana teveccüh ediyor. Bu zevkli vazifeyi büyük bir memnuniyetle ifa ediyorum. Sizin gibi mümtaz ve münevver bir samiin kütlesi huzurunda milletlerin hayatî tezahürlerinde kadın raci olan rolden bahsetmek cesaretinde bulunacak değilim. Muhakkak ki bu rolün takdir edilmemesi beşeriyetin terakkisine engel olur. Kız kardeşlerimizin her yerde pek meşru olarak istihsaline çalıştıkları hakların temini için sarf edilen mesai en büyük bir alâka ve en canlı bir sempati



Uluslararası Kadınlar Birliği ya da 1935 Türkçesiyle Arsıulusal Kadınlar Birliği'nin on ikinci kongresi 18-24 Nisan 1935 günleri arası İstanbul'da toplandı. Yayın organlarının "Feminizm Kongresi" diye niteledikleri bu kongre için Yıldız Sarayı açıldı. Nisan ayı boyunca gazeteler, dergiler kadın sorununa ve kongreye geniş yer ayırdı. Batı basını gönderdiği muhabirlerle kongreyi yakından izledi.

---

ile takibe şayandır. Bir takım yeni ve mudil meseleler muvacehesinde bulunan bugünkü cemiyet kadınının içtimaî ve siyasî faaliyet sahasına tamamiyle iştirak etmesinin tahakkuk edilmesiyle her halde müstefid olacaktır. Bu mesaî iştirakinin daha sıkı ve daha müessir olmasına yardım edecek herkes milletlerin mukadderatı üzerinde ve sulh ülküsü için ancak mes'ud bir tesir hasıl edebilir. Bu mes'ud hadisenin yaratmış olduğu hassaten müsaid muhit içerisinde, bayanlar, baylar sizlere Cumhuriyet hükümeti ve İstanbul şehri namına hoş geldiniz der mesainizde muvaffak olmanızı bütün samimiyetimle temenni ederim.

***

Türk Kadınlar Birliği Başkanı
Bayan Lâtife Bekir Işık'ın Nutku

Son zamanlara kadar yalnız erkeklere mahsus olan medenî ve siyasal bütün haklardan büyük şefimiz Atatürk'ün sayesinde bugün müstefit

bulunan Türk kadınlığının mümessili sıfatıyla önünüzde söz söylemek vazifesinin bana isabet etmiş bulunmasından dolayı fevkalade bahtiyar ve mütehassisim. Ümit ederim ki memleketimizdeki ikametiniz sizde hoş bir hatıra bırakacaktır. Hemen her yerde kadınlara talep ettikleri haklar bahşedilmiş ise bu kadınlığın en eski zamanlardan beri ifa ede geldikleri hayırperver vazifenin tanınmış olmasından ileri gelmektedir.

Bugüne kadar aile yuvasında ifa edilen bu vazife insanlığın tekâmülü önünde daha geniş bir faaliyet sahası istemektedir.

Bunun delili olarak Türkiye'de harem haricinde hiç bir içtimaî kıymeti olmayan ve yıllık ananeler içinde büyütülen Türk kadını Atatürk tarafından kendisini boğmakta olan örtüyü atmağa ve erkeğin yanında müstahak olduğu mevkiini almağa davet edilmiştir. Bundan böyle Türkiye'de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek şefin idaresi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır.

Bu kadar fırtınalar arasında yarı gömülmüş bir milletin mukadderatını, derin imanını muhafaza eden ve her türlü tezatlar arasına Türk kız kardeşlerinizin dileklerini yerine getiren Dâhî bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır.

***

Cumhurbaşkanı Atatürk'e Çekilen Şükran Telgrafı

Ankara – Cumhurbaşkanı Kamâl Atatürk.

Arsıulusal Onikinci Kadınlar Kongresi size gösterdiğiniz teveccühten dolayı en samimi teşekkürlerini ve Türk kadınlığına bahşettiğiniz serbesti için sevincini arzeder.

Corbett Ashby

Reisicumhur Kemal Atatürk'ün Verdiği Cevap

Yıldız – Arsıulusal Kadınlar Kongresi'nin Minnettarlık Telgrafina Cevap

22. IV. 1935

Kadınlara rey hakkı temini için toplanan Arsıulusal Kadınlar Birliği 12. Kongresi'ne.

Yıldız-İstanbul

Bana yollamış olduğunuz cemilekâr sözler için size teşekkür ederim. Siyasî ve içtimaî hakların kadın tarafından istimalinin, beşeriyetin

saadeti ve prestiji nokta-i nazarından elzem olduğuna eminim. Kongre mesaisinin feyizli neticelere ulaşmasını dilerim.

Reisicumhur
Kemal Atatürk

***

Kongre Başkanı Madam Corbett Ashby'nin Nutku

Tarihi İstanbul şerhinde yapılan bu toplantı kadınlık cereyanı tarihinde fevkalâde bir ehemmiyeti haizdir. Burada toplanan 30 memleket kadınları "kadınlar için hürriyet ve insanlık içi barış" şeklinde hülâsa edilebilen vazifelerini ifa etmeyi taahhüt etmektedirler.

Lâyık olduğu mukadderata sahip olması için kadınlığın haysiyeti ve istiklâli namına mücadele etmeliyiz.

Ananeler ve itibari şeylerle müşkülâta uğratılan kadınlığın kahramanlık ve fedakârlık faziletini inanılmayacak derecede tahammülünü mazi bize göstermiştir. İstikbal de serbest mes'ul ve münevver kadınların yaratıcı kudretini isbat edecektir. Cehaleti, ataleti, muharebeyi, hastalıkları muharebe uçurumuna sürükleyen dar milliciliğin meş'um yarışını tardetmeğe muvaffak olursa daha zeki daha güzel daha sağlam bir ırk yaratmağa muvaffak olacağız.

Kadınların serbest ve tam inkişafını istiyoruz. Yeni olsun eski olsun bu inkişafa mani olan ananelerin ortaya çıkardığı müşküllere karşı mücadele edeceğiz. Yekdiğerlerinin tamamiyle aynı olmamakla beraber erkek ve kadın için serbest ve müsavi bir terbiye istiyoruz. Kanun huzurunda aynı mevki ve mesleği ve iktisadî aynı hürriyeti talep ediyoruz. Yeni kudretimiz büyüyünce bu iktidarı ailenin iyiliğine ve dünyanın barışına hasredeceğiz. Bu kongrede söylenilen her söz yapılan her jest doğrudan doğruya olsun bilvasıta olsun barışa hizmet etmelidir. 1932 senesinde 18 milyondan fazla kadın silahsızlanma aleyhindeki beyannameyi imza etmişlerdir.

Hakemlik, mütekabil tazminatla emniyet, ihtilâfların sulhen halli, mütekabil rıza ile silâhların tenzil ve tahdidi gibi meselelerin hal yeri burası değildir. Fakat kardeşlerimiz erkekler kadar azimle açık ve iyi muhakeme ile halline yardım edebileceğimiz esaslı siyasal meselelerdir.

***

Seyhan Saylavı [Milletvekili] Bayan Esma Nayman'ın Barış Üzerine Yaptığı Konuşma

Büyük harp biteli on altı yıl oldu. Bütün insanlar hususiyle, Avrupa'da yaşayanlar daha on altı gün huzur yüzü görmedi. Yangınların facialarının içinden yeni yeni anlayışlarla, yeni yeni ihtiyaçlarla, çıkan medeniyet dünyası, büyük hadiselerle temelinden sarsılan eski nizamın yerine, yeni ve daha mesut bir nizam ve daha şamil bir saadet arzusuna, haklı olarak kapıldı. Beşer zekâsının mütemadi inkişafi sayesinde husule gelen terakkilerle, baştan başa değişen ve iyileşen istihsal yolları, ekonomik alanda yeni terkipler ihtiyacını doğurdu. İzdirapları içinde, bu yeni nizamı acele isteyenler ile, alışkanlığı içinde esaslı değişikliklere karşı koyanlar arasında birbirine muhalif karşılıklı çekişme başladı. Makul olarak yeni nizamı, ve muvazeneyi, hep birlikte arayıp kuracak yerde böyle birbirine uymayan cereyanlara kapılan insan kitleleri artık yekdiğerini anlamayan dillerde konuşmaya koyuldular. Böyle şartlar ortasında, hudusü tabii olan ifratlar da meydanı müsait buldu. Bunların hepsinin üzerinde bulundukları muhit ve şartların esaslı tesirleri olmuştur. O halde ki, bunları ihracat emtiası olarak kabul etmeyenler haksız telâkki edilmese gerektir.

Şimdi böyle bir ilkbahara vardık ki, her yanda açılan çiçekler ve yeşillikler ortasında geçen her gün yeni bir endişeli haberle muzdarip olmaktayız. Şu veya bu memlekette seferberlik şu veya bu paranın sukutu, şomaj [işsizlik] veya nümayiş endişelerini ihtilâtlandırmaktadır. Her sabah, gazetesine sarılan her kişi çok haklı olarak kendi kendine şu suali sormaktadır:

Nereye gidiyoruz? Yani dünya nereye gidiyor? Avrupa nereye gidiyor? İşte bu derin ve çetin suale huzurunuzda bir cevap vermeye ve araştırmaya çalışacağım.

Dünya yani medeniyet dünyası inkılâpları ile tekâmülleri ile, terakkileri ile muttasıl ileriye gidiyor. Buna şüphe yoktur. Zaten dünyanın gidişi hangi tarihte ve ne vakit daha başka tavırla olmuştur? Sarsıntı ne kadar büyük olursa olsun medeniyetin keşfedilen muhafaza usulleri o kadar mükemmel, ve o kadar çoktur ki artık bir daha Kurun-ı Vusta [Orta Çağ] devresine muarız olmak ihtimali kalmamıştır. Bu itibarla asıl mesele Avrupa nereye gidiyor? sualindedir:

Hemen şurasını söylemeliyim ki Avrupa'da olan veya ikbali Avrupa'nın taliine bağlı olan herkes bu suali kendine sordukça için-

de bulunduğumuz vaziyetin ehemmiyet ve ciddiyetine rağmen tehlike daha az demektir. Çünkü bilinen ve görülen tehlike içtinabı az çok mümkün olanıdır. Meğer ki, içtinabı gayrı kabil bir hale gelmiş olsun; henüz vaziyet o değildir.

1914 senesinde muharebe, tehlikesinden değil, bugünkü kadar hemen hiç bahsolunmaz gibi idi, yalnız bekleniyordu. Geldi, çattı. Bugün hem isteniliyor, hem de hergün ondan bahsediliyor. Önünü almak için. İşin burası, mevcut sıkıntılar içinde en iyi alâmettir. Tehlikenin önünde boş duruluyor da denilemez. Mesul hükümetlerin adamları muttasıl koşuşmakta ve konuşmaktadırlar. Ancak, böyle bir dönüm noktasında bulunuyor ki önümüze çıkan yollardan biri barışa, öbürü muharebeye götürür.

Barışın yolu emniyet yoludur. Avrupa'da emniyet tekrar kurulmadıkça gözüken akıbet savaş ve ihtilâldir. İşte bu tehlikeli ihtimalin önünde, katiyetle bilinmesi lâzım olan bir hakikat vardır ki o da Avrupa'da bir muharebe tahdit edilemez. Umumî bir Avrupa muharebesi ise kazanan ve kaybeden hatta bitaraf kalabilenler olsa bile onlar da dahil olduğu halde bütün Avrupa'nın felâketi ve sukutu ile neticelenir. Orta Asya'nın ve Akdeniz'in medeniyetlerini, bugünkü dereceye yükseltmiş olan Avrupa, medeniyette ilerlemekte devam edecek olan diğer kıta ve mıntıkaların yanında ikinci ve belki üçüncü dereceye düşer. Bir zamanlar âlemi idare ederken korkulur ki kendisi idare olunmağa maruz kalır. Yalnız bu akıbeti düşünmek aklımızı başımıza toplayarak bir gün evvel müsavat emniyet ve sulh içinde hep birlikte yaşamanın yolunu bulmağa sevk etmek için kâfidir.

Bütün bu vaziyetin içinde, bütün bu düşünüşlerin yaptığı alacakaranlık içerisinde, günümüzü ve ilerimizi aydınlatan yaşama ve ilerleme şartları arasında biz Türkler günün verebileceği azamî inan ve emniyetle istikbâle gidiyoruz.

Türkiye'de geçen her gün bizi insanlık bakımından yüce amaçlara götürüyor. Sulhu bir leterator olarak değil, güven verir, realite olarak içimizde yaşatıyoruz.

Her Türk yurttaşı sınıf ve cins farkı olmaksızın her gün birbirini daha iyi anlayan daha iyi saran bir sıcaklıkla birbirine yaklaşıyor. Ulus bir sevgi ve kuvvet kütlesi halinde birbiriyle kaynaşan yığın haline geliyor.

Dış sulhunu; biz kendimiz için olduğu kadar bütün insanlık âlemi için de istiyoruz. Dayanan bir kuvvetle ve dış âlemin icaplarına uyan

bir bilgi ve anlayışla harp âfetini uzaklaştırmak için en derin, samimi duygular içinde çalışıyoruz.

Öte yanda da bizim elimizden çıkmayacak bir harp ve bilhassa ileri nesillerimizin huzur ve saadet dayanı [güvencesi] olan varlığımıza ve istikbâlimize bir tecavüz hadisesi karşısında bütün gücümüzü kullanmak için hazır bulunuyoruz.

Son söz olarak bütün inancımla size söylüyorum ki: dünya kendisi için ve başkaları için vaziyetleri bizim görüşümüzle değil ve başkalarını düşünürken de bizim gibi kendisini düşünür gibi, ciddi, realist ve samimi olursa insanlık bugünün ve yarının bütün güçlüklerini yenecek ve beşeriyete güler yüzlü yeni devirler açacaktır.

***

Kadınlar Birliği'nin Kapatılışı[409]

Türk kadınlar Birliği fevkalâde kongresi saat 4'de 500 üyeden ancak 17 üyenin iştiraki ile toplandı. Bu kongre Birlik'in kapanması kararını vermek üzere toplanıyordu.

Üye çoğunluğunun kongreye gelmemiş olmasına rağmen ikinci çağrılış olduğu için kongrenin açılmasına karar verildi. Ve Birlik Başkanı Lâtife Bekir kongreyi açtı. Genel Yazgan Aliye Esad, hazırlanmış olan raporu okudu. Bu raporda, bütün haklarının eksiksiz olarak verilmiş olmasından dolayı Türk kadınının duyduğu kıvanç anlatılıyor ve Birliğin bu zamana kadar geçen çalışma hayatında gördüğü ve başardığı işler sayılıyor ve bunlar arasında bilhassa kadın hakkını müdafaa eden Kadın Sesi mecmuasının çıkarıldığı, Anadolu'dan gelen kız talebeye yardım edildiği, fakir ve kimsesiz talebelere yemek temin edildiği, yabancı dil öğrenmek isteğinde olan bayanlar için kurslar açıldığı söyleniyordu. Bu rapor alkışlarla onaylandı.

Bundan sonra üyeden Necile Refik İstanbul'da toplanan Arsıulusal Kadınlar Kongresi için hazırladığı bir raporu okudu. Saadet Rıfat tarafından hesap raporu da okunup onaylandıktan sonra Birlik başkanı tekrar kürsüye geldi ve dedi ki:

"On iki seneden beri çalışıyoruz. Birliğimiz bu müddet içinde birçok işler başardı. Artık kadınlar bütün haklarına kavuşmuştur. Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuz artık bu yolda çalışacak Birliğin devamına lüzum bırakmamış ve kadınlarımızın ayrıca bir teşekkül halinde çalışmasına sebep kalmamıştır. Bunun için Birliğin kapanmasını teklif ederim. İsteyen arkadaşlar diğer hayır cemiyetlerinde çalışabilirler."

Başkanın fesih teklifi ittifakla onaylandı ve Birliğe ait eşyaların Halk Partisi'ne devrine, mevcut parasının Çocukları Koruma ve Hastabakıcılar kurumlarına bırakılmasına karar verilerek kongreye son verildi.

***

Dünya Kadınlar Kongresi ve Niyazi Berkes[410]

Dünya Kadınlarının Kongresi

Geçen ay içinde "bütün dünya kadınlarının murahhasları" İstanbul'da Yıldız sarayında toplandılar. Bütün dünya için olduğu gibi bizim memleketimiz için de bir yenilik olan bu cereyanın Yıldız köşkü gibi bir yerde tekrar görüşülmesi tarihin tuhaf cilvelerindendir. Bu kongre bütün dünya kadınlarının namına konuşuyor idiyse de Anglosaksonluğun orada tamamen hâkim olduğu da aşikâr olarak görünüyordu. Bunun sebebi feminizmin demokrasi hareketlerinin bir mahsulü olmasından ibarettir. Hint, Mısır ve hattâ bir dereceye kadar Türk kadını orada tâli bir mevkide idi. Çünkü hakiki mânasile, feminizm bizim mensup olmadığımız bir medeniyet enmuzecinin [türünün], garp medeniyetinin, tarihinin gelip dayandığı bir safhanın meselesidir. Meseleyi tarihi bir bakışla görürsek aydınlanır.

Kadının cemiyet içindeki mevkiinde iki esaslı âmil alâkadardır: cinsiyet ve iktisat. Kadının her devredeki mevkiini, o devrin kadınla erkek arasındaki cinsi münasebetler hakkındaki ahlâkı ile iktisadi hayatın teşkilâtı tayin eder.

İptidaî cemiyetler hakkındaki araştırmalar, ana cemiyetinin baba cemiyetinden evvel geldiğini gösteriyor. Malinowski'nin Trobriand adalarında yaptığı keşiflere göre, en iptidai cemiyetler "baba"yı bilmezlerdi. Bu muharrir, bütün gayretlerine rağmen, bu adaların halkına herkesin bir babası olduğunu inandıramamış, bunun misyonerlerin bir uydurması olduğu cevabını almıştır. Karısını bir yıldan fazla bir müddet bırakıp uzaklara giden bir erkek geri döndüğü zaman karısının bir çocuğu olduğunu görünce sevinir ve karısının iffetinden asla şüphe etmezdi. Çocuğu, kendisinin değil karısının çocuğu idi ve onu karısının çocuğu olmak sıfatile severdi. Bu devirde babanın iktisadî hiçbir hâkimiyeti yoktur, miras ana yolile kalırdı. Zamanın geçişile, antropologların bir türlü tayin edemedikleri sebepler yüzünden, "babalık" mefhumu ile beraber patriyarkal aile tipinin çıktığı görülür. İşte kadının mahkumiyeti buradan başlar. Bu aile tipinde herkesin bir babası var olduğu öğreniliyor. Baba için kendi zürriyetinin hakikiliği en

esaslı meseledir. Çünkü babalık, ve ruhun lâyemutluğu fikrinin diğer bir şekli olan neslin devamı fikirlerinin doğuşu erkek egoizmini yaratmıştır. Bu erkeğin egoizmi "kadının iffeti" "bakirelik" meselelerini ortaya çıkarmış oldu; ve izdivacın haricinde cinsi münasebette bulunma en büyük bir günah halini aldı. Erkek, karısının, çocuklarının mutlak mes'ulüdür. Dünyanın hemen her yerinde, patriyarkal ailede, bir kız babasının rızası olmaksızın evlenemez. Miras baba tarikile geçer ve çok defa kız mirastan mahrumdur. Bu suretle, tarihin ilk medeniyetlerinde ve sonraları Avrupa'da Hıristiyanlıkta din, iktisat, ahlâk devlet sistemleri hep baba kudretine uygun olacak şekilde kurulmuşlardır. Bir aralık, Roma'nın son günlerinde patriyarkal aile sarsıldı, ve son devir müstesna, kadınlık tarihte erkeğe müsavi bir yer alır gibi oldu. Fakat Hıristiyanlığın gelişi, ki kadın hakkındaki telâkkileri Avrupa'nın ahlâki tarihi için esas rolü oynamıştır, zayıflayan patriyarkal aileyi kuvvetlendirmiş; fakat aile telâkkilerinde bazı yenilikler getirmiştir. Bir defa Hıristiyanlığın ruh ve istihlâs hakkındaki fikirleri, evvelce lâyemutluğun yegâne yolu sayılan primitiflerin zürriyet düşkünlüğü telâkkisi yerine aile mefhumuna anti-seksüel bir unsur getirmiştir. Hıristiyanlığın gelişine kadar, pagan dini sistemlerde cinsi unsur, dini ve mukaddes bir kıymeti haizdi. Cinsiyet uzuvları, bilhassa erkeğin tenasül aleti feyiz ve bereketin ve verimliliğin sembolü olduğundan, tarlanın verimliliğini temin etmek vazifesini üstüne alan sihir için kullanılan yegâne vasıta idi. Sihir sistemlerinde mukaddes bir yeri olan cinsiyet, din tarafından her zaman menfur ve memnu sayılmıştır. Bunun için beşer tarihinde cinsiyet hem mukaddeslik hem de mekruhluk vasıflarını almıştır. Bilhassa Roma tarihinin son senelerinin büyük asetizmi ruhu içinde yerleşen Hıristiyanlık cinsiyet aleyhine en büyük darbeyi vurmuştur.

Kadını ve kadınla serbest teması mahkum eden telâkkilerin esas âmili, yapılan araştırmalardan çıkabilen neticeye göre, ikidir: erkeğin kıskançlığı, cinsi yorgunluk. Erkek kadının yalnız kendisini sevmesini ister, bunun için de kadının cinsi hürriyeti karşısına ahlâk nöbetçisini kor. Kıskanç ve inhisarcı erkek bilhassa yorgun ve ihtiyar olursa cinsiyet serbestisini büsbütün menfur görür, ve kadını tamamen mahkum eder. (Dikkat edilirse cinsiyet ahlâkı meselelerine karşı en çok hassas olanlar bedenen veya ruhan ihtiyarlamış kimselerdir). Patriyarkal monogamik ailede erkeğin mevkiini düşünürsek kadını mahkum edecek bu iki âmilin bol bol bulunduğunu görürüz: Monogami cinsi yorgunluğu doğurmuştur. Çünki cinsi dinçliğin tenebbühü [uyanması],

Posta ve Telgraf İdaresi tarafından Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi nedeniyle Merasim Köşkü'nde bir posta ve telgraf merkezi kuruldu. Kongre arısına on beş puldan oluşan bir seri çıkarıldı. Delegeleri Yıldız Sarayı'na götürmek için Beyoğlu ile saray arasında otobüs seferleri düzenlendi; delegelere tramvaylarda ücretsiz seyahat olanağı tanındı.



---

tenevvü [çeşitlilik], kadına ruhî tesir yapabilme gayreti, kadının hoşuna giden erkeği seçme hürriyeti gibi şeylerle mümkün olur. Bunlar tabiatın cinsi yorgunluğa karşı tabii silahları ve biyolojik ıstıfânın [seçmenin] vasıtalarıdır. Halbuki patriyarkal ve monogamik ailenin iktisadî şeraiti bu silahları ortadan kaldıracak mahiyettedir. Çünkü gerek evli kadın ve gerek fahişe, insiyaklarının sürüklemeleri ile değil, kocalarının veya müşterilerinin iktisadî hakimiyeti altında bulundukları için onlara füsunlarını [büyülerini] ve kadınlıklarını satmağa mecburdurlar. Tek bir kadın üzerine mutlak hâkimiyetini tesis eden erkek böylece yeknesak bir ifrata gider, neticede yorgunluk, bıkkınlık duyar, asetik kanaatlere varır.

İşte Avrupa medeniyetinin istinat ettiği Hıristiyanlık, Roma medeniyetinin bu yorgunluk ve bıkkınlık senelerinde kurulmuştu. Bu yüzden ilk Hıristiyanlığa göre evlenme, sadece çocuk yetiştirme için değil, zinadan korunma içindi; mekruh olan cinsi münasebetten en ucuz kurtuluş yolu idi. Katolik, kilisesi, talâkı menetmekle, izdivacı mukaddes ve gayrikabili inhilâl saymakla kadını müdafaa eder görü-



Nisan ayının ilk haftasından itibaren delegeler İstanbul'a gelmeye başladılar. Otuz dokuz ülkenin kadın temsilcisinin kongreye katılması bekleniyordu. Kongre öncesi, Uluslararası Kadınlar Birliği Merkez Komitesi, İstanbul'daki gazetecilere çay veriyor; Vali Muhiddin Üstündağ'ın eşi delegeler şerefine bir akşam ziyafeti düzenliyordu.

---

nür. Halbuki hakikatte, onun nazarında cinsi münasebet ancak aile kayıtları içinde mümkün ve meşru olmakla kalmıyor, orada da ancak zürriyet getiremeyen kadından boşanmayı menetmekle yine izdivaçta zinayı esas tuttuğunu gösteriyor. Protestanlık boşanmaya müsaade etmişse de kadının serbest cinsi münasebetini büyük bir şiddetle menetti. Hülâsa *Hıristiyan ahlâkı kadının esareti demektir; bu hususta patriyarkal aile sisteminden daha ileri gider. İşte Avrupa'da "günah" mefhumunun inhitatı* [gerilemesi] *ile kadının hürriyeti fikri başlıyor.*

Kadının erkek nazarında kıymetlenmesi romantizmle başlar. Romantik aşk cinsi tatmini istihdaf etmez, kadını sadece erişilemiyecek bir kıymette görür. Dante, Shakespeare, Shelley, Goethe gibi büyük şairlerin gerek hayatta ve gerek eserlerinde "temiz ve ideal kadın" mefhumu büyük bir rol oynar. Avrupa zihniyeti artık kadını, mekruh, dokunulmaz ve kirli telâkki etmekten temiz, kıymetli ve erişilmez telâkki etmeğe geçmiştir. Fakat dikkat edilirse geçiş pek sathîdir. Kadın "dokunulmaz" değilse de hâlâ "erişilmez"dir. Erkekle henüz daha yan yana, kol kola ve baş başa hayat yolunda beraber değildir.

Kadının kurtuluşu, hukuk ve siyaset sahasında Fransız inkilâbı ile başlar. İnkilâb miras kanunlarını kızların lehine olarak değiştirdi. Bundan sonra hareket en canlı şeklini İngiltere'de aldı. İlk kadın doktor İngiltere'den çıktı; fakat senelerce hekimliği kabul olunmadı, sadece bir ebe sayıldı. Fakat bu sırada feminizm sadece yüksek ve orta sınıfların arasında bir moda idi.

Asıl kadınlık hareketi büyük sanayiin Avrupa'da hayati bir mevki alması ile başlar. Çünkü fabrika ve büyük istihsâl devri ile kadın evinden çıkmış ve günlük hayatının temini için babasına veya kocasına tâbi olmamağa başlamıştır. Bu suretle patriyarkal aile bünyesi bozulduğu gibi kadın da kocasına iktisaden tabi olmaktan kurtulmuştur. Diğer taraftan da, çocukla beraber kadının iş hayatında istismarı, fuhşun artması her memlekette filantropistleri harekete geçirmiştir. İşte bugünkü kadınlık cereyanını güdenlerin bir kısmı bu koldan gelmedir. Diğer taraftan bazı idealistler, harpten evvelki senelerde kadının harbin kalkmasında en büyük âmil olacağını sanmışlardı. Halbuki büyük harp, kadının da en mühim bir harp vasıtası olduğunu ve kadının kan dökülmesine erkek kadar iştirak edebileceğini göstermekle, kadının fitreten erkekten daha yüksek faziletlere sahip olduğunu sanan bu hayalperestlerin fikirlerini boşa çıkarmıştır. Bununla beraber, bugünkü kadınlık hareketini güden ikinci kol da işte bu idealistlerdir. Netice itibarile görülüyor ki "suffragette"lerde hâkim olan fikir, Hıristiyanlık şefkati ve ahlâkı ve vasıtası da dünya meselelerini beynelmilel kongrelerle uzatmağı, her kongre için yeni bir memleketi gezmeği ve kendileri için muhafazası faydalı olan vaziyetleri bu usullerle idame ettirmeği adet edinmiş olan Anglosakson politikasıdır. Esasen kongrede bu politikaya dahil olmayan milletlerin murahhasları yoktu. Kadın meselesini en sağ ve en sol temayüllerle kabul etmiş olan İtalyan, Alman ve Rus kadınlığı tabiatile bu kongrede yoktu.

Velhasıl bütün gürültülere rağmen meselenin esasına dokunulmamıştır ve bu teşkilat içerisinde de dokunulamaz. Çünkü asıl mesele yeni bir iktisadi nizam ve yeni biyoloji ve psikoloji üzerine kurulu yeni bir cinsiyet ahlâkı nizamı meselesidir.

Niyazi Berkes

ADDENDUM: BİZDE FEMİNİZM BİR İLİM OLARAK VAR MIDIR?*

SABİHA ZEKERİYA [SERTEL]

Feminizmi öteden beri kadınların haklarını müdafaa eden bir cereyan diye kabul edenler, ekseriyeti teşkil ederler. Feminizmin şe'nî [gerçek] bir şekilde mevcut olmadığı memleketlerde bu zihniyet hemen de umumî gibidir. Fakat kadının hayata girdiği, kadın meseleleri, içtimaî meseleler sırasında tetkik edildiği yerlerde feminizm artık bir cereyan olmaktan çıkmış, bir ilim şubesi hâline girmiştir. İzdivaç, aile, iktisadî hayatta kadın, kadının hakiki vaziyeti, içtimaî teşekkülde kadının rolü ve vazifesi, din ve kadın, kadının yevmî ve umumî hayattaki ihtiyaçları, bu ihtiyaçlara cevap veren müesseseler, sosyalizm ve kadın, hep içtimaiyata merbut olan bir feminizmin tetkik ettiği meselelerdir. Feminizm öyle zannedildiği gibi kadınlara hak arayan ve bu hakkı ihkak için [elde etmek için] bağıran bir cereyan değildir.

Türk kadını hayata girince bizde de feminizm münakaşaları başladı. Fakat maalesef bu münakaşalar hep nazarî olmaktan, daha doğrusu indî [kendince] mütalaalardan uzağa geçmedi. Bir memlekette fikir hayatında münakaşaların çok büyük ehemmiyeti vardır. Hatta feminizmin amelî ve ilim olarak teessüsüne şüphesiz bu münakaşalar bir mebde' olacaktır.

Bu itibar ile memleketin fikir hayatını temsil eden *Hayat Mecmuası*'nın 92'nci numarasını kadınlara hasretmesini böyle mesut bir neticenin mukaddimesi olarak kabul edebiliriz.

Yalnız baştanbaşa kadınla dolu olan bu nüshadan çıkardığımız netice, feminizmin fikir adamlarımız arasında dahi daha henüz nazarî bir münakaşa mevzu'u olmaktan uzağa geçmediğini gösteriyor. Feminizme ait umumî ve fikrî mütalaalar, felsefeler, fikirler

mevzuubahistir. Fakat bu nüshada Türk kadınının kendisi ve ihtiyaçları yoktur. Hayata giren Türk kadınının, münakaşaya mevzu' olacak birçok içtimaî ihtiyaçları ve meseleleri vardır. Dul kadınlar, amele kadınlar ve kızlar, hayata giren kadının sokaklara terk ettiği çocuklar, izdivaçların azalan veya çoğalan miktarı, sebepleri, iktisat pazarlarında istismar edilen kadının istatistiklere istinat eden mevki'i, kadının ihtiyaçlarını tespit eden içtimaî vakalar, bir fikir mecmuasının bize ilmî bir usul ile tetkik edip vaziyetlerini ve neticelerini bildireceği, ve sebeplerini münakaşa edeceği mevzulardı. Feminizmin fikir mecmualarımızda ve fikir adamlarımız arasında dahi henüz nazarî münakaşa sahasında olması bizde feminizmin henüz içtimaiyatın tetkik ettiği bir ilim şubesi olmadığını gösteriyor.

Feminizmin de bir tarihi vardır. Fakat bu tarih âlimler için bir menşe vazifesi görür. Fakat ilmin istinat ettiği yegâne nokta-i istinat bu tarih değildir. Müspet ilimlerin vazifesi, mensup oldukları şubeyi ilmî bir usul ile tetkik ederek çıkardıkları neticelere göre nazariyelerini istinat ettirmek, ve sebeplerini münakaşa etmektir. Mevcut nazariyeler ve tarih, içtimaî bozuklukları ve ihtiyaçları tespite kâfi değildir. Türk feminizmi, kadının bugünkü ihtiyaçlarını, hayatını tetkik etmek, elde edeceği vakalara ve istatistiklere göre teessüs etmek mevki'indedir. Fakat bugün henüz hiçbir kitap veya tetkik bize ne bu istatistikleri, ne vakaları tespit etmedi. Daha henüz Türk kadının hayatta rast geldiği müşküllerin ne olduğunu bilmiyor, ihtiyaçlarını indî mütalaalarla tespite çalışıyoruz.

Bizde şimdiye kadar kadın yalnız dinin ve ailenin hududu içinde mahfuz kaldığı için, kadını yalnız bu sahada tetkik ediyorduk. Fakat bugün kadın iktisadî hayata da karışmıştır. Kadının iktisadî hayata girmesi aile şeraitini değiştirmiş, ortaya yeni birçok içtimaî meseleler çıkarmıştır. İçtimaî tetkik ve nazariyelerimizi bu defa biraz daha umumî bir sahaya indirmek, kadını hayatta tetkik etmek, ihtiyaçlarını tespit ve münakaşa etmek mevki'indeyiz.

Kadın hayata girmeli mi, girmemeli mi? Bu sualin cevabını âlimler değil, doğrudan doğruya hayat verir. Kadının hayata girmesi doğru mu, değil mi? Bunun artık münakaşa devri geçmiştir. Kadın hayata kendi ihtiyarıyla girmiyor ki bu bir münakaşa mevzu'u olabilsin. Asrî ve medenî hayatın ihtiyaçları ve icapları var. Bu ihtiyaçlar ve icaplar kadını nereye sürüklerse oraya gidecektir.

Müspet bir ilmin vazifesi yalnız münakaşa değil, içtimaî vakaları tetkik ve tespittir. Türk feminizminin de vazifesi bugünkü kadını tetkik ve ihtiyaçlarını tespittir. Henüz daha bu ihtiyaçların tespit edilmemesi, kadın meselesinin hâlâ nazarî bir münakaşa mevzu'u olması, bizde feminizmin bir ilim olarak teessüs etmediğini gösteriyor.

Türk feminizminin fikir adamlarından beklediği, kadını kitap ve nazariyelerde münakaşa değil, hayatta tetkiktir. Ancak bu tetkikler Türk feminizmine ilmî bir cereyan verecektir.

* Sabiha Sertel, "Bizde Feminizm Bir İlim Olarak Var Mıdır?" *Resimli Ay*, cilt 5, sayı 8, Teşrîn-i evvel 1928, s. 1.

NOTLAR

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm

1 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makalelerden geliştirildi: Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 34-38; "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1993, cilt 1, s. 216-227.

2 Gökalp'in yazdığı makalelerden *Yeni Mecmua*'da yayımlananların belli başlıları şunlardır: "Aile Ahlâkı -1- Semiyye", cilt 1, sayı 10, 13 Eylül 1333, s. 181-186; "-2- Ocak", sayı 11, 20 Eylül 1333, s. 201-206; "-3- Konak", sayı 12, 27 Eylül 1333, s. 221-223; sayı 13, 4 Teşrîn-i evvel 1333, s. 241-245; sayı 14, 11 Teşrîn-i evvel 1333, s. 261-265; sayı 15, 18 Teşrîn-i evvel 1333, s. 301-304; "-4- Konaktan Yuvaya", sayı 17, 1 Teşrîn-i sânî 1333, s. 321-324; "Gevşek Yuva", 8 Teşrîn-i sânî 1333, s. 341-343; "Şövalye Aşkı ve Feminizm", sayı 19, 15 Teşrîn-i sânî 1333, s. 361-364; "Asrî Aile ve Millî Aile", sayı 21, 29 Teşrîn-i sânî 1333, s. 381-383; "Düğün Âdetleri", sayı 21, 29 Teşrîn-i sânî 1333, s. 421-424; "Türk Ailesinin Temelleri", sayı 23, 13 Kânûn-ı evvel 1333, s. 441-444; ayrıca bkz. "Eski Türklerde İçtimaî Teşkilat, *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*, sayı 3, 7 Ağustos 1331, s. 388-456.

3 Halim Sabit, "Aile Tarihi – İslamiyetten Evvel ve Sonra -1-", *Yeni Mecmua*, sayı 23, 13 Kânûn-ı evvel 1917, s. 453-456; "-2-", sayı 24, 20 Kânûn-ı evvel 1917, s. 461-464; "-3-", sayı 27, 10 Kânûn-ı sânî 1918, s. 13-15; "-4-", sayı 29, 24 Kânûn-ı sânî 1918, s. 48-54.

4 Osmanlı'da feminizm üzerine ilk kapsamlı eser Baha Tevfik'in Fransızcadan çevirdiği, Odette Laguerre'in 1905 tarihli *Qu'est-ce que le féminisme?* adlı eseriydi: Baha Tevfik, *Feminizm – Âlem-i Nisvân*, İstanbul: Müşterek'ül-Menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, ty. Çevirinin bölümleri şunlardı: Muhitimiz hakkında: Besarya Efendi Hazretleri, İlk

Söz, Feminizm Nedir?, Himayet-i Nisvân, Kadının Te'alim ve Terbiyesi, Kadının Ahlâkı, Kadının Say'ı [Emeği], Kanun-ı Medenî Önünde Kadın, Kadının Hukuk-ı Siyasiyyesi, Hülasa. Baha Tevfik kitaba İslamiyyet ve Feminizm başlıklı bir lâhika eklemişti. Kitap, Victor Hugo'nun bir mektubundan yapılan alıntıyla başlıyordu:

"Kadın kanun-ı medenî nokta-ı nazarından nâ-reşid, ahlâk nokta-ı nazarından esirdir. Onun ta'lim ve terbiyyesi; maddî ve manevî noksan-ı tabiata malik olduğu fikr-i meş'ûmunun [uğursuz fikrinin] kurbanıdır. Bunun için erkek pek çok ahvâl-i müessifeye dûçar olur ki kendi harekâtının bir ceza-i tammı demektir. Erkek ibre-i işareti kendi vicdanında bulunan mizân-ı kanunu pek haksız doldurmuştur. Ne kadar hukuk varsa kendi tarafına koymuş ve tekmil vezâifi kadına yüklemiştir. İşte bütün fenalık ve kadının acz ve esareti hep bundan ileri gelir. Bu hususta bir reformanın lüzumu aşikârdır. Bunu tevlid edecek şey ise medeniyet, cemiyet, terakkîdir". Victor Hugo, Bir mektuptan, 1877.

5 Meşrutiyet yıllarında yayımlanan kadın konulu kitap ve kitapçıkların belli başlıları şunlardı: Halil Hamid, *İslamiyette Feminizm yahud Âlem-i Nisvânda Müsâvat-ı Tamme*, Dersaadet: Keteon Matbaası, 1328; Baha Tevfik (Odette Laguerre'den uyarlama), *Feminizm – Âlem-i Nisvân*, Dersaadet: Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi, ty; Ahmed Rıza, *Vazife ve Mes'uliyet*, 3. cüz: *Kadın*, Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti marifetiyle Paris'te tab' olunmuştur, 1324; Halil Hamid, *Dünkü, Bügünkü, Yarınki Kadın*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1334; Muhammed Kasım Emin'den Zeki Magamez, *Hürriyet-i Nisvân*, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası, 1329/1331; Ahmed Mümtaz, *Mevki-i Nisvân Hakkında Nazariyyat ve Hakâyik*, İstanbul: Mürettibîn-i Osmaniyye Matbaası, 1325; Celâl Nuri, *Kadınlarımız*, İstanbul: Matbaa-i İctihad, 1331; Selahaddin Asım, *Türk Kadınlığının Tereddisi yahud Karılaşmak*, İstanbul: Resimli Kitap Matbaası, ty; *Kadınlarımızın İçtimaları*, İstanbul: Tanin Matbaası, 1329; Ahmed Cevad, *Bizde Kadın*, Dersaadet: Kader Matbaası, 1328; *Erkeklerle Kadın Arasında Müsâvat Olabilir mi?*, İstanbul: 1333. Bunlara Meşrutiyet öncesi yayımlanmış iki önemli eseri de eklemek gerekir: Fatma Aliye, *Nisvân-i İslam*, İstanbul, 1309; Nazım, *İslam Hanımları ve Âlem-i İslamiyyette Hayat-ı Aile*, İstanbul: 1318.

6 "Kadınların Muharebeden İstifadeleri", *Sabah*, 13 Teşrîn-i evvel 1917, s. 3.

7 Meşrutiyet yıllarında salt kadın istihdam eden kurumlardan biri telefon şirketiydi. Bkz. Yavuz Selim Karakışla, *Dersaâdet Telefon Anonim Şirket-i Osmâniyesi – Müslüman Osmanlı Kadın Telefon Memureleri (1913)*, İstanbul: Türk Telekom Yayını, 2008.

8 "Hanımlara Ticaret Dersleri", *İktisadiyyat Mecmuası*, sayı 65, 27 Eylül 1333, s. 8.

9 Cemiyet üzerine daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Selim Karakışla, *Women, War and Work in the Ottoman Empire: Society for the Employment of Ottoman Muslim Women 1916-1923*, İstanbul: Ottoman Bank Archives and Research Centre, 2005; Tiğinçe Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı – Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1998.

10 *Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi* – Nizamname, Dersaadet: Matbaa-i Askeriyye, 1332, s. 2.

11 "Kadınlarımızdan da Amele", *Sanayi*, sayı 11, 31 Mart 1333, s. 32.

12 *İktisadiyyat Mecmuası*, sayı 55, 10 Mayıs 1333, s. 7.

13 "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nden", *Vakit*, 8 Şubat 1918, s. 2.

14 "Birinci Kadın İşçi Taburu", *Vakit*, 11 Şubat 1918, s. 1.

15 "Teshil-i İzdivaç Cemiyetleri", *Şehrah*, 8 Haziran 1911, s. 2.

16 "Türklük Şu'unu: Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi'nin Mühim Bir Kararı", *Türk Yurdu*, yıl 6, cilt 9, 20 Kânûn-ı evvel 1333, s. 142.

17 "İlk İzdivaç Talepleri", *Vakit*, 21 Mart 1918, s. 1.

18 Kâzım Şinasi, "İzdivaç İlânları", *Yeni Mecmua*, cilt 2, sayı 38, 4 Nisan 1918, s. 237-238.

19 "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti Vasıtasıyla Akdedilen İlk İzdivaç", *Vakit*, 16 Mart 1918, s. 1.

20 Kemal Fikret Arık, *Türk Medenî Hukuku I (Genel Prensipler)*, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., 1963, s. 179-181.

21 Hukuk-ı Aile Kararnamesi üzerine ayrıntılı bir inceleme için bkz. Sabri Şakir Ansay, *Medenî Kanunumuzun 25 inci Yıldönümü Münasebetiyle Eski Aile Hukukumuza Bir Nazar – Hukuk İnkilâbımızı Aydınlatan Tarihî-Teşrîî Vesikalar*, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1952. Kararnamenin Latin harfleriyle metni için ayrıca bkz. *Aile Hukuku Kararnâmesi*, haz. Orhan Çeker, İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.

22 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *İçtimaiyat Dersleri, Birinci cild – Sosyoloji Doktrin ve Kolları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1971, s. 212.

23 Kemal Fikret Arık, *Türk Medenî Hukuku I (Genel Prensipler)*, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., 1963, s. 181-182.

Anayasal Monarşi, Özgürlükler ve İlk Osmanlı Kadın Dernekleri

24 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "İttihat ve Terakki ve Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti", *Toplum ve Bilim*, sayı 43-44, Güz-Kış 1988-1989, s. 183-190.

25 Osmanlı Devleti'nde kurulan kadın örgütleri üzerine yapılmış kapsamlı bir doktora tez çalışması için bkz. Nicole A.N.M. van Os, "Feminism, Philanthropy an Patriotism – Female Associational Life in the Ottoman Empire", Leiden Üniversitesi, 2013.

26 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, üçüncü basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2011; Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013; Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ankara: Ayizi Yayınları, 2011.

27 Genel olarak Osmanlı kadın dernekleri için bkz. Ruşen Zeki, "Bizde Hareket-i Nisvân", *Nevsal-i Millî*, Dersaadet, 1330, s. 343-352 ve "Türk Âlemi: Türk Kadınlarında İktisadî Terakkiyyat", *Türk Yurdu*, cilt 6, sayı 10, 10 Temmuz 1330, s. 2392-2393. Cihan Harbi dönemi için bkz. Lebib Selim, "Türk Kadınının Harb-i Umumideki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, cilt 9, sayı 3, 8 Teşrîn-i evvel 1331, s. 40-42; sayı 4, 22 Teşrîn-i evvel 1331, s. 55-57; sayı 5, 5 Teşrîn-i sânî 1331, s. 70-74.

28 "Cennetmekân Sultan Murad Han hazretlerinin kerime-i iffet-i vesimeleri [güzel yüzlü] Fehime Sultan hazretlerinin bir Osmanlı Teavün Cemiyet-i Nisvâniyyesine riyaset vazife-i mübeccelesini deruhte buyurduklarını evrâk-ı havadiste okuduğumuz vakit gözlerimiz yaşla doldu." "Şuunat", *Kadın*, 13 Teşrîn-i evvel 1324, s. 15.

29 *Şişli Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvâniyye'nin Nutuk Sureti*, Dersaadet: Hanri Zelic ve Şurekâsı Matbaası, 1332, s. 1-10.

30 "Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti", *Şura-yı Ümmet*, 13 Mart 1325, s. 3.

31 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Hey'et-i Merkeziyyesi*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şurekâsı Matbaası, 1330; Doktor Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmere Dair Konferans*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şurekâsı Matbaası, 1330.

32 Müdafaa-i Milliyye Osmanlı Hanımlar Heyeti'nin düzenlediği konferanslar için bkz. *Kadınlarımızın İçtimaları (Darülfünun Konferans Salonunda) Müdafaa-i Milliyye Kitapları*, İstanbul: Tanin Matbaası, 1329. Konferanstaki kadın hatipler şunlardı: Fatma Aliye, Gülsüm Kemalova, Fehime Nüzhet, Nakiye, Zühre, Firdevs, Naciye ve Halide Edib.

33 "Bursa Terakki-i İnâs Cemiyeti", *Şura-yı Ümmet*, 4 Şubat 1324, s. 6.

34 Teâlî-i Nisvân Cemiyeti'nin faaliyetleri için bkz. "Haftalık Havadis: Kadınlarımız İçin", *Halka Doğru*, sayı 29-30, 23 Teşrîn-i evvel 1329, s. 235.

35 Sanayi'de çalışan Osmanlı kadınları için bkz. İbrahim Pertev, "Memleketimizde İşçilik ve Kadın", *Sanayi*, sayı 34, 15 Haziran 1334, s. 91.

36 "Şikâyet", *Kadın*, 13 Teşrîn-i evvel 1324, s. 15.

37 Fatma Aliye Hanım üzerine bkz. Ahmet Mithat Efendi, *Fatma Aliye – Bir Osmanlı Kadın Yazarın Doğuşu – Biyografi*, Osmanlıcadan çeviren: Bedia Ermat, İstanbul: Sel Yayıncılık, ty; Mübeccel Kızıltan, *Fatma Aliye Hanım – Yaşamı-Sanatı-Yapıtları ve Nisvan-ı İslam*, İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1993.

38 Fatma Aliye'nin birçok eseri sadeleştirilerek Latin harflerine kazandırılmıştı. Bunlar arasında: Fatma Aliye, *Osmanlı'da Kadın – Cariyelik Çokeşlilik Moda*, sadeleştirerek yayına hazırlayan: Orhan Sakin, İstanbul: Ekim Kitapları, 2009; Fatma Âliye Hanım, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, sadeleştiren: Metin Hasırcı, İstanbul: Pınar Yayınları, 1994; Fatma Aliye, *Hayattan Sahneler (Levâyih-i Hayât)*, haz. Tülay Gençtürk Demircioğlu, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002; Fatma Aliye ve Mahmud Esad, *Çok Eşlilik: Taaddüd-i Zevcat*, haz. Firdevs Canbaz, İstanbul: Hece Yayınları, 2007.

39 "Kavmiyet ve Mezhep Tefrik Etmeksizin, Sırf Osmanlı Kadınlarından Mürekkep Olacaktır", *Kadın*, sayı 1, 13 Teşrîn-i evvel 1324, s. 13.

40 *Kadın*, sayı 4, 3 Teşrîn-i sânî 1324, s. 13; sayı 9, 8 Kânûn-ı evvel 1324, s. 14-15; *Şura-yı Ümmet*, 22 Teşrîn-i sânî 1908, s. 5.

41 II. Meşrutiyet'in İlânı'nın ardından ilk aylarda üç kadın dergisi yayımlandı. Bunlar; *Demet*, *Mahâsin* ve *Kadın*'dı. *Kadın* ve *Mahâsin* dergileri için bkz. Yıldız Akpolat, *Sosyoloji Araştırmaları – Osmanlı'da Kadın Dergileri ve Sosyoloji Dergileri*, İstanbul: Fenomen Yayıncılık, ty. *Kadın* dergisi için bkz. Fatma Kılıç Denman, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, İstanbul: Libra Kitap, 2009. Otuz sayı çıktığı varsayılan *Kadın* dergisinin yeni harflerle baskısı için bkz. *Yeni Harflerle Kadın (1908-1909) – II. Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi*, haz. Fatma Kılıç Derman, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2010.

42 *Kadın*, sayı 9, 8 Kânûn-ı evvel 1324, s. 13-14.

43 *Kadın*, sayı 1, 13 Teşrîn-i evvel 1324, s. 14.

44 Agm, s. 14.

45 Derneğin başkanı Naime Yusuf Hanımefendi'ydi. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt 1, s. 480.

46 Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s.162-166.

47 *Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti*, Selânik, 1325, s. 1-2.

48 Teâlî-i Vatan'ın ilk Osmanlı kadın derneği olduğu, hükümete tasdik ettirilişiyle ilgili bir haberde yer almaktadır. Derneğin kimliği bu haberde ayrıntılarıyla verilmektedir: "Teâlî-i Vatan Osmanlı Kadınlar Cemiyeti Hakkında Hükümet-i Seniyyenin Tasdik-i Resmîsi", *Hanımlara Mahsus Gazete*, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 6.

49 Teâlî-i Vatan'ın 1910 Mayıs'ında taşındığı yeni mekân, yanın organı *Hanımlara Mahsus Gazete*'sinde şu satırlarla yer alıyor: "Selanik'te Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Merkez-i Umumisi için bu kere mükemmel bir köşkün isticar olunarak komisyon-ı mahsus maarifetiyle ve cemiyetimizin şan u şerefiyle mütenasip bir surette tefriş edilmekte olduğunu ve bundan böyle merkez-i umumi hey'et-i idaresinin bu köşkte içtima edeceği Selânik'ten iş'ar ediliyor". *Hanımlara Mahsus Gazete*, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 7.

50 "Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin İstanbul merkezine merbut şubeler:

Makriköy Şubesi: Makriköyü'nde Aksu köprüsünün civarında Şehremaneti evzan memuru Sadullah Bey'in haremi Halide Hanımefendi'nin haneleri cemiyetimizin Makriköy şubesi ittihaz olunarak riyasetine hanım-ı mumaileyha intihab ve tayin kılınmıştır. Laleli Şubesi: Laleli'de Darülmuallimat Sokağı'nda Hanımlar Terzihanesi cemiyetimizin Laleli şubesi ittihaz olunarak reiseliğine de mezkûr terzihane müdiresi Saime Hanımefendi intihab ve tayin kılınmıştır. Gerek Makriköyü'nde gerek Laleli civarında cemiyetimize dâhil olmak arzusunda bulunan hemşirelerimizin bu şubelere müracaatları tavsiye ve ihzar olunur. *Hanımlara Mahsus Gazete*, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 7.

51 Yakup Salih adlı bir Osmanlı, Teâlî-i Vatan'ı şu satırlarla kutlamaktadır:

"Teâlî-i Vatan cemiyet-i muhteremesine!

Seza-i ulvî ve mukaddes cemiyet-i muhtereme; mahkûm-ı fenâ' [yok olmaya mahkûm] bir milleti rika-i esaretten kurtulup da şehrâh-ı medeniyyete dâhil olduğu bir zamanda nurun zulmete, ilmin cehalete galebesi için, kadınlığı tedenniden terakkiye, izmihlâlden i'tilaya saik olmak için teşekkül ettiniz. Maksadınız teâlî-i millet, idame-i namus-ı nisviyyet [kadınlık namusunu sürdürme] düsturunun ilerletmek, yürütmektir. Bunlar o kadar ulvî o kadar büyük ki onun liva-i ittihadı altında, zîr-i saye-i muhabbetinde –eminim– bütün Osmanlı hanımları birleşecekler.

Siz ey şanlı cemiyet-i muhtereme! Onlara yol gösterdiniz ve 'Haydi.. Senelerden beri afak ve etrafımızı muhit olan betaetten, rehavetten kurtulalım.. Kurtulalım da terakkiye, i'tilaya doğru pervaz edelim.. Hatveendaz olalım' dediniz. Evet bunun için sizlerin vücud-ı muhteremeniz

elzemdir.. Size ne yazsam, ne söylesem azdır.. Tebrik ederim; mukaddes, müteâlî cemiyetinizi bütün ruhumla, mevcudiyetimle tebrik ederim.. Var olunuz..

4 Mayıs 336

Yakup Salih"

Hanımlara Mahsus Gazete, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 5-6.

52 "İzmir'de Evliyazade Naciye Hanımefendiye", *Hanımlara Mahsus Gazete*, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 7.

53 *Hanımlara Mahsus Gazete*, II. Meşrutiyet öncesi de yayımlanmaktaydı. Bu dergiden yapılan bir seçki için bkz. *Yeni Harflerle Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908)*, haz. Mustafa Çiçekler ve Fatih Andı, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.

54 "Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti reise ve müessisesi ismetlu Nesime Yusuf Hanımefendi tarafından taziyet hakkında İngiltere kralı ile validesi Aleksandra hazerâtına çekilen telgrafnameye varid olan cevabnamenin suretidir:

Kral Edward'ın vefatı münasebetiyle Teâlî-i Vatan Cemiyeti'ni terkip eden Osmanlı hanım azalarının teessüs ve taziyetlerini mütezammın 10 Mayıs tarihli telgrafnamenizi Hariciye Nazarı Sör Edward Gray kral hazretlerine takdim etmiştir. Gerek zat-ı haşmetpenâhinin gerek aile-i kralînin ve bütün dünyadaki İngiliz tebaasının dûçar oldukları bu ziya'-i azim hakkında beyan ettiğiniz hissiyyat-i samimâneye kral hazretlerinin teşekkürât-ı mahsusesini ve cemiyetinizi valide-i kralî hakkında izhar ettiğiniz asar-ı teveccühâneden dolayı da müşarileyhanın ihtisasât-ı minnettarânesini tarafınıza tebliğe memur olduğumu beyan ile kesb-i şeref eyler.

Naçiz Bendeniz İngiltere Hariciye Nazarı Müsteşarı Louis Malle"

Hanımlara Mahsus Gazete, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 6.

55 " 'Kızlara Dair' Özdeyişler", *Hanımlara Mahsus Gazete*, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 4-5.

56 *Kadın*, sayı 7, 24 Teşrîn-i sânî 1324, s. 5; sayı 10, 15 Kânûn-ı evvel 1324, s. 12-14; sayı 13, 7 Kânûn-ı sânî 1324, s. 15-16.

57 "Mekteplere hizmet, tevsi-i malumata gayret, muhtacine muavenet" ve "mekteplerin ahvâl-i dâhiliyesini tetkik ile elimizden geldiği derecede noksanı ikmale çalışmak" derneğin amacı olarak gösteriliyordu. *Kadın*, sayı 5, 10 Teşrîn-i sânî 1324, s. 14.

58 *Kadın*, sayı 7, 24 Teşrîn-i sânî 1324, s. 5.

59 *Kadın*, sayı 13, 7 Kânûn-ı sânî 1324, s. 16.

60 "Kadınlar Kongresi ve Osmanlı Kadınları", *Yeni Gazete*, 22 Haziran 1909, s. 4; "Beynelmilel Kadınlar Kongresi ve Hakem Usulü", *Yeni Gazete*, 24 Haziran 1909, s. 3.

61 "Beyanname: Teâlî-i Nisvân'dan Sevgili Milletlerini", *Tanin*, 11 Teşrîn-i evvel 1911.

62 Sanayi'de çalışan Osmanlı kadınları için bkz. İbrahim Pertev, "Memleketimizde İşçilik ve Kadın", *Sanayi*, sayı 34, 15 Haziran 1334, s. 91.

63 *Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi – Nizamname*, Dersaadet: Matbaa-i Askeriyye, 1332, s. 2. Faaliyetleri için bkz. "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi", *İktisadiyyat Mecmuası*, sayı 23, 28 Temmuz 1332, s. 7; "Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi Hakkında", *İktisadiyyat Mecmuası*, sayı 27, 1 Eylül 1332, s. 7; *İktisadiyyat Mecmuası*, sayı 55, 10 Mayıs 1333, s. 7.

64 " 'Kızlara Dair' Özdeyişler", *Hanımlara Mahsus Gazete*, on altıncı sene, sayı 10, 20 Mayıs 1326, s. 4-5.

"Fikr-i İsti'nas"tan Feminizm'e: Osmanlı'da İktisat Dersleri

65 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Muslihiddin Âdil'in Görüşleri: Kadın ve 'Hukuk-ı Nisvân' ", *Toplumsal Tarih*, sayı 75, Mart 2000, s. 14-17.

66 *Hükümet-i Meşruta*, Mekteb-i İdadi-i Şahane kitabet muallimlerinden Ticaret-i Bahriye Meclisi zabıt kâtibi Esad Efendi'nin eseridir. İstanbul: Mihran Matbaası, 1293. Kitapla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, "Osmanlı Anayasacılık Hareketi ve 'Hükümet-i Meşruta' ", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi – Beşeri Bilimler*, cilt 6, 1978, s. 227-237.

67 *Hukuk-ı Esasiyye*, Muallim-i muhterem Sermed Efendi'nin Selanik Mekteb-i Hukuk birinci ve ikinci senelerinde takrir ettikleri notların mecmuasıdır, Selanik, 1324. İkinci cildi: *Hukuk-ı Esasiyye*, Muallim-i muhterem Sermed Efendi'nin Selanik Mekteb-i Hukuku'nda takrir eylediği notların mecmuasıdır. Mübeyyizi: Ahmed Cevdet, Selanik, 1325.

68 "Cemiyetler san'at, edebiyat, hayrât ve ianât, iktisad, ahlâk, mezheb misillu muhtelif mekâside taalluk edip devletin hatt-ı harekâtını ihzâr ve devlet üzerinde dolayısıyla büyük bir tesir icra eder."

69 "Hükûmet-i müstebidede her içtima' devlet için tehlikeli addedilirdi. İdare-i müstebidenin içtimaattan ne derece havf u hazer ettiği [korkup çekindiği], hatta üç arkadaşın bile bir yerde toplanmasına mani olunduğu cümlemizin malumudur."

70 Emine Semiye Hanım'ın yaşamı, düşüncesi ve eserleri için bkz. Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü: Emine Semiye – Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008; Kadriye Kaymaz, *Gölgedeki Kalem Emine Semiye – Bir Osmanlı Kadın Yazarının Düşünce Dünyası*, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

71 Emine Semiye, "Bir Hediye-i Fikriyye – Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma", *Bahçe*, sayı 21, 9 Kânûn-ı evvel 1324, s. 11-12. (Emine Semiye: Edirne Valisi Reşid Paşa zevcesi.)

"Hâlbuki safvet ve ulüvv-i cenâbı [alicenaplığı] maruf-ı âlem bulunan Türkler arasında bu yılanlara tesadüf edilmeli mi idi. Böyle yılanlar ki ilk hamle-i tehevvürlerinde [öfkelenmelerinde], bîçare nisvân-ı İslamı hedef ettiler! Vasıta-i tesettür olan çarşaflar yırtılmak, paralanmak, peçeler altındaki afif çehreler tırmalanmak, masum çocuklar didiklenmek gibi vahşiyane vukuat bizde görülmeli mi idi? Hayfa' ki [yazık ki] İstanbul'un en memerr-i nâs [herkesin geçtiği yol] olan mahallerinde bile bunlar görülmeye başladı!.. En ziyade şayan-ı teessüf olan ciheti ise bazen beş yüz kişinin hücumuna birden maruz kalmış olan iki üç hanımın ahvâl-i faciası karşısında oradaki memurin zabıtanın seyirci olması ve hür kardaşlarımızın çare-i selâmetine pek geç tevessül olunması değil mi?..

Acaba hürriyet demek aceze-i nisvânı ezmek midir?! Mamafih bunu böyle tefsir eden irticaiyyuna hadlerini bildirmek için Kasımpaşa'nın sopalı kadınları bile kâfi iken dirayetli, hamiyetli vatandaşlarımızca en sonra düşünülecek şeyin, nisvân-ı İslama ait mesail olduğunu nazar teessüf ve telehhüfle [esef ve kederle] görmekten kendimizi alamıyoruz.

Acaba umum efrâd-ı milletin nısfı ve ihtimal ki daha ziyadesi kadın değil midir?

Bahusus ki şer'iat-ı muhahher-i İslamiyye bize de müsaid-i imtiyazat vermemiş mi? Nimet-i hürriyetten tene'üm [istifade etmek] için bizim fazla metâlibe ihtiyacımız yoktur. Ulema-ı kirâmımız, bizde hukuk-ı nisvânın ne dereceye kadar vardığını hür olmak saadetine lâyık olmayan o irticaiyyuna iktiza ederse cebren anlatmalıdır ki biz de bundan böyle dûçar-ı gadr olmaktan korkmayalım!

Bizi kahr içinde yaşatmak isteyen irticaiyyun, hangi selâhiyetle cenâb-ı hakkın bahş ettiği, peygamberimizin büyüdüğü hukuk-ı nisvânı, yani hayat-ı beşeriyyedeki hakk-ı iştirakimizi inkâr etmek istiyorlar?!

Cemiyet teşkiliyle, yaşamak mecburiyetinde olan nev'-i beşerin kısm-ı azamı da kadınlardan mürekkebdir." s. 12.

***

Emine Semiye, "Bir Hediye-i Fikriyye – Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma -2-", *Bahçe*, sayı 23, 21 Kânûn-ı evvel 1324, s. 9-10.

"cenâb-ı hakk medeniyeti seviyor, zira medeni kavimlerini daha bahtiyar yaşatıyor.

Acaba bizde kadınların bu bahşâyiş-i ilahîden [tanrının şefkatinden] nasibi mi yok ki yalnız vezaif-i hayvaniyyeden gayrısına lâyık görülmüyorlar! Hayır, hayır! Bu asr-ı terakkide emin olunuz, ki Osmanlı kadınları da umumiyet nokta-ı nazarından hayat-ı medeniyyenin neden ibaret olduğuna, cahil erkeklerimizden ziyade vakıf ve onu meserretle derâguşa hazırdırlar!. Bunun hakikat olduğunu, ilân-ı hürriyetten beri erkeklerimiz arasında maatteessüf türeyen zükur irticaiyyûna bedel, kadınlarımızın muarız-ı medeniyyet bir hâl irae etmemeleri ve hatta hürriyetperverân ricâlimizden evvel onların zulüm ve hakarete dûçar olmaları isbat etmez mi?!

Mademki Osmanlı akvamının yarısından ziyadesini muhtevi olan kısm-ı nisvân medeniyyete tamamıyla müstaiddirler, ahrâr-ı ümmet namını taşıyan hamiyetli vatandaşlarımızın, bunu düşünerek bizi himaye etmeleri vazife-i vicdaniyyelerindendir. Çünkü biz de hürriyet ve medeniyyetten hissemizi istiyoruz." s. 9.

***

Emine Semiye, "Bir Hediye-i Fikriyye – Selanikli Hürriyetperver Vatandaşlarıma -3-", *Bahçe*, sayı 24, 30 Kânûn-ı evvel 1324, s. 11-12.

"Herhâlde şer'-i şerifin nisvânımıza bahşettiği hukuk nazar-ı itibardan dûn tutulmayarak etfâl-i nisvânımızın talim ve tahsillerine ziyade bir tenkid ve ihtimam ister.

Bizde kadınlardan niçin ufak tâcireler, vaizeler olmamış?! Nisvânımız, çarşılarda erkeklerle çene çalarak günaha gireceklerine, tâcirelerle alış veriş ederlerse daha iyi olmaz mı? Hatice'tül-kübra' valdemiz bir tâcire değil miydi?!"

72 "1 Teşrîn-i evvel 324, Selanik [mektup]

Evet; filhakika bir iki aydan beri devam eden 'feminizm, anti feminizm' meselesi ve nisvâna dair cereyan eden birçok keşmekeş-i efkâr arasında hep bir şeyler yazmak; hukukumuzu izah etmek, bazen hatta hemcinsimize muktedir olabildiğimiz bir derecede vezâifimizi irae edip efkâr-ı nisvânın terakkiyyat ve teâliyyatına hâdim olarak bu suretle bir evc-i terakkiyye [terakki doruğuna] doğru pervaz etmek [uçmak] üzere kanatlarını küşad eden cemiyetimize de eazz [en aziz] vezâifimizden olan en ulvî bir hizmeti ifa etmek kuvve-i kalemiyyesi olan hanımlarımızın ahz-ı amâli

idi. Lâkin acı bir hakikat, dilsuz [trajik] bir mahrumiyet cümleyi yegâne emeline nailiyetten men ediyordu, ki bu da nisvân-ı İslama mahsus ciddi bir gazetenin bile bulunmaması idi.

Kanun-ı Esasî'nin ilânından, matbuatın hürriyet-i tammesine nailiyetinden sonra yüzlerce nisvân kaleme sarıldı. Birçok, tadâdı gayr-i kabil gazeteler mevki-i intişâra vaz' edildi. Hatta hayfa' ki [yazık ki] yirmi otuz mizah gazetesi bile bu meyanda bulunduğu hâlde maalesef en mukaddes bir hizmeti ifa edecek efkâr-ı nisvânın terakkiyyat ve tekâmülâtına vasıta olacak ciddi bir gazetenin lüzum-ı vücudu kat'iyyen nazar-ı ehemmiyete alınmadı. Ne kadar yazık!..

Vakıa sair gazeteler var. Onların da neşriyatta bulunmaları mümkün. Fakat onların sütunları bu mebâhis için vasi bir mikyasda küşade bulundurulmağa amade değil...

İşte bütün terakki ve tekâmül fikirlerimizi, ve bu tahavvülât-ı azime ile canlanan emellerimizi tahdiş [incitme, kurcalama] eden, tekrar ezen, öldüren şu zehr-nâk [zehirli] [s. 11 / s. 13] mahrumiyete daha ne kadar zaman katlanacağımızı düşünür, manen ağlamak arzularını hissederken bu ihtiyacı takdir ve ismi müsemmasını tamamıyla göstermek üzere 'Kadın' namıyla bir risalenin neşrine teşebbüs buyuranları umum nisvân-ı İslam namına ve bütün samimiyet-i kalbimle tahsin ve tebrik ederim." Pakize Seni, "Kadın Risalesine: Asâr ve İrade", *Kadın*, 13 Teşrîn-i evvel 1324, s. 11, 13.

73 "Osmanlı Kadınları 'Şefkat' Cemiyet-i Hayriyyesi", *Kadın*, 13 Teşrîn-i evvel 1324, s. 13-15.

"Selanik nisvân-ı İslamından birkaç hamiyetperver hanım bir araya gelerek 'Şefkat' namıyla bir cemiyet-i hayriyye tesisine karar vermişlerdir. Şehrimizin hayat-ı içtimaiyyesinde ehemmiyeti ve millet-i Osmaniyye namına şerefi gayr-i kabil-i inkâr olan bu güzel teşebbüsü müessiseleri kuvve-i karibeye getirdikleri cihetle bu ay nihayetinde cemiyeti ilân ve iza kaydetmeleri mukarrerdir. Esası hakkında aldığımız malumata nazaran 'Şefkat' Cemiyet-i Hayriyyesi kavmiyet ve mezhep tefrik edilmeksizin sırf 'Osmanlı' kadınlarından mürekkep olacak ve intisab edecek azasından her ay bir hadd-ı muayyeneden aşağı olmamak üzere para toplayacağı gibi arzu eden hanımlardan da satılmak yahud muhtacîne aynen tevzi olunmak üzere eşya ve emtia dahi kabul edecektir. Cemiyetin nizamnamesi derdest tanzim olduğu cihetle buna dair bir iki nüsha sonra karielerimize icab eden tafsilat ve malumâtı tamamıyla verebileceğimizi ümid ederiz.

Ona intizaren hayırperver cemiyetlerden derece-i lüzumu hakkında birkaç söz söylemek isteriz.

[...] Mesela yalnız Londra şehrinde ahalinin sunuf-ı muhtelifesinden her biri için ayrı ayrı olmak üzere yüzlerce cemiyet-i hayriyye mevcuttur ve ekserisi memleketin en büyük ve en kibar kadınları tarafından idare olunur.

Bunları burada şimdi tadad etmek istemeyiz. Fakat gazetemizin takip edeceği maksaddan biri de memleketimizde kadınlarımızı umur-ı hayriyye ile iştigale sevk etmek olduğu cihetle gelecek nüshalarımızda memalik-i muhtelifedeki kadın cemiyyat-ı hayriyyesine dair tetkikat neşr etmek programımızda dâhildir.

Selanik'in Osmanlı Kadınları 'Şefkat' Cemiyet-i Hayriyyesi müessiseleri şehrimizdeki büyük bir noksanı ikmale çalışmakta olduklarından dolayı şayan-ı tebrikdirler. 'Kadın' gazetesi cemiyetin icraat ve muvaffakiyyatını fahr ve mübâhat ile neşr için sahifelerini daima açık bulunduracak ve kendi uhdesine terettüb eden hidmet ve muaveneti her vakit memnuniyetle ifaya çalışacaktır."

74 Zafer Toprak, "Eski Türkçe Yazında Temel Hak ve Özgürlükler", *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayını, 1992, s. 542.

75 *Hukuk-ı Esasiyye*, Muallim-i muhterem Sermed Efendi'nin Selanik Mekteb-i Hukuk birinci ve ikinci senelerinde takrir ettiği notların mecmuasıdır, Selanik, 1324; İkinci cildi: *Hukuk-ı Esasiyye*, Muallim-i muhterem Sermed Efendi'nin Selanik Mekteb-i Hukuku'nda takrir eylediği notların mecmuasıdır. Mübeyyizi: Ahmed Cevdet, Selanik, 1324.

76 Mehmed Cavid (Darülmuallimin ilm-i servet muallimi), *İlm-i İktisad*, ikinci kitap, İstanbul: Mihran Matbaası, 1315, s. 294-296.

77 M[uslihiddin] Adil, *İktisad Dersleri*, birinci kitap, Selanik: Zaman Matbaası, 1328.

78 M. Adil, *Mukayeseli Hukuk-ı İdare Dersleri*, birinci kitap, Selanik: Rumeli Matbaası, 1327; Muslihiddin Adil, *Mukayeseli Hukuku İdare*, birinci cilt, birinci kısım, İstanbul: Güneş Matbaası, 1933.

79 Muslihiddin Adil, *Malûmât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye*, İstanbul: Kitaphane-i İslam ve Askerî, Matbaa-i Amire, s. 333-331. Mekâtib-i idadiyye ve darü'l-muallimin-i bidaiyyelerin en son programlarına muvaffak olarak telif edilmiş ve mekâtib-i mezkûrede tedris edilmek üzere Maarif-i Umumiyye Nezaret-i celilesince resmen kabul buyurulmuştur.

80 Muslihiddin Adil'in belli başlı kitapları şunlardı: *Mukayeseli Hukuk-ı İdare Dersleri*, *İktisat Dersleri*, *Malumât-ı Hukukiyye*, *Malûmat-ı İktisadiyye*, *Malumât-ı Ahlâkiyye ve Medeniyye*, *Alman Hayat-ı İrfanı*, *Beynelmilel İçtimaiyyat Kongresi ve İntibalarım*, *Müsahâbât-ı Ahlâkiyye*, *Cumhuriyet Çocuklarına Malûmat-ı Vataniyye*, *Droits des minorités*

en Turquie (Nusret, Reşit, Cemil, Etem Beylerle birlikte), *Mukayeseli Hukuk-ı İdare.*

81 Muslihiddin Adil, *Beynelmilel İçtimaiyyat Kongresi ve İntibalarım*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1341/1338.

82 *Beynelmilel İçtimaiyyat Kongresi ve İntibalarım* için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap, 2013, s. 335-380. Uluslararası Solidarizm ve Türkiye bölümü.

83 M[uslihiddin] Adil, *İktisad Dersleri*, birinci kitap, Selanik: Zaman Matbaası, 1328.

84 Muslihiddin Adil de feminizm için Mehmed Cavid'in bulduğu nev'icad sözcüğü "isti'nas"ı kullanmıştı.

85 Mehmed Cavid (Darülmuallimin ilm-i servet muallimi), *İlm-i İktisad*, ikinci kitab, İstanbul: Mihran Matbaası, 1315, s. 294-296.

Osmanlı'da Alafranga Evlenme İlânları

86 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makalelerden geliştirildi: Zafer Toprak, "Osmanlı'da Alafranga Evlenme İlanları", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 44-46; "Osmanlı'da Alafranga Evlenme İlanları", *Aile Yazıları – 4 – Evlilik Kurumu ve İlişkileri*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990, s. 555-559.

87 Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap, 2013, s. 158-161.

88 "İlâncılık ve İzdivaç İlânları", *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 14, 15 Mayıs 1330, s. 218-220.

"İlânlar... Yalnız eşya ve emlâke münhasır değildir. Mesela: Avrupa'da en zengin aileye mensup olan kızlar iradlarını, maharetlerini, sinnlerini, zevc edinmek istedikleri erkeğin ne kıbâlde [karakterde], ne servet ve sanâtta bulunması matlub olduğunu ve bu şerâit dairesinde izdivaca talib olanların adreslerine müracaat etmeleri lâzım geleceğini, sonra evlenmek arzusunda bulunan erkekler maişetlerini, tabiatlerini, ailelerini, nasıl bir kız istediklerini yazarlar. Hatta Avrupa gazetelerinde her gün böyle izdivaç ilânlarına tesadüf olunur. Çünkü: izdivacın en kolayı, yine en doğru tariki budur. Çünkü bizde gelinlik bir kız olduğunu anlamak, sonra izdivaca talib bir genç bulunduğunu öğrenmek behemehâl tesadüfe bağlıdır. Mesela bir düğünde, bir nikâhta tesadüfen bir kız görülür. Beğenilirse kızlar koca bulur. Erkekler de bir nevi sefalet demek olan hayat-ı serseriyâneden kurtulur. Diğer bir tarz da vardır ki kapı kapı evden eve dolaşıp kız aramak. Bu hem külfetli hem de neticesiz bir çalışmadır. Hâlbuki: bu, nerede kaldığı meçhul Kurûn-ı Vustâ hurafeleriyle aile

teşkil olunamaz. Binaenaleyh evvel emirde tarafeyn yekdiğerinin seviyesini, seciyesini, varidatını öğrenmeli ondan sonra şerâit-i esasiyye-i izdivaç kararlaştırılmalıdır. Avrupa'da milyonerler bile ilânlar derc ettirerek izdivaç etmektedirler."

89 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 10, 17 Nisan 1330.

90 Agm

91 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 8, 3 Nisan 1330.

92 Agm

93 Agm

94 Agm

95 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 9, 10 Nisan 1330.

96 Agm

97 Agm

98 Agm

99 Agm

100 Agm

101 Agm

102 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 10, 17 Nisan 1330.

103 Agm

104 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 11, 24 Nisan 1330.

105 Agm

106 Agm

107 Agm

108 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 12, 1 Mayıs 1330.

109 Agm

110 Agm

111 Agm

112 Agm

113 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 13, 8 Mayıs 1330.

114 Agm

115 Agm

116 Agm

117 Agm

118 Agm

119 Agm

120 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 14, 15 Mayıs 1330.

121 Agm

122 *Beni Okuyunuz*, sayı 18, 12 Haziran 1330.

123 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 24, 24 Temmuz 1330.

124 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 23, 17 Temmuz 1330.

125 Agm

126 Agm

127 Agm

128 Agm

129 Agm

130 Agm

131 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 22, 10 Temmuz 1330.

132 Agm

133 *Musavver Ma'lûmât-ı Nafia*, sayı 24, 24 Temmuz 1330.

134 Agm

Cumhuriyet Arifesi Evlilik Üzerine Bir Anket: Görücülük Mü? Görüşücülük Mü?

135 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Cumhuriyet Arifesi Evlilik Üzerine Bir Anket: Görücülük Mü? Görüşücülük Mü?", *Tarih ve Toplum*, sayı 50, Şubat 1988, s. 32-34.

136 "Süs'ün İstimzacı: Görücülük mü? Görüşücülük mü?", *Süs*, sene 1, sayı 3, 30 Haziran 1339 [1923], s. 15; *Süs*, sene 1, sayı 4, 7 Temmuz 1339, s. 15; *Süs*, sene 1, sayı 6, 21 Temmuz 1339, s. 14-15; *Süs*, sene 1, sayı 7, 28 Temmuz 1339, s. 13-15.

137 İbnülrefik Ahmed Nuri, "Görücülük Görüşücülük", *Kelebek*, sene 1, sayı 17, 2 Ağustos 1339, s. 4-5.

"Karıların Sâhib-kırânı" ya da Kadınların Fatihi: Jeanne d'Arc

138 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Osmanlı'nın Dört Jeanne d'Arc'ı – 'Karıların Sâhib-kırânı Jan Dark' ", *Toplumsal Tarih*, sayı 75, Mart 2000, s. 4-9.

139 "Dünyanın En Büyük 10 Kadını – Büyük Kadın Ne Demektir?", *Resimli Ay*, yıl 6, sayı 11, Kânunusani 1930, s. 23-24.

140 Ahmed Midhad, *Kâinât Zeyl-i Kâinât: Fransa*, İstanbul: Kırk Anbar Matbaası, 1292.

141 Midhad Murad, *Tarih-i Umumî*, cilt 4, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1305, s. 200-206.

142 Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Âlâm*, cilt 4, İstanbul: Mihran Matbaası, 1311, s. 2458-59.

143 Mehmed Sedad, *Jan Dark*, İstanbul: İtimat Kütüphanesi, 1331.

144 Millî Mücadele yıllarında, aynı ölçekte olmasa da, Türkiye de kendi Jan Dark'ını bulmuştu. İlknur Bektaş, *Milli Mücadele'de Bir Kadın Üsteğmen – Kara Fatma – "Artık kadın erkek yok, artık istiklal var!"*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Müstehcen Avam Edebiyatı

145 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Müstehcen Avam Edebiyatı", *Tarih ve Toplum*, sayı 38, Şubat 1987, s. 25-28.

146 Selahaddin Asım, *Türk Kadınlığının Tereddîsi yahut Karılaşmak*, İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi, ty. Tereddî sözcüğü Fransızca *dégénérescence* anlamında kullanılıyordu. Kitap, şu satırla başlıyordu: "Hemen herkesçe malumdur ki Türk ve İslam kadınlığı ruhen ve içtima'en pek elim bir hüzâl [bitkinlik] ve inhitâta [düşkünlüğe] düştü".

147 "Şimdi edebiyat sahası bir çölü andırıyor. Bugün şairlerimizin birçoğunu dinleyiniz. Hep aynı terane, yani vatanî hislerden, millî duygulardan uzak bir aşk edebiyatının mevcudiyetini sezersiniz. Bu şiirlerde hasta bir ruh inletisi vardır. Mısralar üzerinde bir Âşık Kerem bedbahtîsi çalkanır durur. İstanbul Darülfünunu'nda Türk edebiyatı tarihi müderrisi Köprülüzade Fuad Bey bir makalesinde bu acılıklara temas eder. 'Meş'um mütareke devresinde memleket müstevlîlerin korkunç ve zalim esareti altında inlerken edebî mecmualardan sütun sütun Sadabat şarkıları neşrolunurdu. Bugün hür ve müstakil yaşadığımız topraklar üstünde yeni bir hayat yaratmak istediğimiz bir esnada, şiirlerimiz bedbin ve tamamıyla marazi bir hâl ile malûl... Hayatla bu kadar alakasını kesmiş bir edebiyat sahte ve marazi değildir de nedir?..' Fuad Bey'in şu cümleleri hakikati ne güzel tasvir eder. Cidden bugünkü edebiyatımız çok aksak ve dikenli bir yolda, aynı zamanda yürüyemeyecek bir hâlde bulunuyor... Bu mâniaları bertaraf etmeliyiz. Fakat bu maluliyet yalnız nazım şekillerinde mevcut değildir; nesir de aynı fena manzarayı arz eder. Son zamanlarda 'millî roman' diye sonradan yetişme birçok muharririn çıkardığı eserler, millî hayatı tasvir etmez ve yine söyleyebiliriz ki mevzu hepsinde küçük tahavvüller ve farklar müstesna hemen hemen aynıdır. Bu muharrirlerden birçoğu hiçbir edebî kıymet arz etmeyen sözde romanlarında, hayatın en kirli ve en entrikalı safhalarını tasvir etmek cihetine gitmişlerdir. Unutmamalıyız

ki hayat bu bayağı eserlerde tasvir edildiği kadar hiçbir zaman acı ve o kadar iğrenç değildir ve bu gibi kitaplar ailelerimizin harimine de sokulmamalıdır. Bu gibi eserlerin ahlâk üzerine yapabileceği tesirâtı takdir eden aile reisleri şüphesiz bu tarzda hareket ederler... Roman sahasında millî hayatı tasvir eden eserlerin ancak parmakla sayılabilecek adedine malikiz. Tiyatro eserlerine gelince... Yeni hayatın muhtelif safhalarını canlandıracak piyeslere, yani mefkûre eserlerine hiç tesadüf edemiyoruz. Tiyatromuz da aynı hâl-i perişanîde. Fransızların fuhuş ve zina piyeslerini adapte ve vaz'-ı sahne etmekle meşgulüz. Mevzular muttarid, aile geçimsizliklerini, bayağı muaşakaları ve karı koca ihanetlerini tasvir eder. Bu fuhuş ve zina piyeslerinin fesatlıklarından bahseden Şair-i Azâm Abdülhak Hamid Bey, Avrupa'da bu gibi temaşa eserlerinin halk tabakaları üzerinde hiçbir tesir yapmadığı, çünkü halkın kâfi derecede tenevvür etmiş bulunduğu, onların ancak bu gibi eserler karşısında gülüp geçtiklerini, bizde ise bu gibi temaşa eserlerinin halkımıza âdeta ahlâksızlık dersleri verdiğini, zira halkımızın kâfi derecede tenevvür etmiş bulunmadığını söyleyerek artık millî hayatı tasvir edecek ve mefkûrenin tadını halkımıza tattıracak, temaşa eserlerine muhtaç bulunduğumuzu genç nesle beyan ederiz. Şair-i Azâm'ın şu mütalaası çok doğrudur. Filhakika temaşa eserlerimizi de ıslah etmek mecburiyetindeyiz. Bu sahada da inkılâbın ideallerini tasvir edebilecek eserlere muhtacız..." Refik Sıdkı, *İnkılâblar Muvacehesinde Türk İnkılâbı*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1927, s. 184-186.

148 M.S., *Alafranga Bir Hanım – Ahlâk-ı Nisvâniyyeyi Musavver Romandır*, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1329.

149 Bin Bir Buse dizilerinin bir kısmı yeni harflere çevrilmiştir. Bkz. *Bin Bir Buse – 1923-24 İstanbul'unda Erotik Bir Dergi*, Haz. Ömer Türkoğlu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

150 Selahaddin Enis, *Zaniyeler*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339.

151 Selahaddin Enis'in yaşam öyküsü, eserleri ve sanat anlayışı için bkz. Nur Gürani Arslan, *Selahattin Enis'in Romanlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarına Bir Bakış*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2003.

152 Cevdet Kudret, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, 3. basım, İstanbul: Varlık Yayınları, 1974, s. 13-14.

İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar (1914-1933)

153 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makalelerden geliştirildi: Zafer Toprak, "İstanbul'da Fuhuş ve Zührevi Hastalıklar 1914-1933", *Tarih ve Toplum*, sayı 39, Mart 1987, s. 31-40; "Tarihçiliğin Alanı: Frenginin Tarihi", *Tarih Vakfı'ndan Haberler*, sayı 18, Aralık 1992, s. 9; "Fuhuş",

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 342-345; "Genelevler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, s. 392-393.

154 Ahmed Rasim, *Fuhş-i Atîk (Eski Fuhuş Hayatı)*, İstanbul: İskit Yayını, 1958, s. vi.

155 Claude Quétel, *Le Mal de Naples: histoire de la syphilis*, Paris: Editions Seghers, 1986.

156 Genel olarak toplumsal hastalıkların dökümü ve tedavi çareleri için bkz. İsmail Kenan (İstanbul Himâye-i Etfâl Cemiyeti Tabibi), *İçtimaî Hastalıklardan Tahaffuz ve Vikaye Çareleri*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası, 1342/1924. Kitapta yer alan ana başlıklar şöyle: Verem, Frengi, Fuhuş, Belsoğukluğu, Sıtma, Marazî akamet [kısırlık], Keyfi akamet, İskât-ı cenîn [çocuk düşürme], Feminist cereyanları, Tozlar âlemi, Gripten tahaffuz [korunma] ve vikaye, Aşılarla tahaffuzu kabil olan emrâz (çiçek, tifo, kolera, veba), Serumlarla tahaffuzu kabil olan emrâz (tetanos / kazıklı humma, difteri), Dâ-ül-küûl [alkolizm], Kokain-morfin-esrar, Tütün, Eter, İntiharlar.

157 Patrick Wald-Lasowski, *Syphilis: Essai sur la littérature française du XIXème siècle*, Gallimard, 1982; Claude Quétel, *Le Mal de Naples: histoire de la syphilis*, Paris: Editions Seghers, 1986 (İngilizcesi *History of Syphilis*, The Johns Hopkins University Press, 1990.)

158 Mustafa Galib, *Fahişeler Hayatı ve Redaet-i Ahlâkiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1338, s. 3.

159 Ahmed Rasim "eski fuhşu" şu satırlarla yansıtıyordu:

"Bizde hükûmetin murakabesi altında olarak umumhane açılması tarihi zannederim ki yarım asrı ancak geçer. Gerçi Acemin eskiden Çivizade adıyla mârûf birinden müntekil olduğunu işittimse de bununla emsâlinin bir nevi hükûmet kontrolü altında bulunduğu zamanlarda Beyoğlu, Galata ve havalisi pek ziyade civcivliydi. Payitahtta fuhşu aleniyete döken 'Kemeraltı', 'Çeçekçi', 'Yenişehir Ovası' gitgide İstanbul dâhilinde de Yenicami şırfıntısı takımını yüze çıkarmıştı. Mezarlık orospusu tâbirinin eski delâleti de bizi şehrin sur haricinde, Üsküdar'ın tepelerinde Haydarpaşa'ya doğru sarkan serviliklerinde bir küçük kötü topluluğun vücudundan haberdar eder." Ahmed Rasim, *Fuhş-i Atîk (Eski Fuhuş Hayatı)*, İstanbul: İskit Yayını, 1958, ilk baskı 1340 [1924], s. 207.

"Aksaray cidden bir muhitti. Evvelemirde, Şekerci Sokağı'ndaki 'Kaymak', 'Hürmüz' gibi fuhuşhanelerle bunlardan az çok müstakil geçinen koltuklar, Çapa Çeşmesi bükümtüleri arasındaki 'Acem', 'Bahri' ve tevabii hemen hemen muntazam bir teşkilâtı andırırdı. Bu yerlerde

başta 'Kaymak tabağı' lakabıyla maruf, fevkalâde şişman bir kadın ile 'Hürmüz', 'Hâlet', 'Fıtnat', 'Kanbur Esma', 'Bahrî', 'Kalfa Hanım' vesaire tertibata nezaret ederlerdi." Ahmed Rasim, *Fuhş-i Atîk (Eski Fuhuş Hayatı)*, İstanbul: İskit Yayını, 1958, ilk baskı 1340 [1924], s. 202.

160 "Fahişeler Arasında Ekseriyeti Rum Kadınları Teşkil Ediyor", *Son Saat*, 27 Mart 1925.

161 Hüseyin Rahmi, *Namusla Açlık Mes'elesi*, İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1945, s. 12.

162 "Kadınların evlerindeki işlerini bırakarak tiyatroya gitmelerini doğru bulacak insaf sahibi bir kadın dahi tasavvur edilemez. Öyle iken son zamanlarda maalesef şehrimizde bu yola sapan hatunların çoğalmakta oldukları görülmekte ve asıl garibi, hattâ fecii de, böylelerine zevclerinin hiç ses çıkarmamalarıdır. Yazık, çok yazık, İstanbul hanımları bu mevzuda, tiyatronun adını dahi bilmeyen Anadolu nene ve bacılarından ibret alıp, kendilerine gelmelidirler. Yoksa korkarız ki, bu tiyatro düşkünü hanımların evleri de birer 'lubiyyat' yeri hâline gelir ve sonunda çatıları da başlarına yıkılır." "Kadın Tiyatroya Gidemez", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, s. 250.

163 Kitabın yazılış nedeni şu satırlarla ifade ediliyordu: "Bu kitabı niçin yazdık? Harsî ve millî inkılâblarımızla adım atan içtimaî ve asrî inkılâblarımız arasında kadınlık inkılâbı maalesef hazmedilememiş; layıkıyla anlaşılamamıştır. Biz kadınlıkta inkılâbı şeklî ve bedenî değil ilmî ve ruhî olarak görmek isterdik. Maalesef kadınlarımız ve kızlarımız inkılâbı, asrîliği; tırnak parlatmak, dudak boyamak, dans etmek suretinde temsil eylemişlerdir. Bir Fransız arkadaşımız; –'Belki bütün kadınlarınız namuslu ve ağırbaşlıdırlar. Fakat maalesef namuslu kadınlar gibi giyinmiyorlar' dedi. Bir ecnebînin kadınlarımız hakkındaki bu telakkisi göğsümüzü kabartacak bir şekl-i intiba' değildir. Kadınlarımızın sapmış oldukları yol çok korkunç, çok derindir. Biz bu kitabı, bu kitapta yaşayan tiplerin feci akıbetlerini, onları bu korkunç ve derin yolun iğrenç maceralarından uzaklaştırmak endişesiyle yazdık. Bu kitaptaki satırların birkaçı maceraperest sergüzeştcû sokak ve çayır kızları hakkında bir fikir verebilirse bahtiyarız". Safaeddin Rıza, *Sokak ve Çayır Kızları*, İstanbul: Sühulet Matbaası, 1341, s. 2.

164 Feminist bir Kürt aydını, Mevlânzâde Rıfat için bkz. Mithat Kutlar, *Nuriye Ulviye Mevlan ve Kadınlar Dünyası'nda Kürtler*, İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2010.

165 Selahaddin Asım, *Türk Kadınlığının Tereddîsi yahut Karılaşmak*, İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi, ty, s. 211-214. Kitabın Latin harfleriyle

yeni basımı için bkz. *Osmanlı Kadınlığının Durumu*, haz. Metin Martı, İstanbul: Arba Araştırma, Basım Yayın Tic., 1989.

166 Bu mekânlarla ilgili daha olumlu bir değerlendirme için bkz. Serınet Muhtar Alus, "Eski Kuşdili, Yoğurtçu, Kurbağalıdere", *Resimli Tarih Mecmuası*, cilt 2, sayı 14, Şubat 1951, s. 592-594; Serınet Muhtar Alus, "Göksu ve Âlemleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, cilt 2, sayı 22, Ekim 1951, s. 1032-1036.

167 Serınet Muhtar Alus, "Eski Galata'nın Eğlence Yerleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, cilt 2, sayı 15, Mart 1951, s. 640-642.

168 Sermet Muhtar Alus, "Eski Beyoğlu Âdet ve Alemleri", *Resimli Tarih Mecmuası*, cilt 2, sayı 16, Nisan 1951, s. 688-690.

169 Clarence Richard Johnson, M.A., *Constantinople Today or the Pathfinder Survey of Constantinople*, New York: The Macmillan Company, 1922, s. 360.

170 "Emrâz-ı zühreviyye hey'et-i teftişiyyesi", Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, Dördüncü cilt: Kavanin, nizamat ve talimat-ı sıhhiyye-i belediye, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1331 [1915], s. 283-290.

171 "Altıncı Daire-i Belediye dâhilinde bulunan bazı hususi hanelerin hidemât-ı sıhhiyyesine dair talimatname", Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, Dördüncü cilt: Kavanin, nizamat ve talimat-ı sıhhiyye-i belediye, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1331 [1915], s. 291-295.

172 "Frengiye karşı beyanname-i sıhhi", Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, Dördüncü cilt: Kavanin, nizamat ve talimat-ı sıhhiyye-i belediye, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1331 [1915] s. 296-299.

173 "Altıncı daire-i belediye dâhilinde bulunan bazı hususi hanelerin hidemât-ı sıhhiyyesine dair talimatname (14 Şubat 1299)", Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)*, İstanbul: R. Zellic Basımevi, 1946, s. 185-186.

174 "Emrâz-ı zühreviyyenin men'-i sirayeti hakkında nizamname", 5 Ekim 1331 [1915], *Düstur*, İkinci Tertip, cilt 7, s. 769, *Takvim-i Vakayi*, sayı 2328.

175 "Beyoğlu Nisa Hastahanesi", Osman Nuri [Ergin], *Mecelle-i Umur-ı Belediyye*, Dördüncü cilt: Kavanin, nizamat ve talimat-ı sıhhiyye-i belediye, İstanbul: Arşak Garoyan Matbaası, 1331 [1915] s. 434.

176 "Fuhuş ile ciddi surette mücadeleye karar vermiş olan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Beyefendi, yeni ve mühim bir karar ittihaz etmiş, ve buna ait hazırlanan talimatname Başvekâlete takdim olunmuştur. Bu talimatnameye nazaran, bundan sonra umumhane açılması tamamiyle menedilmiştir. Büyük şehirlerde mevcut, ve her suretle olursa olsun, seddedilen

umumhaneler bir daha açılmıyacaktır. Kapanan bu gibi sefahat evlerinin başka bir yerde de açılmasına müsaade edilmeyecektir. Küçük yerlerdeki umumhaneler de derhal kapatılacaktır. Umumhanelerden çıkan kadınların başka evlerde toplanmaları, birden fazlasının aynı yerde ikamet etmeleri, sokaklarda gezmeleri menedilecektir. Bu gibi kadınların otellere, pansiyonlara girmeleri de memnudur. Buna ait talimatnamede, daha başka teferruat da tesbit edilmiştir." "Fuhuşla Mücadele", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1930.

177 "Dahiliye ve Sıhhiye Vekâletleri tarafından hazırlanan fuhuşla mücadele talimatnamesi Ankara'da tatbik edilmeğe başlanmıştır. Ankara'daki umumhanelerin hepsi kapatılmıştır. Yalnız bir umumhane kalmıştır. Bu umumhane de kapanmak üzeredir. Sermayeler memleketlerine gönderilmişlerdir. Talimatname gelir gelmez şehrimizde de tatbikine başlanacaktır. Talimatname dün geç vakte kadar gelmemişti. Bugün tebliğ edilmesine intizar edilmektedir. Şehrimizde tahminen 500 kadar randevu evi bulunmaktadır. Bu randevu evlerinin sahiplerinin kısmı azamını Rum kadınları idare etmektedir. Şehrimizde tahminen 1500 kadar vesikalı fahişe de bulunmaktadır. Zabıta-ı ahlâkiye şimdiden bu evleri ve bu kadınları tesbit etmektedir." "Fuhuşla Mücadele," *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1930.

178 Dâhiliye Vekâletince hazırlanmakta olan fuhuşla mücadele talimatnamesine yeni bir tamim ilâve edilmiştir. Bu tamim şudur: "Talimatnamede işaret olunan bütün noktalar takip ve tatbik edilirken her şeyden evvel gözetilmesi, mazbut ve masun bulundurulması lâzım gelen cihet, vatandaşların ve Türkiye'de Türk kanunlarının himayesinde bulunan ecnebilerin hürriyet ve haysiyetidir. Binaenaleyh irtikâp edilmiş bir cürüm olmadıkça hiç bir kimsenin hürriyet ve haysiyetine, haysiyet ve namusuna meskeninin masuniyetine tecavüz ve iz'ac mana ve mahiyetinde hiç bir harekette bulunulmaması, ketumiyet ve mahremiyete azami dikkat ve itina lâzımdır. Kanuni şerait haricinde her kim tarafından olursa olsun ev basmak sureti kat'iyede menedilmeli, mütecasirleri derhal kanunun hükmü yerine getirilmek üzere mahkemeye teslim edilmelidir. Fuhşu takip vesilesi nüfuz ve vazifei memuriyetini sui istimal eden memurun derhal eli işten çektirilir ve hakkında kanuni takibatta bulunulur. Vali Beylerin emir ve murakabeleri altında bulunan idare ve inzibat teşekkül ve kuvvetlerine, kanun ve nizamların kendilerine bahşettiği salâhiyetlere tevfikan hareket ve faaliyete girerek fuhşun men'ine müteveccih olan bu direktifler dairesinde icrayi mesai buyurmalarını ve icraat ve neticelerinden Vekâleti haberdar etmelerini rica ederim." "Fuhuşla Mücadele", *Cumhuriyet*, 4 Mart 1930.

179 "Fuhuşla ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi 12.11.1933 no: 15264", *Yürürlükteki Tüzüklerimiz*, cilt

1, Derleyenler: Hakkı Haydar Berksun, Nafi Demirkaya, Ekrem Ergüven, Ekrem Amaç, İstanbul: Dr. Nuri Akca Basımevi, 1949, s. 562-583.

180 Suat Derviş, *Fosforlu Cevriye*, İstanbul: May Yayınları, 1968, s. 117.

181 Mustafa Galib, *Fahişeler Hayatı ve Redaet-i Ahlâkiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1338, s. 3-8.

182 "Fahişenin Başı", *Karagöz*, 16. Sene, sayı 1661, 16 Şubat 1340 / Cumartesi / 10 Recep 1342.

II. Meşrutiyet Yıllarında "Hukuk-ı Nisvân" ya da Kadın Hukuku

183 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: "İkinci Meşrutiyet Yıllarında 'Hukuk-ı Nisvan' ya da Osmanlı Kadın Hukuku", *Toplumsal Tarih*, sayı 247, Ağustos 2014, s. 36-46.

184 Adhémar Esmein diye bilinen Jean Hippolyte Emmanuel Esmein (1848-1913) Fransa'nın anayasa hukuku ve hukuk tarihi üzerine ün salmış bir hukuk adamıydı. Douai ve Paris üniversitelerinde ceza hukuku, kanonik hukuk ve anayasa hukuku okuttu. *Nouvelle revue historique du droit français et étranger* adlı dergiyi çıkardı. 1904'te Moral ve Siyasal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

185 Léon Duguit, *Hukuk-ı Esasiyye*, 2 cilt, birinci cilt: Kaide-i Hukukiyye – Devlet Meselesi; ikinci cilt: Devlet Nazariyye-i Umumiyye, Mütercimi: Menemenlizade Edhem, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339. Telif ve Tercüme Hey'etince kabul olunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti neşriyatından: aded: 46 – Léon Duguit: Bordeaux Hukuk Fakültesi reis-i müderrisîni.

186 Raoul de la Grasserie (1839-1914) 19. yüzyıl kadın hakları savunucuları arasında yer alıyordu. Bkz. Raoul de la Glasserie, "Le Mouvement féministe et les droits de la femme", *Revue politique et parlementaire*, 1/3, 1894.

187 Raoul de la Grasserie, *Usul-i İntihâb – Milel-i muhtelifede cari olan intihâb usulünün mukayesesiyle tedkikat-ı ilmiyye ve siyasiyyeyi havidir (Memâlik-i Osmaniyye'deki usul-i intihâb dahi gösterilmiştir)*, Mütercimi: Islahat-ı Maliyye Komisyonu azasından Mehmed Ata, [İstanbul]: Kanaat Kütüphane ve Matbaası, 1329.

188 "Tercüme yalnız benim değildir. Oğlum Doktor Galib Naima'nın muavenet-i kamilesi olmamış olsaydı bunu yalnız başıma meydana çıkaramayacak idim."

189 Theodor Ludwig Wilhelm von Bischoff (1835-1843) kadınların tıp eğitimi görmelerine karşıydı. Gerekçe olarak kadınların erkeklere oranla "anatomik" açıdan daha düşük düzeyde olmalarını gösteriyordu. Bu

"teori"sini 1872 yılında yayımladığı *Das Studium und die Ausübung der Medicin durch Frauen* [Kadınların Tıp Eğitimi ve Uygulaması] adlı kitabında ele almıştı.

190 İslamda kadın hukuku için bkz. Muhammed Ferid Vecdi, *Müslüman Kadını*, Mütercimi: Mehmed Âkif, İstanbul: Ahmed Saki Bey Matbaası, 1325. Bu kitap önce *Sırat-ı Müstakim*'de tefrika edildi, ardından kitaba dönüştü. Yeni harflerle de basıldı: Sadeleştiren: Mahmud Çamdibi, İstanbul: Sinan Yayınevi, 1972; Kasım Emin, *Hürriyet-i Nisvân* (*Tahrirü'l-Mer'e* kitabının tercümesidir, Mütercimi: Zeki Magamez, Dersaadet: Kitabhane-i İslam ve Askerî, 1331; *Bekir Topaloğlu, İslâmda Kadın*, 10. baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1980; Yunus Vehbi Yavuz, *Kur'anda Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul: Bayrak Yayınları, 1999.

191 Babanzade İsmail Hakkı, *Hukuk-ı Esasiyye*, ikinci tab'ı, Kostantiniyye: Mülkiye Kütüphanesi, Müşterek'ül-menfa'a Osmanlı Matbaası, 1329.

192 Celaleddin Arif, *Hukuk-ı Esasiyye*, üçüncü tab'ı, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332.

193 Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kuşkusuz Cumhuriyet yıllarında da sürgit devam etti. Bu konuda bkz. Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti – Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

194 Muvaffak Akbay, *Umumî Amme Hukuku Dersleri*, birinci cilt, ikinci baskı, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1951; Yavuz Abadan, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1952; Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1985.

195 Léon Duguit, *Fransa'da Hürriyet-i Matbuat ve Matbuat Nizamnameleri*, Mütercimi: Mehmed Münir [Ertegün], İstanbul: Matbaa-i Amire, 1326. 15 sayfa.

196 Etem Menemencioğlu, *Léon Duguit'nin Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939. 224 sayfa.

197 Léon Duguit, *Kamu Hukuku Dersleri*, çev. Süheyp Derbil, Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1954. 170 sayfa.

198 Léon Duguit, *Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri*, Tercüme eden: Etem Menemencioğlu, İstanbul: Maarif Matbaası, 1939, s. 111-112.

Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi

199 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi", *Toplumsal Tarih*, sayı 51, Mart 1998, s. 7-14.

200 Sabiha Zekeriya'nın kızı Yıldız Sertel yayımladığı *Annem: Sabiha Sertel Kimdi Neler Yazdı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993) adlı eserinde *Büyük Mecmua*'dan söz ederken Mütareke dönemi sansürü nedeniyle derginin "bir yığın saçma sapan yazılarla dolu" olduğunu kaydediyor. Bu ifadesiyle Yıldız Sertel'in dergiyi görmediği anlaşılıyor ve dergi bu yargıyı hak etmiyor. Sabiha-Zekeriya Sertel ikilisinin yayın dünyamızda gösterdikleri başarı çizgisinin başlangıcı olan *Büyük Mecmua* basın dünyasında Cumhuriyet'in inşasına yönelik ilk kilit taşlarından birini oluşturdu.

201 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Türk Kadınlığının Terakkisi", *Büyük Mecmua*, sayı 1, 6 Mart 1919, s. 12.

202 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Kadınlığın Hukuku Bahsi", *Büyük Mecmua*, sayı 2, 13 Mart 1919, s. 29.

203 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Hilâl-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti", *Büyük Mecmua*, sayı 3, 20 Mart 1919, s. 41-42.

204 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Türk Feminizmi", *Büyük Mecmua*, sayı 4, 27 Mart 1919, s. 63.

205 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Südne ve Dadı Mektebi", *Büyük Mecmua*, sayı 8, 28 Mayıs 1919, s. 127.

206 Sabiha Zekeriya, "Kadın Sahifesi: Kadınlara Çalışma Hakkı", *Büyük Mecmua*, sayı 11, 18 Eylül 1919, s. 170.

207 Sabiha Zekeriya, "Kadınlık Sahifesi: Kadınlar ve İntihâb", *Büyük Mecmua*, sayı 14, 30 Teşrîn-i evvel 1919, s. 218-219.

208 S(abiha) Z(ekeriya), "Kadınlık Şuunu: Pamuk Ayşe Hanım'la Mülakat", *Büyük Mecmua*, sayı 15, 13 Teşrîn-i sânî 1919, s. 236-237.

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji

209 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makalelerden geliştirildi: Zafer Toprak, "Arnavutköy Amerikan Kız Koleji", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 317-318; "Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihinden Örnekler – Arnavutköy Amerikan Kız Koleji", *Tombak*, sayı 29, Aralık 1999, s. 48-50.

210 Bu yazının derlenişinde şu kaynaklardan yararlanıldı: Hester Donaldson Jenkins, *An Educational Ambassador to the Near East: The Story of Mary Mills Patrick and an American College in the Orient*, New York, 1925; Mary Mills Patrick, *A Bosphorus Adventure: Istanbul (Constantinople) Woman's College, 1871-1923*, Londra, 1934; Recep Ülke, *İstanbul Amerikan Kolejinin Tarihçesi*, İstanbul, 1965.

Darülfünun'a Kız Öğrencilerin Kabulü ve Gelenekçiler ile Yenilikçiler

211 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Darülfünun'a Kız Öğrencilerin Kabulü ve Gelenekçilerle Yenilikçiler", *Toplumsal Tarih*, sayı 249, Eylül 2014, s. 50-61.

212 "Müslüman Kadın Nasıl Olmalı?", *Sebilürreşad*, cilt 17, sayı 423, 19 Haziran 1335, s. 63. Halide Nusret Zorlutuna'nın yaşam öyküsü ve eserleri için bkz. Betül Çoşkun, *Ümmü'l Muharrirât Halide Nusret Zorlutuna*, İstanbul: Kitabevi, 2011; Zeki Gürel, *Hâlide Nusret Zorlutuna*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, 1988.

213 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi", *Büyük Mecmua*, sayı 5, 11 Nisan 1919, s. 67.

214 Mahmud Esad, "Nisa'iyyat – Tesettür-i Nisvân Meselesi Hakkında Son Söz", *Sebilürreşad*, sayı 279, 2 Kânûn-ı sânî 1329, s. 289-290.

215 II. Meşrutiyet yıllarında tesettür tartışmaları için bkz. Sadık Albayrak, *Meşrutiyet İstanbul'unda Kadın ve Sosyal Değişim*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2002. Aynı dönemde kadın ve din tartışmaları için bkz. Faik Bulut, *İttihat ve Terakki'de Milliyetçilik, Din ve Kadın Tartışmaları*, 2 cilt, İstanbul: Su Yayınları, 1999; Cihan Aktaş, *Tanzimat'tan Günümüze Kılık Kıyafet ve İktidar*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1989.

216 "Tesettür Muarızlarına Meydan Okunuyor", *Sebilürreşad*, sayı 282, 23 Kânûn-ı sânî 1329, s. 346; Halil, "Şu'un – Darü'l-hilafe – Tesettür-i Nisvân Hakkında", *Sebilürreşad*, sayı 282, 23 Kânûn-ı sânî 1329, s. 350; "Muhterem Sebilürreşad'a: Kalbleri iman, alınları ziya-i nurdan mahrum olanlar tesettürün fazilet ve ulviyyetini takdir edemezler", *Sebilürreşad*, cilt 12, sayı 288, 6 Mart 1330, s. 28-29.

217 İnâs Darülfünunu üzerine bugüne kadar değerli katkılarda bulunulmuştur. Bunların belli başlıları, yayımlanış tarihlerine göre şunlardır: Abdullah Uçman, "19. [20. olmalı –ZT] Yüzyıl Başlarından Bir Anket: 'Dârülfünûn'da Kadın'", *Tarih ve Toplum*, cilt 37, sayı 220, Nisan 2002, s. 225-230; Ali Arslan ve Özlem Akpınar, "İnas Darülfünunu (1914-1921)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt 6, sayı 2, 2005, s. 225-234; Ali Baltacıoğlu, "Darülmuallimat'tan İnas Darülfünunu'na", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, cilt 10, sayı 1, 2008, s. 91-102; Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sayı 38, Mart 2008, s. 89-109; Ali Arslan, Mustafa Selçuk ve Mehmet Nam, *Türkiye'nin İlk ve Tek Kız Üniversitesi – İnas Darülfünunu [1914-1919]*, İstanbul: İdil Yayıncılık, 2012; Mustafa Selçuk, "Osmanlı Son Döneminde Kızların Yüksek Öğ-

retimi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Sempozyumu – Kadın Belleğini Oluşturmada Kaynak Sorunu*, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Ortak Yayını, 2009, s. 77-83.

218 Şükûfe Nihal için bkz. Hülya Argunşah, *Bir Cumhuriyet Kadını – Şükûfe Nihal*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002 (ikinci baskısı İstanbul: Timaş Yayınları, 2011). Beş cilt olarak toplu eserleri için bkz. *Mor Kitaplık Kadın Tarihi ve Eserleri – Şükûfe Nihal – Bütün Eserleri*, haz. Yaprak Zihnioğlu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

219 "Darülfünunda Muhtelit Tedrisatın Akameti", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 7-406, 17 Nisan 1335, s. 154-155.

220 "Darü'l-Hikmet'ül-İslamiyye'nin Mühim Bir Müracaatı", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 7-406, 17 Nisan 1335, s. 148-150.

221 "Darülfünun ile Fıkhın ve Mesâil-i Şer'iyyenin Alakası Yokmuş!", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 15-414, 15 Mayıs 1335, s. 222-223.

222 "Maarif Nazırı Yanılıyor!", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 11-410, 1 Mayıs 1335, s. 193.

223 "Darülfünun'da Muhtelit Tedrisatın Akameti", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 7-406, 17 Nisan 1335, s. 154-155.

224 "Yine Darülfünun Tedrisatı", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 15-414, 15 Mayıs 1335, s. 223.

225 Ali Arslan, Mustafa Selçuk ve Mehmet Nam, *Türkiye'nin İlk ve Tek Kız Üniversitesi*, İstanbul: İdil Yayıncılık, 2012, s. 114-115.

226 "Büyük Mecmua'ya", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 11-410, 1 Mayıs 1335, s. 195-196.

227 "Hafta Musahabesi: Teceddüd Adımları", *Büyük Mecmua*, sayı 4, 27 Mart 1335, s. 49.

228 "Darülfünun Meclis-i Müderrisîn'i, Darülfünun talebe ve tâlibâtının badema bir arada tahsil görmesini müdür-i umuminin bir rey-i muhalifine karşı ekseriyet-i mutlaka ile taht-ı karara aldı. Müderrislerimizi bu kararlarından dolayı ayrıca tebrike lüzum görmüyoruz. Çünkü sadece bugünün mübrem bir ihtiyacını takdir etmiş, sadece vazifelerini yapmış oldular ki memleketin en yüksek bir ilim ve irfan mahfili mensupları için bu, çok bir şey değildir. Her yeni şeye olduğu gibi buna da itiraz edecek, ellerini kollarını sallayarak: 'Olur mu böyle şey efendim... Kıyamet alâmeti bunlar' yolsunda sözler sarf edecekler elbette bulunacaktır. Fakat bu gibilerin sesleri işitilmeyecek derecede kısılmıştır." "Darülfünun Tâlibâtı", *Büyük Mecmua*, sayı 4, 27 Mart 1335, s. 64.

229 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi", *Büyük Mecmua*, sayı 5, 11 Nisan 1919, s. 67.

230 Sabiha Zekeriya, "Darülfünun'da Kadın", *Büyük Mecmua*, sayı 6, 24 Nisan 1335, s. 89.

231 "Büyük Mecmua'ya", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 11-410, 1 Mayıs 1335, s. 195-196.

232 "Müslüman Kadın Nasıl Olmalı?" *Sebilürreşad*, cilt 17, sayı 423, 19 Haziran 1335, s. 63.

233 "Yine Darülfünun Tedrisatı", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 15-414, 15 Mayıs 1335, s. 223.

234 "Maarif Nazırı Yanılıyor!", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 11-410, 1 Mayıs 1335, s. 193.

235 "Darülfünun'da Muhtelit Tedrisatın Akameti", *Sebilürreşad*, cilt 16, sayı 7-406, 17 Nisan 1335, s. 154-155.

236 "Hafta Musahabesi: Teceddüt Adımları", *Büyük Mecmua*, sayı 4, 27 Mart 1335, s. 49.

237 Sabiha Zekeriya, "Kadınlığa Dair: Kız Darülfünunu Meselesi", *Büyük Mecmua*, sayı 5, 11 Nisan 1919, s. 67.

238 Sabiha Zekeriya, "Darülfünun'da Kadın", *Büyük Mecmua*, sayı 6, 24 Nisan 1335, s. 89-92.

Tesettürden Telebbüse: Millî Moda ve Çarşaf

239 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makalelerden geliştirildi: Zafer Toprak, " 'Milli Moda' ve Çarşaf", *Boğaziçi*, Kış 1989, s. 35-38; "Tesettürden Telebbüse ya da Çarşaf veya Elbise – 'Milli Moda' ve Çarşaf", *Tombak*, sayı 19, Nisan 1998, s. 52-63.

240 Ömer Seyfeddin, *İnci*, sayı 11, 1 Kânûn-ı evvel 1335 s. 11.

241 Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş evresinde yaşam tarzı ve moda anlayışındaki değişiklikler için bkz. İlbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, İstanbul: Truva Yayınları, 2006. Kitabın ilk baskısı: *Avrupa Yolunda Batılaşma ya da Batılılaşma: İstanbul'da Sosyal Değişmeler*, İstanbul: Truva Yayınları, 2005. Türkiye'de zihniyet değişimini etkileyen bir etmen olarak moda için bkz. Fatma Karabıyık Barbarosoğlu, *Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

242 Cenab Şahabeddin, "Bizde Nisaiyyun", *Evrak-ı Eyyam* içinde, Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1331, s. 118.

243 Zehra Hakkı, "Millî Moda", *İnci*, sayı 1, 1 Şubat 1919, s. 4.

244 Refik Halid, *Üç Nesil – Üç Hayat*, İstanbul: Semih Lutfi Kitabevi, [ty], s. 75.

245 Zehra Hakkı, "Millî Moda", *İnci*, sayı 1, 1 Şubat 1919, s. 4.

246 Agm, s. 4.

247 Agm, s. 4.

248 "Yeni Moda Cereyanları Etrafında: Nazar-ı Dikkati Celbeden Birkaç Model", *Yeni İnci*, sayı 1, Haziran 1338 [1922], s. 28.

249 "Yeni Moda Cereyanları Etrafında: Çarşaf Başlığı, Saç Modelleri", *Yeni İnci*, sayı 2, Temmuz 1338 [1922], arka kapak.

Mütareke İstanbul'unda Rus Avretler (1920-1923)

250 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "İstanbulluya Rusya'nın Armağanları: Haraşolar", *İstanbul*, sayı 1, 1992, s. 72-79.

251 Paul Herigaut, *Rus Ateşi – İstanbul'un İşgali Zamanındaki Zulümler*, Mütercimi: Ahmed İhsan, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1927. Kitabın alt başlığı şöyle: "İşgal zamanındaki İngiliz polis teşkilatının İstanbul'da yaptığı zulümleri yakından gören Fransız muharriri Paul Herigaut'nun yalnız isimleri değiştirilmiş olarak yazdığı hakiki roman".

252 Paul Herigaut, *Bir Haraşo – Acide russique: İstanbul'un İşgal Zamanında Bir Siyasi Facia*, Tercüme: Ahmed İhsan, İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1931.

253 İşgal İstanbul'u birçok yazarın ilgisini çekti ve bugüne değin üzerine geniş bir literatür oluştu. Bunların belli başlıları: *İstanbul 1920*, ed. Clarence Richard Johnson, M.A., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995; Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993; Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 1998; Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara: Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2006; Mehmet Törenek, *Türk Romanında İşgal İstanbul'u*, İstanbul: Kitabevi, 2002; Yalçın Ergül, *Yakup Kadri'nin Eserlerinde Mütareke İstanbulu*, Ankara: Hava Harp Okulu Matbaası, 2003; Mümin Yıldıztaş, *Yaralı Payitaht İstanbul'un İşgali*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010; Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul: Kitabevi, 2009; Tamer Erdoğan, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, İstanbul: Kanat Kitap, 2005; Devrim Vardar, *İstanbul'un İşgali 1918-1923*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2011; İ. Hakkı Sunata, *İstanbul'da İşgal Yılları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası

Kültür Yayınları, 2006; Kemal Koçer, *Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Senelerinde M.M. Grubunun Gizli Faaliyeti)*, İstanbul. Vakit Basımevi, 1946; Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları*, 2 cilt, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975; Mahir Aydın, *İstanbul Kurtulurken – İstanbul'un Kurtuluş Bayramı*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011; Makbule Sarıkaya, *İşgal İstanbul'unda Kimsesiz Çocuklar ve Himaye-i Etfal Cemiyeti*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2014.

254 Mütareke yılları İstanbul'unda Beyaz Ruslarla ilgili olarak bkz. Oya Dağlar Macar ve Elçin Macar, *Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de*, İstanbul: Libra Kitap, 2010; Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2012.

255 "İstanbul Hayatı: Plaj ve Kadın", *Uyanış*, sene 37, cilt 66-2, sayı 41, 12 Eylül 1929, s. 677.

256 Malik Aksel, *İstanbul'un Ortası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1977, s. 71.

257 Nurullah Berk, Hüseyin Gezer, *50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1973, s. 18.

258 Celâl Sâhir, "Bedbaht İstida", *Süs*, 1. sene, sayı 12, 1 Eylül 1339, s. 3-5.

259 Ahmet Hamdi Başar, "Hatıralar: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e – Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü", *Barış Dünyası*, sayı 53, Ekim 1966, s. 60. 24 Mart 1921 günü gazeteler Tombala ile Mücadele Derneği'nin beyannamesini yayımlar.

260 "Dedikodu", *Türk Hayatı*, sayı 7, Haziran 1341, s. 18.

261 Mustafa Remzi, *Pastacı Kız*, İstanbul: Suhulet Matbaası, 1341, s. 2.

262 Mazhar Osman, "Hilâli Ahzar [Yeşilay], İçki Aleyhdarı Gençler Birliği", *Sıhhat Almanakı*, İstanbul: Kadar Matbaası, 1933, s. 781.

263 Mustafa Remzi, *Pastacı Kız*, İstanbul: Suhulet Matbaası, 1341.

264 "Rus Kadınların Teb'idi İsteniyor", *Tanin*, 21 Ağustos 1923, s. 3.

265 "Rus Kadınları ve Hanımların İstidası", *Tanin*, 22 Ağustos 1923, s. 2.

266 Celâl Sâhir, "Bedbaht İstida", *Süs*, 1. sene, sayı 12, 1 Eylül 1339, s. 3-5.

267 "Ah Matuçka!", *Karagöz*, 25 Temmuz 1341 [1925] / Cumartesi / 4 Muharrem 1344, sayı 1811.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin Damat Adayları: Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?

268 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Cumhuriyet Türkiyesi'nin Damat Adayları: Leylâ Hanımı Kim Alacak", *Toplumsal Tarih*, cilt 5, sayı 28, Nisan 1996, s. 6-12.

269 "Büyük Meraklı Müsabakamız: Leylâ Hanım'ı Kim Alacak? – Salih Paşa Ailesinin Gelinlik Kızı Leylâ Hanım'a Her Meslekten Birçok Talipler Var. 'Haftalık Mecmua' Karileri Bu Talipleri Sıra ile Tanıyacaklardır", *Haftalık Mecmua*, sayı 68, 1 Teşrîn-i sânî 1926, s. 6, 11.

270 Agm, s. 6, 11.

271 "Büyük Mükâfatlı Müsabakamız: Leylâ Hanım'ı Kim Alacak?.. Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Birçok Talipler Var. İlk Talip Doktor Necmeddin Şükrü Bey Aile Meclisinde Konuşuyor", *Haftalık Mecmua*, sayı 69, 8 Teşrîn-i sânî 1926, s. 4.

272 "Leylâ Hanım'ı Kim Alacak? Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına İkinci Talip", *Haftalık Mecmua*, sayı 70, 15 Teşrîn-i sânî 1926, s. 2.

273 "Leylâ Hanım'ı Kim Alacak? Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Üçüncü Talip", *Haftalık Mecmua*, sayı 71, 22 Teşrîn-i sânî 1926, s. 2.

274 "Leylâ Hanım'a Dördüncü Talip: Erkân-ı Harb Kaymakamı Selami Bey", *Haftalık Mecmua*, sayı 72, 29 Teşrîn-i sânî 1926, s. 2.

275 "Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Beşinci Talip: Tüccar Kürkçüzade Rıfat Bey", *Haftalık Mecmua*, sayı 73, 6 Kânûn-ı evvel 1926, s. 2.

276 "Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Altıncı Talip: Meşhur Muharrir Şinasi Hikmet Bey", *Haftalık Mecmua*, sayı 74, 13 Kânûn-ı evvel 1926, s. 2.

277 "Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Yedinci Talip: Mebus Muhtar Fevzi Bey", *Haftalık Mecmua*, sayı 75, 20 Kânûn-ı evvel 1926, s. 2.

278 "Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Sekizinci Talip: Müderris Fuad Hüsameddin Bey", *Haftalık Mecmua*, ikinci sene, sayı 76, 27 Kânûn-ı evvel 1926, s. 2.

279 "Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Dokuzuncu Talip: Yakın Akrabadan Ekrem Bey", *Haftalık Mecmua*, ikinci sene, sayı 77, 3 Kânûn-ı sânî 1927, s. 2.

280 "Haftalık Mecmua'nın Gelinlik Kızına Onuncu ve Sonuncu Talip: Musikişinas Ercümend Baha Bey", *Haftalık Mecmua*, ikinci sene, sayı 78, 10 Kânûn-ı sânî 1927, s. 2.

281 "Leylâ Hanım'la Ekrem Bey Evleniyor: Gelinlik Kız Müsabakamız Fevkalade Rağbet Kazanmış ve Ekrem Bey 1515 Rey Almıştır", *Haftalık Mecmua*, ikinci sene, sayı 85, 28 Şubat 1927, s. 2.

Cumhuriyet'in Damat Adaylarının Dikkatine: Mes'ud Bir Yuva Kurmak İçin Nasıl Bir Kızla Evlenmeli?

282 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Cumhuriyet Damat Adaylarının (1927) Dikkatine: Hangi Kızla Evlenmeli", *Toplumsal Tarih*, cilt 5, sayı 27, Mart 1996, s. 6-11.

283 "Hangi Kızla Evlenmeli?", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 87, 15 Mart 1927, s. 2.

284 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Ulviye Perihan Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 87, 15 Mart 1927, s. 2.

285 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Feriha Şevket Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 87, 15 Mart 1927, s. 2.

286 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Tahminin Fevkinde Alaka Uyandıran Yeni Anketimiz – Mediha Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 88, 21 Mart 1927, s. 2.

287 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Tahminin Fevkinde Alaka Uyandıran Yeni Anketimiz – Nevire Nermin Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 88, 21 Mart 1927, s. 2.

288 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Tahminin Fevkinde Alaka Uyandıran Yeni Anketimiz – Bedia Nuri Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 88, 21 Mart 1927, s. 2.

289 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Altıncı ve yedinci hanım kızlarımızı da bu nüshada tanıtıyoruz – Nimet Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 89, 28 Mart 1927, s. 2.

290 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Altıncı ve yedinci hanım kızlarımızı da bu nüshada tanıtıyoruz – Melahat Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 89, 28 Mart 1927, s. 2.

291 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Anketimiz bu nüshada nihayet buldu – Muazzez Cevad Hanım", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 90, 4 Nisan 1927, s. 2.

292 "Hangi Kızla Evlenmeli! – Anketimize iştirak eden binlerce kari'miz büyük bir ekseriyetle Mediha Hanım'a rey vermişlerdir – Kari'lerimizden Nejad Bey, Mediha Hanım gibi kızlarımız bulunsaydı, hiçbirimiz bekâr durmazdık! diyor", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 95, 9 Mayıs 1927, s. 2

293 "Hangi Kızla Evlenmeli? – Haftalık Mecmua yeni ve meraklı bir müsabaka açtı", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 87, 15 Mart 1927.

294 "Hangi Kızla Evlenmeli?", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 90, 4 Nisan 1927, s. 2.

295 "Mediha Hanım Gibi Kızla Evlenmeli!", *Haftalık Mecmua*, 2. sene, sayı 95, 9 Mayıs 1927, s. 2.

296 Selim Sırrı, "Hasene Hanım Oğluna Kız Arıyor", *Doğru Sözler*, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1332, s. 66-74.

Genç Kız ve Kadın İntiharları: Dr. Cemal Zeki'nin "Delişmen, Çılgın Kızlar"ı

297 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Dr. Cemal Zeki'nin 'Delişmen, Çılgın Kızlar'ı – Cumhuriyette Genç Kız ve Kadın İntiharları", *Toplumsal Tarih*, sayı 87, Mart 2001, s. 25-29. Son yıllarda Cumhuriyet'in erken dönemindeki intihar sorunu başka yazarların da ilgisini çekti. Bkz. Nazan Maksudyan, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın İntiharları: Islah, İnkâr, İskât", *Toplumsal Tarih*, sayı 188, Ağustos 2009, s. 60-66; Rüya Kılıç, "Erken Cumhuriyet Dönemi İstanbulu'nda İntihar: Toplum-Fert-Siyaset", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 10, sayı 3, Eylül 2013, s. 100-117; Rüya Kılıç, "Gerçeklik ve Kurgu Olarak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da İntihar", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 10, sayı 4, Aralık 2013, s. 43-70.

298 Bonnie G. Smith, *Changing Lives: Women in European History since 1700*, Lexington, Massachusetts Toronto: D.C. Heath & Company, 1989, s. 124.

299 Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012, s. 295-315. *Cumhuriyet ve Antropoloji* adlı kitabımızın "Osmanlı Proto-Antropolojisi ve Toplumsal Cinsiyet Irkçılığı" başlıklı bölümünde zekâ konusunda insan beynini okkaya vuran tezlere yer vermiştik.

300 Emile Durkheim, *Le Suicide: Étude de sociologie*, Paris: Félix Alcan, 1897.

301 Maurice Halbwachs, *Les Causes du suicide*, Paris: Félix Alcan, 1930.

302 Andrew Fred Henry ve James Franklin Short, *Suicide and Homicide: Some Economic, Sociological and Psychological Aspects of Aggression*, New York: Free Press, 1954.

303 Cemal Zeki, *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî*, İstanbul: Kader Matbaası, 1927.

304 Cemal Zeki, "Genç Kız ve Kadınlarda İntihar", *Türk Kadın Yolu*, sayı 30, 1 Ağustos 1927, s. 2-3.

305 Cemal Zeki, "Tıbbi Musahabeler: Çocuk Düşürtmek Hakkındaki Malthus Nazariyesinin İflası", *Türk Kadın Yolu*, sayı 19, 15 Eylül 1925, s. 3-5.

306 Cemal Zeki, "Tıbbi Musahabe: Çarliston ve Kadın", *Türk Kadın Yolu*, sayı 23, 15 Teşrîn-i sânî 1926, s. 1-2.

307 Cemal Zeki, "Tıbbi Musahabe: Verem ve İzdivaç", *Türk Kadın Yolu*, sayı 25, 1 Kânûn-ı sânî 1927.

308 Cemal Zeki, "Tıbbi Musahabe: Grip ve Kadınlarımız", *Türk Kadın Yolu*, sayı 27, 15 Şubat 1927, s. 3-4.

309 Cemal Zeki, *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî*, İstanbul: Kader Matbaası, 1927, s. 1.

310 İstanbul'daki bazı hanımların birtakım dileklerde bulunuşları yüzünden patlak veren "Birden fazla kadın alınmalı mı?" tartışmalarında "evet" deyişinden dolayı bir sürü tarizlere uğrayan devrin sinir ve akıl hastalıkları üstadı Profesör Doktor Mazhar Osman, bu tarizlere cevaben şu beyanatta bulunacaktı: "Beni tanıyanlar bilirler ki, hekimlikte çalışma sahama ne edebiyat ne de siyasiyat girmiştir. Taaddüd-i zevcât [birden fazla kadın almak] hakkındaki fikirlerimi söylemek ihtisasıma ait bir meseledir. Bu mevzu, mütehassısı bulunduğum ruhî hayatın bir safhasıdır. Bu hususta senelerden beri birikmiş fikirlerim var. Taaddüd-i zevcât şüphesiz ki, fuhşu çok tahdit eder. O hâlde sosyal hastalıkların en feci'i olan fuhşu azaltan, doğumları çoğaltan, kadını fahişelikten hanımefendiliğe, çocuğu piçlikten aile evlâtlığına yükselten böyle bir örf ve âdeti cebren kaldırmak elbette isabetli bir hareket değildir. Hele birçok defalar tekrar ettiğimiz gibi işin içinde zorlama yoksa, bu en faziletkâr ve hür bir usuldür. Bir zevcesiyle kanaat edemeyecek ruhî hâlette olan erkek, evi dışında fahişelerle ömür geçirecek, servetini sefahat yolunda sarf edecek, bitirecek, zührevi hastalıkları aile ocağına getirecek. Hâlbuki tekrar evlenirse servetini safahata değil, meşru bir aile teşkiline sarf eder, zevcelerinin her ikisi de temiz kalır. Düşünmelidir ki; Türkiye yalnız İstanbul'dan ibaret değildir. Zaten İstanbul'da birden fazla kadın almak, her babayiğidin harcı değildir. İktisat müsaade etmez. Fakat aynı hayatı Anadolu'ya da teşmile kalkışırsak, büsbütün gayri tabii bir iş yapmış oluruz. Kıskançlık meselesine gelince; doktor olmam dolayısıyla gördüğüm birçok ailelerden, ortak hayat yaşamış hanımefendilerin, kocalarını ezmeğe alışmış bugünkü küçük hanımlardan daha az me'sut ve daha çok şikâyetçi olmadığına şahit oldum. Esasen ortaklık olmasa da, kadınların birçoğu marazi mizaçları aynı kıskançlığın zebunudurlar. Kocasını kıskanır, kaynanasını kıskanır, görümcesini kıskanır, nihayet kedisini köpeğini, hâtta evde sevdiği bardağını bile kıskanır." "Birden Fazla Kadın Almak Faydalıdır", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, s. 37.

311 Besim Ömer Akalın, *Nüfus Siyasetinde Çocuk – Sağlam Nesil – Öjenizm – Sağlam Irk – Kısırlaştırma*, İstanbul: Ahmet İhsan Basımevi, 1938.

Genç Kız ve Kadın İntiharları: "Aşk Denilen Altın Tuzak"

312 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Genç Kız ve Kadın İntiharları II – Cumhuriyet Erkeğinin Kadın İmgesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 99, Mart 2002, s. 15-19.

313 Cemal Zeki, *Genç Kız ve Kadınlarda İntihar: Sebep, Korunma Çareleri – İçtimaî-Tıbbî*, İstanbul: Kader Matbaası, 1927.

314 "35 yıl önce, Büyük Millet Meclisi'nde Aile Hakları Kararnamesi müzakere edilirken İstanbul'daki bazı hanımların bir takım dileklerde bulunuşları yüzünden patlak veren birden fazla kadın alınmalı mı? tartışmalarında (Evet) deyişinden dolayı bir sürü ta'rizlere uğrayan devrin sinir ve akıl hastalıkları üstadı Profesör Doktor Mazhar Osman, bu ta'rizlere cevaben şu beyanatta bulunmuştu:

– Beni tanıyanlar bilirler ki, hekimlikte çalışma sahama ne edebiyat ne de siyasiyat girmiştir. Taaddüd-i zevcât [birden fazla kadın almak] hakkındaki fikirlerimi söylemek ihtisasıma ait bir meseledir. Bu mevzu, mütehassısı bulunduğum ruhî hayatın bir safhasıdır. Bu hususta senelerden beri birikmiş fikirlerim var. Taaddüd-i zevcât şüphesiz ki, fuhşu çok tahdit eder. O hâlde sosyal hastalıkların en feci'i olan fuhşu azaltan, doğumları çoğaltan, kadını fahişelikten hanımefendiliğe, çocuğu piçlikten aile evlâtlığına yükselten böyle bir örf ve âdeti cebren kaldırmak elbette isabetli bir hareket değildir. Hele birçok defalar tekrar ettiğimiz gibi işin içinde zorlama yoksa, bu en faziletkâr ve hür bir usuldür.

Bir zevcesiyle kanaat edemeyecek ruhî halette olan erkek, evi dışında fahişelerle ömür geçirecek, servetini sefahat yolunda sarf edecek, bitirecek, zührevi hastalıkları aile ocağına getirecek. Hâlbuki tekrar evlenirse servetini sefahata değil, meşru bir aile teşkiline sarf eder, zevcelerinin her ikisi de temiz kalır.

Düşünmelidir ki; Türkiye yalnız İstanbul'dan ibaret değildir. Zaten İstanbul'da birden fazla kadın almak, her babayiğidin harcı değildir. İktisat müsaade etmez. Fakat aynı hayatı Anadolu'ya da teşmile kalkışırsak, büsbütün gayritabii bir iş yapmış oluruz.

Kıskançlık meselesine gelince; doktor olmam dolayısıyla gördüğüm birçok ailelerden, ortak hayat yaşamış hanımefendilerin, kocalarını ezmeğe alışmış bugünkü küçük hanımlardan daha az me'sut ve daha çok şikâyetçi olmadığına şahit oldum. Esasen ortaklık olmasa da, kadınların birçoğu marazi mizacları aynı kıskançlığın zebunudurlar. Kocasını kıskanır, kaynanasını kıskanır, görümcesini kıskanır, nihayet kedisini, köpeğini, hâtta evde sevdiği bardağını bile kıskanır." "Birden Fazla Kadın Almak Faydalıdır", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, s. 37.

315 Cumhuriyet'in ilk onyıllarında frengi ile mücadele için bkz. Murat Arpacı, "Hastalık, Ulus ve Felaket: Türkiye'de Frengi ile Mücadele (1920-1950)", *Toplum ve Bilim*, sayı 130, 2014, s. 59-86.

Genç Kız ve Kadın İntiharları: Sosyologların ve Psikiyatristlerin Farklı Yorumları

316 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Sosyologların ve Psikiyatrist Hekimlerin Farklı Yorumları: Erken Cumhuriyet Genç Kız-Kadın İntiharları", *Toplumsal Tarih*, sayı 212, Ağustos 2011, s. 40-48.

317 "Tramvaylarda Erkeği Kadından Ayıran Perdeler Kalkınca", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, sayfa 303. 29 Aralık 1923 tarihli *Tanin*'den.

318 "İstanbul hanımlarının on, on beş senelik bir mücadeleden sonra elde ettikleri ilk hürriyet mükâfatı: Vapur ve tramvay perdelerinin ilgası. 'İnsanlar, vekayi'in büyük ve ser'i hoş ü huruşu içinde, en mühim tahavvüllerin bile genişliğini kavramaktan aciz bulunuyorlar. Bugün, hepimize oldukça sade bir inkılâb görünen 'perdelerin ilgası' keyfiyeti, hakikat hâlde, Türk kadının hayatının en muazzam istihâlelerinden biridir. Sultan Aziz devrinin adamlarından biri, mezarından kalkıp da bu manzarayı görseydi, parmağı ağzında kalırdı. Hâlbuki yukarıda derc ettiğimiz temsili resim, bundan böyle sık sık göreceğimiz bir manzaranın tasviridir ki nesl-i hazırda pek tabii görünüyor. Bari bu inkılâbı yüzümüze gözümüze bulaştırmamanın yolunu bulalım. Bu vazifede herkesten ziyade yeni neslin mefkûreci delikanlılarıyla, genç kızlarına teveccüh ediyor. Hürriyet madem çok güzel bir şeydir, onun kadrini bilmek lâzım gelmez mi? Bugün her zamankinden fazla kadının şerefine, haysiyetine, iffetine riayet mecburiyetiyle mükellefiz. Artık, bundan sonra, Türk kadınıyla erkeği yan yana, kol kola, diz dizedir. Fakat bu yakın temas hiçbir tarafı şaşırtmamalıdır. Yoksa, büyük inkılâbların aksülameline dûçar olmak felaketi vardır ki müşterek vazifemiz, her şeyden evvel buna mani olmaktır." *Resimli Gazete*, sene 1, sayı 17, 29 Kânûn-ı evvel 1339.

319 "Yukarıki rakamlardan müsteban olduğu veçhile bin üç yüz otuz dokuz senesi zarfında tımarhaneye 688 hasta girmiş, otuz sekiz senesinden kalanlar ile cem'an 1.034 hasta tedavi edilmiştir. Yirmi üç senelik duhul mukayesesine göre bir senede tımarhaneye giren meccanin adedinin bu miktara vasıl olduğu mesbuk değildir. Bu seneki duhulün diğer senelerden ziyade olmasının esbabı..." *İstanbul Emrâz-ı Akliyye ve Asabiyye Müessesesi Senelik Mesaisi*, [339-340], Kader Matbaası, 1925.

320 "Emrâz-ı asabiyyede: Bu muharebede bilhassa muharebe nevrozları tesmiye olunan emrâz-ı akliyye-i ruhiyye pek çok görünmüş, siper hayatı her askerde az çok iltihâb-ı âsab.... Muharebe nevrozu askerî etibba için bilinmesi mühim bir meseledir." Reşad Rıza, "1915 Senesinde Tedkik Edilen Mesail-i Mühimme-i Tıbbiyye", *Sıhhiyye Mecmuası*, yıl 3, sayı 8, Kânûn-ı sânî 1331, s. 1007-17.

321 Hilmi Ziya, "İntihar", *Felsefe ve İçtimaiyyat Mecmuası*, yıl 1, sayı 1, Mayıs 1927, s. 62-65; yıl 1, sayı 2, Haziran 1927, s. 139-143; yıl 1, sayı 3, Temmuz 1927, s. 212-216. Hilmi Ziya, makalenin giriş kısmında Durkheim'in *İntihar* kitabının önemini vurguluyordu: "Son günlerde intiharın nazar-ı dikkati celbedecek derecede çoğalması muharrirlerimizi bu mesele etrafında düşünmeğe sevk etti, *Hayat* mecmuasında Necmeddin Sadık Bey, intihar hakkında bir musahabe yazdığı gibi, yine bu mecmuanın 20'nci nüshasında Mösyö Bonnafous da, 'İntihar ve Cinnet', ismindeki makalesiyle bu mevzu'u tedkik etti. Nihayet, Ziya Gökalp'in Harb-i Umumî esnasında *Yeni Mecmua*'da intihara aid yazdığı bir makaleyi de zikr edecek olursak memleketimizde bu mesele hakkındaki ciddi mütalaaları toplamış oluruz. Bütün bu makale ve tetkiklerde esas olan içtimaiyyat usulü Durkheim'in intihar hakkındaki bu büyük eseridir. Gerek mezkûr eserin zaman ve tebeddüller fevkindeki kıymeti itibariyle, gerekse bütün memleketi yakından alakadar eden bu içtimaî hastalığın sebeplerini ve tedavi yollarını bulmak ihtiyacıyla mecmuamızın ilk nüshasına, mümkün olduğu kadar kısa ve veciz bir hülasasını derc etmeyi muvafik gördük. Hiçbir şahsi kanaat ilave etmeden, bahislerin ihtiva ettiği ana fikirleri naklediyoruz." s. 62.

322 Emile Durkheim, *İntihar – Toplumbilimsel İnceleme*, çev. Özer Ozankaya, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

323 Maurice Halbwachs, *Les causes du suicide*, Paris: Presses Universitaires de France, 2002.

324 Andrew F. Henry ve James F. Short, *Suicide and Homicide*, New York: Free Press, 1954.

325 Georges Minois, *Histoire du suicide – La société occidentale face à la mort volontaire*, Paris: Fayard, 1995.

326 *L'Histoire, Dossier: Le suicide*, sayı 189, Haziran 1995.

327 Massimo Borlandi ve Mahomed Cherkaoui (ed.), *Le Suicide – Un siècle après Durkheim*, Paris: Presses Universitaires de France, 2000.

328 Herbert Hendin, M.D., *Suicide in America*, New York & London: W. W. Norton & Company, 1982.

329 Lee A. Headley *Suicide in Asia and the Near East*, Berkeley; University of California Press, 1983.

330 Ronald W. Maris, *Social Forces in Urban Suicide*, Illinois: The Dorsey Press, 1969.

331 Jean Baechler, *Les suicides*, Paris: Editions Hermann, 2009.

332 Jack D. Douglas, *The Social Meanings of Suicide*, Princeton: Princeton University Press, 1967.

333 Victor Bailey, *"This Rash Act" – Suicide Across the Life Cycle in the Victorian City*, Stanford: Stanford University Press, 1998.

334 Sabiha Sertel'in ileriki yıllarda Marksizm'e kayışında gördüğü bu eğitimin önemli bir rolü olacaktı. Her zaman yoksuldan yana tavır koyacak, bir gazeteci olarak çalışanların karşılaştıkları sorunları gündemde tutacaktı. ABD'deki eğitimi ve gördüklerini, Ankara'da yayımlanan, o günlerin seçkin fikir dergisi *Hayat* dergisindeki bir makalesinde yazmıştı: Sabiha Zekeriya, "İçtimaiyyat: Amerika'da İçtimaî Say Sahasında Neler Gördüm", *Hayat Mecmuası*, cilt 1, sayı 2, Kânûn-ı evvel 1926, s. 13-15. Yazının ilk satırları şöyleydi: "Ameli sahada gördüklerimi yazabilmek için evvela kari'lerime içtimaî say hakkında bir fikir vermek isterim. İçtimaî say içtimaiyyat ilminin bir şubesi, daha doğrusu onun amelî sahada tatbikidir. İçtimaiyyat kendi usulü ile cemiyeti tedkik eder; içtimaî say bu ilmin usulleriyle meydana çıkarılan bozuklukları, yanlışları tedavi eder. İnsanlar her zaman bir içtimaî adaletsizlikten şikâyet ederler. Bu içtimaî adaletsizliğin doğurduğu muhtelif mektebler ve meslekler vardır. Cemiyet değiştikçe bu yanlışlıklar ve huzursuzluklar çoğalmış, her devirde yeni siyasî ve içtimaî sistemler yaratmıştır".

335 "Bütün Dünyada Gençler Niçin İntihar Ediyorlar?", *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 5-41, Temmuz 1927, s. 24-25.

336 Reşad Nuri, "Bir İntihar Şakası", *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 3-39, Mayıs 1927, s. 41-44.

337 Mehmed Said, "Şantaj İçin İntihar Edenler Ekseriyeti Teşkil Ederler", *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 12-48, Şubat 1928, s. 14-16.

338 "Asırlardan Beri İnsanlar Kendilerini Niçin Öldürüyorlar?", *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 12-48, Şubat 1928, s. 17-19.

339 "Gençler Niçin İntihar Ediyorlar?", *Resimli Ay*, cilt 4, sayı 2-38, Nisan 1927, s. 37-38

340 Max Bonnafous ve Necmeddin Sâdık, *İçtimaiyyat*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927. Kitapta yer alan intihar bölümü büyük ölçüde Durkheim'in *İntihar* adlı eserinin özeti mahiyetindeydi: "On İkinci Fasıl: İçtimaî Ahlâk Tatbikatı: İntihar", s. 199-215. Kitabın bu faslı şu konuları içeriyordu: Örf ilmi, ahlâk san'atı – İntiharın tarifi – İntihar ruhiyyat mütehassıslarını değil, içtimaiyatçıları alakadar eder. Her memleketin senevi intiharı daima aynıdır – İntiharın gayr-i içtimaî sebeplerle izahı: cinnet, ırk, veraset, coğrafi şerâit, taklid – İntiharın sebepleri içtimaidir – İntiharların enva'ı – Hodgam intihar ve izahı – Din ve intihar: Katoliklerde ve Protestanlarda intihar farkları – İzdivacın bahş ettiği intihar muafiyeti ve esbabı – Siyasî cemiyetin intihar üzerindeki

tesiri – İntihar, mefkûresizlik – Diğergam intihar: İbtidaî cemiyetlerde ve ordularda intiharın mahiyeti ve esbabı – İktisadî buhranlar esnasında intihar neden çoğalır? – Bunun sebebi fakr u safalet değildir – Buhranın mahiyeti – İntiharın çoğalmasına sebeb, ferdin cemiyetle alakasını kesmesidir – ahlâk buhranı – Bunun izale çaresi meslek zümrelerinin takviyesidir.

341 Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi, *Türkiye'de İntihar Olgusu Bibliyografyası*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991.

342 Max Bonnafous (Darülfünun ve Galatasaray Lisesi muallimlerinden) ve Necmeddin Sâdık (Darülfünun'da içtimaiyyat müderrisi), *İçtimaiyyat*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

343 Mehmed İzzet (İstanbul Darülfünunu müderrislerinden), *Yeni İçtimaiyyat Dersleri*, Tashihli ve ilaveli ikinci tab'ı, İstanbul: Devlet Matbaası, 1928. (Muallim mekteplerinde ve liselerin ikinci devre son sınıfında okutulmak üzere tertib olunmuştur.)

344 Alain Gleyze ve André Hasse, *Terbiye ve Ahlâka Müteallik Tatbikatıyla İçtimaiyyat Dersleri*, Mütercimi: Mehmed İzzet (İstanbul Darülfünunu müderrislerinden), İstanbul: İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi neşriyatı, 1924. Eserin aslı: *Notions de sociologie appliquée à la morale et à l'éducation*, Paris: Saint-Denis, 1922; Latin harflerine çevirisi: haz. Mehmed Kanar, İstanbul: İ.Ü. Sosyoloji Araştırma Merkezi ve Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı Yayını, 1998.

345 Ali Kâmi (Darüşşafaka müdürü ve içtimaiyyat muallimi), *İçtimaiyyat*, İstanbul: Kitaphane-i Hilmi, 1927. (Liselerin son sınıfında okunmak üzere Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'nin 1798 numaralı kararıyla kabul olunmuştur.)

346 Max Bonnafous ve Necmeddin Sâdık, *İçtimaiyyat*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927, s. 200.

347 "Bu hadiseler acaba, umumiyetle zannedildiği gibi yalnız ruhiyyat mütehassıslarını mı alakadar eder? Bu tetkik, neticede bu sualin cevabını verecektir. Fakat, bu hadisenin içtimaiyyata taalluk ettiğini derhâl gösterecek bazı deliller zikredebiliriz. Bütün istatistikler gösteriyor ki, aynı cemiyet dâhilinde, beş veya on seneyi tecavüz etmemek şartıyla, uzun bir devre esnasında intiharların adedi, çok mahsus surette daima aynıdır. Hatta, intihar âdetlerinin bu devam ve intizamında tevellüdât veya vefiyat miktarlarından daha fazla bir ayniyet ve intizam olduğu nazar-ı dikkati celbetmiştir. İntiharlarda bu nüfus hadiselerinden fazla bir daimiyyet olması, intiharın içtimaî bir hadise olduğunu ilk nazarda

göstermeğe, ve intiharların sebebini intihar edenlerin ferdî evsafından ziyade cemiyet dâhilinde aramak lâzım geldiğine kâfi bir delildir. Diğer taraftan, bir cemiyetin senevî intihar miktarlarında mühim bir tahavvül husule geldiği zaman, aynı senelerde o cemiyet dâhilinde derin içtimaî buhranlar olduğu görülmüştür. Bu müterafik tahavvül de, yukarıki faraziyeyi teyit edecek mahiyettedir. Mesela 1848 senesi bütün Avrupa cemiyetlerinde, intihar miktarının kuvvetle azaldığı görülüyor; aynı sene hemen hemen bütün Avrupa devletlerinin kuvvetli ihtilal hareketleriyle sarsıldığı devrelere tesadüf eder. Binaenaleyh evvelemirde intiharın gayr-i içtimaî (extra-social) sebeplerle izah edilip edilemeyeceğini tetkik edelim. Ondan sonra, intiharın içtimaî sebeplerden neş'et edip etmediğini arayacağız ve intiharın kanunlarını tayin etmeye çalışarak bu hadise karşısında ittihaz edilecek amele hatt-ı hareketi tespit edeceğiz. Bunlardan birincisi örfler ilmi tesisine aittir. İkinci iş, ahlâkın san'at kısmına taalluk eder." Max Bonnafous ve Necmeddin Sâdık, *İçtimaiyyat*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927, s. 200-201.

348 "İntiharı, gayr-i içtimaî, yahud cemiyet harici, ferdi sebeplerle izah etmek isteyenler cinnet, ırk, ırsiyyet, günî amiller (iklim, derece-i hararet ilah.) taklid gibi sebepleri ileri sürerler. Eğer cinnetten tevellüd intiharlar olsaydı, bunun, kuva-i akliyyeden yalnız birine ait hastalıktan, bir cinnet-i vâhideden 'monomanie'den tevellüd etmesi lâzım gelirdi. Ruhî emrâz tetkikâtı gösteriyor ki, tam manasıyla cinnet-i vâhide, yani yalnız bir kuvveyi haleldar eden ruhî hastalıklar yoktur. Ekser ahvalde bu gibi marazî 'intihar' ya sebepsiz 'ölüm fikr-i sâbiti' yahut hayalî sebeplere tabidir. (bersâmlar) Hâlbuki umumiyetle intiharların bir sebebi, hem hakiki sebepleri vardır. İstatistik rakamları bu faraziyeyi teyid ediyor. Mecnun kadınların adedi deli erkeklerin adedinden daha fazladır. Eğer intihar ile delilik arasında bir rabıta mevcud olsaydı, intiharın kadınlarda daha çok olması lâzım gelirdi. Hâlbuki bunun aksi vakidir. (Bir kadına mukabil dört erkek intihar ediyor.) Aynı suretle, cinnet Yahudilerde, diğer ırklardan fazladır, hâlbuki Yahudilerde intihar temayülü gayet zayıftır. Diğer taraftan, insanlar daha fazla sin-i kemâle vasıl oldukları zaman cinnete mübtela olurlar. Binaenaleyh bu yaşta intihar temayülü en fazla olmak lâzım gelirdi. Hâlbuki öyle değildir. İntihar temayülü, yaşla beraber artar; fakat 75 yaşındaki insanların intihar miktarı 35-40 yaşındakilerin çok fevkindedir." (Bu satırlarda dizgi hatası olmalı. "İntihar temayülü yaşla beraber 'azalır' " demesi gerekiyordu. Bir sonraki satırda da 75 ile 35-40 sayıları yer değiştirmeliydi.)

349 Emile Durkheim (Sorbon müderrislerinden), *Ahlâk Terbiyesi*, Mütercimi: Hüseyin Cahid, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

350 Necmeddin Sâdık, "İntihar Neden Çoğalıyor", *Hayat Mecmuası*, cilt 1, sayı 14, 3 Mart 1927, s. 261-262.

351 Max Bonnafous, "İstanbul'da İntihar", *Türk Antropoloji Mecmuası*, sayı 5, Ekim 1927, s. 19-37 ve sayı 6, Mart 1928, s. 19-28. Bu araştırmanın sonuçları Nazan Maksudyan'ın intihar üzerine yazdığı makalesinde de yer alıyor. Bkz. Nazan Maksudyan, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın İntiharları: Islah, İnkâr, İskât", *Toplumsal Tarih*, sayı 188, Ağustos 2009, s. 60-66.

352 "Birden Fazla Kadın Almak Faydalıdır", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, sayfa 37.

353 Fahreddin Kerim, "İçtimai Meseleler – İntihar Karşısında Ruhiyyatçı", *Hayat Mecmuası*, cilt 1, sayı 24, 12 Mayıs 1927, s. 6-7; "İçtimai Meseleler – İntihar Karşısında Ruhiyyatçı – 2", *Hayat Mecmuası*, cilt 1, sayı 25, 19 Mayıs 1927, s. 6-7; "İçtimai Meseleler – İntihar Karşısında Ruhiyyatçı – 3", *Hayat Mecmuası*, cilt 1, sayı 26, 26 Mayıs 1927, s. 15-16; Fahreddin Kerim, "İntihar Karşısında Ruhiyyatçı – 4", *Hayat Mecmuası*, cilt 2, sayı 27, 2 Haziran 1927, s. 7-8.

354 Max Bonnafous, "İçtimaiyyat – İntihar ve Cinnet", *Hayat Mecmuası*, cilt 1, sayı 20, 14 Nisan 1927, s. 6. Makalenin ilk satırları şöyleydi: "Tahminen altı aydan beri, İstanbul İçtimaiyyat Enstitüsü'nde İstanbul'da vaki intihar hadiseleri hakkında taharriyata başladım. Bu taharriyat uzun ve müşküldür. 1916-1926 senelerinde intihar hadisâtının hepsi için birer fiş yaptım, adedi tahminen bine baliğ olan bu fişleri birer birer tetkik, tasnif, ilah, etmek lâzım geldi. Zihinleri pek haklı olarak işgal eden, herkes arasında müsahabe mevzu'u ve hiç kimsenin ilmi bir surette bilmediği bu mesele hakkındaki tetkikatımın verdiği sarih netaici pek yakında bildireceğim". Max Bonnafous'un diğer yazıları: Max Bonnafous, "İntihar ve İçtimaiyyat – 2", *Hayat Mecmuası*, cilt 2, sayı 27, 2 Haziran 1927, s. 4-7; Max Bonnafous, "İntihar ve İçtimaiyyat – 3", *Hayat Mecmuası*, cilt 2, sayı 29, 16 Haziran 1927, s. 46-47.

355 "1. Emrâz-ı ruhiyye müptelalarında görülenlerdir. Müşkil bir cinnetin hezeyanları tesiriyle hareki veya ruhî-i hareki bir ıstırar evsafındadır.

2. Muvazenesiz ismini verdiğimiz psikopat ve asabî adamlarda harici ve dâhilî amiller sevkiyle husule gelen intiharlar.

3. Pek tabii adamlarla siklotimik dediğimiz devri mizaclı tabii adamlarda içtimaî, ahlâkî, dinî zaruretler dolayısıyla görülen intihardır."

356 "Motosiklet Yarışı", *İnci*, sayı 14, s. 8.

357 Zafer Toprak, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Müstehcen Avam Edebiyatı", *Tarih ve Toplum*, sayı 38, Şubat 1987, s. 25-28.

358 Bu makale, Prof. Dr. Rona Aybar için hazırlanan armağan kitaba bir katkı olarak yazıldı.

359 Léon Duguit, *Hukuk-ı Esasiyye* – Birinci cilt: Kaide-i Hukukiyye – Devlet Meselesi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1339; İkinci cilt: Devlet – Nazariye-i Umumiyye, Mütercimi: Menemenlizade Edhem, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1340.

360 Etem Menemencioğlu ileriki yıllarda Léon Duguit üzerine bir kitap yayımlayacaktı: *Léon Duguit'nin Cemiyet, Hukuk ve Devlet Nazariyeleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, T.C. Maarif Vekilliği Siyasal Bilgiler Okulu Yayını, 1939. Léon Duguit'nin *Kamu Hukuku Dersleri*, Süheyp Derbil'in çevirisiyle 1954'te yayımlandı (Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, 1954). Léon Duguit'ye yer veren bir başka yazar Ali Fuat Gedik'ti: *Hukuk ve Sosyologlar*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1945 içinde Léon Duguit bölümü, s. 124-136. Meşrutiyet yıllarında ise Léon Duguit'nin basın özgürlüğü üzerine bir kitabı yayımlanmıştı: Léon Duguit, *Fransa'da Hürriyet-i Matbuat ve Matbuat Nizamnameleri*, Mütercimi: Mehmed Münir [Ertegün], İstanbul: Matbaa-i Amire, 1326.

361 Saffettin Pınar, "Atatürk ve Realist Devlet Nazariyesi", *Yücel*, yıl 5, sayı 54, Ağustos, 1939, s. 220-222.

362 Zafer Toprak, *Türkiye'de Popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap, 2013.

363 Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

364 Eugène Pierre, *Mufassal Hukuk-ı Siyasiyye*, Mütercimi: Mülga Meclis-i Ayan Katib-i Umumisi İsmail Müştak, birinci cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Divan riyaseti kararıyla tab' olunmuştur, İstanbul: Meclis-i Amire, 1926. İkinci cilt, İstanbul: Millî Matbaa, 1927. Kitabın orijinali: Eugène Pierre (Secretaire général de la présidence de la Chambre des Députés), *Traité de Droit Politique Electoral et Parlementaire*, Paris: Librairies-Imprimeries Réunies, 1893. 1248 sayfa.

365 *Hukuk-ı Esasiyye, Muallim-i Muhterem Sermed Efendi'nin Selanik Mekteb-i Hukuku'nda Birinci ve İkinci Senelerinde Takrir Ettikleri Notların Mecmuasıdır.* Mübeyyizi Hafiz Mustafa, Selanik: [taş baskı], 1924.

366 *Hukuk-ı Esasiyye*, Birinci sınıfa mahsustur. Darülfünun-ı Osmanî Hukuk Şubesi muallimlerinden Celâleddin Bey'in takrirleridir. Dersaadet: Ahmed Saki Bey Matbaası, 1325; *Hukuk-ı Esasiyye, kısm-ı sânî: Osmanlı Kanun-ı Esasîsi.* Darülfünun-ı Osmanî Hukuk Şubesi muallimlerinden Celâleddin Arif Bey'in takrirleridir. Dersaadet: Matbaa-ı Hukukiyye,

1329; *Hukuk-ı Esasiyye*, Darülfünun Hukuk Fakültesi muallimlerinden Celâleddin Arif Beyefendi'nin takrir-i âlîleri, üçüncü tab'ı, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332.

367 Mülkiye Kitaphanesi – *Hukuk-ı Esasiyye*, müellifi Babanzade İsmail Hakkı, ikinci tab'ı, tâbi'i [basanı] Mekteb-i Mülkiyye'den mezun Ahmed Halid, Kostantiniyye: Müşterekü'l-Menfaa Osmanlı Matbaası, 1329.

368 Haşim Refet, *Hukuk-ı Esasiyye*, birinci tab'ı, Ticaret Vekâleti İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlîsi Neşriyatı, adet 4, İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye, 1926.

369 Profesör Ağaoğlu Ahmed, *Hukuk-ı Esasiyye Notları*, Ankara Hukuk Mektebi, Kader Matbaası, 1927.

370 Feridun Fikri (İstanbul'da birinci sınıf dava vekillerinden), *Hukuk-ı Esasiyye*, Naşiri: Mehmed Celal, Esaret Kütüphanesi, Esâret Matbaasında tab' olunmuştur, [taş baskı] 1336-1338.

371 Léon Duguit'nin anayasa kitabında yer alan "Kadınların İntihâb Salâhiyyeti" [*Le Suffrage des femmes*] başlıklı bölümünün çevirisi ve çevirim yazısı: Léon Duguit, *Hukuk-ı Esasiyye*, İkinci cilt: Devlet – Nazariye-i umumiyye, Mütercimi: Menemenlizade Edhem, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1340, s. 332-346.

Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları

372 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları", *Toplumsal Tarih*, sayı 247, Temmuz 2014, s. 28-37.

373 Naci Sadullah, "Kadınlar Birliği'nde Bir Saat", *Yedi Gün*, sayı 83, 10 Birinciteşrin 1934, s. 3-4.

374 Prof. Dr. Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, s. 3.

375 Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

376 Afet, *Yurt Bilgisi Notlarımdan – İntihap*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1930, s. 27-28.

377 "Türk Kadınının İntihap Hakkına Dair Mühim Bir Konferans" (Musiki Muallim Mektebi muallimlerinden Afet Hanım tarafından...), *Ayın Tarihi*, cilt 22, sayı 73, Nisan 1930, s. 6034-6043; *Türk Yurdu*, sayı 27-28, Mart-Nisan 1930, s. 60-68.

378 Mazhar Osman, eleştirilere karşı verdiği yanıtta şu beyanatta bulunmuştu: "Beni tanıyanlar bilirler ki, hekimlikte çalışma sahama ne edebiyat ne de siyasiyyat girmiştir. Taaddüd-i zevcât [birden fazla kadın almak]

hakkındaki fikirlerimi söylemek ihtisasıma ait bir meseledir. Bu mevzu, mütehassısı bulunduğum ruhî hayatın bir safhasıdır. Bu hususta senelerden beri birikmiş fikirlerim var. Taaddüd-i zevcât şüphesiz ki, fuhşu çok tahdit eder. O hâlde sosyal hastalıkların en feci'i olan fuhşu azaltan, doğumları çoğaltan, kadını fahişelikten hanımefendiliğe, çocuğu piçlikten aile evlâtlığına yükselten böyle bir örf ve âdeti cebren kaldırmak elbette isabetli bir hareket değildir. Hele birçok defalar tekrar ettiğimiz gibi işin içinde zorlama yoksa, bu en faziletkâr ve hür bir usuldür. Bir zevcesiyle kanaat edemeyecek ruhî halette olan erkek, evi dışında fahişelerle ömür geçirecek, servetini sefahat yolunda sarf edecek, bitirecek, zührevi hastalıkları aile ocağına getirecek. Hâlbuki tekrar evlenirse servetini safahata değil, meşru bir aile teşkiline sarf eder, zevcelerinin her ikisi de temiz kalır. Düşünmelidir ki; Türkiye yalnız İstanbul'dan ibaret değildir. Zaten İstanbul'da birden fazla kadın almak, her babayiğidin harcı değildir. İktisat müsaade etmez. Fakat aynı hayatı Anadolu'ya da teşmile kalkışırsak, büsbütün gayritabii bir iş yapmış oluruz. Kıskançlık meselesine gelince; doktor olmam dolayısıyla gördüğüm birçok ailelerden, ortak hayat yaşamış hanımefendilerin, kocalarını ezmeğe alışmış bugünkü küçük hanımlardan daha az mesut ve daha çok şikâyetçi olmadığına şahit oldum. Esasen ortaklık olmasa da, kadınların birçoğu marazi mizaçları aynı kıskançlığın zebunudurlar. Kocasını kıskanır, kaynanasını kıskanır, görümcesini kıskanır, nihayet kedisini, köpeğini, hâtta evde sevdiği bardağını bile kıskanır." "Birden Fazla Kadın Almak Faydalıdır", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, sayfa 37.

379 "İlk Medeni Nikâh, 36 Yıl Önce Kıyılmıştı", *Yakın Tarihimiz*, cilt 3, sayfa 252.

380 "B.M. Meclisinde Belediye layihasının müzakeresi münasebetiyle Dahiliye Vekilinin irat ettiği nutuk (Şükrü Kaya)", *Ayın Tarihi*, sayı 69, Nisan 1930, s. 6020.

381 Belediye Kanunu'yla kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkı basında epey yankı uyandırmıştı. Bkz. Bengül Salman Bolat, "1930 Kadınlara İntihap (Seçme Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, yıl 10, sayı 19, Bahar 2014, s. 27-50.

382 "Türk Kadınının İntihap Hakkına Dair Mühim Bir Konferans" (Musiki Muallim Mektebi muallimlerinden Afet Hanım tarafından...), *Ayın Tarihi*, cilt 22, sayı 73, Nisan 1930, s. 6034-43; *Türk Yurdu*, sayı 27-28, Mart-Nisan 1930, s. 60-68.

383 "B.M. Meclisinde Belediye layihasının müzakeresi münasebetiyle Dahiliye Vekilinin irat ettiği nutuk (Şükrü Kaya)", *Ayın Tarihi*, sayı 69, Nisan 1930, s. 6020.

Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası

384 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makaleden geliştirildi: Zafer Toprak, "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 30-31.

385 Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 34-38.

386 "Millî Kongrede Kadınlar", *İnci*, sayı 1, 1 Şubat 1919, s. 2.

387 Zafer Toprak, "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 30-31.

388 Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası ve Kadın Birliği için bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap – Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003; *Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931*, haz. Ayşegül Baykan ve Belma Ötüş, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999. Nezihe Muhiddin'in güncellenmiş bütün eserleri için bkz. *Mor Kitaplık Kadın Tarihi ve Eserleri – Nezihe Muhiddin Bütün Eserleri*, 4 cilt, haz. Yaprak Zihnioğlu, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.

389 "Kadınlık Âlemi: Kadınlar Halk Fırkası", *Süs*, sene 1, sayı 2, 23 Haziran 1339, s. 3.

390 Şükûfe Nihal, "Fırkamızın Mefkûresi", *Süs*, sene 1, sayı 3, 30 Haziran 1339, s. 3-4.

391 Celâl Sahir, "Türk Kadını – Celâl Sahir Bey'in Mütalaatı", *Süs*, sene 1, sayı 6, 21 Temmuz 1339, s. 3.

392 Nezihe Muhiddin, *Türk Kadını*, İstanbul: Numune Matbaası, 1931, s. 101-105.

393 Toplam otuz sayı olan bu derginin ulaşılabilen sayıları Nevin Yurdsever Ateş tarafından Latin harflerine çevrilmiş ve Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından yayımlanmıştır: *Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20. Yıl Özel Yayını – Yeni Harflerle Kadın Yolu / Türk Kadın Yolu (1925-1927)*, haz. Nevin Yurdsever Ateş, 2009.

394 "Kadınlara İntihap Hakkı Verildi – Kadınlar Birliğinin Mitingi", *Uyanış*, sene 38, cilt 67-3, sayı 1757-72, 17 Nisan 1930, s. 308.

395 Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi ve Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılışı için bakınız: Zafer Toprak, "1935 İstanbul Uluslararası 'Feminizm Kongresi' ve Barış", *Düşün*, Mart 1986, s. 24-29.

396 "Kadınlık Âlemi: Kadınlar Halk Fırkası", *Süs*, sene 1, sayı 2, 23 Haziran 1339, s. 3.

397 Şükûfe Nihal, "Fırkamızın Mefkûresi", *Süs*, sene 1, sayı 3, 30 Haziran 1339, s. 3-4.

398 Celâl Sahir, "Türk Kadını – Celâl Sahir Bey'in Mütalaatı", *Süs*, sene 1, sayı 6, 21 Temmuz 1339, s. 3; Celâl Sahir, "Türk Kadını – Celâl Sahir Bey'in Geçen Nüshadaki Makalesinin Mabadı", *Süs*, sene 1, sayı 7, 28 Temmuz 1339, s. 3.

399 "Nezihe Muhiddin Hanım'ın Beyanatı", *Kelebek*, sene 1, sayı 12, 26 Haziran 1339, s. 12.

400 Naci Sadullah, "Kadınlar Birliği'ni Kuran Nezihe Muhittin Hanım Ne Alemde?", *Yedi Gün*, sayı 90, 12 Birincikânun 1934, s. 3-5.

401 Naci Sadullah, "Kadınlar Birliği'nde Bir Saat", *Yedi Gün*, sayı 83, 10 Birinciteşrin 1934, s. 3-4.

1935 İstanbul Uluslararası "Feminizm Kongresi" ve Barış

402 Bu yazı, daha önce yayımlanmış şu makalelerden geliştirildi: Zafer Toprak, "1935 İstanbul Uluslararası 'Feminizm Kongresi' ve Barış", *Düşün*, Mart 1986, s. 24-29; "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arsı Ulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)", *İ.Ü. Kadın Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, 1994, s. 5-13.

403 Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 34-38.

404 1 Şubat 1919'da çıkmaya başlayan aylık kadın gazetesi *İnci*'de yer alan haber: "Millî Kongrede Kadınlar", *İnci*, sayı 1, 1 Şubat 1919, s. 2.

405 Zafer Toprak, "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum*, sayı 51, Mart 1988, s. 30-31.

406 Nezihe Muhittin, *Türk Kadını*, İstanbul: Nümune Matbaası, 1931, s. 101-105.

407 Bonnie S. Anderson ve Judith P. Zinsser, *A History of Their Own – Women in Europe – From Prehistory to the Present*, cilt II, New York: Harper & Row Publishers, 1988, s. 400-402.

408 Naci Sadullah, "Kadınlar Birliği'ni Kuran Nezihe Muhittin Hanım Ne Alemde?", *Yedi Gün*, sayı 90, 12 Birincikânun 1934, s. 3-5.

409 *Ayın Tarihi*'nde yer alan haber; sayı 18, Haziran 1935.

410 Niyazi Berkes, "Dünya Kadınlarının Kongresi", *Siyasal Bilgiler*, yıl 5, Nisan 1935, sayı 49, s. 67-70.

DİZİN

Abdülaziz 206; Sultan Aziz 384, 547
Abdülhamid II. 207, 209, 251, 273
Adıvar, Halide Edip 24, 25, 177, 178, 184, 185, 205, 208, 209, 212, 223, 234, 237, 238, 370, 467, 516
Ağaoğlu, Ahmet 425
Ahmed Cevdet 30
Ahmet Cevdet Paşa 19
Ahmed Hilmi (Adliye Divanı üyesi) 11
Ahmed İhsan 272
Ahmed Midhat Efendi 91-93, 95, 104, 418
Ahmed Rasim 113, 120, 128, 137, 530
Ahmed Va'id 148
Akalın, Besim Ömer 366
Akçura, Yusuf 30
Akyüz, Ali Kâmi 396
Alexandra (Kraliçe) 25; Aleksandra 519
Ali Kemal 215, 230
Ali Reşad 91, 216
Ali Rıza (Harbiye Nezareti Mektupçusu) 6, 491
Aliye Esad 467, 495, 497, 503
Aliye Halid 467, 497
Altınay, Ahmed Refik 91
Alus, Sermet Muhtar 128, 129
Anthony, Susan B. 89
Arayiş Hüseyin 497
Arkun, Nezahat 390
Ashby, Corbett 489, 490, 494, 499, 500
Asquith, Herbert Henry 430, 431
Atabeyoğlu, Selahaddin Enis 108, 109
Atatürk 157, 173, 415-19, 443, 448, 488, 489, 492, 498, 499; Büyük Gazi 471; Büyük Şefimiz 489; Dâhî 481, 489, 499; Gazi 302, 364, 416, 418, 425, 441, 443, 444, 446, 447, 449, 454, 461, 466; Kamâl Atatürk 499; Kemal Atatürk 499, 500; Mustafa Kemal 273; Mustafa Kemal Paşa 476
Atay, Falih Rıfkı 75
Augspurg, Anita 486
Avni 77
Aykaç, Fazıl Ahmed 75
Ayşe (Fikri Bey haremi) 290
Ayşe Remzi 497

Babanzade Ahmed Naim 178, 186, 222, 230-32, 425
Babanzade İsmail Hakkı 164-69, 437
Baechler, Jean 389
Baha Tevfik 513
Bailey, Victor 389
Balfour, Arthur 430
Barthelemy, J. 187, 440
Başar, Ahmet Hamdi (Limancı Hamdi) 281
Başar, Erdoğan 31
Başar, Şükûfe Nihal 75, 178, 185, 216, 463-65, 470, 474, 480
Bedriye (Refik Bey haremi) 290
Beecher, Harriet 89
Belkıs (Edib Bey haremi) 290
Belkıs (Miralay Tevfik Bey haremi) 290
Belkıs Halim 497
Berard, Alexandre 439
Berkes, Niyazi 504, 508
Besim Ömer Paşa 180, 189, 191
Beşir Fuad 391
Bıyıklıoğlu, Tevfik 443
Bianchi, Gianluca 88
Bilgi, Alaattin 31
Bingham, William 208
von Bischoff, Theodor Ludwig Wilhelm 159, 169, 358, 534
Black (Altıncı Daire Belediye Reisi) 132
Bompas, Katherine 492
Bonnafous, Max 388-90, 396, 404, 406, 409, 410, 548, 549
Bonnard, Roger 420
Boran, Behice 205, 212
Borlandi, Massimo 388
Bouglé, Célestin 417
Bourgeois, Léon 5, 417
Boutiller 207
Bölükbaşı, Rıza Tevfik 218, 223, 226, 231, 244
Bracke 439
Bremer, Fredrika 484
Briand, Aristide 438, 439
Buisson, Ferdinand 438
Bükülmez, Yaşar Nezihe 478
Büyük İskender 90

Candan 80
Cauwès, Paul 418
Celâleddin Arif 164, 167-71, 173, 425, 437
Cemal Paşa 9, 492
Cemal Zeki (doktor) 353, 359-69, 374, 375, 389, 401-03
Cemile (Paris Sefiri Münir Paşa'nın eşi) 19
Cevdet Paşa 11
Chapin, William 206
Cherkaoui, Mahomed 388
Cimcoz, Salâh 6, 491
Comte, Auguste 415, 418, 420
Cromer (Lord) 430
Curie, Marie 90, 99
Curzon (Lord) 431

Çakmak, Fevzi 445
Çallı İbrahim 278

Damat Ferid Paşa 13, 215, 218
Daniş, Naci Sadullah 442, 480, 496
Dante Alighieri 507
Deli Petro 90
Denikin 257, 272, 276
Derbil, Süheyp 172
Deroin, Jeanne 484
Derviş, Suat 137, 141, 496
Despot Kuşot 101
Devellioğlu, Ferit 92

Diamantopoulo, Hercule 34
Dicey 430
Douglas, Jack D. 389
Drake 89
Duguit, Léon 155-57, 164, 167, 171-73, 415-26, 437, 449, 451
Duran, Feyhaman 278
Durkheim, Emile 3, 39, 48, 359, 387-89, 391-96, 398, 400, 415, 417, 418, 420, 548, 549
Duru, Kâzım Nami 223, 244, 245
Dussaussoy 438
Düşünsel, Feridun Fikri 425

Edip Bey 209
Efijeni (terzi) 256
Efzayiş Suad 467, 497
Eleonore (Julian Green'in kız kardeşi) 115
Elizabeth I. 89, 90
Emine 25
Emine Semiye 31, 33
Emrullah Efendi (Maarif Nazırı) 480
Enis Avni (Aka Gündüz) 21
Enise Saffet 497
Enver Paşa 6, 138, 491
Erozan, Celâl Sahir 280, 464, 474, 475, 478
Ersoy, Mehmet Akif 15
Esad Efendi 31
Esmein, Adhémar 155, 174, 421, 427, 534
Eşref Edib 219
Eugène Pierre 424, 425
Evliyazade Naciye 22
Evliyazade Nureddin 378

Faika İsmail 76
Faika Nahid 497
Faize Emrullah 463, 465, 470
Fatma (Hacı İsmail Bey haremi) 290
Fatma (Said Bey haremi) 290
Fatma A[yın] 76
Fatma Aliye 19, 516, 517
Fatma Feryal (İbrahim Paşa haremi) 290
Fatma Fuad 77
Fatma (Çapa Darüssınaası Fanila Şubesi'nde çalışan Halepli) 11
Fatma Nilüfer 76
Fatma Şadiye 22, 37
Fazlı (İstanbul Vali Muavini) 392, 467
Fehime Nüzhet 516
Fehime Sultan 516
Fethi (doktor) 465, 466
Feyhan Muhtar 83
Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri 13, 30
Finlay (Lord) 431
Firdevs 516
Flandin, Etienne 438
Foucault, Michel 368
Fuad Şükrü 80

Galib Naima (doktor) 157, 534
Galip Ata 177, 184
Garrett Fawcett, Millicent 486
Geddes, Patrich 358
George, Lloyd 430
Gide, Charles 415, 418
Gleyze, Alain 396
Godard, Justin 439, 440
Goethe 507
Gourd, Emilie 492
Gökay, Fahreddin Kerim 389, 401-07

Görey, İhap Hulusi 441, 444, 453
de la Grasserie, Raoul 157, 158, 160-64
Gray, Sör Edward 25, 430, 519
Green, Julian 115
Guerry 359, 388
Güçlü, Faruk 391, 392
Güntekin, Reşad Nuri 74
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 75, 108-10, 122

Hâdiye (Cemal Bey haremi) 290
Hadiye Rezzan 81
Halbwachs, Maurice 359, 388, 391
Haldane (Harbiye Nazırı) 430
Halid Tevfik 77
Halide (Şehremaneti Evzân Memuru Sadullah Bey'in haremi) 22, 518
Hamlin, Clara 207
Hamlin, Cyrus 206, 207
Handanyan Agop (doktor) 132
Hasan Rıza 30
Hasse, André 396
Haşim Rafet 425
Hatonzade Mehmed Ali 77
Hauriou, Maurice 420
Headley, Lee A. 388
Helen (Truvalı) 89, 90
Hendin, Herbert 388
Henri (Fransa Kralı) 90
Henry VIII. 89
Henry, Andrew F. 359, 388
Herigaut, Paul 272, 276
Heymann, Lida Gustava 486, 487
Hitler, Adolf 483, 484
Hoover, Alde R. 205, 209
Hugo, Victor 514
Huriye (Hacı Hasan Efendi haremi) 290

Ilgaz, Hasene 497
Işık, Lâtife Bekir 442, 467, 470, 480, 481, 489, 495, 497, 498, 503; Latife Bekir 76, 463, 465

İbni Abidinzade Alâeddin 11
İbnü'l Hac 251
İhsan Hanım (Birinci Ordu-i Hümayun Kadın Birinci İşçi Taburu'ndan tabur kâtibesi) 11
İleri, Rasih Nuri 30
İnan, Afet 173, 415, 418, 425, 426, 441, 443-54
İnönü, İsmet 453, 456, 469, 483; İsmet Paşa 446, 454; Başvekil İnönü 302
İsmail Hakkı (Harbiye Nezareti Müsteşarı) 6, 491
İsmail Ken'an (doktor) 412, 413
İsmail Müştak 424
İzabella (İspanya Kraliçesi) 89, 90

Jean Bon 439
Jeanne d'Arc 87-92, 95, 98, 99, 102; Jan Dark 93, 94, 96-98, 100-02; Giovanna d'Arco 88
Jèze, Gaston 420
Jüstinyen 89, 90

Kabaağaçlı, Cevat Şakir 190
Kadızade [Elif] Hakkı 77
Kalivrusi (terzi) 256
Kaniye Süleyman 80
Kant, Immanuel 398
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 75, 113, 118
Karay, Refik Halit 117, 253
Karlıdağ, Abdullah Cevdet 176, 177, 215, 219, 223, 242-44
Katerina II. 89, 90, 170

Kaya, Şükrü 30, 452, 453, 460, 495, 532
Kazgan, Gülten 30
Kâzım Paşa 454
Kâzım Şinasi 10
Kel Hasan 277
Kelekyan, Diran 92
Kemal (İttihatçı Kara Kemal) 392
Kemal Ragıp 296, 311
Kemalova, Gülsüm 516
Kenan (İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürü) 467
Key, Ellen 90
Kleopatra 89, 90
Kolomb, Kristof 90, 115
Kostaki Musurus Paşa 208
Köprülüzade Mehmed Fuad 105, 223, 242, 528
Kral Edward 25, 519
Kyrias kardeşler 210

Laguerre, Odette 513
Lâmia Refik 497
Latournerie 420
de Laubadère, André 420
Lavisse, Ernest 417
Leman Fuad 497
Leylâ 280, 292
List, Friedrich 418
Luxemburg, Rosa 486

Mabude (Cevad Bey haremi) 290
Madam Barat Boralı 187
Madam Hoda Şaravi Paşa 492
Madam Iborof 492
Mahmud Esad 75
Mahmut II. 252
Malinowski, Bronislaw 504
Malle, Louis 25
Malthus, Thomas Robert 360
Manüs (Uluslararası Kadınlar Birliği Başkan Vekili) 492
Mari Terez 170
Maris, Ronald W. 388
Mark Antony 90
Martin, L. 438
Marx, Karl 30
Mary I. 89; Kraliçe Mary Tudor 170
Matlube Ömer 463, 465, 470
Matuçka 292, 294
Mazhar Osman 271, 284, 364-66, 373, 387, 403, 446, 545, 546, 554
de Médicis, Marie 170
Mediha (Namık İsmail Bey haremi) 290
Mehmed Arif (Dava Vekili) 6, 491
Mehmed Ata 157, 162-64, 170
Mehmed Cavid 30, 35-38, 44, 45
Mehmed Emin (Danıştay üyesi) 11
Mehmed İzzet 396
Mehmed Münir 172
Mehmed Rauf 108
Mehmed Salahaddin (Dava Vekili) 6, 491
Mehmed Sedad 92, 99, 100, 101
Mehmed Süreyya (Şirket-i Hayriyye süvarisi) 81
Mehmet Hakkı Efendi 10
Mehvize Enver 83
Melek Saadeddin 78
Meliha (Fuad Paşa haremi) 290
Menemencioğlu, Edhem 416; Etem Menemencioğlu 172; Menemenlizade Edhem 156, 172, 416
Meşkûre Nevzad 81
Michel 132
Mihriban 78
Mill, John Stuart 171, 422, 427, 429

Minois, Georges 386, 388
Miralay Çiğiltepe 392
Mizancı Mehmed Murad 91, 92, 95
Montesquieu 165
Morkaya, Burhan Cahit 108
Morselli 359, 388
Muallim Ali Rıza 132
Muhammed Ferid Vecdi 535
Muhassene Salih Hanım 76, 465
Musa Akyiğitzade 418
Mussolini, Benito 484
Mustafa Âsım Efendi (Ayân Reis-i Muhteremi) 231
Mustafa Efendi (Zeytinburnu Fabrikası dökümcü ustası) 11
Mustafa Galib (Dersaadet Polis Mektebi Müdürü) 119, 121-24
Mustafa İbrahim 21
Mustafa Remzi 271, 283, 285, 286
Mustafa Sabri Efendi (Şeyhülislam) 15, 218, 219
Mustafa Suphi 417
Mükerrem (Baha Bey haremi) 290
Münevver 467
Münire İsmail Hakkı 191
Mürüvvet (Tosun Bey haremi) 290
Müzeyyen (Ali Şir haremi) 290

Naciye 516
Naciye Sultan 6, 491
Nadire Ziya 83
Naime Yusuf 517
Nakiye (Feyziye Mektebi Müdiresi) 223, 241, 242, 516
Namık Kemal 93, 104
Nayman, Esma 494, 496, 501
Nazım, Dr. (Maarif Vekili) 215, 230
Nazire (İsmail Hakkı Bey haremi) 290
Nazmiye (Kilarcıbaşı merhumun kerimesi) 289
Nebahat Hâmid 497
Nebile (Müşir Kâzım Paşa haremi) 289
Necile Refik 495, 497, 503
Neilans, Alison 493
Nermin Muvaffak 497
Nesime (İsmail Hakkı Bey haremi) 290
Nesime İbrahim 463, 465, 470
Nesime Yusuf 22, 25, 519
Nesrin Rıza 81
Nezihe Muhiddin 280, 292, 461, 463, 465-67, 469-71, 473, 478, 482, 496; Nezihe Muhittin 478, 480
Nightingale, Florence 89, 90
Nikâvet Zati 497
Nimet [Vav.] 77
Nimet Remide 280, 292, 463-65, 470, 480
Nina 278
Nobel, Alfred 485
Nuhbe (Refet Paşa'nın kızı) 19
Nuriye (Kenan Paşa haremi) 290
Nuriye (Yusuf Bey haremi) 290

Octavius 90
Onat, Hikmet 278
Onural, A. 30
Ortaç, Yusuf Ziya 75
Osman Efendi 25
Osman Hamdi 277, 278

Ömer Seyfettin 417
Özalp, Kâzım 446

Pakize Ahmed (doktor) 497
Pakize Seni 34
Pams (Dâhiliye Nazırı) 439
Pankhurst, Emmeline 486
Papa Üçüncü Kalikset 98
Parvus, Alexander Israel Helphand 418
Patrick, Mary Mills 207, 208
Peker, Recep 467
Pektaş, Mihri 497
Pethick-Lawrence, Emmeline 486, 487
Peyami Safa 117
von Philippovich, Eugen 418
Piraye Sadullah 497
Pittard, Eugène 441, 443, 444
Pracastor 115
Proksch, J.K. 114

Quétel, Claude 115, 117

Rabizh 89
Rambaud, Alfred Nicolas 417
Rappleye, Julia 206
Rauf Ahmed 223, 245
Redhouse 92
Refik Sıdkı 105, 107
Refika Eşraf 80
Regismanset 439
Remide Ali 82
Reşid (İttihatçı) 392
Reşide Muhiddin (Hacı Bekirzade haremi) 289
Reşide Sabri 81
Rıza Nur 140
Rist, Charles 418
Robert, Christopher Rhinelander 206
Roulleaux Digage 439
Rousseau, Jean-Jacques 154, 156, 164, 165, 418, 419
Saadet Rıfat 495, 497, 503
Sabiha (Gazi Edhem Paşa halilesi) 289
Sadak, Necmeddin Sâdık 30, 389, 396, 399-401, 404, 410, 548, 549
Sadiye Melahat 77
Sadiye Saadet Giray 290
Sadullah 518
Safaeddin Rıza 125, 357
Saffettin Pınar 416
Safiye Hüseyin 191, 497
Said Halim Paşa, 15, 230
Said Paşa (Diyarbekirli) 91
Saide (Nasır Paşa haremi) 290
Saide (Nazmi Bey haremi) 290
Saime Faik 467
Saime 518
Saint Paul 421, 426, 449, 456
Samipaşazade Sezai 104
Samiye (Acıbadem İnâs Sultanisi Müdiresi) 75
Samuel, Herbert 432
Sarıdal, Mehmed Vehbi 30
Schain, Josephine 493, 494
Schiller, Friedrich 88
von Schmoller, Gustav 418
Schwimmer, Rosika 486
Sedat Simavi 70, 197, 220, 252
Sedes, Selami İzzet 108
Seignobos, Charles 417
Selahaddin Asım 125, 126, 139
Selik, Mehmet 30
Selim III. 252, 253
Selma (Tevfik Paşa haremi) 290
Selma Kenan 77
Semahat 80
Semiramis 89, 90
Seniha İzzeddin 465
Seniha Rauf 497
Seniye 463, 465, 470

Seniye Cenani 497
Seniye Sadık 76
Sermed Efendi 31, 35, 425
Sertel, Sabiha 89, 175, 181, 184, 190, 202, 204, 213, 219, 389, 407, 409, 549; Sabiha Zekeriya 116, 172, 175, 177-80, 182, 183, 186, 188, 192, 193, 196, 199, 202, 222, 229, 236, 237, 424, 536; Serteller 89, 90, 99, 220, 409
Sertel, Yıldız 536
Sertel, Mehmed Zekeriya 89, 176, 177, 219, 389, 407, 417, 536; Serteller 89, 90, 99, 220, 409
Server Safa 75
Seyfettin (Danıştay üyesi) 11
Seyyid Ahmed Hulusi (Adliye Divanı üyesi) 11
Seyyid Halil (Evkaf müfettişi) 11
Shackleton 430
Shakespeare 89, 507
Shelley 507
Short, James F. 359, 388
Smith, Adam 29
Solera, Temistocle 88
Solok, Cevdet Kudret 109
Spencer, Herbert 358
Sultan Murad Han 516
von Suttner, Bertha 485

Şadiye (Celâl Bey haremi) 290
Şarl 93, 98; Dofen Şarl 96; Yedinci Şarl 93, 94, 97
Şefika (Falih Rıfkı Bey haremi) 290
Şemseddin Sami 92, 98, 99
Şibay, Halim Sabit 3
Şpigel (terzi) 256
Şükrü Mehmed (doktor) 132

Tanrıöver, Hamdullah Suphi 75, 447, 454
Tarcan, Selim Sırrı 352
Tarhan, Abdülhak Hamid 107, 529
Taylan, Muslihiddin Adil 29, 33, 35, 38-45, 423, 424
Tek, Müfide Ferid 178, 185, 223, 238, 239, 241
Tekin Alp 30, 177
Teodora 89, 90
Thomson, J. Arthur 358
Timur 391
Timurlenk 92
Tiraje Tevfik 79
Tuğrul Bedri Hanımefendi 463, 465, 470

Ulaş, Hüseyin Avni 418
Ulpien 421, 426

Ülken, Hilmi Ziya 388, 548
Üstündağ, Muhiddin 488, 489, 497, 507

Vahide (Eşref Bey haremi) 290
Vasfiye (Cemâl Bey haremi) 290
Verdi, Giuseppe 88
Vérone, Maria 493, 494
Vicomtesse Rohanda 422, 432
Victoria (Kraliçe) 170
Villey, Edmond 160
Viviani 439

Wagner, Adolph 418
Wald-Lasowski, Patrick 114
Walia, Bugeliorge 493
Williams, Clara Catherine Pond 206
Wrangel 118, 257, 272, 275

Yakup Salih 518, 519
Yalçın, Hüseyin Cahid 75, 398, 464
Yeğenoğlu, Namık İsmail 278
Yen, Ali Sami 76
Yetkin, Çetin 390
Yıldırım Bayezid 391
Yorulmaz, Haydar Rıfat 30
Yöntem, Ali Canip 417

Zehra Hakkı 252, 257-59, 263
Zehra Ziya 80
Zekiye (Abdülkerim Paşa'nın kerimesi) 25
Zeliha Ziya 463, 465, 470
Zetkin, Clara 486, 487
Zihni Efendi 243
Ziya Gökalp 3, 4, 15, 16, 30, 48, 215, 396, 410, 417, 451, 548
Zorlutuna, Halide Nusret 213-15, 221, 225, 226
Zühre 516

1908 Jön Türk Devrimi'yle birlikte özgürlükten eşitliğe, uluslaşmadan laikliğe, gündemdeki tüm temel dönüşümler bir anlamda kadına odaklanmıştı. Geçmişte kadın "aile"nin bir parçasıydı; ayrı bir kimliği yoktu. Oysa Meşrutiyet söylemiyle kadın bireyselleşiyor, bedenini algılıyor, kendine özgü kimlik kazanıyordu. Cihan Harbi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadını daha bir görünür kıldı. Yoksulluk ile özgürlük atbaşı gitti. Mütareke'yle birlikte geçmişin hiyerarşik yapıları kısmen çöktü; özel yaşam alanı köklü dönüşümlere uğradı. Artık, geleneksel aile ilişkileri "özgür kadın" karşısında yetersiz kalıyordu. Cumhuriyet, ulus-devlet inşa sürecinde "asrî kadın"dan yeni görevler beklerken onu aynı zamanda zapturapt altına aldı. Son kertede Cumhuriyet, biyolojik kimliğini koruyarak kadına yurttaş kimliği kazandırdı.

Kadının 1930'lu yıllarda seçme-seçilme hakkını elde edişi dış dünyada yankı uyandırmakta gecikmedi. Nitekim 1935 Uluslararası Kadınlar Kongresi'nin Türkiye'de toplanmasının temel gerekçesi buydu. Ancak Anglosakson çevrelerin etkin olduğu kongre Ankara'yı kaygılandırmış, vurgulanan barış söylemi Almanya ve İtalya karşısında iktidarı güç durumda bırakmıştı. Bundan böyle Türkiye'de ilk feminist dalga son buluyor, kadın hareketi otuz yıllık bir uykuya yatıyordu.

Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü* ve *Feminizm* adlı kitabında özgün kaynaklardan yola çıkarak 20. yüzyılın ilk yarısında ülkede toplumsal dönüşümün ana eksenini oluşturan kadının özgürlük mücadelesini ve kazanımlarını anlatıyor.



TARİH VAKFI

www.tarihvakfi.org.tr

